

ΘΡΑΚΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
"ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ,"

*Βραβευθὲν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐν Παρισίοις
Ἑταιρείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν*

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ: ΟΔΟΣ ΒΟΥΛΗΣ 20Α
(ΠΡΟΣΩΡΙΝΩΣ ΚΟΡΑΗ 5)

1960

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

Εὐτυχῆς λογίζομαι, διότι μοῦ δίδεται ἡ πολύτιμος εὐκαιρία νὰ προλογίσω δι' ὀλίγων τὸ λαμπρὸν πόνημα τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου καὶ ἐκλεκτοῦ συμπατριώτου μου κ. Θεοδώρου Π. Κιακίδου. Καὶ λόγοι πατριωτικοί, ἀλλὰ καὶ λόγοι συναισθηματικοὶ ἐπέβαλλον εἰς ἐμὲ νὰ πράξω τοῦτο. Καὶ τὸ πράττω ἐκθύμως, ὡς ἱερὰν ὀφειλὴν, ἔναντι τῆς μνήμης ἐκείνων, πού προσέφεραν τὴν ζωὴν των ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας κατὰ τὸν ἴδιον σχεδὸν χρόνον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν κρίσιμον στιγμὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θρακικῆς πατρίδος, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1915. Ἡ ἀναπόλησις, ἐξ ἄλλου, προσφιλῶν, δι' ἀμφοτέρους, ὑπάρξεων, θυμάτων τῆς τουρκικῆς βιολογίας, σφαγέντος πατρὸς ἀφ' ἑνὸς καὶ πεφλημένων ἀδελφῶν ἀφ' ἑτέρου, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν κοινὴν μας περίπτωσιν, εἶναι φυσικὸν νὰ συνταυτίξῃ πολλαπλῶς τοὺς κτύπους τῶν καρδιῶν μας, ἀποβύονσα οὕτω τὸ καθηγιασμένον κίνητρον πρὸς κοινὰς προσπάθειάς καὶ κοινὰς διὰ τὸ γενικώτερον καλὸν ἐπιτεύξεις. Ἐκ τῆς διπλῆς ταύτης ἀφειρησίας ὀρμώμενος καὶ ὁ κ. Κιακίδης, τοῦ οἰκογενειακοῦ του δηλονότι πόνου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἱερᾶς ἀγάπης ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀλησμόνητον πατρίδα, τὸ προσφιλές του Σαμμακόβι, εἰργάσθη μὲ ἀξιοθαύμαστον ὄντως ὑπομονὴν καὶ πραγματικὴν αὐτοθυσίαν ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν, διὰ νὰ συγκεντρώσῃ συστηματικῶς ὅ,τι εἶδεν, ὅ,τι ἤκουσεν, ὅ,τι ἐνθυμεῖται καὶ ὅ,τι κατὰ τὴν ἀντίληψίν του σχετίζεται κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον, ὡς ροσταλγικὸν βίωμα, πρὸς τὴν πατρικὴν γῆν ἐν τῷ συνόλω τῆς, πρὸς τὸν ἀπολεσθέντα δι' αὐτὸν καὶ δι' ὄλους ἡμᾶς τοὺς Θρακίτας, γενικῶς, παράδεισον. Δὲν ἐφείσθη οὔτε ὑλικῶν θυσιῶν—ἐκ τοῦ ὑστερήματός του—διὰ νὰ καταστήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀριώτερον πληροφορικῶς τὸ ἔργον του καὶ προσδώσῃ εἰς αὐτὸ μίαν εὐρύτεραν πῶς Θρακικὴν μορφήν, ἐφ' ὅσον πάμπολλα ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ διαλαμβανομένων, ἠθῶν, ἐθίμων, γλωσσικῶν ἰδιωματισμῶν καὶ λαογραφικῶν ἐν γένει στοιχείων, εἶναι κοινὰ διὰ πλείστα μέρη τῆς Ἀνατολ. Θράκης (Βιζύη, Μήδεια, Ἀγαθούπολις, Σαράντα Ἐκκλησίαι, Σκοπός, Γέννα, Σκεπαστός, Εὐκάρουον κλπ.) ἂν μὴ καὶ σχεδὸν Πανθρακικά. Ὁμολογουμένως ἡ προσπάθειά του εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ καὶ μάλιστα ὅταν ἀναλογισθῇ κανεὶς ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὔτε τὴν ἀπαιτούμενην διὰ τοιαύτας συλλογικὰς ἐργασίας προκατάρτισιν ἠτύχησε νὰ ἔχῃ, οὔτε τὴν εὐρύτεραν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, λόγῳ τῶν τραγικῶν περιστάσεων, ἠξιώθη θεόντως νὰ γενυθῇ. Ἦντηλησεν ὁμως πλουσιοπαρόχως ἐκ τοῦ γοιῖμου περιεχομένου τῆς ψυχῆς του, πού ἐγιγαντώθη ἐκ τῆς ἀνηκούστου πατριωτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς του συμφορᾶς, συμφορᾶς τὴν ὁποίαν τὸ

θεῖον δῶρον τῆς ἀφηγηματικῆς του τέχνης καὶ δεξιοτεχνίας, συνιτροχούσης πλεῖστον ὄσον καὶ τῆς καθαρῆς λαϊκῆς γλώσσης του, μετέβαλεν εἰς ἐπαγωγὸν αἶμα καὶ διδακτικὸν ἱστορικὸν ἀνάγνωσμα διὰ κάθε ἀνθρώπου πὸν δὲν ἔπαυσε νὰ δονῆται ἀπὸ τὸν εὐγενῆ παλμὸν τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' ὁ κ. Κιακίδης, ἐν τῇ ἀόκνῳ καὶ μικροχρονίῳ προσπάθειά του διὰ τὴν κατάρτισιν καὶ ἐμφάνισιν τοῦ πονήματός του, ἐν μέσῳ περιστάσεων καὶ συνθηκῶν πᾶν ἄλλο ἢ εὐνοϊκῶν (ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἀντόχημα τραγικῶν), ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως ἠντιοῆθη, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐξαιρετικῶς. Πυτύχησε νὰ εὔρη καὶ νὰ ἔχη συνεργάτας εἰς τὸ ἐπίπονον τοῦτο ἔργον καὶ ἄλλους μὲν ἐκλεκτοὺς συμπατριώτας του (τινὲς τῶν ὁποίων, ὡς ὁ ἐν Ἀμερικῇ διαμένων πάσης τιμῆς ἄξιος κ. Γ. Γκαγκίδης, ἀνθοσμῆτως προσέφεραν τὴν ὑλικὴν των ἀρωγὴν διὰ τὸ πρῶτον ξεκίνημα πρὸς τὴν πραγματοποίησιν) ἰδίως ὁμως τὸν ἐν Ξάνθῃ σήμερον διαμένοντα φίλον του, συμπατριώτην καὶ συναθλητήν, τὸν κ. Κων. Βουτσόπουλον, τοῦ ὁποίου ἡ τέρπουσα θυμοσοφία καὶ τὸ ἀπέραντον μνημονικὸν συνεπλήρωσαν καὶ ὠλοκλήρωσαν ἐν πολλοῖς τὴν πολυσύνθετον ἐργασίαν τοῦ συγγραφέως, ἡ δὲ ἀπαράμιλλος φυσικὴ δεξιότης τοῦ φίλου καὶ συνεργάτου περὶ τὴν σκιτσογραφίαν, προσέδωκε μίαν σπαρταριστὴν εἰκόνα καὶ ζωντανὴν ἀντόχημα ἀναπαράστασιν εἰς τὰ ποικίλα καὶ πολυμερῆ θέματα τῆς συγγραφῆς. Ἄλλ' ὁ φιλολογικὸς οὕτως εἰπεῖν ἀρωγὸς τοῦ ἔργου ὑπῆρξεν ὁ ἐν Ἀθήναις διαμένων λαμπρὸς ἐπιστήμων καὶ καθηγητῆς κ. Βασίλ. Ἀσημομύτης, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὸ στοργικὸν ἐνδιαφέρον (πρόσφυξ περίπου καὶ αὐτὸς ἐκ μητρὸς ἐξ Ἀδριανοπόλεως) ὀφείλεται κατὰ σημαντικὸν μέρος ἡ ὀρθολογικὴ κατὰστροφισ τῆς ἕλης καὶ ἡ ἐσωτερικὴ οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰς μεγάλας γραμμὰς οἰκονομία τοῦ ἔργου. Θὰ μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ τοῦ ἀποδώσωμεν ἐνταῦθα τὸν πρόποντα ἔπαινον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἡμᾶς προσωπικῶς (ἐὰν μὴ παρέλκη ἐντελῶς ὁ λόγος) δὲν ἐπράξαμεν τίποτε ἄλλο, πλὴν τῆς ἐπιμόνου καὶ διαρκοῦς σχεδὸν συμπαρραστάσεώς μας καὶ ἠθικῆς ἐνθαρρύνσεως τοῦ φίλου συγγραφέως, κλονισθέντος πολλάκις εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην του ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔργον, καὶ τῆς ἀπλῆς καὶ οἰωνεῖ θεωρητικῆς, κατὰ στάδια, ἐπιβλέψεως τῆς ἐργασίας του, μὲ τὴν εἰλικρινῆ προσπάθειαν—διατί νὰ τὸ κούψωμεν—ἐκτὸς ἄλλων καὶ νὰ προσφυλάξωμεν αὐτόν, ὅπου μᾶς ἦτο δυνατόν, ἀπὸ τὰς τυχὸν ἀκρότητας καὶ ὑπερβολάς, τὰς τόσον συνήθεις ἀλλὰ καὶ τόσον συμφνεῖς εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις καὶ δὴ ὅταν πρόκειται περὶ ἐξιστορήσεως «οἰκείων συμφορῶν». Πέραν τούτου, ὑπήρξαμεν (αὐτὸ ἀρμόζει νὰ λεχθῆ), συμμέτοχοι τῶν ἀγωνιῶν του καὶ τῶν ὀδυνῶν του, αἰσθανόμενοι εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὸν πόνον του, ἐκ πικρᾶς, ὡς μὴ ὄφειλεν, ὁμοιοπαθοῦς ἀτομικῆς πείρας—τῆς πείρας τῶν οἰκογενειακῶν συμφορῶν.

Οὕτω κατωρθώθη νὰ ἀχθῆ εἰς πέρας τὸ πολλαπλῶς πολύτιμον τοῦτο ἔργον, τοῦ ὁποίου αἱ ἐξονυχιστικαὶ πολλάκις λεπτομέρειαι, ἱστορικαὶ ἰδίως

καὶ τοπογραφικαί, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς περιττεύουσαι, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν στήνονται τρόπον τινὰ ἀκατάλυτοι καὶ ἀδιάφενστοι σταθμοί, ἢ ἀκριβέστερον, τοποθετοῦνται ἐθνικὰ δρόσημα καὶ φωτεινοὶ δείκται, ὥστε τὰ ἡμπορέσουν κάποτε τὰ παιδιὰ μας ἢ τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν μας νὰ ἐπαρεύθουν τοὺς δρόμους τῶν πατέρων των! Ἄλλ' ἡ δημοσία ἐμφάνισις τοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπιτελεσθέντος ἔργου θὰ προσέκρουεν ἴσως ἐπὶ μακρὸν, ἄγνωστον πόσον εἰσέτι χρόνον, λόγῳ τῶν ὑλικῶν ἀδυναμιῶν τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ στενωτέρου περιβάλλοντός του, ἐὰν δὲν ἐρεφανίζετο ἡ ἐμφρων πρωτοβουλία καὶ ἡ πρόθυμος συναρωγὴ τοῦ σεβαστοῦ Προέδρου τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρου» τοῦ ἐκλεκτοῦ φίλου καὶ πρώην Ὑπουργοῦ κ. Φιλίππου Μανουηλίδου. Ἡ εὐρεΐα καὶ φωτεινὴ ἀντίληψίς του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπακριβὴς ἐκ μέρους του συναίσθησις τοῦ θρακικοῦ καθήκοντος, κατεφάνησαν εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ παρ' ἡμῶν εἰσηγήσει περὶ τῆς ἐθνικῆς σκοπιμότητος τοῦ ἔργου, ὥστε νὰ μὴ δισιᾶσῃ αὐτὸς καθόλου, ὡς Πρόεδρος Ἐθνικοῦ Σωματείου, νὰ υἱοθετήσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑλικὴν δαπάνην τῆς ἐκδόσεώς του, ἀνιπεριλαμβάνων καὶ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν πολῦτιμον ὄντως σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τοῦ περισπουδάστου ἐκ τριάκοντα δύο τόμων Περιοδικοῦ «Θρακικά», προσδίδων οὕτως εἰς αὐτὸ καὶ τὸ πρόσθετον συλλογικὸν κῆρος τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, ὡς πρὸς ἔργον ἐθνικόν. Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐκφράσω τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην τοῦ Θρακικοῦ κόσμου πρὸς τε τὸ φιλόπατρι Σωματεῖον καὶ τὸν τετιμημένον Πρόεδρόν του.

Ἐπετελέσαμεν καθήκον. Εἶθε ἡ Θρακικὴ εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ Πανελλήνιος ἔγκρισις νὰ εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀμοιβὴ τῶν μόχθων τοῦ ἀκαμάτου συγγραφέως καὶ τῶν εὐγενῶν συνεργατῶν του.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1960.

Ν. Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Πρώην Βουλευτῆς Σαράντα Ἐκκλησιῶν

Ἀθῆναι 6—3—1960.

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Δ. Συμβούλιον τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου

Ἐ ν τ α ὕ θ α

Θεωρῶ καθήκόν μου ὅπως σᾶς εὐχαριστήσω γιὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ ἐκάματε, νὰ δημοσιευθῇ τὸ πόνημά μου τῶν χαμένων πατρίδων μας καὶ κυρίως τῆς γεννητείας μου Σαμμακοβίου καὶ τῶν περιχώρων. Νομίζω ὅτι γι' αὐτὸ τὸ κομμάτι τῆς Ἀνατ. Θράκης, παρ' ὅλας τὰς ἰδικὰς σας προσπα-

θείας και παροτρύνσεις, μέχρι τῆς στιγμῆς δὲν ἐνδιεφέρθη κανεὶς νὰ γράψῃ τι, κι' ἔτσι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου συμπληρώνω ἕνα κενὸ ἱστορίας γι' αὐτὲς τὲς πάλαι ποτε ἀκμιάζουσες κωμοπόλεις καὶ χωριά. Ἦρχισα ἐργαζόμενος ἀπὸ τὸ 1915. Κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἐσπούδαξα στὴ Κωνσταντινούπολι. Στὰς παύσεις ἐπέστρεψα στὸ χωριὸ μου, καθ' ἣν στιγμὴν ἦλθε καὶ ὁ βαλῆς Ἀδριανουπόλεως Χατζῆ Ἀντὶλ μπέης (μισέλλην), ὅστις ἐφιλοξενήθη σπῆτι μας, τοῦ Ἀημάρχου τότε πατρό. μου. Ἰὰ τῆς ἀνταμοιβῆς τῆς φιλοξενίας ἀναφέρω ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ παρὸν λόγημά μου. Διακόψας τὰς σπουδὰς μου ἀνέλαβα εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν τὴν προστασίαν τῆς ἡμελοῦς οἰκογενείας μου εἰς τόπους ἐξορίας. Πέντε χιλ. περίπου κατοίκους ἠγάθημι τότε ἡ γεννέτειρά μου κι' ὅταν ἐπέστρεψάμεν τὸ 1919 στὸ προσκλητήριο τῆς Πατρίδος ἐμείναμε 1700! Ἐπέτυχεν οὕτω τὸ ἐξοντωτικὸν πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων. Ὅλα αὐτὰ μὲ ὤθησαν νὰ κρατῶ ἡμερολόγιον ἐκ τοῦ ὁποίου, ἐν συνδυασμῶ, μὲ τὸ τοῦ συνεργάτου μου κ. Κ. Βουτσοπούλου καὶ ἄλλων πατριωτῶν μου καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν συνεκέντρωσα ὕλην ἀξίαν νομίζω δημοσιεύσεως, ἡ ὁποία ἐπιμεληθεῖσα καὶ συμπυκνωθεῖσα καταλλήλως τόσον ὑπ' ἐμοῦ ὅσον καὶ ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ μου συμπατριώτου κ. Ν. Κωνσταντοπούλου, διατελέσαντος τότε Βουλευτοῦ Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ γνώστου ἐν λεπτομερείᾳ τῆς ἱστορίας τῶν ἀναφερομένων μερῶν, εὐρέθη ἀξία δημοσιεύσεως. Ὁ κ. Κωνσταντόπουλος εἰργάσθη ἀόκνως ἐπεξεργασθεὶς ἐπὶ ἐξάμηνον καὶ πλέον τὸ ἐν λόγω ὑλικόν. Ἐπίσης ἔχω περὶ τὲς 100 φωτογραφίες καὶ σκίτσα ἀξιόλογα, σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν τῶν μερῶν μας, παρεκάλεσα δὲ καὶ ἐλπίζω ὅτι εἰ δυνατὸν μέρος αὐτῶν θὰ δημοσιευθῇ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκτύπωσιν κλπ. λεπτομερείας ἐμείναμεν σύμφωνοι μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου Προέδρου τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου κ. Φ. Μανουηλίδου, οὗτινος ἐθαύμασα καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἐπιεικῆ συγκατάβασιν, κατὰ τὸ μακροχρόνιον διάστημα τῆς προετοιμασίας, διὰ τὴν ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν τοῦ ἔργου εἰς δλόκληρον τὸν ἕνα τόμον τῶν 300 σελίδων, μὲ συνέχισιν εἰς προσεχῆ τὸν τῶν «Θρακικῶν», ἵνα δλοκληρωθῇ ἡ Ἱστορία τῆς πατρίδος μου Σαμμακοβίου καὶ περιχώρων. Εὐγνώμων δὲν θὰ λησμονήσω ὅτι ἄνευ τοῦ πατριωτικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ πρώην Ὑπουργοῦ κ. Φ. Μανουηλίδου καὶ ἐξασφαλίσεως παρ' αὐτοῦ τῆς σχετικῆς σημαντικῆς δαπάνης, θὰ ἦτο ἀδύνατον ἡ πολυετὴς καὶ πολυμοχθος αὕτη ἐργασία μου νὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Εὐχαριστῶν καὶ πάλιν θερμῶς τὸ Θρακικὸν Κέντρον καὶ τὸν Πρόεδρον αὐτοῦ προσωπικῶς

Διατελῶ μετ' ἐξαιρετικῆς τιμῆς καὶ ἀφοσιώσεως,

Θ. ΚΙΑΚΙΔΗΣ

«Μητρός τε και πατρός και τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον ἐστὶ ἡ Πατρίς και σεμνότερον και ἀγιώτερον».

(Πλάτωνος Κρίτων § 12).

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ

Ἐχουν περάσει πολλά χρόνια ἀπὸ τότε πού για τελευταία φορὰ εἶδαμε τὸν τόπο μας. Ὅμως μέσα στὴ ψυχὴ μου ἡ εἰκόνα τῆς πατρίδος εἶναι τόσο ζωντανή, πὺ ἅμα κλείσω τὰ μάτια μου ξεπετάγεται ὀλάκερη μπροστά μου. Θωροῶ τὰ βουνά της, τὰ ποτάμια της, τὸ λόγγο της τοὺς δρούμους και τὰ μονοπάτια και ξεγελιοῦμαι. Θωροῶ πὺς βρίσκομαι ἐκεῖ και περπατῶ, πότε πηγαινοντας πρὸς τοῦ Καζέπη και πότε πρὸς τὰ μεγάλα ὄτξάκια. Πὺσο τὰ νοσταλγῶ ὄλα. Τὺσο πολὺ, πὺ θέλω νὰ τὰ παραστήσω. Θέλω νὰ σῆς πάρω μαζί μου και νὰ τὰ περπατήσωμε. Νὰ σταθοῦμε σὲ κάθε βουνὸ και σὲ κάθε ποτάμι της, νὰ ξαπλώσουμε στὸν ἴσσιο τῶν δένδρων και νὰ πιοῦμε καθάριο δροσερὸ νερὸ ἀπ' τὶς φημισμένες πηγές της.

ΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

Τὸ Σαμμάκοβο, ἡ νύμφη τοῦ Μικροῦ Αἴμου, ὅπως τὸ ἔλεγαν, χτισμένο ἐπάνω σ' ἕνα λόφο, προφυλαγμένο ἔτσι ἀπ' τὶς πλημμύρες, εἶναι περιτριγυρισμένο ἀπὸ βουνά. Ὁ τόπος μας εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὄρεινός, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν ὑπόλοιπον Ἀνατολικὴ Θράκη πὺ ἔχει ἐκτεταμένες πεδιάδες. Ἡ ὄροσειρὰ τῆς Στράντζας, πὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Βουλγαρία και τελειώνει ὡς κάτω στὸ ἀνοιγμα τοῦ Βοσπόρου, πρὸς τὴν Μαύρη Θάλασσα. Αὐτὴ ἡ ὄροσειρὰ ἔχει πολλὰ ὄνόματα. Ἐλληνικά λέγεται «Μικρὸς Αἴμος» ἐν σχέσει μὲ τὸ ἄλλο μεγάλο ὄρος Αἴμος. Τουρκικά πάλι ὀνομάζεται «Κιουτσούκ Μπαλκάν» και ἔχει τὴν ἴδια σημασία μὲ τὰ Ἐλληνικά. Ἡ ὄροσειρὰ αὐτὴ ἔχει πολλὰ ἐπιμέρους βουνά και κάθε βουνὸ πάλι τὶς δικές του κορφές. Τὸ ὄνομα πὺ ἔχει τὸ κάθε ἔψωμα κι' ἡ κάθε ραχούλα τῶβγαλε ὁ λαὸς για νὰ μπορῆ νὰ συνεννοεῖται ἔτσι στὰ κνήγια του και στὶς διαδρομές του. Οἱ ὀνομασίες αὐτὲς σχετίζονται μὲ τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων. Εἶναι ἀλληλένδετα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὅταν μιλάμε για ἕνα τόπο και για τὰς ἐπιμέρους τοποθεσίας του, ταυτοχρόνως ἀνοίγουμε και μιὰ σελίδα τῆς ἱστορίας του. Στὸ κέντρο λοιπὸν τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Στράντζας, κτίστηκε τὸ Σαμμάκοβο. Ἐτσι νὰ γυρίσης τὸ μάτι σου γύρω, ἕνα σωρὸ βουνοκορφές θὰ δῆς, ἄλλες ψηλές κι' ἄλλες πᾶλι χαμηλές. Ὅμως ἡ θέα τους, ἡ γραμμὴ τους στὸν ὀρίζοντα, εἶναι τόσο κομψὴ και τόσο μεγαλειώδης, ὄση και ἡ θέα πὺ ἀντικρύζεις ὅταν ἀνέβης ἐπάνω

σ' αὐτὲς καὶ κυττάξεις κάτω καὶ γύρω. Τὸ πρῶτο βουνὸ πὸ ἀντιζυρῆς στὸ Σαμμακόβο εἶναι τὸ «Ζωηρόν». Σηκώνει τὸ κορμί του ἀντρίκια σὰν νὰ εἶχε ἀπολιθωθῆ ἔκει, ἀπὸ τὸν Δία, κάποιος Γίγαντας. Εἶναι ἓνα βουνὸ παράξενο, λὲς κι' ἔχει μέσα του ζωή. Ψηλὴ ἴσαμε 2.500 πόδια ἡ κορφὴ του, πὸ ἅμα ἔχεις κότσια καὶ τὴν ἀνέβεις θαυμάζεις τὴ θεὰ πὸ σοῦ παρουσιάζεται. Ἐνα γύρω, στὰ χαμηλὰ μέρη, στὴν κοιλάδα, ἓνα χρῶμα πράσινο κυριαρχεῖ τὴν ἀνοιξὶ καὶ μέσ' στὴ μέση οἱ κόκκινες σκεπὲς τοῦ Σαμμακοβίου, σὰν ἓνα ρουμπίνι βαλμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, ἔκει, γιὰ νὰ στολίσῃ μὲ τὴν ἀντίθεσί του. Ἡ εὐχαρίστησι πὸ πέρνεις ἀπὸ κεῖ ψηλὰ εἶναι πάρα πολὺ ζωηρὴ, τόσο ζωηρὴ, πὸ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐπίθετο πῆρε τὸ βουνὸ τὸ ὄνομά του «Ζωηρόν». Μαγεύεσαι ἔκει ψηλὰ καὶ δὲν θέλεις νὰ κατεβῆς. Ὅμως περιμένουν κι' ἄλλες βουνοκορφὲς νὰ ἐπισκεφθοῦμε. Δίπλα στὸ «Ζωηρόν» εἶναι ἓνα ὑψόμενα τὸ «Ἀντιζωηρόν» ἐξ ἴσου ὁμορφο, εἶναι ὁ ἀντίζηλος τοῦ «Ζωηροῦ» στὴ ζωηρότητα. Κι' ἀπέναντι ἀπ' αὐτὰ τὰ δυὸ βουνὰ εἶναι ἄλλα ὑψόμενα. Βρίσκονται πρὸς τὸ δρόμο πὸ τραβάει γιὰ τὶς 40 Ἐκκλησίες, νότια δηλαδή. Ἀριστερὰ αὐτοῦ τοῦ δρόμου σηκώνεται τὸ «Μεγάλο Στρέμμα» πὸ ἔχει στραμμένη τὴ πλάτη του στὴν ἀνατολὴ κι' ἔτσι στὴ φάτσα ποτὲ ὁ ἥλιος δὲν τὸ εἶδε μήτε στὴ δύσι του, γιὰτὶ μπροστὰ σ' αὐτό, στὰ δεξιὰ τοῦ δρόμου, εἶναι τὸ «Μεγάλο Λιοπύρι». Ψηλὸ ὅσο καὶ τὸ «Μεγάλο Στρέμμα», κάπου δυὸ χιλιάδες πόδια, καὶ πὸ ἀντίθετα αὐτὸ ὁ ἥλιος τὸ θωρεῖ καὶ τὸ λιοπυρώνει ἀπ' τὸ πρωῒ ἕως τὸ βράδυ, ἐξ οὗ καὶ «Μεγάλο Λιοπύρι». Κοντὰ σ' αὐτὰ τὰ δυὸ «μπαῖρια» (ὑψόμενα) εἶναι ἄλλο μικρότερο τὸ «Καναρί» ὅπου στὴ κορφὴ του ἔχει μιὰ μεγάλη πέτρα πὸ τὴν λένε Καναρά. Ἀντικρουστὰ μ' αὐτὸ βρίσκεται τὸ ψηλὸ βουνὸ μὲ τὰ ἀπέραντα δάση, τὸ «Κέρμανος». Στοιὺς πρόποδες του ἔχει ἓνα κεραμιυδαριό, κι' οἱ Σαμμακοβίτες πῆραν μερικὰ κεραμιῦδια καὶ τὰ τοποθέτησαν γιὰ σκέπασμα στὴν ὁμορφὴ καὶ δροσερὴ βρύση τοῦ βουνοῦ. Ἔτσι πῆρε τ' ὄνομα «Κέραμμος», καὶ γιὰ συντομία καὶ εὐκολία τῆς γλώσσης ἀργότερα, τῶλεγαν «Κέρμανος», τὸ βουνὸ καθὼς καὶ τὴν βρύση. Πίσω ἀπ' αὐτὸ τὸ βουνό, βλέπεις ν' ἀπλώνεται σὲ μεγάλη ἔκτασι ἡ πεδιάδα, νὰ τὴν ποῦμε ἔτσι, τῶν καρακατσανέικων καλυβιῶν. Ἐνα ἀπὸ τὰ πῶ ψηλὰ βουνὰ τῆς περιοχῆς, ἕως τρεῖς χιλιάδες πόδια ὑψος, εἶναι τὸ ὄρος «Γκράντος». Στὸ κέντρο σχεδὸν τοῦ ὑψώματος βρίσκεται ἡ φημισμένη πηγὴ τοῦ «Γκράντου». Σ' αὐτὴ τὴ βρύση, τούτου τοῦ βουνοῦ σκοτώθηκε, πολεμῶντας ἓνας ὀνομαστός λήσταρχος Βούλγαρος ὀνόματι «Γκράντος». Ἀπὸ τότε πῆρε τ' ὄνομα αὐτό. Εἶναι ἓνα ἄγριο βουνὸ γεμάτο ἀπὸ δένδρα. Στὸ κέντρο του, πάνω ἀπ' τὴ βρύση εἶναι ἓνας λόγγος μ' ἓνα ἀπέραντο δάσος. Διασχίζοντας τοῦτο τὸ δάσος, θαῖνομε σὲ τρία ξέφωτα, τρεῖς μεγάλες πλατεῖες σὰν λιβάδια, περιτριγυρισμένες ἀπὸ δένδρα ψηλά, καὶ ἄγρια καταράγια. Μοιάζουν σὰν κλουβιά καὶ σὰν ἀλώνια, γι' αὐτὸ πότε λένε τὸ μέρος αὐτὸ «Τρία Ἀλώνια» καὶ πότε οἱ «Πλατεῖες τοῦ Γκράντου». Πάνω ἀπ' τὶς πλατεῖες, ἀνηφορίζοντας

ώς πέντε λεπτά, βρισκόμαστε σ' ένα άλλο ξέφωτο πιο μικρό απ' τ' άλλα. Μοιάζει σαν μιὰ μάνδρα, φυσική όμως και πολύ όμορφη. Όνομάζεται «Σίρμπου Μαντρινιές». Πριν από πολλά χρόνια, κάποιος βοσκός όνόματι Σίρμπου πήγε και έζησε εκεί μόνος, μακριά απ' τόν κόσμο, μέσα σ' αυτό τόν παρθένο κι' ανόθευτο τόπο, χαιρόμενος τόν καθαρό αέρα τó παιχνίδιασμα τού ήλιου στα κλώνια τών δέντρων και τó άσημένιο κρυστάλλινο νερό τής βρύσης πού βρίσκεται στην άκρη τής μαντρινιάς. Τó νερό της ήταν τó πρώτο και τó κυριότερο σέ περιεκτικότητα σιδήρου, άχρησιμοποίητο απ' τούς πολλούς. Μονάχα οί βοσκοί τó απολαμβάνουν και τά άγρια ζώα. Πέθανε ó Σίρμπου, αλλά έζησε τ' όνομά του στόν τόπο. Οί βοσκοί τó μετεχειρίζοντο για χειμαδιά. Αυτό τó μέρος άκόμη, μās προσφέρει κι' άλλη άνάμνησι. Έκει κατακρουρηγήθηκαν δεκαοκτώ Σαμμακοβίτες στόν πρώτο έκπατρισμό. Πάνω απ' αυτή τή μαντρινιά εκτείνονται οί κορφές τού «Γ'ζράντου». Μια μεγάλη ράχη όνομάζεται «Καρταλοφωλιά» γιατί κάποτε κυνηγοί βρήκανε φωλιές άετοϋ (Καρτάλι). Κι' έτσι έδωσαν αυτό τó όνομα στή ράχη. Έκει ψηλά άνέβαιναν πάντα οί κυνηγοί γιατί είχε άφθονο κυνήγι. Στην άκρη τής ράχης συναντούμε δυò τρομερές κορφές, τες «Κουκούλες». Έχουν τó σχήμα τής βλάσκας (καλαμποκιού) και μάλιστα τής κονκούλας. Κι' οί δυò έχουν ύψος από 1.500 πόδια. Στην κορφή τών ύψωμάτων υπάρχει ένα παλιό λιβάδι όπου βόσκουν άγρια ζώα. Οί κυνηγοί πολλές φορές άνεβαίνουν, όμως ó κόπος τους πάει χαμένος. Τίποτε δέν καταφέρνουν εκεί ψηλά. Σάν κατέβουν τότε απ' τες «Κουκούλες» πέρνουν άλλο άνήφορο, πού φτάνει σ' άλλη κορφή, στής «Δάφνης τó Μνημόρι». Είναι 2.000 πόδια ύψος και λίγο πιο κάτω απ' τήν κορφή έχει μια βρύση, τήν περίφημη «Κρύα Βρύση». Δίπλα στην πηγή περνά ένας παμπάλαιος δρόμος, μονοπάτι θά τó έλεγε κανείς καλλιτέρα, ή «Πατέκα», πού τραβούσε για τó Σκεπαστό, ένα χωριό τής περιφέρειάς. Επίσης τούτο τó μονοπατίδι οί άγωγιάτες τó χρησιμοποιούσαν, σαν πιο σύντομο δρόμο, για να πάνε στις Σαράντα Έκκλησιές. Έκείνα τά χρόνια κάποιος άγωγιάτης είχε όδηγήσει με τó ζώο του στους γιατρούς τών Σαράντα Έκκλησιών ένα άρρωστο κορίτσι, τήν Δάφνη. Στο γυρισμό τους, σαν φθάσανε στο ψήλωμα αυτό, κοντά στην βρύση τó κορίτσι ξεψύχισε. Ό άγωγιάτης άφησε εκεί τήν κοπέλα και τρεχάτος φθάνει στο Σαμμάκοβο ειδοποιώντας τους γονείς τής κόρης για τó χαμό της. Πήγαν όλοι εκεί ψηλά, όλο τó χωριό, τήν κλάψανε, τήν μοιρολόγησαν κι' ύστερα τή θάψανε κοντά στην βρύση, εκεί ψηλά κοντά στο θεό. Έκτοτε ó τόπος έφερε τ' όνομα τής Δάφνης. Τόν τελευταίο χρόνο τού πρώτου έκπατρισμού φτιάξανε ένα καινούργιο δρόμο πού περνούσε απ' τó μνημόρι τής Δάφνης. Τούτος ó νέος δρόμος φτιάχτηκε με φριχτούς φόρους και με ιδρώτα και αίμα τού φτωχού λαού. Από εδώ γυρίζουμε πίσω, κατεβαίνουμε ράχες και ραχούλες περνάμε τού «Νικολή τó Γιοφύρι» και εισερχόμεθα στο δρόμο πρòς τες Καρακατσα-

νείκες καλίβες. Κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ δρόμο ὑπάρχει ἓνα ὕψωμα γεμάτο ἀπὸ δένδρα καὶ καθάρια νερά. Στὴν κορφὴ του στέκει μιὰ πέτρα, ἓνας βράχος τεράστιος, ποὺ ὁ ὄγκος του θυμίζει ἓνα σωστὸ γίγαντα. Ὁμοίος του, γύρω στὸ Σαμμιάκοβο καὶ στὴν περιοχὴ του, δὲν ὑπάρχει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀποτελοῦσε τοῦτος ὁ λίθος Καναρᾶς, κάτι τὸ ξεχωριστό, κάτι τὸ μοναδικὸ στὸ μέγεθος, ποὺ φαίνεται ὄρες μακρὰ, τὸν ὠνόμασαν «Μονόπετρα». Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ ὄμορφο ὕψωμα κι' ἀφοῦ παρακάμψομε τὸν «Πλησιὸ» ποταμὸ, θγαίνουμε στοῦ «Αὐγενικοῦ τὴν Μαντριά». Ἐδῶ εἶναι ὁ τόπος συγκεντρώσεως τῶν κυνηγῶν στὸ τέλος τῆς ἡμέρας πρὶν εἰσελθῶν στὸ χωριό. Κοντὰ στὴ Μονόπετρα ὑπάρχει ἓνα ἄλλο ὕψωμα, ἀπ' ὅπου περνᾷ ὁ δρόμος ποὺ πάει γιὰ τὴ «Σαρακίνα». Αὐτὸ τὸ βουνὸ ἔχει τὸ κωμικὸ ὄνομα «Βάββα». Τί συνέβει γιὰ νὰ ὀνομασθῆ ἔτσι; Μήπως σκοτώθηκε κανεὶς ὀνόματι Βάββας; Ὁχι, ἡ ἐξήγησις δὲν εἶναι τραγική. Εἶναι μιὰ ἀφέλεια καὶ τίποτε ἄλλο. Τόσο ἀφελῆς ἡ ἐξήγησις ποὺ καταντᾷ κωμική: Μιὰ μέρα κάμποσοι κυρατζῆδες (ἀγωγιᾶτες) μὲ τὰ ζῶα τους ἐρχόμενοι ἀπ' τὴ Σαρακίνα σταμάτησαν στὸ ὕψωμα αὐτὸ γιὰ νὰ ξεκουραστοῦνε λίγο καὶ νὰ στρίψουνε τσιγάρο. Τότε ἓνας ἀπ' αὐτοὺς εἶδε μιὰ μεγάλη πέτρα κι' εἶπε. «Ποιὸς βάζει μπάξι (στοίχημα) ὅτι μπορῶ νὰ σηκῶσω αὐτὴ τὴ πέτρα;» Ἐνας φίλος του πετάγεται καὶ τοῦ λέει: «Σὰν κατορθώσης ἐσὺ νὰ σηκώσης αὐτὴ τὴ κωτρὸνα τοτ' ἐγὼ θὰ βαβίξω τρεῖς φορὲς». Τὸ βάδισμα (γαύγισμα) ἦταν ἐξευτελιστικὸ στὰ μάτια τῶν τότε ἀνδρῶν, ἓνα εἶδος ξεπεσμοῦ στὰ μάτια τῶν ἄλλων. Μὲ μεγάλο κόπο ὁ πρῶτος κυρατζῆς μπόρεσε νὰ σηκώσῃ τὴν πέτρα. Τότε ὁ δεῦτερος ἀναγκάσθηκε νὰ βαβήξῃ τρεῖς φορὲς (βάβ, βάβ, βάβ,) κατὰ τὸ στοίχημα. Ἔτσι πρῶτα οἱ κυρατζῆδες τ' ὠνόμασαν «Βάββα», κι' ὕστερα τὸ πῆρε κι' ὁ ὑπόλοιπος κόσμος. Στὸ πιὸ ψηλὸ σημεῖο τῆς «Βάββα» συναντῶμε μιὰ μικρὴ πεδιάδα, τριγυρισμένη ἀπὸ πελώριες ὄξυιες καὶ γεμάτη ἀπὸ μεγάλες πέτρες 50 - 80 ἰκάδων βάρος ἢ κάθε μιὰ. Ἐκεῖ οἱ ἀγωγιᾶτες καὶ οἱ περαστικοὶ φίλοι, δοκιμάζουν τὴν δύναμί τους, σηκώνοντας αὐτὲς τίς βαρεῖες πέτρες. Ἔτσι αὐτὸ τὸ ὄροπεδιάκι λέγεται τὰ «Δοκίμια». Ἐκεῖ γύρω ὑπάρχουν ὄμορφες πηγὲς ποὺ ξεκουράζουν τὸν διαβάτη. Στὸ δρόμο πρὸς τὸ Σκεπαστὸ καὶ κάμποσο ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ μας, ὕστερα ἀπὸ πολὺ ἀνήφορο, ἀντικρύζουμε ἓνα θρόρατο βουνό, κατασκότεινο, χειμῶνα καὶ καλοκαίρι. Κι' ἐνῶ ἡ γύρω φύσι, κάτω στὰ πόδια τοῦ βουνοῦ, λαμποκοπᾷ ἀπὸ χαρὰ, γιὰτὶ κολυμπᾷ μέσα στὶς ἀχτίνες τοῦ ἡλίου καὶ στὸ φῶς, ἡ μορφὴ του εἶναι πάντα κατσούφα, συννεφιασμένη καὶ σκυθρωπή. Στὴν κορφὴ του πάντα βρίσκονται μπλεγμένα τὰ σύννεφα κι' οἱ ὀμίγλες καὶ ἡ θερμοκρασία εἶναι πάντα χαμηλή. Ἔτσι τὸ περιβάλλον εἶναι κατασκότεινο κι' ἂν βρεθῆ κανεὶς ἐκεῖ ψηλὰ τὸν κάνει νὰ φοβᾷται ἢ τόση ἀγριὰδα κι' ἡ σκοτεινιά. Τῶπαν μαῦρο βουνό, μὰ ἐπειδὴ ὑπάρχει κι' ἄλλο μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, καὶ γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίζουν, γιὰ τοῦτο κράτησαν οἱ πατριῶτες ἀπὸ παλῆὰ τὴν τούρκικη ὀνομασία του, «Καραμὰν Μπατρι», ποὺ θὰ

πῆ κατάμαυρο ὕψωμα. Ἔτσι λοιπὸν ξεχώριζαν αὐτὸ τὸ μαῦρο βουνὸ ἀπὸ τὸ «Μαυροβούνι», τὸ ὕψωμα ποὺ βρίσκεται στὸ δρόμο πρὸς τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, πέρα ἀπ' τὸ «Μεγάλο Λιοπύρι» καὶ τὸ «Μεγάλο Στρέμμα». Αὐτὸ πάλι πῆρε τὸ ὄνομά του ὄχι γιατί δὲν φωτίζεται ἀπ' τὸν ἥλιο, ἀλλὰ ἐπειδὴ σ' αὐτὸ τὸ ἀκατοίκητο ψηλὸ καὶ τραχὺ βουνὸ ὑπάρχουν πυκνότατα, κατάμαυρα, — ἔτσι φαντάζει ἀπὸ μακρὰ τὸ βαθὺ πρασινόμαυρο χροῖμα, — καὶ γιγαντιαῖα δένδρα, ποὺ οἱ κορφές τους λές καὶ λογχίζουν τὸν οὐρανό. Δίνει τὴν ἐντύπωσι τοῦ μαύρου, ἔτσι λοιπὸν ὠνομάσθη «Μαυροβούνι». Τελειώνοντας γιὰ τὰ βουνά μας πρέπει ν' ἀναφέρω καὶ τὸ βουνὸ «Μηδειάτης», ἂν κι' αὐτὸ βρίσκεται ἀρκετὰ μακρὰ ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο, ὅμως ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ περιγραφή θὰ πῶ δυὸ λέξεις. Στὸ δρόμο πρὸς τὴν Μήδεια τὸ πρῶτο ποὺ θὰ συναντήσωμε εἶναι τὸ βουνὸ αὐτό, κι' ἐπειδὴ ἀπ' τὴν κορφὴ του φαίνεται ἡ Μήδεια τὸ εἶπαν «Μηδειάτης». Τώρα κατεβαίνουμε ἀπ' τὰ βουνά, γιὰ νὰ ξεκουρασθοῦμε λίγο, νὰ ξαποστάσουμε καὶ νὰ συνεχίσουμε ἕστερα γιὰ τοὺς λόγγους, τὰ ποτάμια καὶ τὶς λίμνες τοῦ τόπου.

Ο ΛΟΓΓΟΣ

Ὁ Τόπος, μιὰ καὶ εἶναι ὄρεινός, δύσκολα μπορεῖς νὰ πῆς ὅτι ἔχει πεδιάδες. Ὅμως οἱ κάτοικοι, τὰ ἐκτεταμένα ὀπωσθήποτε μέρη, ὅπου ὑπῆρχαν πολλὰ χωράφια καὶ τᾶσπερναν, τὰ ἔλεγαν «πεδιάδες» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὑψώματα. Στὴ πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει μήτε ὑπόνοια πεδιάδας. Μὰ πίσω ἀπ' τὸ βουνὸ «Κέρμανος», εἶναι μιὰ μεγάλη ἔκτασι γῆς, μὲ πεδινὰ χαρακτηριστικά. Ἐκεῖ μέσα ὑπῆρχαν ἐκτεταμένα χωράφια, τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, κανένας δὲν θυμᾶται νὰ μᾶς πῆ πότε, εἶχαν ἔλθει στὸν τόπο Καρακατσανέοι μὲ τὶς οἰκογένειές τους καὶ μὲ τοὺς χιργκιλέδες τους (τὰ κοπάδια) ἀπὸ πρόβατα καὶ γίδια. Συνάντησαν αὐτὸ τὸ πεδινὸ μέρος. Τοὺς ἄρесе καὶ τοὺς ἐξυπερετοῦσε γιὰ τὴν ποιμενικὴ ἀσχολία τους. Κατέβηκαν στὸ Σαμμάκοβο, κι' ἀγόρασαν τὸν τόπο ἀπ' τὴν ἐκκλησία. Ἐκεῖ μέσα σ' αὐτὴ τὴν «πεδιάδα» ὅπου ὠργίαζε ἡ βλάστησις καὶ τρέχανε γάργαρα νερά γιὰ νὰ δροσίξουν τοὺς ἀνθρώπους, ἔχτισαν οἱ Καρακατσανέοι τὶς καλύβες τους κι' ἔβωσκαν τὰ γιδοπρόβατά τους καὶ κατασκεύαζαν ὅτι μοροῦσε νὰ φτιαχτῆ ἀπὸ τὸ γάλα, τὸ μαλλὶ καὶ τὸ δέρμα τῶν ζώων τους. Τὰ μαξούλια τους (προϊόντα) τὰ πουλοῦσαν στὴν κωμόπολι, ἔκαμναν μικρὲς συναλλαγές μὲ τοὺς κατοίκους καὶ ζοῦσανε χαρούμενοι καὶ εὐτυχημένοι μέσα στὴν φύσι, συνεχίζοντας τὴν ταπεινὴ ζωὴ τους καὶ εὐχαριστοῦντες τὸν Θεὸ γιὰ τ' ἀγαθὰ ποὺ χάριζε. Ἔτσι λοιπὸν τοῦτο τὸ πεδινὸ μέρος ποὺ θύμιζε πεδιάδα, τὸ ὠνόμασαν, ἢ «Πεδιάδα τῶν Καρακατσανεϊκῶν Καλυβῶν». Τίποτε ἄλλο δὲν μοροῦσε νὰ ὀνομασθῆ ἔτσι μήτε κι' αὐτὸς ὁ Λόγγος ποὺ σὲ ἔκτασι ἦταν πολλὲς φορὲς πιδὸ μέγας ἀπ' τὶς Καρακατσανεϊκὲς Καλύβες. Ὁ Λόγγος. Ποιὸς Σαμμακοβίτης ἢ Ἀγιοπαυλίτης θᾶναι κείνος

του θά φέρη στὸ μυαλό του, νοσταλγῶντας τὸ Λόγγο, καὶ δὲν θά χύσῃ ἓνα δάκρυ πόνου στὴ θύμησι αὐτῆ. Ὁ Λόγγος ἦταν τὸ πιὸ ἀγαπημένο μέρος τῶν Σαμμακοβιτῶν, τοιλάχιστον τῶν τελευταίων, γιατί εἶχε φτιαχτεῖ μὲ πολὺ κόπο καὶ ἰδρωτὰ. Κι' ὅτι εἶναι μ' αὐτὰ τὰ πράγματα ζυμωμένο εἶναι πονεμένο κι' ἀγαπημένο. Ὁ Λόγγος, στὰ παλιὰ χρόνια, ὅταν τὸ Σαμμακόβο ζοῦσε ἀπὸ τὰ ὄρυγεία σιδήρου, ἦταν ἓνα παρθένο δάσος. Τὰ δέντρα του, πάρα πολλὰ καὶ κοντὰ - κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, ἔφθαναν σὲ ὕψος 25 - 30 μέτρα καὶ τὸ χόντρος τοῦ κορμοῦ των στὰ 2 - 3 μέτρα. Στὴ γῆ φύτρωναν θάμνοι, χορτάρια, βάτοι καὶ περιπλοκάδες, τόσο πυκνὰ πὺ καθιστοῦσαν δυσκολωτάτη, ἂν μὴ ἀδύνατη, τὴν διάβασι μὲς' ἀπ' τὸ Λόγγο. Καὶ δὲν ἦταν μόνο ἢ βλάστησι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄγρια θηρία, ἀγριογούρουνα, ἐλάφια, λύκοι, τσακάλια, ζαρκάδια, κουνάβια, ἀλεπουδες καὶ φίδια. Κι' ἂν πῆς πάλι γιὰ τὰ πιτούμενα; Γεμάτος ὁ Λόγγος ἀπὸ λογιῆς - λογιῆς πουλιά, πὺ γέμιζαν τὰ κλαδιά τῶν δέντρων, καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ τὸ κελάϊδημά τους. Ἦταν πολὺ ὁμορφος ὁ Λόγγος μας μέσα στὴν ἀγριάδα του τότε. Ἀπεῖχε ἀπ' τὸ Σαμμακόβι περίπου τρεῖς ὥρες, ὅμως σπάνια τὸν ἐπισκέπτονταν ἄλλοι, ἐκτὸς ἀπὸ κυνηγούς, ξυλοκόπους, καὶ ληστές. Ὅταν ὅμως τὰ μεταλλεῖα σταμάτησαν, οἱ δουλειὲς περιορίσθηκαν, γιὰ νὰ μὴ πῶ ἔξαφανίσθηκαν, κι' οἱ πόροι ζωῆς λιγότεψαν, τότε οἱ κάτοικοι σκέφθηκαν, ἀλλιῶς γιὰ τὸν Λόγγο. Ἔτσι λοιπὸν τὸ 1890 ἀπεφάσισαν θαρραλέοι Σαμμακοβίται νὰ τὸν ἰσοπεδώσουν, νὰ ξεροζιζώσουν τὴν ἄγρια βλάστησι νὰ τὸν καταστήσουν καλλιεργήσιμο καὶ νὰ τὸν ἐκμεταλλευθοῦν. Ἦταν μιὰ πολὺ σωστὴ ἀπόφασι, πὺ ἐπεκρότησε κάθε Σαμμακοβίτης. Ἔτσι τὸ ἀπέραντο «ρουμάνι» θά γινόταν χρήσιμο στὴ κοινωνία τους, ὠφέλιμο στοὺς κατοίκους, οἱ ὁποῖοι θά εἴρισαν ἓνα βιοποριστικὸ μέσο διὰ τὴν ζωὴ τους. Γι' αὐτὸν λοιπὸν τὸν λόγο κινδάλησαν ἀπὸ τὴ Ρουμανία τριάντα οἰκογένειες κατσιβέλων τεχνιτῶν (Κουπανάδες) μ' ὅλα τὰ μέλη πὺ ἀπαρτίζον μιὰ τσιγγάνικη οἰκογένεια, μαζί μὲ τὶς μαῖμουδες καὶ τὶς ἀρκοῦδες τους. Σὰν φτάσανε, χτίσανε τὶς χαμοκαλύβες τους, κι' ἀφοῦ ἐφοδιάσθησαν μ' ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα διὰ τὴν ἰσοπέδωσι, ἀπὸ τοὺς πλουσίους ἐμπόρους καὶ πρὸνχοντας τοῦ τόπου, ἄρχισαν νὰ κόβουν ἀράδα τὰ δένδρα. Μὲ ἀξίνες καὶ τσεκούρια χτυποῦσαν ἀριστρά - δεξιά τὰ δένδρα, καὶ στὸ τέλος τὰ θεριά - δένδρα ἔπεφταν μὲ τόση δύναμι κάτω στὴ γῆ, ἔκαναν τόσο μεγάλο τρανταγμό, πὺ λὲς καὶ ἐγένετο σεισμός. Στὸ πέσιμό τους ἔκαναν τέτοιο κρότο, πὺ ἔλεγεσ πὺς τούτη τὴν ὕστερη στιγμή τῆς ζωῆς τους, πεθαίνοντας ὕστερα ἀπὸ χιλιάδων χρόνων ζωῆ, ἄφηναν τὴν τελευταία τους κραυγὴ, τὸν ὕστατο σπαραγμό, ζητῶντας βοήθεια. Κάθε δέντρο ἔβγαζε 6 - 9 κομμάτια κουπάνες (σκάφες) πὺ τὸ βάρος κάθε μιᾶς ἔφθανε στὶς 80 ἕως 100 ὀκάδες, καὶ ἢ ὑπόλοιπη ξυλεία σὲ χιλιάδες ὀκάδες. Ἐργάσθηκαν γερά καὶ μὲ τὴ ψυχὴ τους ἐκείνο τὸ καλοκαίρι οἱ Ρουμανοκατσιβέλοι. Ἄνοιξε κάμποσος τόπος. Τὸ χειμῶνα οἱ δουλειὲς σταμάτησαν καὶ οἱ Ἀτσιγγανοὶ κοι-

πανάδες, ήλθαν στο Σαμμιάκοβο, νοίκιασαν χαμόσπιτα και ξεχειμώνιασαν κοντά μας. Μαζί τους είχαν τα μουσικά όργανά τους και μάλιστα τα περίφημα βιολιά τους, και έτσι γερνούσαν τις γιορτές και τις Κυριακές στα καφενεία και διασκεδάζαν τον κόσμο. Ταυτοχρόνως συνδιασκεδάζαν κι' αυτοί μαζί μας τρώγοντας και πίνοντας. Σάν πέρασε ο χειμώνας κι' έφθασε ή άνοιξις με τις χίλιες όμορφές τράβηξαν πάλι για τὸ Λόγγο. Δούλεψαν σκληρά και στο τέλος αποτέλειωσαν τή χονδρή δουλειά σύμφωνα με τήν συμφωνία που είχαν κάμει με τούς έμπορους. Οί Ρουμάνοι παρ' όλο που τέλειωσε ή δουλειά, δέν έφυγαν, έμειναν κάμποσο καιρό ακόμη στον τόπο μας, φτιάχνοντας καρούλια, άδράχτια, κουτάλια, ξύλινα όλα και τὰ πουλούσαν στα γύρω χωριά. Τους άρεσε τόσο ο τόπος μας. Το 1892 άφησαν λυπημένοι τον τόπο που άγάπησαν τόσο και τράβηξαν για τήν ιδιαίτερη πατρίδα τους τήν Βεσσαραβία. "Όμως που να νοιώση ο Λόγγος τή ζημιά που έπαθε. Δέν τὸ έβαζε κάτω. Έξακολουθούσε να είναι ο ίδιος, λές κι' ήθελε πεισματικά ν' άποδείξει πως ο άνθρωπος δέν μπορεί, τουλάχιστο εύκολα, να καταβάλη τήν φύσι. Τὰ δέντρα συνέχιζαν να πρασινίζουν και να μεγαλώνουν ύψώνοντας τις κορυφές τους. Και πόσο λογίων δέντρα δέν φύτρωναν εκεί. 'Ο Σκέλυθρος που ήταν χρήσιμος για σκάφες και για δοκάρια, ή Σμηλιά, κατάλληλη για κάψιμο, τὸ Καραγάτσι (ή φτελιά) για έπιπλα και για κατασκευή ξυλίνων σπιτιών, ή Καρυδιά που γέμιζε τον τόπο με τούς καρπούς της, που ήταν τόσο πολλοί που τούς χαιρόνταν σχεδόν αποκλειστικά τὰ άγριογούρουνα. Κι' ακόμα τὰ ταπεινά, όπως οί Ζουμπλακιές κι' οί Βατσινιές και οί μεγάλες Σκρίπκιες που έκαναν ακόμη αδιάβατο τον Λόγγο. Οί πρώτοι που καλλιέργησαν τον Λόγγο ήταν Άγιοπαυλίτες. Έπειδή ήταν άνοιξι, έσπειραν καλαμπόκι και λίγα φασόλια. Τὸ αποτέλεσμα όμως υπήρξε καταπληκτικό. Οί καρποί ήταν άφθονοί. Σάν είδαν τήν εύφορία του Λόγγου οί Σαμμακοβίτες πένσανε με τὰ μούτρα να τον ξεκαθαρίσουν τελείως. Για να μη καθυστερούν και κοπιάζουν άδίκως βάλανε φωτιά στο Λόγγο. Οί φωτιές, σωστά πυροτεχνήματα, πετάχθηκαν ψηλά, σπάθισαν λαμπερά οί φλόγες κι' έγλυψαν με τις χιλιάδες πύρινες γλώσσες τους τον ουρανό. "Όλη αυτή ή πυρκαϊά ανέβαινε σαν μιá ίκεσία στον Θεό για τήν καρποφορία και γονιμότητα του Λόγγου. Τὰ άγρια ζώα με τις φωτιές, πήραν τὰ βουνά, έγκαταλείποντας τὸ Λόγγο, τήν κατοικία τους, και πήγαν εκεί που δέν θα μπορούσε να τὰ άνησυχήση πλέον κανείς. Βέβαια μέσα σ' αυτή τήν τεράστια εργασία, τον καθαρισμό του Λόγγου, συνέβησαν και μερικά δυστυχήματα, αναπόφευκτα σ' όποιανδήποτε πρόοδο του ανθρώπου. Τίποτε δέν γίνεται χωρίς θυσίες. "Όμως σε 4 - 5 χρόνια ο άγριος και παρθένος Λόγγος γίνηκε σωστό περιβάλι. 'Ο Θεός έδωσε να καρποφορήση άφθονα και ν' ανταμειφθῆ έτσι ο ιδρώτας κι' ο κόπος του ανθρώπου. "Ας είναι εύλογημένο τὸ "Όνομά Του. Τώρα πιά, κάπου - κάπου, σαν πεταμένα υπάρχουν μερικά δένδρα για να θυμίζουν τον παλιό

Λόγγο και να προσφέρουν τὸ δροσερὸ ἴσκιο στοὺς κουρασμένους γεωργοὺς στὴ λαύρα τοῦ θέρους. Ὁ Λόγγος ἔγινε πολὺ εὐφορος. "Ὅχι ὅμως γιὰ ὅλα τὰ γεννήματα. Φαίνεται πὼς τὸ χῶμα ἦταν πολὺ δυνατὸ γιὰ εὐαίσθητα φυτά. "Ἐτσι τὰ κύρια προϊόντα τοῦ Λόγγου ἦσαν τὸ καλαμπόκι (βλάσκα), τὰ φασόλια κι' ἄλλα ὕσπρια, τὰ κολοκύθια κι' οἱ πατάτες. "Ὅλα αὐτὰ ὅμως ἐδίδοντο ἐν ἀφθονία. Γιὰ νὰ πάη κανεὶς στὸ Λόγγο εἶχε τέσσερους δρόμους. Ὁ ἕνας δεξιά, ἀμαξιτός, κατεβαίνει στὰ τσιφλίκια τοῦ Πολυχρόνογλου. Ὁ δεύτερος ἀριστερά, κι' αὐτὸς ἀμαξιτός, περνᾷ ἀπ' τὰ πεδινὰ τσιφλίκια, φθάνει στὴ Μελισσᾶ, ἐπάνω ἀπ' τὴ μεγάλη λίμνη τοῦ «Πεδινιώτη». Οἱ ἄλλοι δύο, πιδὸ σύντομοι, εἶναι μουλαρόδρομοι, κι' ὁ ἕνας περνᾷ ἀπὸ τοῦ Φουρνισιοῦ τὰ τσιφλίκια, ὁ δὲ ἄλλος, ἀκόμη πιδὸ σύντομος, περνᾷ ἀπ' τὸ Πολοβίνκα καὶ τραβᾷ ἴσια γιὰ τὸν Λόγγο. "Ὅταν κατορθώθηκε ὁπωσδήποτε νὰ καθαρισθῇ ὁ Λόγγος καὶ νὰ καταστῇ τόσο εὐφορος, σηκώθηκε ἀπαιτητικὰ ἡ ψυχὴ τῶν προυχόντων. Γεννήθηκαν διεκδικήσεις γύρω ἀπ' τὸ Λόγγο, οἱ δὲ προύχοντες προσεπάθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τοὺς κόπους καὶ μόχθους τῶν ἐργασθέντων ὑπερανθρώπως διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν Σαμμακοβιτῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν Ὀθωμανικῆς καταγωγῆς. Ὁ πιδὸ πλούσιος ἀπ' ὅλους ἦταν ὁ Ἀρμένιος Σαράφ ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖτο Μπέης καὶ Ἀγᾶς. Εἶχε ὀλόκληρα τσιφλίκια δικὰ του, δασώδεις ἐκτάσεις μὲ ἀφθονή ξυλεία, λειβάδια γιὰ βοσκὰς ζῶων πάνω ἀπὸ 10 χιλιάδες στρέμματα. Πάρα πολλὰ εἶδη ζῶων ὅπως βουβάλια, ἀγελάδες, ἄλογα καὶ φοράδες, γουρούνια καὶ πρόβατα. Αὐτὸς προσωπικὰ ἔμενε στὴ Πόλι ὅπου ἔστελναν τὰ ἔσοδα, ἀνερχόμενα σὲ πολλὰς χιλιάδες γρόσια. Στὸ κτῆμα εἶχε στείλει τὸ Ναζίρη ὁ ὁποῖος κινεβερνοῦσε τοὺς 100 ἐργάτες τοῦ τσιφλικιοῦ. Ὁ Μπέης λοιπὸν αὐτὸς θέλησε νὰ καταπατήσῃ ὅλο τὸν Λόγγο. Ἐπειδὴ ὅμως, παρ' ὅλη τὴ καλὴ θέλησί του δὲν τὸ κατώρθωσε, ἄλλαξε τακτικὴ. Εἶχε στὸ τσιφλίκι 6 - 7 ἄτομα, Κουρτζήδες (δασοφύλακες), Τούρκους τὴν καταγωγὴν, ὀπλισμένους μέχρι τὰ δόντια, νὰ φυλάγουν τὰ χωράφια. Τὴν ἐποχὴ λοιπὸν πού ὁ λαὸς τοῦ Σαμμακοβίου ἐμάζεψε τὴν βλάσκα καὶ τὰ φασόλια, αὐτοὶ ἔρχονταν καλπάζοντας, ἄρπαζαν τὰ γεννήματα καὶ τρομοκρατοῦσαν τὸν κόσμον. Μάλιστα ἐφθασαν στὸ σημεῖο νὰ σκοτώσουν μερικὰ παλληκάρια, πού ἀντιστάθηκαν. Τότε οἱ Σαμμακοβίτες, ἀφοῦ εἶδαν ὅτι ἡ ἀστυνομία δὲν ἔκαμνε τίποτε, ἄλλαξαν κι' αὐτοὶ τακτικὴ. Περὶ τὸ 1910 παραφύλαξαν ἀρκετὰ παλληκάρια Σαμμακοβιανὰ βουτᾶνε τοὺς Κουρτζήδες, κάτι λεβεντανθρώπους ἴσαμε κεῖ πάνω, καὶ ἄρχισαν νὰ τοὺς ξυλοκοποῦν μέχρι αἵματος, ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς σκοτώνουν. Ἐπειδὴ ὅμως παρεκάλεσαν, ἐπικαλούμενοι τὸν Θεὸ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ἄφησαν ἀφοῦ τοὺς πέταξαν μέσα στὸ ποτάμι κοντὰ στὴν «Καλομηλιᾶ». Ἀπὸ τότε τὰ πράγματα ἤσυχασαν. Ὁ ἤσυχος πιδὸ Λόγγος πρόσφερε πολλὰς χαρὲς σὲ ὅλους. Ἐκεῖνοι ὅμως πού τὸν χαιρόνταν πιδὸ πολὺ ἦσαν οἱ Ἀγροφύ-

λακες, πού φύλαγαν τὰ χωράφια ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν ἀγρίων ζώων. Αὐτοὶ ζοῦσαν μονάχοι μέσα σ' αὐτὸ τὸν παράδεισο.

ΠΟΤΑΜΙΑ ΚΑΙ ΛΙΜΝΕΣ

Ἀπὸ τὰ παλιά, πολὺ παλιά χρόνια, ἐφημιζέτο ὁ τόπος μας γιὰ τὰ πολλὰ νερά του. Κι' αὐτὸ πάλι εἶναι φυσικό, μιὰ καὶ τὸ μέρος γύρω εἶναι τόσο ὀρεινό, ὅπως εἶδαμε. Καὶ δὲν ὑφείλεται μόνο στὴν ὑπαρξί πολλῶν βουνῶν, ἢ ἀφθονία τοῦ νεροῦ, ἀλλὰ στὴν ἀφθονία τῶν δασῶν. Ἡ πικρὴ βλάστησι, πού ὑφείλεται στὸ ἀφθονο νερό, τὸ συγκρατεῖ μὲ τὴ σειρὰ της καὶ τὸ διατηρεῖ. Τὰ νερά πού κατρακυλῶνε ἀπ' τὰ βουνά, σχηματίζουν πληθιόρα τὰ ποτάμια, τὰ ρυάκια, τὰ ρέματα καὶ τοὺς χειμάρρους. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος, στὴν ἱστορία του, ἀναφέρει εἰδικὰ γι' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, τρεῖς ποταμοὺς πού χένονται στὸν Εὐξείνιο Πόντο. Κι' αὐτοὶ εἶναι ὁ Νόης, ὁ Ἄρθης, κι' ὁ Ἀρτιάνης. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς ποταμοὶ πού ἔκαναν τόση ἐντύπωσι στὸν μεγάλο ἱστορικὸ ὥστε νὰ τοὺς ἀναφέρῃ κοντὰ στοὺς μεγάλους ποταμοὺς τῆς Θράκης, Ρόμβο (Ἔβρο), Ἀτλанта καὶ ἄλλους, ὑφίστανται μέχρι σήμερα. Μόνο πού ἄλλαξαν τὰ ὀνόματά τους. Στὴν ἀφθονία τῶν τρεχοῦμενων νερῶν χρωστᾶ ὁ τόπος τὴν ὑπαρξί του, τὴ ζωὴ του. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἢ ἴδρυσις τοῦ Σαμμακοβίου σὰν πόλεως, ἔγινε χάρις στὸ ποτάμι πού κατέβαζε ἀφθονο σιδηρομετάλλευμα. Κι' αὐτὴ ἡ γονιμότης τοῦ Λόγγου, πάλι στὰ ἀφθονα νερά ὠφείλετο. Γεμάτα τὰ ποτάμια ἀπὸ λάσπη λιπασμένη πού θρέφει καὶ καρπίζει ἔτσι πλούσια. Στὰ νερά τῶν ποταμῶν χρωστᾶμε ἐπίσης τὴν κίνησι τῶν ἐργαστηρίων καὶ νερομύλων πού διευκόλυναν τὴν ζωὴ μας. Στὰ ποτάμια ὠφείλομε καὶ τὶς ὀμορφιές πού μᾶς πρόσφεραν μὲ τὶς βλαστημένες ὄχθες τους, καὶ τὴν ξεκούρασι πού νοιώθει κανεὶς σὰν ξεπλωθῆ κοντὰ κι' ἀκούει τὸ νερό τους νὰ κατρακυλᾷ τόσο ρυθμικά καὶ μελωδικά. Πολλὰ χρωστᾶμε στὰ ποτάμια τοῦ τόπου μας, τόσα, πού αὐτὰ ἦσαν ἡ ζωὴ μας. Χωρὶς τὰ ποτάμια δὲν ξεύρω, ἂν θὰ ὑφιστάμεθα. Τὸ Σαμμακοβο λοιπὸν εἶναι χτισμένο μεταξὺ δύο ποταμῶν. Τοῦ «Θολοῦ» καὶ τοῦ «Χωριανοῦ». Ὁ πρῶτος περνᾷ στ' ἀριστερὰ τῆς πόλεως καθὼς κοιτάζωμε τὴν ἀνατολή, καὶ μακρυνὰ ἕως μισὴ ὥρα ποδαρόδρομο. Αὐτὸς εἶναι, μ' ἄλλο ὄνομα, ὁ ἀρχαῖος Νόης πού ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ Λαὸς ἐνὸς τόπου ἀρέσκεται νὰ ὀνομάζῃ, πρὸς μεγαλυτέραν εὐκολίαν του, τοὺς τόπους μὲ ὀνόματα παρμένα ἀπ' τὶς ιδιότητές τους π. χ. μαυροπόταμος, μακρὺς ποταμός, καθαρὸ νερό, μαυροβούνι, καρμὰν μπαῖρ κ.λ.π. Ἔτσι λοιπὸν καὶ γιὰ τοῦτο τὸ ποτάμι. Δὲν τὸν ἐνοιοθε ὅταν τὸν ἔλεγε Νόη. Τί θὰ πῆ Νόης; Αὐτὸς εἶναι θολός, ἔτσι βρώμικος, λασπωμένος καὶ μουτζούρης πού κατεβαίνει. Τὸν εἶπαν λοιπὸν «Θολὸ» ἢ «Θελὸ» ἢ «Μπουλανικ Ντερέ», πού Τούρκικα θὰ πῆ τὸ ἴδιο, μιὰ καὶ ποτὲ οἱ Σαμμακοβῖται δὲν τὸν εἶδαν καθαρὸ, κι' ἔτσι τοῦ ἔμεινε αὐτὸ τὸ ὄνομα πού τὸν χαρακτηρίζει ἀπόλυτα. Ἐέχασε ὁ λαὸς τὸ Νόης, πού μόνο

στούς επιστημονικούς χάρτες ή σέ επίσημα χαρτιά μπορεί νά τῶθῃς. Τρέχει ἀστεϊρευτός κατεβάζοντας ἄφθονη ἄμμο πού περιέχει ἀρκετὸ μετάλλευμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, πρὶν πολλὰ χρόνια, ὅλη ἡ περιοχή ζοῦσε ἀπ' αὐτό, καὶ κυλῶντας ποτίζει μὲ τὸ λασπιάρικο νερὸ του τὰ μπουστάνια καὶ τὰ λιναροχώραφα. Τοῦτο τὸ ποτάμι τὸ σέβονταν οἱ Σαμμακοβίτες καὶ τὸ ἐκτιμοῦσαν, ὅμως δὲν τὸ ἀγαποῦσαν ὅπως τὸ ἄλλο ποτάμι, πού τρέχει στὰ δεξιὰ τους, καὶ εἶναι πιὸ κοντινὸ μὰ καὶ ἀπέχει μόνο ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας. Ὁ ἀγαπημένος αὐτὸς ποταμὸς εἶναι ὁ «Χωριανὸς» πού μὲ τὰ ὀλοκάθαρα νερά του ἔχει τὴν δύναμι νὰ κινῆ πέντε Ντουλάπια (ἐργαστήρια) πού κατασκευάζουν κάπες, καθὼς καὶ δώδεκα νερόμυλους πού ἀλέθουν τὸ σιτάρι, τὸ καλαμπόκι ἢ τὸ κριθάρι τοῦ τόπου, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν γειτονικῶν χωριῶν π. χ. τῆς Τρουλιᾶς, τῆς ὁποίας τὰ νερά τὸ καλοκαίρι ξεραίνονται ἢ ὅπως λένε μὲ τὴν ντόπια φρασσεολογία «καίγονται» καὶ στερεοῦν. Ἔτσι ἀναγκάζονται καὶ κατεβαίνουν στὸ Σαμμακόβι γιὰ ν' ἀλέσουν. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὀνομαζόταν «Ἄρθυς», ὅμως μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἄλλαξε κι' αὐτὸς ὄνομα. Οἱ χωριανοὶ τὸν ἀγαποῦσαν, τοὺς ἐξυπηρετοῦσε τόσο πολὺ, τοῦ χρωστοῦσαν τόσα πολλά. Ἐπρεπε, τιμῆς ἔνεκεν νὰ τὸν πολιτογραφήσουν. Τὸν εἶπαν «Χωριανὸ» καὶ ἐννοοῦσαν συγχωριανὸ τους. Τὸν ἔκαμαν δηλαδή, ὅπως λέμε σήμερα, ἐπίτιμο δημότη. Πόσο παράξενα ἀλήθεια, δίδει ὁ λαὸς τὰ τοπωνύμιά του. Ὁ Χωριανὸς σχηματίζεται ἀπὸ δύο ἄλλα μικρότερα ποτάμια πού ἔχουν τὶς πηγές τους στὰ γύρω βουνά, καὶ μάλιστα στὸ «Γκράντος» καὶ στὸ «Κᾶραμὰν Μπαίρ». Αὐτὰ τὰ εἶπαν «Δυὸ Πηγαὶ» ἢ «Δυὸ Γκιόζια» (τουρκ. 2 πηγαὶ) γιὰτὶ ἐνοῦμενα παράγουν τὸν χωριανό, ἢ γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε καλύτερα, ὁ χωριανὸς ἔχει ὡς πηγὰς αὐτὰ τὰ δυὸ ποταμάκια πού μὲ τὸ νερὸ τους ἐνισχύουν τὴν δύναμί του, σὰν αἰμοδοῦτες. Στ' ἀριστερὰ τοῦ Σαμμακοβίου εἶναι ἓνας παραπόταμος, ἡσυχος καὶ ὀμαλός, πού τὰ νερά του μπαίνουν στὸ Θολοπόταμο. Αὐτὸς ὅμως δὲν εἶναι βρώμικος ὅπως ὁ Θολός, ἐπειδὴ εἶναι σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο ἀπ' αὐτόν. Ἐχει μιὰ ἰδιότητα τοῦτο τὸ ποτάμι πού τὸ ἐκτιμοῦν ἰδιαιτέρως οἱ γυναῖκες. Καθαρίζει περίφημα τὰ ροῦχα, τὰ λευκαίνει. Ἔτσι λοιπὸν εἶναι τὸ ἀγαπημένο ποτάμι τῶν γυναικῶν πού ξημεροβραδυάζονται στὶς ὄχθες του πλένοντας. Ἀπέχει περὶ τὰ 10 ἕως 20 λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ κατεβαίνουν συχνά, ἰδίως τὴν ἀνοιξὶ καὶ τὸ καλοκαίρι νὰ πλύνουν τὸν βαρὺ ρουχισμό τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς καὶ τὶς ἄλλες ἐνδυμασίες πού πλένονται πολὺ ἀραιά, ὅπως τὶς κάπες καὶ τὶς μεγάλες κεντησιές (χοντρές κάπες) δέκα ἕως δεκαπέντε ὀκάδες βάρους. Ἐκεῖ πλένουν καὶ τὶς τρεπετσιές (χοντρο - ὑφάσματα ἀπὸ λινάρι) μεγάλες σὲ ὄγκο, καὶ τὶς ὁποῖες χρησιμοποιοῦν στ' ἀλώνια καὶ σὲ διάφορες ἄλλες ἀνάγκες. Τὰ βαρεῖα αὐτὰ πράγματα, καθὼς καὶ τὰ καζάνια οἱ γυναῖκες τὰ φόρτωναν στὰ μολάρια. Τὰ πιὸ ἐλαφρὰ τᾶβαζαν στὴν πλάτη τους ἢ σὲ κάτι ξύλα, πού τοὺς διευκόλυναν στὸ σήκωμα, τὰ λεγόμενα «διακόξυλα» ἢ «ὄρεόξυλα». Ἔτσι λοι-

πὸν τραβοῦσαν γιὰ τὸ ποτάμι ποὺ ἦταν πολὺ φημισμένο. Τὸ ὠνόμαζαν «Βάντα». Πόθεν ὄγῃκε τοῦτο τὸ ὄνομα δὲν γνωρίζομε μὲ ἀκρίβεια. Συμπεραίνομε μόνον ἀπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ κατ' αὐτό. Οἱ ἄνδρες τὸ ἔλεγαν ὁ «Βάντα ποταμός», δηλαδή ὁ ποταμὸς ποὺ ἔχει πόρο (πέρασμα) ἢ ἄλλως, τὸ αὐλάκι, παραγόμενο ἀπὸ τὴν λατινικὴ λέξι VADUM, ποὺ ἔχει τὴν ρίζα του πάλι ἀπὸ τὰ Ἑλληνικά, βάς - βάντος, ποὺ θὰ πῆ ὁ βαδίζων, ὁ περνῶν. Οἱ γυναῖκες, ἐπειδὴ ἦταν δικὸς τους ποταμὸς, τὸν ἔλεγαν μὲ τὸ θηλυκὸ ἄρθρο, ἢ «Βάντα» σὰν νὰ ἦταν γυναῖκα τὸ ποτάμι. Καὶ βέβαια ἦταν γυναῖκα μιὰ καὶ γνώριζε νὰ καθαρίξῃ τόσο καλὰ τὰ ροῦχα. Ἀκόμη ἴσως ἦταν συγκοπή ἀπ' τὴν φράγκικη λέξι ἀβάντα (ἐνίσχυσι), μιὰ καὶ ἦταν ἀβάντα γιὰ τὸν Θεολόταμο καὶ γιὰ τὶς γυναῖκες. Τὸ πῶς πιθανὸ ἴσως ἀπ' ὅλα εἶναι τὸ πρῶτον τὸ πῶς σωστό. Τὸ τρίτον ἀρχαῖον ποτάμι, ὁ Ἄρτανης, θρῖσκει ἀρκετὰ μακριὰ ἀπ' τὸ Σαμμακόβο. Εἶναι κι' αὐτὸς στὰ δεξιὰ καὶ πῶς πέρα ἀπ' τὸν Χωριανόν. Τὸν ὠνόμαζαν «Μουρτατιανόν», κι' αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἔδωσαν οἱ ντόπιοι γιὰ νὰ θυμῶνται τὸ παλιὸ κατεστραμμένο χωριὸ Μουρτάτη, ποὺ ἦταν κτισμένο κοντὰ του. Αὐτὰ τὰ τρία μεγάλα ποτάμια, ὁ «Θολός» ὁ «Χωριανός», κι' ὁ «Μουρτατιανός», κυλῶντας, συναντῶνται σ' ἓνα σημεῖο. Κι' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς συναντήσεως τὸ εἶπαν ἢ «Σμίξη»⁽¹⁾.

1. Γιὰ τὴν ΣΜΙΞΗ ὑπάρχει ὁ μῦθος ὅτι ἐκεῖ μάλωναν τὰ τρία ποτάμια, ποῖο εἶναι τὸ σπουδαιότερον καὶ ποῖο προσφέρει τὶς περισσότερες ὑπηρεσίες. Βάλων τότε τὸ Κάστρο «ὁ Ἑλληνας», ποὺ εἶναι ἀπὸ πάνω, διατητῆ γιὰ νὰ τοὺς λύσῃ τὴν διαφορά. Αὐτὸν τὸν καυγᾶ, ἢ λαϊκὴ μούσα τοῦ Σαμμακοβίου, στὰ κατοπινα χρόνια, τὸν ἔκαμε ποίημα, τραγούδι ποὺ πρέπει νὰ τῷλεγε κάθε νιὸς καὶ κάθε γέρος. Εἶναι τόσο χαρακτηριστικόν, ποὺ θεωρήσαμε καλὸ νὰ τὸ παραθέσωμε ἐδῶ, κάπως διασκευασμένο. Ἡ διασκευή ἐγένετο ἐπάνω εἰς τὸ ἀρχικὸν πρόπλασμα τῆς ἐκδοχῆς Κ. Γ. Βουτσοπούλου:

Τρία ποτάμια σμίγανε στὴ ΣΜΙΞΗ τὰ νερά τους
ἐκεῖ ποὺ κύκνοι λούζανε τὰ κάτασπρα φτερά τους.
Μέσ' ἀπ' τὴ μέση δυὸ πηγές - δυὸ γκιόζια - ροβολοῦσαν
κι' ἀγκαλιαστὰ σὰν ἀδελφές στὴ θάλασσα κυλοῦσαν.
Στὴ μιὰ μεριά Μουρτατιανός, στὴν ἄλλη Θελοπόταμος
σὰν δράκος σγουροπλόκαμος.
Μὲ περιφάνεια ἢ μιὰ πηγὴ, στὶς ἀδελφές της λέγει
(σὰν νὰ τὰ παραλέγῃ):
«Εἶμαι ποτάμι χρήσιμο! χρήσιμο! μὲ μόνη τὴν ὁρμὴ μου
γυρίζω μύλους δώδεκα, ντουλάπια ἕξ ἀπὸ τὴ μου
γυρίζω στρόφαλο τζακιού, γίγαντα τὸν δαιμάζω,
(ἀ) π' ἄμμο τοῦ Θελοπόταμου ἐγὼ σίδερα θγάζω!!!»
Καὶ μὲ καμάρι κ' ἔπαρσι στήσαν φιλονικεῖα
ἀπὸ τοὺς τρεῖς τοὺς τάχατες ποῖος κῆχη τὰ πρωτεῖα
καὶ ποῖος νὰ διαφεντεύῃ...

Ἡ Σμίξη ἀπέχει περίπου δύο ὥρες ἀπ' τὸ Σαμιάκοβο. Πρὶν ἀπ' τὴ Σμίξη ἐνώνονται ἄλλα δυὸ ποταμάκια, τὸ «Βουνόρουαχο» ποῦ σμίγει μὲ τὸν Χωριανό, κοντὰ στὸ Σιδηροχώρι, καὶ ὁ «Μηδειάτης», ποταμὸς ποῦ ἐνώνεται μὲ τὸ Μουρτατιανό, μὰ ὥρα μακρὰ ἀπ' τὴν κομόπολι, καὶ ποῦ πηγάζει ἀπὸ τῆς Μήδειας τὰ βουνά, καὶ περνᾷ ἀπὸ τὰ ἀνατολικά τοῦ ὄρους «Μηδειάτης».

Βάλαν γιὰ δίκαιο κριτὴ, τὸ Κάστρο π' ἀγναντεύει
τὶς ἀψηλές βουνοκορφές, τῆς Πόλης τὰ μπουγάζια
τοῦ Μαρμαρᾶ τ' ἀτλάζια...

«Πές μας σύ, Κάστρο ἀψηλό, ποιὸς ἀπὸ μᾶς πρωτεύει;
σ' αὐτὸν τὸ σκῆπτρο δῶσε το, αὐτὸς ἄς βασιλεύη!»

— «Πηγές μου, μὴ μαλώνετε, γιατί κ' ἐγὼ μιά μέρα,
αὐτὸ ποτὲ δὲν τὸ ξεχνῶ — πῶς τ' ἄφερ' ἔτσι ἡ σφαῖρα —
χιλιάδες γυναικόπαιδα εἶχα μὲς' τὴν ποδιά μου,
μύριους λεβέντες κράτησα σφιχτὰ στὴν ἀγκαλιά μου
πόχαν ἀσπίδες μπρούτζινες καὶ σουβλιερὰ κοντάρια
λὲς κι' ἦτανε λιοντάρια

καὶ τώρα πῶς κατάντησα; Ζαρκόδια στὸ φεγγάρι,
σὰν νὰ κροποῦν λυχνάρι,

Ἔρχοντ' ἀργὰ γιὰ νὰ με διοῦν, νὰ βροῦν λίγα χορτάρια
μὲς' τὰ ξερὰ πουρνάρια.

Ξέρω πῶς κάθε μιά πηγή πολλὰ καλὰ προσφέρει
κι' ὡς κατεβαίνει ὀρμητικὰ ἀπ' τ' Ἀἰ Θανάσ' τὰ μέρη,
σειρὰ ντολάπια, φτερωτὲς κάνει τα καὶ γυρνᾶνε,
βαράδια καὶ μυλόπετρες ἀλεύρι νὰ ξερνᾶνε.

Μὰ κι' ὁ Μουρτατιανὸς γλυκὲς ποτίζει λιναρίνες
ποῦ θγάνουν τὸ λινέλαιο καὶ καίγουν οἱ κοκτῆλες,
γυρίζει νεροπρίονα, τροφοδοτεῖ τσιπύλους,

θρέφει μουστάκια νόστιμα, καὶ πίστροφες γεμάτος
σχιίζει τὰ δάση καὶ περνᾷ κι' ἀπλώνεται θροσάτος.

Ἄν πῆς κι' ὁ Θελοπόταμος, μὲ τὰ θολὰ ιερά του
ἔχει κι' αὐτὸς ἀμέτρητα καὶ πλούσια τὰ καλά του
σίδηρο κι' ἄμμο κουβαλᾷ, στὰ τζάκια τ' ἀνελᾶνε,
μύδροι καὶ σφαῖρες ἀπ' αὐτὸν στὴν Πλεῦνα ἀκόμη θᾶται.

Ἄν τοῦτοι οἱ δυὸ δὲν σὲ βολῶν κοντὰ τους νὰ κρατειέσαι
γιὰ τίποτ' καλλίτερο δὲν θᾶχης νὰ καυκειέσαι...

— Καλὰ τὰ λέγεις, Κάστρο μου, πιά δὲν θὰ καυγαδίσουμε
γιατὶ δὲν ξέρουμε κ' ἐμεῖς ποῦ θὲ νὰ καταντήσουμε...

Τώρα σφιχτὰ, πολὺ σφιχτὰ δεμένους καὶ τοὺς τρεῖς
ἐκεῖ... στὴ ΣΜΙΞΙ ξαπλωτοὺς μὲ χάρι θὰ τοὺς βρῆς

κι' ἂν σιγά, κι' ὡς σύμβουλοι κολοὶ τὸ δρόμο δείχνουν

— μὰ καὶ δροσιὲς ἀμέτρητες εἰς τοὺς διαβάτες ρίχνουν —

στοὺς νεοὺς, στοὺς γέρους, στὰ παιδικά, πῶς ἴσα νὰ βαδίζουν,
σπράτες χωρὶς ἐμπόδια γραμμὴ νὰ δρασκελίζουν.

Στή Σμίξη, από την πτώσι τώσων ύδάτων, γίνεται ένας δαιμονιώδης θόρυβος, και ή βοή αυτή που είναι σωστή αντίρα, άκούγεται από παντού και σε μεγάλη απόστασι. Στή Σμίξη σχηματίζεται ένα μεγάλο άνοιγμα, μιá λίμνη, να την πη κανείς. Αυτή ή λίμνη λοιπόν είναι γεμάτη από πέστροφες καθώς κι από άλλα νόστιμα ψάρια. Έτσι συχνά θ' άκουες τον μικρόκοσμο μ'α και τον μεγαλόκοσμο του Σαμμακοβίου να λέη: «Πάμε στη Σμίξη για ψάρια». Και πάντα επέστρεφαν κουβαλώντας αυτή την νόστιμη τροφή. Άπ' τη Σμίξη ξεκινά ένας μικτός πιά ποταμός, τραβά για τον Άγιο Παύλο και χύνεται στη θάλασσα. Αυτός ο μικτός ποταμός πήρε το όνομα του πιο μεγάλου των συμβαλλομένων ποταμών, του Θολού. Στή πραγματικότητα λέγεται έτσι, επειδή συνεχίζει να είναι βρώμικος και λασπωμένος. Πέρα άπ' τη Σμίξη, μέσα στο Λόγγο, ενώνονται άλλοι τρεις ποταμοί, ή μάλλον ρύακες, ή «Γκριβάργυακα», ο «Σλάβος» ή του «Σλαύου το όργκάκι» και ή «Καλομηλιά». Έτσι αντίμα όλοι κατεβαίνουν στο Λόγγο. Στις βροχερές ήμέρες, τα ποτάμια ξεχειλίζουν και σχηματίζουν τα ξακουστά Σέλια (χειμάρρους) που κάμουν βοή τρανταχτή. Ταύτα τα Σέλια περιέχουν διάφορα είδη γητών ούσιών και λιπασμάτων, που είναι πολύ χρήσιμα και ώφέλιμα στην καλλιέργεια του Λόγγου. Αυτά επικάθονται στα χωράφια που περνούν και τα λιπαίνουν. Στην αρχή είναι όρημικά και βουερά, ύστερα όμως προς την πεδιάδα ήρεμούν και κυλοούν ήσυχα προς την λιμνοθάλασσα, που βρίσκεται κοντά στον Άγιο Παύλο, στην άκρη του Λόγγου. Στις όχθες όλων αυτών των ποταμών, μ'α πιο πολύ του Θολού, υπάρχει άγρια και τρομερή βλάστησις από βασιινίες (βάτους) και Ζουμπλακιές (βατοιειδή με μικρά κόκκινα λουλουδάκια). Μπροστά στη σκάλα του Άγίου Παύλου, άπ' το νερό που κατεβαίνει, σχηματίζεται μιá λιμνοθάλασσα (Γκιόλι) γεμάτη από λογιών - λογιών ψάρια, Σαζάνια, Σαρανιά, Άσπρόψαρα και Καραβίδες. Βάρκες την διασχίζουν όλημερίς ψαρεύοντας. Αυτή δέν είναι ή μοναδική λίμνη του τόπου. Στα δεξιά του άμαξιτου δρόμου προς τη Νιάδα είναι κι άλλη μεγάλη λίμνη «ό Πεδινιώτης». Βρίσκεται στην τοποθεσία «Μακρόν Λειβάδι» και «Γιανίκ Σαγιάν». Άπέχει άπ' το Σαμμακόβο έως 3.30' ώρες. Αυτή ή λίμνη δέν υπήρχε στα πολύ παλιά χρόνια. Σχηματίσθηκε περι τα 1.800, όταν άρχισε ή λειτουργία των Σιδηρουργείων Σαμμακόβου. Για να συγκεντρωθῆ το σιδηρομέταλλευμα περιώριζαν τα νερά με φράγματα, που τα έλεγαν «Ρούντιστα». Αυτά τα φράγματα είχαν κι αυλάκια, τα λεγόμενα Τσυτήλοι, όπου έτρεχε κι έφευγε το νερό μαζί με τα ελαφρότερα χώματα που δέν περιείχαν σίδηρο. Όλα αυτά τα χώματα και ή άμμος συγκεντρώθησαν σιγά - σιγά στην τοποθεσία αυτή, έφραξαν το κάτω μέρος του δάσους, και έτσι όταν πλημμύρησε το ποτάμι, τα νερά ανέβηκαν, προχώρησαν, βρήκαν εμπόδιο και στάθηκαν εκεί. Έτσι σχηματίσθηκε ή λίμνη αυτή που πήρε το όνομα ο «Πεδινιώτης» από την τοποθεσία, που έλέγετο έτσι, επειδή ήτο το πιο πεδινό σημείο του

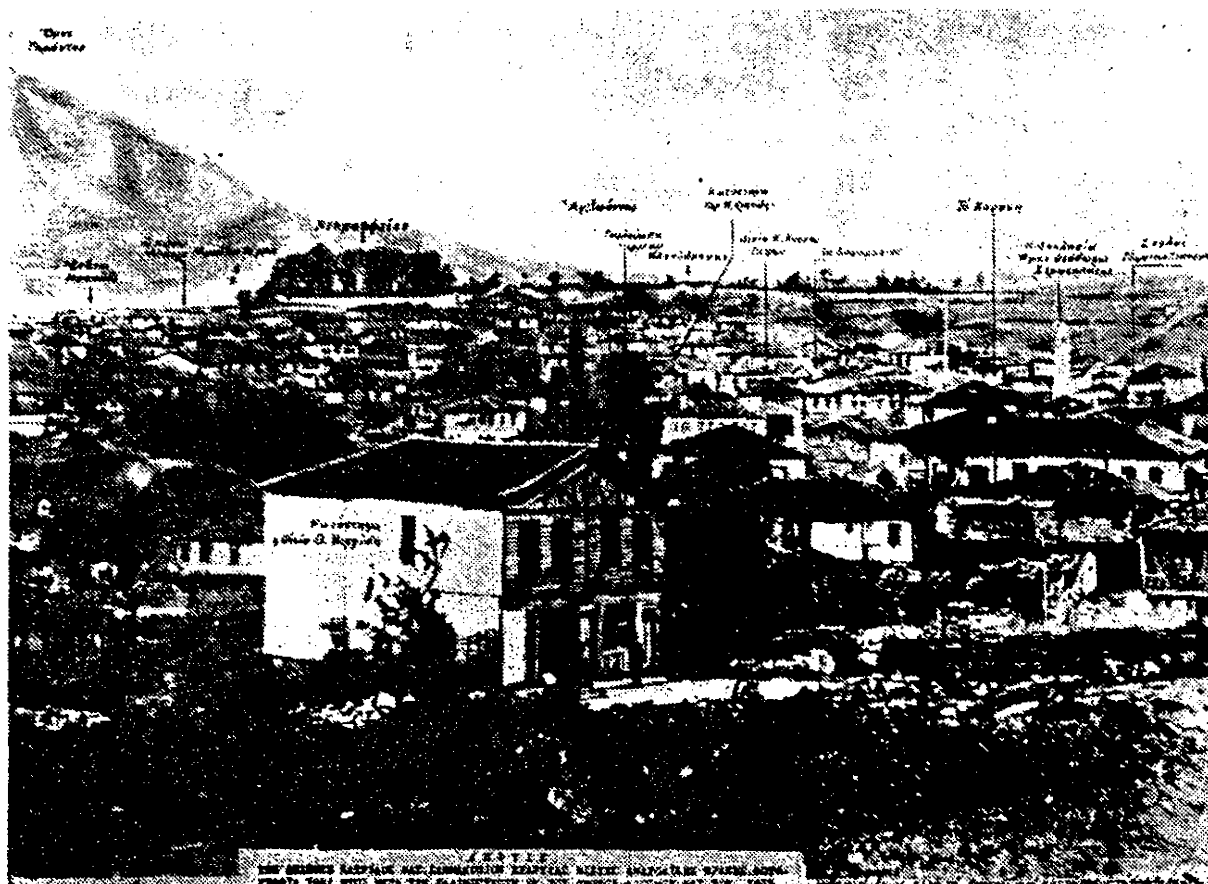
Λόγγου. Ἐκεῖ ἦτο ἄλλοτε κεραμμοποιεῖον, πού προμήθευε κεραμμύδια στὶς γύρω ἀγρεπαύλεις (τσιφλίγια). Κι' αὐτὸ σκεπάστηκε ἀπὸ τὰ νερά, ὅπως καὶ τὰ δένδρα τῆς τοποθεσίας. Ἐκεῖ ὑπῆρχε δάσος (Κουρί) ἀπὸ ὑψηλόκορμες πελώριες Βελανιδιές. Τὸ ξύλο αὐτῶν τῶν δένδρων, πού μεγάλωναν μέσα στὸ νερό, στὸ σκοτάδι, ἔγινε περιζήτητο. Εἶναι τὸ περίφημο ξύλο ἀμπανόζι (ἔβενος), πού βγαίνει μαῦρο ἀπ' τὴ καρδιά τοῦ δένδρου καὶ χρησιμεύει γιὰ τὴν κατασκευὴ κλαρίων. Στὴ λίμνη αὐτὴ ὑπῆρχαν ἄφθονα ψάρια, ἰδίως κέφαλοι, πού ἔφταναν τὶς τρεῖς ὀκάδες τὸ ἓνα, καὶ σαζάνια τῶν 6 ἕως 7 ὀκάδων. Κανεῖς ψαράς δὲν μπόρεσε νὰ ψαρέψη μὲ δίχτυα, διότι περιπλέκοντο στὰ κλαριά τῶν δένδρων καὶ ἐσχίζοντο τραβῶντας τα. Περὶ τὸ 1903 — 1904 ὁ συμπατριώτης Κώστας Ἀλβανὸς ἐπεχείρησε νὰ ἀξιοποιήσῃ καὶ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸν «Πεδινιώτη» ὅμως ἀπέτυχε λόγω ἀτελείας τῶν ἐργαλείων. Ἡ λίμνη αὐτὴ εἶχε ἄφθονες ἐνυδρίδες ἢ ὅπως τὶς ἐλέγαμε Βίτρες. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἄγριο ὑδρόβιο ζῶο, τοῦ ὁποῖου τὸ δέρμα εἶναι περιζήτητο γιὰ γουναρικό. Εἶναι δὲ πολὺ ἀστεία νὰ τὰ βλέπῃς στὸ νερό. Στὴν ἐπιφάνειά του βγάζουν τὶς μουρίτσες τους γιὰ ν' ἀναπνεύσουν καὶ νομίζει κανεῖς ὅτι εἶναι κάστανα πεταμένα. Πότε - πότε παίζοντας στὰ νερά ἔδειχναν καὶ τὶς οὐρὲς τους, κάτι μεγάλες φουντωτὲς οὐρὲς, διπλὰ καὶ τριπλὰ, μεγαλύτερες ἀπὸ τὸ σῶμα τους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Πεδινιώτη» ὑπάρχουν κι' ἄλλες λίμνες, ὅπως ὁ «Κατσίβελος», κι' οἱ «Χαμὰμ Γκιόλ» (ζεστὲς λίμνες) πού θρῖσκονται κοντὰ στὸν Ἅγιο Παῦλο κι' αὐτές. Τὰ νερά αὐτῶν τῶν λιμνῶν χύνονται στὸ Θρολοπόταμο, ὁ ὁποῖος ὅπως εἶναι φαρδὺς καὶ στρωμμένος ἐντελῶς μὲ ἄμμο, ρουφάει ἀχόρταγα τὸ νερό. Τὸ ποτάμι χωρίζει τὸ Λόγγο στὰ δύο, ὅμως, σὲ πολλὰ σημεῖα, περνᾷ ἀπ' τὶς ἄκρες του σὰν ντροπαλὴ σιγανοπερπατοῦσα κοριτσοῦλα. Αὐτὰ ὅλα τὰ νερά, τὰ ρεοῦμενα καὶ στεκοῦμενα, ἀνήκουν στὸ Σαμμάκοβο καὶ στὴν περιοχὴ του. Ὅμως ὑπάρχουν κι' ἄλλοι ποταμοί, γνωστοὶ στοὺς Σαμμακοβίτες, πού δὲν εἶναι ὀλόκληροι δικοὶ τους ἢ εἶναι τελείως ξένης περιοχῆς ποταμοί, π. χ. ὁ «Ρέζβιντερε» ἢ «Ρέζβη» ἢ «Ρέζβιγια» ὁ ὁποῖος πηγάζει κοντὰ ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο καὶ χύνεται ψηλὰ στὸν Εὐξείνου Πόντο κοντὰ στὸν Ἅγιο Στέφανο. Αὐτὸς ὁ ποταμὸς χωρίζει τὴν Βουλγαρία ἀπ' τὴν Τουρκία σήμερα καὶ εἶναι τὰ ὄρια τῶν κρατῶν αὐτῶν, ὅπως ἦταν καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Συνθήκη τῶν Σεβρῶν 1920. Αὐτὸ τὸ ποτάμι εἶναι πολὺ παλαιό. Ἀναφέρεται μάλιστα ἀπὸ τὸν μεγάλο γεωγράφο - περιηγητὴ Στράβωνα. Στὴν ἐποχὴ τοῦ τελευταίου ὠνομάζετο «Ἀρέσβος» καὶ «Ἀρίστιβος». Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀρχαῖο ὄνομα κρατᾷ καὶ τὸ σημερινὸ ὄνομά του. Ἐπίσης γνωστὸ στοὺς Σαμμακοβίτες ἀγωγιάτες, ἂν καὶ δὲν ἀνήκει στὸν τόπο τους, εἶναι τὸ ποτάμι «Βελήκα» (Γαλάντζος). Μάλιστα αὐτὸ τὸ ποτάμι εἶναι διπλό, τὸ ἓνα πηγάζει ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ δυτικά. Αὐτὰ ἔρχονται ἀπὸ πολὺ μακρὰ, ὕστερα γίνονται ἓνα πού περνᾷ ἀπ' τὸ Βουλγάρικο χωριὸ Βελήκα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῆρε καὶ τ' ὄνομά του, καὶ ἐνώνεται

μὲ τὸ Ρεσθίντερε κάπου πέρα ἀπ' τὴ Τρουλιά κοντὰ στὸν Μεγαλόγγο. Ἄλλωὺς τοὺς λένε «Παράρεσβος» ἢ «Γαλάντζος» ἢ Τούρκικα «Βελήκαντερεσί». Ἰῆναι ἓνας ἀρκετὰ μεγάλος ποταμὸς ποὺ τοῦ ἔχουν ἀρκετὴ ὑπόληψι οἱ χωριανοὶ κι' οἱ ἀγωγιᾶτες. Ἐπάρχει ἐπίσης ἓνα ἄλλο ποτάμι, πρὸς τὰ νότια μέρη τοῦ Σαμμακοβίου τὸ ὀνομαζόμενον «Τριγιαλάνια». Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἄνευ σημασίας. Τέλος γιὰ νὰ συμπληρώσωμε τὴν περιουσίαν μας στὰ ποτάμια ὅλης τῆς περιοχῆς, ἀναφέρουμε τὸν ποταμὸ «Πλησιὸ» τῆς Μήδειας, τὸν «Μπαλὴκ Ντερέ» καὶ τὸν «Πετίνα Ντερέ» τῆς Νειιάδας, ποτάμια σημαντικὰ γιὰ τοὺς τόπους ποὺ διασχίζουν. Ἔτσι λοιπὸν ἀφοῦ ἀναφέραμε ὅλα τὰ μέρη ποὺ ὑπάρχουν ποτάμια καὶ λίμνες καὶ χόρτασε τὸ μάτι μας νερὸ γυρίζωμε καὶ πάλι στὴν κωμόπολιν μας.

Η ΚΩΜΟΠΟΛΙΣ ΣΑΜΜΑΚΟΒΟ

Πόσα χρόνια ἔχουν περάσει ἀπὸ τότε ποὺ εἶδαμε γιὰ τελευταία φορὰ τὸ Σαμμακοβο, τὴν πόλιν μας. Οἱ γέροι ποὺ τὸ γνώριζαν καλὰ καὶ τόχαν ζήσει, ἔχουν πεθάνει πιά, κι' οἱ γέροι εἶναι οἱ καλλίτεροι νοσταλγοί. Τώρα κι' ἐμεῖς νοσταλγοῦμε μιὰ καὶ γεροῦμε. Ὅμως πολὺ λίγο τὸ ζήσαμε καὶ ἡ τροφή τῆς νοσταλγίας περιορισμένη. Αὐτὲς οἱ σειρὲς γράφονται βάσει παιδικῶν καὶ ἐφηβικῶν, νὰ πῆ κανεὶς ἀναμνήσεων, εἶναι ὅμως ζωντανές, τόσο ζωντανές, ποὺ σφαλῶντας τὰ μάτια μου βρέθηκα μπροστὰ στὴν ἐκκλησιά μας. Πόσες χαρὲς καὶ πόσες ἀνησυχίες δὲν μᾶς εἶχε δώσει ὁ μοναδικὸς ναὸς τῆς κωμοπόλεως!... Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, ὁ πολιούχος τοῦ Σαμμακοβίου. Πολλὲς φορὲς ἀναρωτήθηκα γιὰτὶ νὰ ἔχουμε τὸν Ἅγιο Θεόδωρο προστάτη κι' ὄχι ἄλλον Ἅγιο ἢ τὸν Χριστὸ ἢ τὴν Παναγία Παρθένο. Ὅμως δὲν πῆρα ποτὲ ἀπάντησι. Ἡ ἐκκλησία μας ἦταν στερεωτάτη, ἀρκετὰ μεγάλη, γιὰ νὰ χωρῆ τὸ θρησκευτὸν κοινὸν καὶ πλουσιωτάτη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς κάποτε τὸ Σαμμακοβο ὑπῆρξε πολὺ πλούσιον. Ἡ ἐορταστικὴ ὄψις ποὺ ἔπαιρνε στὶς γιορτερὲς μέρες συγκινοῦσε ἰδιαιτέρως ἐμᾶς τὰ παιδιά. Πόση χαρὰ νοιώθαμε ὅταν λαμβάναμε μέρος στὶς λιτανεῖες τῆς καὶ στὶς ἱεροτελεστίας τῆς. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ μᾶς ἔκαμνε τὴν πιὸ μεγάλη ἐντύπωσιν ἦταν οἱ δύο τῆς Πολυέλαιοι, ποὺ ἦσαν κρεμασμένοι στὴ μέση τοῦ Ναοῦ. Ἄστραφτε ὁ τόπος ἀπὸ τὰ κρύσταλλα. Ἦσαν πολυτελέστατοι καὶ εἶχαν δωρηθῆ ἀπὸ τοὺς Ξενοκράτας. Λέγανε μάλιστα πὸς βάσταγαν ἀπὸ τὸ παλάτι τοῦ Σουλτάνου. Αἰτὸ ὅμως, δὲν εἶναι πιστευτὸν. Τὸ πιὸ πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ Ξενοκράτες τοὺς ἀγόρασαν ἀπὸ κεῖ ποὺ ἔφτιαξαν καὶ τοὺς πολυελαίους τοῦ παλατιοῦ τοῦ Σουλτάνου. Πάντως πολὺ τοὺς θαυμάσαμε καὶ ζαλιζόμαστε κοιτάζοντάς τους. Τὸ ἄλλο πρᾶγμα ποὺ μᾶς ἐνθουσίαζε ἦταν ἡ καμπάνα. Ὅχι βέβαια γιὰ τὸ μέγεθός της, ἦτο μετρίου μεγέθους, ἀλλὰ γιὰ τὸν θαυμάσιον ἤχόν της. Ἀκούγονταν ἀπὸ πολὺ μακρὰ καὶ μᾶς ξεκούραζε κυριολεκτικὰ ὅταν κτύπαγε γιὰ ἑσπερινὸν καὶ γύριζαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὶς γεωργικὰς ἀσχολίας τους. Αὐτὴ

πάλι τὴν εἶχαν δωρήσει συμπατριῶτες καὶ συνδρομητὲς ποὺ εὗρισκοντο στὴν Κωνσταντινούπολι. Τὴν εἶχαν ἀγοράσει ἀπ' τὴ Ρωσσία φημισμένη γιὰ τὶς καμπάνες τῆς. Ἦτο κατασκευασμένη μὲ μεῖγμα ἀσημιοῦ καὶ χαλκοῦ. Τὴν καμπάνα τὴν τοποθέτησαν ψηλὰ στὸ ζαμπαναριό, ποὺ χτίστηκε στὰ δεξιὰ τῆς ἐκκλησίας. Τὸ κωδωνοστάσιον ἦταν τὸ πιὸ ψηλὸ οἰκοδόμημα τοῦ Σαμμακοβίου, πέρανε τὰ δώδεκα μέτρα, κι' ἐξεῖχε πάνω ἀπ' ὅλα τὰ σπίτια. Μπροστὰ στὴν ἐκκλησία ὑπῆρχε ἕνας μεγάλος περίβολος περιτοιγισμένος. Μέσα

Ἐπίσημο ἱστορικὸν ἀποφίς τοῦ Σαμμακοβίου. Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν κτιρίων.

"Αποφίς Σαμμακοβίου

σ' αὐτὸν ἦσαν ὅλα τὰ κυριώτερα κτίρια, τὰ σχολεῖα, τὸ κονάκι τοῦ Μητροπολίτου καὶ ἄλλα. Ἀργότερα, ὅταν τὸ τακτικὸ δικαστήριον μετεφέρθη ἀπὸ τὴν Μήδεια στὸ Σαμμακόβο, ἐπειδὴ ἦτο μεγαλύτερα πόλις σὲ πληθυσμὸ, στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας τοποθέτησαν καὶ τὸ Δικαστικὸ κτίριον. Ἐκεῖ κοντὰ ἦτο καὶ τὸ Δημαρχεῖο, ἕνα γερὸ καὶ θαυμάσιον κτίριον. Στὸν περίβολο ἦσαν καὶ τ' ἄλλα κρατικὰ καταστήματα, ὅπως ἡ ἀστυνομία. Ἡ κωμόπολις εἶχε τέσσερα χάνια, ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς ἀγωγιᾶτες, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ τὰ διάφορα χωριὰ μὲ τὰ ζῶα τους καὶ διενυκτέρευαν ἐκεῖ, ὅπου εὗρισκαν ζεστὸ φαγητὸ καὶ καθαρὸ κρεβάτι, εἶχε ἀκόμα κι' ἕνα ξενοδοχεῖο, πολυτελέστατο γιὰ τὸν τόπο. Αὐτὸ ἦταν γιὰ τοὺς πλουσίους ἐμπόρους ἢ ἄλλους ξέ-

νους περαστικούς, που ήρχοντο στο Σαμμακόβο για λογιών - λογιών δουλειές και δέν συνώδευαν ζωά. Έκει εύρισκαν κάθε λογής περιποίηση. Οί έσωτερικοί δρόμοι του Σαμμακοβίου δέν είχαν τίποτε τὸ χαρακτηριστικό ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι ἦσαν στενοί και ἄστρωτοι, ἐκτός του κεντρικοῦ δρόμου που διέσχισε τὴν κομόπολι ἀπὸ ἐπάνω μέχρι κάτω. Φτωχὰ τὰ δρομάκια μὰ πίσσο θάβηλα νὰ ἤμουν ἐκει, παιδι πάλι, και νὰ παίξω σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους τὰ παιχνίδια μας. Έκει στα «σοκάκια» κάθονταν, τὸν καλὸ καιρό, οί καλοκυράδες πλέκοντας και συζητῶντας γιὰ ἄρατα θέματα που τοὺς ἐνδιέφεραν. Τὰ σπίτια πάλι, ξύλινα ὄλα, δροῦνα, μὲ τὰ καφασωτὰ και τὰ ξεπετάγματα ἔξω ἀπὸ τὰ θεμέλιά τους, προξενούσαν παράξενη ἐντύπωση. Ὅλα σχεδὸν τὰ σπίτια είχαν ἰσόγειο και ἓνα πάτωμα. Λίγα ἦσαν τὰ κτίσματα που είχαν περισσότερα πατώματα. Κάθε σπίτι εἶχε τὴν μικροανλή του και μέσα σ' αὐτὴ τὸ φούρνο του ὅπου οί νοικοκυρὲς ἔψηναν τὸ ψωμί τῆς οἰκογενείας. Γι' αὐτὸ και οί μεγάλοι φούρνοι του Σαμμακοβίου δέν ἔκαμναν μεγάλες δουλειές. Ἐξυπηρετούσαν μόνο μερικοὺς ἄστοὺς και τοὺς ξένους. Ὁ τόπος εἶχε ἀρκετὰ μαγαζιά ἐμπορικά, μπακάλικά, ποτοποιεῖα, ψιλκατζίδικα. Σπάνια αὐτὰ ἦσαν χωρισμένα. Συνήθως ἓνα μαγαζὶ ἦτο κυριαρχητικὰ, παντοπωλεῖον. Εὗρισκες ὅτι ποθοῦσε ἡ ψυχή σου. Πόσες φορές δέν χαζεύαμε βλέποντας, τὰ «σεκέρια», τὰ ζαχαρωτὰ, και τις καραμέλλες μέσα στις γυάλες φυλαγμένα. Ἐπῆρχαν ἐπίσης κάμποσα καφενεῖα και καπηλιὰ. Αὐτὰ ἦταν ἓνα εἶδος ἀνάγκης, γιατί τὸ χειμῶνα, κάποιον ἔπρεπε νὰ μαζεύωνται οί ἄνδρες, μὰ και δέν ἐπῆρχαν πολλές δουλειές λόγω του ψύχους. Ἐτσι λοιπὸν ὑπῆρχε τὸ μεγάλο καφε-

Κατεστραμμένο ἀρχοντικό του Σαμμακοβίου

νεῖο του Δημάρχου Περιζλῆ Κιακίδη. Ἦταν τὸ πιὸ κεντρικό, στεγασμένο κάτω ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο, και τὸ πιὸ πολυτελές. Τὸ ἔλεγαν τότε μὲ τις γνώσεις που είχαν τὸ «Καζίνο» του Περιζλῆ. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους καφενεδες ἀξιωματημόνευτοι εἶναι του Κωνσταντῆ του Βουτσᾶ, του Θεοδωράκη Βεργίδη, του Ἀποστόλη Θωμᾶ, του Δ. Νιζάμη, του Μποζίκη, του Βασιλάκη Κιακῆ, του Στάθη Κιακῆ, του Χαράλαμπου Κωστῆ Τολίνα, του Γιάννη Στεργιανου,

τοῦ Γιωργάκη Φραμπρηκατζῆ κ.τ.λ. Στὰ κεντρικώτερα συγκεντρώνονταν οἱ πλούχιοντες νὰ κουβεντιάσουν. Ἦταν ἓνα εἶδος ἐντευκτηρίου. Οἱ νεώτεροι πηγαιναν στοὺς μαχαλοκαφενέδες πού μετετρέποντο, ἀναλόγως μὲ τὰ κέφια τῶν πελατῶν, καὶ σὲ κρασοπουλιά. Γειτονιὲς καὶ σινοικίες χωριστὲς δὲν εἶχε τὸ Σαμμάκοβο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Βουλγαρομαχαλά, ὅπου ἔμεναν ἐκεῖ ἀποκλειστικὰ Βούλγαροι βοσκοί. Τὶς ἄλλες γειτονιὲς, γιὰ νὰ καταλαβαίνωνται μεταξύ τους, τὶς ἔλεγαν πάνω μαχαλά, ἢ κάτω μαχαλά, καὶ πέρα μαχαλά. Στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὰ δυτικά, συμβολικὰ θαρρεῖς, εὐρίσκειτο τὸ Νεκροταφεῖο. Περιφραγμένο μὲ γερὸ τοῖχο καὶ γεμάτο, κατάφυτο, ἀπὸ αἰωνόβια δένδρα, πού εἶχαν τὴν ιδιότητα νὰ προειδοποιοῦν τοὺς κατοίκους, μὲ τὸ φυσικὸ τρόπο τους, γιὰ τὸ ξέσπασμα καμμιᾶς μπόρας ἢ ἄλλων καιρικῶν μεταβολῶν. Οἱ κάτοικοι τότε λάμβαναν τὰ πρέποντα μέτρα. Τὰ δένδρα ἦσαν ὁ μετεωρολογικὸς σταθμὸς γιὰ κάθε Σαμμακοβίτη. Αὐτὰ θὰ πρέπη νὰ φυτεύθηκαν ἀπὸ τότε πού κτίσθηκε τὸ Σαμμακοβί καὶ μαζί τὸ νεκροταφεῖο βέβαια. Οἱ τάφοι, οἱ νέες κατοικίες τῶν νεκρῶν, ἦσαν ἀπέριττοι, ὅμως περιποιημένοι ἀπὸ τὰ χέρια θλιμμένων γυναικῶν.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΦΡΕΑΤΑ

Τὸ Σαμμάκοβο ὑδρεύετο ἀπὸ πηγὲς καὶ πηγάδια. Εἶχε πάνω ἀπὸ δεκατρεῖς βρύσες καὶ φρέατα ἀπ' ὅπου ἔτρεχε ἄφθονο σιδηροῦχο νερό. Ἄλλες εἶχαν νερὸ πόσιμο κι' ἄλλες γλυφὸ πού τὸ μεταχειρίζονταν οἱ γυναῖκες γιὰ τὸ ζύωμα τοῦ ψωμοῦ καὶ γιὰ τὸ σφουγγάρισμα. Ἡ κεντρικώτερη βρύση πού ἔδινε στὴ μισὴ κωμόπολι νερὸ ἦταν τοῦ «Ντελῆ Νικόλα». Εὐρίσκειτο κοντὰ στὴν ἐκκλησία καὶ εἶχε ἄφθονο δροσερὸ καὶ ὑγιεινὸ νερό. Ἄλλες ἐκεῖ κοντά, ἀλλὰ μὲ γλυφὸ νερό, ἦσαν τὸ «Κουτούλι», «Τὸ Μουρί», τὸ «Γιορτσέλι». Οἱ ἄλλες βρύσες εὐρίσκοντο στὶς παρυφές τοῦ χωριοῦ ἢ λίγο πῶ ἐξω. Ἡ πρώτη, τὸ «Τσουτσευρκί», κατάλληλο γιὰ ἀσθενεῖς, μὲ πολὺ ὠφέλιμο καὶ ὑγιεινὸ νερό. Τὸ «Κουτούκι», τὸ «Καρυὰ» πού ἦτο ἐξω ἀπ' τὸ χωριὸ κοντὰ στὸ Βουλγαρομαχαλά, μὲ ὄχι καὶ τόση καλὴ γεύσι νερό. Τοῦ «Παπποῦ τοῦ Μαυρωδῆ τὸ Πηγάδι» κάτω στὸ Βουλγαρομαχαλά, μὲ δροσερὸ, πολὺ δροσερὸ νερό, ὁ «Πάτος», ὁ «Ζύφκος», τὸ «Κολομποῦρι» πηγαινόντας πρὸς τὸν «Ἄϊ Λιά» μὲ τὸ ἀληθινά, ὑπέροχο νερό του, καὶ τὸ «Δῶθε» πού εἶναι εἴκοσι βήματα δῶθε ἀπὸ τὸ «Κολομποῦρι» καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάσθη «Δῶθε». Μέσα στὴ κωμόπολι ὑπῆρχαν τέσσερα πέντε φρέατα μὲ πολὺ νερό, ὅπως ἡ «Τουλούμπα» πού ἦταν κάτω ἀπ' τὸ ξενοδογεῖο τοῦ Περ. Κιακίδη, κοντὰ στὴν ἐκκλησία, καὶ μπορούσαν νὰ χορτάσουν ἄρκετοὶ ἀπὸ τὸ Σαμμάκοβο ἀπὸ νερό, ἐν τούτοις ἦσαν ἄχρηστα, διότι περιεῖχαν πικρὸ νερό, ἀκατάλληλο ὡς ἐκ τούτου γιὰ πόσιν. Αὐτὲς ὅλες οἱ πηγὲς ἦσαν μέσα σχεδὸν στὴν κωμόπολι, ὑπῆρχαν ὅμως κι' ἄλλες ἐξω, μακρὰ ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο, κοντὰ στοὺς δρόμους πού ὠδηγοῦσαν στὶς ἄλλες πόλεις καὶ τὰ χωριά. Θὰ τὶς συναν-

τήσωμε ὅταν θὰ πάρωμε καὶ μεῖς αὐτοὺς τοὺς δρόμους ποὺ ὀδηγοῦν στοὺς γειτονικοὺς τοῦ Σαμμακοβίου τόπους.

ΟΙ ΕΞΩΣΑΜΜΑΚΟΒΙΤΙΚΟΙ ΔΡΟΜΟΙ

Στὰ παλιὰ χρόνια, τὸ Σαμμακόβο, σὰν βιομηχανικὴ πόλις, νὰ τὴν ποῦμε ἔτσι, εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ δρόμους πολλοὺς νὰ τὴν συνδέουν μὲ τὰ λιμάνια, καθὼς καὶ μὲ τὶς ἄλλες μεγάλες πόλεις, ὅπου μετεφέρετο ὁ σίδηρος γιὰ νὰ πουληθῇ. Κι' ἀργότερα πάλι, ποὺ ἔπαψε νὰ ἀσχολῆται μὲ τὸ μέταλλο αὐτὸ καὶ μετετρέπει σὲ γεωργικὸ καὶ ἐμπορικὸ τόπο, πάλι οἱ δρόμοι ἦσαν ἀπαραίτητοι γιὰ τὸ Σαμμακόβο. Βέβαια δὲν ἦσαν στρωμένοι μὲ ὑσφαλτο οὔτε ἦσαν πλατεῖς σὰν τοὺς σημερινούς, τῶν πόλεων, μὲ ρεῖθρα καὶ ὑπονόμους, μῆτε πάλι ἀπόλυτα ὀμαλοί. Ὅμως γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ κατασκευάσθησαν, γιὰ τοὺς κατοίκους ἦσαν περίφημοι καὶ ἐξυπηρετικοί. Δὲν ὑπῆρχαν τότε αὐτοκίνητα — λεωφορεῖα ποὺ νὰ χρειάζονται ἀνάλογους δρόμους. Τότε στὴν ἡμερησίᾳ διάταξι ἦτο τὸ ἀμάξι, καὶ μάλιστα ἡ βωδάμαξα, καὶ τὰ ὑποζύγια ζῶα, τ' ἄλογα, τὰ μουλάρια καὶ τὰ συμπληθικὰ καὶ ὑπομονετικὰ γαῖδουράκια. Γι' αὐτὰ οἱ δρόμοι ἦσαν ἐξαιρετικοί, ὅπως γιὰ τὰ αὐτοκίνητα εἶναι οἱ ἴσοι καὶ ὀλόστρωτοι δρόμοι. Εἶχε λοιπὸν ὁ τόπος πολλοὺς δρόμους. Ἄλλους νὰ τραβοῦν γιὰ τὰ ἐπίνεια, ἄλλους γιὰ τὴν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἄλλους γιὰ τὰ χωριά. Εἶχε δὲ κι' ἄφθονα μονοπάτια καὶ μουλαρόδρομους γιὰ τὰ τσιφλίκια καὶ τὰ χωράφια. Ἔχουμε τὴν διάθεσι, νοσταλγῶντας, νὰ τοὺς περπατήσωμε ὅλους. Ἄς πάρωμε τὸν πρῶτο ποὺ ἀνοίγεται μπροστὰ μας, τὸν δρόμο πρὸς τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, τὴν πρώτη πόλι τῆς περιοχῆς σὲ πληθυσμὸ καὶ ἔδρα τῆς Διοικήσεως.

1ος δρόμος πρὸς Σκοπὸν Σαράντα Ἐκκλησιῶν

Ὁ δρόμος αὐτὸς βγαίνει ἀπὸ τὰ δυτικὰ τοῦ Σαμμακοβίου πλατεῖς, καὶ τραβᾷ κατὰ τὴ δύσι. Λίγο πῶ πάνω, στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ καὶ δεξιὰ τοῦ νεκροταφείου εἶναι ἡ περίφημη βρύση, τὸ «Τσουτσορζί». Μετὰ οἱ δύο πηγὲς ποὺ λέγονται «Δυὸ Γκιόζια», τὶς ὁποῖες ὑπερπηδᾷ ὁ δρόμος καὶ φτάνει στῆς «Μολὰς τὸ Χωράφι». Ὅσοτετρα διασχίζει κάμποσα ἀμπελοχώραφα τῆς «Τούμπας» καὶ διέρχεται πάνω ἀπὸ τὸ «Κουρὶ» τοῦ «Ἀῖ Γιάννη τοῦ Πρόδρομου». Ἔτσι λοιπὸν ἔχουμε κάνει ἤδη τρία τέταρτα τῆς ἔρας δρόμο καὶ στὰ δεξιὰ μας βλέπουμε τὸ μικρούλικο Βουλγαρικὸ χωριὸ Βεληγά. Ἐμεῖς ὁμως στρίβουμε ἀριστερά, κατεβαίνουμε τοὺς δύο Βεληκιώτικους ποταμοὺς κι' ἀρχίζει ὁ ἀνήφορος τοῦ «Μαυροβουνιοῦ.» Ἐκεῖ κοντὰ συναντᾶμε τὸ χωριὸ «Σφετᾶ Μαρίνα» (ἁγία Μαρίνα). Ὁ ἀνήφορικὸς πιά δρόμος ἀνέρχεται μεταξὺ δύο ὑψωμάτων, στὸ δεξιὸ χέρι τὸ «Μεγάλο Λιοπύρι», στ' ἀριστερὸ τὸ «Μεγάλο Στρέμμα». Στὴν κορφὴ τοῦ τελευταίου εἶναι τὸ βουσάκι «Ἁγία

Μαρίνα». Όλα τ' αφήνουμε πίσω μας προχωρώντας τὸν μεγάλο ἀνήφορο τοῦ Μαυροβουνιοῦ καὶ λαχανιασμένοι φθάνουμε στὴν πηγὴ «Κανέλλα» ἢ «Κάνελου», μὲ τὸ κρύο νερὸ τῆς καὶ τὰ σκιερὰ δένδρα τῆς. Ἐδῶ εἶναι πολὺ ὁμορφα. Ἄς ξεκουραστοῦμε λίγο κι' ἄς ποτίσωμε τὰ ζῶα μας. Ἡ βρύση τῆς πηγῆς ἔχει μιὰ ξύλινη λεκάνη, σὰν γούρνα, πού μέσα ἐκεῖ πέφτει τὸ νερὸ γιὰ νὰ μποροῦν νὰ πιοῦν τὰ ζῶα. Τὴν εἶχε τοποθετήσῃ στὸν παλιὸ καιρὸ ἓνας Κανέλος, ὄνοματι, γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, καὶ γιὰ χάρι τοῦ καλοῦ ποῦκαμε, τοῦ ἀφιέρωσαν τὴν πηγὴ, πού πῆρε μὲ τὴν σειρὰ τῆς τ' ὄνομά του. Παίρνοντας κουράγιο ἀνεβαίνομε πάλι τὸν ἀνήφορο, ἄ! εἶναι ψηλὸ τὸ βουνό. Στὸ δρόμο μπαίνομε σ' ἓνα πλάτωμα, εἶναι οἱ «Κριθαριές», τὰ παμπάλαια χωράφια πού τὰ ἔσπερναν μόνο κριθάρι, τί ἄλλο μποροῦσες νὰ φυτέψῃς ἐκεῖ ψηλά, καὶ ἔτσι πῆρε τὸ ὄνομα. Ἐκεῖ ἔχει πάντα τροφή γιὰ τὰ ἄλογα καὶ μουλάρια, πού οἱ Σαμμακοβίτες κυρατζῆδες, τ' ἄφηναν νὰ βοσκίσουν γιὰ λίγο ἐνῶ ἐκείνοι ξεκουράζοντο στὴν πάρα πάνω πηγὴ τὴν λεγομένη «Καμάρα» ἢ πηγὴ τοῦ «Τρέ». Καμάρα λεγόταν παλιά, ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κοινοῦλας τῆς πηγῆς μὰ ὕστερα ἄλλαξε τὸ ὄνομά τῆς. Ἐπῆρχε στὰ παλαιότερα χρόνια, ὁ Κυρατζῆς Τρές, πού εἶχε τὴν ἰδιοτροπία νὰ τρέχῃ πρῶτος ἀπ' ὅλους νὰ πιῇ νερὸ. Δὲν μποροῦσε νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ πιῇ ἄλλος ἀπ' τὸ καραβάνι πρῶτος. Τὸν εἰρωνεύτηκαν, πὼς ἦταν δικιά του ἡ πηγὴ, ἡ βρύση τοῦ «Τρέ», κι' αὐτὴ ἡ εἰρωνεία ἔμεινε ὄνομα πιὸ γνωστὸ ἀπ' τὸ παλιό. Ὅστερα μάζευαν τὰ ζῶα τους καὶ ἀνέβαιναν κάμποσο ἀκόμη, ἕως πού ἔφθαναν στὴν κορφὴ τῆς ράχης. Ἐπερναν τὸν κατήφορο. Πρὶν ὅμως κατηφορίσουν στέκονταν γιὰ λίγα λεπτά στὴν ὠραιότερη πηγὴ τῆς περιοχῆς τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν. Ἡ γύρω φύσις εἶναι ὑπέροχη μέσα στὴν ἀγριὰδα τῆς. Τὰ δένδρα γερτὰ πρὸς τὰ κάτω δίδουν ἀφθονή σκιά καὶ κρύβουν πολλὰ ζῶα κυνηγίσιμα. Ἐδῶ ψηλά ἀνέβαιναν κι' οἱ Σαραντακκλησιῶτες κυνηγοὶ ν' ἀπολαύσουν. Ἐλεγαν πὼς ἐνοιῶθαν, ἐδῶ ψηλά, στὴ βρύση αὐτὴ, σὰν μπέηδες κι' ἔτσι λέγουν τὴν εἶπαν «Μπέη Μπουνάρο», (ἢ Βρύση τοῦ Μπέη). Σ' αὐτὸ τὸ μέρος εἶχε χτισθῆ ἓνα Τουρκοχώρι, κατὰ τὸ διωγμὸ τῶν Τούρκων ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα. Ὅστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ, τὸ ἐγκατέλειψαν, γιὰ νὰ μείνῃ πάλι ἀκατοίκητο τὸ μέρος κι' ἄγριο, χαρὰ στὰ ζωντανά, στοὺς κυνηγοὺς καὶ στοὺς περαστικούς. Λίγο πιὸ κάτω ὁ δρόμος χωρίζεται. Ὁ ἓνας πάει στὸ χωριὸ «Ἀγκαριοῦ» (Ἐνκάριον) κι' ὁ ἄλλος στὸν «Σκοπὸν». Ὅμως εἴτε τὸν ἓνα πάρῃς εἴτε τὸν ἄλλο στίς Σαράντα Ἐκκλησιῆς θὰ σὲ βγάλῃ. Πάντως ὅλοι προτιμοῦν τὸ δρόμο διὰ μέσου τοῦ «Σκοποῦ». Κατρακυλῶντας τὸν κατήφορο, τὸν μεγάλο «Καναρά», φθάνομε στὸ «Σκοπὸ» ὕστερα ἀπὸ μιάμιση ὥρα μετὰ τὸ Μπεϊμπουνάρο. Σ' αὐτὸ τὸ δρόμο εἶχαν γίνει πάμπολλες ληστείες εἰς βάρος τῶν ἀγωγιατῶν γι' αὐτὸ τὸν ἀπέφευγαν πολὺ. Ἀπ' τὸ «Σκοπὸ» πιά ὁ δρόμος εἶναι ὁμαλὸς γιὰ τὴν πόλι τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν στὴν ὁποία φθάνομε ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς ὥρες (12 ὥρες τὸ ὅλον) ποδαρόδρομο.

2ος δρόμος πρὸς Σαρακίνα καὶ Βιζύη

Ἄλλος σπουδαῖος δρόμος τοῦ Σαμμακοβίου εἶναι αὐτὸς ποὺ πάει στὴ «Βίζα» περνώντας ἀπ' τὴ «Σαρακίνα». Ὁ δρόμος αὐτὸς βγαίνει ἀπ' τὸ νότιο μέρος τῆς κομποπόλεως, κοντὰ ἀπ' τοῦ «Κουτούκι» τὸ πηγάδι. Ἐκεῖ, ἀμέσως διχαλιάζεται. Ὁ ἀριστερὸς τραβᾷ γιὰ τοὺς τρεῖς «Μύλους», εἶναι ἓνα μονοπάτι καὶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει τώρα. Ἐμεῖς πέρνομε τὸν δεξιὸν, τὸν ἀμαξόδρομο. Περνᾷ ἀπ' τοὺς «Μπαγλατάδες», τὰ παλῆὰ ἀμπέλια, ποδοσκελᾷ τὴν «Βάντα», τὸ ποτάμι τῶν γυναικῶν, περνᾷ ἕστερα τὸ «Χωριανό», ἀνεβαίνει τὸ μικρὸ ἀνήφορο, ποὺ βγαίνει μέσα στὸ κεραμυδαριὸ τοῦ «Τσαμπλή». Ἐδῶ πάλι χωρίζεται σὲ δύο. Αὐτὴ τὴ φορὰ τραβᾷμε τὸν ἀριστερὸν, ὁ δεξιὸς εἶναι κι' αὐτὸς μονοπατίδι καὶ πάει γιὰ τὴ ράχη τοῦ «Γκράντου». Ὁ δρόμος λοιπὸν γιὰ τὴν «Βιζύη» περνᾷ ἕστερα ἀπὸ μισὴ ὥρα δρόμο τὰ χωράφια τῆς «Βάρκας». Αὐτὴ εἶναι μιὰ μικροκοιλιάδα ποὺ στὸ μέσον της τρέχει ἓνα ρυάκι. Οἱ πλαγιὲς ὅμως, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, ἔχουν μιὰ κλίσι τέτοια, ποὺ ἅμα δῆς τὴν κοιλιάδα αὐτὴ ἀπὸ ψηλὰ μοιάζει μὲ βάρκα. Τὸ σχῆμα αὐτὸ τῆς ἔδωσε τὸ ὄνομα. Ἀφήνομε στ' ἀριστερὰ τὴν «Βάρκα» καὶ πιάνομε τὸ μεγάλο ἀνήφορο τοῦ «Γκράντου». Ξεπεδινώνομε φτάνοντας στὴν ὠραία πηγὴ τοῦ Γκράντου. Πιο ψηλὰ συναντᾷμε «τοῦ Σουρβὶ τὸν Ἄτομᾷ» (τὸ ἄνοιγμα). Ὁ Σουρβῆς ἦταν ἓνας χαζούτσικος καὶ ἐλαφρόμυαλος ἀνθρωπάκος. Διάλεξε αὐτὸν τὸν ἀκατάλληλο τόπο γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ. Παρ' ὅλες τὶς συμβουλές, αὐτὸς ἐπέμενε ὅτι θὰ καλλιεργηθῆ καὶ θὰ καρποφορήσῃ ὁ τόπος. Πέθανε μ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Γιὰ νὰ θυμοῦνται τοὺς ἄκαρπους κόπους του οἱ Σαμμακοβίτες ὠνόμασαν τὸ μέρος μὲ τοῦ χαζοῦ τ' ὄνομα. Πειὸ μπροστὰ βρισκόμαστε σ' ἓνα ἀνοικτὸ μέρος, μὲ ἄφθονο νερό, τὴν «Πλυσιά». Ἐδῶ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μας ὅταν γύριζαν ἀπ' τὸ πανηγύρι τῆς Σαρακίνας (θὰ μιλήσωμε ἄλλοῦ γι' αὐτὸ) στάθμευαν ἐδῶ, πότιζαν τ' ἄλογα, ἔπιναν νερὸ γιὰ νὰ δροσιστοῦν, κι' ἐπλύνοντο γιὰ νὰ φύγῃ ἡ σκόνη τοῦ δρόμου, ἐξ οὗ καὶ «Πλυσιά». Προχωρώντας, συναντοῦμε τὴν «Ἀπιδιά» τοῦ «Μησιτά». Τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ πῆρε ὁ τόπος ἀπὸ μιὰ ἀστεία ἱστορία. Ὁ συγχωριανὸς μας ὁ Μησιτᾶς πῆγε στὸ πανηγύρι τῆς Σαρακίνας. Αὔγουστος ἦταν κι' εἶχαν φέρει πολλὰ ἀπίδια. Ἐφαγε μὲ τὴν ψυχὴ του. Στὸ γυρισμό, τὸν ἔπιασε ἡ κοιλιά του. Τὸν πόναγε πολὺ, δὲν βαστοῦσε. Στάθηκε λοιπὸν καταμεσίς τοῦ δρόμου γιὰ κάτι πολὺ . . . ἐπεῖγον! Εἶπε στοὺς συμπατριῶτες του τὸ πάθημά του. Τὸ παράξενο ὅμως εἶναι πὼς σ' αὐτὸ τὸ μέρος ἕστερα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ, ἀπ' τοὺς σπόρους, φύτρωσε μιὰ ἄγριοαπιδιά. Ὅταν τῶμαθε ὁ κόσμος γέλασε μὲ τὴν καρδιά του. Τὴν ἀπιδιά τὴν ἀφιέρωσαν στὸ μεταφορέα τῶν σπόρων, κι' ὁ τόπος πῆρε τὸ ὄνομα ἢ «Ἀπιδιά» τοῦ Μησιτά. Ἀνεβαίνοντας, ὅλο ἀνεβαίνοντας τὸν ἀνήφορο τοῦ βουνοῦ «Βάβα», στὸ ψηλότερο σημεῖο του, εἶναι μιὰ μικρὴ πεδιάδα, γεμάτη δέν-

δρα γύρω - γύρω. Στην άκρη περνά ο δρόμος, όμως οι όξινιές του οροπεδινού αυτού μέρους, είναι μια πρόκλησις για τους κουρασμένους ταξιδιώτας, ύστερα από τόσον ανήφορο πού τράβηξαν. Έδώ ανεπαύοντο κι' οι άγωγιατες. Ο τόπος λέγεται, τὰ «Δοκίμια», μιὰ και οι πιο νέοι δοκιμάζουν τή δύναμή τους σηκώνοντας κάτι μεγάλες και βαρειές πέτρες πού υπάρχουν άφθονες εκεί. Μετά, αρχίζει ο μεγάλος κατήφορος για τους πηγαίνοντας, και τὸ τέλος τῆς μεγάλης ανηφόρας για τους έρχομένους. Πόσο γρήγορα κατεβαίνεις τὸν κατήφορο, ιδίως τὸν απότομο. Ταχέως φθάνουμε στις «Τσερκέζικες Καλύβες». Αὐτές είχαν χτισθῆ από Κιρκασίους (Τσερκέζους) πού τους έδιωξαν οι Ρώσοι από τὴν Βουλγαρία περί τὸ 1829. Ζούσαν έδώ με τις οικογένειές τους, έως ότου ἡ τουρκική Κυβέρνησις τους έστειλε σιὰ βάθῃ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀπ' τις Τσερκέζικες Καλύβες αρχίζει πάλι ἕνας μικρὸς ανήφορος πού φέρνει στις «Σουδες». Στενὸς δρόμος, κλειστὸς ἀριστερὰ και δεξιὰ και μόνο μπρὸς και πίσω έχει διέξοδο. Είναι τόσο στενὸς πού μόλις και μετά βίας περνούν δυὸ ἀμάξια ταυτοχρόνως. Είναι σκαπασιμένος με πελώρια δένδρα πού οι άχτινες τοῦ ἡλιου δὲν μπορούν νὰ τὰ περάσουν. Ἄμα θυγούμε όμως απ' τις «Σουδες», έχουμε μπροστὰ μας τις «Ὀστρυγιές». Είναι χαρὰ θεοῦ ἡ ἀπλοχωριά τους και τὰ δένδρα τους. Μέσα στή «Σουδα» λήγαμε νὰ σκάσουμε. Έδώ πια τελειώνουν ὅλοι οι ανήφοροι, κι' αναγκαστικά κάθεσαι νὰ ξεποστάσης λίγο. Ὅστερα, δρόμο για τὴ «Σαρακίνα». Πρὶν φθάσωμε, ἀν θέμε, σταματοῦμε στή δροσερῆ πηγὴ με τὴν πελεκημένη μαριμαρένια «Γοῦρνα», ἔτσι ἐξ ἄλλου τὴν λένε. Οι διαβάτες συχνὰ δροσιζονται έδώ. Ὅστερα από μισὴ ὥρα δρόμο μπαίνομε στο χωριό. Ἀπ' τὴ «Σαρακίνα» ξεκινούν δυὸ δρόμοι, ὁ δεξιὸς τραβᾷ για τὸ χωριὸ «Κρουόνερο», ὁ δὲ ἀριστερὸς είναι ἐκεῖνος πού θὰ μᾶς πάῃ στή «Βιζύη». Παίρνομαε τὸν ἀριστερὸ λοιπόν. Σὲ μιάμιση ὥρα εἴμαστε στις «Σοφίδες», ἕνα ἄλλο Ἑλληνικὸ χωριό. Ὅστερα περνώντας τὸ Τουρκοχώρι «Σοφλάρ», φθάνουμε σὲ λίγο στή «Βιζύη», στήν πρωτεύουσα τῆς Ἐπαρχίας μας. Τούτῃ ἡ πόλις ἀπέχει ὀκτώ ὥρες απ' τὸ Σαμμάκοβο. Κάνοντας ἄλλες ὀκτώ ὥρες ἐπιστρέφουμε σ' αὐτό.

3ος δρόμος πρὸς τὴν Νιάδα

Ὁ Δρόμος πρὸς τὴν «Νιάδα» ἢ «Θυριάδα», είναι πολὺ σημαντικὸς για τὸ Σιδηροχώρι. Ἀπ' αὐτὸν πηγαιναν οι κυρατζῆδες τὰ καλά τοῦ τόπου για νὰ τὰ μπαρκάρουν απ' τὸ λιμάνι. Αρχίζει απ' τὴν ἀνατολικὴ ὄκτρα τῆς κωμοπόλεως, στρίβει λίγο ἀριστερὰ και τραβᾷ κατὰ τὰ παράλια τῆς Μαύρης θάλασσας. Στὴν ἀρχὴ κατεβαίνει πρὸς τὸν «Θολοπόταμο», ὅπου χωρίζεται ἐκεῖ σὲ ἄλλα μονοπάτια πού δὲν μᾶς πολυενδιαφέρουν. Ἐμεῖς προχωροῦμε στο κεντρικὸ δρόμο πού περικόπτει τὰ «Δυὸ Λασπουράκια», πού είναι τοιφλίκια τοῦ χωριοῦ, ἀρκετὰ λασπερὰ στις βροχερὲς μέρες, κι' ἀνηφορίζοντας φθάνουμε στις «Πόρτες». Παράξενο σημεῖο τοῦ δρόμου. Ἐτσι τῶφτιαξε ἡ μεγάλη ἰ-

διότροπη, ή φύσις. Ἀνεβαίνεις καί σ' ἓνα σημεῖο ἀρχίζεις νά κατεβαίνης. Ἐκεῖ στό πῶ ψηλὸ σημεῖο, ὁ δρόμος εἶναι κλεισμένος ἀπὸ δυὸ μεγάλους βράχους πού σχηματίζουν μιὰ ὀλόσωστη «Πόρτα». Ξεπορτίζοντας λοιπὸν συναντᾶμε τὸ μέρος «Τζαφέρη». Περίφημο γιὰ τὸ συμβάν πού ξετυλίχθηκε ἐδῶ. Ὁ Τζαφέρης ἦταν ἓνας πλουσιώτατος Τοῦρκος γαιοκτῆμων στό καιρὸ του, μὲ πολὺ καλὴ καρδιά. Κάποτε, θέλησε νά πάη στὴ Κωνσταντινούπολι παίρνοντας τὸ καρᾶβι ἀπ' τὴν «Νιάδα». Ξεκίνησε ἔφιππος. Στὰ δάση ἐκεῖ τριγύριζαν ληστῆς κι' ἔμαθαν οἰεπροκομμένοι ἀπ' τοὺς κατασκόπους τοὺς γιὰ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Τζαφέρ μπέη. Τοῦ στήγουν λοιπὸν καρτέρι γιὰ νά τὸν ληστέψουν. Κατὰ τὰ χαράματα, νάσου, μέσα στό σῦθαμπο, στό βάθος τοῦ ὀρίζοντα ξεπρόβαλε τὸ θῦμα. Περήφανος ἐπάνω στ' ἄσπρο ἄτι του ὁ Τζαφέρ τραγουδοῦσε μὲ πολὺ κέφι μέσα στὴν πρωϊνὴ αὔρα πού τὸν ζωντάνευε καὶ τὸν ξανάγωνε. Σὲ μιὰ στιγμή, καθὼς προχωροῦσε, ξεπετάγεται ἓνας ληστής κι' ὕστερα, δεύτερος, κι' ἔπειτα ἄλλος. Τί νά κάμη ὁ Τζαφέρ; Σπειρουνιάζει τ' ἄλογο, πού ὀρθώνεται καὶ δίνει μιὰ πρὸς τὰ ἔμπρὸς νά φύγη. Τρέχει γρήγορα τ' ἄλογο καὶ δώσ' του τὸ κεντᾶ μὲ δύναμι. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος νά γλυτώσῃ, νά σωθῆ, ἀπ' τὸν κίνδυνο. Ὅμως τὸ πεπρωμένο του ἔκει τέλειωγε. Σφαῖρες ἀπὸ καλογεμισμένα ὄπλα ἤλθαν πῶ γρήγορα, τὸν πρόλαβαν καὶ τὸν ἔρριξαν νεκρὸ στό χῶμα. Τὸν λήστεψαν τότε καὶ κατόπιν εἰδοποίησαν μὲ τοὺς καρβουνιάρηδες νά ἔλθουν νά τὸν μαζέψουν. Οἱ ἴδιοι πῆραν τὰ βουνὰ φεύγοντας μακριὰ ἀπ' τὸν τραγικὸ τόπο. Ἦλθαν ἔπειτα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Μπέη τὸν σήκωσαν καὶ τὸν μετέφεραν στὴ κωμόπολι. Τὸν ἔκλαψαν ὅλοι γιὰ τὴ λεβεντιά του καὶ τὴν καλωσύνη του. Στὸν τόπο, ὅπου βρῆκε τὸν οἰκτρὸ θάνατο ἔδωκαν τὸ ὄνομά του. Ἔτσι θλιμμένοι κατεβαίνουμε τὸν μεγάλο κατήφορο τῆς «Γκρίβαργιακας», καὶ μετὰ παίρνουμε τὸν μεγάλο ἔρημικὸ ἀνήφορο. Ἀγκομαχῶντας θγαίνουμε στὴ «Ξεβουνίστρα». Ἐδῶ παύουν πλέον οἱ ἀνήφοροι κι' οἱ κατήφοροι, ἔχουμε ξεβουνίσει πιά. Ἰσα τώρα γιὰ τὴν «Νιάδα.» Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ εἶναι ὅλο τσιφλίκια. Τὰ «Ντιντίδικα» οἱ «Μέλισσες», οἱ «Καμπάδες». Τραβοῦμε πρὸς τὰ «Κονκουνάδια» πού βρίσκονται στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγγου τῆς «Νιάδας». Βαδίζουμε ἓνα διάστημα μέσα σπὸ λόγγο, ξεπερνοῦμε τὸν ποταμὸ «Μάδαρα», πού πάει στὴ λίμνη τῆς Νιάδας, ἀφήνοντας τὰ «Ἀγάδικα» τσιφλίκια, τὺς «Ποντιλωτές» καὶ τοὺς μεγάλους «Λούστρους» φθάνουμε στὴν ἐμπορικὴ σκάλα τῆς «Νιάδας».

4ος δρόμος πρὸς Ἁγιον Παῦλον

Ἄλλος δρόμος πού τραβᾶ γιὰ τὴν Μαυροθάλασσα εἶναι καὶ ὁ δρόμος τοῦ Ἁγίου Παύλου. Εἶναι σπουδαῖος δρόμος γιὰ τὴ διπλὴ δουλειὰ πού κάνει. Στὴν ἀρχή, ὅταν ξεκινήσῃ ἀπ' τὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς κωμοπόλεως εἶναι ἓνας. Ὅστερα χωρίζεται σὲ τρεῖς πρὶν φθάσει στὸν «Κιρχανά». Ὁ ἓνας, ὁ πρῶτος, σκορπίζεται στὰ χωράφια, ὁ δεύτερος κατεβαίνει μέχρι τὰ

Ότιζάκια. Έκεί χωρίζεται και άλλος τραβᾶ για τὸ κάστρο τῆς Καραβιζιῆς ἄλλος για τὰ χωράφια. Ὁ τρίτος, τραβᾶ ἴσα πρὸς τὴν ἀνατολή. Περνάει κι' αὐτὸς κοντὰ ἀπ' τὰ Ότιζάκια, κατεβαίνει μέσα στὸν «Χωριανὸν» ποταμὸ, ἀνεβαίνει ἓνα μικρὸ ἀνήφορο καὶ ξανακατηφορίζει στὸν «Μουρτατιανὸ» ποταμὸ. Τὸν διαβαίνει κι' αὐτὸν κι' ἀρχίζει τὸν ἀνήφορο. Περνᾶ πρῶτα τὸν «Χωριανὸ Νταγιαμά» καὶ διπλαρώνει τοῦ «Γιάγκου τὸ Μνημόρι». Ἐδῶ ἄς σταθοῦμε λίγο. Τὸ μνημεῖο αὐτὸ κρύβει μιὰ τραγωδία. Ὁ Γιάγκος ἦταν Σαμμακοβίτης, καλὸς νοικοκύρης. Τὸ ἐπάγγελμά του ἦταν προματευτής, μὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ἐμπορευόταν καυσόξυλα καὶ ξυλάνθρακες. Μιὰ μέρα στὸν Ἅγιο Παῦλο, ἐκεῖ πού καὶ μεῖς πᾶμε τώρα, κατέβηκε για δουλειές του. Νὰ ἐλέγξει τὸν γραμματικὸ πού εἶχε, για τοὺς λογαριασμοὺς του με τοὺς ἀνθρακεμπόρους. Για τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀγώγιασε ἓνα μουλᾶρι καὶ μιὰ καὶ δυὸ πετάχθηκε στὴν δουλειά του, ἐξ ἄλλου καὶ δὲν εἶναι μακριὰ ὁ Ἅγιος Παῦλος. Ἄφου τακτοποίησε τὶς δουλειές του ἐπιστρέφει για τὸ Σαμμάκοβο. Σὰν ἔφθασε σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ σημεῖο, τὸ ζῶο τρόμαξε ἀπὸ μιὰ χελῶνα πού ξεμύτισε μπροστά του, φοβήθηκε καὶ τινάζεται ὀλάκερο. Ὁ Γιάγκος δὲν τὸ περίμενε αὐτό, ἔτσι ξαφνικά πού ἐγινε, καὶ χάνοντας τὴν ἰσορροπία του πέφτει κάτω. Ὅμως τὰ πόδια του σκαλώνουν στὸν ἀναβάτηρα. Τὸ μουλᾶρι, δὲν ἦταν ἄλογο νὰ σταματήσει με τὴν πτώσι τοῦ ἀναβάτη του, φοβᾶται περισσότερο, καὶ ἀρχίζει νὰ τρέξει διαβολεμένα, σέρνοντας μαζί του τὸν δυστυχεῖ Γιάγκο. Τὸν χτύπησε ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ πάνω στοὺς βράχους, τοῦ θρυμματίσθη τὸ κεφάλι, χύθηκαν τὰ μυαλά του. Κι' αὐτὸ ἀκόμα ἔτρεχε. Οἱ βράχοι ἔπερναν κομμάτια ἀπ' τὸν Γιάγκο. Ἐκεῖ κοντὰ στὸ Μοναστήρι, εἶναι μιὰ σοῦδα (στενὸς δρόμος) ἀπ' ὅπου κατὰ τύχη περνοῦσαν μερικοὶ καρβουνιαροί, πού πάνω ἀπ' τ' ἀμάξια τους εἶδαν τὸ μουλᾶρι νὰ τρέξει ἀφηνιασμένο. Μὲ κόπο κατῶρθωσαν νὰ τὸ σταματήσουν. Ἄλλὰ ποιὸ τὸ ὄφελος; Πάνω στὶς σκαλωσιές τοῦ μουλαριοῦ μόνον τὰ ποδάρια τοῦ ἀτυχοῦ Γιάγκου ὑπῆρχαν, τ' ἄλλα κομμάτια του εἶχαν σκορπίσει στὸ δρόμο. Εἶδοποίησαν ἀμέσως τὶς ἀρχές, τὴν οἰκογένειά του, καὶ τὸν παπά. Μάζεψαν τὰ κομμάτια του, κι' ἀφου τοῦ διάβασαν τὶς νεκρόσιμες εὐχές, τὸν ἔθαψαν ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴ θέσι. Ἐτσι κάθε διαβάτης πού περνᾶ στέκεται κι' ἀναλογίζεται λίγο τὴν τραγικὴ ἱστορία. Προχωρῶντας, κι' ἀφήνοντας ἀριστερὰ τὸ κομμένο δάσος, φθάνομε στὸ «Φραγμένο Χωράφι». Αὐτὸ πῆρε τ' ὄνομά του ἀπ' τὴ φυσικὴ φραγὴ πού ἔχει ἓνα γύρω, ἀπὸ πανύψηλα θεόρατα δέντρα, τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Νομίζει δὲ κανεὶς ὅταν τὰ βλέπει ὅτι πρόκειται περὶ τεχνιτοῦ φράκτου, ἐνῶ εἶναι ἔτσι ἐκ φύσεως. Σ' αὐτὸ τὸ χωράφι πηγαίνουν πολλοὶ βοσκοὶ καὶ τὸ μεταχειρίζονται για μανδρί. Κλείνουνε μέσα τὰ ζῶα τους. Μετὰ ἀπ' τὸ φραγμένο χωράφι κατηφορίζομε πρὸς τοῦ «Φουρνισιοῦ τὸ Τσιφλίκι». Τὸ πανάρχαιο αὐτὸ τσιφλίκι πρὶν ἀπὸ χρόνια ἦταν ἓνα χωριό, ὅμως ἔμεινε ἔρημο ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια. Ὁ Νοικοκύρης τοῦ τσιφλικιοῦ, προνοητικώτατος ἄν-

θρωπος, ἔφτιαξε ἐκεῖ σιμὰ ἕνα φούρνο γιὰ τὴν εὐκολία τῶν ἐργατῶν του. Πράγματι ἀπὸ κεῖ ψόνιζε ἡ ἐργατιά τὸ ψομί της πάντα φρέσκο. Ἔτσι ἔμεινε τ' ὄνομα. τὸ τσιφλίκι τοῦ φούρνου ἢ τοῦ Φουρνιτσιοῦ τὸ τσιφλίκι. Ἔστερα ἀπὸ ἐδῶ φθάνει ὁ δρόμος στῆς «Καλῆς τὸν Λόγγο» ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κεφάλωμα τοῦ μεγάλου καὶ ξακουστοῦ «Λόγγου» μας. τὸ πραγματικὸ δῶρο τῆς πατρίδος μας. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα βαδίζει κανεὶς στὰ πεδινά, περνώντας τὰ ποτάμια τοῦ Λόγγου. Ἀφήνοντας ἀριστερὰ δεξιὰ τίς λογγιές καθὼς καὶ τίς σκιές τῶν πολυπληθῶν καρυδιῶν φθάνουμε στὸν Ἅγιο Παῦλο, τὸ ἄλλο ἐπίνειο τοῦ τόπου μας.

5ος δρόμος πρὸς τὸ Γιάτρος—'Οργάς—Μήδεια

Ἡ Μήδεια, τὰ περισσότερα χρόνια, ἦταν ὁ τόπος ὅπου ἐγίνοντο οἱ δίκες. Γιατὶ ἐκεῖ ὑπῆρχαν τακτικὰ δικαστήρια. Ἔτσι λοιπόν, ἐπειδὴ ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, ὁ δρόμος ἦταν ἀρκετὰ καλὸς, γιὰ νὰ μὴ τυράζεται κανεὶς περισσότερο ἀπ' ὅτι εἶχε στὴ δίκη ταραχθῆ. Κι' αὐτὸς ἀρχίζει ἀπ' τὸ Βουλγαρομαχαλᾶ, πρὸς ἀνατολάς, κι' εἶναι ὁ ἴδιος στὴν ἀρχή, μὲ τὸν δρόμο πρὸς τὸν Ἅγιο Παῦλο. Μόλις βγοῦμε λίγο ἔξω ἀπ' τὴ κωμόπολι χωρίζεται σ' ἕνα σωρὸ μονοπάτια. Ὁ ἀμαξητὸς ὅμως χωρίζεται σὲ τρία καὶ μεῖς πέρνομε τὸν πρῶτο δεξιὰ. Εἶναι ὁ δρόμος μας. Ἡ Μήδεια ἀπέχει 8 ὥρες καθαρὲς ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο, μὰ ὁ δρόμος εἶναι καλὸς καὶ δὲν μᾶς πολυνοιάζει. Κατεβαίνουμε τὸν κατήφορο τοῦ «Γαργαλέτσου», πίνουμε νερὸ ἀπ' τὴ πηγὴ του, ποδοσκελοῦμε τὸν «Μουρτατιανό», περνοῦμε τὰ «Πατριώτικα τσιφλίκια» καὶ ἔστερα πιάνομε τὸν μεγάλο ἀνήφορο τοῦ «Μηδειάτη.» Σὰν βγοῦμε στὸ ὑψωμα τοῦ βουνοῦ, λίγο πειὸ μπροστὰ ἀκούγεται νὰ κατρακυλᾶ ἡ περίφημη πηγὴ «Τσουτσουρίκα». Ἄμα πιῆ κανεὶς νερὸ ἀπὸ αὐτὴ ποτὲ δὲν τὸ ξεχνᾶ. Ἐκεῖ στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου εἶναι ὁ Μπεκλεμὲς (φυλάκιο) ποὺ τὸ ἔχτισε ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησι τελευταίως, γιὰ νὰ φυλάγουν τὸν δρόμο τούτου τοῦ ἄγριου βουνοῦ. Κατηφορίζουμε καὶ θρισκόμαστε στὸν «Παχὺ Ἴσκιο» ὄνομα καὶ πρᾶγμα. Πελώρια βαθύσκιωτα δένδρα κλείνουν τὴν ἔκτασι. Αὐτὰ τὰ δένδρα εἶναι πολλῶν χιλιάδων χρόνων, γέρασαν μέσα στὰ ἀνεμοβρόχια, στὶς θύελλες καὶ στοὺς χιονοχαλασμούς. Βαστᾶνε ὅμως σὰν παλληκάρια ὄσο κι' ἂν γεροῦν. Τὸ δένδρο ποὺ κυριαρχεῖ ἐδῶ εἶναι ἡ ὀξυά. Ἐδῶ ἀρχίζει ὁ κατήφορος τοῦ «Μπακῆρ Ντερέ.» Οἱ πέτρες τοῦ κατήφορου εἶναι σὰν κομμάτια μπακῆρι (χαλκὸς) καὶ γυαλίζει ἀπὸ μακρὰ. Μὰ εἶναι τόσες πολλὲς οἱ πέτρες, εἶναι ἕνα ποτάμι, γι' αὐτὸ τὸ εἶπον ἔτσι, «Μπακῆρ Ντερέ», (χαλκοπόταμος). Κάτω εἶναι ἕνα πεδινὸ μέρος. Κατρακυλᾶ ἕνα ποταμάκι. ὁ «Καφούρ» ἢ «Κιαφῆρ Ντερέ.» Ἐκεῖ, μέσα στὸ καθάριο του νερό, ξεδιψᾶμε, ἐμεῖς καὶ τὰ ζῶα μας. Πρέπει νὰ πιοῦμε κάμποσο νερό, γιὰτὶ δὲν θὰ βροῦμε ἄλλο γιὰ ἀρκετὴ ἀπόστασι. Ὁ δρόμος ἐδῶ πρὶν πάρη τὸν ἀνήφορο τοῦ Καφούρ Ντερέ, ὅπως λέγεται, χωρίζεται σὲ πολλοὺς δρόμους ποὺ πᾶνε στὰ με-

γάλα τσιφλίκια. Ἀπὸ ἐδῶ πᾶμε στὸ «Σεβρί», στὴ «Πολοβίνκα», στὴ «Γιούδα» καὶ τοῦ «Πολυχρόνογλου». Ὁ διπλανὸς δρομάκος πάει γιὰ τὸν «Μεγάλο Μερὰ» καὶ τὰ τσιφλίκια τοῦ «Παπακούτρα». Κάθε ἓνα ἔχει καὶ τὸ δικό του παράξενο ὄνομα. Τὸ «Σεβρί», ἔτσι κατήντησε ἀπὸ τὴν φράσι Σεβρίτης — Σλαῦος ἢ Σέρβος — Σλαῦος. Ἀπὸ Σερβί ἔγινε Σεβρί. Ὁ Σλαῦος ἦταν ἓνας περίφημος ληστής στὰ χρόνια ποὺ λημέριαζε σ' αὐτὰ ἐδῶ τὰ μέρη. Ἐφόδια ἔπερνε ἀπ' τοὺς Βουλγάρους ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἐνας ὅμως Βούλγαρος τὸν ζήλεψε, συνεννοήθηκε μαζί μ' ἄλλους καὶ τὸν πρόδωσε. Τὸν σκότωσαν κοντὰ στὸ βαθὺ ρύακα ποὺ πῆρε μετὰ τ' ὄνομα «τοῦ Σλαύου τὸ Ὀργυιάκι». Ἔτσι λοιπὸν κι' αὐτὸ τὸ τσιφλίκι ὀνομάσθηκε ἀπ' τοῦ ἰδίου, ἢ μᾶλλον τῆς πατρίδος του τὸ ὄνομα. Τὸ τσιφλίκι τοῦ Βουλγάρου, ποὺ πρόδωσε, τῶπαν τοῦ «Γιούδα», (Ἰούδα) καὶ κεῖνο πάλι ποὺ εἶναι μετὰ τοῦ «Γιούδα» καὶ τοῦ «Σεβριοῦ» τῶπαν «Πολοβίνκα» ποὺ θὰ πῆ Βουλγάρικα «μεταξύ». «Πολυχρόνογλου» ὀνομάσθηκε τὸ τσιφλίκι ἀπ' τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου κατόχου του, τοῦ τσορμπατζῆ (προύχοντα) τοῦ Σαμμακοβίου Πολυχρόνογλου. Τὸν μεγάλο «Μερὰ» (βοσκότοπος) τὸν λέγανε τὰ «Λύκικα», -- γιατί; θὰ ρωτήσετε. Εἶναι ἀπλὸ σὰν τ' αὐτὸ τοῦ Κολόμβου. Τὸ εἶχε ὁ Παπποῦς ὁ Λυκός. (Λυκός ἦτο τὸ ἐπώνυμο). Ἦταν ἀκατοίκιτο τὸ μέρος καὶ κατέβαιναν κι' οἱ λύκοι, ὅπου τριγυρνοῦσαν καὶ οὐρλιαζαν, ψάχνοντας γιὰ τροφή. Ἔτσι εἶτε ἀπ' τὸ ἓνα εἶτε ἀπ' τὸ ἄλλο σωστὰ τὸ εἶπαν τὰ «Λύκικα». Δίπλα σ' αὐτὰ εἶναι τοῦ «Παπακούτρα» τὸ τσιφλίκι. Παλαιότερα τὸ εἶχε ἓνας παπᾶς. Αὐτὸς εἶχε κάμποσα βώδια, ἓνα ὅμως ἦταν ἄγριο. Ἀγρίμι σωστό. Ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ πλησιάσης, καὶ κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ τὸ ἡμερώσει. Κανεὶς δὲν τὸ ἀγόραζε, κανεὶς δὲν τὸ ἤθελε, γιατί εἶχε μαθευθῆ ὅτι τὸ βώδι τοῦ παπᾶ κουτράει ἄσχημα καὶ δὲν κάνει καμμιά δουλειά. Ἔτσι ἀπ' τὸ βώδι, εἶπαν καὶ τὸν παπᾶ «Παπακούτρα» καὶ τὸ τσιφλίκι του. Ἀρκετὰ ξεκουραστήκαμε, λέγοντας τὴν σημασία τῶν τοπωνυμιῶν, κοντὰ στὸ νερό. Ἐμπρὸς γιὰ τὸν ἀνήφορο. Δὲν εἶναι ἔξ ἄλλου μεγάλος. Σὲ λίγο φθάνουμε σὲ πεδινὸ μέρος. Στὸ μεγάλο «Λοῦστρο» ὁ δρόμος χωρίζεται σὲ τρία. Ὁ πρῶτος δεξιὰ πάει γιὰ τὸ χωριὸ «Γιάτρος», ὁ δεύτερος, ὁ μεσαῖος, γιὰ τὴν «Ὀργυιά» κι' ἀπὸ κεῖ στὴ «Μήδεια», κι' ὁ τρίτος ἀριστερὰ κατεβαίνει γιὰ τὴν Μαύρη Θάλασσα, ὅπου οἱ Γιατρινοὶ καὶ οἱ Ὀργυισανοὶ κατεβάζουν τὰ ξύλα καὶ τὰ κάρβουνα. Ἐμεῖς, θέλοντας νὰ πᾶμε στὴ Μήδεια, πέρνομε τὸν μεσαῖο. Λίγο πρὶν ἀπ' τὸ Ὀργᾶς εἶναι μιὰ βρύση ὅπου ξεκουραζόμαστε λίγο. Ὁ δρόμος χωρίζεται τὸ φιλικὸ χωριὸ «Ὀργυιά» στὰ δύο. Περνάμε γρήγορα, μὴ μᾶς σταματήσει κανεὶς, εἶναι ὅλοι γνωστοὶ ἐδῶ. Ἀφήνομε τὸ «Ὀργᾶς» καὶ βαδίζομε γιὰ τὴ Μήδεια. Κατεβαίνουμε τὶς λογγές συναντοῦμε τὸν «Πλησιὸ» ποταμὸ, τὸν ποδοσκελᾶμε πολλὰ φορὲς, μιὰ κι' εἶναι φειδωτός, ἔως ποὺ φθάνομε στὴ βρύση «Φούσκικα». Ἐδῶ ἀριστερὰ μας βλέπουμε ὅλο κήπους καὶ μέσα σ' αὐτοὺς εἶναι τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Παιό-

νουμε τὴν ἀνήφορικὴ στράτα ποὺ μᾶς βγάζει μπρὸς ἀπ' τὴ μεγάλη καὶ παλιὰ Καστρόπορτα τῆς «Μήδειας». Καὶ μιὰ κι' ἦλθαμε γιὰ δίκη, προχωροῦμε μέσα στὴ κωμόπολι. Στὴν πλατεῖα εἶναι τὸ Δικαστήριό της.

6ος δρόμος πρὸς τὸ Σκεπαστόν.

Ἄλλος σημαντικὸς δρόμος τοῦ Σαμμακοβίου εἶναι κι' αὐτὸς ποὺ τραβᾷ γιὰ τὸ «Σκεπαστό», ποὺ ἀπέχει πέντε ὥρες σωστές. Στὸ διάβα του ὁ πεζοπόρος θὰ συναντήσῃ, μισὴ ὥρα ἔξω, τὴν «Βύγνα.» Εἶναι ἡ φλέβα τοῦ σιδηρομεταλλεύματος, ὅπου οἱ σιδηρουργοὶ βγάζανε τὸ καλλίτερο σίδηρο. Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα ἀνεβαίνουμε τὸ μεγάλο ἀνήφορο καὶ βγαίνουμε στὰ χωράφια τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Ἐδῶ ἐπῆρχε χωριὸ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, μὰ τώρα μόνο κάτι χωράφια. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ δρόμος χωρίζεται στὰ δύο. Ὁ ἓνας πάει στὴ Σαρακίνα. Ἀπ' αὐτὸν περάσαμε ὅταν πηγαίναμε γιὰ τὴ Βιζύη. Ὁ ἄλλος δρόμος γιὰ τὸ Σκεπαστό περνᾷ δίπλα ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου. Ἀφίνει τὶς 10 - 12 βρῦσες τῆς ἐκκλησίας μὲ τὰ ἱαματικὰ τους νερὰ καὶ φθάνει σ' ἓνα μικρὸ ρυάκι ποὺ κυλᾷ γιὰ τὸν «Χωριανό». Εἶναι τοῦ «Ἀργαστηριοῦ τὸ Ρυάκι». Οἱ ἀγωγιάτες κι' ἄλλοι γεωλόγοι γερνῶντας ἀπ' τὶς Σαράντα Ἐκκλησιὲς φορτωμένοι μὲ λογιῶν - λογιῶν πρῆματιες σταματοῦσαν ἐδῶ γιὰ νὰ ξαποστάσουν. Ὁ κόσμος ποὺ δούλευε τριγύρω ἐκεῖ, γιὰ νὰ μὴ τοὺς βάλῃ σὲ κόπο πήγαινε κι' ἀγόραζε ἀπ' αὐτοῦ ὅ,τι ἤθελε κι' ὅ,τι εἶχαν. Ἔτσι πῆρε αὐτὸ τὸ ὄνομα. Μετὰ ὑπάρχει ἓνας ἀρκετὰ μεγάλος ἀνήφορος ποὺ ὀδηγεῖ στὶς «Σικαλιές», χωράφια ποὺ, ἔσπερναν μόνο σίκαλι. Πάρα κάτω ἀπ' τὶς Σικαλιές, εἶναι τὸ «Ἀρσενικὸ Ὀργυάκι». Γύρω σ' αὐτὸ τὸ μέρος ὑπάρχει τόπος γιὰ βοσκὴ καὶ ἔτσι χρησιμοποιεῖται ἀπ' τοὺς κτηνοτρόφους. Ἐπειδὴ τῶν βοσκῶν οἱ γυναῖκες γεννοῦσαν ὅλο ἀγόρια, καθὼς καὶ τὰ ζῶα, ἀπέδωσαν αὐτὴ τὴ δύναμι, νὰ γεννοῦν δηλ. ὅλα ἀρσενικά, στὸ νερό. Ἔτσι τὸ βάφτισαν «Ἀρσενικὸ Νερό», ἢ «Ἀρσενικὸ Ὀργυάκι». Ὅλοι οἱ περαστικοὶ ἰδίως οἱ παντρεμένοι, ἔπιναν ἀφθονο νερὸ μήπως καὶ κάνει καὶ γι' αὐτοὺς τὸ θαῦμα του τὸ νερὸ καὶ τοὺς δώσει ἢ γυναῖκα τους ἀρσενικὸ παιδί. Πιο κάτω, διαβαίνουμε τὴν μεγάλη γέφυρα τοῦ μικροπόταμου Τριγιαλάνια, τοῦ «Νικολῆ τὸ Γεφύρι.» Χτίσθηκε ἀπ' τὸν Νικόλα γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν γονέων του. Θεὸς νὰ τοὺς συγχωρέσῃ. Μετὰ ἀπ' τὸ γιοφύρι ἀρχίζει πάλι ἀνήφορος. Στὴ κορφὴ λέγεται «Κασὰν Γερῆ», δηλαδὴ τόπος γιὰ οὔρημα. Ἀσφαλῶς κάθε διαβάτης ἕστερα ἀπὸ τόσον κόπο νὰ ἀνέβῃ αὐτὸν τὸν διαβολοανήφορο θὰ θέλλῃ, δὲν μπορεῖ, νὰ ξαλαφρώσῃ. Ξεκινοῦν πάλι ἀπ' τῆς «Μηλιᾶς τὸν Πᾶτο» γιὰ ν' ἀνέβουν τὸ «Καραμὰν Μπαῖρ» καὶ νὰ βρεθοῦν στὴ πηγὴ του μέσα σὲ κείνη τὴν ὑπέροχη φύσι. Στὶς «Ἀβραμηλιές» πιά θαυμάζεις τὸ πανόραμα τοῦ κάμπου τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Τί ὑπέροχο μεγαλεῖο προσφέρεται στὰ μάτια! Δόξα σὲ Σὲ Θεέ, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἔστερα παίρνοντας τὸν κατήφορο πέφτεις μέσα στὸ «Σκεπαστό». Ἀπ' τὸ Σκεπαστό δ

δρόμος χωρίζεται, κι' ἄλλος πάει στοὺς Κουρού Ντερέ, στοὺς Σκοπὸ καὶ στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Ὁ δεύτερος γιὰ τὰ χωριά Γέννα καὶ Μπουναρ Χισάρ, ὁ τρίτος γιὰ τὸ Ρουμπεϊλή καὶ σ' ἄλλα μικρότερα χωριά, ὁ τέταρτος πρὸς τὸ Κρύνερο κι' ὁ πέμπτος πρὸς τὴ Σαρακίνα. Μὲ λίγα λόγια τὸ Σκεπαστὸ εἶναι ἕνας κόμβος συγκοινωνιῶν.

**7ος δρόμος πρὸς τὴν Τρουλιά, Ἀγαθούπολιν, Κορφοκολύμπα,
Ἁγιον Στέφανον.**

Τὸ πιὸ κοντινὸ χωριὸ πρὸς τὸ Σαμμακόβι, ἦταν ἡ Τρουλιά. Μιᾶς ὥρας δρόμο ἔκανες κι' ἔφθανες. Μὲ τοὺς Τρουλιανούς εἶχαμε πολλὰς κι' ἀγαθὰς σχέσεις. Ὁ δρόμος πρὸς τὸ χωριὸ τους ἀρχίζει ἀπὸ τὰ δυτικά. Περνοῦσε δίπλα ἀπ' τὸ Νεκροταφεῖο καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου ἔξω ἀπ' τὴ πόλιν χωρίζεται σὲ τρεῖς διακλαδώσεις. Ἡ πρώτη δεξιὰ διακλάδωσις εἶναι ὁ δρόμος ποὺ πρέπει νὰ συνεχίσουμε. Διασχίζουμε τ' ἀμπέλια, περνᾶμε πάνω ἀπ' τὴ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, κατεβαίνουμε στοὺς Ἐθολοὺς ποταμοὺς, καὶ μόλις πάρομε τὸν ἀνήφορο βρισκόμαστε στὴν Τρουλιά. Ὁ δρόμος διασχίζει τὸ χωριὸ καὶ τὸ κομματιάζει στὰ δυό. Τραβᾶμε πρὸς τὸ Βορηά, κι' ἀνηφορίζουμε ἕως ποὺ φθάνουμε στοὺς «Παπαπαλιοχώρι», ἕνα παλιό, ἀκατοίκητο πιά, χωριό. Ἐδῶ ὁ ἀμαξιτὸς χωρίζεται σὲ τρεῖς στρατές. Ἡ πρώτη πηγαίνει πρὸς ἀνατολὰς καὶ τραβᾶ ἴσια γιὰ τὸ χωριό, «Κορφοκολύμπα». Εἶναι Τουρκοχώρι, ὅλο καλύβες, κτισμένες, στὴ κορυφὴ ἑνὸς ὑψώματος. Ἡ δεύτερη στρατὰ σχίζει τὰ «Μαρίνικα» τσιφλίκια, περνᾶ τοῦ «Χασάτη» τὸν Λόγγο καὶ πάει γιὰ τὸν «Ἁγιον Στέφανον», παραθαλάσσιο χωριὸ ποὺ ἀπέχει ὀκτώ ὥρες δρόμο ἀπ' τὸ Σαμμακόβο. Ἡ τρίτη τραβᾶ βορειοανατολικά κι' ἀπὸ τὸ ἀνεβοκατέβουμε κάμποσους ἀνήφορους καὶ κατήφορους φθάνουμε στὰ παραλίους πόλεις «Ἀγαθούπολι» καὶ «Βασιλικό». Πρὶν φθάσουμε ἐκεῖ περνᾶμε ἀπὸ ἕνα Βουλγαροχώρι, τὸ «Πυργόπλο». Στὰ δεξιὰ πρὸς τὴν Ἀγαθούπολιν καὶ τὸν Βασιλικὸ εἶναι τὰ χωριά «Μπροντίβος» καὶ τὸ «Κωστή», μὲ τὸν ὥραϊο τους λόγγο καὶ τ' ἀναστενάρια τους.

8ος δρόμος πρὸς τὸ Μικρὸ Τύρνοβο.

Ὁ δεύτερος ἀμαξόδρομος, κλῶνος τοῦ δυτικοῦ «Πλατύδρομου», (ὁ πρῶτος εἶπαμε πάει στὴν Τρουλιά, ὁ τρίτος πρὸς τὸ Σκοπὸ καὶ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές), φέρνει τοὺς διαβάτας πρὸς τὸ «Μικρὸ Τύρνοβο». Αὕτη ἡ κωμόπολις τώρα ἀνήκει στὴ Βουλγαρία, τότε ὅμως ἀνήκε ἐκεῖ ποὺ ἀνήκαμε καὶ μεῖς κι' ἔτσι εἶχαμε πολλὰ δοῦναι καὶ λαβεῖν μ' αὐτήν. Ἔτσι ὑπῆρχε αὐτὸς ὁ καλὸς δρόμος. Τὸ Μικρὸ Τύρνοβο, ἀπέχει ἀρκετά, ἕως ὀκτώ ὥρες καὶ πρὶν φθάσουμε σ' αὐτὸ περνᾶμε πολλὰ τσιφλίκια, ὅπως τὰ «Λατσάδικα» τὰ «Στανίτσικα», καὶ πολλὰ χωριά, μικρὰ Βουλγαροχώρια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπως τὸ «Μεγαλόγγο», τὸ «Κερατσινὸ» τὸν «Πασπαλά», τὴν «Μικρὴ», καὶ τὴν «Μεγάλην Καμῆλα», τὸ «Μαγκλαβίτι», τὰς «Νόβας Κολύμπας» (νέες κα-

λύβες) καὶ τὸ «Γραμματικί». Ὅλα αὐτὰ ὑπάγονται στὸ Μικρὸ Τύρνοβο. Αὐτὰ τὰ χωριά ὁ ὁδοιπόρος ἄλλα τὰ διασχίζει κι' ἄλλα πάλι τὰ περνᾷ δίπλα, μέχρις ὅτου κατεβῆ τὸν μεγάλο κατήφορο τοῦ ποταμοῦ Βελήκα. Ἐκεῖ θὰ διέλθῃ τὴ μεγάλη γέφυρα τοῦ Βαλτσάν. Τὴν «Βαλτσάν Κιοπρονοῦ» (γέφυρα) τὴν ἔκτισε ὁ μέγας ληστής τῆς περιοχῆς Βουτσάνος, Βούλγαρος τὴν καταγωγή, γιὰ νὰ τὸν θυμοῦνται καὶ νὰ τὸν συγχωρᾶνε. Ὅστερα βαδίζομε σὲ πεδινὸ πιά τόπο καὶ φθάνομε στὴν εὐφορη καὶ πλουσία κομόπολι. Αὐτὸς ὁ δρόμος εἶναι κι' ὁ τελευταῖος μέγας ἀμαξιτὸς τοῦ Σαμμακοβίου.

Μ ο ν ο π ά τ ι α .

Ἐπάρχουν βέβαια καὶ πολλὰ μονοπάτια μὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ τὰ ἐκθέσῃ κανεὶς ὅλα. Ἐξ ἄλλου καὶ δὲν ἔχουν κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἐπειδὴ ὅμως πρέπει νὰ εἴμεθα πλήρεις στὴν περιγραφή μας αὐτὴ θὰ ἀναφέρουμε τὰ σπουδαιότερα. Ἐνα λοιπὸν ἀπ' αὐτά, μεσημβρινό, περνοῦσε κάτω ἀπ' τὰ μνήματα καὶ πήγαινε μέσα στ' ἀμπέλια. Κατέβαινε μέσα στοὺς τρεῖς Νερόμυλους, περνοῦσε τὸν Χωριανὸ ποταμὸ κι' ὕστερα κομματιαζέταν. Ἄλλο πήγαινε πάνω στὸ Κεραμυδαριό, ἄλλο τράβαγε πρὸς τὸ Μεγάλο Στρέμμα, κι' ἐπάνω ἀπ' τοῦ Βαρελά, κατέβαινε στοῦ Μαρνὶ τὸ Τσαίρι. Δεύτερο σπουδαῖο μονοπάτι βγαίνει ἀπ' τὴν κομόπολι ἀπ' τὸ μέρος τοῦ Νοτιᾶ. Ἐξω ἀπ' τὴν πηγὴ τοῦ Κουτούκι, διχάλιαζε καὶ τὸ μὲν δεξιὸ πήγαινε πρὸς τοῦ Σερέτη τὰ Λειβάδια, καὶ τὸν Μεγάλο Καναρά, χωριζόταν πάλι, καὶ ἄλλα πήγαιναν στῆς Βάρκας τὰ Χωράφια, καὶ στὰ Νηζάμικα, τὰ ὁποῖα, διέσχισε κανεὶς γιὰ νὰ πάῃ στοῦ Ἀύγενικοῦ τὴ Μανδρινιά, ὅπου ἐγένετο τὸ μεγάλο ἀβτιζήλικι (κυνήγι). Τὸ ἀριστερό, ποὺ τ' ἀφήσαμε κοντὰ στὸ Κουτούκι, περνοῦσε τὸ Βουνόρακο, κάτω ἀπ' τὸ Ζωηρό, ἄφινε τὸ Μεγάλο Στρέμμα τοῦ Ζευγαριοῦ στὰ δεξιὰ, κι' ἔφθανε στὰ Σάββαριδικα. Ἀπὸ κεῖ πιά σκορπίζεται πάνω στὴ μεγάλη πλαγιά τοῦ Βρωμοπήγαδου. Τρίτο μονοπάτι ἔβγαине ἀπ' τὸ Βουλγαρομαχαλά γιὰ νὰ πάῃ στὰ Μουρτατιανὰ καὶ στὰ Πελτέκιχα χωράφια, περνώντας ἀπ' τὴ πηγὴ τοῦ Τσιριλί. Τέταρτο μονοπάτι, τὸ πιὸ ἀγαπημένο, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἔβγαине πίσω ἀπ' τὴ μητρόπολι, πρὸς βορρᾶν καὶ τραβοῦσε γιὰ τὸν κατήφορο ποὺ ἔβγαζε στοῦ Καζέπη καὶ στὸ ρυάκι τῆς Παπαδιᾶς, στὸν τόπο ποὺ ξαπόσταινε κάθε Σαμμακοβίτης. Μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν κυριωτέρων μονοπατιῶν τελείωσε τὸ κουραστικὸ, ὁμολογουμένως, ταξίδι ἀνὰ τοὺς δρόμους τῆς πατρίδος μας.

ΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ, ΚΩΜΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ

Τώρα ποὺ γυρίζομε ἀπ' τὶς ἄλλες κομοπόλεις καὶ τὰ χωριά, ὅπου οἱ δρόμοι μᾶς εἶχαν ὀδηγήσει, σκέφθηκα, πὼς δὲν μποροῦσα, μιῶντας καὶ γράφοντας γιὰ τὸ Σαμμακοβο νὰ ἀγνοήσω καὶ νὰ μὴ κάμω μιὰ μικρὴ, ἀλλὰ

τόσο απαραίτητη, παρένθεσι γιά τὰ γύρω ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο χωριὰ καὶ πόλεις. Εἶναι σὰν νὰ γράφης τὴν βιογραφία ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ νὰ ἀντιπαρέλθῃς χωρὶς νὰ σταθῆς στοὺς φίλους, στοὺς ἐχθροὺς καὶ στοὺς ἀνθρώπους, τέλος πάντων, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε ὁ βιογραφούμενος σχέσεις. Τί λογιῆς βιογραφία θὰ ἦταν; Ναι αὐτὸ θὰ ἦταν ἀδυναμία, ἂν ἐπρόκειτο γιά τὴν βιογραφία μιᾶς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἐδῶ ὅμως ἔχουμε μιὰ κωμόπολι. Τί σημασία θὰ εἶχε ἂν ἀναφέρῃ κανεὶς τὶς ἄλλες κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριὰ μὲ τὰ ὁποῖα εἶχεν αὐτὴ σχέσεις; Μεγάλη σημασία. Ἡ ψυχὴ μιᾶς πόλεως, γιατί ἔχει ψυχὴ, ἀσχέτως ἂν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλές, εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἄνθρωπο. Δημιουργεῖ σχέσεις ἐξ ἀνάγκης. Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἔλθῃ σ' ἐπαφὴ μὲ τὶς ἄλλες πόλεις, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ ξεκόψῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' τὴν κοινωνία. Κι' ἂν πάλι τύχῃ καὶ ἀποσπασθῇ τῆς κοινωνίας ὁ ἄνθρωπος στὴν πραγματικότητα, αὐτὴ ἢ ἀπόστασις εἶναι ἐπιφανειακὴ. Συνεχίζει νάχῃ κάποια σχέσι. Οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις εἶναι λογιῆς - λογιῆς. Ἐμπορικὲς συναλλαγές, φιλικὲς συνεντεύξεις, φιλάνθρωπος συμπαράστασις, ἐκμετάλλευσις, ἐνοχλήσεις, ἐχθροπάθειες, μῖσος ἢ ἀγάπη πραγματικὴ, ποὺ τὴν γεννᾷ ἢ συναίσθησις τῶν συγγενικῶν δεσμῶν, ἢ ἐπίγνωσις τῆς καλωσύνης ἢ ὀμορφιά τῆς ψυχῆς, ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετο, γεννιέται ἀπ' τὸ κακῶς ἐννοούμενο συμφέρον, ἀπ' τὸ φθόνον ἢ τὴν ἀγανάκτησι. Ἔτσι κι' οἱ πόλεις ἔχουν τὶς ἴδιες σχεδὸν σχέσεις μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Μπορεῖ μιὰ πόλις νὰ ἐχθρευέται μιὰν ἄλλη πόλι, ἐπειδὴ ὑπερηφανεύεται, νὰ τὴν ἐνοχλῇ ἢ πρόδοός της, ἢ καὶ νὰ τὴν μισῇ ἐπειδὴ ἢ ἐτέρα ζῆ εἰς βάρος της. Μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ τὴν ἀγαπᾷ γιά τὴν συμπαράστασί της, γιά τὴν καλωσύνη της, γιά τὶς ἀνημποριές της καὶ τὴν δυστυχία της, κι' ἀκόμη γιά τὶς ὁμοιότητες καὶ συγγένειες ποὺ ἔχει μαζί της. Ἔτσι καὶ τὸ Σαμμάκοβο ἦταν πάντα πολὺ κοντὰ μὲ τοὺς γύρω τόπους. Δὲν ἦταν δυνατό νὰ ξεκόψῃ ἀπ' τὶς ἀδελφὲς πόλεις καὶ τὰ ὅμαιμα χωριὰ. Τοὺς συνέδεαν τὰ πάντα. Οἱ χαρές, οἱ λύπες, ὁ τούρκικος κοινὸς ζυγός, ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, οἱ ἴδιες ἐλπίδες, οἱ αὐτοὶ σκοποὶ καὶ προσπάθειες. Κι' οἱ σχέσεις ἦταν πάντα ἀγαθὲς καὶ καλές. Ἔτσι λοιπὸν νοιώθετε πόσο εἶναι ἀνάγκη νὰ μιλήσωμε γιά τὰ γύρω χωριὰ καὶ πόλεις ποὺ οἱ δρόμοι τοῦ Σαμμακοβίου, ὀδηγοῦσαν σ' αὐτὲς σὰν ἀρτηρίες τῆς καρδιάς ποὺ συνδέουν τὰ μέλη μ' αὐτήν. Τότε ἡ περιγραφή θὰ εἶναι ὀλοκληρωμένη.

ΤΡΟΥΛΙΑ

Τὸ πιὸ κοντινὸ χωριὸ πρὸς τὸ Σαμμάκοβο ἦταν ἡ Τρουλιά, μὲ τὴν ὁποία ἦτο πολὺ συνδεδεμένο, τόσο πολὺ ποὺ ἡ ἱστορία της, μετὰ τὴν ἰδρυσι καὶ τὸν ἐποικισμὸ τοῦ Σαμμακοβίου, συνταυτίζεται μὲ τὴν δική του. Ἀνῆκε στὴν Ἐποδιοίκησι Σαμμακοβίου, κι' οἱ ἄνθρωποι της δούλευαν σ' αὐτό, ὅπως κι' οἱ Σαμμακοβίτες στὰ χωράφια καὶ τὰ λινοτριβεῖα τῆς Τρουλιάς. Οἱ ἐπιγαμίαι ἦσαν κάτι τὸ συχνὸ κι' ἔτσι οἱ Σαμμακοβίτες εἶχαν συγγενεῖς Τρουλια-

νοὺς καὶ τὸ ἀντίθετο. Ἀπέχει μιὰ ὄρα δρόμο καὶ βρίσκεται πρὸς βορρᾶν τοῦ Σαμμακοβίου, μέσα σὲ λαμπρότατη τοποθεσία. Λέγεται, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι κτίσθηκε διακόσια χρόνια πρὶν τουρκοκρατηθῆ ὁ τόπος, δηλαδή περὶ τὸ 1.200 περίπου μ. Χ. ἀπὸ κατοίκους τῆς γύρω περιοχῆς. Τὸ ὄνομά της πιθανόν, εἶναι παραφθορὰ τῆς λέξεως λειτουργία, (Λειτουργιά - λειτουργία, Τουρλιά, Τρουλιά). Ἦκμαζε πρὶν ἀπ' τὸ Σιδηροχώρι, κατέχονσα τὰ δάση καὶ τοὺς ἀγροὺς μέχρι τῆς Θυνιακῆς ἀκτῆς, ὅπου πλῆθος ἀπὸ γελάδες καὶ ἄλλα ζῶα, τὰ ὅποια διέτρεφον οἱ Τρουλιανοί, βόσκοντάς τα ἐκεῖ. Καλλιεργοῦσαν ἐπίσης τὸ λινάρι ἀπ' τὸ ὅποιο ἔβγαζαν ἄφθονο λινέλαιο, (μπεζίρι), τὸ ὅποιο ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὸν φωτισμό, ἀκόμη καὶ τὴν μαγειρική. Ἐφωδίαζαν μ' αὐτὸ ὅλα τὰ γύρω χωριά. Διὰ τὴν ἐξαγωγή τοῦ λινελαιίου ἀπὸ τὸ λινάρι χρησιμοποιοῦσαν μεγάλα ἐλαιοτριβεῖα (Μπεξιοχανέδες). Ἦσαν ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ σώζονται ἀκόμη σήμερα πελώριοι λίθοι ἀπὸ αὐτά, σὲ διάφορα μέρη ἐντὸς τοῦ χωριοῦ. Γύρω ἀπ' τὴ Τρουλιά εὐρίσκοντο χωριά, πού κατεγίνοντο μὲ τὴν ἐξαγωγή καὶ ἐκμετάλλευσι τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου, καὶ τῶν ὁποίων, οἱ κάτοικοι μετώκησαν εἰς αὐτὴν μαζί μὲ τὴν ἀσχολία τους. Τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀλλὰ κι' ἀπ' τὶς σκουριές πού φαίνονται σὲ πολλὰ μέρη τῆς Τρουλιᾶς. Ἐπέστη πάρα πολλὰ δεινὰ κατὰ τὰς τότε ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. Ἐλεηλατήθη καὶ ἐπανειλημμένως ἐπυρπολήθη. Ἐπάρχει παράδοσις ὅτι κατελήφθη ὑπὸ Γενιτσάρων μὲ τουμπελέκια (στρατιωτικὰ τύμπανα), οἱ ὅποιοι ἔφθασαν ἀπὸ τὴν Θυριάδα καὶ τὴν Κροφκοκαλύβα, (Κροφκοκόλυμπι). Καὶ τὴν μετωνόμασαν σὲ Τρούλια Κασαμπασῆ. Τὴν βρῆκαν ἀνθοῦσα, γεμάτη ἀπὸ σιτάρια, κρασιά, λινέλαια, ζῶα καὶ μέταλλα. Στὴν ἀρχὴ ἐπροστάτευσαν τοὺς κατοίκους, ἐπειδὴ τοὺς ἐξυπηρετοῦσαν. Ἀργότερα ὁμως ὑπέστησαν πολλά, ἰδίως περὶ τὸ 1.500 ὅταν ἀπεστάλη, ὑπὸ τοῦ τότε Σουλτάνου, Ἀστυνομικὸς διοικητῆς (Ζαπιέ), ὁ ὅποιος ἦτο πολὺ ἀκοινωνητος καὶ ἄξεστος. Αὐτὸς κυριαρχοῦσε κι' ἐξουσίαζε τὰ πάντα. Τότε, ἐπειδὴ ἐχρειάζετο γιὰ τὸ κτίσιμο, ἢ καὶ γιὰ τὴν μικροεπισκευὴ ἀκόμη, τῆς ἐκκλησίας, σχετικὴ ἄδεια ἀπ' τὸν Σουλτάνο, αὐτὸς ὁ ἴδιος πήγαινε ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, νύχτα εἰς τὸν Νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔβγαζε τὰ παλιὰ κεραμμύδια καὶ τοποθετοῦσε καινούρια γιὰ νὰ φαίνεται ὅτι ἐγίνε νέα ἐπισκευή. Τὴν ἐπομένη καλοῦσε τοὺς κατοίκους καὶ ζητοῦσε νὰ δώσουν λόγο, τοὺς ἤλεγχε διὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὅτι δῆθεν ἐνήργησαν ἄνευ σχετικοῦ φερμανίου Σουλτανικοῦ καὶ ἐν τέλει κατέληγεν ὅλη ἡ ὑπόθεσις σὲ βαρύντατο πρόστιμο, τὸ ὅποιον καὶ κατεβάλλετο ἀμέσως. Ἐκοβε τὰ μουστάκια ἐκείνων, πού ἦσαν ἀρεμάνια, μὲ ψαλίδι. Ἐπίσης συχνὰ ἤρχοντο Κρισεβτάδες (εἶδος περιπόλου), οἱ ὅποιοι ἔδιδαν τὰ τσαρούχια τους στοὺς κατοίκους νὰ τὰ σέρνουν, σημείον περιφρονήσεως. Αὐτοὶ ἐφιλοξενοῦντο ὑπὸ τῶν Τρουλιανῶν, καὶ μετὰ ἀπ' τὸ φαγὶ καὶ τὸ πιετὸ εἰσέπραττον καὶ φόρον, τὸν περίφημον (ντίς - παρασῆ) φόρον τῆς μασέλας, ὅπως τὸν ἔλεγον. (Ντίς τουρκικὰ θὰ

πῆ δόντι). Οἱ Ἕλληνες ἔλεγαν εἰρωνικά στοὺς Τούρκους: «Βέβαια, ἀφοῦ φιλοξενήθηκαν κι' ἔφαγαν τὸν περιδρομο, ζητοῦσαν χρήματα διὰ τὸν κόπο τοῦ ὑπεβλήθησαν τὰ δόντια τους». Ἐτράβηξαν δὲ περισσότερα ὑπὸ τῶν Κριτσαλίδων Τούρκων, (θὰ μιλήσωμε ἄλλοῦ γι' αὐτούς), οἱ ὁποῖοι κυριολεκτικὰ ἐβασάνισαν, λήστεψαν, καὶ σκότωσαν, σκορπῶντας τὴν φρίκη καὶ τὸν τρόμο. Σώζονται μάλιστα λίγοι στίχοι ἀπὸ ἓνα λυπητερὸ τραγούδι τῆς ἐποχῆς τοῦ 1800.

Ἦρτε Μάης καλοκαίρι, πάτησε ἡ Κριτσαλιὰ
ἐπατήσαν τὰ χωριά μας, καταστρέψαν τὴν Τρουλιὰ
Σφάξαν νηούς, ἐπῆραν νέες, ξεκεφάλιασαν παιδιὰ...
Μὲς τῆς πόλης τὰ σοκάκια, παίζουν ἄτια μὲ σπαθιά
καὶ στὴ δόλια τὴν Τρουλιὰ, κλαῖνε μάννες γιὰ παιδιὰ.

Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι τοῦ 1821 ρετίφια (ἔφεδροι) Τοῦρκοι, καλούμενοι Μπασιμποζοῦκοι, φέροντες μαχαίρια στὸ στόμα πρὸς ἐκφοβισμόν, ἔβασαν φωτιά στὰ σπίτια ἂν δὲν τοὺς ἔδιδαν ὅ,τι ζητοῦσαν. Ὅστερα ἀπὸ τόσας φρικτὰς πιέσεις καὶ βανδαλισμοὺς, οἱ φιλήσυχοι κάτοικοι ἀπογοητεύθησαν τελείως κι' ἀπεφάσισαν νὰ μεταναστεύσουν. Τὶς παραμονὲς ὁμῶς τοῦ ξεσηκωμοῦ γιὰ μετανάστευσι, τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως πληροφορηθὲν τὰ καθέκαστα καὶ τὴν ἀπογοήτευσι τῶν κατοίκων, ἔστειλε τὸν τότε Μητροπολίτη Βιζύης, γιὰ νὰ σταματήσῃ αὐτὸν τὸν ἐκπατρισμό, τὸν ἐκούσιο. Τοὺς πρόλαβε πὺρ ἔφευγαν, τοὺς συνεβούλευσε, τοὺς ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἔπαιναν πλέον τὰ δεινὰ τους, διότι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐνεργοῦσε πρὸς τὸν Σουλτάνο γιὰ νὰ ἀποστείλῃ πλέον πρὸς αὐτοὺς διοικητὰς ἐγγραμματίους καὶ κάπως εὐγενεῖς, καὶ ἔτσι τοὺς παρώτρυνε νὰ ἀλλάξουν γνώμη, ἐγκαταλείποντες τὴν ἀπόφασιν πὺρ πῆραν. Τότε ἓνας προύχων Τρουλιανὸς ρώτησε μὲ τὴν διάλεκτον τοῦ τόπου — «Ἄγι' Δεσπότη! Τοῦρκοι ἄνε αὐτοὶ πὺρ ἄρτουσι;». «Τοῦρκοι, ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί, ἀλλὰ καλοὶ ἄνθρωποι, ἐγγράμματοι», ἀπήντησε ὁ Δεσπότης, εὐλογῶντας τὸ πλῆθος. — «Ἐγὼ, τότε τράβα, παιδί μ' Νικόλα, τράβα!!!» εἶπεν ὁ πατέρας στὸ γιὸν πὺρ κρατοῦσε τὸ πρῶτον κάρρον μὲ τὰ πράγματα γιὰ τὸν ἐκπατρισμό. Ἔτσι λοιπὸν τὸ 1829 ἔφυγαν ἀπ' τὴν πατρίδα τους. Ἄρκετοὶ πῆγαν στὸ Γαλάτσι τῆς Ρουμανίας ὅπου σήμερον ἀκόμη ὑπάρχει ἡ Τρουλιανὴ συνοικία. Ὅσοι ἀπέμειναν, μετὰ τὴν προτροπὴν τοῦ Δεσπότη, συνέχισαν νὰ καταγίνωνται στὴν ἀνθρακοποιία, στὴ γεωργία, καὶ στὴ κτηνοτροφία, ζῶντας πρὸ ἡσυχᾶ, ἕως τὸ θλιβερὸν ξεροξίωμα ὅλης τῆς Ἀνατολῆς. Αὕτη πάνω κάτω εἶναι ἡ ἱστορία τῆς γειτονικῆς Τρουλιᾶς, μὲ τὶς τόσες ὁμορφιὰς. Τὸ Σαμμάκοβο κι' οἱ κάτοικοί του ἀγαποῦσαν τοὺς Τρουλιανούς καὶ τοὺς πονοῦσαν σὰν δικούς τους. Τῆς εἶχαν βγάλει καὶ στιχάκι γιὰ νὰ δείξουν τὴν συμπάθειάν τους καὶ τὸ θαυμασμό τους, νὰ ποῦμε ἔτσι:

Τρουλιά μου τὰ χωράφια σου, Τρουλιά μου τὰ νερά σου.

Τρουλιά μου οἱ Κοπέλες σου, Τρουλιά μου τὰ καλά σου.

“Ομως πολλές φορές οἱ Σαμμακοβίτες τοὺς πείραζαν λιγάκι τσουχτερά καμμιά φορά, ἀλλὰ πάντα καλοπροαίρετα. Κι' ἐκεῖνοι θύμωναν γιὰ μιὰ στιγμή, ὕστερα ὅμως γελοῦσαν κι' αὐτοὶ μαζί. Συνήθως, τοὺς πείραζαν, λέγοντάς τους τὴν ἱστορία τοῦ τζορμπατζῆ τους. Αὐτὴ πάνω κάτω εἶναι ἡ ἕξις: Οἱ Τρουλιανοὶ στὰ παλιὰ χρόνια, εἶχαν ἕνα Τζορμπατζῆ (προὔχοντα) ὀνόματι Μπιρμπινῆ. Αὐτὸς μιὰ μέρα ἔχασε τὸν ἀναπτήρα του (τσακμάκι). Στενοχωρήθηκε πολὺ πὺν τῶχασε. Πίστευε δὲ ὅτι κάποιος τὸ βρῆκε καὶ δὲν τοῦ τῶδιδε. Τοῦ κατέβηκε τότε ἡ ἰδέα νὰ βάλῃ τὸν παπὰ τοῦ χωριοῦ νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸν ἀναπτήρα μετὰ τὴν ἀπόλυσι τῆς λειτουργίας. Πράγματι ὁ ἱερεὺς, γιὰ νὰ μὴν τὸν κακοκαρδίση, μετὰ τὴν ἀπόλυσι βγῆκε στὴν Ὁραία Πύλη καὶ εἶπε στοὺς Τρουλιανούς: «Εὐλογημένοι χριστιανοί, ὅποιος βρῆκε τοῦ Παπτοῦ τοῦ Μπιρμπινῆ τὸ τσακμάκι, νὰ τὸ δώσ' πίσω γιὰτὶ οἱ πέτρες καὶ τὰ σίδηρα θὰ λυώσουν, μὰ ἐκεῖνος πὺν τὸ βρῆκε ὄχι». Μ' αὐτὸ τὸ ἀθῶο ἀστεῖο πείραζαν οἱ Σαμμακοβίτες τοὺς Τρουλιανούς καὶ ζοῦσαν ἀρμονικὰ κοντὰ - κοντὰ. Γράφοντας γιὰ τὶς γειτονικὲς πόλεις καὶ τὰ χωριά ἔπρεπε ν' ἀρχίσωμε ἀξιολογικά, πρῶτα πὺν ἀμέσως θὰ κάμωμε. Πρῶτα πρέπει νὰ μιλήσωμε γιὰ τὸ γένος καὶ μετὰ γιὰ τὸ εἶδος. Πρῶτα γιὰ τὶς Σαράντα Ἐκκλησίες, μετὰ γιὰ τὴν Βιζύη κι' ὕστερα βέβαια γιὰ κάθε ἄλλο, τελειώνοντας στὰ μικροχωριά. “Ομως ἐμεῖς ἀρχίσαμε ἀπ' τὴ Τρουλιά ὄχι γιὰτὶ ἦταν μεγάλη πόλις, ἀλλὰ διὸτι ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ Σαμμακοβίου.

ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Ἡ πόλις τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μικροῦ Αἴμου (Ὁροσειρὰ Στροντζας) καὶ ἀπέχει περὶ τὶς δώδεκα (12) ὥρες ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπέχει (34) ὥρας πρὸς Ν. Α., ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν πρὸς Δ. ὥρ. 10, ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας πρὸς Β. ὥρας 8, ἀπὸ τὴν Μαύρη Θάλασσα ὥρες 16, καὶ ἀπὸ τὴν Προποντίδα ὥρες 18. Πότε κτίσθηκε καὶ ὑπὸ ποίου, ἀγνοεῖται. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἀρχικῶς μικρὰ πολίχνη, χωρὶς τίποτε τὸ σημαντικὸν καὶ ἄξιον λόγου ὥστε ν' ἀπασχολήσῃ τὴν ἱστορίαν. Ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος (1797 - 1878) στὸν Γεωγραφικὸ Πίνακα, ὁ ὁποῖος ἐπεσυνάφθη εἰς τὸ τέλος τοῦ Ἀπλοελληνικοῦ Λεξικοῦ του, λέγει ὅτι, παλαιότερα ἡ πόλις ὀνομάζετο «Καρποδαίμων». Αὐτὸ τὸ συμπεραίνει ὁ Βυζάντιος ἀπὸ τὰ Γεωγραφικὰ τοῦ Πτολεμαίου Κλαυδίου (150 μ. Χ.) ὅστις ἀναφέρει τὸ ὄνομα Καρπούδαιμον (τό). Μᾶλλον ἐκεῖ κοντὰ πρέπει νὰ ἔκειτο αὐτὴ ἡ πόλις εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Τὸ ἴδιο ὄνομα ἔχει κι' ὁ χάρτης τοῦ Ρήγα Φερραίου, ἡ Βελενστινλῆ. Εἰς τὸ «Ὀδοιπορικὸν» τοῦ Ἀντωνίου (Δ' αἰὼν μ. Χ.) ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ταρπόδιζος, ὁ δὲ Χάμμερ (1774 — 1856) εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Τουρκικῆς Αὐ-

τοκρατορίας, λέγει ότι τὸ παλαιὸν αὐτῆς ὄνομα ἦτο Ἡράκλεια. Τὸ πιὸ πιθανὸν εἶναι τὸ πρῶτον. Πῶς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα μετετράπη εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας, εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε μετὰ βεβαιότητος. Τὸ πιθανώτερον εἶναι αὐτὸ πὸ ἀναφέρει ἡ παράδοσις. Ὅταν κατέκτησαν τὴν πόλιν οἱ Τοῦρκοι τῷ 1360 μ. Χ. ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α', ὁ ὁποῖος ἀνέθεσε τὴν ἄλωσίν της εἰς τὸν Χιζιρ - Μπέη (υἱὸν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Μιχάλ - Μπέη, συμπολεμιστοῦ τοῦ Σουλτάν Ὀσμάν τοῦ Α') πρὸς τὸ νότιον μέρος καὶ ἐπὶ τῆς πεδιάδος ὑπῆρχε κάποια ἐκκλησία (τουρκιστὶ Κλίσε). Εἶπαν λοιπὸν τὴν πολίχνην Κιρ - Κλισέ δηλαδή ἐξοχικὴ Ἐκκλησία. Ἐκ τῆς παραθορᾶς τῆς λέξεως Κιρ σὲ Κίρκ, πὸ σημαίνει σαράντα (40), μετετράπη εἰς Σαράντα Ἐκκλησίες (Κίρκ - Κλισέ). Στὴν πραγματικότητά οὔτε τὸσες ἐκκλησίες ὑπῆρξαν ποτὲ μήτε καὶ τὸ ἐκκλησάκι τῆς ἐξοχῆς σώζεται ἐκτὸς ἀπ' τὴν τοποθεσία, ὅπου ὑπάρχουν πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἐρεῖπια, καὶ ἡ ὁποία λέγεται ἀκόμη καὶ σήμερον Κλίσσετζικ - γιολοῦ (δρόμος τῆς ἐκκλησοῦλας). Κατ' ἀρχὰς ἡ πόλις ἦτο μικρὰ σὲ πληθυσμό, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ηὔξηθη ὁ ἀριθμὸς, ἰδίως ἐπὶ Σουλτάν Μουράτ τοῦ Α' (1372), ὅποτε ἦλθαν καὶ συγκατοίκησαν πολλοὶ Τοῦρκοι. Τῷ 1674 ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ ὁ Δ', μετέφερε καὶ ἐγκατέστησε στὴν πόλι αὐτὴ τοὺς Ἑβραίους τῆς ἐπαρχίας Καμενίτης, τῆς εὐρισκομένης πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ ὄρους Αἴμου. Ἐπίσης ἐγκατέστησε στὴν ἐπαρχία Σαράντα Ἐκκλησιῶν δύο χιλιάδες Σπαχῆδες τοὺς ὁποίους μετέφερε ἀπὸ τὸ Ἀκκερμαν, τὰ Κίλλια καὶ τὸ Βεντέρ τῆς Βεσσαραβίας. Περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου (1870) αἰῶνος ηὔξησεν ὁ πληθυσμὸς ἀκόμη περισσότερον ἕνεκα τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν ληστῶν καὶ ληστρικῶν συμμοριῶν, ὅπως τῶν Κιριτζαλήδων, τῶν Ντελιμπάσιδων, τοῦ Καρὰ Φεῖζῆ, τῶν Γενιτσάρων, τῶν Μπαλτατζήδων, τῶν Μποσταντλήδων καὶ ἄλλων. Οἱ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν ἄφηναν τὸν τόπο τους καὶ ἐγκαθίσταντο στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες, ὅπου ὑπῆρχε σχετικὴ ἀσφάλεια. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ἐντεῦθεν ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, κατόπιν Νομοῦ (μουτεσαριφλίκι). Ἀριθμοῦσε περὶ τὰς 20.000 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων 12.000 ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ ὑπόλοιποι ἦσαν Τοῦρκοι, Βούλγαροι, καὶ ὀλίγοι Ἑβραῖοι. Ἦτο ἕδρα Διοικήσεως καὶ Μεραρχίας Στρατοῦ καὶ συνεδέετο σιδηροδρομικῶς μὲ τὴν κυρία σιδηροδρομ. γραμμὴ Κων)πόλεως — Ἀδριανουπόλεως (σύνδεσμος Βαθασκῆ — Ἀλπουλοῦ. Ἐνεκα τῆς φυσικῆς καλλονῆς της εἶναι μία ἐκ τῶν ὠραιότερων πόλεων τοῦ βορείου τμήματος τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Διασχίζεται ὑπὸ ἐνὸς χειμάρρου καὶ χωρίζεται σὲ δύο ὑψώματα ὅπου ὑπῆρχαν οἱ σπουδαιότερες ἑλληνικὲς συνοικίαι της, ὅπως ἡ συνοικία τῆς Μητροπόλεως. τῶν Σαράντα Μαρτύρων, Καρὰ - μουρά κ.ἄ. Ἡ θέα εἶναι μαγευτικὴ ἀπὸ τὰ ὑψώματα αὐτά, ὅπου βλέπει κανεὶς ὅλη τὴν κατάφυτη πεδιάδα. καθὼς καὶ τὰ δάση τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, τὰ ὁποῖα εὐχαριστοῦν καὶ ζωογονοῦν τοὺς κατοίκους της. Τὴν περιφέρειαν τῆς πόλεως θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ διατρέ-

ξη εἰς διάστημα μιᾶς περίπου ὥρας. Οἱ κάτοικοί της ἰσχυροῦντο μὲ τὴν γεωργία καὶ τὴν ἀμπελοργία, οἱ περισσότεροι. Ἡ ἀστική τάξις ἠσχολεῖτο κυρίως μὲ τὸ ἐμπόριο, τὴν βιομηχανία (Ἐργοστάσια ἀλεύρων καὶ ποιοποιίας, ἰδίως οὔζου καὶ κονιάκ) καὶ σ' ἄλλα διάφορα ἀστικά ἐπαγγέλματα (ιατροί, φαρμακοποιοί, δικηγόροι κ.λ.π.) Ἔιχε εἰς ἐπίσηλον βαθμὸν ἀνεπτυγμένη τὴν παιδεία της, μὲ χιλίους καὶ πλεον μαθητάς, τελευταῖα δὲ καὶ πλήρες Γυμνάσιον. Ἦτο καὶ ἔδρα Μητροπολίτου. Ἡ πρώτη συστηματικὴ «Ἑλληνικὴ Σχολή» τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1833 καὶ σ' αὐτὴ ἐδίδαξαν καὶ τὴν διηύθυναν ἄνδρες ποὺ ἔγιναν κατόπιν Πανελλήνιοι, ὅπως ὁ Ἀδριανουπολίτης Δημ. Χαριτωνίδης (1838 — 45) ὁ μετέπειτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Διονύσιος ὁ Ε' (1887 — 91), αὐτὸς ποὺ διέταξε τὸ κλείσιμο τῶν Ἐκκλησιῶν (Ὀκτ. 24 Δεκ. 1890) ἐξ αἰτίας ποὺ ἐκινδύνευσαν τότε τὰ προνόμια τοῦ ὑποδούλου Γένους (τῶν ραγιάδων). Ἐπίσης τὴν Σχολὴν διηύθυνε (1846 — 48) ὁ Ἱεροδ. Ἀνθιμος ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Βούλγαρος τὴν καταγωγὴν, ποὺ τὸν ἐσπούδασε ἡ Ἑλ. Κοινότης εἰς τὴν Θεολογ. Σχολὴν τῆς Χάλκης, κατόπιν δέ, ὅταν ἔγινε Μητροπολίτης Πρεσλάβας καὶ μετὰ Βιδύνης, ἀπεσιόρησε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία, ἐκήρυξε τὸ σχίσμα καὶ ἔγινε καὶ Α' Ἐξάρχος τῶν Βουλγάρων (1872). Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ὑπῆρξε καὶ ὁ πολὺς Μελισσηνὸς Χριστοδοῦλου (1878 — 80) Σαμμακοβίτης τὴν καταγωγὴν ἐκ μητρὸς (τὸ γένος Μπαμπάκογλου), ἄριστος νομικὸς, ποὺ συνέγραψε καὶ τὸ περίφημο σύγγραμμα «Τὰ κωλύματα τοῦ γάμου» καὶ πολλὰ ἄλλα περὶ Θράκης καὶ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, κατόπιν Ἐπίσκοπος Παμφίλου (Ταταῦλα Κων)πόλεως) καὶ τελευταῖα Μητροπολίτης Μαρωνείας καὶ Θόσου (†1920). Ὁ Σταμάτιος Ψάλτης (1869 — 1926) Σαρανταεκκλησιώτης ὁ διαπρεπὴς γλωσσολόγος καὶ συγγραφεὺς Καθηγητὴς (ποὺ σὰν ἄλλος Γεώργιος Βίζυηνὸς πρόωρα κατέληξε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ψυχιατεῖον τοῦ Δαφνίου). Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ψάλτη ἡ Ἀστικὴ Σχολὴ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν προήχθη εἰς τέλειον Ἡμιγυμνάσιον (1900) διὰ ν' ἀποβῆ καὶ πλήρες Γυμνάσιον ἀμέσως μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Κατοχὴ (1920) μὲ πρῶτον Γυμνασιάρχην τὸν διαπρεπῆ φιλόλογον καὶ Παιδαγωγὸν ἐκ Κρήτης Γ. Ζουπανάκην (κατόπιν Ἐκπαιδ. Σύμβουλο τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας εἰς Ἀθήνας) καὶ πρῶτον φιλόλογον καθηγητὴν τοῦ Γυμνασίου, τὸν νεαρὸ τότε καὶ σεβαστὸ σήμερα Καθηγητὴ τῶν Ἑλλην. Γραμμάτων εἰς τὸ Ἔθν. Πανεπιστήμιον Κωνσταντῖνον Βουρβέρην. Ὡς ὄπλοῦς διδάσκαλος ἐδίδαξε ἐπίσης (1891) ὁ νεαρὸς τότε Κοσμάς Μυρτίλος Ἀποστολίδης, ὁ Φιλίππουπολίτης, ὁ κατόπιν ἱστορικὸς τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τῆς Φιλίππουπόλεως. Ἐπίσης ὁ ἐθνικὸς μετέπειτα διδάσκαλος Ἰωάννης Μαγκριώτης († 1944), ὁ ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀθ. Χηνόπουλος, τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ ὁ κατόπιν ἐθνομάρτυς ἐκ Σκοποῦ Σίμος Σιμόπουλος κ.ἄ. Τὴν μεγάλην πρόοδον

καὶ τὴν ἀνθηροτάτην ἀκμὴν τῆς πόλεως τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν μαρτυροῦν καὶ τὰ πολλὰ καὶ περίφημα Σωματεῖα τῆς, ἐκπαιδευτικά, φιλανθρωπικά, ἀθλητικά, καλλιτεχνικά κ.λ.π. κατὰ ἐνορίαν καὶ ὀνομασίαν τῶν συνοικιακῶν ἐκκλησιῶν: Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (Παναγία τῆς Μητροπόλεως), τῶν Σαράντα Μαρτύρων, τῶν Ἁγίων Πάντων καὶ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ("Ἁγι -- Γιάννη), μὲ τὰ ὁμώνυμα ἐνοριακὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων χωριστά, μὲ τὸ Κεντρικὸ Παρθεναγωγεῖο, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς, ὅλων τὸν Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο (ἔτος ἰδρύσεως 1865), μὲ τὴν Φιλεκπαιδ. Ἀδελφότητα «Ἐλπίδα», τῶν Ἁγίων Πάντων (1872), τὴν Ἀγαθοποιὸν Ἀδελφότητα «Εἰρήνη», τῶν Σαράντα Μαρτύρων (1871), τὴν φιλόπτωχο Ἀδελφότητα «Ὁμόνοια» (1870), τῆς ὁποίας σκοπὸς ὅπως ἔλεγε τὸ καταστατικὸν τῆς (ἀρθρ. 1) ἦτο ἢ κατὰ τὸ ἐνὸν περιποιήσις καὶ περίθαλψις τῶν πενήτων καὶ ἀσθενούντων ἐνδεῶν ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκείας, καὶ ἢ ὑποστήριξις παίδων φιλομαθῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, καὶ τὸ μεταγενέστερον Σωματεῖον «Ἀγάπη» τῆς ἐνορίας τοῦ Τιμίου Προδρόμου (;). Πρῶτον μεταξὺ τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ γενικῶς τῶν μορφωτικῶν Σωματείων ἤρχετο ὁ Μουσικὸς Ὀμιλὸς «Ἀρίων» ἡ χαρὰ καὶ τὸ καύχημα τῶν Σαρανταεκκλησιωτῶν, αὐτὸς εἶχε καὶ τὴν πρωτοβουλίαν κάθε φορὰ διὰ τὰς θεατρικὰς παραστάσεις ποῦ ἀποτελοῦσαν κοινωνικὸν γεγονός, ἀλλὰ καὶ ἐτροφοδοτοῦσαν μὲ τὰς γενναίας εἰσπράξεις τῶν τοῦς ἐκπαιδευτικοὺς καὶ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς τῆς Κοινότητος. Τὸ μεγαλοπρεπέστατο Κεντρικὸν Σχολεῖον (Γυμνάσιον) κτισμένο (1910;) στὸ κεντρικώτερο καὶ περιφανέστερο σημεῖο τῆς πόλεως, μέσα στὴ μεγάλη πλατεῖα τῆς, σὰν ἓνα ὑπέροχο πνευματικὸ φρούριο, ἐδέσποζε ἐπάνω σ' ὅλη τὴν περιοχὴ, μὲ πλαίσιο πρὸς Βορρᾶν τὰς τελευταίας πυκνὰς διακλαδώσεις τῶν βουνῶν τῆς Στράντζας (Μικρ. Αἶμος) καὶ πρὸς Νότον καὶ Ἀνατολὰς τὸν ἀπέραντον καὶ κατάσπαρτον Θρακικὸν κάμπον πρὸς Λουλέ Μπουργάζ καὶ Ραιδεστόν. Τὸ 1912 πλησίον τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἐγίνε ἡ μεγάλη μάχη μεταξὺ Τούρκων καὶ Βουλγάρων (9 — 11ης Ὀκτωβρίου). Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μετωνομάσθη ὑπ' αὐτῶν δι' ὀλίγον διάστημα εἰς «Λόξενγκραδ (Ἀμπελούπολις) ἔνεκα τῶν ἀφθόνων ἀμπελώνων τῆς. Ἡ θέσις τῆς ὑπῆρξε πάντα σπουδαίας στρατιωτικῆς σημασίας. Οἱ κάτοικοί τῆς ἐξεπατρίσθησαν τῷ 1922 καὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας τῆς Θράκης κατέφυγαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐνα μεγάλο μέρος ἐξ αὐτῶν, ἀστικὸν κυρίως, μαζὶ μὲ ἄλλους πρόσφυγας προερχομένους ἀπὸ τὰς παλαιὰς γειτονικὰς Κοινότητας Σκοποῦ Γέννας, Βιζύης, Λουλέ — Μπουργάζ, Σκεπαστοῦ κ.ἄ. ἴδρυσαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸν σημερινὸν ὠραῖο συνοικισμὸ τῆς Θεσ)νίκης «Συνοικισμὸς Σαράντα Ἐκκλησιῶν» ποῦ ἀπὸ τὰ ὑψώματά του δεσπόζει ὀλοκλήρου τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, καὶ ὁ ὅποιος διακρίνεται διὰ τὴν καλαισθησία του καὶ τὴν προοδευτικότητά του (λαμπρὸν Δημοτ. Σχολεῖον, Σύλλογος Γονέων καὶ Κηδεμόνων «ὁ Καρποδαίμων» Θρακικὴ Ἑστία, κ.λ.π.) Τὸ Σαμ-

μάκοβο είχε πολλές σχέσεις με την ἔδρα τῆς Διοικήσεως ὄντας αὐτὸ Ὑποδιοικήσις τοῦ Νομοῦ Σαράντα Ἐκκλησιῶν (Καϊμακαρλίκ). Ἐξ ἄλλου ἀπ' τὴν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἐπρομηθεύοντο οἱ ἔμποροι τοῦ τόπου μας τὰ ἐμπορεύματά τους, διότι ἡ Ραιδεστός, ἡ σημαντικὴ, αὐτὴ ἐμπορικὴ πόλις τῆς Ἀνατολ. Θράκης ἔπρατε πολὺ μακρὰ καὶ δὲν συνέφερε νὰ μεταφέρῃ κανεὶς ἀπὸ κεῖ ὅτι χρειαζόταν τὸ μαγαζί του. Μετὰ τὴν Ἀδριανούπολι ἡ Ραιδεστός, αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι κ.λ.π. ἦσαν τὰ σπουδαιότερα πολιτιστικὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατ. Θράκης.

B I Z Y H

Ἄν μὲ ὅλες τὶς πόλεις καὶ τὰ χωριὰ εἶχε σχέσεις τὸ Σαμμάκοβο, μὲ τὴν Βιζύη ἦσαν ἀδελφές πόλεις. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἓνα κομμάτι τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαρχίας Βιζύης, εἶναι καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σαμμακοβίου. Στὸ ἱστορικὸ τμῆμα τοῦ παρόντος βιβλίου, ἡ γενεαλογία καθὼς καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ τόπου, περὶ τοῦ ὁποίου ἀσχολοῦμεθα, εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν Βιζύη. Ἐπομένως θὰ εἶναι ἀνιάρων ἂν ἐκ δευτέρου ἐπαναλάβω τὴν ἱστορία τῆς ἐδῶ, τὴ στιγμὴ πὺν λεπτομερῶς τὴν ἀναπτύσσομεν ἐκεῖ. Ἔτσι θὰ περιοριστοῦμε νὰ ποῦμε ὀλίγα τινὰ γιὰ τὴν πόλι αὐτὴ καθ' αὐτὴν καὶ διὰ τοὺς κατοίκους τῆς. Ἡ Βιζύη, ἢ Βίζα ἢ Βιζώ, χτισμένη ἐπάνω σ' ἓνα ψηλὸ λόφο στὶς μεσημβρινές ὑπωρεῖες τοῦ Μικροῦ Αἴμου (Στράντζας) ἦτο πάντοτε τὸ φυσικὸ προπύργιον τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιδρομῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἰσχυρῶς περιτειχισμένη. Πύλαι καὶ τείχη σώζονται καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς πολλὰ σημεῖα αὐτῆς. Κάτω ἀπ' αὐτὴν ἄρχιζε ὁ μέγας κάμπος, καὶ τὸ θέαμα τὸ ὁποῖο ἀπλώνετο ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια τῆς Βίζας ἦτο μαγευτικὸν ἀναμφισβήτητα. Ἡ ἱστορία τῆς εἶναι πολὺ σπουδαία καὶ ἀρχίζει ἀπὸ πολὺ παλιά. Κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἡ Βιζύη ἦτο ἔδρα Ὑποδιοικήσεως καὶ Πρωτοδικείου. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀνῆρχετο τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκκένώσεως εἰς 3.380 κατοίκους Ἑλληνας, πλὴν ὀλίγων Τούρκων, οἱ ὁποῖοι διέμεναν ἐκεῖ. Διαιρεῖται εἰς τέσσερας συνοικίας. Πρώτη ἡ τοῦ Καλέ. (δηλ. περιτειχισμένη). Αὐτὴ εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον, ἐπάνω εἰς ὑψηλὴ θέσι καὶ κατοικουμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Τούρκους. Δευτέρα συνοικία τῆς Πλάτσας (τῆς Πλατείας) νοτίως τῆς συνοικίας τοῦ Καλέ κατοικουμένη ἀπὸ Ἑλληνας. Ἐδῶ εὐρίσκεται ἡ ἀγορὰ, τὸ Διοικητήριον, ἡ Μητρόπολις καὶ τὰ σχολεῖα. Τρίτη ἡ τοῦ Κάστρου, βορειοανατολικά ἀπ' τὸν Καλέ, σ' αὐτὴν ἔμεναν ὄλο Ἑλληνας. Τετάρτη εἶναι τὸ Καρσι Μαχαλά (ἀπέναντι συνοικία) βορειοδυτικὰ ἀπ' τὸν Καλέ. Ἐδῶ ἔμεναν ἀνακατωμένοι Ἑλληνας καὶ Τούρκοι. Ἡ πόλις εἶχε δύο σχολεῖα, ἓνα γι' ἀγόρια (Ἀρρεναγωγεῖον) καὶ ἓνα γιὰ κορίτσια (Παρθεναγωγεῖον). Ἡ παιδεία ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένη σ' αὐτὴν. Οἱ κάτοικοι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν γεωργίαν, ἀμπελοργίαν, καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Εἶναι τὰ μόνον πὺν τοὺς ἐπιτρέπεται ὁ τόπος, νὰ κάμουν. Ἔχουν χωράφια καλλιεργήσιμα καὶ γόνιμα, καθὼς

ἐπίσης καὶ ἄφθονα νερά, πηγάζοντα ἀπὸ τὰ ὑψηλόκορφα βουνά της. Εἰδικότης τους ἢ κηπουρική, ἰδίως ἢ καλλιέργεια πράσων, γι' αὐτὸ τοὺς Βιζυῶτες τοὺς κοροΐδευαν λέγοντας τοὺς πρασσάδες. Τὸ ἐμπόριο ἦτο παρημελημένον τελείως λόγῳ ἑλλείψεως συγκοινωνίας. Ἡ σημερινὴ πόλις εἶναι κτισμένη ἐπάνω στὴν ἀρχαία, βορθεὶ δὲ ἀπὸ ἀρχαιότητες ποὺ ἡ ἀξία τους εἶναι σημαντικωτάτη. Ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴ ἐποχὴ σώζονται δύο περικαλλεῖς ναοί, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, οἱ ὅποιοι εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τεμένη Ὀθωμανικά. Τὸ Σαμμάκοβο ἐξηρητᾶτο ἀπ' τὴ Βιζύη ποικιλοτρόπως, ἱστορικῶς, διοικητικῶς, καὶ ἐκκλησιαστικῶς. Ὡς ἐκ τούτου οἱ σχέσεις τῶν ἦσαν ἀνεπτυγμένες πάρα πολύ. Οἱ κάτοικοι ἀμφοτέρων τῶν πόλεων εἶχαν κατανόησι καὶ ἀγαποῦσαν οἱ μὲν τοὺς δέ. Ὁ Ἅγιος Βιζύης (Μητροπολίτης) εἶχε σὲ ἐκλεκτὴ θέσι τὸ Σαμμάκοβο, ἐξ ἴσου μὲ τὴν πόλι ποὺ ἠδρευε, γι' αὐτὸ πλείστες ὅσες φορές ἐγκατέλειπε τὴ Βίζα καὶ διέμενε στὸ Σαμμάκοβο, ὅπου ὑπῆρχε καὶ εἰδικὸ κτίριο διὰ τὴν διαμονὴν τοῦ Δεσπότη.

Μ Η Δ Ε Ι Α

Αὕτῃ ἐκτίσθη ὑπὸ Μεγαρέων καὶ ἐλέγετο τὸν παλαιὸ καιρὸ Σαλυμδησσός, καὶ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται ὑπὸ πλείστων ἀρχαίων συγγραφέων, τοῦ Ἡροδότου, Αἰσχύλου, Πτολεμαίου, Ξενοφῶντος, Στράβωνος καὶ Ἀπολλοδώρου. Τὸ ὄνομα Μῆδεια, εἶναι μεταγενέστερον, μὲ ἀρχαιοτάτην ὅμως τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς μυθολογίας. Ἐλέγετο ὅτι κατὰ τὴν κάθοδον τῆς Μηδείας, βασιλοπούλας τῆς Κολχίδος, στὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ συζύγου τῆς Ἰάσωνος, οὗτοι ἐστάθησαν στὴ παράλιον αὕτῃ πόλι. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἔλαβε ἡ ἀρχαία Σαλυμδησσός τὸ σημερινὸν ὄνομά της. Ἡ πόλις ἔχει ἄφθονα ἀρχαία μνημεῖα, ποὺ φανερώνουν ἀκριβῶς τὴν ἀρχαιότητά της. Σπουδαία ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ ὑπόγειά της, (εἶδος κατακομβῶν), τὰ ὅποια ἀνεκαλύφθησαν τυχαίως ἀπὸ κάποιον ποὺ ἔσκαβε στὸ τεῖχος τοῦ Φρουρίου. Σὲ πολλὰ ἐπίσης σημεῖα τῆς πόλεως ἐὰν κτυπήσῃ κανεὶς εἴτε μὲ ξύλον εἴτε μὲ λιθάρι, θὰ ἀκουσθῇ ὑπόκωφος ἀντήχησις, δεῖγμα ὅτι κάτωθὲν της ὑφίστανται ὑπόγειες στοές. Στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Μηδείας καὶ σὲ ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας, περὶ τὸ 1860, ἀνεκαλύφθη ὑπόγειος ἀρχαῖος χριστιανικὸς ναός, λαξευμένος ἐντὸς τοῦ βράχου. Ἐπάνω στὶς πλευρὰς τοῦ βράχου σώζονται διάφορες γλυπτὲς παραστάσεις καὶ λαξευτὰ ἀγάλματα. Αὐτὰ εἶναι λαξευμένα μὲ πολὺ τέχνη ἐπάνω στὸ βράχο. Αὐτὸς ὁ ναὸς εἶναι τὸ σημερινὸν μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τὰ κάστρα καὶ τὰ τεῖχη ποὺ σώζονται μᾶς δείχνουν πόσο καλὰ εἶχε ὀχυρωθῆ, παρ' ὅλο ὅτι τώρα ὅλα σχεδὸν εἶναι ἐρείπια. Λέγεται ὅτι τὰ τεῖχη κατεσκευάσθησαν ἀπὸ τοὺς Γενοβέζους. Ἐξω ἀπὸ τὴν πόλι, στὰ ἐρείπια τῶν κάστρων, ὑπάρχει ἓνα παλιὸ κατεστραμμένο τζαμί καὶ γιὰ τὸ ὅποιο λένε πὼς τῷκτισε ὁ Σουλτάν Σελῆμ ὁ Α'. (1500 μ. Χ.). Ἡ κωμόπολις αὕτῃ ἐπὶ βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου Αὐ-

τοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, περὶ τὸ 1346, ἀπεστάτησε καὶ ἐπέφερε πολλὰ πλήγματα κατὰ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἰωάννου ΣΤ' Κατακουζηνοῦ, ἐπολιορκήθη, ὑπέφερε πάρα πολλὰ καὶ στὸ τέλος παρεδόθη εἰς τὸν Βασιλέα. "Ὅταν ὁ τόπος κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ Μωάμεθ Β' ὁ Κατακτητῆς, πῆρε πάρα πολλοὺς κατοίκους τῆς καὶ τοὺς μετέφερε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι. Ἐκεῖ τοὺς ἐγκατέστησε. Ἔτσι ἡ πόλις τῆς Μηδείας ὑπέστη μεγάλη ἐλάττωσι τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Ἔπαρχουν ἐπίσης ἐρείπια τριῶν ἐκκλησιῶν, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἢ Ἀντωνίου (ἴσως ἦτο ἀφιερωμένη εἰς δύο Ἁγίους). Ἰσοπεδώθησαν σχεδὸν τελείως ὑπὸ τῶν Τούρκων ποὺ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν περιφραξίν των. Στὰ οἰκόπεδα τῶρα αὐτὰ τῶν ἐκκλησιῶν κρύβονται κυριολεκτικῶς ἀνεκτίμητοι ἀρχαιολογικοὶ θησαυροί. Οἱ κάτοικοι καὶ ἰδίως ὁ Δήμαρχος ἀπετάθησαν κάποτε εἰς τὴν διοίκησιν, ὅπως ἐπιτρέψη ἢ ἀποστείλῃ μηχανικοὺς καὶ ἀρχαιολόγους διὰ τὴν ἔναρξιν ἀνασκαφῶν. "Ὅμως αἱ προτροπαὶ καὶ παρακλήσεις ἔμειναν ἄκαρποι. "Ὅταν ἀπελευθερώθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸν Ἰούλιον τοῦ 1920 ἔφθασε ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ἀλέξανδρος. Αὐτὸς εἶχε ὑποσχεθῆ δύο τινά, τὴν κατασκευὴ καλλιτέρου λιμένος τῆς Μηδείας, γιὰ νὰ προσορμίζονται ἀφόβως τὰ καράβια ποὺ ἔρχονται ἀπ' τὴ Μαύρη Θάλασσα, καὶ νὰ γίνον ἀνασκαφές. Δυστυχῶς ὅμως ἐκεῖνο τὸ ὄνειρο ἔσθυσε καὶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔγινε. Οἱ κάτοικοί τῆς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀνῆρχοντο σὲ 3.000 Ἕλληνες ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἀλιεία, τὴν ξυλανθράκευσι, τὴν ξυλεία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ναυτιλία. Ἡ Μῆδεια ἔχει τρία Ταλιάνια (ἀλιευτικοὺς τόπους) ὅπου πιάνονται ἑκατομμύρια ψάρια, νοστιμώτατα καὶ πολυποίκιλα, ὅπως τσίροι, παλαμίδες, σκουμπριά καὶ ἄλλα. Ἐπίσης γίνεται μεγάλη ἐξαγωγή ἀνθράκων, ὅπου ἑκατομμύρια ὀκάδες κάρβουνα φεύγουν ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολι. Φημισμένοι εἶναι οἱ Μηδειαῖτες ὡς θαλασσινοί, ἱκανότατοι ναῦτες καὶ μοῦτσοι. Τὸ ἐμπόριόν τους ἐπίσης ἦτο ἀνεπτυγμένο λόγῳ τῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν προϊόντων τοῦ τόπου, διὰ τοῦ λιμένος τῆς. Οἱ Σαμμακοβῖτες εἶχαν πολλὰ συναλλαγὰς ἐμπορικὰς μὲ τοὺς Μηδειαῖτες, μὰ καὶ οἱ διαφορὰς τους ἦσαν ἀρκετὰς ποὺ ἐλύοντο στὸ τακτικὸ δικαστήριον τῆς Μῆδειας. Πολλὰ χρόνια πηγαινοέρχοντο ἐδῶ οἱ Σαμμακοβῖται, ἕως ποὺ κατώρθωσαν νὰ φέρουν τὸ δικαστήριον στὸ Σαμμάκοβο. Τότε οἱ Μηδειαῖται ἔσκασαν κυριολεκτικῶς ποὺ ἔχασαν τὸ τακτικὸ δικαστήριον καὶ ἀναγκάζοντο νὰ πηγαίνουν τόσο δρόμο γιὰ τὸ Σαμμάκοβο, ὅσο ἔκαναν καὶ οἱ Σαμμακοβῖτες τόσα χρόνια. Οἱ κάτοικοι τῆς Μῆδειας κατὰ τὸν ἐκτοπισμόν, ἄλλοι μὲν πῆγαν εἰς τὴν Βουλγαρία, Παλ. Ἀγαθοῦπολι, ὅπου ἔλαβαν τὴν Βουλγαρικὴν ἰθαγένεια, ἄλλοι εἰς τὴν Ρουμανία καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΑΓΑΘΟΤΠΟΛΙΣ

Στὰ βορειοανατολικά τοῦ Σαμμακοβίου, εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, πάνω ἀ-

πὸ τὴ Θυνιάδα καὶ τὸν Ἅγιο Στέφανο, στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Παπιᾶς (Παφίας) εἶναι χτισμένη ἡ Ἀγαθοῦπολις, πόλις ἑλληνικωτάτη καὶ ἀρχαιοτάτη. Ἐχτίσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος, πιθανὸν τῷ 690 π. Χ. ἀπὸ ομάδα Ἰώνων ἐκ Μιλήτου θαλασσοπόρων, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν σοφὸ ἀστρονόμο τῆς ἐποχῆς Ἀναξίμανδρο. Τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ εἰς τὴν Ποικίλην αὐτοῦ ἱστορία. Τὴν ὀνόμασαν Ἀγαθοῦπολι ἴσως τρὸς τιμὴν τῆς τότε λατρευομένης θεᾶς «Ἀγαθῆς Τύχης». Ἔτσι ἐλέγετο μέχρι τὸ 71 μ. Χ. ὁπότε ὁ Βεσπασιανός, αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης, ἔκτισε ὄχυρότατο φρούριο, ὀνομάσας αὐτὸ «Ἀύλαϊον Τεῖχος» πρὸς τιμὴ τοῦ προκατόχου του Βιτελίου Λύλου. Μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον, ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ Φλαβίου Ἀρριανοῦ (2ος μ. Χ. αἰὼν) ὀνομάζεται καὶ «Θηρῶν Τεῖχος», δηλαδὴ τεῖχος τῶν κυνηγῶν, ἐπειδὴ πάντοτε ἐπῆρχε ἀφθονο κυνήγι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀγαθοῦπόλεως. Κατὰ τὴν Βυζαντινὴ ἐποχὴ ἐπανῆλθε τὸ παλαιὸν ὄνομά της. Ἐπέστη πολλὰ ὑπὸ τῶν Σκυθῶν καὶ Βουλγάρων. Τὸ 1453 ἡ Ἀγαθοῦπολις κατεπατήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Καρατζᾶ Πασάς, στρατηγὸς τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', εἶχε διαταχθῆ νὰ καταστρέψῃ τὰ φρούρια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἔτσι λοιπὸν ἀνετίναξε μὲ πυρίτιδα τὸ τεῖχος τῆς Ἀγαθοῦπόλεως, τὰ εἱρεῖα τοῦ ὁποίου σώζονται μέχρις σήμερον. Οἱ Ἀγαθοπολίται ἐπεβιάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἐγκατέλειψαν τὸν τόπον. Μετὰ ὅμως, κατόπιν ρυθμίσεως τῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οἱ Ἀγαθοπολίτες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα τους. Κατὰ τὸ ἔτος 1829 πολλοὶ κάτοικοί της μετηνάστευσαν εἰς τὰς Ἡγεμονίας τῆς Μολδοβλαχίας, εἰς τὸ Ἰσμαήλιον καὶ τὴν Βεσσαραβίαν. Ἀργότερα δὲ ἡ πόλις αὕτη μαζί μὲ τὴν ἐπαρχίαν της ἐπεδικάσθη καὶ παρεχωρήθη, τὴν 30ην Μαΐου 1913 εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὴν 11ην Ἰουλίου 1914 οἱ κάτοικοι ἐξωρίσθησαν ἐκδιωχθέντες ἐντὸς τριῶν ὡρῶν. Οἱ παραμείναντες ἐσφάγησαν. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς, Ἀγαθοπολίτες ἐκπατρισθέντες, ἐφιλοξενήθησαν στὸ Σαμμάκοβο, ὑπὸ τῶν προκρίτων. Καὶ κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γεωργίου Βαφέα, παρουσιάσθησαν στὸν Καϊμακάμη Χαμνδῆ διὰ νὰ τοὺς προστατεύσῃ. Αὐτὸς εἶχε ἀποφασίσει νὰ τοὺς στείλῃ πίσω εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅμως ἡ ἔγκαιρος ἐπέμβασις Ἑλλήνων προκρίτου καὶ τοῦ Τούρκου Καδῆ τοὺς ἔσωσεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἀποστολὴ των εἰς τὴν Βιζύην, ὅπου τοὺς παρέλαβε ὁ Δεσπότης Βιζύης καὶ τοὺς ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν Ραιδεστόν. Ἐκεῖ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ἁγίου Ἡρακλείας (Ραιδεστοῦ) ἐπεβιάσθησαν εἰς πλοῖον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Οἱ ἄλλοι μὲ τὰ πλοῖα ἔφθασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν περιεχὴν τῆς Κατερίνης ὅπου ὑπάρχει ἡ Νέα Ἀγαθοῦπολις, τὴν ὁποίαν ἔκτισαν οἱ ἐξόριστοι. Ἡ πατρίδα τους ἐπυρπολήθη τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1918, ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνακωχῆς. Ἄφησαν δὲ νὰ κατακαῖ ἕξ ὀλοκλήρου ἐκτὸς ἀπὸ τριάντα σπίτια διὰ νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ ἐπιστρέψουν οἱ ἐκδιωχθέντες. Ἡ πόλις ὑπῆρξε ὡραία καὶ μα-

γευτική. Ἡ Ἀγαθούπολις συνίστατο ἀπὸ δύο συνοικίες. Ἡ «Παλαιὰ» κτισμένη ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου, περιβαλλομένη ὑπὸ ἀρχαίου τείχους, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἡ δὲ ἄλλη ὀνομαζέτο «Νέα Συνοικία». Εἶχε ἕξη ναοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἦτο ἡ Μητρόπολις, καὶ ἑπτὰ παρεκκλήσια. Εἶχε 45 καταστήματα ἐμπορικὰ. Πλήθος τὰ παντοπωλεῖα καὶ τὰ ποτοπωλεῖα. Ἡ Ἀγαθούπολις μέχρι τοῦ 1760 ἀνῆγε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν Ἅγιον Ἀδριανουπόλεως, ἀφηρέθη τότε καὶ προσετέθη εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον. Κατὰ τὸ 1829 ἠνώθη μετὰ τῆς Σωζουπόλεως καὶ ἔγινε Ἀρχιεπισκοπὴ Σωζουαγαθουπόλεως μετὰ Μητροπολιτικὴ ἔδρα ἐτὴν Ἀγαθούπολιν. Ἐπίσης μεγάλη ἀνάπτυξις εἶχε ἡ παιδεία τῆς. Οἱ πέντε χιλιάδες κάτοικοί τῆς ἠσχολοῦντο μετὰ τὸ ἐμπόριον, τὴν κατασκευὴν ξυλανθράκων, τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν γεωργίαν καὶ δὴ τὴν ἀμπελοργίαν καὶ μετὰ τὴν ἀλιείαν. Φημισμένη ἦτο ἡ καλαμίδα καὶ ἡ λακέρδα τῆς. Οἱ Σαμμακοβῖτες Κυρατζῆδες (ἀγωγιάτες) πῆγαιναν καὶ ἀγόραζαν αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ψάρια, τὰ φόρτωναν στὰ μουλάρια τοὺς καὶ τραβοῦσαν εἰς Σαράντα Ἐκκλησιές, ὅπου τὰ μοσχοπουλοῦσαν. Μετὰ τὴν Ἀγαθούπολιν οἱ Σαμμακοβῖτες εἶχαν πολλὰς σχέσεις. Συναλλάσσοντο ἐμπορικῶς, συνῆπτον συνοικέσια καὶ πολλοὶ Σαμμακοβῖτες ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ τὴν Ἀγαθούπολιν. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ διαπρεπὴς ἰατρός Θεοφύλακτος Πολυζωίδης, ποὺ διετέλεσε καὶ διδάσκαλος ἐκεῖ, ὁ πατὴρ τοῦ Πολυζώης, ποὺ ἦτο σπουδαῖος ἀγιογράφος, ὁ διδάσκαλος Δούκας Δουκίδης καὶ ὁ Παπᾶ Κωνσταντῖνος (γνωστὸς ὡς Παπᾶ - Κωνσταντῆς), ὁ ὁποῖος εἶχε νυμφευθῆ εἰς τὴν Ἀγαθούπολιν καὶ ἀπεβίωσε ἐκεῖ, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι Σαμμακοβῖτες. Ἡ Ἀγαθούπολις ἦτο ἀγαπητὴ εἰς τοὺς συμπατριώτας ἂν καὶ καμμιά φορὰ τοὺς πείραζαν γιὰ τὸ παράξενο ἔθιμο ποὺ εἶχαν παλιά. Ὅταν ἀρραβώνιαζαν νέον μετὰ μιὰ νέα τοὺς ἔβαζαν τὴν πρώτη βραδυὰ τῶν ἀρραβώνων νὰ κοιμηθοῦν, μαζὶ, θέτοντας ὁμοῦ ἀνάμεσά των μιὰ μπακῆρα (χάλκινο δοχεῖον) γιὰ χώρισμα, πρὸς πρόληψιν... κακῶν. Μ' αὐτὸ συχνὰ οἱ Σαμμακοβῖτες πείραζαν τοὺς καλοὺς Ἀγαθουπολίτας, χωρὶς οἱ τελευταῖοι καθόλου νὰ ἐνοχλοῦνται.

ΝΙΑΔΑ (ΘΥΝΙΑΣ ΑΚΡΑ)

Ἡ Νιάδα, ἡ πλησιεστέρα σκάλα τῆς πατρίδος μας, καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ κενριώτερα λιμάνια τῆς Μαύρης Θαλάσσης, εἶναι μιὰ πολὺ παλιὰ κωμόπολις. Ἀνῆκε εἰς τὴν χώρα τῶν Ἀπολλωνιατῶν, ἡ ὁποία ἦτο ἀποικία τῶν Ἰώνων, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ αὐτῶν καὶ ἔχουσα ὡς ἀρχηγὸ τὸν Ἀναξίμανδρον, ὅπως εἶδαμε καὶ ἐπὶ τὴν κτίσιν τῆς Ἀγαθουπόλεως. Τὴν κατοικοῦσαν οἱ Θυνοί, οἱ ὁποῖοι μετῴκησαν εἰς τὴν Βιθυνίαν τῆς Μικ. Ἀσίας. Ὄνομαζέτο Θυνιάς Ἄκρα καὶ διὰ τὸ σύντομον λέγεται Νιάδα (ἢ Νειάδα). Ἐχει ἓνα πολὺ καλὸ λιμάνι, τὸ Θυνιακόν, ὅπου μπορεῖ νὰ ἀσφαλισθοῦν 50 πλοῖα. Τὸ χωριὸν βρίσκεται κοντὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν Θυνιάδα, τὴν ὁποία ὁ Μελέτιος (1600 μ.Χ.) ὠνόμαζε καὶ Ζαγορά. Σώζονται μάλιστα ἐρείπια τειχῶν καὶ πύργου. Τὸ ἀκρωτήριο, ἡ ἀρχαία

Θυνιάς Ἄκρα, λέγεται Κοβοτινιά. Ἀπέχει ἀπ' τὸ Σαμμακόβο τέσσερις ὥρες κι' ἔχει τρεῖς δρόμους ποὺ ὀδηγοῦσαν σ' αὐτήν. Βρίσκεται μεταξὺ δύο λόγγων, ὁ Μεγάλος λόγγος, δεξιὰ, ποὺ διαρρέεται ἀπ' τὸ ποτάμι Πετίνα ἢ Μαδάρα καὶ σχηματίζει κοντὰ στὴ Θάλασσα μιὰ λίμνη μεγάλη, μὲ ἄφθονα ψάρια, τὴν λεγομένη «Γκιόλι Νιάδας», καὶ ὁ δεύτερος λόγγος ποὺ εἶναι ἀριστερὰ καὶ λέγεται, τοῦ «Χασάπη». Κι' αὐτὸς διασχίζεται ἀπὸ ἓνα ποτάμι ποὺ κι' αὐτὸ μὲ τὴν σειρά του σχηματίζει λίμνη. Ὁ λόγγος τοῦ Χασάπη ἦτο τρομερὸς καὶ ἀπέραντος, κατοικία ἀγρίων ζώων τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἦσαν πρῶην κάτοικοι τοῦ δικοῦ μας λόγγου. Ὅταν ὅμως ἄρχισε ἡ ἐκχέρσωση μὲ τὴν φωτιά, ἔφυγαν τρομαγμένα κι' ἤλθαν ἐδῶ στὸν Χασαπόλογο. Κι' οἱ δύο λόγγοι θὰ μπορούσαν νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ ν' ἀποδώσουν καρποὺς σπουδαίους, ὅμως κανεὶς δὲν φρόντισε ποτέ. Ἀκόμη καὶ τὰ λίγα τσιφλίκια ποὺ ἐσπέρνοντο ἔβγαζαν ἓνα ἀπαίσιο σιτάρι γεμάτο μαυροκούκι χορταριοῦ, ποὺ στὸ ἀλώνισμα δὲν μπορούσαν νὰ τὸ ξεχωρίσουν. Ἀμα τὸ ἔφτιαχνες ψωμί ἦταν σωστὴ λάσπη, καὶ μονάχα οἱ ἴδιοι ξέρανε πῶς τὸ τρώγανε. Καὶ οἱ Σαμμακοβίτες ἔλεγαν πειρακτικά: «Ἐκανε κι' ἡ Νιάδα σιτάρι». Ζῶα ὅμως, ὅπως βουβάλια καὶ γελάδια, ὑπῆρχαν ἀφθονώτατα. Τὰ περισσότερα τσιφλίκια τῆς Νιάδας, ποὺ μετριοῦνται ἐξ ἄλλου μὲ τὰ δάκτυλα, τὰ εἶχαν Τοῦρκοι. Ἦσαν οἱ ἀγροὶ τοῦ Σουλεϊμάν, ποὺ ἔβγαξε τὸ περίφημο σιτάρι, τοῦ Σακήρ, τοῦ Μεμέτ - Ἐφέντη, τοῦ Ταχῆρ Πετρινακλῆ καὶ τοῦ Χατζῆ Σελίμ. Αὐτοὶ παρ' ὅλον ὅτι εἶχαν τὸν λόγγο στὰ χέρια τους, δὲν τὸν ἐκμεταλλεύθηκαν ποτέ, κάνοντάς τον νὰ βγάλῃ περισσότερα μὲ τὴν σωστὴ καλλιέργεια. Πάντως οἱ λόγγοι πρόσφεραν μὲ τὴν ἀγριά τους φύσι ὠραιότητα θέα ἀπ' τὰ ψηλῶματα. Ἡ Νιάδα, ἀπ' τοὺς 12 μῆνες τοῦ χρόνου, μόνο τοὺς ἑπτὰ εἶχε ζωντάνια. Ἀπ' τὸ Νοέμβρη ἕως τὰ τέλη Μαρτίου ἦταν μιὰ πόλις νεκρῆ, κατοικημένη ἀπὸ καμμιά τριανταριά Ὄθωμανικὲς οἰκογένειες μόνο, ποὺ ἤλθαν κι' ἔκτισαν ἐδῶ τὸ σπιτικό τους ὕστερα ἀπ' τὸ Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1877. Προήρχοντο ἀπ' τὴ Κορφοκολύμπα, ποὺ κήκε τότε. Σὰν ὅμως ἔφθανε ὁ Ἀπρίλης, ἡ Νιάδα ἔπαιρνε ὄψι πανηγυρικῆ. Ἡ ἐμπορικὴ συναλλαγὴ τῆς ἔδινε αὐτῇ τὴ ζωντάνια. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔδιδαν τὴν πιὸ μεγάλη ζωὴ στὸ λιμάνι, — πρέπει νὰ τὸ ἀναγνωρίσουν, — ἦταν οἱ Σαμμακοβίτες. Οἱ περισσότεροι ἔμποροι ἦσαν Ἕλληνες τοῦ Σαμμακοβίου. Βέβαια ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ ἀπ' τὸν Ἅγιο Στέφανο, τὴν Τρουλιὰ κι' ἀπ' τὸ Μικρὸ Τίρνοβο, ποὺ διέθετε μόνο δύο ἐμπόρους. Τὸ ἐμπόριο συνίστατο στὴν ἐξαγωγή ξυλείας καὶ ξυλοκάρβουνων. Σ' αὐτὸ ἡ Νιάδα ἔβαζε κάτω κάθε ἄλλη παραλιακὴ Σκάλα. Τὸ καλύτερο ξύλο, ἡ ἀδρένια, ἀπὸ κεῖ ξεκινούσε κι' ἀπλωνόταν σ' ὅλο τὸ κόσμο. Ὅσο γιὰ τὰ ξυλοκάρβουνα, στὴν ἐξαγωγή, μπορούσε νὰ φθάσῃ τὰ 30 ἑκατομμύρια ὀκάδες. Πάρα πολλὰ ἀμάξια καὶ κάρρα, μοιλάρια καὶ ἄλογα μετέφερναν ἀποκλειστικὰ αὐτὰ τὰ προϊόντα, ξυλεῖα καὶ κάρβουνα. Τὰ πρωτεῖα εἶχαν οἱ Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Σαμμακοβίτες, ὅπως

εἶπα κέρδιζαν δὲ πολλά. Τελευταῖα πιά ἀνοιξαν κι' οἱ Τοῦρκοι τὰ μάτια τους, καὶ καταγίνονταν καὶ αὐτοὶ μὲ τὸ ἐμπόριο τῆς ξυλοκαρβουνικῆς. Στὴ Νιάδα ὑπῆρχαν ὀκτὼ παντοπωλεῖα, τὰ ὁποῖα ἐνοίκιαζαν μερικοὶ Σαμμακοβῖτες ἀπ' τοὺς Τοῦρκους κατόχους καὶ τὰ ἐκμεταλλεύοντο τοὺς ἑπτὰ μῆνες ἕστερα τοὺς νεκροὺς μῆνες τὰ ἐπέστρεφαν. Πόσο μπουνταλάδες πρέπει νὰ ἦσαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι παρ' ὄλο πού ἔβλεπαν τὸ κέρδος πού ἔβγαζαν οἱ Ἕλληνες ἀπ' τὰ μαγαζιά τους, ἐν τούτοις οὔτε μιὰ φορά δὲν σκέφτηγαν νὰ τὰ ἐκμεταλλεῖθουν οἱ ἴδιοι. Σ' αὐτὰ τὰ μαγαζιά πουλοῦσαν διάφορα φαγώσιμα στὸν ἐργατικὸ κόσμον πάμφθινα. Ὅλα ἦσαν ἄφθονα, ἰδίως τὰ κρέατα, καὶ νοστιμιότατα. Μὲ τὴν δουλειὰ αὐτῆ τῶν ἑπτὰ μηνῶν, ὁ κόσμος, μὲ τὸ ἐμπόριο κέρδιζε μὲ τὸ παραπάνω τὸν ἐπιούσιον ὄλου τοῦ χρόνου. Τὸ μόνον πόσιμον νερὸ τῆς Νιάδας ἦταν τὸ πηγαδίσιο. Βέβαια ὑπῆρχαν γύρω στὰ ὑψώματα ἄφθονα νερὰ καὶ ἐξαιρετα στὴν πόσι, ὅμως ἦτο δύσκολο νὰ μεταφερθοῦν. Ἡ Νιάδα στὴ Βυζαντινὴ περίοδο καὶ μετὰ, λεγόταν καὶ Ἐξάμιδοι (Ἐξή ἀμμονδιές) ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν. Αὐτὲς εἶναι ἀξέχαστες μὲ τὶς φρυσιεὺς καλλονές τους. Ἐκεῖ στίς Ἐξή ἀμμονδιές καὶ πάνω εἶναι τὰ Ταλιάνια (ψαρότοποι) τῶν Σαμμακοβιτῶν. Ψάρευαν ἐκεῖ ἄφθονα καὶ νόστιμα ψάρια, ἰδίως τσίφους, τοὺς ὁποῖους ἐξήραιναν, καὶ πολαμίδες. Τὸν Ἀπρίλη καὶ τὸν Μάη μάλιστα ἔπεφτε πολὺ ψάρι, περνῶντας ἀπ' τὰ Ταλιάνια, γιατί ἦταν τὸ Γκετσίτι τους (πέρασμα) πρὸς τὸν Βόσπορον. Κόσμος πολὺς θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει μόνον μὲ τὰ ψάρια, πού θὰ ψάρευε στὴ Νιάδα. Ἐπίσης κοντὰ στὸ λιμάνι τῆς ὑπῆρχε «Μεράς» (βοσκότοπος) ὅπου Τοῦρκοι εἶχαν τὰ ζῶα τους νὰ βόσκουν. Ζοῦσαν μέσα σὲ καλύβες μονατζίρικες (προσφυγικὲς) ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ ἀπ' τὸ 1904. Αὐτὸς ὁ μεράς ἦταν κοντὰ στὸ μεγάλο Φανάρι (φάρος), τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Ἐβγαζαν περίφημα τυροκομικὰ εἶδη. Ἀλησιμόνητα θὰ μείνουν στοὺς Σαμμακοβῖτες, τὴν ἐποχὴ πού ξήραιναν τὸν Τσίρο στὰ Ταλιάνια, τὸ ξυνόγαλο καὶ τὸ καϊμάκι πού κουβαλοῦσαν τὰ Τουρκόπουλα μέσα στὰ Μπακιράκια (χάλκινα δοχεῖα). Ἀνόθευτα πράγματα. Εἶχε βέβαια καὶ τὰ κακά τῆς ἢ Νιάδα, ἰδίως τὸ ὑγρὸ καὶ ἀκατάστατο κλίμα τῆς. Δύσκολα μποροῦσες νὰ ἐγκλιματισθῆς. Ὅμως τὸ φοβερώτερον κακὸ τότε ἦταν τὰ κουνούπια πού εἶχαν οἱ λίμνες τῆς. Οἱ ἐλώδεις πυρετοὶ ἦσαν στὴν ἡμερησίαν διάταξι. Ἐν τούτοις οἱ ὁμορφιές τῆς καὶ τὰ καλά τῆς ἦταν τόσα πού παράβλεπες ἀκόμη καὶ τὴν ἀρρώστεια. Ἡ Νιάδα ἦταν ἓνα κομμάτι τῆς ζωῆς μας. Ποτὲ δὲν τὴν ξεχωρίσαμε ἀπ' τὸ Σαμμακόβο. Γι' αὐτὸ πάντα μὲ νοσταλγία τὴν φέρομε στὴ μνήμη μας.

ΜΙΚΡΟΝ ΤΥΡΝΟΒΟΝ

Στὰ βόρεια τοῦ Σαμμακοβίου κι' ἕστερα ἀπὸ δρόμον ὀκτὼ ὥρων βρίσκεται αὐτὴ ἢ ἀρκετὰ μεγάλη κωμόπολις, ἢ ὁποῖα κατ' ἐξοχίην εἶναι Βουλγαρικὴ. Εἶναι χτισμένη στὸ κέντρο τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Αἴμου καὶ πῆρε τὸ ὄνομα

Τύρνοβον ἀπ' τὰ ἄφθονα λουλούδια «Τρένια» ποὺ ὑπῆρχαν εἰς τὴν περιοχὴ αὐτῆ. Φημισμένη εἶναι γιὰ τὰ πολλὰ νερά της, καὶ τὸ ὑγιεινὸ κλίμα της. Ἡ πόλις εἶναι μεταγενεστέρα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κτίσιν της, ἐν τούτοις τὰ περίεξ σωζόμενα Ἑλληνικὰ ὀνόματα πολλῶν τοποθεσιῶν καὶ χωριῶν καθὼς καὶ τὰ ὑπάρχοντα διεσπαρμένα ἀρχαῖα μνημεῖα, παρίστανται ὡς ἀναμφισβήτητες ἀποδείξεις ὅτι στὴ περιοχὴ Μικροῦ Τυρνόβου ἀνθοῦσαν ἄλλοτε Ἑλληνικὴς πόλις καὶ χωριά. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰς μαρμαρίνες ἐπιγραφές σὲ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εὐρισκόμενες σὲ πολλὰ καὶ διάφορα σημεῖα. Στὸ Τύρνοβο ὑπάρχει μιὰ σχολὴ Βουλγαρικὴ καθὼς καὶ ἐκκλησία. Ἀκόμη ἔχει καὶ μιὰν Οὐνιτικὴν Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν. Πρὸς δυσμᾶς ὑψώνεται τὸ ὄρος Ἁγία Τριάς γεμάτο ἀπὸ ψηλὰ καὶ μεγαλόπρεπα δέντρα, ποὺ τοῦ προσδίδουν μαγευτικὴ, τερπνὴ καὶ εὐχάριστη ὄψιν. Ἐδῶ στὸ ἔδαφος τοῦ βουνοῦ φαίνονται ποικίλες σκουριὲς μετᾶλλων καὶ εἶναι πιθανὸν αὐτὸ ποὺ λέγει ἡ παράδοσις, ὅτι ὑπῆρχαν κάποτε μεταλλεῖα. Αὐτὴ τὴν πιθανότητα ἐνισχύει καὶ ἡ μεγάλη σπηλιὰ εἰς τὴν ὁποία εἰσέρχεται καὶ ἄμαξα ἀκόμη, ἀπὸ τὴν εἰσοδὸν της. Τὸ δάπεδον καὶ τὸ χῶμα τῆς σπηλιᾶς εἶναι ἀνακατεμένο μὲ μιὰ μαύρη ἕλη σὰν ἄνθρακα. Πάνω ἀπ' αὐτὴ τὴν ὀπὴ καὶ σὲ ἀπόστασι ὀλίγων βημάτων ὑπάρχει τὸ ἅγιον τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τὸ γύρω δάσος εἶναι ἀφιερωμένο στὸ ἅγιον καὶ οὐδεὶς τολμᾷ ὄχι νὰ κόψῃ, μὰ καὶ κλαδὶ νὰ σπάσῃ, ἂν καὶ ἔχει ἄφθονα καὶ περίφημα δέντρα κατάλληλα γιὰ τὴν ἰλοτομία. Αὐτὴ ἡ πρόληψις τὸ θέτει σὲ ἀχρηστεία. Ἡ πόλις τοῦ Μ. Τυρνόβου (Μάλκο Τύρνοβ) ὀνομάζεται παρὰ τῶν Βουλγάρων κατοίκων του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μεγάλο Τύρνοβο τῆς Παλαιᾶς Βουλγαρίας ἔχει περὶ τοὺς 4.000 κατοίκους. Ὁ τόπος εἶναι πλούσιος καὶ εὐφορος. Παράγει ἄφθονα δημητριακά. Ἐπίσης καὶ ἡ ζωοτροφία εἶναι ἀνεπτυγμένη. Ἔτσι οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν, κτηνοτροφίαν καὶ ἰλοτομίαν. Ἐξαιρετὰ μάλιστα ἦταν τὰ τυριά τοῦ Τυρνόβου καὶ τὰ μαλλιά τῶν προβάτων του. Μὰ καὶ τὸ βούτυρό του δὲν πήγαινε πίσω. Κι' ὄλα πάμφθηνα. Τὰ ἐκλεκτὰ αὐτὰ προϊόντα τὰ κατέβαζαν στὶς Σαράντα Ἐκκλησιᾶς καὶ στὸ Σαυμάκοβο, τὸ ὁποῖο ἦτο μιὰ ἐξέχουσα ἀγορὰ γι' αὐτούς, λόγῳ τῆς μεγάλης καταναλώσεως κασεριῶν, καὶ μαλλιῶν. Ἀπ' τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913 ἀνήκει στὴ Βουλγαρίαν, κατόπιν τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, κι' ἔτσι ἔπαυε κάθε σχέσις μεταξὺ τοῦ Τυρνόβου καὶ τοῦ Σαυμακοβίου.

Σ Κ Ο Π Ο Σ

Μιὰ ἀπὸ τὰς πλέον ἀνθοῦσας κομποπόλεις τῆς Διοικήσεως Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἦταν ὁ Σκοπός, ὁ ὁποῖος παλαιά, κατὰ Στέφανον Βυζάντιον, ὀνομάζετο καὶ Σκόποι. Οἱ κάτοικοί του, οἱ Σκοπηνοὶ ἢ Σκοπιανοὶ ἀνέπτυξαν πάρα πολὺ τὰ γράμματα. Εἶχε τὰ πλεονάζοντα σχολεῖα ἀπ' ὅλες τὶς γύρω πόλεις, πλὴν βεβαίως τῆς πόλεως τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ

μεγαλύτερα πόλις τοῦ Νομοῦ. Ὁ Σκοπὸς εἶναι μιὰ παλαιότατη κωμόπολις, ἔπου γύρω ἀπ' αὐτὴν ἐπάρχουν πολλὰ Βυζαντινὰ εἰρημια καὶ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, τὰ ὁποῖα δηλώνουν ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν παλαιότητά του. Βορείως τοῦ Σκοποῦ καὶ σὲ ἀπόστασι μιᾶς περιποῦ ὥρας, ὑπάρχει μιὰ τοποθεσία, ἢ λεγομένη «Κάστρο». Ἐκεῖ ἐπῆρχε ὁμώνυμος κώμη, ἢ ὁποῖα περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος κατεστράφη. Σώζονται μόνο τὰ εἰρημια τοῦ φρουρίου καὶ λείψανα παλαιοῦ συνοικισμοῦ. Ἐπίσης εἰς τὰ Νοτιοανατολικά, εἰς μισῆς ὥρας ἀπόστασι, ἐπῆρχε τὸ χωριὸ Λαονάκι. Κατεστράφη κι' αὐτὸ ὑπὸ τῶν Κιρτζαλήδων. Μόνο τὸ ὄνομα ἔμεινε στὴ θέσι αὐτή. Ἀκόμη ἐσώζονταν μερικά ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ μιὰ παλαιὰ ἔκκλησία, πρὸς τὸ δυτικὸ μέρος τῆς πόλεως. Στ' ἀνατολικά τοῦ Σκοποῦ σώζεται ἐπίσης ἕνας πύργος, ὁ μόνος, καὶ εἰρημια ἐνὸς ἄλλου, ἀπὸ ἕνα ὀλόκληρο συγκρότημα Βυζαντινῶν φρουρίων. Αὐτὸς βρίσκεται σὲ μιᾶς ὥρας ἀπόστασι, κοντὰ στὸ τούρκικο χωριὸ Χατζῆ Φακλή. Ὁ Σκοπὸς χτισμένος ἐπάνω σὲ δύο λόφους, χωρίζεται ἀπὸ ἕνα χεῖμαρρο, ποὺ περνᾷ μέσ' ἀπ' τὴν πόλι, ἢ ὁποῖα συνδέεται μὲ τρεῖς γέφυρες. Ἐχει τέσσαρες συνοικίες. Τὸ Σακιζλή καὶ τὸ Ἀλεμόνι, ἀπ' τὴν ἀνατολικὴ μεριά, καὶ τὸ Κυριακὸ καὶ Παλατίνι ἀπὸ τὴν ἄλλη. Γι' αὐτὲς ἐδημιουργήθη καὶ τὸ ὠραῖο δίστιχο:

Στὸ Κυριακὸ οἱ ὁμορφες, στὸ Παλατίν' οἱ ἄσπρες,

στὸ Σακιζλή καὶ στ' Ἀλεμόν' γαρούφαλλα μὲ γλάστρες.

Στὰς ἀρχὰς τοῦ 20ου αἰῶνος καὶ πρὶν ἀπ' τὸ διωγμὸ τοῦ 1915, ὁ Σκοπὸς ἀριθμοῦσε ἕξ χιλιάδες (6000) κατοίκους, μόνον Ἑλληνας. Εἶχε σπουδαῖα σχολεῖα, μὲ 800 καὶ πλέον μαθητὰς, δύο ἀρρεναγωγεῖα, ἕνα Παρθεναγωγεῖο μὲ λαμπρὸν Κοινοτικὸν Ἀναγνωστήριον, Σύλλογον Κυριῶν καὶ πλουσία Βιβλιοθήκη. Μεγαλοπρεπὴς ἦτο καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἡ «Ἑλληνικὴ Σχολή» του μάλιστα ἦτο πολὺ παλαιά, ἴσως ἀπὸ τὰς πρώτας ἀνωτέρας σχολὰς τῆς Θράκης. Ἰδρίθη τὸ 1810 καὶ ὡς πρώτοι διδάξαντες φέρονται ὁ Συμεὼν ὁ Ἰμβριος καὶ ὁ Ἐθνομάρτυς Παπανδρέας, ἀπαγγονοὶ τῶ 1821. Σπουδαῖοι ἐπίσης διδάσκαλοι τῆς «Ἑλληνικῆς Σχολῆς» ὑπῆρξαν ὁ Γεωργ. Μπαλάνος (1860), ὁ Ἱεροδιάκονος Σωφρόνιος, περὶ τὸ 1853, διδάσκαλος ὁμοῦ καὶ ἰατρός, ὁ ὁποῖος εἶχε διευθύνει προηγουμένως καὶ τὴν Σχολὴ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν (1852) κατόπιν ὁ πολὺς Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης (1862 — 1869) ὁ Ἄλ. Ἀλεξιάδης καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ Ἑλληνικῆς κατοχῆς (1920 — 22) ἡ Σχολὴ προήχθη εἰς Ἡμιγυμνάσιον. Ὁ Σκοπὸς εἶχε καὶ ἀξιολόγους ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι διηύθυναν τὰ κοινὰ πράγματα. Ἦπως παλαιότερα ὁ Γιαννάκο - Τζορμπατζῆς, ἐπὶ Κορμαϊκοῦ πολέμου, καὶ μεταγενέστερα ὁ Ζαφείριος Συμεωνίδης, διδάσκαλος, δημογέρον καὶ κατόπιν δήμαρχος, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ πολλὰ διοικητικὰ προσόντα, ποὺ ἐπὶ μίαν 25ετίαν, μέχρι τοῦ θανάτου του (1903) διηύθυνε τὰ πράγματα τοῦ Σκοποῦ. Ἀπ' τὸν Σκοπὸν ἐπίσης πρέπει νὰ κατήγετο, ἐκ μητρὸς, καὶ ὁ μέγας Πα-

τριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ ὁ Γ', τοῦ ὁποῖου τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα ἦτο Ντεβετζής (κατ' ἄλλους κατήγετο κυρίως ἀπὸ τὸ Εὐκάρου). Οἱ κάτοικοι τοῦ Σκοποῦ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὸ ἐμπόριον τυριῶν, δερμάτων καὶ μαλλιῶν. Τὸ περισσότερο μὲ τὴν ἀμπελοφυγίαν, ὅπου ὁ τόπος ἦτο φημισμένος γιὰ τὰ ἀφθονα καὶ ὑπέροχα κρασιά του. Ἔβγαζε δὲ καὶ πολὺ οἰνόπνευμα. Εἶχε ἐπίσης ἀκμαίονσα σιροτροφία. Πολλοὶ ἐκ τῶν Σκοπιανῶν ἦσαν περίφημοι τεχνῖται ἀμαξοποιοὶ καὶ κερραμοποιοί, ἀσκοῦντες ἐπὶ 6 μῆνες κατ' ἔτος τὰ ἐπαγγέλματα αὐτὰ εἰς Βουλγαρίαν καὶ Ρουμανίαν. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Σκοποῦ ὑπέστη πολλὰ δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν διάρκειάν τοῦ α' Παγκοσμίου πολέμου (1914 — 18), ἐν τέλει δὲ ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὶς ἐστίες του, κακὴν κακῶς (1915 — 18). Εἶχε καὶ τοὺς νέους ἐθνομάρτυράς του, τοὺς Ἀριστόδημον Κωνσταντόπουλον, Σίμον Σιμόπουλον, Πελοπίδα Βαβατζανίδην, Ζαφείριον Ζαφειριάδην, Θεόδωρον Κοκκάλαν καὶ τὸν Ἱερομόναχον Παπακυριάκον Κωνσταντόπουλον. Μετὰ τὸν ὀριστικὸν ἐκπατρισμὸν τοῦ 1922 εὐρέθη ὁ περισσότερος πληθυσμὸς του (περὶ τὰς 3000) στὴν πεδιάδα τῶν Σερρών, ὅπου ἰδρύθη (1924) καὶ ἐφίσταται τώρα ὁ Νέος Σκοπός, μὲ ἀξιόλογα σχολεῖα καὶ ἄλλα ἰδρύματα. Μετὸς Σκοπιανούς οἱ Σαμμακοβίτες εἶχον πολλὰς καὶ ποικίλας σχέσεις, δυσοληψίας, ἐπιγαμίας κ.λ.π., τὰς ὁποίας δὲν ἀλλοίωσε ἡ πάροδος τοῦ χρόνου.

ΕΥΚΑΡΤΟΝ ἢ ΑΦΚΑΡΙΟΤ

Κοντὰ στὸ Σκοπὸ εἶναι τὸ χαριτωμένο χωριὸ Εὐκάρου ἢ Ἀφκαριοῦ, ὅπως οἱ Ἀνατολικοθρακιῶτες τὸ ὠνόμαζον. Εἶναι χτισμένον μέσα σὲ πυκνά καὶ ψηλὰ δένδρα, στοὺς πρόποδας ἑνὸς βουνοῦ ποῦ λέγεται Ἅγιος Κωνσταντῖνος. Ἡ θεὰ εἶναι ἐξαιρετικὴ, ἢ τοποθεσία εὐχάριστος καὶ τὸ κλίμα ὑγιεινότατον. Τὸ ὄνομά του προῆλθε ἀπ' τὶς μεγάλες καὶ πανύψηλες καρυδιές, τῶν ὁποίων τὰ καρύδια σπᾶνε εὐκόλα μὲ τὸ χέρι, λόγῳ τοῦ λεπτοῦ περιβλήματος. Ἔχει λοιπὸν καλὰ καρύδια ἐξ οὗ, πιθανῶς, καὶ τὸ ὄνομα Εὐκάρου. Ἡ μικρὴ αὐτὴ πόλις, μὲ τὶς 200 περίπου οἰκογένειες, ἦτο ἄλλοτε σὲ ἀνθηρὰ καὶ ἀκμαία κατάστασι, ὅμως ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὰς κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἐσμικρύνθη καὶ τελευταῖα ἐβρέθηκε σὲ δύσκολη θέσι οἰκονομικῶς. Περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1790) πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων Σκοποῦ, Εὐκαρούου καὶ ὀλοκλήρου τοῦ γειτονικοῦ Ἀζαρά (κατόπιν Τουρκ. Σάζαρα) ἐπαγγελομένοι τὸν βασιλέα μετηνάστευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου συνώκησαν τὸ γνωστὸν Βαφεοχώριον τοῦ Βοσπόρου (Τουρκ. Μπογιατζή - Κιοϊ.) Ἐκ τούτων κατήγετο, ἀπὸ μητρὸς, καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ' (1834 — 1912). Ὁ ἴδιος Ἰωακείμ, ὁ ἀείμνηστος Πατριάρχης, ἐφρονεῖ ὅτι ἢ ἐκ μητρὸς ἀρχικὴ του καταγωγή ἦτο τὸ Εὐκάρου. Δι' ὃ καὶ ἅμα τῇ πρώτῃ ἀναρρήσει του εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον (1878) ἔσπευσε ν' ἀποστείλῃ μίαν μικρὰν καμπάναν ὡς δῶρον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν

τῆς μακρονῆς πατρίδος του. Τὸ δάσος τοῦ Εὐκαρόου, κυρίως ἀπὸ δρεῖς, ἔμενε ἀχρησιμοποίητο λόγῳ προλήψεως, ὡς λέγουν, ὅτι ὅποιος τολμήσει νὰ κόψῃ καὶ κλαράκι ἀκόμη, ἤθελε κακοπάθει. Ἔτσι ἡ πολύτιμη αὐτὴ ὕλη ἔμενε, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀνεκμετάλλευτη. Οἱ κάτοικοι ἐν τούτοις ἠσχολοῦντο κυρίως μὲ τὴν ὕλοτομία καὶ τὴν γεωργία.

Γ Ε Ν Ν Α

Ἄλλη κωμόπολις κοντὰ στὸ Σκοπὸ καὶ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιῆς ἦταν καὶ ἡ Γέννα. Αὐτὴ εἶναι χτισμένη παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Τεάρου ποταμοῦ, τὸν ὅποιον ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Αἱ πηγαὶ του, κατὰ τὸν ἱστορικὸν αὐτόν, εἶναι «διῶν δέουσαι τεσσαράκοντα (δηλ. 38) οὐκ ἐκ πέτρης δὲ τῆς αὐτῆς ρέουσαι, καὶ αἱ μὲν εἰσὶ ψυχραὶ, αἱ δὲ θερμαί». Πράγματι τὰ νερὰ τοῦ Τεάρου ἀλλοῦ εἶναι κρύα κ' ἄλλοῦ πάλι ζεστά, κατάλληλα, γιὰ τὴν θεραπεία τῆς ψώρας, ἀνθρώπων καὶ ζώων. Ὀνομάσθη Γέννα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ, τρόπον τινά, γεννᾷ τόσες πολλὰς πηγὰς καὶ βρύσες. Αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι καὶ ἀπολύτως βέβαιον. Εἰς τὴν περὶ διανομῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους (PARTITIO ROMANIAE) ἀπογραφὴ ἢ στατιστικὸν τοῦ 1204, ἔτους τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, στατιστικὴν ὁμοίαν σχεδὸν πρὸς τὸ ὀλίγον πρὸ αὐτῆς ἐκδοθὲν στατιστικὸν ἢ φορολογικὸν χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ τῷ 1198, ἀναφέρεται καὶ ἡ Γέννα, ὡς ἐπίσκεψις Γεέννης, ἥτοι περιῖπου ὑποδιοίκησις ἢ Διοικητικὸ Διαμέρισμα (PERTINENTIA GEHENNA), ὡς ἐπίσης καὶ ἡ γειτονικὴ Ἐπίσκεψις καὶ πρὸ πολλοῦ Ἐπισκοπὴ Μεγάλῃς καὶ Μικρᾷς Βρύσεως (τὸ τουρκ. Μπουναρ - Χισσάρ). Εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ τῆς σημερινῆς Γέννας (οὐχὶ μακρὰν τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, τὴν ὁποίαν ἡ λογισμένη τοῦ Βυζαντινοῦ ἀπογραφῆως ὑπαλλήλου μετέτρεψεν ἐπὶ τὸ ἀρχαιώτερον... εἰς Γένναν! (βλ. Δελτίον Ἐπετηρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν Τόμ. Κ.Γ'.) Κατέχει τερπνὴν καὶ θελκτικὴν θέσι. Πράγματι εὐχαριστεῖ τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὄταν πέρασε ἀπὸ ἐδῶ ὁ Δαρειὸς ὁ Ὑστάσπους, περὶ τὸ 515 π. Χ. κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, τόσο εὐχαριστήθηκε ἀπὸ τὸν τόπο καὶ τὰ νερά, ὥστε παρέμεινε τρεῖς ἡμέρας ἐκεῖ καὶ μάλιστα ἔστησε καὶ ἀναθηματικὴ στήλη. Εἶχε τέσσαρες ἐκκλησιῆς, ἡ μία μάλιστα, ἡ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶναι πολὺ παλαιά. Ἐκτίσθη ἐπὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου τῷ 714 (ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἀντὶ 1714 ἔμεινε 714 μ. Χ.) ὅμως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας δὲν λειτουργοῦσε, ἐπειδὴ ἦτο κατὰ τὸ ἡμῶν κατεστραμμένη. Μιὰ μόνο φορὰ τὸ χρόνον, στίς 15 Αὐγούστου, τῆς Παναγίας, γινόταν λειτουργία καὶ κατόπιν ἀκολουθοῦσε ἱερὰ λιτανεία. Εἶχε ἐπίσης δύο σχολεῖα (πλήρη Ἀστικὴ Σχολὴ καὶ Παρθεναγωγεῖον) καὶ δύο συνοικίαι ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κάτω συνοικία (Δερὲ — μαχαλεσί = συνοικία τοῦ ποταμοῦ) ἦτο ἡ κεντρικωτέρα. Εἶχε καὶ πολλὰ καταστήματα, καφενεῖα

καὶ χάνια, διότι περνοῦσε ἀπὸ τὴν πόλι ὁ δρόμος Ἀδριανουπόλεως — Κωνσταντινουπόλεως, (ἢ περίφημος Σταμποῦλ — γιολοῦ). Οἱ κάτοικοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν περὶ τὶς 2.500 Ἕλληνες, ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν γεωργία, κατὰ κανόνα τὴν κηπουρική, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν ἀμπελοργία. Εἶχε καὶ φημισμένους ἀλευρομύλους. Φημισμένα ἦσαν καὶ τὰ σιτάρια τῆς καὶ πρὸ παντὸς τὰ κηπουρικά τῆς προϊόντα. Ἐπίσης ἐξαιρετὰ ἦσαν τὰ ἀλλαντικά τῆς, παστρουμάδες καὶ λουκάνικα. Κάθε χρόνο, μετὰ τὰ μέσα Αὐγούστου, κατέβαιναν στὴ Γέννα οἱ Σαμμακοβίτες καὶ ψώνιζαν ζῶα, σιτάρια, παστρουμάδες, καὶ ἄλλα. Στὴ Γέννα σὲ μιὰ ἐξαιρετὴ τοποθεσία γινόταν τὸ πανηγύρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, (Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου), ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἀγίσμα. Πολλὰ χωριά, κατέβαιναν σ' αὐτὴ τὴ γιορτῆ, πὺ γινόταν μὲ πολὺ κέφι, στὴ μαγευτικὴ τοποθεσία «Καβάκι». Σ' αὐτὸ ἐπιχειροῦσαν καὶ πηγαίναν οἱ φιλέορτοι τῆς πατρίδος μας ἂν καὶ ἡ ἀπόστασις ἦταν ἀρκετὴ. Ἡ περιποίησις πὺ τοὺς ἔδειχναν οἱ κάτοικοι τῆς Γέννας ἦτο παρομιώδης.

ΣΚΕΠΑΣΤΟΝ

Τὸ Σκεπαστὸ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα καὶ ἐμπορικώτερα χωριά τῆς Διοικήσεως Βιζύης, ἂν καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀνήκε παλαιότερα στὴν Ἀδριανούπολι. Εἶναι χτισμένο στοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν Καραμὰν μπαῖο καὶ Μαχγιά (Ζυγός). Ἔχει τὸ ἐξαισιώτερο καὶ ὑγιεινότερο κλίμα τῆς περιοχῆς ὅλης τῆς Ἐπαρχίας. Ἔτσι λοιπὸν τὸ καλοκαίρι ἔρχονται πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ βρίσκουν γρήγορα θεραπεία. Τὸ χωριὸ ἰδρύθη ἀπὸ κατοίκους ἐκ διαφόρων πέριξ χωρίων. Τὸ ὄνομα «Σκεπαστόν» ἔλαβε εἴτε ἀπ' τὶς καλύβες τὶς ὁποῖες ἔλεγαν τότε σκεπαστές, καὶ ἦσαν τὰ πρῶτα κατοικήσιμα μέρη, εἴτε, κατ' ἄλλους, διότι σκεπάζεται τὸ χειμῶνα ὀλόκληρο τὸ χωριὸ ἀπὸ χιόνι, τόσο πολὺ, ὥστε οἱ κάτοικοι ἀναγκάζονται καὶ θγαίνουν ἀπ' τὰ ποράθυρα μὲ φτυάρια, γιὰ ν' ἀνοίξουν δρόμο. Πολλὲς φορὲς ἔνεκα τῆς χιόνος σταματᾶ γιὰ πολλὰς μέρες ἡ συγκοινωνία. Ἔχει ἕξι παλιὰς ἐκκλησίαις, τὸν Ταξιάρχην, τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, τὸν Ἅγιον Νικόλαον, τὸν Ἅγ. Ἰωάννην, τὸν Ἅγ. Γεώργιον καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας. Οἱ περισσότερες ἔχουν ὠραίας τοιχογραφίας, οἱ ὁποῖες κατεσκευάσθησαν, ὅπως καὶ οἱ ἐκκλησίαις, ἀπὸ ἐξορίστους κατοίκους πὺ ἔφυγαν ἀπ' τὸ Σκεπαστὸ καὶ πῆγαν στὸν Πανάγιον Τάφον. Οἱ 1.500 κάτοικοι τοῦ Σκεπαστοῦ ἀσχολοῦνταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὴν κατασκευὴ ἀμαξῶν καὶ κάρρων. Ἦσαν λοιπὸν κερροποιοὶ (ἀραιματζήδες) καὶ γεωργοί. Τὰ ἀμπελοχώραφα εἶναι περιορισμένα. Μόλις καὶ ἐπαρκοῦν στὸ λαὸ τοῦ Σκεπαστοῦ. Οἱ κάτοικοι ὁμῶς εἶναι πολὺ ἐργατικοὶ καὶ ὑπερήφανοι. Βγάζουν ὠραία λαχανικά καὶ κάθε πέμπτη συγκέντρωναν ἐκεῖ τὰ διάφορα γεννήματα ἀπ' τὰ τριγύρω χωριά καὶ γινόταν παζάρι (ἀγορά). Ἐκεῖ τὸ Σκεπαστὸ πούλοῦσε τὰ λαχανικά καὶ τὰ κάρρα του. Τὸ παζάρι ἦταν βολικὸ γιὰ τοὺς Σαμμακοβίτες ἀγογιάτες, οἱ ὁποῖοι ἀγόραζαν τὰ πὺ

πολλά ἀπ' τὰ πωλούμενα γεννήματα. Οἱ Σκεπαστιανοὶ εἶχαν πολλές φίλιες μὲ τοὺς Σαμμακοβίτες καὶ συγγένειες, διότι κατὰ τὴ φρασεολογία τους, ἀλληλοντυνότουσαν, δηλαδή ἐγίνοντο κι' ἀπ' τὰ δύο μέρη προξενειῆς γιὰ γάμο. Ὅταν συναντιώντουσαν Σαμμακοβίτες κυρατζῆδες μὲ Σκεπαστιανοὺς στὸ δρόμο ἄρχιζαν νὰ ἀλληλοπειράζωνται. Οἱ Σκεπαστιανοὶ λέγανε κοροϊδευτικὰ τοὺς Σαμμακοβίτες «Μουλαροφαγάδες» ἐπειδὴ εἶχαν πάρα πολλά μουλάρια γιὰ τὴν δουλειά τους, τὸ ἀγώγι, καὶ οἱ Σαμμακοβίτες τοὺς ἔλεγαν «Ἀλογοφαγάδες», ἐπειδὴ κι' αὐτοὶ πάλι γιὰ τὰ κάρρα τους εἶχαν πολλά ἄλογα. Μάλιστα σκάρωσαν οἱ τελευταῖοι μιὰ ἱστορία πολὺ κωμικὴ εἰς βάρος τῶν Σκεπαστιανῶν. Στὰ παλιὰ χρόνια οἱ Σκεπαστιανοὶ ἦταν, λένε, λαὸς ἀγράμματος καὶ ἀγαθὸς μέχρι χαζομάρας. Μιὰ μέρα μερικοὶ πῆγαν γιὰ κυνήγι. Σὲ μιὰ στιγμὴ βλέπουν ἕνα ζῶο νὰ τρέχη μοναχὸ του μεσ' τὴν ἐρημιά. Ἦταν ἕνα ἄλογο πού τὸ ἔχασε κάποιος. Αὐτοὶ ὅμως τὸ πῆραν γιὰ ἐλάφι καὶ χωρὶς νὰ χάσουν καιρὸ τοῦ ρίχνουν καὶ τὸ σκοτώνουν. Ὅταν ἄρχισαν νὰ τὸ γδέρνουν, ἕνα παιδάκι, πού ἦταν μαζί τους, βλέποντας τὰ πέταλα στὰ πόδια τοῦ ἀλόγου πετιέται καὶ λέει στὸν πατέρα του: «Γιατ' ἔχ' μπαμπὰ καὶ πέταλα αὐτὸς ὁ Λάφνος;» (ἐλάφι). Κι' ὁ πατέρας του ἀπήντησε: «Μπα τ' ἀγόρμου, μπαγίρια (ξεροβούνια) ἀνεβαίνει, μπαγίρια κατεβαίνει καὶ πέταλα νὰ μὴν ἔχ', ὀλούρμου γιὰ;» (γίνεται;) Αὐτὸ τὸ ἀστεῖο πολὺ πείραζε τοὺς Σκεπαστιανοὺς καὶ θέλοντας κι' αὐτοὶ νὰ πειράξουν τοὺς Σαμμακοβίτες βρῆκαν καὶ κοροΐδεψαν τὴν ἄγνοια τῶν τελευταίων στὴν Τουρκικὴ γλῶσσα, παρ' ὅ,τι ζοῦσαν μαζί μὲ Τούρκους. Μιὰ μέρα, — λέγανε, — κατέβαινε κάποιος Τζανταρμᾶς (χωροφύλαξ) ἀπ' τὸ Σκεπαστὸ γιὰ τὸ Σαμμακόβο. Μιὰ ὥρα ἔξω ἀπ' τὴ κωμόπολιν μας, συναντᾷ ἕνα γεωργὸ πού ὄργωνε στὰ χωράφια τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ τὸν ρωτᾷ: «Τσορπατζῆ, Σαμμακόβ, γιακιντὰ μιντιῶ;» (τὸ Σαμμακόβο εἶναι κοντά;). Κι' ἐκεῖνος ἀπήντησε ἀνακατεμένα: «Ναὶ ναὶ Ἐφέντιμ, ἀ πάρης (θὰ πάρης) ἀπὸ δῶ βύγνα, μονοπατί, κελέλι μπαγταλασή, πεκεὶ στὸ Γιαννακῆ τ' ἀμπέλι, πού ἔμαθε ὁ λαγὸς καὶ βγαίνει ντουγροῦ Σαμμακοβέλη, ἀκοῦς Ἐφέντιμ;». Ἐκεῖνος ὅμως δὲν κατάλαβε τίποτε, καὶ λέγοντας εἰρωνικὰ «Ἐἴβαλλα Τσορπατζῆ» (εὐχαριστῶ ἄρχοντα) ἔφυγε τραβῶντας τὸ δρόμο του. Μὲ τέτοια ἐπειράζοντο μεταξὺ τους καλοκάγαθα, μὰ πάντα οἱ Σαμμακοβίτες κέρδιζαν στὸν ἀγῶνα αὐτὸν κάνοντας νὰ θυμῶνουν πρῶτοι οἱ Σκεπαστιανοί.

ΚΟΤΡΟΤ ΝΤΕΡΕ. (Ξηροπόταμος ἢ Χείμαρρος)

Τὸ χωριὸ αὐτὸ βρίσκεται κοντὰ στὸ Σκεπαστό. Ἦταν ἄλλοτε μιὰ ἀκμαία κώμη, ἔχουσα τὴν καταγωγὴ τῆς ἐκ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος. Αὐτὸ φαίνεται ἀπ' τὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα πού βρέθηκαν ἐκεῖ. Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια δὲν εἶχε ἐκκλησία καὶ κάποιος ἱερομόναχος ὁ παπᾶ Ἀνανίας, ἀπ' τὰ Καλάβρυτα τῆς Πελοποννήσου, ἀφοῦ ἐξηγόρασε τὴν φιλία τοῦ Καντιῆ τοῦ

Βουνὰρ Χισσάρ κατιόρθωσε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀνέγερσι ἐκκλησίας ἐπάνω στὰ ἐρείπια μιᾶς ἀρχαίας. Βρέθηκαν πολλὰ χάλκινα ἀντικείμενα καὶ πολλές σκουριές, πράγμα πὸν ἀποδεικνύει σωστὴ τὴν παράδοσι, ἢ ὅποια λέγει ὅτι ὑπῆρχαν μεταλλεῖα χαλκοῦ καὶ οἱ κάτοικοι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν παραγωγὴ τοῦ χαλκοῦ καὶ τὴν κατασκευὴ χαλκίνων ἀγγείων. Ὑπάρχει ἐπίσης στὴ θέσι Ἅγιος Γεώργιος Ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ὅπου οἱ τάφοι καλύπτονται ἀπὸ τεράστιους ἀκατέργαστους λίθους. Ἐκεῖ βρέθηκαν πῆλινα ἀγγεῖα καὶ ἀρχαῖα νομίσματα. Ὑπάρχει ἀκόμη ἄλλο ἓνα ἀρχαῖο νεκροταφεῖο στὴ θέσι Τσατρ Κιογιού, τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται Ἑλληνικὰ μνημόρια (μνήματα). Οἱ τότε κάτοικοι του ἦσαν περὶ τοὺς χιλίους, ἀπ' τοὺς ὁποίους οἱ μισοὶ καὶ πλέον ἦσαν Βούλγαροι. Ἡ ἀσχολία τους ἦτο ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία. Ἐπὶ Ἑλληνιζῆς κατοχῆς ὀνομάσθη Χείμαρρος καὶ κατόπιν Ξηροπόταμος.

Κ Ρ Τ Ο Ν Ε Ρ Ο Ν

Τοῦτο τὸ μικρὸ χωριὸ εἶναι ἓνα στολίδι στὸν τόπο. Βρίσκεται στὶς ὄχθες κάποιου ποταμοῦ μεταξὺ δύο βουνῶν. Ὅλα γύρω εἶναι καταπράσινα καὶ τὰ σπίτια μὲ τὶς κόκκινες στέγες καὶ τ' ἀσπρίσματα φαντάζουν περίφημα μέσα σ' αὐτὴ τὴ φύσι. Κάποτε κάποιος περιηγητὴς ὅταν τὸν ρώτησαν γιὰ τὸ Κρουόνερο εἶπε: «μοιάζει σὰν φωλῆὰ στρουθίου μέσα στὰ φυλλώματα ἑνὸς δένδρου». Αὐτὸ τὸ χωριὸ κατὰ τοπικὴ παράδοσι, βρισκόταν πρῶτα πολὺ πῶ νότια, ἐπάνω στὸ δρόμο Βιζύης — Βουνὰρ Χισσάρ. Μάλιστα σ' ἓνα σημεῖο φαίνονται διάφορα ἐρείπια οἰκοδομῶν. Ἐγκατελείφθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους μετὰ τὴν ἄλωσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕνεκα τῶν διαρπαγῶν, δηώσεων, καὶ φόνων, τοὺς ὁποίους διέπρατταν τὰ διερχόμενα σίφη. Ἀπηύδησαν, κι' ἄλλοι ἐκ τῶν κατοίκων διεσκορπίσθησαν ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἄλλοι πάλι ἦλθαν ἐδῶ ψηλὰ μέσα σ' αὐτὴ τὴν προφυλαγμένη φωλῆὰ καὶ ἀπετέλεσαν τὸ σημερινὸ χωριὸ. Τὸ εἶπαν Κρουόνερο, καὶ πολὺ σωστά. Τὰ νερά του εἶναι πολλά, δροσερώτατα καὶ χρυσταλλένια. Μάλιστα σὲ μιὰ δεκάλεπτη ἀπόστασι πρὸς βορρᾶν τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει μιὰ τρύπα ἀπ' ὅπου βγαίνει ἀφθονο παγωμένο νερό. Τοῦτο ἔρχεται ὑπογείως καὶ τὸ λένε τὸ Κρυφονέρι. Οἱ Κρουονερίτες ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀνθρακοποιία, τὴν γεωργία, τὴν ἀσβεστοποιία καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι λατόμοι γιὰ μυλόπετρες. Ἐκεῖνο ὅμως πὸν τοὺς διακρίνει εἶναι ἡ ἐργατικότης καὶ ἡ φιλοξενία.

Σ Ο Φ Ι Δ Ε Σ

Αὐτὸ τὸ χωριὸ, κοντὰ στὸ Σκεπαστό, κατ' ἀρχὰς ἦτο τουρκικὸ ὑποστατικὸ καὶ ἐλέγετο «Ἐργασίν Τσιφλίκ». Πρὶν ὅμως ἀπὸ τρεῖς αἰῶνες κατοικήθηκε ἀπὸ κατοίκους τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Γεώργιος, ὅταν αὐτὸ ὑπέστη λεηλασία ἀπὸ ληστὰς καὶ ἐπιδρομεῖς. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐλέγετο Ἐβρενλῆ γι' αὐτὸ στὴν ἀρχὴ οἱ Σοφίδες ὀνομάζοντο, Τούρκικα Ἐβρεντζιζ (μικρὸ Ἐβρεν-

λῆ). Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, μετωνομάσθη εἰς Σοφίδες εἴτε ἀπ' τὴν ἀρχαία πόλι Σοφιλάρ, πού βρίσκεται κοντά, εἴτε ἀπὸ μιὰ φυλὴ Περσῶν οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο δῆθεν Σοφίδες. Βρίσκεται στοὺς πρόποδας ἑνὸς πετρώδους βουνοῦ. Ἐκτίσαν μιὰ ἐκκλησία εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, μιὰ καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ νέου χωριοῦ βαστοῦσε ἀπ' τὸν Παλιὸ Ἁγ. Γιώργη. Αὐτὴ ἡ ἐκκλησία, παρ' ὅτι κάηκε ἢ φιλοτιμία τῶν κατοίκων τὴν ξανάκτισε καλύτερη. Γίνηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ναοὺς τῆς περιοχῆς. Οἱ κάτοικοι εἶναι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, μυλωνάδες καὶ πρὸ πάντων ἐξαιρέτοι κτίστες.

Σ Α Ρ Α Κ Ι Ν Α

Ἡ Σαρακίνα εἶναι ἕνα παμπάλαιο χωριό. Στὰ ἀρχαία χρόνια ὠνομάζετο Σεργέντση. Ἐκατοικεῖτο ἀπὸ Ἑλληνας, Τούρκους, καὶ Βουλγάρους, πού ὅλοι σχεδὸν κατεγίνοντο μὲ τὴν γεωργία, τὴν ἀμαξοποιία, τὸ ἀραμπατζηλίκι, ὅπως τῷλεγαν, τὴν κτηνοτροφία, καὶ τὴν ἀμπελοργία. Ἡ Σαρακίνα εἶναι τὸ μόνο χωριὸ τῆς περιφερείας πού διέσωσε τὴν Βυζαντινὴν τοῦ ἐκκλησία, πού κρατοῦσε ἀπ' τὰ πολὺ παλιὰ Βυζαντινὰ χρόνια. Εἶναι ἀφιερωμένη στὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Κοντὰ σ' αὐτὴ ὑπάρχει ἕνα ἀρχαῖο μοναστήρι μὲ μιὰ ἐκκλησία ἐπίσης παλιὰ πού γιορτάζει τὸ Δεκαπενταῦγουστο. Εἶναι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ κάθε χρόνο γίνεται σπουδαῖο πανηγύρι, εἰς τὸ ὁποῖο προσέρχονται πληθῶρα προσκυνηταὶ ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ τῆς ὑποδιοικήσεως. Ἡ ἑορτὴ ἐγίνετο μὲ πολλὴ ἐπισημότητα καὶ λαμπρότητα. Κατὰ τὴν λειτουργία χοροστατοῦσε ὁ Μητροπολίτης Βιζύης, ὁ ὁποῖος εὐλογοῦσε τὰ πλήθη καὶ τοὺς καρπούς. Στὴν πανηγυρὴ ἔμαζείοντο πολλοὶ παραγωγοὶ καὶ ἐγίνετο ἕνα εἶδος παζάρι ὅπου πουλοῦσαν λογιῶν - λογιῶν πράγματα, φθηνότατα. Οἱ Σαμμακοβίτες τοῦτο τὸ πανηγύρι τὸ τιμοῦσαν ὅλοι σχεδὸν ἐν σώματι.

ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ

Τοῦτο τὸ παραθαλάσσιο χωριουδάκι στὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἦταν ἀκατοίκητο καὶ μόνο ἕνας παμπάλαιος ἀμπελῶνας καὶ μερικὲς γέρικες σκιῆς μᾶς δείχνουν πὼς ἔμεναν μερικὲς οἰκογένειες γιὰ νὰ τὰ καλλιεργοῦν. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι πού ἵδρυσαν τὸ χωριὸ ἦσαν Βυζαντινοὶ Ἑλληνας, πού κατεγίνοντο μόνο μὲ τὴν ἀλιείαν. Μὲ μικρὲς βάρκες ξανοίγονταν στὸ πέλαγος καὶ χαροπάλευαν στὴ μανιασμένη θάλασσα γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὸ ψαμὶ τὸ δικό τους καὶ τῆς οἰκογενείας των. Οἱ σωστοὶ αὐτοὶ θαλασσόλυκοι ψαράδες ἄκουσαν πὼς κάποτε ἀπ' αὐτὸ τὸν τόπο εἶχε περάσει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν κατέβαινε γιὰ τὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ διδάξῃ τὴν νέα θρησκεία. Ἀπὸ τότε πού τῷμαθαν αὐτό, περιμένουν νὰ ξανάρθῃ ὁ Μέγας Ἀπόστολος στὸν τόπο τους νὰ τοὺς λευτερώσῃ γιὰ πάντα. Καὶ μ' αὐτὴ τὴν παρηγοριά,

τὴν ἀληθινή, καρτεροῦσαν καὶ ὑπέμεναν μὲ ταπεινότητα τὴ σκληρὴ ζωή. Πρὸς τιμὴ τῆς μεγάλης τους ἐλπίδας εἶπαν τὸ χωριό τους "Ἅγιο Παῦλο.

Β Α Σ Ι Λ Ι Κ Ο Σ

Ὁ Βασιλικός, ἡ πόλις ποὺ βρίσκεται κοντὰ καὶ λίγο πῶ πάνω ἀπ' τὴν Ἄγαθούπολι, ἦτο μία ἀκμιάζουσα ὅσο καὶ παλαιὰ Ἑλληνικὴ κωμόπολις. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἰδρῦθη. Ἐπ' αὐτοῦ δὲν ἀναφέρει τίποτε οὔτε ἡ ἀρχαία οὔτε ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία. Σὲ κάτι Ρωμαϊκοὺς χάρτας καὶ εἰς τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου ἀναφέρεται πόλις ὀνόματι Τόνζος, εἰς τὴν θέσει ὅπου βρίσκεται ὁ Βασιλικός σήμερον. Αὐτὸ ὅμως εἶναι παρακινδυνευμένο. Πιθανοτέρη εἶναι ἡ γνώμη ὅτι ἦτο ὀχυρὸν φρούριον ἐπὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς εἰς τὰ παράλια αὐτὰ τῆς Μαύρης Θάλασσης, τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου σώζονται μέχρι σήμερον. Εἰς τὰ βιβλία τῆς Νομαρχίας (Ἀδριανουπόλεως) ἦτο καταχωρημένος ὁ Βασιλικός ὡς ἰδιωτικὸν κτῆμα τῆς Χαλιδῆ Χανούμ, μητέρας τοῦ Σεχζαδὲ Σουλτάν Μεχμέτ, ἡ ὁποία ἐλάμβανε ὅλους τοὺς πόρους τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ, ἐλέγετο, τὸ κτῆμα αὐτὸ καὶ ὅλη ἡ περιοχὴ «Χασακὴ» δηλαδὴ Βασιλικὸν κτῆμα, πῆρε τὸ ὄνομα Βασιλικόν, καὶ μετὰ Βασιλικός, ἡ κωμόπολις. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦλθαν καὶ ἔμειναν στὸ Βασιλικὸ Ἕλληνας ἀπ' τὸ πλησίον καταστραφέν χωριὸν Ἀμπελίτσι καὶ ἀπ' τὴν Πορτοβυζώ, καὶ ἔνεκα τούτου πολλὰ ἀμπέλια καὶ κτῆματα τῶν παραπάνω χωριῶν ἦσαν ἰδιοκτησίαι Βασιλικιωτῶν κατοίκων. Ὁ Βασιλικός τὴν 23ῃ Σεπτεμβρίου 1885 κατεστράφη ἀπὸ πυρκαϊὰ καὶ μόνο 25 σπίτια σώθηκαν, ἀπὸ τὰ χίλια. Οἱ κάτοικοι μετὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ κακὸ διεσκορπίσθησαν. Ἄλλοι ἔκτισαν τὸν Νέον Βασιλικό, δεκαπέντε λεπτὰ μακρὰν τοῦ Παλαιοῦ, καὶ ἄλλοι, περὶ τοὺς τριακοσίους πενήντα, ἔμειναν εἰς τὸν Παλαιὸν Βασιλικό. Αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς ἔγινε, ἐπειδὴ δὲν συνεφώνησαν μετὰξὺ των οἱ κάτοικοι γιὰ τὴν ρυμοτομίαν τῆς νέας πόλεως, μετὰ τὴν πυρκαϊάν. Ὁ Βασιλικός εἶχε δύο σχολεῖα, ἓνα σχολεῖον ἑξ ἑτάξεων εἰς τὸν Παλαιὸν Βασιλικὸ καὶ ἓνα τῶν τεσσάρων εἰς τὸν Νέον. Τὸ 1888 ἔγινε ἔδρα Ἐποδιοικήσεως μεταφερθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἄγαθούπολι. Τὸ 1912 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ προσηρτήθη ὀριστικῶς τὸ 1913. Οἱ Βούλγαροι μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκβουλαρίσουν τοὺς κατοίκους, ποὺ ἦσαν ἀκραιφνεῖς Ἕλληνας, παρὰ τοὺς ἐκβιασμούς, διωγμούς, τὸ κλείσιμο ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων, τὴν ἀναγκαστικὴν φοίτησιν εἰς Βουλγαρικὰ σχολεῖα, τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, διέταξαν τὴν ὁμαδικὴν ἐξορίαν ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ τὸ 1914, ὁ ὁποῖος ἦλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σήμερον εἰς τὸ Νέον Βασιλικὸν οἱ Βούλγαροι κατεσκεύασαν τεχνητὸ λιμάνι καὶ τὸ ὀνόμασαν «Τσάροβο Γκράδ» δηλαδὴ Βασιλικὴ πόλις. Οἱ κάτοικοι ἠσυχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιείαν, καὶ τοὺς καρποὺς τῆς δουλειᾶς τους, ἀγόραζαν οἱ Σαμμακοῦτες κυρατζῆδες γιὰ νὰ τοὺς μεταπωλήσουν.

ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Αὐτὸ τὸ παραθαλάσσιο χωριὸν, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον Βιοτικὸν ἢ Βυατικόν, ἢ Περωντικόν, κατὰ τὸν Στράβωνα, τὸ ὁποῖον βρίσκεται κάπου δέκα χιλιόμετρα νοτίως τῆς Ἀγαθουπόλεως. Ἀνήκεε στὴν Ὑποδιοίκησι Ἀγαθουπόλεως. Τὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια, μετὰ τὸ 1900 εἶχε ταυτίσει τὴν τέχνη του μὲ τὸ Σαμμάκοβο. Οἱ κάτοικοί του ἠσχολοῦντο μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, μὲ τὴν ξυλεία καὶ τοὺς ξυλάνθρακες, τοὺς ὁποίους ἐμποροῦντο μεταφέροντάς τους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὸν Βαλκανικὸ πόλεμον ἔμεινε στὴν Τουρκία καὶ ὑπέστη τὰ αὐτὰ δεινὰ μὲ τοὺς Σαμμακοβίτας. Ἦτο κ' αὐτὸ τὸ χωριὸν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ τότε ὑποδιοικητοῦ Σαμμακοβίου Ζιὰ Βέη, ἔνεκα τῶν ξυλάνθρακων μὲ τοὺς ὁποίους ἠσχολεῖτο, καὶ ἐπρόβαλλε ὡς ἐμπόδιον διὰ τὴν τότε ἐκτόπισιν. Ἐξεδιώχθησαν τὸν αὐτὸν χρόνον μὲ τὸ Σαμμάκοβο καὶ πέρασαν ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο τὴν προηγουμένη τῆς ἐκτόπισεως τῶν Σαμμακοβιτῶν.

Π Ρ Ο Δ Ι Β Ο Σ

Ἑλληνικὸ χωριὸν πρὸς βορρᾶν τοῦ Σαμμακοβίου. Ἐλέγετο ἐπὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ΡΥΔΙΖΟΣ. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἐκτίσθη. Βρίσκεται εἰς τὰ δυτικὰ τοῦ ὄρους Παπιᾶ (Παφίας). Εἶχε σχολεῖον καὶ μίαν ὠραίαν ἐκκλησίαν τιμωμένην εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Οἱ κάτοικοι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν γεωργία. Εἰς τὸν Προδιβὸν (ἢ Μπροντίβο) ἐγίνοντο τὰ «Ἀναστενάρια», εἶδος Βακχικῶν καὶ Διονυσιακῶν ἀρχαίων μυστηρίων τῆς πυροβασίας. Τὸ ἔθιμον αὐτὸ οἱ Προδιβιώτες, τὸ παρέλαβαν ἀπὸ τὸ διπλανὸ χωριὸν Κωστή. Οἱ κάτοικοι ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Νότιον Θράκην καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Οἱ Προδιβιώτες ἐχαρακτηρίζοντο διὰ τὸ ἀκέραιον τοῦ χαρακτῆρος, διὰ τὴν εὐρωστίαν καὶ διὰ τὸν πατριωτισμὸν τους.

Κ Ω Σ Τ Η

Τὸ Κωστή, τὸ χωριὸν τῶν Ἀναστενάριδων, ὅπως τὸ ἔλεγον. Ἦταν ἑκατὸ τοῖς ἑκατὸ Ἑλληνικὴ κομόπολις, χτισμένη στοὺς πρόποδες δύο ψηλῶν βουνῶν καὶ βρεχομένη ἀπὸ τὸ ποτάμι ποῦ λέγεται Παράρεσβος (Ρέσβιν-ντερεσί). Εἶχε περὶ τὶς 2.000 κατοίκους, οἱ ὁποῖοι κατεγίνοντο μὲ τὴν κτηνοτροφία, τὴν γεωργία καί, πρὸ παντός, μὲ τὴν ξυλείαν, καθότι τὸ Κωστή εἶχε πανύψηλα δένδρα, ποῦ ἔβγαζαν κατάλληλον ξυλείαν γιὰ ναυπήγησι πλοίων καὶ τὴν κατασκευὴν σπιτιῶν. Τὸ χωριὸν εἶχε μίαν ἐκκλησίαν παλιά, τιμωμένην εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἴσως ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐκκλησίαν, κ' ἀπ' τὸν πολιοῦχον ἄγιον τῆς πόλεως, πῆρε τὸ ὄνομα Κωστή. Ἦτο ἡ ἔδρα τῶν «Ἀναστεναρίων» ἢ τῆς πυροβασίας, ἔθιμου ποῦ ἔχει τὰς ρίζας του εἰς τὸ ἀρ-

χαίον ειδωλολατρικόν μυστήριον τοῦ Βάαχου ἢ τοῦ Διονύσου. Αὐτὸ διετηρήθη διὰ μέσον τῶν αἰώνων, ἐκχριστιανίσθη καὶ ἄλλαξε ὄνομα, ἀπὸ πυροβασίαι εἰς «Ἀναστενάρια», ἐκ τῶν ἀναστεναγμῶν, τοὺς ὁποίους ἔθγαζαν οἱ ἐν καταληψίᾳ ἐνρυσκόμενοι πυροβάται. Οἱ ἀναστενάριδες τοῦ Κωστίη στήν ἀρχὴ καλοῦσαν τὸ πνεῦμα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ ἔπιπτον σὲ καταληπτικὴ κατάστασι. Κατόπιν δὲ πολλῶν ὄρων προπαρασκευῆς ἀπὸ χορῶν καὶ ἀναστεναγμοῦ καὶ εἰς κατάστασιν διονυσιακῆς μέθης ἀνέβαιναν γυμνοπόδαροι ἐπάνω στὰ ἀναμμένα κάρβουνα. Ἐχόρευαν καὶ τὰ πόδια μετά, δὲν ἔφεραν κανένα ἔγκλημα. Αὐτὸ τὸ παράξενο, ὁμολογουμένως, ἔθιμον, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἔχον τὴν προέλευσίν του, καθὼς λέγει, ἐξ ἀνατολῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ Κωστίη μετὰ τὸν διωγμὸν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἦλθαν καὶ ἔμειναν στὸ χωριὸν Ἁγία Ἐλένη τοῦ Νομοῦ Σερρών, μεταφέροντες καὶ τοῦτο τὸ ἔθιμον, τὸ ὁποῖο τελοῦν κατ' ἔτος, προκαλῶντας ἔτσι τὴν διεθνῆ περιέργειαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν. Αὐτὸ τὸ ἔθιμον κατεδιώκετο ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, γι' αὐτὸ πολλάκις οἱ Κωστιανοὶ ἐτέλουν τὰ Ἀναστενάρια κρυφίως, τὴν παραμονὴ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου.

ΟΡΓΑΣ ἢ ΣΟΡΓΑΣ

Κατὰ παλαιοτάτην παράδοσιν τὸ χωριὸν Ὀργὰς ἐλέγετο Πιορακάλα ἢ Πιορακοίλη καὶ ἤγμαζε στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ κωμόπολις, φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐρεΐπια τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, εἶχε μεγάλη ἔκτασι, πολὺν μεγαλυτέρα ἀπ' αὐτὴν ποὺ κατέχει σήμερον. "Όταν καταστράφηκε ἀπ' τὴν λογῆς ἢ λογιῆς ἐπιδρομῆς, ἔμειναν δέκα ἐπτὰ μονάχα σπίτια, ἀπ' τὰ ὁποῖα ξεπήδησε τὸ καινούριον χωριὸν. Τὸ λένε Ὀργιαὶ ἢ Ὀργὰς. Γιατί; Ἄλλοι λένε ὅτι ὠνομάσθηκε ἔτσι διότι κάποιος Δεσπότης ὀργίστηκε ἐκεῖ ἀπὸ κάτι κακὸν ποὺ ἔκαμαν οἱ κάτοικοι, ἄλλοι διότι οἱ ἀγαθοί, ὁμολογουμένως, κάτοικοι, ὀργίζονται συχνὰ καὶ μὲ τὸ τίποτε καὶ βλασφημοῦν καὶ ἄλλοι πάλι (καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πιθανότερον) διότι συνέχιζαν τὰ ὄργια τῶν ἀναστενάριδων. Πράγματι οἱ Ὀργιανοὶ διετήρησαν αὐτὴν τὴν παράδοσιν πρᾶγμα ποὺ ἔκαμαν καὶ οἱ Προδιβιώτες καὶ οἱ Κωστιανοί. Μάλιστα ἔλεγαν ὅτι τὰ σκῆπτρα κρατοῦσαν, στὰ παλιὰ χρόνια, οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀργὰς. Τὸ ἀναστεναρικὸν ἐλάμβανε χώρα τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. (Περὶ αὐτοῦ θὰ ἀναπτύξωμεν περισσότερα εἰς τὸ κεφάλαιον "Ἡθῆ καὶ Ἔθιμα.) Τὸ χωριὸν ὑπήγετο διοικητικῶς, τελευταῖα, εἰς τὸ Σιδηροχώριον (Σαμμάκοβο) καὶ οἱ κάτοικοί του ἠσχολοῦντο ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀνθρακοποιάν. Οἱ Σαμμακοῦτες μὲ τοὺς Ὀργιανοὺς ἦσαν συγγενεῖς καὶ φίλοι. Ἦσαν ἀγράμματοι καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, μέχρις ἀπελπισίας. Ζοῦσαν μίαν ἀπλὴν ζωὴν, δουλεύοντας σκληρὰ γιὰ νὰ πλουτίζουσιν τοὺς τσορματιζῆδες τῆς Μήδειας. Οἱ Σαμμακοῦτες τοὺς πείραζαν, ἀλλὰ ἐκεῖνοι τὸ ἔπερναν σὰν καλοπροαίρετο χωρατό. Σώζονται μερικὲς ἱστορίαι ὑπερβολικῆς στή βάσιν τους, ἀλλὰ πολὺ χαρακτηριστικῆς.

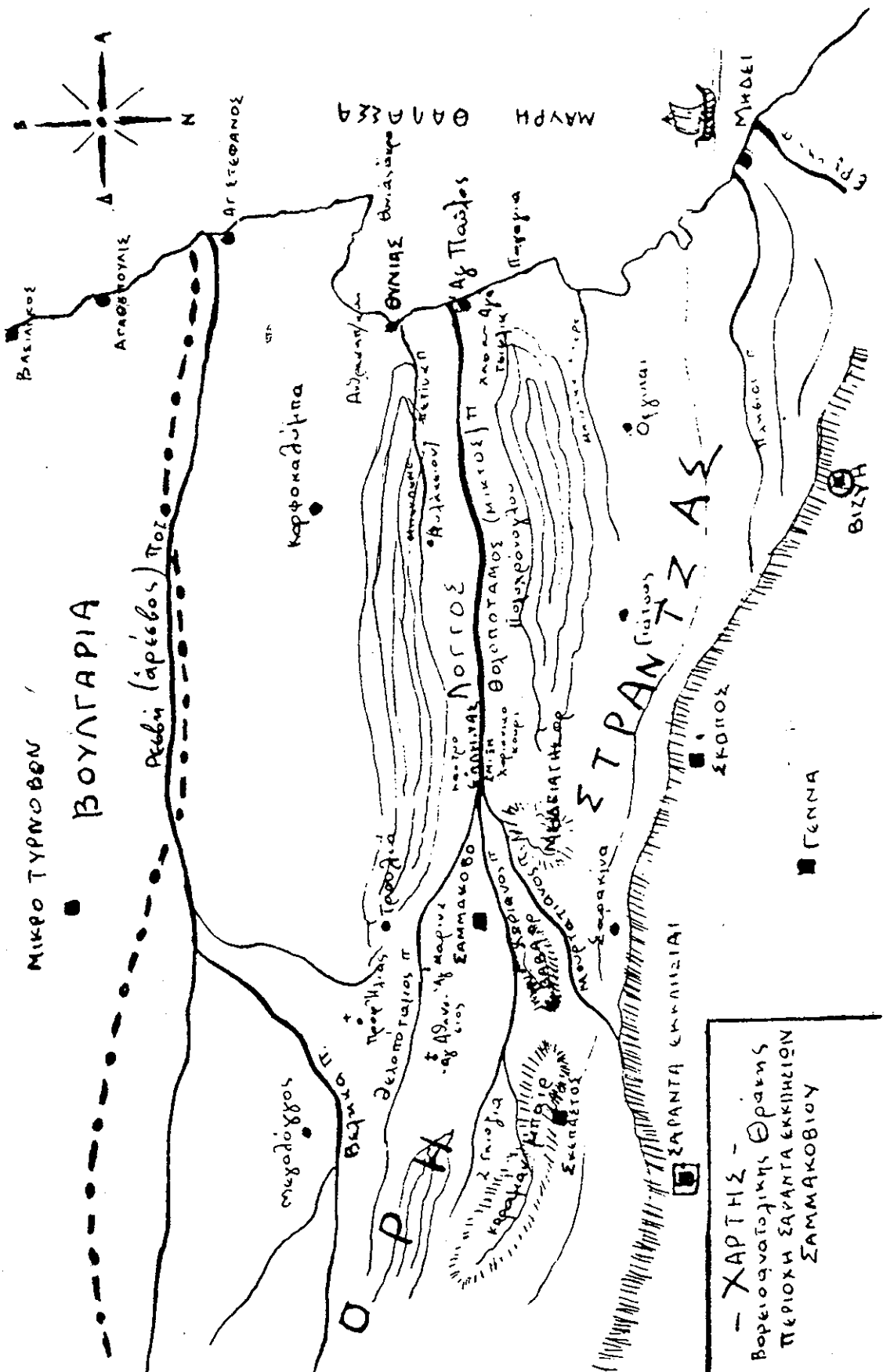
ριστικές τῆς μέχρι χαζομάρας, ἀγαθότητός των. Οἱ περισσότεροι ἄρρενες στοὺς Ὀργὰς λέγονται Καλογιάννηδες. Μιά μέρα συνέβη σὲ κάποιον Καλογιάννη ἕνα δυστύχημα. Ἐνας ἄλλος, Καλογιάννης κι' αὐτός, ἤθελε νὰ τὸ διηγηθῆ σ' ἕναν τρίτο Καλογιάννη πού τὸν βρῆκε στοὺς δρόμο. Ἴδου παρὰ ξενὴ συνεννόησις:

— Ἐμπρε Καλογιάνν'! — Τί εἶναι μπρὲ Καλογιάννη; ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος.

— Ἄμ δὲ ξέρ'ς τί ἔπαθε ὁ ἕρμος Καλογιάνν'ς; Ἄμ δὲ πῆγε τοῦ Καλογιάνν' ὁ σκύλος κι' ἔφαγε τοῦ Καλογιάνν' τοὺς μπισλιάκους (σαλιγκάρια) πού τοὺς εἶχε μέσ' τοῦ Καλογιάνν' τὸν ντουρβά (σακούλι), πᾶ στοῦ Καλογιάνν' τ' ἀμάξ;

— Ποιὸς σὲ τὸ εἶπε, μπρὲ Καλογιάνν'; ρωτᾷ ὁ δεύτερος. Κι' ὁ πρῶτος ἀπαντᾷ. — Νὰ ὁ Καλογιάνν'ς μὲ τὸ εἶπε!

Ἄλλοτε πάλι, κι' αὐτὸ εἶναι πρὸ ὑπερβολικό, ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ ἦσαν κάμποσοι Ὀργιανοὶ μὲ ἕνα ἄλλο χωριό. Βλέπουν μιὰ χελῶνα πού σιγοπερπατοῦσε, κι' ὁ ξένος γιὰ νὰ τοὺς πειράξῃ εἶπε: — Μπρὲ παιδιὰ νὰ ξέρτε, αὐτὴ εἶναι ἡ Θεοῦσα (Θεῖκὸ δὲν πού πίστευαν οἱ Ὀργιανοί). Τότε, οἱ ἄλλοι, δὲν χάνουν τὸν καιρὸ τους καὶ τρέχουν στοὺς χωριὸ νὰ ποῦν πῶς βρῆκαν τὴν Θεοῦσα. Βγαίνουν λοιπὸν ἄνδρες καὶ γυναῖκες, μὲ κερὰ στὰ χέρια, νὰ καλοσωρίσουν τὴν Θεοῦσα. Φθάνουν κοντὰ καὶ κολλοῦν ἐπάνω στὴ χελῶνα τὰ κερὰ. Ἐκείνη πῆρε δρόμο, ὅσο γρήγορα μπορεῖ μιὰ χελῶνα, καὶ τράβηξε μέσα στὰ χωράφια. Τὰ βρῆκε κατάξερα, κόντευε θέρος, κι' ἄρπαξαν τὰ στάχυα φωτιά. Κι' αὐτοὶ βλέποντας τὴ φωτιά νὰ προχωρῆ χωρὶς καιμιὰ ἐνέργεια, σταυροκοπιοῦνταν κι' ἔλεγαν.— «Ἡ Θεοῦσα τὰ ἔδωκε, ἡ Θεοῦσα τὰ πῆρε». Κι' ἄφησαν τὰ χωράφια νὰ καίγονται. Ἄλλοτε πάλι βρῆκαν μιὰ τσηρέσνα, μυτερὸ ἀντικείμενο τοῦ ἀρότρου. Τὸ πῆραν καὶ τὸ πῆγαν στοὺν παπᾶ τοῦ χωριοῦ τους, λέγοντάς του ὅτι βρῆκαν τοῦ Θεοῦ τὸ μπέδιλο (σουγιά) σταυροκοπιόμενοι μπροστὰ στὴ τσηρέσνα. Κι' αὐτός, γιὰ νὰ μὴ τοὺς κακοκαρδίση καὶ τοὺς ντροπιάσῃ γιὰ τὴν κουταμάρα τους, τὴν εὐλόγησε λέγοντας στοὺς τέλους: «Εἶθε νὰ βρῆτε μιὰ μέρα καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ μαχαίρι». Οἱ Ὀργιανοί, τουλάχιστον οἱ περισσότεροι, δὲν εἶχαν δεῖ ρολόγι. Μιά μέρα κατέβαινε ἕνας Ὀργιανὸς στὴ Μήδεια γιὰ κάποια ὑπόθεσι δικαστηρίου. Στοὺς δρόμο βρῆκε ἕνα ρολόγι. Δὲν χάνει καιρὸ, τὸ μαζεῖει, παρ' ὅ,τι δὲν ἤξευρε τί εἶναι καὶ τὸ βάζει στοὺς ντουρβά του, πού ἦταν γεμάτος σαλιγκάρια, καὶ συνέχισε τὸ δρόμο του. Καθ' ὁδὸν ἄκουσε τὸ ρολόγι νὰ κτυπᾷ ρυθμικὰ τίκ - τίκ. Παραξενεύτηκε καὶ σταματᾷ λέγοντας: «Αὐτὸ δὲν ἔνε καλὸ πρᾶμα. Αὐτὸς εἶναι διάβολος καὶ μὲ τρώγει τοὺς μπισλιάκους μου τρικ - τράκ». Δὲν χάνει καιρὸ, ὁ φτωχός, βγάζει τὸ ρολόγι ἀπ' τὸν ντουρβά καὶ τὸ πετᾷ καταγῆς μὲ δύναμι. Αὐτὸ ἀνοιξε στὰ δύο, καὶ πετάχθηκαν ἔξω τὰ χρυσοκίτρινα ἔξαρτήματά του. Μόλις τῶδε αὐτὸ μονολόγησε: «Μπρὲ, ἀπ' τὸ φόβο του ἔχυσε τὸν κρόκο (τὴν χρυσή) καὶ ξέβκας (βγῆκαν) καὶ τ' ἀντερέλλια τ'». Γύρισε στοὺς

ΜΙΚΡΟ ΤΥΡΝΟΒΟΝ

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Ρουμίνια (Roumania)

Μεγαλόχρηστος

ΟΡΟΣ

Καρφοναδλίτσα

Αυλακωπόλη

ΘΥΝΙΑΣ

ΝΟΡΓΟΣ

ΣΑΜΑΚΟΒΟ

ΣΑΡΑΝΤΑ ΚΑΜΕΝΙΖΙΑΙ

ΣΟΦΙΑ

ΓΕΝΙΑ

ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

ΑΓ. ΠΑΥΛΟΣ

Παγκράτιο

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

ΣΟΦΙΑ

- ΧΑΡΤΗΣ -
Βορειοανατολικής Θράκης
ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΗΛΙΩΝ
ΣΑΜΑΚΟΒΙΟΥ

χωριό ένθουσιασμένος γιά νά διηγηθῆ τήν νίκη του ἐπάνω στόν διάβολο. Μ' ἄλλην ὁμως τήν ἀγαθότητά τους ἦσαν ἀγαπητοὶ ἄνθρωποι καὶ μὲ πολὺ χαρὰ συμπεθεριάσαμε μαζί τους.

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Τελειώνοντας τήν περιοδεία μας ἀνά τὰ γειτονικά χωριά, θὰ ποῦμε δυὸ λόγια καὶ γιά τὸ μικρὸ κι' ὁμορφο χωριό, τὸν "Ἅγιο Ἰωάννη. Χτισμένο μέσα σὲ μιὰ καταπράσινη κοιλάδα, κι' ἔτσι ἄσπρο, κάτασπρο, πὺ εἶναι, μοιάζει σὰν μωρὸ πὺ βρίσκεται μέσα σὲ μιὰ μεγάλη κούνια καὶ κοιμᾶται ἕνα γλυκό, ἤσυχον ἵπνο. Ἡ γαλήνη αὐτοῦ τοῦ μικροῦ χωριοῦ εἶναι κάτι τὸ ξεχωριστό. Μόνο μερικοὶ ἀσθενεῖς κοιβαλιοῦνται ἐδῶ γιά νά γιатρευθοῦν, πίνοντας ἀπὸ τὸ ἱαματικώτατο νερὸ πὺ τρέχει σταλαγματιὰ - σταλαγματιὰ. Αὐτὸ τὸ νερὸ βρίσκεται κοντὰ στὸ χωριό καὶ σὲ ἀπόστασι ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας. Εἶναι μέσα σὲ μιὰ σπηλιὰ μὲ ἀρκετὰ μεγάλο φάρδος καὶ ὕψος, περίπου τρεῖς πήχεις. Λέγεται «Ἀϊρούσαλη» ἢ «Νερόσταλη». Ἀπὸ πάνω ὑπάρχει μιὰ σχισμὴ, σὰν μικρὴ ἀνάποδη χαράδρα, ἀπ' ὅπου τρέχει σταλάζοντας τὸ ἱαματικὸ αὐτὸ νερό. Οἱ κάτοικοὶ του ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργία καὶ τὴν ὕλοτομία, ζῶντας τὴν πὺ ἤσυχη ζωὴ τοῦ κόσμου. Ὅλες αὐτὲς οἱ πόλεις, οἱ κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά, εἶναι τὸ περιβάλλον τοῦ Σαμμακοβίου, τὸ ὁποῖον ζοῦσε μὲ ἡσυχία, εὐημερία καὶ κατανόησι. Δυστυχῶς ὁμως, ἡ βάσκανος μοῖρα, πὺ κατατρέχει κάθε τί καλό, ἔδιωξε τὸν κόσμο μακρὰν ἀπ' αὐτὸ τὸν πολυνοσταλημένο τόπο.

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Κ Ο Ν

Οἱ πρῶτες σελίδες ἑνὸς βιβλίου, ὅπου γράφεται ἡ ἱστορία κάποιου τόπου, εἶναι ἀφιερωμένες στὴν προϊστορία του καὶ στὴν καταγωγή τῶν ἀνθρώπων του, κοντολογίς πόθεν βαστᾶ ἡ «σκούφια» του, κατὰ τὴν συνήθη ἔκφρασι. Πρὶν ἀρχίσει κανεὶς νά γράψῃ γιά τὸ κτίσιμο τῆς Ρώμης, μιᾶ πρῶτα γιά τοὺς ἀνθρώπους πὺ ἔζησαν ἐκεῖ πρὶν ἀπ' τὸ κτίσιμο καὶ γιά τὸν πολιτισμό τους. Ἄνατρέχει, ψάχνει νά γράψῃ γι' αὐτά, διότι ἡ ἔλλειψις θὰ εἶναι κατιφανής. Σπάνια περίπτωσις στὴν ἱστορία ἑνὸς τόπου καὶ εἰδικώτερα μιᾶς πόλεως, ἡ πρώτη σελίδα τῆς ἱστορίας της, ἀκριβῶς αὐτὴ πὺ μιᾶ γιά τὴν προϊστορία, νά εἶναι λευκὴ. Ὅλο καὶ κάτι θὰ ὑπάρχῃ. Κάποιος παμπάλαιος τάφος ἢ ἕνα τεῖχος ἢ μιὰ ἐπιγραφή μὲ παράξενα καὶ ἀνεξήγητα γράμματα, θὰ μᾶς θυμίσῃ αὐτὴ τὴν προϊστορικὴ ἔπαρξι. Ἔτσι καὶ στὴ προκειμένη περίπτωση, ἡ πρώτη σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ Σαμμακοβίου, δὲν εἶναι λευκὴ, κάθε ἄλλο, ἀλλὰ μᾶλλον γεμάτη ἀπὸ γεγονότα, πράγματα κι' ἀνθρώπους, πὺ φοβοῦμαι, πὺς ἂν θελήσῃ κανεὶς νά τὰ μελετήσῃ καὶ νά τὰ καταγράψῃ λεπτομερῶς, αὐτὴ ἡ σελίδα θὰ παύσῃ νά εἶναι μιὰ καὶ θὰ γίνουν πολλές, τό-

σες πολλές, πού όπωσδήποτε θά είναι περισσότερες από εκείνες πού θά περιλάβουν τήν Ιστορία της, τήν κατ' έξοχή γνωστή. Το Σαμμιάκοβο, σάν Σαμμιάκοβο, άρχισε νά γίνεται γνωστό και νά παίρνει μορφή κατοικημένου τόπου από τόν 16ον αιώνα μ. Χ. 'Η Ιστορία του κλείνεται μέσσι σέ πεντακόσια περίπου χρόνια ζωής. "Όμως πριν κτισθῆ, πριν κατοικηθῆ καν. υπήρχε ζωή εκεί γύρω. Αυτό τουλάχιστον μάς φανερώνουν καθαρά, τά κάστρα, τά τείχη, οί τύμβοι, τά μνημεία, οί σπασμένες πέτρες και τά μάρμαρα μέ τίς επιγραφές, πού βρέθηκαν, και πού υπάρχουν κοντά στα ποτάμια του, στίς κορφές τών βουνών του και μέσα στα χωράφια του. "Όλα αυτά μάς δείχνουν πώς έμεναν άνθρωποι εκεί, πώς κατέβαλαν κόπους γι' αυτά και μάς δηλώνουν πώς υπήρχε από τότε, από πολύ παλιά, πολιτισμός. Τα αντικείμενα αυτά δέν ανήκουν σέ μιá μονάχα εποχή και περίοδο ζωής. Πολλές εποχές και περιόδους αντιπροσωπεύουν, πού χάνονται στα βάθη τών αιώνων. "Έτσι ή προϊστορία του τόπου μας συμπλέκεται μέ τήν Ιστορία ενός μεγαλύτερου κομματιού γῆς, μιáς πιό μεγάλης χώρας, τῆς Θράκης. 'Εξ άλλου το Σαμμιάκοβο είναι ένα κομμάτι Θράκης, και το σπουδαίο μά και το φυσικό είναι, ότι το είδος άκολούθησε, έν πολλοίς, τά Ιστορικά γεγονότα, τά επικίνδυνα και σημαντικά του γένους. Πώς μπορούσε νά κάνη άλλιώς; Πάντα το είδος είναι εξασπτημένο από το γένος. 'Αναμφισβήτητα τά έρείπια πού βρίσκονται κατά τόπους σ' όλη τῆ Θράκη, κι' είναι άφθονώτατα, κρύβουν πολλά, κρατούν Ιστορίες πού θά μπορούσαν νά λύσουν τόσα και τόσα προβλήματα, όμως μόνο ή σκαπάνη του άρχαιολόγου και του άρχαιοϊστοριοδίκου μπορεί νά διάσασῆσῃ και νά ξεχώσῃ από τήν τέφρα, πού ό πανδαμάτωρ χρόνος έρριξε και σκέπασε. 'Αρχαιολογικές έρευνες όμως δέν έγιναν, τά καθεστῶτα τῆς Θράκης δέν το επέτρεψαν. "Έτσι μένομε, σ' εκείνα πού μάς εΐπαν οί παλιοί και στα συμπεράσματα πού έβγαλαν οί νεώτεροι μά από μακριά, και μέ ένα σωρό ύποθέσεις στη μέση.

ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

'Η Θράκη, το νοτιοανατολικό αυτό άκρο τῆς Εύρώπης, κατοικήθηκε από πολύ ένωρίς, ίσως ένωρίτερα και από τήν κυρίως Ελλάδα. 'Εν τούτοις λείπουν τά τεκμήρια και οί πηγές διά νά μπορούσαμε νά χρονολογήσῃμε άκριβῶς τήν περίοδο καθ' ήν έποικίσθη. 'Επ' αυτού, καθώς και του έτέρου ζητήματος τῆς έτυμολογίας και τῆς έννοίας τῆς λέξεως Θράκη, πολλές ύποθέσεις έγιναν και πάμπολλα παλαιόθεν έλέχθησαν και έγράφησαν. 'Εμείς εδώ θά προσπαθήσῃμε νά εΐπωμεν, όσα μόνον χρειάζονται και άρμόζουν στο Ιστορικό μέρος περι Σαμμιακόβου, και στη προκειμένη περίπτωση οφείλομεν νά γράψομεν περι αυτών, διότι ή παναρχαία Ιστορία καθώς και τά παμπάλαια ζητήματα τά σχετιζόμενα μέ τήν Θράκη άφοροῦν και το επί μέρους Σαμμιά-

κρίνον ἀμέσως. Ἡ Θράκη λοιπόν, καθὼς φρονεῖ ὁ KRETSCHMER,⁽¹⁾ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Θρακικῶν φύλων ἤδη ἀπὸ τῆς 3ης χιλιετηρίδος π.Χ. κατὰ δὲ τὸν METER ⁽²⁾, περὶ τὴν 2α π. Χ. χιλιετηρίδα. Αὐταὶ αἱ δύο ἐπικρατέστεραι γνῶμαι, παρὰ τὴν χιλιετῆ διαφορά, ἐν τούτοις ἐνισχύουν τὴν γνώμην περὶ ἀρχαιότητος τοῦ ἐποικισμού τῆς Θράκης. Τὰ Θρακικὰ φύλα ἀνήκουν πιθανότατα στὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴ ἢ Ἰνδογερμανικὴ Ἀρία ὁμοφυλία. Θὰ ἦταν ὅμως προτιμότερον νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο αἱ ὀνομασίαι Ἰνδοκελτικὴ φυλὴ ἢ Ἰαπετικοὶ λαοί, προερχόμενοι ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Νῶε Ἰάφεθ. Περὶ τοῦ πόθεν ξεκίνησαν καὶ διεσπάρησάν αὐτὰ τὰ φύλα ὑπάρχουν δύο ἰσχυραὶ γνῶμαι. Ἡ πρώτη ἔχει ὡς σημεῖον ἐξορμήσεως τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ἀραράτ. Ἡ διασπορά, κατ' αὐτὴν, διεμοιράσθη πρὸς τρεῖς κατευθύνσεις ἢ μία πρὸς τὴν Θράκη, ὅπου ἐγκατεστάθησαν, ἢ δευτέρα στὴν ἐνδοτέρα Μικρὰ Ἀσία καὶ ἢ τρίτη κατέλαβε τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα. Ἐνισχύεται αὐτὴ ἡ ἄποψις ἀπὸ τὰς πολλὰς ὁμοιότητας καὶ συγγενείας, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται μεταξὺ Θρακῶν καὶ Μικρασιατῶν. Ἡ ἄλλη ἄποψις λέγει ὅτι οἱ Θραῖκες ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρῶα Εὐρώπῃ καὶ διεσπάρησαν πρὸς τὰ κάτω. Οἱ Θραῖκες, κατ' αὐτούς, ἀνήκουν στὰ Πελασγικὰ φύλα, ἐθνολογικῶς, τὰ ὁποῖα κ' αὐτὰ ἀνήκαν στὴν Ἰνδοκελτικὴ ὁμοφυλία. Κατὰ τὴν κάθοδόν τους οἱ Θραῖκες ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς καὶ ἀπετέλεσαν ἔθνος ξεχωριστόν. Κατὰ τὴν νεολιθικὴ ἐποχὴ περὶ τὸ 4.000 - 2.200 π. Χ. συνώδευσαν τοὺς Πελασγοὺς κατὰ τὴν κάθοδόν τους στὰ ἐνδοτέρα τῆς Ἑλλάδος, μὲ σκοπὸν ἐκπολιτιστικόν. Ὅπως δὴποτε καὶ αὐτὴ ἡ ἄποψις ἔχει πλεῖστα ὅσα τὰ ἐνισχύοντα αὐτὴν. Κι' ἐδῶ ὑπάρχουν σχέσεις καὶ συγγενεῖαι γλωσσικαί, ἐπὶ τῶν μνημείων καθὼς καὶ τῶν ἐθίμων, μεταξὺ Θρακῶν καὶ κυρίως Ἑλλάδος. Πάντως οἰανδήποτε ἄποψι δεχθοῦμε εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡ Θράκη εἶχε στενὰς σχέσεις μὲ τοὺς Προέλληνας καὶ προπάντων εἶχε πάμπολλους καὶ ποικίλους τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς καὶ τὰς ἐπιδράσεις ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, τὰς ὁποίας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἔτσι λοιπόν δυνάμεθα νὰ ποῦμε ὅτι οἱ Θραῖκες ἦσαν ἀδελφοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξάδελφοὶ τῶν Γερμανο - Σκανδιναυῶν. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Θράκη πολλὰ λέγονται. Κατὰ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ ἡ λέξις Θράκη καὶ Θραῖκες ἦσαν συνώνυμα τῆς λέξεως Θρησκος καὶ Θρησκεία, ποὺ ἔχουν τὴν αὐτὴν ρίζα, ἰδίως μὲ τὴν λέξιν τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου Θρήκη καὶ Θρητήκη, οὐχὶ ὅμως μὲ τὴν σημασίαν κατὰ ποὺ δίδομε σήμερον εἰς τὴν λέξι θρησκεία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς Θεοσεβείας καὶ τῆς λατρείας. Οἱ Θραῖκες ἐφημίζοντο ἀκριβῶς διὰ τὴν θεοσεβεία αὐτὴν. Δευτέρα γνώμη, κατ' ἐ-

1) Kretschmer. Nörde und Gerche, Einleitungin die Altertums wissenschaft, τόμος 1, ἐκδ. 2α 1912 σελ. 172 Leipzig.

2) Meyer, Geschichte des Altertums. τομ. 1ος, 2α σελ. 665.

ξοχήν σπουδαία, είναι εκείνη τοῦ Ἰωσήπου Φλαβίου, τοῦ Ἑβραίου Ἑλληνιστοῦ, πού ἐξῆσε τὸν Ἴον μ. Χ. αἰῶνα, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Νῶε καὶ υἱοῦ τοῦ Ἰάφεθ, Θείρη (Γεν. κεφ. 10ον). Λέγει δὲ χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰώσηπος: «Θείρης δὲ Θείρας μὲν ἐκάλεσεν ὧν ἦρξεν. Ἕλληνες δὲ Θραῆκας αὐτοὺς μετωνόμασαν». Αὐτὴ ἡ γνώμη εἶναι ἐξαρτημένη μετὰ τὴν θεωρία τῆς ἐξ Ἀραράτ προελεύσεως τῶν Θρακῶν. Εἰς Ἀραράτ, ἐφθασε ὁ Νῶε μετὰ τῶν τέκνων καὶ ἐγγόνων. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰάφεθ εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἰαπετικῶν λαῶν, ὁ δὲ ἐγγονὸς του πιθανότατα τότε ὠδήγησε μέρος τοῦ πλήθους εἰς τὴν Θράκην, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ὠνομάσθη Θράκη, ἐκ τοῦ ὀνόματος μυθικοῦ βασιλέως αὐτῆς, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Θραῆξ καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Ἄρεως. Κατ' ἄλλους πάλιν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Τιτανίδος νύμφης Θράκης, συζύγου τοῦ Κρόνου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔκαμιν υἱὸν ὀνόματι Δόλογκον, ὅθεν τὸ πρῶτον ἔθνος τῶν Θρακῶν ἦσαν οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ, ὀνομαζόμενοι Δόλογκοι. Ἐτέρα δὲ γνώμη εἶναι ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λέξις Θράκη, παράγεται ἐκ τῆς Σημιτοπερσικῆς λέξεως TH — RAGH πού σημαίνει πόρος, καὶ ἐξ αὐτῆς, Θράκη σημαίνει ἡ χώρα ἡ ὁποία εὐρίσκεται πλησίον περάσματος, δηλαδὴ τοῦ Βοσπόρου. Καμμιά ἐξ αὐτῶν τῶν γνωμῶν δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ μόνη τῆς καὶ ἀφ' ἑαυτῆς. Ὅλαι χωλαίνουν. Πάντως ἡ σημασία τῆς λέξεως Θράκη ἔχει σχέσιν μετὰ ὅλας τὰς ἀνωτέρω ὑποθέσεις. Ἀναμφισβητήτως ἡ Θράκη ἐπεξετείνετο γεωγραφικῶς πέραν τῶν γνωστῶν σημερινῶν ὁρίων, ὅμως οὐδόλως ἐνδιαφέρει τὸν ἰδικὸν μας σκοπὸν ἢ περὶ αὐτοῦ ἀνάπτυξις. Αἱ ἀρχαιότεραι γραπτὰ μαρτυρία περὶ Θράκης εἶναι αἱ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ξενοφάνους. Ὁ Ὀμηρος μάλιστα ἀναφέρει τὴν Θράκη ὡς «Ἐριβόλακα» δηλαδὴ εὐφορον καὶ γόνιμον καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐννοῇ τὴν πεδινὴν Θράκην, καθὼς καὶ «ἵπποπόλους» τοὺς Θραῆκας ὀνομάζει, διότι ἦσαν φημισμένοι διὰ τοὺς ἐξαιρετοὺς ἵππους των. Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι οἱ Θραῆκες ὑπῆρξαν σύμμαχοι τῶν Τρώων καὶ φίλοι. Φανερὰ ἀπόδειξις τῆς συγγενείας αὐτῶν, ἦτο, ὅτι συνεννοοῦντο μετὰ τῶν ἄνευ διερχομένης. Αὐτὸ ἐξ ἄλλου πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σωζομένου τύμβου τοῦ Πρωτεσιλάου (1) εἰς τὴν Ἐλαιούντα. Τὰ κτερίσματα τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἐκεῖ δὲν διέφερον καθόλου ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔφερε εἰς φῶς ἡ σκαπάνη τοῦ Σλήμαν εἰς Τροίαν. Τὴν σχέσιν μετὰ τῶν Θρακῶν καὶ Τρώων ἀναφέρει καὶ ὁ Στράβων, ὅστις λέγει: «Πολλὰ δ' ὀμωνυμῖαι Θραξὶ καὶ Τρωσίν, οἷον Σκαιὸι Θραῆκες τινὲς καὶ Σκαιὸς ποταμὸς καὶ Σκαιὸν τεῖχος καὶ ἐν Τροίᾳ Σκαιαὶ πύλαι. Ξάνθιοι Θραῆκες, Ξάνθος ποταμὸς ἐν Τροίᾳ, Ἄρισθος ποταμὸς (παρὰ τὸ Σαμμάκοβον) ὁ ἐκβάλλων εἰς Εὐξείνιον, Ἄρισθη ἐν Τροίᾳ» κ.λ.π. Ὁ Ὀμηρος ἐπίσης λέγει ὅτι οἱ Θραῆκες ἦσαν βάρβαροι, ὅμως δὲν ἀγνοεῖ ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ εἰσηγηταὶ τῆς

1. Βασιλεὺς τῆς Θεσσαλίας, ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος καὶ ἐτάφη εἰς Ἐλαιούντα.

λατρείας τοῦ Διονίσου καὶ τῶν Μουσῶν, ἐπίσης ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν εὐρεθέντων μυκηναϊκῶν τάφων νοτιανατολικῶς τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς τάφους τῆς Ἀργολίδος, συμπεραίνεται ὅτι μεταξὺ Θρακῶν καὶ κυρίως Ἑλλάδος, ὑπῆρχε μεγάλη σχέση, καὶ ὅτι ἡ Θράκη δὲν ἦτο ἄμοιρος πολιτισμοῦ. Ἡ Θράκη ἐκατοικεῖτο ὑπὸ παμπληθῶν φυλῶν, τῶν ὁποίων μόνο τὰ ὀνόματα σώζονται στὸν Ὅμηρο καὶ σὲ ἄλλα γραπτὰ μνημεῖα. Σ' αὐτὴ τὴν παναρχαία ἐποχὴ, ποὺ γίνεται σχεδὸν μυθικὴ, ζοῦσαν οἱ Δόλογοι, περὶ τῶν ὁποίων εἶπαμε πόθεν ἔλκει ἡ κατάγωγὴ τους. Ἦσαν ἕνας λαὸς φύσει εἰρηνικὸς καὶ εἶχε σχετικὸν πολιτισμό. Διέμεναν πιθανῶς περὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Μικροῦ Αἴμου, ὡς συμπεραίνεται, διότι Δολογικῆς ἐλέγετο κυρίως ἡ Θρακικὴ χερσόνησος. Ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφέρονται οἱ Γέται, οἱ Σίδωνες καὶ οἱ Κίκωνες, τοὺς ὁποίους ἐπεσκέφθη ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ ὁ μυθικὸς Βασιλεὺς αὐτῶν Μάρων ἔδωκε τὸ κρασί, εἰς αὐτόν, τὸ περίφημο κρασί τῆς Θράκης, μὲ τὸ ὁποῖο πότισε τὸν Κύκλωπα, κατόπιν, ὅταν εὐρέθη στὴ χώρα του. Ἐπίσης στὸν Ὅμηρο ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι μυθικοὶ βασιλεῖς ἐκτὸς τοῦ Μάρωνος, ὅπως ὁ Διομήδης, ὁ Κισσεύς, πατὴρ τῆς Ἐκάβης, σύζυγος τοῦ Πριάμου, ὁ Οἰαγρος, ἀρχαιότατος βασιλεὺς τῆς Θράκης, πατὴρ τοῦ Ὀρφέως, ὁστις ὠνομάζετο καὶ Οἰαγρίδης, ὁ Πείρσος καὶ ὁ Ρῆσος οἱ ὁποῖοι λέγεται, ὅτι ἔλαβαν μέρος στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο, βοηθοῦντες ἐνόπλιως τοὺς Τρῶας, ὁ Πόλυτος, ὁ Πολυμνήστωρ ἢ Πολυμήστωρ, ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Εὐριπίδου, ὁ Τέγυρις καὶ ὁ Τηρεύς. Διὰ τοὺς βασιλεῖς αὐτοὺς τίποτε τὸ συγκεκριμένον δὲν διεσώθη, καὶ οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἶπωμεν γιὰ τὰς φυλὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐβασίλευαν. Αὐτὴ εἶναι, ἐν συντομίᾳ, ἡ προϊστορία τῆς Θράκης καὶ ταυτοχρόνως τοῦ Σαμμακοβίου ἢ μᾶλλον τῆς γῆς ἐκείνης, ὅπου μετέπειτα ἐκτίσθη καὶ ἐμεγαλύνθη τὸ Σαμμακόβο.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Κατὰ τὴν ἱστορικὴ πλέον περίοδον ἔχομε περισσοτέρας πληροφορίας, περὶ Θράκης ἀπὸ ἀξιόπιστους πηγὰς καὶ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι κατ' αὐτὰς δυνάμεθα νὰ περιορισθῶμε στὸ εἶδος, δηλαδή, στὴν ἐδαφικὴ ἐκείνη περιοχὴ, διὰ τὴν ὁποία ἐνδιαφέρεται τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀφήνοντας τὴν γενικωτέρα ἱστορία τῆς Θράκης, ἢ ὁποία, ἀναμφισβητήτως, λόγῳ τοῦ μεγέθους της, εἶναι δύσκολον νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ καταγραφῇ ἐδῶ. Κατὰ τὴν ἱστορικὴ πλέον ἐποχὴ ἔχομε πληροφορίας περὶ Θράκης ἀπὸ τὸν Πατέρα τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Θεόπομπον, τὸν Ἀριστοφάνην, τοὺς τραγικοὺς Αἰσχύλον, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδην, καὶ ἐν τέλει ἀπὸ τὸν μεγάλο Γεωγράφο Στράβωνα. Ἐκ τοῦ Ἡροδότου μανθάνομεν ὅτι τὸ ἔθνος τῶν Θρακῶν ἦτο μέγιστον πάντων, μετὰ ἀπὸ τὸ ἔθνος τῶν Ἰνδῶν, καὶ ὅτι ἤθελε εἶναι ἀκατανίκητον, ἂν ἦτο ἠνωμένον. Ὅμως, δυστυχῶς διαιρεῖτο εἰς διαφόρους λαοὺς καὶ φυλὰς αὐτοδιοικουμένας. Τιοιουτοτρόπως ἡ δύναμις

καὶ ἡ ἰσχύς διεσκορπίζετο, καὶ κατηναλίσκετο στοὺς μεταξὺ των πολέμους. Ἔνεκα τούτου οἱ Θραῖκες ἦσαν ἀσθενεῖς. Πάμπολλαι εἶναι αἱ φυλαί, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐγκατεσπαρμέναι εἰς ὀλόκληρον τὴν ἑδαφικὴν περιοχὴν, πὺν ἑκαλεῖτο Θράκη. Κατὰ τὸν Στράβωνα ὑπῆρχαν 22 καὶ πλέον ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ παρατάξουν 200.000 πεζοὺς καὶ 15.000 ἵππεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον φανερῶνει ὅτι πλέον τῶν 2.000.000 Θρακῶν κατοικοῦσαν τὴν χώραν. Ἐκ τῶν φυλῶν τούτων αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἀναφερομένων εἶναι οἱ Ἄρτακοι, οἱ Βίστονες, οἱ Βησσοί, οἱ Βύρσαι, οἱ Γέται, οἱ Δανθαλίται, οἱ Θυνοί, οἱ Κρόβριξοί, οἱ Μυσοί, οἱ Νιψαῖοι, οἱ Ὀδρῦσαι, οἱ Σκυρμιάδαι, οἱ Τριβαλλοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βορειοανατολικῆς Θράκης ἔνθα καὶ τὸ Σαμμάκοβον, διέμεναν, πρὸς μὲν τὴν παραλία τοῦ Εὐξείνου Πόντου, οἱ Θυνοὶ καὶ οἱ Βιθυνοί, πρὸς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας οἱ Ἄσται ἢ Ἄστοί. Ἐπίσης ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν Θεόπομπον ἀναφέρονται ὡς συγγενῆ φυλὰ πρὸς τοὺς Θυνοὺς, καὶ τὰ ὁποῖα διέμενον στὴν αὐτὴν περιοχὴν, οἱ Λαδέφοι, οἱ Τρανίφοι, ἢ Νιψαῖοι, οἱ Μελανδίται καὶ οἱ Μελινογάοι, ὀνομασθέντες τοιουτοτρόπως ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, διότι ὡς κυρία τροφήν εἶχαν τὴν μελίην (ἀραβόσιτον). Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς περιόδου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν 8ον καὶ 7ον π. Χ. αἰῶνα, ὁ πληθυσμὸς τῆς περιοχῆς αὐτῆς ὑπέστη διαφόρους μεταβολὰς κατὰ καιροὺς. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνος ἀναφέρονται κάθοδοι βορείων λαῶν, μὲ σκοπὸν τὴν διαπαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτῶν τῶν ἐπιδρομῶν, πολλοὶ λαοὶ τῆς Θράκης μετηνάστευσαν, ὅπως οἱ Μυσοὶ καὶ οἱ Βρύγες ἢ Φρύγες. Εἰς τὴν περιοχὴν μας, διὰ πλοιαρίων, μετηνάστευσαν οἱ Βιθυνοὶ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ὅπου ἴδρυσαν ἀποικία, πὺν εἶναι ἡ γνωστὴ μετέπειτα ὡς Βιθυνία. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίου ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ Βιθυνοὶ ἔφευγαν διὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, Ἴωνες τῆς Μιλήτου, ἀφοῦ πέρασαν τὴν Προποντίδα, εἰσῆλθαν εἰς τὸν Εὐξείνου Πόντον, καὶ στὴν παράλιον περιοχὴν τοῦ τόπου μας ἴδρυσαν Ἴωνικὰς ἀποικίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὴν Ἀπολλωνιακὴ ἀποικία, ἡ ὁποῖα ἐπεξετείνετο ἀπὸ τὴν Ἀγχίαλον μέχρι τῆς Θυνιάδος καὶ τῆς Σαλυδησοῦ, ἴδρυσεν ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ φιλόσοφος καὶ ἐφευρέτης τοῦ ἡμερολογίου διὰ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, ἡγούμενος Μιλησίων Θαλασσοπόρων. Ἐπίσης καὶ Δωριεῖς ἐγκατεστάθησαν σ' ἄλλα σημεία τῆς Θράκης, πλησίον τῆς χώρας ἡμῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἀπὸ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἄρχισε ἡ διείδυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τοὺς Θραῖκας. Καυχόμεθα δὲ ὅτι ἐξ ὅλων τῶν Θρακῶν, οἱ πλησίον τῶν παραλίων κατοικοῦντες πρῶτοι ἐδέχθησαν τὴν Ἑλληνικὴν ἐπίδρασι. Βεβαίως ἡ εἰρηνικὴ καὶ πολιτιστικὴ εἰσβολὴ τῶν Ἰόνων ἐγένετο βαθμηδὸν καὶ κατόπιν προφυλάξεων, διότι οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ ἐνδότερα ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον βάρβαροι καὶ ἐχθροῦξοι. Κατὰ τὴν περίου αὐτὴν τῶν ἐκπολιτιστικῶν ἐξ Ἰωνίας εἰσβολῶν, ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν περιοχὴν τῆς Βορειοανατολικῆς

Θράκης κατείχον οἱ Ἄσται, ἢ Ἄστοί, ἀρχαιότατος Θρακικὸς λαός, ὁ ὁποῖος κατοικοῦσε ὑπὲρ τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν μεταξὺ Περίνθου (Ἡράκλειας) καὶ Ἀπολλωνίας (Σαζουπόλεως) ἐκτεινομένην χώραν. Ἐκ τοῦ Ξενοφώντος (Κύρ. Ἀνάβ. VII 5,12), τοῦ Διοδώρου, τοῦ Σικελιώτου, τοῦ Ἀρριανοῦ (Πε-ριπλ. Εὐξ. Πόντου 37) καὶ τοῦ Στράβωνος (VII 319) μανθάνομεν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς χώρας αὐτῆς ἠσχολοῦντο κυρίως εἰς τὴν ληστείαν τῶν ναυαγῶν, τῶν ἐχόντων τὴν ἀτυχία νὰ ναυαγήσουν εἰς τὰ ἄγρια παράλια τῶν. Ἔβλεπαν δὲ μὲ κακὸ μάτι τοὺς ξένους ποὺ ἄρχισαν νὰ πλημμυρίζουν τὴν χώρα τους φέρνοντας ἕνα κανοῦργο πολιτισμό. Ποῖοι βασιλεῖς ἐβασίλευσαν, καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, εἰς τοὺς Ἄστους, εἶναι ἄγνωστον. Πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου τῶν Ἀστῶν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἦτο ἡ Βιζύη. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, ἡ περιοχὴ τοῦ μετέπειτα Σαμμακοβίου, ἦτο στενὰ ἐξηρητημένη μετὰ τῆς πόλεως ταύτης. Κατὰ τὸν Πλίνιον (IV, 7) ἦτο ἡ ἀκρόπολις τῶν Βασιλέων τῆς Θράκης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Τηρέως. Περὶ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, ὁ Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος λέγει ὅτι ἐκεῖ ἐτρέφετο ἡ νύμφη Βιζύη, ἡ ὁποία ἀνέλαβε ν' ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Κερόεσσης, θυγατρὸς τῆς Ἴους, Βύζαντα, ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἔκτισε τὴν πόλιν, εἰς τὴν ὁποία ἔδωκε τὸ ὄνομα τῆς τροφοῦ του καὶ πρώτης κατοίκου τῆς περιοχῆς Βιζύης. Πότε ἀκριβῶς ἐκτίσθη ἡ πόλις εἶναι τελείως ἄγνωστον καὶ δὲν ὑπάρχει οὐδὲν ἔστω καὶ διὰ ὑποθέσεις. Τὸ μόνο ποὺ δυνάμεθα νὰ ποῦμε εἶναι τοῦτο: ἡ Βιζύη ἴσως εἶναι ἡ ἀρχαιότερα πόλις τῆς Θράκης ἢ τουλάχιστον τῆς Βορειοανατολικῆς. Οἱ Ἄστοί, παρ' ὅλην τὴν Ἰωνικὴν ἐπίδρασιν συνέχισαν τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἀρπαγὰς τῶν ἐμπορευμάτων τῶν ξένων πλοίων, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸν Προμηθεῖα του. Τὴν δὲ περιοχὴ ὅπου ἔδρασαν λεηλατοῦντες, ὁ ἴδιος τὴν ὀνομάζει «Σαλμυδησία γνάθον», ἴσως καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ κόλπος περὶ τὴν Μήδεια. Οἱ λεηλασίες αὐτὲς ὅμως περιορίσθησαν, ὅταν περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰῶνος εἰσήλασε εἰς τὴν Θράκην Περσικὸς στρατὸς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Δαρεῖο τὸν Ἰστάσπουν. Τὰ γεγονότα, τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης ἀπὸ τὴν περίοδον αὐτὴν καὶ ἐντεῦθεν, ἀρχίζουν νὰ ἔχουν στενωτέρας σχέσεις μὲ τὰ γεγονότα τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, ἡ Θράκη πλέον ἀρχίζει νὰ ἐξελληνίζεται μὲ ταχὺν ρυθμὸν.

Ἡ Ἐποχὴ τοῦ 5ου καὶ 6ου π.Χ. αἰῶνος

Ἐκεῖ, περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰῶνος, καθὼς ὁ Ἡρόδοτος λέγει (βιβλ. 4ον), ὁ Δαρεῖος ὁ Ἰστάσπους ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ Σκυθῶν, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο περὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν ἄνωθεν τοῦ Μικροῦ Αἴμου. Πρὶν φθάσει ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ καθυποτάξῃ τὰ Θρακικὰ φύλα. Τοιοῦτοτρόπως λοιπόν, «πρὶν δὲ ἀπικέσθαι ἐπὶ τὸν Ἰστρον, πρώτους αἰρᾷ Γέτας, τοὺς ἀθανατίζοντας· οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαλμυδησσὸν ἔχοντες Θρηϊκὲς καὶ ὑπὲρ Ἀπολλω-

νίης τε καὶ Μεσημβρίας πόλιος οἰκημένοι, καλοῦμενοι δὲ Σκυριμάδαι καὶ Νιψαῖοι (Τρανίψαι) ἀμαχητὶ σφέας αὐτοὺς παρέδωσαν Δαρείῳ· οἱ δὲ Γέται πρὸς ἀγνωμοσύνην τραπόμενοι αὐτίκα ἐδουλώθησαν, Θρηίκων ἐόντες ἀνδρηότατοι καὶ δικαιοτάτοι» (Βιβλ. 4ον 92-94). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Δαρείος ὑπέταξε τὰ φύλα ἐκεῖνα τῆς περιοχῆς αὐτῆς, τὰ ὅποια ἐμπόδιζον αὐτὸν εἰς τὴν προέλευσίν του. Ἐστρατοπέδευσε δὲ μετὰ τὰς νίκας του αὐτὰς εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μικροῦ Λῆμου, εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Τεάρου ποταμοῦ (παρὰ τὴν σημερινὴ Γέννα, πόλιν τῆς περιφερείας Σαράντα Ἐκκλησιῶν), ὅπου εὐρέθη ἐπιγραφή ἐπὶ ἀναμνηστικῆς στήλης, ἡ ὅποια ἐγράφη κατόπιν διαταγῆς τοῦ Δαρείου, πὺν εἶχε ἐνθουσιασθῆ διὰ τὰ ὀλοκάθαρα καὶ δροσερώτατα νερά τοῦ Τεάρου. Γράφει δὲ ἡ ἐπιγραφή: «Τεάρου ποταμοῦ κεφαλαί, ὕδωρ ἄριστόν τι καὶ κάλλιστον παρέχοντα πάντων ποταμῶν καὶ ἐπ' αὐτὰς ἐπίκετο, ἐλαίνων ἐπὶ Σκύθας στρατόν, ἀνὴρ ἄριστος τι καὶ κάλλιστος πάντων ἀνθρώπων, Δαρείος ὁ Ὑστάσπους Περσέων τε καὶ πάσης τῆς ἡπίερον βασιλεύς». Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἐξελαύνει κατὰ τῶν Σκυθῶν, πιστεύων ὅτι θὰ καθυποτάξῃ, πάντα τὰ φύλα τῆς Θράκης. Πράγματι, ἡ τεραστία δύναμις του ὑπέταξε πάντα τὰ Θρακικὰ βασίλεια, πλὴν ἐνός, τῶν Ὀδρουσῶν. Αὐτοὶ οὐδέποτε ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Πέρσας, ὄντες βίαιοι, ὀρμητικοί, γενναῖοι καὶ ἀγαπῶντες ὑπερβολικὰ τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ Ὀδρουῖται, οἱ ὅποιοι ἐπῆρξαν μίαν ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας φυλάς τῆς Θράκης, ἀν' ὅχι ἡ σπουδαιότερη, ἦσαν ἀρχαιότατοι, ὅσον ἀφορᾷ τὸν χρόνον τῆς καταγωγῆς των. Τὸ ὄνομά των κατὰγεται ἐκ τοῦ γενάρχου των, ἀρχαιοτάτου μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Ὀδρούσου, καθὼς ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἰς τοὺς «Στρωματεῖς» του (Τομ. Δ' 89) ἀναφέρει. Κατῴκουν κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀρτίσκου ποταμοῦ (ἴσως τοῦ σημερινοῦ Τούντζα) καὶ τοῦ Ἐργίνου, κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα ἔφθασαν μέχρι τῆς Ὀδησσοῦ (Βάρνα). Ὡς μυθικὸς βασιλεὺς αὐτῶν φέρεται ὁ μέγας Ὀρφεύς. Ἡ ἱστορικὴ ὁμως αὐτῶν ἐμφάνισις γίνεται ἀπὸ τὸν ἔκτον π. Χ. αἰῶνα. Ὁ πρῶτος ἱστορικὸς βασιλεὺς αὐτῶν εἶναι ὁ Τήρης, (νὰ μὴ συγχέεται μὲ τὸν Τηρέα) ὁ ὅποιος ἦτο καὶ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ μεγάλου Βασιλείου τῶν Ὀδρουσῶν. Ὁ Τήρης ἐπολέμησε τὸν Δαρείον καὶ ἐπέφερε εἰς αὐτὸν πολλὰ πλήγματα.

Ἡ μὴ ὑποταγὴ τῶν Ὀδρουσῶν εἰς τὸν Δαρείον ἐπέφερε τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας του. Μὴ ἔχων τὰ νῶτα του ἀσφαλῆ, καθὼς καὶ τοὺς ἀνεφοδιασμούς του, οὐδὲν κατώρθωσε κατὰ τῶν Σκυθῶν, καὶ παρ' ὅτι διέβη τὸν Δούναϊν ποταμὸν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν του. Ἐπειδὴ ὁμως κατεῖχε τὴν Ἀστικὴν χώραν, ἀπέστειλε ἐκ Περσίας, τὸν στρατηγὸν Μεγάβαζον, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὰ Θρακικὰ φύλα. Αὐτὸς ὁ στρατηγὸς παρέμεινε ἐκεῖ, μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ξέρξου, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν περίφημον κήθεδον τοῦ Ξέρξου, τῷ 480 π. Χ., διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα, τὰ Θρακικὰ φύλα καὶ μάλι-

στα οἱ Ὀδρῦσαι, προέβαλαν ἀντίστασιν, ἐπιφέροντες εἰς αὐτὸν ζημίαις. Ἄλλὰ λόγῳ τοῦ ὄγκου τῶν Περσικῶν στρατευμάτων δὲν κατώρθωσαν πολλά. Κατὰ τὴν ἐπαίσχυντον ὅμως ἐπιστροφὴν τὰ ἡττημένα περσικὰ στρατεύματα, ἐδοκίμασαν τὴν μετὰ μανίας ἐπίθεσιν τῶν Θρακῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὀλοκλήρωσε τὴν καταστροφὴν. Μετὰ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τῶν Μηδικῶν πολέμων, οἱ Πέρσαι ἐξεδιώχθησαν καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τὴν Θράκην. Εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Θρακῶν ἀπὸ τοῦ Πέρσας συνέβαλαν σπουδαίως οἱ Ἀθηναῖοι, τῶν ὁποίων ἐπικεφαλῆς ἦτο ὁ Κίμων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὁ Τήρης, ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἰσχυροῦ βασιλείου τῆς Θράκης, ἤρθε τὴν εὐκαιρίαν, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀδυναμίας τῶν ἄλλων Θρακικῶν φυλῶν, καὶ καθυπέταξε τὰ ἄλλα κρατίδια, τὰ συνήνωσε καὶ ἀπετέλεσε τὸ μεγάλο Βασίλειον τῶν Ὀδρυσῶν. Οἱ Ὀδρῦσαι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Περσικῆς κατοχῆς παρέμειναν εἰς τὰ ὄρη. Κατόπιν ὅμως ὀρμηθέντες ἐξ Ὀρεστιάδος, πόλιν τὴν ὁποίαν ἔκαμαν, ἐν ἀρχῇ τουλάχιστον, πρωτεύουσα, κατέλαβαν σχεδὸν ὅλην τὴν χώραν μέχρι Εὐξείνου καὶ Βοσπόρου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν κατακτήσεων των, οὐδαμοῦ καὶ ἐξ οὐδενὸς συνήντησαν σπουδαίαν ἀντίστασιν. Δι' αὐτὸ, ὅταν εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βασιλείου τῶν Θυνῶν, ἐξεπλάγησαν διὰ τὴν λυσσώδη ἀντίστασιν τὴν ὑποίαν προέβαλαν οὗτοι. Οὐδέποτε μέχρι τότε, οἱ Θυνοί, ἀπησχόλησαν ζωηρῶς τὰ ἄλλα Θρακικὰ κράτη. Ἐθεωροῦντο μᾶλλον ὡς φιλήσυχοι, ζῶντες, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἔφθασε εἰς τὴν χώραν των, ἀπὸ τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν πολυπληθῆ, τὴν μεγάλην γεωργίαν καὶ ἐν πολλοῖς τὴν ληστείαν καὶ τὴν λεηλασίαν τῶν ναυαγίων, τῶν συμβαινόντων εἰς τὰς ἀκτάς των. Μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς οὐδόπως τὸ ὄνομά τους ἀπησχόλησε τὴν ἱστορίαν, διὰ σπουδαῖα γεγονότα, καὶ τώρα εἰσέρχονται πανηγυρικῶς εἰς τὸ προσκήνιον τῆς, ἐπειδὴ προέβαλαν, μόνοι αὐτοὶ μετὰ τῶν συγγενῶν φυλῶν, τῶν Τρανησῶν, Λαδιψῶν καὶ Μελανδιτῶν, ἀντίστασιν εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ὀδρυσέως βασιλέως. Οἱ Θυνοὶ κατώκουν βορειότερον, περὶ τὴν Θυνιαδα, τὴν Σαλμυδησὸν καὶ τὴν ἐνδοχώρα, ὅπου μετὰ ἐκτίσθη τὸ Σαμμάκοβον. Ὀνομάσθησαν, κατὰ τὴν Μυθολογίαν, οὕτως, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ μυθικοῦ γενάρχου των Θυνοῦ, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Φινέως καὶ ἀδελφὸς τοῦ Βιδυνοῦ, ἀπὸ τῶν ὁποίων κατήγοντο οἱ Βιδυνοί, οἱ μεταναστεύσαντες εἰς τὴν παρὰ τὸν Σαγκάριον τῆς Μ. Ἀσίας, χώραν. Ἦσαν μὲν πολεμικὴ φυλή, πλὴν εἶχον καὶ στοιχειώδη πολιτισμόν. Εἶχαν, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα πάντοτε, πολλὰ καὶ πυκνὰ χωρία γεμάτα σιτάρι καὶ μελίνη (ἀραβόσιτο, βλάσκα). Ἐπομένως ἦσαν συντηταμένοι κοινωνικῶς καὶ ὡς γεωργοὶ ἐπεδίδοντο μᾶλλον εἰς εἰρηνικὰ ἔργα. Ἐλήστερον, ναί, ὅμως ὑπάρχει καὶ μιὰ παράξενη μαρτυρία τοῦ Νικολάου Δαμασκηνοῦ, ἡ ὁποία λέγει ὅπως τ' ἀντίθετα. Ἀναφέρει λοιπὸν ἡ μαρτυρία τὰ ἑξῆς: «Τοὺς ναυαγούς φιλανθρώπως δεχόμενοι, φίλους ποιοῦνται. Τῶν δὲ ξένων, τοὺς μὲν ἐκουσίως ἐλθόντας σφόδρα τιμῶσι, τοὺς δ' ἀκουσίως

κολάζουσι» (1) τὰ ὅποια ἐξέπληξαν πολλοὺς κατέχοντας τὴν νοστροπίαν τῶν παρευξείνιων φυλῶν. Ὅμως οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσύστατος ἡ μαρτυρία. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν φιλειρηνική των διάθεσι, τὴν ὅποια διὰ τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν ἀπέδειξαν, δὲν ἔχασαν τὴν πολεμικὴ ὁρμὴ των καὶ μαχητικότητα, πράγμα τὸ ὅποιον ἀπέδειξαν εἰς τὸν κατὰ τῶν Ὀδρουσῶν ἀγῶνα. Πράγματι, μεταξὺ 470 καὶ 450 π. Χ. εἰς τὴν χώρα τῶν Θυνῶν, συνήφθη ἀγρία μάχη, κατὰ τὴν ὅποια οἱ Ὀδρουῖται ὑπέστησαν φοβερὴ ἥττα καὶ τὸ σημαντικώτερον ἔχασαν εἰς τὴν μάχην αὐτὴν τὸν βασιλέα των Τήρη, ὅστις ἐφρονεύθη ἐκεῖ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μέχρι τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος οἱ Θυνοί, ἔμειναν ἀνεξάρτητοι, δεχόμενοι μόνον κατὰ καιροὺς μικροεπιθέσεις. Τὸ βασίλειον τῶν Ὀδρουσῶν ἀνέλαβε ὁ υἱὸς τοῦ Τήρη, Σιτάλκης. Οὗτος ἐγκατέλειψε τοὺς Θυνοὺς καὶ ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, ἠῤῥησε τὴν κυριαρχίαν του, ἀκόμη βορειότερον. Ἐπὶ τοῦ Σιτάλκου, τὸ κράτος ἐφθάνε ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα μέχρι τοῦ Ἰστροῦ πεταμοῦ. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ Σιτάλκου, συνεβασίλευαν ὁ Σπαράδικος καὶ ὁ Σάδοκος, ἀδελφὸς καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Σιτάλκου. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἦτο ἡ Οὐσκειδάμα (Ἀδριανούπολις) καὶ κατοπινὰ τὰ Κύπελα, πόλις παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἑβρου εἰς τὸ Αἰγαῖον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 5' αἰῶνος, εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν περιοχὴ τῆς Θράκης καὶ τοῦ κράτους τῶν Ὀδρουσῶν, ἕνας νέος λαὸς ἀνδρειότατος καὶ πολεμικώτατος ἐπέδραμε. εἶναι οἱ Τριβαλλοί, οἱ ὅποιοι ἦλθαν καὶ ἐγκατεστάθησαν στὴν σημερινὴ περίπου περιοχὴ τοῦ Σαιμακοβίου. Ὁ Σιτάλκης συνέλεξε τότε στρατὸ διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς νεοελθόντας ἐπιδρομεῖς. Εἰς μίαν μάχην ὅμως κατὰ τῶν Τριβαλλῶν, εἰς τὰ ὑψώματα τῆς Στροάνζας, ὁ Σιτάλκης ἐφρονεύθη οἱ δὲ Ὀδρουῖται ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Εἰς τὸν Ὀδρουσον Θρόνον τὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Σεύθης ὁ Α'.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ 4ου αἰῶνος μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ

Μὲ τὴν θαλασσοκρατία τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Στόλου οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν ἀνενόχλητα πιά νὰ ἐξαπλώνουν τὸν πολιτισμὸν τους, τὸ ἐμπόριόν τους, τὴν ναυτιλίαν τους καὶ κατέλαβον πολλὰ παράλια ὅπου ἴδρυσαν ἀποικίας. Μέσα δὲ εἰς τὸ ἐκπολιτιστικὸν πρόγραμμα ἦτο καὶ ἡ Ἀστικὴ χώρα, ἡ ὅποια ἦτο κατάφυτος καὶ καταπράσινος ἀπὸ δένδρα πού ἰδύναντο νὰ προσφέρουν ἄφθονη ξυλεία, ὡς οἰκοδομικὴ καὶ ναυπηγικὴ ὕλη. Ἡ περιοχὴ μάλιστα τοῦ μετέπειτα Σαιμακοβίου ἐφημίζετο διὰ τὸν πλοῦτον αὐτόν. Τοιοῦτοτρόπως εἰσέδυσαν εἰς τὴν χώραν, παραβλέποντες τὸ ἄξενον καὶ μοχθηρόν, ἐν πολ-

1. Μετάφρασις. «Ἐκαμμον φίλους, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἐδέχοντο φιλανθρώπως, τοὺς καισαγοῦς. Ἀπὸ δὲ τοὺς ξένους ὅσοι ἤρχοντο μὲ τὴν θέλησιν τῶν Θινῶν πάρα πολὺ τιμοῦσαν ἐκείνους ὅμως οἱ ὅποιοι ἤρχοντο παρὰ τὴν θέλησίν των, τοὺς ἐτιμῶρουν»

λοῖς, τῶν κατοίκων. Μεγάλη προσοχή ἔδωκαν εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς τὸ ὁποῖον, οἱ Ἕλληνες, ἦσαν πολὺ ἀνεπτυγμένοι, καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν εἰς τὴν ὁποῖαν εὐδοκίμοῦσε ἡ Βορειοανατολικὴ Θράκη. Ἄρχισαν τὰς συναλλαγὰς. Εἰς τὴν ἀρχὴ μετὰ μεγάλης δυσκολίας. Σιγὰ - σιγὰ ὅμως οἱ ἐντόπιοι, οἱ Ἰθαγενεῖς, βλέποντες τὸν καλλίτερον τρόπον συμπεριφορᾶς, τὸ πνεῦμα τῆς εὐλικρινείας καὶ τῆς ἀγαθότητος ὡς πρὸς τὰς συναλλαγὰς, ἔγιναν μαλακώτεροι καὶ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐδέχοντο τὰ μεταδιδόμενα φῶτα, τὰ Ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Τότε ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι, ἄλλαι μὲν σώζονται καὶ σήμερον, ὅπως ἡ Ἀπολλωνία (Σωζούπολις), τὸ Ἄνταϊον τεῖχος (Ἀγγιάλος), ἡ Ὀδησὸς (Βάρνα), Φιλία ἄκρα (Δέρκος), Διονυσούπολις καὶ Αὐλαῖον τεῖχος (Ἀγαθούπολις), ἄλλαι δὲ ἐξηφανίσθησαν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς ἐντοπίσωμεν, γνωρίζομεν δὲ μόνον τὰ ὀνόματα, ὡς ἡ Ἀνδρεάκη καὶ ἡ Φινόπολις, αἱ ὁποῖαι πιθανὸν νὰ ἔκειντο πλησίον τῆς περιοχῆς Σαμμακοβίου ἐνθα ὑπάρχουν πολλὰ εἰρημια τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν μέχρι στιγμῆς μελετηθῆ. Τὸ κράτος τῶν Ὀδρουσῶν συνέχιζε τὴν ζωὴν του. Ἐπὶ βασιλείῳ Σεύθου τοῦ Α' διεσπάσθη εἰς μικρὰ κρατίδια, περὶ τὸ 410 π. Χ. Ἐβασίλευσαν δὲ εἰς αὐτὰ ὁ Μήτοκος ὁ Α' καὶ ὁ Μαισάδης. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἐξουσίαζε τὴν Ἀστικὴν χώρα καὶ κατώρθωσε διὰ ἐπιμιξιῶν νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ μερικὰς Θυρικὰς φυλάς ὅπως τῶν Μελανδεπτῶν καὶ τῶν Τρανιψῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐφέρθη μᾶλλον ἄγρια πρὸς τοὺς Τρανίψας καὶ Μελανδέπτας. Αὐτοὶ μὴ ἀνεχόμενοι ξένον βασιλέα, ἐξεδίωξαν αὐτὸν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. Ὁ Μαισάδης ἀπέθανε ἀπὸ τὴν πικρίαν ποὺ ἔδοκίμασε. Τὴν ἰδίαν περίοδο ἀναφέρεται ὡς βασιλεὺς τοῦ Δυτικοῦ Βασιλείου τῶν Ὀδρουσῶν ὁ Ἀμάδοκος (400 π. Χ.). Ὁ υἱὸς τοῦ Μαισάδου, Σεύθης Β' ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς ἀρχῆς πῆρε στρατὸν καὶ ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῶν Θυρικῶν φυλῶν, Τρανιψῶν καὶ Θυνῶν διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν πατρικὴ ἀρχή. Ἦλθε εἰς τὴν περιοχὴ των καὶ τοὺς πολέμησε, ὅμως δὲν κατάφερε μόνος του τίποτε διότι οἱ βουνῖσιοι Θυνοὶ ἦσαν ἀρκετὰ ἐμπειροπόλεμοι καὶ θαρραλέοι. Κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἰς τὴν Χρυσούπολιν, (Σκούταρι), ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου, εἶχε φθάσει ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος, ἡγούμενος 10.000 ὀπλιτῶν, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐστρατείαν, τὴν ὁποῖαν περιγράφει εἰς τὴν «Ἀνάβασιν» του. Ἔσπευσε ὁ Σεύθης νὰ ἐπωφεληθῆ τῆς περιπτώσεως. Ἔστειλε ἀνθρώπους του καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Ξενοφῶντος. Ὁ Ξενοφῶν ἔκαμε θυσία εἰς τοὺς Θεοὺς διὰ νὰ μάθῃ ἂν οἱ Θεοὶ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ὀδηγήσῃ τὰ στρατεύματά του εἰς τὴν Θράκην πρὸς βοήθειαν τοῦ Σεύθου. Αἱ θυσίαι ἦσαν εὐνοϊκαὶ καὶ παραλαβὼν τὸν ἀξιωματικὸν Πολυκράτην ἀνεχώρησε νύχτα πρὸς συνάντησιν τοῦ Σεύθου. Κατὰ τὴν συνάντησιν ἠρώτησε τὸν Σεύθην εἰς τί θὰ ἐχρησιμοποιεῖ τὸν στρατὸν του. Ὁ Σεύθης ἀπήντησε ὅτι ἤθελε χρησιμοποιήσει αὐτὸν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πατρικῆς του ἀρχῆς τὴν ὁποῖαν ἐστερήθη, ὑπεσχέθη δὲ εἰς τὸν Ξενοφῶντα νὰ δώσῃ, ἐὰν τὸν ἐβοήθουν, εἰς ἕκαστον στρατιώτην,

ένα Κυζικηνόν (νόμισμα), εις ἕναστον Λοχαγόν δύο, εις τοὺς Στρατηγούς τέσσαρα. Ἐπίσης προσέφερε γῆν, βόας, καὶ τὸ ὄχυρόν παρὰ τὴν θάλασσαν Βισάνθη. Εἰς δὲ τὸν Ξενοφῶντα ὑπέσχετο νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του ὡς σύζυγον. Μετὰ τὴν συμφωνίαν, ὁ Ξενοφῶν παρέλαβε τὸ ἥμισυ τῶν μυρίων καὶ κατηνύθη κατὰ τῶν Θυνῶν. Καθ' ὁδὸν λεηλάτησαν πολλὰ Θρακικὰ χωριά ἕως ὅτου ἦλθον καὶ στρατοπέδευσαν πλησίον τῆς Θυνιακῆς πεδιάδος, (Λόγγον Θυνιάδος). Ὁ Ξενοφῶν μετὰ τοῦ Σεύθου ἀποφασίζουσιν νὰ ἐπιπέσουν κατὰ τῶν ἐχθρῶν πρὶν οὗτοι μάθουν περὶ τῆς συμμαχίας. Πράγματι, περὶ τὸ μεσονύκτιον ξεκίνησαν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ μέσου χιόνος πολλῆς, κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ Ξενοφῶντος, προηγουμένων τῶν ἵππων, ἀκολουθούντων τῶν πελταστῶν καὶ τελευταίων ἐρχομένων τῶν ὀπλιτῶν. Οὕτω πρὸς ἀπροσδοκίως ἐπέπεσαν ἐπὶ τῶν χωρίων ἀποκομίζοντες ἄφθονον λείαν, περὶ τοὺς 1.000 αἰχμαλώτους, 2.000 βόας καὶ 10.000 πρόβατα. Ἡ μεγάλη ὄμως μάχη μεταξὺ Θυνῶν καὶ Σεύθου συνέβη εἰς τὸν σημερινὸν Λόγγον τὸν ὀνομαζόμενον τότε Θυνῶν πεδίον. Ἡ ὀρμητικότης καὶ ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν Ἑλλήνων ἔτρεψαν εἰς ἄτακτον φυγὴν τοὺς Θυνούς, οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον σήμερον Βεξεργένη. Ἐναντίον αὐτῶν τὴν ἐπομένην ἐξεστράτευσεν ὁ Ξενοφῶν. Αὐτοὶ ὄμως ὅταν εἶδαν ἐκ τοῦ ὄρους τὸν στρατὸν νὰ βαδίζει κατεπάνω των συνωμολόγησαν εἰρήνην καὶ ὑπετάχθησαν. Ἐπὶ τέλος οἱ Θυνοὶ εὐρίσκοντο ὑπὸ τοὺς Ὀδρύσας. Ὁ Ξενοφῶν ἐξεστράτευσεν καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Θυνικῶν πόλεων, ὅπως τῆς Σαλμυδησοῦ (Μηδείας) τὰς ὁποίας καὶ ὑπέταξε. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἐκστρατείας ἐπέστρεψε εἰς Πέρινθον (Σηλυβρίαν) ἀπ' ὅπου ἀνεχώρησαν διὰ τὴν Ἑλλάδα, δυσσαρεστηθέντες ἐξ αἰτίας τοῦ Σεύθου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπλήρωσε ὅσα ἔταξε. Πάντα τὰ ἀνωτέρω περιγράφονται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ξενοφῶντος εἰς τὸ 7ον βιβλίον τῆς «Κύρου Ἀναβάσεως». Ὁ τόπος ὅπου ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πατρίδος μας, μέχρις ἐσχάτων, ἔφερε τὸ ὄνομα «Ἑλληνας» πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῆς τῆς στρατοπεδείσεως τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ὁ Ξενοφῶν, δὲν ἀναφέρει τοὺς Ἀστούς, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ Στράβων λέγει ὅτι ἐδῶ, εἰς αὐτὴν τὴν περιφέρειαν ἐπικρατοῦσαν οἱ Ἀστοί. Εἰς αὐτὸ εὐρίσκουν ἀντιγνωμίαν, ὄμως τὰ πράγματα εἶναι φυσικώτατα. Ἐπὶ Σεύθου Β' οἱ Ὀδρῦσαι εἶχαν καταλάβει καὶ κυριαρχήσει ἐφ' ὅλων τῶν φυλῶν, ἐπομένως οὐδόλως ἦτο δυνατόν, ν' ἀναφέρονται οἱ Ἀστοί, οἱ ὅποιοι εἶχον καθυποταχθῆ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος εἰς τοὺς Ὀδρύσας, ἀντιθέτως μετὰ ἀπὸ τέσσαρας ὀλοκλήρους αἰῶνας εἶχαν πάλι ἐπικρατήσει οἱ Ἀστοί, πρῶγμα τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ σύγχρονος τῶν γεγονότων Στράβων. Περὶ τῷ 382 ἀνέλαβε τὸ βασίλειον τῶν Ὀδρυσῶν ὁ Κότυς Α', βασιλεὺς ἔμπειρος εἰς τοὺς πολέμους καὶ πλουσιώτατος. Συνεμάχησε μετὰ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι τὸν ἐτίμησαν μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου καὶ μὲ χρυσὸ στεφάνι. Τὰ κρατίδια εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε διαχωρισθῆ τὸ κράτος τῶν Ὀδρυσῶν ἀπὸ τοὺς προγενέστε-

ρους βασιλείς συνηνώθησαν ὑπὸ τοῦ Κότυος Α' ὅστις δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἐβοηθεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἰφικράτους, πὺ ἐγίνε καὶ γαμβρός του. Ἀναμφισβητήτως ὁ Κότυς ὑπῆρξε σπουδαῖος βασιλεὺς. Εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βιζύης νομίσματα φέροντα τὸ ὄνομά του καθὼς καὶ ἐπιγραφὴ. Ἐκ τούτων συμπεραίνεται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κότυος μετεφέρθη ἢ πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἀπὸ τὰ Κύπελα εἰς τὴν Βιζύην. Ἡ Βιζύη λόγῳ τῆς θέσεώς της, ἦτο ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀρμόζουσα πόλις διὰ τὰ γίνῃ πρωτεύουσα. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἀπὸ τοῦ Σιτάλκου εἶχε τὰ πρωτεία. Πάντως αὐτὸ δὲν εἶναι σίγουρον. Ἡ Βιζύη, κατ' ἀπόλυτον βεβαιότητα, ὑπῆρξε συνεχῶς πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἀπὸ τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν Βασιλέα Σαδάλα (ὄχι τὸν πατέρα τοῦ Κότυος Α') μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κότυος, τὸ κράτος πάλιν διεμοιράσθη εἰς τοὺς τρεῖς υἱούς του, τὸν Βιρυσάδην, τὸν Ἀμάδοκον καὶ τὸν Κερσοβλέπτην, ὅστις ἐκυριάρχει εἰς τὴν περιοχὴ τῆς Βορειοανατολικῆς Θράκης. Οὗτος διὰ παρασπονδιῶν καὶ παραβάσεως συνθηκῶν κατώρθωσε τὰ γίνῃ κύριος ὅλης, πάλιν, τῆς πατρικῆς κυριαρχίας. Ὅμως ἐπὶ τῆς βασιλείας του, εἰς τὸν ὀρίζοντα ἀνεφάνη ὁ Φίλιππος ὁ Μακεδὼν, μετὰ τοῦ Μεγάλου υἱοῦ του. Ἐπὶ Κότυος οἱ Τριβαλλοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ ὑψώματα τῆς περιοχῆς τῆς σημερινῆς Τρουλιᾶς (τὰ ὑπάρχοντα ἄραγε σχέσις μεταξὺ Τριβαλλῶν καὶ Τρουλιανῶν; πάντως οἱ τελευταῖοι ἔχουν τὰ γνωρίσματα τῶν Τριβαλλῶν, τουτέστι εἶναι ὑψηλοί, ριψοκίνδουνοι, ὑπερήφανοι καὶ ἀκμαῖοι,) ἐπέδραμαν ἐπὶ τὰ νότιά της, ἔφθασαν μέχρις τῆς παραλίας. Ἡ γενναίότης τους ὑπῆρξε παροιμιώδης. Ὁ Ἰσοκράτης εἰς τοὺς λόγους του ἀναφέρει αὐτούς. Καὶ παρ' ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐθεώρουν κατ' ἐξοχὴν βαρβάρους καὶ ἀπολίτιστους, ἐν τούτοις ὁ Ἰσοκράτης τοὺς ἀναφέρει ὡς παράδειγμα διὰ τὴν μεγίστην ὁμόνοιαν πὺ εἶχον μεταξὺ τους καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆρξαν ἐπικίνδουνοι καὶ φοβεροί. Περὶ δὲ τῆς ἀνδρείας των λέγεται τὸ ἑξῆς: «Οἱ Τριβαλλοὶ κάμνουν εἰς τὰς μάχας τέσσαρες φάλαγγας, ἢ πρώτη τῶν ἀδυνάτων, ἢ ἐπομένη τῶν ἀνδρειοτέρων ἢ τρίτη τῶν ἱππέων καὶ ἢ τετάρτη τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμπόδιζον τοὺς τρεπομένους εἰς φυγὴν ὑβρίζουσαι αὐτούς». (Νικόλαος Δαμασκινὸς) FRAGM, HIST. CRACC). Ὁ Κότυς εὐρέθη εἰς δύσκολον θέσιν καὶ δι' αὐτὸ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Πράγματι ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Χαβρίας, περὶ τῷ 376 τοὺς ἐξεδίωξε πρὸς τὴν περιοχὴν ἀπ' ὅπου ὤρμηθησαν. Τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴ κατῆλθον οἱ Κροβύζοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Βόρειον Θράκην, παρὰ τὸν Δούναβιν. Λέγεται ὅτι διέμειναν ἀρκετὸν καιρὸν περὶ τὴν Μήδειαν καθὼς καὶ εἰς τὸν σημερινὸν Λόγγον τῆς Θυριάδος. Ἐφημίζοντο διὰ τὴν τρυφήν των καὶ ἀναφέρεται ὡς βασιλεὺς αὐτῶν ὁ Ἰσάνθης. Πολλοὶ συσχετίζουν τὰ ἔρειπια τὰ εὐρισκόμενα παρὰ τὸν Λόγγον τῆς Θυριάδος μετὰ τοὺς Κροβύζους, ἴσως διότι πολὺ μεταγενέστερα ὠνομάσθη ἡ περιοχὴ αὐτὴ

Καθαρίζη. Τοῦτο τὸ ὄνομα ἂν καὶ ὁμοιάζει κάπως μὲ τὴν λέξιν Κροβύζοι, ὅμως δὲν εἶναι καθόλου ἀσφαλές ἓνα τέτοιο συμπέρασμα ἐκ τῆς ἀπλῆς ἠχητικῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων (τουρκ. Καρά Βιζύη = Μαύρη Βιζύη) Ἀυταὶ αἱ φυλαὶ τῶν Τριβαλλῶν καὶ Κροβύζων, καθὼς καὶ οἱ Ὀδοῦσαι, ἔχοντες βασιλεῦσιν τὸν Κερσοβλέπτην, ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ ἐπέστησαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Φιλίππου. Πρὶν γὰρ βοηθηθῆ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὁ Κερσοβλέπτης εἶχε ὑποταχθῆ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Μακεδόνος. Ὁ Φίλιππος (1) πᾶσαν τὴν Θράκην κατέστησε φέρον ὑποτελῆ εἰς τὴν Κραταῖαν Μακεδονίαν. Οἱ Τριβαλλοὶ ὅμως ἔφερον σχετικὴν ἀντίστασιν, πρᾶγμα ποὺ ἐπροζάλεσε τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Φιλίππου. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ὁ Ἀλέξανδρος ἀνήψε μάχην τῷ 355 π. Χ. καὶ κατενίκησε τὸν βασιλεῦσιν τῶν Τριβαλλῶν Σύρμον, ὅστις εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ τῶν Τριβαλλῶν βασιλεῖς ποὺ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν. Περὶ αὐτῆς τῆς μάχης ὁμιλεῖ ὁ Ἀρριανὸς εἰς τὴν «Ἀνάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου» (βιβλ. 1, 4). Ἡ Μακεδονικὴ κυριαρχία ἐπεξετάθη ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου. Ὁ Φίλιππος ἐπέτρεψε νὰ βασιλεύσουν εἰς Θράκην οἱ βασιλεῖς τῆς, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν θεβαίως αὐτοῦ. Εἰς ὀλόκληρον δὲ τὴν Ἀστικὴν χώραν ἔκτισε πόλεις, ὅπως Β. Δ. τῆς Βιζύης τὴν Πεντάπορον, τῆς ὁποίας τὰ τεῖχη σώζονται μέχρι σήμερον, ἐπίσης εἰς τὴν θέσιν Ἀξάμου (νῦν Πολυχρόνογλου) τῆς περιφερείας Σαμμακοβίου, ἔκτισθη μία ἄλλη πόλις, τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν κίονες καὶ ἀρχαῖα νομίσματα τοῦ Φιλίππου. Ἡ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καθυπόταξις τῆς Θράκης ἐπέδρασε σπουδαίως εἰς τὸν ἑλληρισμὸν τῆς. Οἱ Μακεδόνες ἦλθον εἰς ἐπιγαμίαν μετὰ τῶν Θρακῶν καὶ ἤρχισαν νὰ ὑπερισχύουν τὰ Ἑλληνικὰ πλέον ἔθιμα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Θράκη ὑπετάχθη εἰς τὸν Λυσίμαχον, ὁ ὁποῖος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Θράκης. Τῷ 313 π. Χ. οἱ Θρακῆς ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ, ὅμως ὁ Λυσίμαχος (2) τοὺς ὑπέταξε. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὁ τόπος ὑπέστη πολλὰς περιπετείας. Περὶ τῷ 281 π.Χ. ἡ Θράκη περιέρχεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Σελεύκου, ὅστις ἐνίκησε τὸν Λυσίμαχον. Κατόπιν περιῆλθε εἰς τὸν Πτολεμαῖον, τὸν ἐπιλεγόμενον Κεραυνό. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος κατέρχονται οἱ Γαλάται, οἱ ὁποῖοι λεηλατοῦν τὸν τόπον. Περὶ

1. Λέγεται ὅτι σὲ μάχην κατὰ τῶν Τριβαλλῶν ὁ Φίλιππος ἐτραυματίσθη εἰς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ ἔκτοτε ἔμεινε μονόφθαλμος, μὴ δυνηθεὶς νὰ τὸν θεραπεύσῃ.

2. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ Λυσίμαχος ἔσχεν ἐταῖρον ἢ στρατηγὸν φίλον Βίζυν ὀνόματι, πιθανὸν Θρακὰ τὴν καταγωγὴν. Ὁ Βίζυς λοιπὸν, ὅταν ὁ Λυσίμαχος ἔκτισε τὴν Λυσιμαχίαν, ἔκτισε μίαν πόλιν δίπλα στὴν παλαιὰ καὶ καταστραφεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ Δάματα, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε Βιζύη, ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. (Ἰωαννίδης Σαβ. Ἱστορία τῆς Βιζύης σελ. 9). Κατὰ τὸν Ἰωαννίδην τὰ Δάματα ἦτο ἡ ἀρχαία Βιζύη, ὅμως δὲν ὠνομάζετο τοιοῦτοτρόπως.

τῷ 184 π. Χ. οἱ Θραῖκες ἐπαναστατοῦν πάλι κατὰ τῶν δυναστῶν των, ὅμως ὁ Φίλιππος Ε' κατορθώνει νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐξουσίαν του. Κατὰ τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα, οἱ Θραῖκες βοηθοῦν τὸν Βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα τὸν Β' ὅμως οὐδεὶς δύναται ν' ἀντισταθῇ στὴν τρομακτικὴ ἐπέλασιν τῶν Ρωμαίων. Ἡ Θράκη περιέρχεται εἰς χεῖρας τῶν Καισάρων τῆς Ρώμης. Πολλοὶ καταστροφαὶ συνέβησαν τότε καὶ πολλοὶ πόλεις ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός, ὅπως ἡ Ἀπολλωνία περὶ τὸ 72 π. Χ. ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ρωμαίων Μάρκου Λουκουλλοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀναφέρονται πάλιν οἱ Ἀστοί, τῶν ὁποίων ἡ φυλὴ, ἐπὶ τόσους χρόνους δὲν ἀνεφέρετο. Οἱ Ρωμαῖοι ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Βιζύης τὴν κατέταξαν εἰς τὴν PREFECTURA ASTICA (Ἀστικὴ στρατηγία) τοὺς δὲ κατοίκους ὀνομάζουν ASTII ἢ ASTAE. Οἱ τελευταῖοι βασιλεῖς τῆς περιοχῆς, ἀπόγονοι τῶν Ὀδρουσίων βασιλέων, συνεργάζονται μὲ τοὺς Ρωμαίους. Ὁ Ρομητάλκης ὁ Α' (11 π.Χ. 12 μ.Χ.) ὑπῆρξε φίλος τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, συμπολεμήσας κατὰ τοὺς πολέμους ποὺ εἶχε αὐτὸς κατὰ τοῦ Ἀντωνίου. Εἰς τὸ πλησίον τῆς Βιζύης χωρίον Μαγκρουώτισσα εὐρέθη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία λέγει τὰ ἑξῆς:

«ΘΕΩ ΑΓΙΩ ΤΨΙΣΤΩ ΤΠΕΡ ΤΗΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥΣ ΚΑΙ ΠΥΘΟΔΩΡΙΔΟΣ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΟΙΛΑΛΗΤΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΕΤΕΑΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΩΝ ΓΑΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΡΟΚΟΣ ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ».

Ἐξ αὐτῆς συμπεραίνομεν ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων Γάιος Κρόκος ἔσωσε τὸν Ρομητάλκην ἀπὸ βέβαιου θάνατο κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Κοιλαλητῶν⁽¹⁾, οἱ ὁποῖοι ἐπανεστάτησαν τότε κατὰ τοῦ Ρομητάλκου. Ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Θρακῶν ὑπῆρξε ὁ Ρομητάλκης ὁ Ι' (37 - 46 μ. Χ.) σύγχρονος τοῦ Καλλιγούλα. Ὅστερα ἀπ' αὐτὸν οὐδεὶς ἄλλος ἀναφέρεται. Πρὶν κλείσωμεν τοῦτο τὸ κεφάλαιον, πρέπει νὰ εἰπώμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ἐπεκράτουν κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βορειοανατολικῆς Θράκης, ἃν καὶ αὐτὰ εἶναι ὅλα κοινὰ σχεδὸν δι' ὅλους τοὺς Θραῖκας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ παλιοὶ κάτοικοι τῆς Θράκης ὑπῆρξαν πολεμικώτατοι καὶ ἀνυπότακτοι. Ἐλάτρευαν ὅπωςδῆποτε τὴν ἐλευθερίαν, μολονότι δὲν ἔκαμναν πάντοτε καὶ ἀρίστην χρῆσιν αὐτῆς, ἐὰν πιστεύσωμεν μερικοὺς παλιοὺς συγγραφεῖς ποὺ ζητοῦν κατὰ σύστημα, καὶ σκοπῶς ἴσως, νὰ τοὺς δυσφημήσουν. Ἡ Θράκη ἦτο πολυάνθρωπος, ὅμως δὲν συνέδεε, τοὺς λαοὺς της, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ ὁμόνοια, ὅπως εἰς τοὺς Τριβαλλοὺς. Ἐπομένως, ἕνεκα τῆς ἀσυνεννοησίας της αὐτῆς, ἡ Θράκη, ἦτο μᾶλλον ἀδύνατη, πράγμα τὸ ὁ-

1. Κοιλαλήται πιθανὸν νὰ διέμενον εἰς τὴν μεταξὺ τῆς σημερινῆς Μηδείας καὶ Στράντζας χώραν, νῦν ἐπαρχία Κοιλαγκός. (Ἰωαννίδης Σαβ. Ἰστ. Βιζύης).

παῖον συνέβαλε πολὺ ὥστε νὰ εἶναι ἕρμαιον τοῦ ἐκάστοτε ἰσχυροῦ. Ἡ ἀσυνεννοησία αὐτὴ παρατηρήθη καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας ἐν πολλοῖς. Πρὶν ἐπιδράσῃ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς στὸν τόπον αὐτὸν ὑπῆρχον μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα παρέμειναν καὶ εἰς τὴν μετέπειτα ἐποχὴν, ἴχνη δὲ αὐτῶν, φθάνουν ἴσως καὶ μέχρι σήμερον. Ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἀσχολία περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς δὲν ἦτο καὶ πολὺ τιμητικὴ δι' ἓνα ἄνδρα, ἀπ' ἐναντίας ἦτο ἐντιμότερος ἐκεῖνος ποὺ εἶχε ὡς κύριον ἔργον του τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἄσκησιν εἰς τὰ πολεμικά, τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Θράκην. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἦσαν οἱ Θραῖκες ἀριστοὶ πολεμισταί, ἔχοντες καὶ περίφημα ὅπλα. Ὁ Ὀμηρὸς εἰς τὴν Ἰλιάδα του, ἐπαινεῖ τὰ ξίφη τῶν Θρακῶν, καὶ ὁ Ἰφικράτης, φίλος καὶ γαμβρὸς τοῦ Κότυος, εἰσήγαγεν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων τὰς ἀσπίδας των. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἦσαν περίφημοι ἵππεῖς καὶ πελτασταί, πρῶγμα τὸ ὁποῖον συνέβαλε εἰς τὴν πρόσληψίν των ὡς μισθοφόρον ἀπὸ τὰ διάφορα ἄλλα ἔθνη. Ἡ συνήθεια τῆς στίξεως τοῦ δέρματος μὲ πικρίματα ποὺ παρέμειναν ἀνεξίτηλα δὲν ἔλειψε καὶ εἰς τὴν Θράκην. Καὶ σήμερον ἀκόμη, εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἄνθρωποι στίζουν τὸ στήθος των μὲ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ. Οἱ Θραῖκες, ὡς πολεμικώτατος λαὸς φυσικῶν ἦτο νὰ εἶναι βίαιοι καὶ ὀρμητικοί· ἀλλὰ ὅτι ἦσαν καὶ ἔκδοτοι εἰς τὴν λαίμαργίον ἢ ὅτι ἔτρωγαν πάρα πολὺ τὰ σκόρδα, αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ὑπερβολὴς τοῦ Ἀριστοφάνους ποὺ ἀναφέρει εἰς τοὺς «Ἀχαρνεῖς» ὅτι «σκορδοφαγοῦσιν οἱ Θραῖκες». Ἐξ ἄλλου ἦτο σύνηδες φαγητὸν διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Ὅτι δὲ ἔπιναν ἄνευ μέτρου καὶ ἐμεθοῦσαν ὑπερβολικά, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ δεχθοῦμε μὲ κάποιαν ἐπιφύλαξιν· «ἐπεικῶς δ' εἰσὶ πάντες οἱ Θραῖκες πολυποτοὶ» λέγει ὁ Θεοφάνης, καθὼς καὶ ὅτι ἦσαν ὑπερβολικὰ φιλήδονοι ἢ ὅτι μερικὰ θρακικὰ φῦλα ἐπεδίδοντο τάχα εἰς τὴν πολυγαμίαν. Ἴσως μὲ τὴν πολυγαμίαν ἠθέλησαν μερικοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀθρόαν παραγωγὴν τέκνων ποὺ ἦτο πράγματι φοβερὰ ἠϋξημένη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπώλουν συχνὰ τὰ προϊόντα τῆς πολυγαμίας των, ἄρρενα ἢ θήλεα, ὡς δούλους. Εἶναι γεγονὸς ὅτι εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ὑπῆρχε κατ' ἀναλογίαν μεγάλο μέρος δούλων ἐκ Θράκης. Ἀκόμη καὶ ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦτο Θρακικώτισσα δοῦλα. Τοὺς αἰχμαλώτους των κατὰ τὸν πόλεμον οἱ Ἀρχαῖοι Θραῖκες ἐπωλοῦσαν ὡς δούλους, καὶ ἔσφαζον τοὺς ἰδικούς των οἰκείους εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὑπῆρχε φόβος νὰ αἰχμαλωτισθοῦν. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐπίστευον ὅτι ἡ ζωὴ προσφέρει πάμπολλα βάσανα, ἔκλαιον κατὰ τὴν γέννησιν τέκνον, ἐνῶ ἀντιθέτως ἔχαιραν κατὰ τὸν θάνατον. Ἐπίσης κατὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου ἔσφαζαν, ἐκείνην ἐκ τῶν γυναικῶν του, ποὺ ἠγάπα περισσότερο ὁ ἀποθανών, πρῶγμα ποὺ συνέβαινε καὶ εἰς πάμπολλα ἄλλα μέρη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Παρ' ὅτι ἦσαν ὀπωσδήποτε βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι, πρὸ τῆς ἐπιδράσεως ἐπάνω των τοῦ κλασσικοῦ Ἑλλην. πολιτισμοῦ, ὅπως ἐμ-

φανίζονται ἐκ τῶν προαναφερθέντων ἐθίμων καὶ ἠθῶν, ἐν τούτοις ἀγαποῦσαν μὲ πάθος τὸν χορὸν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν. Ἦσαν πασίγνωστοὶ οἱ Θραῖκες ἀοιδοί, ραψῶδοί, καὶ μουσικοί. Πολλοὶ Θραῖκες ἔγιναν διάσημοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀκριβῶς διὰ τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν, ὅπως ὁ Μουσαῖος, ὁ Εὐμόλπος, ὁ Θάμυρις καὶ ἄλλοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ὀρφέα, ὁ ὁποῖος ἔφθασε νὰ εἶναι τὸ σῆμα κατατεθὲν τῆς μουσικῆς καὶ ποιήσεως ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θρησκεία των, εἶχον πολυθετα, ὅμως ἦτο ὀπωσδήποτε αὕτη περιορισμένη, ἐν σχέσει μὲ τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Ἐλάτρευαν τὸν Ἄρη, τὸν κατ' ἐξοχὴν θεὸν τοῦ πολέμου, ὅστις ἀντιπροσώπευε τὰς προθέσεις των. Λόγῳ, ἀκριβῶς τοῦ πολεμοχαροῦς χαρακτήρος των ἐπίστευον ὅλοι οἱ Ἕλληνες ὅτι ὁ Ἄρης εἶχεν ὡς προσφιλὲς ἐνδιαίτημά του τὴν Θράκη. Οἱ δὲ Θραῖκες τὸν Ἄρη ἐκάλουν Ὀδρῦσιον, ἀσφαλῶς λόγῳ τοῦ πολεμικωτάτου χαρακτήρος τῆς φυλῆς τῶν Ὀδρυσῶν. Ἐλάτρευαν ἐπίσης τὴν Ἄρτεμιν, τὴ θεὰ τοῦ κυνηγίου, διότι ὡς εἶναι γνωστὸν ἡ Θράκη, καὶ δὴ ἡ ὄρεινή, προσφέρεται διὰ τὸ κυνήγιον. Ἄλλος θεός, ὁ ὁποῖος ἔχαιρε λατρείας ἀπὸ τοὺς Θραῖκας ἦτο ὁ Ἑρμῆς, ὃχι ὡς προστάτης τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς πρότυπον κατεργαριᾶς καὶ ἀναξιοπιστίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Θραῖκες ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ὑπολοίπων Ἑλλήνων ὡς ἀναξιόπιστοι. Οὐδέποτε ἐκράτησαν ὅλας τὰς συνθήκας ἢ τὰς ἀνακωχὰς τὰς ὁποίας εἶχαν κάμει. Ἡ ἀρχαία παροιμιώδης ἔκφρασις «Θρακία Παρεύρεσις» δηλαδὴ Θρακιώτικο κόλπο, ἦτο ἀκριβῶς ἡ χαρακτηρίζουσα αὐτὴν τὴν ἄπιστον διάθεσιν των. Ἐκεῖνος ὅμως ὁ θεός, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευαν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὑπῆρξε ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τοῦ κρασιοῦ. Ἡ ὄρει-ώδης λατρεία του, τὰ διονυσιακὰ μυστήρια, ἡ μέχρις ἀναισθησίας «ἀκρασία» ἢ ποιητικὴ διάθεσις ποῦ ἐνέπνεε, προσεέλκυσε, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Ὁ Διόνυσος ἢ Βάκχος ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τῶν Θρακῶν. Ἀκόμη δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ διετηρήθη εἰς τὴν Θράκην, ἂν ὃχι τὸ ὄνομα, ὅμως ἡ οὐσία καὶ τὸ διονυσιακὸν πνεῦμα (περὶ βλ. καὶ τὰ πλησίον τοῦ Σαμμακοβίου τελούμενα μέχρι σήμερον «Ἀναστενάρια»). Ἡ γλῶσσα τὴν ὁποία ὠμίλουν οἱ Ἀρχαῖοι Θραῖκες ὑπῆρξε ἀκατάληπτος. Ὁ Ὅμηρος λέγει εἰς τὴν «Ἰλιάδα» ὅτι οἱ Ἕλληνες εὐκόλως συνεννοοῦντο μετὰ τῶν Θρακῶν εἰς τὰς συναλλαγὰς. Ἀναμφισβητήτως κατὰ τὴν προκλαστικὴν περίοδον, ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχε ἐξελιχθῆ τόσον ὅσον κατόπιν, ὡς ἐκ τούτου αἱ διαφοραὶ πρὸς τὴν Θρακικὴν ὑπῆρξαν μᾶλλον ἐπουσιώδεις ἢ δὲ παρουσιαζομένη δυσκολία θὰ ἦτο ἀσφαλῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς, διότι οἱ Θραῖκες εἶχον τραχεῖαν καὶ σκληρὰν προφοράν. Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου ἡ Θρακικὴ γλῶσσα κατέστη ἀκατάληπτος ὅσον προώδευε καὶ ἐκλεπτόνετο ἡ Ἑλληνική. Ἡ πρωταρχικὴ Θρακικὴ γλῶσσα ἔμεινε ἀτεχνος καὶ ἀκατέργαστος, δι' αὐτὸ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν καὶ μετέπειτα, ἐχρηιάζοντο διερμηγέα οἱ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ συνομιλήσουν μα-

ζί των. Ὁ Ξενοφῶν (Κυρ. Ἀνάβ. VII 2, 32) ἀναφέρει ὅτι, περὶ τὸ 400 π. Χ. συνεννοήθη μετὰ τοῦ Σεύθου τοῦ Β' διὰ διεμφηνέως. Ἐπομένως καὶ τότε ἀκόμη διετήρουν τὸ γλωσσικὸν των ἰδίωμα. Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου ἐξελληνίσθη τελείως, ἰδίως ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ ἐντεῦθεν. Τόσον πολὺ ἐξελληνίσθησαν, ὥστε τὸν 1ον καὶ 2ον μ. Χ. αἰῶνα τίποτε δὲν σώζεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Θρακικὴν, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγες λέξεις πού ἀφοροῦν ὀνομασίας τόπων καὶ προσώπων π. χ. Οὔστουδιζὸς (Χαφσᾶ), Βουρτουδιζὸς (Μπαμπᾶ - Ἑσκῆ), Οὔσκουδάμα (Ἀδριανούπολις). Οὐδὲν ἐσώθη ἐπίσης γραπτὸν, πλὴν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὀλίγων ἄλλων, ὅπως ὁ χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ Ἐξέροβου, ὁ ὁποῖος φέρει ἐπιγραφὴν μὲ Ἑλληνικοὺς χαρακτήρες, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται κανεὶς νὰ ξεχωρίσῃ λέξεις καὶ νὰ ἐξαγάγῃ νόημα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας οὐδεὶς Θράξ ὠμίλει ἄλλην γλῶσσα πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς. Παρ' ὅτι μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων οἱ Θραῖκες ἐθεωροῦντο βάρβαροι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐν τούτοις οἱ τελευταῖοι διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν κατακτήσεων τόσον ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτῶν ὥστε οἱ Θραῖκες νὰ πιστεύουν ὅτι ἦσαν ἀνέκαθεν συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸ θυμίζει ὁ Σεύθης εἰς τὸν Ξενοφῶντα διὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ἐπισημαίνεται δὲ αὐτὴ ἡ ἀφομοίωσις τῶν Θρακῶν πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας δι' ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης εἰς ἑνᾶ λόγον του: «Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ Ἰωνίαν οἰκοῦντες, Ἑλλάδος ἐσμέν ἕγκονοι».

Ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὀλόκληρος ἡ Βορειοανατολικὴ περιοχὴ τῆς Θράκης ἦτο ἐξηρητημένη ἀπὸ τὴν Βιζύην, ἡ ὁποία ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν σπουδαία πόλις. Πρὶν κἄν γίνῃ πρωτεύουσα τῆς Ἀστικῆς στρατηγίας ἐπὶ Ρωμαίων, εἶχε ἐξελληνισθῆ καὶ προοδεύσει. Μαρμάρινες οἰκοδομές, εὐρύχωρα θέατρα καὶ ὁμορφοὶ ναοὶ τὴν ἐστόλιζαν. Τ' ἀγάλματα, οἱ ἐπιγραφές, τὰ νομίσματα κ' οἱ τάφοι μὲ τὰ πλούσια «κτερίσματα» πού εὐρέθησαν, μαρτυροῦν διὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν παλαιὰν δόξαν της. Καὶ ἐπὶ Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως συνέχισεν τὰς προόδους της καὶ διετήρησεν τὴν ὁμορφίαν της, παρὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας τῶν Θρακῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο χτισμένη εἰς στρατηγικωτάτη θέσιν ἦτο τὸ φρούριον καὶ ὁ προμαχῶν ἐναντίον παντὸς ξένου ἐπιδρομέως, πού κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καθὼς καὶ πρὶν ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνας, ἦσαν παμπληθεῖς. Οἱ Γαλάται, οἱ Γότθοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἔκαμναν συνεχῶς ἐπιδρομὰς. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ Βιζύη εἶχε ἰσχυρότατα τείχη, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα προσέκρουε πᾶσα ἐπίθεσις ξένων. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως αὐτὴν, μία καινούργια, ἀνατρεπτικὴ διὰ τὰς παλαιὰς δοξασίας, θρησκεία εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον, ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης, ἡ Χριστιανικὴ. Ἡ εἴσοδος αὐτῆς τῆς νέας θρησκείας

φέρει ριζική ἀναζήμωσι καὶ ὅπωςδήποτε θρησκευτικὸ σάλο. Οἱ Θράκες ἐν πολλοῖς ἀκολουθοῦν τὴν θρησκεία τοῦ Ναζωραίου εὐρίσκουν κάτι εἰς αὐτήν, τὸ ὁποῖο τοὺς ἀνακουφίζει. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παραδοχῆς εἶναι οἱ βασανισμοί, οἱ διωγμοὶ ὁ θάνατος. Ἡ Θράκη ὑπέφερε καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν μανία τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Εἶναι γνωστὴ ἡ λύσσα τῶν δέκα διωγμῶν, τοὺς ὁποίους ἐνήργησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν οἱ ἐκάστοτε Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες. Ἐπὶ Μαξιμιλιανοῦ, τῷ 289 μ.Χ. ὁ διωγμὸς ἦτο σφοδρότατος καὶ ἀναφέρονται περὶ τοὺς τριάκοντα ἐπτὰ μάρτυρες εἰς τὴν περιοχὴν Βιζύης, οἱ ὁποῖοι ἐρίχθησαν σὲ καμίνι φλογερὸ μαζὶ μὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς περιοχῆς Ἀπελλιανό, ὅστις εἶχε ἀσπασθῆ τὸν χριστιανισμόν. Κατ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἐμαρτύρησαν ἡ Θέκλα καὶ ὁ Ἀγάπιος, ριφθέντες εἰς τὰ θηρία, ζῶντες. Ἡ Βιζύη κατὰ τὴν ἐμφάνισι τῆς νέας θρησκείας, ἔδρα τοῦ Ρωμαίου ἡγεμόνος, κατέστη ὁ τόπος τῶν μαρτυρίων τῶν χριστιανῶν, ὅπως παρουσιάζεται ἐκ τῶν πολλῶν πρωτοχριστιανικῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν στὴ περιοχὴ τῆς. Οἱ διωγμοὶ πῆραν τέλος μὲ τὴν ἀνοδοῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν θρόνον. Μὲ τὸν χωρισμὸ τοῦ κράτους, καὶ τὴν ἐπικράτησι τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἡ Βιζύη γίνεται ἔδρα ἐπισκόπου καὶ πρωτεύουσα τοπικῆς διοικήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆχθη. Ἐδιοικεῖτο ὑπὸ Κονσιλαρίου (Βουλευτοῦ). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τὰ ὄρη τῆς Στράντζας ἐχρησίμευσαν ὡς ἡ πρώτη ἀμυντικὴ γραμμὴ διὰ τὴν σωτηρίαν ἐκάστοτε τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Βιζύη, ἔνεκα τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀσφαλῶν τειχῶν τῆς, ἐχρησιμοποιήθη, ἐπὶ Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὡς τόπος ἐξορίας ἐπισήμων προσώπων. Ὁ πρῶτος ἐξορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς αὐτήν, ἦτο ὁ Εὐστάθιος ὁ ὁμολογητῆς, Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὅστις εἶχε πάμπολλους ἐχθροὺς εἰς τὸ στενὸν περιβάλλον τοῦ βασιλέως. Ὅλη ἡ Ἀστικὴ περιοχὴ μαστίζεται ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ καὶ κατόπιν ἀπὸ πολλὰς ἐπιδρομὰς. Ἡ Ἀστικὴ χώρα ἦτο πλουσία καὶ καρποφόρος, τὰ δὲ χωριά τῆς ἦσαν πλουσιώτατα, πρᾶγμα ποὺ προσεῖλκυε τοὺς ἐπιδρομεῖς. Γότθοι καὶ Οὔθοι, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀτίλα, κατέρχονται διὰ ν' ἀρπύξουν, νὰ κάψουν καὶ νὰ σκοτώσουν. Οἱ κάτοικοι ὑποφέρουν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὰ βάρβαρα αὐτὰ στίφη. Οἱ Αὐτοκράτορες προσπαθοῦν νὰ ἀντιδράσουν, ὅμως οἱ ἐπιδρομεῖς αὐτοὶ δὲν εἶναι τακτικὸς στρατὸς διὰ ν' ἀντιμετωπισθοῦν. Καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς κατεβαίνουν ἄλλες φυλὰς μὲ καταστρεπτικὰς διαθέσεις, ὅπως οἱ Ἄνται, οἱ Ἄλλανοὶ καὶ οἱ Σλαῦοι. Διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν κατοίκων τῆς Ἀστικῆς χώρας ὁ Ἰουστινιανός, ἀποφασίζει νὰ κτίσῃ φρούρια εἰς τὰ ὄρεινά μέρη τῆς περιοχῆς, καὶ νὰ τὰ ὀχυρώσῃ μὲ ὑψηλὰ τεῖχη, ὥστε ν' ἀντέχουν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Ὅταν ἐνεφανίζοντο βάρβαροι ἐπιδρομεῖς, οἱ βιγλάτορες (παρατηρηταί), εἰδοποιῶσαν τοὺς κατοίκους τῶν γύρω χωρίων μὲ κωδωνοκρουσίαις καὶ τυμπανοκρουσίαις. Ἐκεῖ κατέφευγον οἱ ἐν ὑπαίθρῳ εὐρισκόμενοι καὶ ἐσώζοντο. Αὐτὰ

τὰ φρούρια ὠνομάσθησαν «Κάστρα» ἦσαν δὲ κτισμένα εἰς ἀποτόμους ἐπιφανείας τῆς γῆς, καθὼς καὶ εἰς τὰ ὄρη. Εἰς τὴν περιοχὴν Σαμμακοβίου σώζονται τὰ ἐρείπια τριῶν τοιούτων κάστρων. Ἐνα πρὸς ἀνατολάς, εἰς τὴν περιοχὴν «Ἑλληνας» δεύτερον εἰς τρίωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Σαμμακόβον, ἐπὶ τοῦ ὄρους Βεξεργένη καὶ τὸ τρίτο πρὸς τὰ βορειοανατολικά πλησίον τῆς τοποθεσίας «Συίξη». Ἄλλα τοιαῦτα κάστρα τῆς περιοχῆς εὐρίσκονται εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Τρουλιᾶς, εἰς τὴν τοποθεσία «Μεγαβούνη» ἕτερον εἰς τὸ χωρίον Πλάτσα, πλησίον τῆς Θυνιάδος. Ἐπίσης κάστρο ὑπάρχει βορειοδυτικὰ τοῦ Σκεπαστοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Μαγχιᾶ, καὶ ἓνα ἄλλο ἀπέναντι ἀπὸ τὸ προηγούμενο εἰς τὴν θέσιν Τσάβλα. Ἀνάλογα κάστρα ὑπῆρχαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Ἀστικῆς χώρας. Ἐντὸς τῶν φρουρίων αὐτῶν, οἱ κάτοικοι ἀποθίκευαν τρόφιμα διὰ τὴν διατροφή των εἰς περιπτώσιν πολιορκίας. Ὀπωσδήποτε προσέφερον ἀσφάλεια αὐτὰ τὰ κτίσματα, ὅμως ὄχι σπάνια κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων εἴτε δι' ἐπιμόνου πολιορκίας εἴτε διὰ τεχνασμάτων. Ἀναφέρεται δέ, ἐκ παραδόσεως βεβαίως, ἡ παρακάτω ἱστορία ἢ ὁποία ἀφορᾷ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία κάστρα τοῦ Σαμμακοβίου, χωρὶς νὰ καθορίζη ποῖον. Σλαῦοι ἐπολιορκούν πολλὰς ἡμέρας τὸ κάστρο. Ἐξαφνα μίαν ἡμέραν ἀπεχώρησαν. Τὸ βράδυ παρουσιάσθη εἰς τὴν καστρόπορτα μία γυναῖκα, ἡ ὁποία παρεκάλει νὰ τῆς ἐπιτρέψουν νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τοῦ κάστρου καὶ νὰ σώθῃ, πὺ εἶχε κατορθώσει νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ χέρια τους. Πράγματι οἱ ἐντὸς τοῦ κάστρου εὐρισκόμενοι ἄνοιξαν τὴν καστρόπορτα καὶ τὴν περιμάζευσαν. Ἐφιλοξενήθη ἐντὸς τοῦ κάστρου καὶ ἔλαχε ἀναλόγου φροντίδας, διότι ἔλεγε ὅτι ἦτο εἰς κατάστασιν ἐγκυμοσύνης. Ὅμως αὐτὴ ἡ γυναῖκα δὲν ἦτο παρὰ Σλαῦος ἄνδρας, γνωρίζων τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, μετεμφιεσμένος σὲ γυναῖκα. Ὅστερα ἀπὸ δυὸ τρεῖς ἡμέρας ἄνοιξε κρυφίως τὴν καστρόπορτα, περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἰσῆλθαν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐντὸς, κατασφάξαντες, λεηλατήσαντες καὶ προξενήσαντες μεγίστας καταστροφάς. Διὰ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονός, συνεκινήθη ἡ λαϊκὴ μοῦσα καὶ συνέθεσε τότε πιθανῶς τὸ παρακάτω τραγούδι, ὅπως διεσώθη εἰς τὰς ἡμέρας :

Σὲ κάστρα πολλὰ πολέμησα, σὲ κάστρα καὶ καλέδες,
μὰ σὰν τὸ κάστρο τοῦτο δῶ κάστρο δὲν ματαεῖδα.

Ἔχει μαρμαρένιες πόρτες, ἀσημένια τὰ κλειδιά...

Δὲν μποροῦν νὰ τὸ πατήσουν μὲ τὸν πόλεμο,

δὲν μποροῦν μὲ τὴν ἀπάτη καὶ τὴν μπαμπεσιά.

Νειός, μὲ γυναικεῖα ροῦχα φκιασιδώνεται,

μαξιλάρι βάζει καὶ γκαστρώνεται...

καὶ στὸ κάστρο πῆγε καὶ κρικέλισε (χτύπησε τὸν κρῖκο τῆς πόρτας)

— Ἀνοῖξτέ με τὴν ξένη καὶ τὴν ὄρφανή...

— Κάστρο δὲν ἀνοί' τέτοια ὥρα, εἶναι προδοσιά,

ἦλθες νὰ μᾶς παραδώσης μὲ τὴν μπαμπεσιά.

Εἰμ' πρωτάρα, θά γεννήσω καὶ κοιλοπονῶ,
 Ἄνοιξτε με γιὰ νὰ φασκιώσω τὸ φτωχὸ μωρό...
 Γελάστηκαν καὶ ρίχνουν τὰ κλειδιά,
 κι' ὡς ποὺ ν' ἀνοίξουν πόρτες χίλιοι μπήκανε,
 τὸ κάστρο τὸ πατήσαν, τὸν κόσμον σφάξανε.

Καθ' ὅλη τὴν περίοδο τῶν χιλιῶν ἐτῶν, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκράτησε ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, οὐδέποτε σταμάτησαν οἱ ἐπιδρομὲς καὶ οἱ λεηλασίαι. Ὁ ἐκάστοτε αὐτοκράτωρ, ἀναλόγως τῆς ἀξίας του καθὼς καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς του, κατώρθωνε νὰ φέρῃ ὀλιγόχρονη ἡρεμία εἰς τὸν τόπον, ἕως ὅτου πάλιν ἕνας νέος ἐπιδρομεὺς Σλαῦος, ἢ Ἀβάρων, ἢ Βούλγαρος κατέφθανε διὰ νὰ ξαπλώσῃ πάλι ὁ φόβος, ὁ κίνδυνος κι' ὁ θάνατος τὰ μαῦρα φτερά του πάνω στὴν χώρα. Πολλὰ ὑπέστη ἡ Ἀστικὴ χώρα, καὶ πάμπολλα ἡ πρωτεύουσά της, ἡ Βιζύη. Αὕτη ἀπὸ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τὸ Βυζάντιον μετετρέπη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συνεκέντρωσεν ἅπασαν τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν δύναμιν, ἀπεγυμνώθη ἀπὸ κάθε πολιτικὴν δόξαν καὶ λαμπρότητα. Ἐρείπια μονῶν, ἐκκλησίαι Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ (Ἁγία Σοφία) καὶ μερικὰ μόνον ὑδραγωγεῖα, ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὴν Βιζύην. Δὲν κόπτει πλέον νομίσματα ἐπὶ Βυζαντ. ἐποχῆς, δὲν εἶναι ἔδρα βασιλέως, μήτε πρωτεύουσα στρατηγίας (ἀπλῆ μόνον ἐπισκοπὴ) μὲ σπουδαῖα κτίρια καὶ ὁμορφους ναοὺς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δυνατὸν κάστρο της, εἰς τὸ ὁποῖο προσκρούει πᾶσα ἐπιδρομὴ, καὶ ἀπὸ τὰ ὀχρωματικὰ της ἔργα, κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι ἕνα «Πολίχων», ὅπως ὁ Ἱεροκλῆς τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα ἀναφέρει, ὁ δὲ Ζωναρᾶς τὸν 12ον αἰῶνα τὴν ὀνομάζει «Κάστρον τῆς Βιζύης» ἀπλῶς. Ἔχασε τὴν λάμπριν της, ὄχι ὅμως καὶ τὴν χρησιμότητά της. Περὶ τῷ 813 μ. Χ. ἡ Ἀστικὴ χώρα ὑπέστη μίαν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἐπικινδυνότερων ἐπιδρομῶν. Ὁ Κροῦμος, ὁ Βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων, ἀφοῦ κατενίκησε τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Ραγκαβὲν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐξέστρεψε εἰς τὴν χώρα καὶ κατέστρεψε ἐν τῇ μανίᾳ του, τὰ πάντα, φθάσας πρὸς τὴν Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς Χρυσῆς Πύλης. Καὶ ἡ Βιζύη δὲν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ, ὅπως ἄλλοτε, τὴν τρομερὰ καταστροφὴν. Ὁ Γενέσιος κι' ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἀναφέρουν ὅτι μόνον τὸ κάστρο της μετὰ τῶν φρουρῶν ἐσώθησαν (Πτόλισμα καὶ Πτολίεθρον) ἐνῶ ἀπὸ τὴν πόλιν δὲν ἔμεινε οὐδέν. Φοβερὰ ὑπῆρξε ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων τῷ 1183 μ. Χ. Τότε ἡ Βιζύη, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Οὐμπερτόπουλου, ὅστις ἀντιμετώπισε μὲ σθένος καὶ ἡρωϊσμὸν τοὺς βαρβάρους, ὑπέστη νέαν φοβερὰν καταστροφὴν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐσφάγησαν πλέον τῶν δύο χιλιάδων λαοῦ μετὰ τοῦ Οὐμπερτοπούλου. Τῷ 1204 ἡ περιοχὴ τῆς Ἀστικῆς χώρας, πίπτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν Λατίνων, τῶν δῆθεν Σταυροφόρων. Εὐρέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Φράγκου Βασιλέως Βαλδουίνου, τὰ δὲ παράλια τῆς Ἀστικῆς χώρας κατέλαβον οἱ Γεννήσιοι, οἱ ὁποῖοι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπεξέτειναν τὸ ἐμπόριόν τους εἰς ὀλόκληρον τὸν Εὐξείνιον Πόντον.

Αὐτοὶ ὠχύρωσαν ὅλα τὰ παράλια κτίζοντας πελωρίους πύργους καθὼς καὶ οἱ Λατῖνοι τῆς Βιζύης, ὠχύρωσαν αὐτὴν μὲ ἰσχυρότατα φρούρια. Ἐκτὸς τῆς λατινοκρατίας προσετέθησαν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ Σκυθῶν καὶ Βουλγάρων. Ἡ ἐπαρχία αὐτὴ τοῦ Βυζαντίου ὑποφέρει ὅπως καὶ ὀλόκληρος ἡ Θράκη. Ἐδόθη τέλος εἰς τὴν Λατινοκρατία τους ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1261) ὅμως οἱ ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων συνεχίζονται ἕως ὅτου περὶ τῷ 1347 καὶ ἐντεῦθεν κατορθώθη νὰ ἐπέλθῃ κάποια μικρὰ ἡσυχία εἰς τὴν περιοχὴν ὑπὸ τοῦ Ἀυτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κατακουζηνοῦ. Ὅμως ἡ Θράκη δὲν πρόκειται νὰ ἡσυχάσῃ. Εἰς τὸν ὀρίζοντα φανερώνονται τώρα τὰ μπαϊράκια καὶ ἀχολαλεῖ ὁ τόπος ἀπὸ τὰ ποδοβολητὰ τῶν ἐρχομένων νέων ἐπιδρομέων, τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος ὁ Ὁρχάν, υἱὸς τοῦ Ὀσμάν, τοῦ ἀρχηγέτου τῶν Ὀθωμανῶν ἢ Ὀσμανιδῶν Τούρκων ἀφοῦ ἐξαπλώθη εἰς ὀλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν (κατάληψις τῆς Προύσης 1326) πατῶ εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Θράκης, ἡ ὁποία πρώτη περιέρχεται ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Τῷ 1355 καταλαμβάνεται ἡ Καλλίπολις ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποτέλεσμα τῆς παρακμῆς καὶ τοῦ ἀλληλοφαγώματος τῶν Βυζαντινῶν (Παλαιολόγοι καὶ Κατακουζηνός). Ὅστερα ἀπ' ὀλίγον ἢ κατάκτησις τῆς Θράκης περατοῦται διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μουράτ τοῦ Α' (1361) καὶ μόνον ἡ Βιζύη, μετὰ τῆς Μηδείας μένουσιν ἀπόρητοι. Ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς πτώσεως τῆς Βιζύης κυμαίνεται μεταξὺ δύο ἔκδοχῶν. Ἡ πρώτη λέγει ὅτι ἡ Βιζύη προμαχήσασα καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεσαίωνος, ἀντισταθεῖσα εἰς πλῆθος βαρβάρων, ὑπεδουλώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατόπιν πολιορκίας ἐνὸς μηνὸς τῷ 1372. (1) Ἡ δὲ δευτέρα, ἡ ὁποία προέρχεται ἐξ Ὀθωμανικῆς πηγῆς, καὶ τὴν ὁποία ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀχ. Σαμποθράκης, εἰς τὸ Ἱστορικὸν καὶ Γεωγραφικὸν Λεξικόν του, λέγει ὅτι, ἐνῶ οἱ Τούρκοι εἶχαν καταλάβει σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν Θράκην, ἡ Βιζύη ἔμενε ἀπόρητη, καὶ μόλις κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ Μωάμεθ Β' τοῦ Πορθητοῦ, κατέστη δυνατὸν νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ Στρατηγοῦ Καρατζᾶ Βέη, τὸν Μάρτιον τοῦ 1453, δυὸ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν πτῶσιν τῆς Βασιλευούσης. Ὁ Καρατζᾶ - Βέης ἀσχολήθη μὲ τὴν πολιορκίαν τῆς Βιζύης κατὰ τὴν κάθοδόν του ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν, διευθύνων τὴν μεταφορὰν τοῦ μεγάλου τηλεβόλου (τῆς Χωνείας) τοῦ Οὐρβανοῦ, ὅπως ἀκριβῶς διηύθυνε καὶ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ. Κατὰ λεγόμενα ἐπίσης Ὀθωμανοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως, ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητὴς μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν φρουρίων τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν καθὼς καὶ τῆς Βρούσεως (Βουνάρ - Χισάρ) ἔστειλε τὸν Ἐξωμότην Γαζῆ Μιχάλ - Βέη μὲ τάγμα στρατιωτῶν στὴν πολιορκημένη Βιζύη, ὑπὸ τοῦ Καρατζᾶ - Βέη. Συγχρόνως δὲ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Πορθητὴς ἦλθε αὐτοπροσώπως καὶ παρακο-

1. Ἀναφέρεται ὑπὸ Σάββα Ἰωαννίδου (Ἱστορία Βιζύης).

λούθησε την πολιορκίαν. Μετά την μεγάλην ἔφοδον, την ὅποια ἐξαπέλυσε με ἀποτέλεσμα την κατάληψιν τῆς Βιζύης, ἀναφέρεται ὅτι διώρισε ὡς πρῶτον διοικητὴν τῆς περιοχῆς Βιζύης, τὸν ἰκανώτατον Σειμάρδην. Μετὰ ἀπὸ την κατάκτησιν τῆς ἐπαρχίας Βιζύης, τοῦ τελευταίου προφυργίου, πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Πόλεως, κατεκτήθησαν καὶ μερικὰ δευτερεύοντα κάστρα, ὅπως τῆς Σαρακίνας, καθὼς καὶ τῶν φρουριῶν τοῦ Πόντου, τῆς Μηδείας καὶ Θυριάδος, ὑπὸ τοῦ Καρατζᾶ - Βέη. Εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ἐγκατεστάθησαν οἱ Ὀθωμανοί, οἱ ὅποιοι ὠχύρωσαν ἰσχυρῶς ὁλόκληρον τὴν Βόρειον γραμμὴν καὶ ἀπέκλεισαν τοιουτοτρόπως πᾶσαν ἄλλην ἐπιδρομὴν. Ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐντεῦθεν ἡ πατρίς μας εὐρίσκεται πλέον κατὰ συνέχειαν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, πλὴν τῶν ὀλίγων ἐτῶν ὅπου ἠσθάνθη τὸ ἄρωμα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας (1920 - 1922).

«Η ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΜΟΠΟΛΕΩΣ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ»

Μέχρι τῆς καταλήψεως ὁλοκλήρου τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Σαμμάκοβο, ὅπως πρὸ πάνω γράψαμε. Βεβαίως ἡ γύρω περιοχὴ ἦτο κατοικημένη καὶ ὑφίστανται ἕνα σωρὸ ἐρείπια ποὺ μᾶς πείθουν ὅτι ὑπῆρχαν πολλὰ χωριά. Κατὰ πρῶτον ἀναφέρεται ὅτι ἡ Τρουλιά, τὸ γειτονικὸ χωριὸν, εἶχε ἤδη κτισθῆ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ ὑπῆρχε τὸ χωριὸν ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴ Καραβιζύη. Κατὰ τὴν Βυζαντινὴ ἐποχὴ, αὐτὸ μᾶς τὸ δηλώνουν τὰ κάστρα, ὑπῆρχαν χωριά βυζαντινῶν. Ἐξ ἄλλου αὐτὸ πιστοποιεῖται κι' ἀπὸ τὶς παμπάλαιες ἐκκλησίαις καὶ τὰ μοναστηράκια ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο σὲ μέρη ποὺ δείχνουν ὅτι ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιῶν ὑπῆρχαν σπίτια καὶ ἄλλα οἰκήματα, δείγματα κοινωνικῆς ζωῆς, ἔστω χωριάτικης. Γιατὶ ἄραγε, αὐτὰ τὰ χωριά ποὺ βρίσκονται ὀλόγυρα, δὲν συνέχισαν τὴν ζωὴ τους, παρὰ ἔτσι ξαφνικά, ἔπαισαν νὰ ὑφίστανται; Καμμιά ἱστορικὴ πηγὴ δὲν μᾶς λύει αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἐκ τῶν πραγμάτων ὅμως πρῶτον, ἐκ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐκ τῶν θρύλων καὶ τῶν παραδόσεων, συμπεραίνεται ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ χωριουδάκια διὰ τὸν φόβον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῆς «Γριτζαλιᾶς», (λέξις παραγομένη ἐκ τῆς Τουρ. λέξεως Κιρτζαλιῆς = λερωμένος, καὶ ἐξ αὐτοῦ πᾶς ἐπιδρομεὺς καὶ ληστής), ὅπως λένε τὴν κωμόπολι τοῦ Σαμμακοβίου. Κατ' ἄλλους οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν αὐτῶν μετεφέρθησαν εἰς τὸ Σαμμάκοβο καὶ ἔνεκα, βεβαίως, τοῦ κινδύνου τῶν ληστῶν καὶ τῶν ἐπιδρομῶν, ὅμως πρὸ πολὺ, χάριν τῶν σιδηρομεταλλείων, ποὺ ἀνεκαλύφθησαν ἐκεῖ καὶ τοιουτοτρόπως εὐρέθη ἐργασία ποὺ τοὺς προσέφερε ἀνέτως ἄφθονο ψωμί καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα. Αὐτὰ τὰ χωριουδάκια, ἐκ τῆς ἐπισταμένης παρατηρήσεως τῶν ἰδίων κατοίκων τοῦ Σαμμακοβίου ἀνέρχονται εἰς ἑπτὰ. Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ μιλήσωμε περὶ αὐτῶν. Τὸ πρῶτον καὶ πλησιέστερον χωριὸν, ὑπῆρ-

Ξε ἐκεῖνο πού ἦτο κτισμένο στή θέσι πού εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ «Προφήτου Ἡλία». Ἐκεῖ σήμερα ὑπάρχουν οἱ ἀμπελῶνες τοῦ Σαμμακοβίου, μὰ μέσα στοῦ κεντρικὸ σημεῖο αὐτῶν εὐρέθησαν ἀρκετὰ ἐρείπια, ὅπως μιᾶς ἐκκλησίας ὅπου σώζεται μόνο ἡ Ἁγία Τράπεζα, καθὼς καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ὅπως καλαιώτατα οἰκιακὰ σκευή. Ὡς δεῦτερο χωριουδάκι ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Σαμμακοβιτῶν, ἓνα μικροσκοπικόν, τὸ ὁποῖο ὀνομάζουν «Ἅγιο Ἀθανάσιος». Ἐδῶ τὰ ἐρείπια καὶ τ' ἀντικείμενα εἶναι περισσότερον καλοδιατηρημένα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Κι' ἐδῶ σώζεται ἡ Ἁγία Τράπεζα τῆς ἐρειπωμένης ἐκκλησίας, μισοβγαλμένη, ἢ ὅποια ἦτο πάρα πολὺ ὁμορφη. Πολλὲς φορὲς οἱ Σαμμακοβίτες ἐπεχείρησαν νὰ τὴν βγάλουν γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, αὐτὸ ὅμως στάθηκε ἀδύνατο. Τὰ ἐρείπια τούτου τοῦ χωριοῦ βρίσκονται στὰ δυτικὰ τοῦ Σαμμακοβίου, εἰς ἀπόστασι μιᾶς ὥρας. Ἐκεῖ, μεταγενεστέρας ἢ περιοχὴ ἐκαλλιεργήθη καὶ ἦσαν τὰ χωράφια τῆς κομποπόλεως. Αὐτὸ τὸ παλιὸ χωριὸ εἶχε πάρα πολλὰ νερά, καὶ σώζονται περίπου 15 βρύσες μὲ σιδηροῦχα νερά, τὰ ὁποῖα τὸν μὲν χειμῶνα εἶναι θερμὰ καὶ ἀναδίδουν μιὰ θερμὴ ἄχνα, τὸ δὲ καλοκαίρι εἶναι δροσερώτατα, σχεδὸν παγωμένα. Τρίτο χωριὸ εἶναι ἡ «Μουρτάτη», ἢ «Ἰωάννης Μουρτατιανός». Ἀπέχει περίπου μιὰ ὥρα ἀπ' τὸ Σαμμακοβίον κι' εἶναι κτισμένο στὶς πηγὰς τοῦ Μουρτατιανοῦ ποταμοῦ, στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Χινάρι (ἀχνάρι = πατημασιὰ) Ἁγίου Γεωργίου. Ἀσφαλῶς εἶναι παλαιότατο καὶ διετηρήθη μέχρι τῆς κτίσεως τοῦ Σαμμακοβίου, ὅπου οἱ κάτοικοι του μετόκησαν εἰς αὐτό. Γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ πολλὰ λέγονται καὶ πολλὰ θρυλοῦνται. Πολλοὶ ἀνεβάζουν τὴν ἰδρυσί του στὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, πράγμα ὃχι ἀπίθανον ἐφ' ὅσον αὐτὸς εἶχε κτίσει ἀρκετὰς πόλεις καὶ χωριά εἰς τὴν περιοχὴν. Κατ' ἄλλους λέγεται ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τινος βυζαντινοῦ στρατηγοῦ ὀνόματι Ἰωάννου Μουρτατιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομά του εἰς τὸ κτισθὲν ὑπ' αὐτοῦ χωριόν. Αὐτὴ ἡ ἄποψις εἶναι καὶ ἡ πιθανώτερα κατὰ τὴν γνώμην μας. Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Μουρτάτη προέρχεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Τατιανῆς, μάρτυρος τῆς περιοχῆς, κατὰ συγκοπὴν τῆς λέξεως «μάρτυρος» ἦτοι (Μαρ - Τατιανὴ = Μουρτατιανὴ). Κατ' ἄλλους πάλιν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ἀρτάνη, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ στόμα τῶν κατοίκων μετετράπη, πιθανῶς εἰς Ἀρτατιανός, κατόπιν δὲ κατὰ συμφωνίαν πρὸς τὴν Τουρκικὴν λέξιν μουρτάτ (ἀκάθαρτος) ἔγινε Μαρτατιανός ἢ Μουρτατιανός, ὅπερ καὶ πιθανώτερον. Τὸ ὄνομα αὐτὸ προσέλαβε κι' ὁ Στρατηγὸς Ἰωάννης κατόπιν, ὅταν πέρασε καὶ νίκησε τοὺς βαρβάρους εἰς τὸν τόπον αὐτὸν ἢ ὅταν ἔκτισε τὸ χωριόν, ἂν τὸ ἔκτισε. Ἀπὸ τὰ ἐρείπιά του, πού σώζονται σὲ πολὺ καλὴ κατάστασι, βλέπομε ὅτι ἦτο κτισμένο σὲ στρατηγικωτάτη θέσι. Εἶχε δὲ μία εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἢ ὅποια τώρα εὐρίσκεται εἰς τὸ χωριὸ Σχοινιά τῆς Κομοτινῆς, μεταφερθεῖσα ὑπὸ Σαμμακοβιτῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰκόνα, ἀπέδιδαν, κατὰ παράδοσι θαυμα-

τουργικὰς ιδιότητας. Λέγει δὲ ὁ θρύλος ὅτι πολλὰς φορές ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἔσωσε τοὺς κατοικοὺς τῆς Μουρτάτης προειδοποιούσα τὸν ἐρχομὸ ἐπιδρομιέων. Ἡ μεγαλόχαρη Μουρτατιανὴ Παναγία, ὅποτε ὑπῆρχε κίνδυνος ἐσάλευε τὴν ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τῆς κανδήλα. Ἔτσι μ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δηλαδὴ μὲ τὸ σάλευμα τῆς κανδήλας, προειδοποιοῦντο οἱ κάτοικοι ὅτι κάποιο κακὸ ἔρχεται, καὶ ἔσπευδαν νὰ κρυφτοῦν στὶς γύρω σπηλιές, πὺν ὑπῆρχαν στὰ βουνὰ καὶ στὰ λαγκάδια. Ἀπὸ τὰ ἑρεῖπια φαίνεται ὅτι πολλὰκις ἐπυρπολήθη καὶ κατεστράφη, ἀσφαλῶς ἀπὸ διαφόρους ἐπιδρομείς. Οἱ Σαμμακοβῖτες παραδέχονται ὅτι ἀπὸ τοὺς πρώτους κατοικοὺς τῆς κομποπόλεως τῶν ὑπῆρξαν καὶ Μουρτατιανοί. Ἐπίσης ὑπάρχει ἡ παράδοσις ὅτι λόγω τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν Κιρτζαλήδων καὶ Βουλγάρων, οἱ κάτοικοι μετώκησαν εἰς τὴν Τρουλιὰ καὶ στὴ Κρυφοκαλύθα ἢ Κορφοζολύμπα. Τὸ τέταρτο χωριὸ εἶναι ἐκεῖνο πὺν βρῖσκεται κοντὰ στὸ Κάστρο τῆς Καραβιζύης καὶ τὸ ὄποιο, λόγω τοῦ τόπου, τὸ ὠνόμαζον οἱ Σαμμακοβῖτες «Καραβιζύη».

Εἰκόνας Ἁγίου Θεοδώρου Στρατηλάτη καὶ Παναγίας Μουρτατιανῆς, χρονολογούμεναι ἀπὸ τὸ 1400.

Τὰ ἑρεῖπιά του εἶναι πειστικὴ μαρτυρία ἀρχαιοτάτης κατοικήσεως. Εἶναι σίγουρο ὅτι εἰς αὐτὴ τὴν περιοχὴ ὑπῆρχε πόλις ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ. Κατόπιν ὑπάρχει τὸ περίφημο «Κάστρο» χτισμένο πᾶνω σ' ἓνα ψηλὸ λόφο, ὕψους χιλίων περίπου ποδῶν, ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό. Ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς κατοικήθη ὁ κάτωθεν τοῦ κάστρου τόπος, ὅπου σώζονται ἑρεῖπια. Τὸ κάστρο, τουλάχιστον μέχρι τοῦ ἐκπατρισμοῦ τοῦ 1922 ἐσώζετο περίφημα, δεῖγμα Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Κοντὰ στὴ Καραβιζύη ἐπίσης ὑπάρχουν τὰ ἑρεῖπια τοῦ πέμπτου χωρίου, εὗρισκομένου στὴν περιοχὴ πὺν οἱ Σαμμακοβῖτες εἶχαν δώσει τὸ ὄνομα «Φουρνίτσι». Ἀπ' τὸ χωριὸ αὐτὸ σώζεται ἡ ἐκκλησία του. Στὰ χωράφια τῆς περιοχῆς «Πολυχρόνογλου» ἦτο τὸ ἕκτο κατὰ σειρά παλαιότατο χωριό. Ἐκεῖ σώζεται μόνον τὸ κάστρο του,

μέ τις υπόγειες στοές του, όπου απ' αυτές μπαινόβγαιναν οι παλαιοί κάτοικοι και άντλοῦσαν νερό. Ἐβδομο καὶ τελευταῖο χωριὸ εἶναι τὸ νῦν ὀνομαζόμενο «Παπαπαλιοχώρι». Ἀπέχει περίπου δύο ὥρες ἀπὸ τὸ Σαμμακόβο καὶ κεῖται πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Ἦταν τὸ μικρότερο, πάντως τὰ ἐρείπια του σώζονται καλλίτερα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα. Ὑφίσταντο ἀκόμη μέχρι τῷ 1922 γκρεμισμένοι τοῖχοι σπιτιῶν, πήλινα ἀγγεῖα, διάφορα ἄλλα οἰκιακὰ σκεύη καὶ προπάντων ἡ Ἐκκλησία του, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι παλαιοτάτη, χτισμένη κατὰ τοὺς πρώτους πιθανὸν Βυζαντινοὺς αἰῶνας. Κοινὸ χαρακτηριστικὸ αὐτῶν τῶν χωριῶν εἶναι ὅτι ἦσαν μικρά, χτισμένα σὲ ἀγριότοπους, σὲ βουνὰ ἢ σὲ δάση, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς, πρᾶγμα ὅμως, ὅπως φαίνεται, ποὺ δὲν κατώρθωσαν. Αὐτὰ τὰ ὁμορφοχώρια, πολλὰ ἔπαθαν, πολὺ βασανίστηκαν ἀπὸ ὀρδὲς βαρβάρων. Κι' ἦταν τόσο εἰρηνικά, μέσα στὸ καταπράσινο τοπίο, ἀπὸ τὰ αἰωνόβια δένδρα. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν χωριῶν, οἱ προκάτοικοι τοῦ Σαμμακοβίου, ἀσχολοῦντο μὲ τὴν κτηνοτροφία μὲ τὴν ξυλεία καὶ ξυλανθράκευσι καὶ ὀλιγώτερο μὲ τὴν γεωργία. Στὸ τόπο, γύρω ἀπ' τὰ χωριά αὐτά, ὑπάρχουν περίφημοι μεγάλοι «μεράδες» (βοσκοτόπια) μὲ παχὺ χορτάρι καὶ ἄφθονη καὶ ποικίλη ξυλεία. Ἀπ' αὐτὰ ποὺ βλέπουμε σήμερα συμπεραίνουμε γιὰ τις δουλειὲς τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔμεναν ἐκεῖ. Ὅμως θὰ βασανίζοντο πολὺ. Κάθε φορὰ ποὺ ἐγίνετο ἐπιδρομὴ, ἐγκατέλειπαν τὸ κοπάδι, τὰ ζῶα, ἔρμαια. Αὐτὰ συνήθως διεσκορπίζοντο ἢ κατεστρέφοντο ἀπὸ τὴ μανία τῶν ἐχθρῶν, ἢ ὁποία ξεσποῦσε στὰ ζῶα μιὰ καὶ δὲν εὔρισκαν ψυχὲς νὰ σφάξουν. Συχνὰ κοντὰ στὴν καταστροφὴ τῶν ζώων συνέβαινε κι' ἡ θανάτωσις ἑκατοντάδων ἀνθρώπων, κατοίκων τῆς περιοχῆς, εἴτε γιὰ τὸς ἔπιαναν πρὶν προλάβουν νὰ πᾶνε στὸ κάστρο νὰ προφυλαχθοῦν, εἴτε γιὰ τὸ μπεσιὰ ἢ ἄλλο τρόπο κατώρθωσαν νὰ πατήσουν τὸ κάστρο. Ἔτσι λοιπὸν μετὰ ἀπὸ κάθε ἐπιδρομὴ ξανάρχιζαν ἀπ' τὴν ἀρχή. Εἶχαν ἀπηυδῆσει πλέον. Ἐκεῖ ὅμως, περὶ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος, λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν πτώσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶδαν ἀνθρώπους νὰ φτιάχνουν ξύλινα σπίτια κοντὰ στὸ Θελοπόταμο. Ἔσπευσαν νὰ μάθουν τί συμβαίνει. Κι' ἔμαθαν: μία καινούρια πόλις, ποὺ θὰ ἔδινε ζωὴ στὸ τόπο, θὰ κτιζόταν. Ἄρχισε ἡ κτίσις τοῦ Σαμμακοβίου.

Ἡ αἰτία τῆς κτίσεως τοῦ Σαμμακοβίου καὶ οἱ πρῶτοι ἱδρυταί.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ σίδηρο ἦταν πολυτιμότερο, καὶ δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἂν ἔλεγε κανεὶς ὅτι ζύγιαζαν τὸ κατειργασμένο σιδερένιο ἀντικείμενο, ἄς ποῦμε ἓνα σπαθί, μὲ καθαρὸ χρυσάφι. Στὴν περιοχὴ τῆς Βορειοανατολικῆς Θράκης, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀναφέρεται, ὅτι εἶχε σιδηρομεταλλεύματα. Μάλιστα ὁ Ἡρόδοτος γράφει στὴν ἱστορία του, πὼς οἱ Βεσσοὶ κατειργάζοντο τὸ σίδηρο. Ὅμως μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰῶνων, ἐγκατελείφθη

αὐτὴ ἡ ἀσχολία στὴ Θράκη. Ἄλλου, σ' ἄλλες χώρες, εἶχε βρεθῆ σιδηρομετάλλευμα καὶ εἶχε συγκεντρώσει χιλιάδες ἐργάτες γιὰ τὴν κατεργασία τοῦ σιδήρου. Τὴν ἐποχὴ λοιπὸν αὐτῆ, ὅπου οἱ ὀρδὲς τῶν Τούρκων ξεχύνονταν στὴν Εὐρώπη, ἡ Αὐστρουγγαρία εἶχε περίφημα μεταλλεῖα σιδήρου. Χιλιάδες ἐργάτες ἀπὸ διάφορα κράτη δούλευαν ἐκεῖ. Ὅμως, ὅπως φαίνεται, παρ' ὅλη τὴν σκληρὴ ἐργασία, οἱ ἐργάται ἦσαν τελείως παρημελημένοι καὶ δὲν ἀμείβοντο ὅσο ἔπρεπε. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς τότε ἀπεχώρησαν ἀπ' τὰ σιδηρομεταλλεῖα. Μία συντροφιά ἀπὸ δεκαεπτὰ ἐργάτας (1) τῶν Αὐστρουγγαρικῶν μεταλλείων, ἄλλοι προερχόμενοι ἐκ Σερβίας, οἱ περισσότεροι, ἄλλος ἀπὸ τὴν Ἰταλία, καὶ ἓνας τρίτος ἀπ' τὴν Ἀγγλία, ὅλοι τους ἐξαιρετοὶ τεχνῖτες, κάτοχοι τῆς ἐργασίας καὶ εἰδικοί στὴν ἀνακάλυψι σιδηρομεταλλεύματος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἐργασία πού δὲν τοὺς ἀπέδιδε πολλὰ καὶ νὰ φύγουν, νὰ πᾶνε σ' ἄλλους τόπους, νὰ ψάξουν ἴσως ἀνακαλύψουν σίδηρο. Σίδηρο πού θὰ εἶναι δικό τους. Ἔτσι λοιπὸν τὸ τυχοδιωκτικὸ τους πνεῦμα, ἡ χρυσοθηρικὴ διάθεσις τοὺς ἔβαλε σὲ κάτι μικρὰ κἀκια, εἰδικῆς καὶ παράξενης κατασκευῆς, πού μοιάζανε σὰν μεγάλα μονόξυλα, γιὰ νὰ πᾶνε νὰ βροῦν τὴν τύχη τους. Κάποιος λοιπὸν ἀπ' αὐτοὺς, πού εἶχε ἀκούσει σχετικῶς, τοὺς πρότεινε νὰ κατευθυνθοῦν πρὸς τὴν Θράκη, ὅπου ὑπῆρχε παλαιότερα σίδηρος. Τὸν ἄκουσαν λοιπὸν, συμφώνησαν καὶ νὰ πού τώρα, μεταξὺ 1480 — 1500 κατέβαιναν τὸν Δούναβι, ἔβγαιναν στὴ Μαύρη θάλασσα καὶ περιέπλεον τὰ παράλια ἐρευνῶντας καὶ ἀναζητῶντας σίδηρο. Ἦξεραν ὅτι τὰ ποτάμια, συνήθως φανερῶνουν τὴν ὑπαρξὶ μετᾶλλων κατεβάζοντας μαζί μὲ τὴν λάσπη καὶ μὲ τὸ νερὸ κομμάτια μικρὰ ἢ μεγάλα πετρωμάτων πού περιέχουν ὀρυκτὸ πλοῦτο. Ἔτσι λοιπὸν πλέοντας στὰ παράλια ἔψαχναν κάθε ποτάμι πού συναντοῦσαν στὸ ταξίδι τους. Κάποτε ἔφθασαν μὲ τὰ βαρκοκάϊκά τους στὴν παραλία τοῦ Ἁγίου Παύλου. Κι' ἐκεῖ χυνόταν ἓνα ποτάμι. Ἀπεβιβάσθησαν γιὰ νὰ ἐρευνήσουν καὶ αὐτό, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα πού εἶχαν ψάξει κατὰ τὴν διάρκεια τῆς περιπλανησεῶς τους. Αὐτὸ τὸ ποτάμι ὅμως ἦταν ἐκεῖνο πού ἔψαχναν. Ἡ ὄψις του ἦταν θολὴ καὶ πιὸ πολὺ μαύρη. Ἐπιασαν λίγη ἄμμο στα χέρια τους καὶ ἀμέσως τὰ ἔμπειρα μάτια τους ἀνεκάλυψαν πὼς ἡ ἄμμος ἦταν ἀνακατεμένη μὲ ἀφθονο μεταλλεῖα. Στήσανε ἀμέσως τὰ ἐργαλεῖα τῆς δουλειᾶς τους, βάλανε φωτιά στὸ μικρὸ φουρνάκι καὶ ρίξανε κάμποση ἄμμο νὰ λυώσῃ καὶ νὰ ἰδοῦν τί εἶδους μετᾶλλευμα περιέχει. Βρήκανε λοιπὸν μέσα στὴν ἄμμο, πού κατέβαζε ὁ Θελοπόταμος, πὼς ὑπῆρχε ὁ καλύτερος καὶ μαλακότερος σίδηρος. Ἐνθουσιάσθησαν, πέταξαν τὰ σκουφιά τους στὸν ἄερα. Ἡ τύχη τους εὐνόησε, εἶχαν πετύχει. Ἐπρεπε ὅμως τώρα

1. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ἦσαν 17, ὅμως ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ ἢ ὁποῖα λέγει ὅτι οἱ πρῶτοι πού ἔφθασαν ἦσαν 25 — 40.

νά βροῦνε τὴν πηγὴ ἀπ' ὅπου τὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ ἔπαιρναν αὐτὸ τὸ μετὰλλευμα, ψιλὸ σὰν ἄμιο, καὶ τὸ κατρακυλοῦσαν μαζὶ μὲ τ' ἄλλα στοιχεῖα καὶ ὑλικά ποὺ κατέβαζε. Πῆραν λοιπὸν οἱ μισοὶ τὴν μιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ οἱ ἄλλοι τὴν ἀπέναντι καὶ ξεκίνησαν πρὸς τὰ πάνω. Ἔτσι ἔφθασαν κοντὰ στὴν πηγὴ τοῦ θολοῦ σ' ἓνα μέρος μὲ πολὺ θλάστησι καὶ πυκνότατο δάσος. Ἀφθονα καθάρια νερὰ κατρακυλοῦσαν ἀπ' τὶς ραχοῦλες καὶ τὰ βράχια τῶν γύρω ἀγρίων, μὰ ὠραιότητων βουνῶν. Ἡ ψυχὴ τους ἀναγάλλιασε σὰν ἀντίκρουσαν τόση ἐξαισία ὀμορφιὰ στὴ φύσι. Ψάξανε ὅμως γιὰ κεῖνο ποὺ τοὺς ἔκανε νὰ φθάσουν μέχρις ἐδῶ. Ἐμειναν κατάπληκτοι σὰν εἶδαν τί θησαυρὸ ἔκρυβε αὐτὴ ἡ ὀμορφη γῆ, γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σιδηρομετὰλλευμα, βρῆκαν καὶ χαλκὸ ἐξαιρετο, βρῆκαν κασσίτερο καὶ μόλυβδο, ὑδράργυρο καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα χρήσιμα μέταλλα. Καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο ἦταν ὅτι ἀνεκάλυψαν ἓνα εἶδος χυτοσιδήρου καταλλήλου γιὰ τὴν κατασκευὴ θερμοστρῶν, χυτῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν χρησιμοτάτων. Ἐνθουσιάσθησαν μὲ τὶς ἀνακαλύψεις τους. Καὶ δὲν ἦταν μόνο αὐτοὶ οἱ θησαυροὶ ποὺ ἔκρυβε ἡ γῆ μέσα της, ἐδῶ ὁ τόπος προσέφερε τοῦ κόσμου τὶς εὐκολίες. Ἐπῆρχε νερὸ γιὰ νὰ κινήσῃ τὰ ἐργαστήρια, ξυλεία ἄφθονη γιὰ νὰ κατασκευάζουν κάρβουνα κατάλληλα γιὰ τὸ λυώσιμο τῶν μετάλλων, κλίμα ὑγιεινότερο, νερὰ πεντακάθαρα καὶ πρὸ πάντων σιδηροῦχα. Τί ἄλλο ζητοῦσαν ἀπ' τὸ Θεό! Αὐτὸς ὁ ὀλογημένος τόπος ἄξιζε νὰ τοὺς γίνῃ δεύτερη πατρίδα. Ἀρχισαν λοιπὸν πρῶτα νὰ κτιζοῦν τὶς καλύβες τους γιὰ νὰ κατοικήσουν. Οἱ Μουρτατιανοί, κιθὼς καὶ οἱ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν, πρῶτα ἐκεῖνοι ποὺ ἔβασκάν τὰ ζῶα τους ἐκεῖ κοντὰ, ἄκουσαν τὸν θόρυβο ποὺ ἔκαναν σὰν ἔπεφταν τὰ λαβωμένα δένδρα, ἐκεῖνα ποὺ ἔκοβαν οἱ ξένοι. Ἐτρεξαν νὰ ἰδοῦν τί γίνεται, γιατί δὲν εἶχαν ἀκούσει τοὺς συγχωριανούς τους, ὅτι θὰ κατέβαιναν ἐκεῖ νὰ κόψουν ξύλα. Βρῆκαν τοὺς ξένους νὰ φτιάχνουν καλύβες καὶ ἀπρῆκες. Δὲν ἤξευραν τὴν γλῶσσα τους μὰ κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὰ λίγα Τούρκικα ποὺ ἤξευρε κάποιος ἀπ' τοὺς ξένους. Ρώτησαν τοὺς ντόπιους ἂν ἤξευραν νὰ κατεργάζονται τοῦτο τὸ σιδηρομετὰλλευμα, καὶ οἱ Μουρτατιανοὶ εἶπαν πὼς ἤξευραν μὰ ἦταν πολὺ δύσκολο, καὶ ἔφτιαχναν μόνο πράγματα τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης. Τότε οἱ ξένοι τοὺς εἶπαν ὅτι θὰ τοὺς μάθαιναν καὶ αὐτοὺς ἓνα εὐκόλο τρόπο κατεργασίας τοῦ μεταλλεύματος, μὲ το ὅποιο θὰ κατώρθωναν νὰ κερδίσουν εὐκολώτερα τὴν ζωὴ τους παρὰ μὲ ὅ,τι ἕως τώρα ἔφτιαχναν. Συνεννοήθησαν λοιπὸν, συμφώνησαν, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ συνεργασθοῦν, ὥστε ἐνώνοντας τὴν πείρα ποὺ εἶχαν γιὰ τὰ μέταλλα, οἱ μὲν, δηλαδή οἱ ξένοι, καὶ τὴν γνώσι τοῦ τόπου ποὺ εἶχαν οἱ ἄλλοι, οἱ ντόπιοι, θὰ κατώρθωναν πολὺ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Ἀπ' τοὺς δεκαεπτὰ αὐτοὺς νεοφθασμένους ξεχώριζαν μερικοί, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ὀνόματά τους διετηρήθησαν στὴ μνήμη τῶν κατοίκων τοῦ μετέπει-

τα Σαμμακοβίου. Ὁ ἕνας ὠνομάζετο Ζίφκα, ὅπου τ' ὄνομά του ἔμεινε σὲ μιὰ πηγή, στὴ Βοΐσι τοῦ Ζίφκου. Ἄλλος ἐλέγετο Ρῆκο, κι' ἄλλος πάλι Πρίμποβιτς, ὅπου μετωνομάσθη ἀργότερα σὲ Πρίμπος. Ὁ δὲ Ἴταλὸς ποὺ ἦταν μαζί τους λεγόταν Μπατίλιο, κι' ἀπὸ αὐτὸν κατήγετο ἡ μετέπειτα οἰκογένεια Μπατίλα. Οἰκογένεια δὲ Ἑγγλέζηδων, ὠνομάζοντο ὅσοι κατήγοντο ἀπὸ τὸν Ἑγγλέζο ἐκεῖνο ποὺ εἶχε ἔλθῃ στὸ τόπο. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου εἶχε ξεχασθῆ μὲ τὸ νὰ τὸν φωνάζουν συνεχῶς «Ἑγγλέζε!»... Στὴν ἀρχὴ αὐτοὶ ὅλοι ποὺ ἦλθαν ἀπὸ μακριά, κοίταξαν νὰ τακτοποιηθοῦν πρῶτα, νὰ ἐγκατασταθοῦν, κι' ἀφοῦ εἶδαν ὅτι ἐδῶ ἦταν θαυμάσια, ὅσοι εἶχαν οἰκογένειες, τὶς ἔφεραν κι' αὐτὲς ἀργότερα. Ὅσοι πάλι ἦσαν ἐλεύθερα πουλιά, ἦλθαν σὲ ἐπιγαμίες μὲ τοὺς ντόπιους. Ὅσοι ἀπὸ λίγο καιρὸ ζῶντες σ' αὐτὸ τὸ κομμάτι τῆς Θρακικῆς γῆς ἀφωμοιώθησαν μὲ τοὺς κατοίκους, ἐδέχθησαν τὴν Θρησκεία, ἂν ἦσαν διαφορετικοὶ στὸ δόγμα, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα. Γι' αὐτοὺς τοὺς πρῶτους τεχνίτας μεταλλείων ποὺ ἔφθασαν στὸ Σαμμακόβο πολλὰ ἐλέχθησαν. Ἄλλοι εἶπαν πὼς ξεκίνησαν ἀπ' τὰ παράλια τῆς Χαλκιδικῆς, ἄλλοι πὼς προέρχονται ἀπ' τὸ μεγάλο Σαμμακόβιον τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθη ἔτσι τὸ νεόφτιαχτο χωριό, κι' ἄλλοι πάλι λένε αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ, ποὺ πάρα πάνω περιγράψαμε ἐκτενῶς καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἡ πιὸ πιθανή. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σιδήρου προῶδευε. Οἱ ξένοι τοὺς ἔμαθαν νὰ κατεργάζωνται τὰ μέταλλα, ὄχι πιά μὲ τὰ χέρια, ὅπως παλαιά, μὰ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ νεροῦ, πρᾶγμα ποὺ τὰ γύρω ποτάμια καὶ ἰδίως ὁ Θελοπόταμος παρείχε μὲ τόση ἀφθονία. Ἐτσι φτιάχτηκαν οἱ βίγνες καὶ τὰ «ντολάπια». Τὸ ἐξαγόμενο σίδηρο γινόταν ἀνάρπαστο ἀπὸ τὶς γύρω ἐπαρχίες κι' ὕστερα ἀπ' ὀλόκληρο τὴν Θράκη. Οἱ δουλειὲς πῆγαιναν θαυμάσια μόνο τὰ χέρια λείπανε, γιατί ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀνοιγόταν καὶ προῶδευε. Ἀναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ ζητήσουν βοηθοὺς ἐργάτας ὑπὸ τὰ γύρω εὐρισκόμενα χωριουδάκια. Στὴν ἀρχὴ δὲν πῆγαν πολλοί, μὰ ὅσοι πῆγαν, πολὺ εὐχαριστήθησαν. Τὸ ψῶμι ἔβγαινε ἄνετα καὶ ἀρκετὸ γι' αὐτοὺς καὶ τὴν οἰκογένειά τους. Οἱ ἄνδρες τῶν περιχώρων βλέποντας τὴν ἐξέλιξι καὶ τὴν εὐμάρεια τῶν ἐργαζομένων στὰ μεταλλεῖα, ἀπεφάσισαν νὰ ἐργασθοῦν κι' ἐκεῖνοι. Συγκεντρώθησαν λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸν τόπο κι' ἄρχισαν νὰ κτίζουν κι' αὐτοὶ καλύβες οἱ πτωχότεροι, ἢ κατοικίες οἱ πιὸ εὐποροὶ, γιὰ νὰ μεταφέρουν τὶς φαμίλιες τους γιὰ μόνιμη πιά καὶ τελειωτικὴ ἀποκατάστασι. Ἐτσι ὅλα τὰ μικρὰ χωριουδάκια, ποὺ ἦσαν σπαρμένα ἐκεῖ γύρω, ἐνώθησαν κι' ἀπετέλεσαν τὸ Σαμμακόβο. Κοντὰ σ' αὐτοὺς ἔσπευσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐδῶ, κατὰ τὴν παράδοσι βέβαια, καὶ πολλοὶ προερχόμενοι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν Ἄλωσι, βρισκονίαν σὲ συνεχῆ περιπλάνησι. Ὁ τόπος ποὺ βρισκόταν μπροστὰ καὶ χαμηλὰ ἀπ' τὴ Μουρτάτη, ποὺ μιὰ φορὰ ἦταν γεμάτος δέντρα μεγάλα καὶ

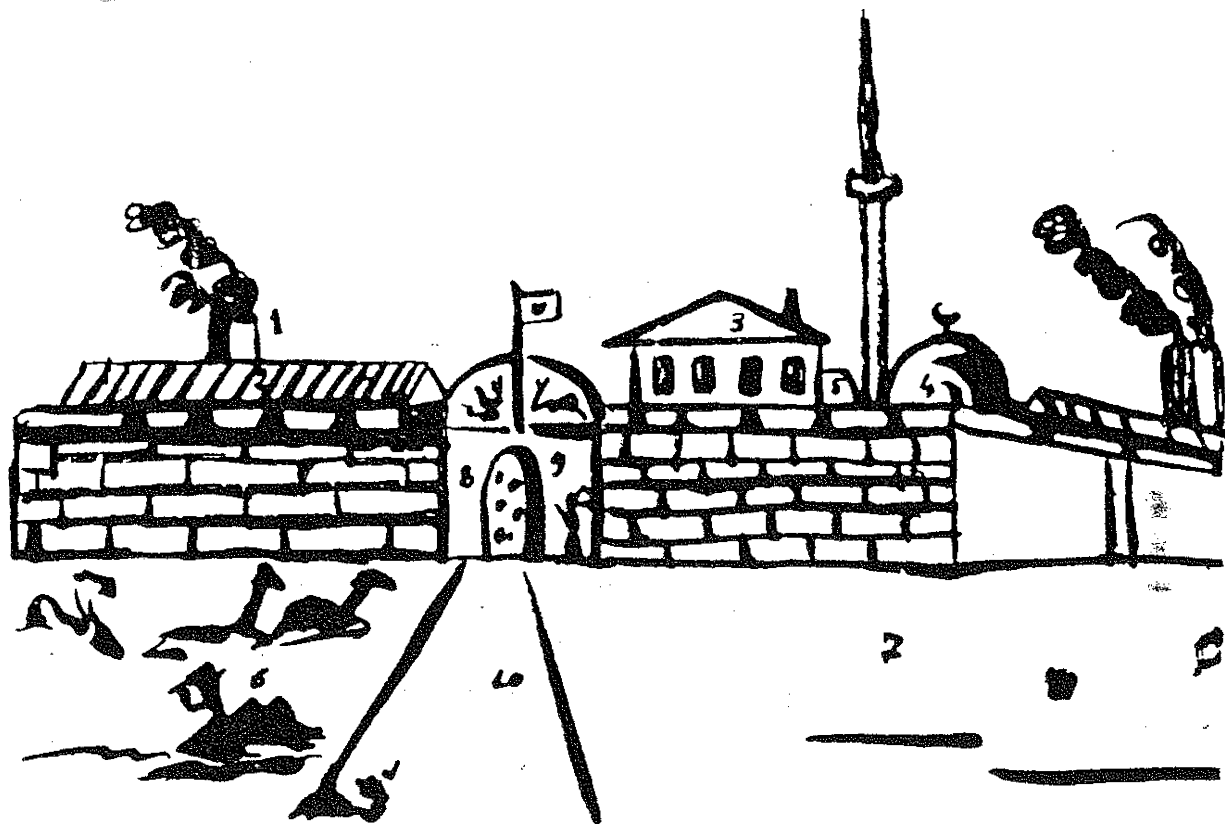
πανίψηλα, δάσος σωστό, όπου μέσα του «κλιαλούσασιν» (τρέχανε) άγρια θηρία, άρκοῦδες, λύκοι κι' άλεποῦδες και που οι άνθρωποι τῶν γύρω χωριῶν μονάχο για ξύλα ἢ για κυνήγι με πολὺ φόβο, πήγαιναν, τώρα πλέον ανοικοδομεῖται. Για τὴν έρημιὰ και για τὴν άγριάδα τοῦ τόπου ὑπάρχουν ένα σωρὸ θρούλοι και παραμύθια που οι γρηές, παλιές Σαμμακοβίτισσες, ἔλεγαν στὰ ἑγγόνια τους, για να μαθαίνουν ἔτσι τὴν προϊστορία τοῦ τόπου. Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς κι' οι πρώτοι άποικοι ἔπιασαν αρκετὰ λεφτὰ στὰ χέρια, χρυσάφι καθαρὸ, κι' ἀπεφάσισαν να ἔγκαταλείψουν τὶς καλύβες και να κτίσουν σπίτια σωστά, με ὄντάδες, με κρεββατοκάμαρες, με ἀποθηῆκες και σταύλους, να ιδρύσουν μιὰ πόλι, που να γίνῃ ξακουστὴ για τὸ σίδηρό της. Αὐτὸ ἔπρεπε να γίνῃ χάριν τοῦ κοινῦ συμφέροντος και για τὴν καλλιτέρα διενκόλυνσι τῶν άγοραστῶν, καθὼς και τῶν εργατῶν. Ἔτσι θὰ προσείλκυαν περισσότερους εργάτας στὰ σιδηρομεταλλεία, πράγμα που θὰ ἠῦξανε τὴν παραγωγή, και περισσότερους άγοραστάς, οι ὁποῖοι θὰ μπορούσαν να ἔλθουν να δοῦν ἀπὸ κοντὰ τὴ δουλειὰ τους, και ἐπομένως θὰ ἠῦξανε κι' ἡ κατανάλωσις. Κάλεσαν λοιπὸν χτιστάδες και μαστόρους ἀπὸ παντοῦ, να οἰκοδομήσουν τὴν πόλι τοῦ σιδήρου. Πάρα πολλοὶ τέκτονες (γτίστες) ἔφθασαν ἀπ' τὰ παράλια, ἰδίως, ἀπ' τὴν Ἄγγιαλο (Ἄχελῶ). Αὐτοὶ οι Ἄχελινοὶ μαστοράδες ἔφτιαξαν γερά και ἄς ποῦμε, ὀχυρωματικὰ σπίτια, ἱκανὰ ν' ἀνθέξουν σ' ἐπιδρομή, γιατί τότε στὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν τῆς μόδας, φαίνεται, ἡ ληστεία και ἡ άρπαγή. Αὐτὰ τὰ κατασκευάσματα τῶν θαλασσινῶν οἰκοδόμων, ἔσώζοντο μέχρι τοῦ ἑκατρισμοῦ, και συμπεραίνεται ὅτι ἦσαν δικὰ τους, δηλαδὴ ἀπὸ θαλασσινὰ χέρια, διότι στὰ κράσπεδα (τὰ σατζάκια) τῶν σπιτιῶν ὑπῆρχαν ζωγραφισμένα καράβια και ἰστιοφόρα, ὅπως στὸ σπίτι τοῦ Σαββαχτιανλῆ Νικόλα, που βρισκόταν στὸ «κονάκι» τῆς κωμοπόλεως και τὸ ὁποῖο τελευταίως κατεῖχε ὁ ἀείμνηστος συμπατριώτης μας και ἄρχοντας Θεόδωρος Τζάρτος. Κι' ἄλλοι χτιστάδες ἦρθαν ἀπὸ τὸ Ἄφκαριῶν κι' ἀπ' τὴ Σαρακίνα και ὅλοι αὐτοὶ κατώρθωσαν να οἰκοδομήσουν γρήγορα τὴν νέα κωμόπολι. Τὰ πρώτα αὐτὰ παμπάλαια σπίτια τᾶφτιαξαν με ὑλικά που ὁ τόπος γύρω τους ἔδιδε ἀφθονα. Ἡ ξυλεία ἦταν ἡ πρώτη ὕλη. Ἐφτιαχναν τὶς βάσεις πέτρινες, κι' ὅταν ἔφθαναν κάμποσο ψηλὰ ἔβαζαν τοὺς «τσατμάδες» (χονδρὲς σανίδες) που τοὺς τοποθετοῦσαν ἐνωμένους τὸν ένα πάνω στὸν ἄλλο, και δὲν τοὺς κάρφωναν, γιατί καρφιὰ τότε ἦταν μᾶλλον σπάνια πράγμα, παρὰ τὰ ἔδεναν με λύλινα (λάρια =). Ὅλος ὁ τόπος, που ὕστερα θεμελιώθηκε τὸ Σαμμακόβο, ξεκαθαρίσθηκε ἀπὸ τὰ δένδρα ἀφοῦ ὑλοτομήθησαν ὅλα, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ που τὰ χρησιμοποίησαν για στύλους, ὅπως ἀκριβῶς στὸ σπίτι τοῦ παπποῦ Γιαννάκη Ἄβγαγγελῆ. Ἐνας ἀπ' τοὺς δρυῖνους στύλους τοῦ σπιτιοῦ του, ἦταν κορμὸς με ρίζες που δὲν εἶχαν κοπῆ. Κι' ὅταν πιά ὅλοι,

μ' αὐτὸ τὸν ξυλοικοδομικὸ ὄργασμὸ, ἔφτιαξαν τὰ σπίτια τους κι' ὠρθώθηκε ὀλάκερη πόλις. τότε ἀπεφάσισαν νὰ τὴν ὀνομάσουν, νὰ τὴν βαπτίσουν. Τὴν εἶπαν Σαμμάκοβο, μὲ τὴν συγκατάβασιν ὄλων. Καὶ τῶπαν ἔτσι, ὄχι γιατί ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἤλθαν ἦσαν ἀπ' τὸ Βουλγαρικὸ Σαμμάκοβο, ὄχι, γιατί αὐτὸ δὲν θὰ τὸ δέχονταν οἱ ντόπιοι ποὺ ἦσαν καὶ οἱ περισσότεροι, μὰ ἐπειδὴ, Σαμμάκοβο θὰ πῆ ἐργαστήρια σιδήρου. "Αν ἔλαχε νάχη κι' ἡ Βουλγαρία Σαμμάκοβο, αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε. Ἐπίσης τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ καταλαβαίνουμε καλλιτέρα, ἂν σκεφθοῦμε, ὅτι ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ, τὴν Σλανοβουλγαρικὴ λέξι, ποὺ σημαίνει, ὅπως εἶπα, σιδηρεργαστήρια, κι' οἱ ἄλλες ὀνομασίες, ἡ Τουρκικὴ (Δεμίρκοϊ) καθὼς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ (Σιδηροχώριον) ἔχουν τὴν ἴδια σημασία. Τόση ἦταν ἡ παραγωγὴ, λόγω τῆς δι' ὕδατος κινήσεως τῶν μεταλλουργειῶν, τόσο χρῆμα ἔπεφτε στὶς τσέπες τῶν Σαμμακοβιτῶν, γιατί ἡ πώλησις τοῦ σιδήρου, ἦταν τότε ἐλευθέρη, ποὺ ἔσπευδαν ἀπ' ὄλα τὰ γύρω μακρυνότερα χωριά, ἀπ' τὸ Σκοπὸ καὶ τὸ Εὐκάρνον, ἀπ' τὸ Τύρνοβο καὶ τὴν Βιζύη, νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν καινούρια πόλι, νὰ δουλέψουν καὶ νὰ πλουτίσουν. Τότε ἤλθε ἀπ' τὸ Εὐκάρνο κι' ὁ Λογιώτατος Μελῆ Νικόλας Δούκας Σαββαχτιανλῆς, ὁ ὁποῖος ἔγινε κάτοχος βιγνῶν (φλεβῶν σιδήρου) καὶ ἐργαστηρίων καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἔμεινε στὴ βρύση ποὺ ἔφτιαξε στὴ κεντρικὴ πλατεῖα Σαμμακοβίου κοντὰ στὸ Δημοτικὸ κῆπο, ποὺ κατασκευάσθη ἀργότερα, τὴν λεγομένη Βρύση τοῦ Ντελῆ Νικόλα. Κοντὰ σ' αὐτὸν ἐγκαταστάθησαν κι' ἄλλοι, ποὺ ἔγιναν ἰδιοκτῆτες βιγνῶν, ἴδρυσαν δικὰ τους ὀτζάκια, ἐνίσχυσαν τοὺς ἐργάτας καὶ οἱ οἰκογένειές τους, ἀργότερα, ἦσαν ἀπ' τὶς πιδὸ φημισμένες τοῦ τόπου. Ἀπ'

Θράξ ξυλοκόπος

αυτοὺς ἀναφέρονται ὁ Κύρκουγλου, (οἱ μετέπειτα Κύρκοι) ὁ Πολυχρόνουγλου, (οἱ Πολυχρόνηδες) ὁ Δούκας Κ. Δούκας, ὁ Δ. Βαλαῶς καὶ ὁ Βατραῶς. Αὐτοὶ ὅλοι οἱ ξένοι κι' οἱ ντόπιοι ἔδωσαν τὴν ζωὴ στὸ τόπο, ἐτελειοποίησαν τὴν ἐπεξεργασία τοῦ μετάλλου πὺν ἔπέφερε καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα. Περὶ τὸ 1650 τὸ Σαμμακόβο βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀκμή. Ἐμποροὶ προσέρχονταν ἀπὸ μακρυνὲς ἀποστάσεις μὲ τὰ λεγόμενα Κερβάνια (καρβάνια). Μουλάρια ἀπ' τὴν Βλαχία, ἄλογα ἀπ' τὴν Σερβία,

Τὰ μεγάλα ἐργοστάσια (ὀτζάκια) μεταλλείου Σαμμακοβίου τοῦ 1650.

Καμήλια ἀπ' τὴ Βηρυττό, τὴ Δαμασκό καὶ τὴν Ἰόπη, γέμιζαν τοὺς δρόμους του. Ἐρχονταν νὰ φορτώσουν τὸ περίφημο «Σαμμακόβ δεμιρὶ» (σαμμακοβίτικο σίδηρο). Κι' αὐτὴ ἀκόμη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐπρομηθεύονταν ἀρκετὰ μεγάλες ποσότητες σιδήρου, καὶ ὅσο περνοῦσε ὁ χρόνος, τόσο περισσότερο σίδηρο ἔπαινε. Οἱ Σαμμακοβῖτες ἔτσι μπῆκαν σὲ μιὰ ξεχωριστὴ θέσι μέσα στὸ Νέο Τουρκικὸ Κράτος.

Ἡ ἰσχὺς τοῦ Σαμμακοβίου. — Τὰ προνόμια — Οἱ Καυτανλῆδες

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα ἀρχίζει ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ Σαμμακοβίου. Τὸ Τουρκικὸ Κράτος καθόλου δὲν ἔφερε ἀντίρρηση σ' αὐτὴ τὴν κατεργασία, μήτε κἄν φόρο ἔβαλε στὴ κατανάλωσι. Μόνο ἓνα ὄρο ἐπέβαλε: νὰ παραδίδουν κάθε χρόνο στὸ Ἐπταπύργιον (Γεντί - Κουλέ) τῆς Κων-

σταντινουπόλεως ένα όρισμένο ποσό σιδήρου, κι' όχι δωρεάν, μα' επί πληρωμῆ με' ανάλογον τιμή. Καί' εναντι αὐτῆς τῆς προτεραιότητος, εἶχε χορηγήσει ένα σωρὸ προνόμια εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν ὀτσακιῶν καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας. Ἀπελάμβαναν κάθε εἶδος ἐλευθερίας καὶ μεγάλης προστασίας. Οἱ ἰδιοκτῆται σιδηρορυχείων ἦσαν ἐφοδιασμένοι, εἶχαν αὐτὸ τὸ προνόμιο, με' Σουλτανικὸ Καντάνι, ἦτο δὲ αὐτὸ ένα εἶδος ἐπισκιαδίου, τὸ ὁποῖο ἐκράτει ὁ κάτοχος εἰς τὰς χεῖρας του. Οἱ ἔχοντες Καντάνι ἐλέγοντο καντανλήδες καὶ ἀπελάμβανον μεγάλης ὑπολήψεως ὑπὸ τῶν συγχωριανῶν τους. Ὁ καντανλῆς ἐχαιρετᾶτο ὑπὸ πάντων, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐφιππεύῃ καὶ νὰ πηγαίῃ ὅπου δήποτε με' ἄλογο, φτάνει νὰ κρατοῦσε στὸ χέρι τὸ Καντάνι. Ἐὰν δὲ ἐπήγαιναν στὴν Κωνσταντινούπολι, εἶχαν τὴν τιμὴν νὰ γίνωνται δεκτοὶ ἀπὸ τὸν Μεγάλον Βεζύρη, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε νὰ ἐκτελῇ με' εὐμένεια πᾶσαν αἴτησί τους, τιμωροῦσε δὲ αὐστηρότατα καθένα ποὺ παρενέβαλε ἢ προσπαθοῦσε νὰ παρεμβάλῃ πρόσκομιμα ἢ νὰ φέρῃ

ἐμπόδιο στὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ σιδήρου, ἔστω κι' ἂν αὐτὸς ἦτο Τούρκος. Γιὰ τὸ πόσο μεγάλη ἰσχὺν εἶχαν οἱ Σαμμακοβῖτες καντανλήδες καὶ ποιὰν γνώμην εἶχον οἱ ἄλλοι γι' αὐτούς, θ' ἀναφέρουμε δυὸ περιστατικά, κι' εἶναι ἄρκετὰ γιὰ νὰ πειθοῦμε περὶ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα εἶχαν. Κάποτε, πολὺ ἀργότερα, περὶ τῷ 1840, διοικοῦσε τὰ ἐργοστάσια ὁ Ἀχμέτ Τζεμάλ Πασᾶς. Με' τὸ νὰ μὴ ἔχη πείραν αὐτῆς τῆς δουλειᾶς, μηδὲ τῆς ἀποστολῆς του, με' τὸ νὰ ὑστερῇ εἰς δραστηριότητα καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐπίβλεψιν ἀπὸ τοὺς

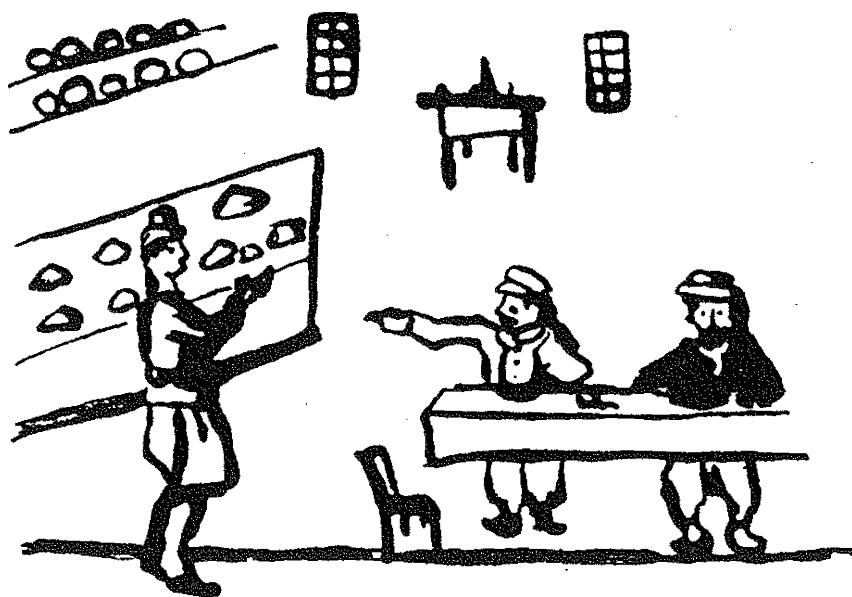
Καντανλῆς (Σουλταν. τίτλος) 1875

προκατόχους του, συνέβησαν πάρα πολλές καταχρήσεις καὶ πρὸ πάντων καθυστεροῦντο οἱ πληρωμὲς τῶν ἐργατῶν. Ἀπεφασίσθη τότε ἀπ' τοὺς ἐργάτες ὅπως μεταβοῦν στὴν Κωνσταντινούπολι, στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, καὶ νὰ διαμαρτυρηθοῦν. Ἐκίνησαν λοιπὸν τρεῖς ἐργάτες γιὰ κεῖ. Μαζὶ τους πῆγε κι' ὁ τίμιος καὶ φίλος τῶν ἐργατῶν καντανλῆς Κύρ - Δούκας. Ὁ Ἀχμέτ Τζεμάλ Πασᾶς, σὰν ἔμαθε ἀπὸ κάποιο πληροφοριοδότη του τὸ

μαντῆτο. ὅτι τρεῖς ἐργάτες πᾶνε στή Πόλι γιά νά διαμαρτυρηθοῦν, καβαλικεύει τ' ἄλογό του καί τρέχει νά τοὺς προλάβη, νά τοὺς πείσῃ. ἀκόμη καί μέ τὴν βία νά γυρίσουν πίσω. Τοὺς πρόλαβε στὸ βουνό «Βάβα» τὴν ὥρα ποὺ γιομάτιζαν. Ὁ Πασᾶς δὲν εἶχε ἰδέα ὅτι στήν ἐπόθεσι εἶχε ἀνακατευθῆ καυτανλῆς, καί σὰν εἶδε τὸν πρῶτο ἀπὸ δαύτους, τὸν Κύρ Δοῦκα, συνωφριώθηκε. Σταμάτησε τὴν φόρα του, ξεπέξεψε, πλησίασε καί ρώτησε: «Σέντα μπεραμπέρ μισὶν Δούκα Τσορμπατζῆ;» (Καί σὺ μαζί τους εἶσαι Ἄρχοντα Δούκα;) «Μπεραμπέριμ» (Μαζί τους εἶμαι) ἀπεκρίθη ἤρεμα - ἤρεμα ὁ καυτανλῆς. Τότε ὁ Τζεμάλ Πασᾶς κούνησε θλιβερά τὸ κεφάλι του, καβαλίσκεψε τ' ἄλογό του, ἔκανε μεταβολή καί τράβηξε γιά τὸ Σαμμακοβο. Ἡ παῦσις του ἀπ' τὴ στιγμή αὐτὴν ἦταν σίγουρη. Τὸ δεῦτερο συμβάν, κάμποσο κωμικό, συνέβη σὲ ἐργάτες, ζιβόλια (ἔτσι ἔλεγαν τοὺς ἐργαζομένους στὰ σιδηρομεταλλεῖα). Κάθε φορὰ ποὺ ἔστελναν σίδηρο στὸ Γεντί Κουλέ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κάθε ἀποστολή τὴν συνώδευαν τρεῖς καὶ τέσσερες, πολλές φορές, ἐργάτες τῶν Σιδηρομεταλλείων. Ἔτσι λοιπὸν σὲ μιὰ τέτοια περίπτωσι τρία ζιβόλια, ὁ Κωσταντῆς Καπίστρας, ὁ Γιλοῦς, ἡ Λιγῆς (Ἡλίας) καὶ ὁ Δῆμος Πιπερῆς, σὰν παράδωσαν τὸν σίδηρο, βγήκαν στήν Πόλη νά σεργιανίσουν, νά δοῦνε. Πρῶτη φορὰ ἦταν ποὺ κατέβαιναν σ' αὐτὴ τὴν μεγάλη πόλι, τὴν ξακουσμένη. Ἦσαν ντυμένοι μέ τὰ λευκὰ λινὰ ροῦχα τους, ἦταν καλοκαίρι, μέ τὰ χιριὰ καὶ τ' ἀντερί, τὸ πουτουῖρι καὶ τὴν πολύπτυχη σερβέτα στὸ κεφάλι καὶ τὰ Θρακιώτικα τσερβούλια (πέδιλα). Καθὼς προχωροῦσαν μέσα στοὺς δρόμους θρέθηκαν ἀπ' ἔξω ἀπὸ ἓνα ἐστιατόριο τῆς ἐποχῆς μέ τοὺς δοντάδες στρωμένους καὶ τὴν κουζίνα του γεμάτη ἀπὸ ἐκλεκτὰ φαγητά. Στάθηκαν ἀπ' ἔξω καὶ μὴ ξέροντας τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔβλεπαν ρώτησε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. «Βρέτανεῖ δῶ; Τί πολλὰ φαγιὰ ἔχει!» «Μνημόσυνο θάχουν» ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος. «Νά! μᾶς φωνάζουν νά πᾶ, νά φᾶμε!» Πράγματι ὁ μάγειρας, ποὺ ἦταν Πέρσης τὴν καταγωγή, θὰ τοὺς εἶδε ἔτσι λευκοφορεμένους, νόμισε πὼς ἦταν Χοτζάδες καὶ καθὼς στέκονταν μπροστὰ στὸ μαγαζί του, τόλμησε νά τοὺς προσκαλέσῃ. «Μπούγιουρουν, μπούγιουρουν, Χότζα ἐφεντιλέρ» (Ὅριστε περάστε κύρ - Χοτζάδες!). Πλησίασαν οἱ Σαμμακοβίτες καὶ ρώτησαν πάλι, Ἑλληνικά, τόσο τοὺς ἔκοψε. «Μνημόσυνο ἔχετε;» Ὁ Πέρσης ὁμως δὲν κατάλαβε καὶ εἶπε. «Ἔβετ, ἐφεντιλέρ» (Μάλιστα κύριοι). «Νά υἱοὲ μνημόσυνο ἔχουν, καὶ μᾶς φωνάζει ὁ ἄνθρωπος». Μπῆξαν λοιπὸν καὶ διπλοκάθησαν στὰ στρωσίδια, γύρω ἀπ' τὰ χαμηλὰ στρογγυλὰ τραπέζια, (σοφράδες). Ὁ μάγειρας τοὺς ἔβαλε μπροστὰ τους τὸ πατροπαράδοτο πλάφι, καὶ αὐτοὶ μέ ἀρκετὴ ὄρεξι, γύριζαν τόση ὥρα, ἐκαθάρισαν τὸ πιάτο. «Μπασκὰ νὲ βερεγίμ;» (τί ἄλλο νά σᾶς δώσω;) Ἐρώτησε. Αὐτοὶ ἀνασηκώθηκαν, κοίταξαν πρὸς τὸ μέρος ποὺ ἦταν ἐκτεθειμένα τὰ φαγητὰ καὶ εἶπαν: «'Αμ νά 'σῶσε» (δῶσε μας) μας καὶ πὲ τοῦτο, καὶ πὲ τ' ἄλλο, καὶ πὲ κείνο,

καὶ παρήγγειλαν τοῦ κόσμου τὶς νοστιμιές, πού τὶς κατεβρόχθισαν, λέγοντας κάθε τόσο, δυνατά. «Θεγὸς χωρέσ' τον τὸν κύρ' σου καὶ τσ' ἑπτὰ γονιούς σου!» Ἀφοῦ ἔφαγαν τὸν περιδρομο, χόρτασαν καὶ σχώρεσαν, σηκώθηκαν καὶ σταυροκοπούμενοι ἔκαναν νὰ φύγουν. Ὁ μάγειρος ὁμως σὰν τοὺς εἶδε νὰ κάνουν τὸ σταυρὸ τους τᾶχασε. «Τί σοὶ Χοτζάδες εἶναι αὐτοί;» σκέφθηκε, καὶ ἔσπευσε γιὰ νὰ πληρωθῆ. Μὰ αὐτοὶ ἀδιάφοροι, περνοῦσαν μπροστά του σχωρῶντας χωρὶς καμμιά σκέψη γιὰ πληρωμή. «Ἐ παραλαρὶ» (ἔ τὰ λεφτά) ξέσπασε σὲ μιὰ στιγμή ὁ μάγειρας. Γύρισαν τὰ ζιβόλια καὶ εἶπαν μεταξύ τους. «Βρὲ τί λέει αὐτός;» Καὶ πᾶνε πάλι νὰ φύγουν. Ὁ μάγειρας ὁμως τοὺς τραβάει καὶ φωνάζει γιὰ λεφτά, ἐκεῖνοι πάλι μιᾶνε γιὰ μνημόσυνα καὶ γιὰ καλέσματα. Ὁ μάγειρας ξεφωνίζει καὶ ὀδύρεται. «Νὲ μπιτόμι Χότζα μπουντουρ;» Τί εἶδος Χοτζάδες εἶναι αὐτοί; Τὰ ζιβόλια τραβιοῦνται γιὰ νὰ φύγουν, δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τί συμβαίνει, καὶ τί Χοτζάδες καὶ Χοτζάδες κοπανάει αὐτός. Κάμποσος κόσμος περι-

εργος μαζεύτηκε τότε καὶ ἔκανε χάζι. Κάποτε φτάνει καὶ ἓνας ἀστυνομικός. Αὐτὸς ἀμέσως ἀνεγνώρισε τὴν ἰδιότητα τῶν ζιβολιῶν. Πιάνει τὸν μάγειρα, τὸν τραβᾷ μέσα στὸ κατάστημά του καὶ τοῦ συνιστᾷ νὰ παύσῃ νὰ διαμαρτύρεται.

Δύο ζιβόλια εἰς ἐστιατόριον Κωνσταντινουπόλεως.

Πᾶς κρεμάλα, κακομοίρη μου, τοῦ εἶπε Τούρκικα. Αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι τοῦ Δοκιοῦμ Χανέ (τῶν Κρατικῶν Ἐργοστασίων) ὁμως ὅ,τι ἔφαγαν θὰ τὸ πληρωθῆς. Φέρε τὸν λογαριασμὸ στὴν Ἀστυνομία. Αὐτὰ εἶπε καὶ βγήκε. Ὁ μάγειρας δαγκωνόταν, καὶ οἱ φίλοι μας καθησυχασμένοι ἀπὸ τὸν ἀστυνομικὸ πρὸς ὑπεκλίνετο μπροστά τους, ἔφευγαν λέγοντας: «Βρὲ δὲ τό-λεγα ἴγὼ π' εἶχασ' μνημόσυνο...;» Ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο παραδείγματα καταλαβαίνουμε πολὺ καλά, πόσα προνόμια εἶχαν δοθῆ τότε στὸ Σαμμάκοβο. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου συγκεντρώθηκαν πολλοὶ κάτοικοι, ἔγινε ἡ πολυπληθεστέρα κομόπολις τῆς περιοχῆς, καὶ αὐτὸ ἦταν ἓνα ἄλλο προνόμιο.

Οἱ Γκριτζαλήδες.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐλυμαινοντο ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν διάφορες συμμορίες, ὅπως οἱ Ντελημπάσιδες τοῦ Καρᾶ Φεϊζῆ, ποὺ διήρπασαν, ἐληλάτησαν καὶ ἔκαψαν τὸν Σκοπὸν, οἱ Γενίτσαροι, οἱ Μπαγτατζῆδες καὶ οἱ Μποσταντζῆδες. Μὰ ἡ πιὸ φοβερὴ μάστιγα ἦταν τῶν Κιριτζαλίδων ἢ Γκριτζαλήδων. Ληστὲς μὲ τὰ ὅλα τους, εἶχαν συνταχθῆ εἰς ὀλόκληρες συμμορίες, ποὺ ἐπέδραμαν ἐναντίον τῶν Χριστιανικῶν χωριῶν καὶ τὰ καταλήστευαν. Λέγονταν ἔτσι, Γκριτζαλήδες γιατί κατήγοντο ἀπ' τὸ χωριὸ Κίριτζαλι, τῆς Θρακικῆς ἐπαρχίας Γκιουμουλιτζίνας τῆς μετέπειτα Κομοτινῆς. Αὐτοὶ ἐνέσπειραν παντοῦ τὸ φόβο, τὴ φρίκη, καὶ τὸν τρόμο, μὲ τὰ μύρια βάραινα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέβαλαν τοὺς κατοίκους τῶν ἄτυχων χωριῶν γιὰ νὰ μαρτυρήσουν ποῦ ἔκρυβαν τὰ λεφτά τους, τοὺς θησαυροὺς τους. Ἐλεηλάτησαν πάρα πολλὰ χωριά. Τὴν Πέτρα, τὴν Ἡράκλεια, τὴν Γέννα, καὶ τὸ Σκοπὸ, τὸ Σκεπαστὸ καὶ τὸ Εὐκάρνο, τὸ ὁποῖο ὑπέστη δύο διαρπαγές, ἡ δευτέρη ἔγινε ἀπὸ τὸν Ντελῆ Καδῆρ, αἰμοσταγέστατο ἀρχηγό. Πάρα πολλὰ χρόνια, ποὺ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ καθορισθοῦν, κράτησε τοῦτο τὸ κακό. Αὐτοὶ ἐνισχύοντο συνεχῶς διὰ τῆς βιαίας ἀπαγωγῆς νέων, μὰ καὶ διὰ τῆς προσελίσεως Τούρκων καὶ Χριστιανῶν παλιανθρώπων. Κάποτε πέρασαν κοντὰ ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο, πιθανὸν ἀπ' τὴν Μουρτάτη. Οἱ κάτοικοι εὐτυχῶς εἶχαν πάρεϊ ἐγκαίρως εἶδησι γιὰ τὸν ἐρχομὸ τους κι' εἶχαν τρέξει νὰ κρυφτοῦν σ' ἓνα σπήλαιο, ποὺ ἡ εἰσοδὸς του ἦταν κρυμμένη πίσω ἀπὸ πυκνὴ βλάστησι. Ὅχι πολὺ μακρὰ ἀπ' τὴ σπηλιὰ περνοῦσαν οἱ Κιριτζαλήδες. Μπροστὰ πήγαινε ἓνας Χριστιανός, ποὺ βία εἶχε στρατολογηθῆ. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἔξαφνα ἀκούστηκαν κλαψουρίσματα μωροῦ. Ὁ Χριστιανὸς κατὰλαβε, μὰ γιὰ ν' ἀποσπάσῃ τὴν προσοχὴ τῶν ληστῶν καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς εὐρισκεμένους στὴ σπηλιὰ, ἄρχισε, λένε νὰ τραγουδᾷ αὐτοσχεδιάζοντας.

Σκότωσ' κόρημ' τὸ παιδίσ' γιὰ νὰ σώσης τὴ ζωὴ σ'!...

Ἡ Μάννα τᾶκουσε καὶ προκειμένου νὰ χαθοῦν τόσες ψυχές, ποὺ κρέμονταν στὰ χέρια της, ἔκλεισε τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ της καὶ κεῖνο ἔσκασε. Τίποτε δὲν ἀκούστηκε, καὶ γλύτωσαν οἱ ἄνθρωποι, οἱ πολλοί. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Κιριτζαλήδες. Καὶ τὸ Σαμμάκοβο, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦταν πολυπληθέστατο, καὶ καλὰ ἀρματωμένο, εἶχε κι' αὐτὸ τὸ προνόμιο, γλύτωσε ἀπὸ μιὰ τέτοια ληστρική ἐπίθεσι. Παρεῖχε ἀσφάλεια ζωῆς καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ κάτοικοι, ἀπὸ μακρὰν χωριά, τότε τὴν ἐποχὴ τῶν Κιριτζαλήδων, ἦλθαν καὶ ἐγκατατεστάθησαν ἐδῶ, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι προηγουμένως. Ἡ κατὰρα τῶν Κιριτζαλήδων κράτησε μέχρι ποὺ σκοτώθηκε, ἀπὸ κάποιον βοσκόπουλο, ὁ τελευταῖος ἀρχηγός τους, ὁ Γιντζὲ Βοϊβόδας, ὁ ὁποῖος ἦτο Χριστιανὸς ἀπὸ τὴ Δογάντζα. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ οἱ Κιριτζαλήδες διεσκορπίστησαν καὶ χάθηκαν. Ἐτσι ἀπηλλάγη ἡ χώρα ἀπ' αὐτὴ τὴν φοιχτὴ μάστιγα.

Τὰ πρῶτα κυβερνητικά χυτοσιδηρεῖα.

“Ολα πήγαιναν κατ’ εὐχὴν. Δουλειὲς ὑπῆρχαν ἄφθονες, λεφτά, παρᾶς, χρυσός, ἔπεφτε στὸ κεμέρι, προνόμια εἶχαν, τί ἄλλο ἤθελαν; Νὰ ὅμως ποὺ ἐκεῖ περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα, ἔπεσε θανατικό. Πανούκλα (πανώλης) φοβερὴ καὶ κοφτερὴ ξαπλώθηκε σ’ ὅλη τὴν γύρω περιοχὴ. Οἱ ἄνθρωποι πέθαιναν κατὰ ἑκατοντάδες. Ἔγινε τόσο κακὸ μεγάλο, ποὺ ἴστερα οἱ μεταγενέστεροι, τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρρώστειας, τῆς πανούκλας δηλαδή, τὴν χρησιμοποιοῦσαν ὡς χρονολογία. Οἱ παλιὲς γυναῖκες, ὅπως ἡ Μπάμπω Καλή, (ἡ Θεῖα Καλή), γιαγιά τοῦ μακαρίτη Γιώργη Ν. Βουτσόπουλου, ποὺ πέθανε περίπου ἑκατὸ χρονῶν, ἔλεγαν γι’ αὐτὴ τὴν μαύρη πανούκλα ὅτι ὅποιον εὗρισκε τὸν κτυποῦσε. Μαύριζε καὶ «πένθησε», ἔλεγαν καὶ σταυροκοποῦνταν. Οἱ νεκροὶ ἔμεναν ἄταφοι, μέσ’ στοὺς δρόμους. Πέθανε τότε πολὺς κόσμος, κι’ ὅσοι γλύτωσαν τὸ κατώρθωσαν γιατί πήγαν κι’ ἔζησαν γιὰ κάμποσο καιρὸ, ὡς ποὺ νὰ σταματήσῃ τὸ θανατικό, στὰ βουνά. Πράγματι τὸ κακὸ σταμάτησε, σὰν πάτησε ὁ 19ος αἰῶνας. Στὶς ἀρχὲς λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα, σὰν σταμάτησε ἡ ἀρρώστεια, κάτι σοβαρὸ συνέβη στὸ Σιδηροχώρι. Οἱ Σαμμακοβίτες ἔμαθαν νὰ κατασκευάζουν ἓνα εἶδος χυτοσιδήρου καταλλήλου γιὰ τηλεβόλα, καθὼς καὶ γιὰ βλήματα. Αὐτὸ τὸ ἐπληροφορήθη ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις καὶ ἐπέβαλε στοὺς ἰδιοκτῆτας ὅπως ἓνα ποσὸ χυτοσιδήρου, μὲ ὠρισμένη τιμὴ, διατίθεται στὸ κράτος διὰ τὴν ἀμυνά του. Πράγματι οἱ καυτανλήδες κι’ οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν βιγνῶν καὶ τῶν ρούντιστων συμφώνησαν καὶ κάθε τόσο ἔστελναν τηλεβόλα καὶ τόπια στὴ Πόλι. Οἱ ἴδιοι οἱ ἰδιοκτῆτες πήγαιναν νὰ εἰσπράξουν τὰ χρήματά τους, τὸ μερίδιό τους, ποὺ τὸ ὠνόμαζαν «μερί». Ἡ Τουρκία βλέπουσα τὴν μεγάλη καὶ προσοδοφόρα δουλειὰ ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ Σαμμακοβίτες ἀπεφάσισε νὰ βάλῃ χέρι στὰ σιδηρομεταλλεῖα. Μὰ πῶς; Δὲν ἤθελε νὰ ἐπέμβῃ ἀποτόμως καὶ νὰ ἀρπάξῃ ἀπ’ τὰ χέρια τῶν τεχνιτῶν, ἐκείνων ποὺ ἤξευραν τὴν δουλειά, γιατί ἐφοβεῖτο μήπως μετὰ δὲν θὰ ἤθελαν νὰ ἐργασθοῦν γιὰ λογαριασμό της. Ἔπρεπε ν’ ἀρχίσουν ἤρεμα καὶ διπλωματικά. Ἔτσι λοιπὸν τῷ 1810 ἔστειλε ἡ Κυβέρνησις στὸ Σαμμακοβο, σὰν ἐπιτηρητὴ τῆς τάξεως, σὰν διοικητὴ καί, δῆθεν, σὰν προστάτη ἀγγελο, τὸν Χατζῆ Γιουσούφ Πασᾶ, ἓναν ἄνθρωπο πονηρότατο καὶ διπλωματικότατο. Τοῦ ἀνέθεσε τίς διαπραγματεύσεις καὶ τοῦδωσε ἄφθονα χρήματα γιὰ ν’ ἀγοράσῃ γιὰ λογαριασμό τοῦ κράτους, χωρὶς νὰ φαίνεται βέβαια, ὅτι δήποτε, βίγνες ντουλάπια, χυτοσιδηρεῖα κ.τ.λ. Πράγματι ὁ Γιουσούφ Πασᾶς κατώρθωσε ν’ ἀγοράσῃ κάμποσα «ὀτζάκια» καὶ νὰ κατασκευάσῃ δικὰ του, δηλαδή γιὰ τὸ κράτος, χυτοσιδηρεῖα στὸ Μαυροτζᾶ καὶ στὸν Κιρχανέ, ὅπου κατασκεύαζαν μόνο τηλεβόλα καὶ βλήματα τηλεβόλων. Γιὰ νὰ γίνῃ δὲ πιδὸ συστηματικὴ ἐργασία, κουβάλησε μεταλλουργοὺς ἀπ’

τὴν Εὐρώπῃ γιὰ νὰ χύσουν ἐργοστάσια μεγάλα, ἔχοντας ὡς πρότυπα τὰ Εὐρωπαϊκά, ποὺ θὰ δούλευαν μὲ τὰ τελευταῖα, τότε, συστήματα. Εἶχε βάλει ἀρχὴ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν μεγάλων ὀτζακιῶν ποὺ Τουρκικὰ τὰ ἔλεγαν Ντοκιοῦμ Χανὲ (Ἐργαστήρια χυτοῦ σιδήρου). Αὐτὴ ἡ κατασκευὴ γινόταν σὲ μισὴ ὥρα ἀνατολικά ἀπὸ τὸ Σαμμαάκοβο. Παρ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνέργειες τοῦ Γιουσούφ καὶ παρ' ὅλη τὴν ἴδρυσί κι' ἄλλων ἐργοστασίων, οἱ δουλειὲς δὲν σταμάτησαν, μίτε ἔκοψαν τὰ κέρδη, διότι ἦτο τόση μεγάλη ἡ ζήτησις κι' ἡ κατανάλωσις ποὺ δὲν προλάμβαναν. Ἐπῆρχε δουλειὰ γιὰ ὅλους.

**Ἐξέγερσις τῶν ἐργατῶν τῶν σιδηρομεταλλείων.
Κοινωνικὴ ἐπανάστασις.**

Θὰ εἶχαν περάσει περίπου δέκα χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἦλθε ὁ Γιουσούφ Πασᾶς κι' εἶχε κατορθώσει νὰ κάμῃ τὰ περισσότερα «ὀτζάκια» κρατικά, ὅταν συνέβη ἓνα ἐπεισόδιον, ποὺ συνετάραξε τότε ὀλόκληρον τὴν περιφέρειαν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ὥστε ἡ ἀπήχησίς του νὰ φθάσῃ καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας μέσα στὴ φράσι (ποὺ ἐλέγετο ἐπὶ ἐντόνων κομματικῶν διενέξεων διότι οἱ Θράκες φανατίζονται ὑπὲρ τὸ δέον στὰ κομματικά): «Θὰ τὸ κάνουμε Σαμμακοβλίδικο» (θ' ἀλληλοσφαγοῦμε δηλαδὴ). Τὰ κρατικά πλέον ἐργοστάσια τοῦ σιδήρου διεχειρίζοντο οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία κάθε ἐβδομάδα ἔστελνε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ περίφημα κυβερνητικὰ πουγγιά, (σακκούλια πλήρη νομισμάτων), διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ἐργατῶν τῶν κρατικῶν «ὀτζακιῶν». Τὴν διοίκησιν ὅμως καὶ τὴν τεχνικὴ ἐπίβλεψιν τῶν ἐργατῶν εἶχον ἀναθέσει στοὺς προύχοντας τοῦ Σαμμακοβίου, οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ θὰ μπορούσαν ὁποσδήποτε νὰ πετύχουν περισσότερα παρ' ὅτι οἱ Τούρκοι. Βεβαίως ἡ γενικὴ ἐποπτεία ἐγένετο ἀπὸ τὸν Τούρκο Πασᾶ, ὅμως σπουδαιότατον ρόλον ἔπαιζαν κι' οἱ τσορμπατζήδες. Στὴν ἀρχή, ὅταν τοὺς ἀνέθεσαν νὰ διαχειρίζονται καὶ τὰ κυβερνητικὰ πουγγιά, ἐπλήρωναν τὸ ἀναλογοῦν εἰς τοὺς ἐργάτας. Τόσο χρῆμα ὅμως ποὺ περνοῦσε κάθε ἐβδομάδα ἀπὸ τὰ χέρια τους, ἄρχισε νὰ τοὺς κάμνῃ διαφορετικούς, νὰ τοὺς σκληραίνει τὴν καρδιά. Μὲ τὴν πάροδο δὲ τοῦ χρόνου ἔπαυσαν νὰ ἔχουν κἂν καρδιά καὶ στὴ θέσιν της ἐτοποθέτησαν ἓνα πουγγί, ἓνα πουγγί ἀχόρταγο. Ἄρχισαν νὰ κατατρῶγουν τὸ δίκιο τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος διετέλει σχεδὸν ἐν δουλοπαροικίᾳ. Ἐπαυσαν νὰ πληρώνουν τοὺς ἐργάτας ὅπως ἔπρεπε, κάθε ἐβδομάδα, ἀλλὰ ἀραιὰ καὶ ποὺ ἔδιδαν ψυχία. Οἱ ἴδιοι δέ, ὡς ἐπίσημοι διαχειρισταί, διεμοιράζοντο μεταξὺ των τὰ χρήματα ποὺ περιεῖχαν τὰ ἐβδομαδιαῖα πουγγιά. Ἐὰν δὲ κάποιος ἐργάτης διεμαρτύρετο, τότε ὑπῆρχαν κι' οἱ μπράβοι (σωματοφύλακες) τῶν τσορμπατζήδων, ποὺ ἔδερναν ἀνηλεῶς πάντα παραπονούμενον καὶ διαμαρτυρούμενον. Κατὰ τῆς ἀδικίας αὐτῆς ἔξη-

γέρθη τότε καταγανακτησμένος ὁ λαοφιλὴς προύχων τοῦ Σαμμακοβίου Μπαμπάκογλου (υἱὸς τοῦ Βαμβάκη, Θανάσης πιθανῶς τὸ ὄνομα). Αὐτὸς διέθετε ἰσχυρὰ μέσα στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ τὴν διαχείρισι ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀχόρταγων σφετεριστῶν καὶ νὰ διορισθῇ αὐτὸς μόνος Κυβερνητικὸς ἀντιπρόσωπος καὶ διαχειριστὴς, βοηθούμενος κι' ἀπὸ τοὺς δύο υἱοὺς του τὸν Νικολάκη καὶ τὸν Εὐστάθιον (Στάθη). Ἀμέσως τὰ πράγματα τακτοποιήθησαν, οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν ἐδίδοντο τακτικὰ καὶ ἡ ἀδικία κατὰ κάποιον τρόπο ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται εἰς βάρος τῶν ἐργατῶν. Ὅμως οἱ ἀντίπαλοι ἐλύσσαξαν ἀπὸ τὸ κακό τους καὶ τὸ κοινὸ συμφέρον τοὺς συνήνωσε. Συνησπίσθησαν λοιπὸν τότε ἐναντίον τοῦ Μπαμπάκογλου καὶ διὰ πλουσίων χρηματικῶν μέσων καὶ δωροδοκιῶν, ἀλλὰ καὶ συκοφαντικῶν ἐνεργειῶν, ὅτι τάχα ὁ υἱὸς του Νικολάκης καθὼς καὶ αὐτὸς ἦτο μεμνημένος σὲ ἐθνικὰ κινήματα (Φιλικὴ Ἐταιρία) — ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως — κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἔκδοσι Σουλτανικοῦ Ἰραδὲ (ὑψηλῆς διαταγῆς) διὰ τοῦ ὁποίου ὁ μὲν πατὴρ κατεδικάζετο εἰς ἀειφυγίαν (σουργκιούν, ὁπλαδὴ νὰ μὴ δύναται νὰ σταθῇ εἰς ἓνα τόπο ἐπὶ πολὺ) καὶ ἅπασα ἡ περιουσία του ἐδημεύετο, οἱ δὲ υἱοὶ του Νικολάκης καὶ Στάθης ἐχαρακτηρίζοντο ὡς ὑποπτοί. (Ὁ Γέρον Μπαμπάκογλου εἶχε καὶ τρίτον υἱόν, τὸν Βαμβάκη, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς ἄκρον νομοταγῆς καὶ οὐδόλως ἐγένετο νύξισ περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰραδὲ) καὶ τοὺς ἀπηγορεύετο τοῦ λοιποῦ οἰαδήποτε ἀνάμιξις εἰς τὰ κοινά. Ἔτσι λοιπὸν ὁ Μπαμπάκογλου ἀπῆλθε εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους ὅπου περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα. Ἐκεῖ δὲ ἀπέθανε βραδύτερον. Εἰς τοὺς Ἀγίους τόπους φαίνεται ὅτι τὸν ἐπεσκέφθησαν ἐνωρὶς καὶ οἱ δύο υἱοὶ του, ἔξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Χατζηνικολάκης καὶ Χατζηστάθης⁽¹⁾. Τὰ κυβερνητικὰ πουργιὰ ἐν τῷ μεταξὺ περιῆλθαν πάλι στὰ

1. Ὁλόκληρος ἡ περὶ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἐργατῶν ἱστορία βασίζεται ἐπάνω εἰς τὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις τοῦ κ. Ν. Κωνσταντοπούλου, ὅστις ἤκουσε πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐκ στόματος τῆς μητρός του, ἡ ὁποία ἦτο ἀπευθείας ἐγγονὴ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Χατζηνικολάκη Ἄνας. Μέχρι δὲ τοῦ 1915 ἐσώζετο εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν εἰς τὴν κωμόπολιν Σκοπὸς, μία μεγάλη κινητὴ εἰκὼν «Ἱερουσαλήμ» (ἔτσι ἐλέγετο), ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦσαν εἰκονογραφημέναι τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια ἐκ τῆς Κ. Διασθήκης, καθὼς, ἐπίσης ὁ Ἄδης, ἡ Δευτέρα Παρουσία κ. ἄ. Εἰς τὴν κόπῳ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ γωνίαν τῆς εἰκονογραφίας ὑπῆρχε χωρισμένον διὰ λευκῶν γραμμῶν μικρὸν τετράγωνον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε κάτισχνος καὶ κατ'ἀλευκος ρασοφόρος γέρων, μὲ τὸν καλογηρικὸν σκούφον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τὰς χεῖρας ἀνοιγμένους εἰς δέσπῳ. Αὐτὸς πρέπει νὰ ἦτο ὁ Μπαμπάκογλου, ὡς μοναχός. Παραπλευρῶς δὲ μὲ κεφαλαῖα βυζαντινὰ γράμματα ὑπῆρχε ἐπιγραφὴ λέγουσα «Δῶρον εἰς τὸν ἀγαπητόν μου υἱὸν Βαμβάκη — 1820». Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶχε δοθῆ ὡς προικῶν δῶρον, εἰς τὴν πρώτην θηγατέρα τοῦ Μπαμπάκογλου Ἄνας. Ἐπίσης ἄλλαι δύο παρόμοιαι εἰκόνες, προορκόμεναι διὰ τοὺς δύο ἄλλους υἱοὺς ἐδόθησαν ἡ μὲν μία εἰς τὴν δευτέραν

χέρια τῶν τσορμπατζήδων, οἱ ὅποιοι ἐπανεφέρουν τὴν ἰδίαν τακτικὴν, κατατρώγοντες τὸ δίκιο καὶ καταπιέζοντες τοὺς ἐργάτας. Μέσα σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ἡ δυσφορία τοῦ λαοῦ ἐνεστάθη κατὰ τῶν κακῶν ἀρχόντων. Ἐσχηματίσθη, τρόπον τινά, τὸ κόμμα τῶν δυσφορούντων. Ἐπὶ κεφαλῆς ἐτέθη τότε ὁ Χατζηνικολάκης, ὁ ὅποιος ἔπνεε, ἐπιπροσθέτως, μένεα κατὰ τῶν τσορμπατζήδων, διότι ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς ἐρημώσεως τῆς οἰκογενείας του. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ καταπίεσις ἔφθασε στὸ ἀπροχώρητον. Περιορίσαν τὰ μεροκάματα καὶ ἐχρησιμοποιοῦν βία μὲ τοὺς μπράβους τους, οἱ ὅποιοι ἐκτυποῦσαν μέχρι αἵματος καθένα πού διεμαρτίρευτο. Ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ ταίριαζε πῶς πολὺ σὲ σκλάβους παρὰ σ' ἐλευθέρους ἐργάτας. Δὲν βαστοῦσαν πιά. Κάτι ἔπρεπε νὰ κάμουν. Τότε βρέθηκε στὴ μέση ὁ Χατζηνικολάκης. Ἐσεήκωσε τὰ πνεύματα τῶν ἐργατῶν καὶ κατώρθωσε ν' ἀποφασίσουν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῶν προυχόντων. Σὲ μιὰ συγκέντρωσι μυστικῆ πού ἔγινε τότε ὁ Χατζηνικολάκης μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Χατζηστάθη, ἔριξαν τὴν ἰδέα, νὰ σφάξουν αὐτοὺς τοὺς ἄρπαγες κι' ἀχόρταγους γιὰ νὰ γλυτώσουν μιὰ καὶ καλή. Ἄν σκότωναν αὐτοὺς μόνο, θὰ καταλάβαινε ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις πὼς τὸ πρᾶγμα ἦταν ἐσωτερικὸ καὶ δὲν θὰ πολυανακατευόταν. Ὅστερα καὶ τὰ δικαστήρια κι' οἱ ἀνακριτὲς δὲν ἦταν κοντά, μὰ στὴν Ἀγχιάλο, τρέχα γύρευε. Μῆτε πού θὰ τόπερναν χαμπάρι, ἂν σκοτώθηκαν μερικὰ ἀνικανοποίητα πουγγιά, γιὰτὶ αὐτοὺς πού ἀπεφάσισαν νὰ καθαρίσουν γιὰ νὰ ξεβρωμίση ὁ τόπος, δὲν εἶχαν καρδιά, παρὰ ἓνα πουγγὶ στὴ θέσι της. Πότε ὅμως θάκαναν τὸ ξεκαθάρισμα ὥστε νὰ μὴ ξεφύγη κανεὶς; Ἀπεφάσισαν νὰ κάμουν αὐτὸ πού ἐσκέφθηκαν μιὰ Κυριακῆ, ὅπου ὅλοι οἱ προύχοντες θὰ πηγαινιν στὴν ἐκκλησίαν νὰ προσευχηθοῦν, οἱ ὑποκριτὲς. Τὸ ὄρητήριο τῶν στασιαστῶν τῆς πρώτης αὐτῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Θράκην ὑπῆρξε ὁ Ἅγιος Θανάσης, παρεκκλήσιον, πλησίον δασώδους χαράδρας, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περιπτου ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκ τῆς ὁποίας καὶ φαίνεται, δεξιὰ τῷ κατερχομένῳ τὴν ἐκ Σκεπαστοῦ πρὸς Σαμμάκοβον ὁδόν. Κατὰ τὴν ὁρισθεῖσα Κυριακῆ, μετὰ τὸ πρῶτο Εὐαγγέλιον (τὸ Ἐωθινόν), χύμηξαν ὁ Χατζηνικολάκης κι' ὁ Χατζηστάθης, μαζί μὲ ἑκατὸν πενήντα ἐργάτες καὶ περικύκλωσαν τὴν ἐκκλησίαν, νομίζοντες ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὅποιον εἶχε ἀπαγγελθῆ, ἦταν τὸ τῆς λειτουργίας. Ὁ Χατζηνικολάκης εἰσηλθε εἰς τὸν ναόν, μὲ γυμνὸ χιτῶνα (1) καὶ ἔσφαξε ἰδιοχείρως εἰς τὸν Νάρθηκα τῆς Ἐκκλησίας 6 ἢ

ἀδελφὴν Σάρραν, σύζυγον τοῦ Σαμμάκοβιτου προύχοντος Ι. Γιαννοῦλη, ἡ δὲ ἑτέρα παρεχωρήθη εἰς τὴν τρίτην ἀδελφὴν Ἐλεάν, ἀποκατασταθεῖσαν εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας.

1. Τὸ μακρὸν χιτῶνα τῆς σφαγῆς, ἡ «μαχαίρα τοῦ Χατζηνικολάκη» μὲ τὴν κοκκάλινη λαβὴν καὶ μὲ ἀνεξιτήλους τὰς κηλίδας τοῦ αἵματος ἐσώζετο μέχρι τῷ 1915 εἰς τὸ πατρικὸν σπιτί τοῦ κ. Ν. Κωνσταντοπούλου, ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον.

7 από τους κυριωτέρους προύχοντας του Σαμμακοβίου. Ἐν τῷ μεταξύ πάνω στον γυναικωνίτη, ἔγινε κάποια φασαρία. Ἐκεῖ ἔτρεξε ὁ Χατζηστάθης καὶ συνέλαβε ἀκόμα ἓνα προύχοντα, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει στον γυναικωνίτη διὰ νὰ σωθῆ. Ἐσύρθη εἰς τὸν τραγικὸν Νάρθηκα καὶ ἐξετελέσθη. Ἀργότερον, ἔγινε γνωστὸν ὅτι εἰς τὸν γυναικωνίτη ἐκρύβη καὶ ἕτερος προύχων, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐπρόλαβε νὰ περιτυλιχθῆ τὸ «σάλι» (ποδιῆρες μεταξωτὸν περικάλυμμα), τὸ ὁποῖον ἀπέσπασε ἀπὸ τοὺς ὄμους κάποιας γυναίκας καὶ ἔτσι κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ σωθῆ ἀπ' τὸ μαχαίρι τοῦ Χατζηστάθης. Ἐπίσης καθ' ἣν στιγμὴν ἐγίνετο τὸ μπλόκο ἔφθαναν στὴν ἐκκλησία καὶ δύο ἄλλοι τσορματζήδες, οἱ ὁποῖοι ἐσφάγησαν κι' αὐτοὶ ἀνηλεῶς. Τὸ τέλος τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κινήματος ὑπῆρξε ἕξ ἴσου τραγικὸν καὶ φοβερόν. Ἀναθαρορήσαντες ἐκ τῆς μὴ συλλήψεως των οἱ δύο ἀδελφοί, μετὰ ἀπὸ τρία χρόνια ἄρχισαν νὰ ἐπανεμφανίζωνται, ὅποτε ὁ μὲν Χατζηστάθης συνελήφθη πρῶτος καὶ ἐκαταομήθη, ἐν Ἀδριανουπόλει πιθανῶς. Ὁ δὲ καθ'αὐτὸ ἀρχηγός, ὁ Χατζηνικολάκης, περιεφέρετο καὶ μεταπολιζέτο διαρκῶς ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο στὸ Σκοπὸ καὶ ἀντιστρόφως, ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ διὰ μέσου δασωδῶν καὶ ἀποκρήμνων περιοχῶν, κρυπτόμενος πότε κοντὰ στὴν ἀδελφή του Ἄννα, ἢ ὁποία εὐρίσκετο στὸ Σκοπὸ καὶ πότε στὴν ἀδελφή του Σάρα στὸ Σαμμάκοβο. Ἦτο συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως πάνοπλος. Συνελήφθη, δὲ ἐπιτέλους μέσα στὸ Σαμμάκοβο δι' ἀπάτης νύκτα, προδοθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου του (νονοῦ). Ἦχθη δέσιμος ὑπὸ τῶν Τούρκων ζαπτιέδων εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας (κατ' ἄλλους εἰς Ἀγχιάλον, Ἀγελὸ - Μπουργκάς) ἐκεῖθεν δὲ εἰς Φιλιππούπολιν, ἔδραν τότε τοῦ Κακουργοδικείου Θράκης. Ἐκεῖ ἐδικάσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ἐκρεμάσθη κατακέφαλα (μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω). Περὶ τοῦ Χατζηστάθης λέγεται ὅτι μετὰ τὴν κατατόμησί του εὐρέθησαν ἀχωρίστως συνεσφιγμένα τὰ ἄκρα τῶν τριῶν δακτύλων του τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Φαίνεται τὴν τελευταία στιγμὴ ἐδοκίμασε νὰ κάμῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅποτε ἔπεσεν ἀποτόμως ἐπὶ τοῦ τραχήλου του ὁ πέλεκυς τοῦ δημίου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τραγικὴ καταλείς. Τὸ παράδειγμα τῶν ἀδελφῶν Γράκων τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας δὲν ἔπαυσε φαίνεται, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, νὰ εὐρίσκη μιμητάς. (1)

1. Ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ἀργότερον ἔγιναν, πιθανῶς, καὶ ἄλλες τέτοιαι, μικροεγέρσεις κατὰ τῆς ἀπληστίας τῶν πρὸυχόντων τοῦ Σαμμακοβίου, αἱ ὁποῖαι συνεχίζοντο μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Γεωργ. Βικζημοῦ (1881 — 1885). Ἐξ αὐτῶν ὄλων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα θρυλούμενα γεγονότα ὅπως τὸ περὶ Νικόλτσου. Ὁ Νικόλτσος εἶναι ἕτερον πραγματικὸν πρόσωπον καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ πράξις. Πάντως ὑπάρχει τὸ θρυλούμενον ὅτι ἦρας τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἄλλης σφαγῆς ἦτο καὶ ὁ Νικόλτσος. Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ θρύλος εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸς στοὺς Σαμμακοβίτας, τὸν

Είπαμε πάρα πάνω ποιά ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἰδιοκτητῶν ἢ ὁποία καὶ πάλιν ἄρχισε νὰ ἐμφανίζεται. Τότε πάλι βρέθηκε ὁ Νικόλτσος, ἕνας παλλίκαρος μέχρι κεῖ πάνω, ἄριστος σιδηρουργός, ποὺ ξεσήκωσε τὰ πνεύματα τῶν ἐργατῶν. Πρόσφατη ἦταν ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι, στὴ Μολδοβλαχία καὶ τὴν Πελοπόννησο, κι' ἦταν ἀρκετὰ σκυλιασμένοι οἱ Τοῦρκοι, ἐπειδὴ, ἐδῶ καὶ ὀλίγα χρόνια τὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων εἶχε πλέον πετύχει, παρ' ὅλες τὶς ἐνέργειές τους. Ἔπρεπε τώρα νὰ προσέξουν. Δὲν ἔπρεπε ν' ἀνακατευθοῦν ὅλοι οἱ ἐργάτες, ἐξ ἄλλου ἦσαν τόσοι πολλοί. Λίγοι χρειάζονταν, μὰ ψυχωμένοι γιὰ νὰ φέρουν σὲ πέρας τὴν δουλειά. Ἡ σκέψις καὶ ἡ γνῶσις τοὺς ὠδήγησε τὴν μέρα τῆς Παναγίας, τὸ Δεκαπενταύγουστο, αὐτὴ τὴ φορὰ ὅπου ὅλοι οἱ προύχοντες, θὰ πήγαιναν, ὡς συνήθως στὴν ἐκκλησία. Τώρα δὲν ἔμενε παρὰ νὰ διαλέξῃ ὁ ἀρχηγός, ὁ Νικόλτσος δηλαδή, τοὺς βοηθοὺς του, τὰ παλληκάρια ποὺ θὰ ἔκαναν μαζί του τὴν ἐκκαθάρισι. Ἔπρεπε νὰ εἶναι ψυχωμένοι καὶ ἀτρόμητοι. Γιὰ νὰ βρῇ ὁ Νικόλτσος αὐτοὺς ποὺ γύρευε, σκαρφίστηκε ἕνα κόλπο. Μάζεψε 20 - 30 παλληκάρια, ἐργάτες ὅλοι, καὶ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς, ἡ ἡμέρα τῆς ἐπιχειρήσεως εἶχε κρατηθῆ μυστικῆ, τοὺς πῆρε καὶ τοὺς πῆγε ἔξω, στὰ χαλάσματα τοῦ χωριοῦ ποὺ βρισκόταν στὸν Προφήτη Ἡλία. Ἐκεῖ τοὺς ἔβαλε καὶ κάθισαν κάτω, γύρω - γύρω, καὶ στὴ μέση ἔβαλε ἕνα σινιάκο, (μέτρο βάρους γιὰ τὰ γεννήματα) γεμάτο μαρουῦτι. Ὅλοι τριγύρω κοίταζαν περίεργα καὶ λίγο φοβισμένα. Τί εἶχε στὸ μυαλό του αὐτὸς ὁ δαιμόνιος ἀγριάνθρωπος; Αὐτὸς ἤσυχα - ἤσυχα τράβηξε ἀπ' τὸν κόρφο του ἕνα σπαρματσέτο τ' ἀναψε καὶ τῶμπηξε μέσα στὸ μαρουῦτι. Τὸ κερὶ ἄρχισε νὰ καίγεται καὶ νὰ κατεβαίνει. Ἐν τῷ μεταξύ ἔβγαλε κι' ἕνα γλασκάκι μὲ κόκκινο κρασί καὶ κάμποσες κούπες ἀπ' τὰ σακούλια τοῦ ἀλόγου του, σέβρισε τὸ κρασί καὶ τὸ πρόσφερε. Τρώγοντας δὲ ψητὰ καὶ πίνοντας κατέστρωναν τὸ φοβερὸ σχέδιο τῆς σφαγῆς τῶν ἀρχόντων. Τὸ κερὶ ἔλυωνε. Ἡ φλόγα κατέβαινε κι' ὅσο κατέβαινε, οἱ λυπόψυχοι, ποὺ δὲν τὸ καλόβλεπαν αὐτό, εἴρισκαν προφάσεις καὶ ἔφευγαν. Ὁ Νικόλτσος ἔβλεπε ποὺ ἔφευγαν μὰ δὲν τοὺς κοίταζε, μήτε τοὺς ἔλεγε τίποτε. Σὰν ἔφθασε τὸ κερὶ στὸ πάχος μιᾶς δεκάρας κι' ἡ φλόγα μόλις εἶχε φθάσει ἕνα πόντο πάνω ἀπὸ τὸ μαρουῦτι, ἀπλωσε τὴ χεῖρα του ὁ ἀρχηγός κι' ἔβγαλε τὸ ἀπολειφάδι τοῦ κερικοῦ σβυσμένου. Γύρω του μόνο πέντε ἄτομα εἶχαν μείνει οἱ Πατριάδες, Βρουλελῆδες καὶ ὁ Παν. Γούρναρης, μὰ τώρα ἤξερε ὅτι αὐτοὶ ἦσαν σίγουροι, τὸ θάρρος τους, εἶχε δοκιμασθῆ καὶ τοὺς λέγει μὲ τὴ βροντερῆ φωνή του: «Ἐμεῖς οἱ πέντε θὰ τελειώσουμε τὴ δουλειά». Ἐφοδιάσθηκαν λοιπὸν μὲ ὄπλα καὶ δια-

παραθέτομεν κατωτέρω. Μεταξὺ ὧν αὐτοῦ καὶ τῆς ἱστορίας, ὑπάρχουν πολλοὶ διαφοραὶ, ἰδίως εἰς τὴν χρονολογίαν, τὴν ὁποία τοποθετεῖ τῷ 1830, δηλαδή δέκα χρόνια μετὰ τὸ προηγούμενον γεγονός.

λύθηκαν. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωτὴ τῆς γιορτῆς μαζεύτηκαν σ' ἓνα καθορισμέ-
 νο σημεῖο, ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, καὶ περίμεναν τώρα νὰ μαζευθοῦν στὴν ἐκκλη-
 σία τὰ θύματα. Σὰν πέρασε κάμποση ὥρα ἔστειλαν ἓνα σύντροφό τους, τὸν
 Καλλογιάννη Ὁργαζλῆ, νὰ κατοπτεύσῃ στὴν ἐκκλησία, νὰ δῆ ποῦ ἔφθασε
 ἡ λειτουργία κι' ἂν εἶχαν ἔλθει τ' ἀφεντικά. Αὐτὸς μόλις ἔφθασε στὴν ἐκ-
 κλησία, ἄκουσε τὸν πατᾶ ν' ἀπαγγέλλῃ τὸ Εὐαγγέλιο, καὶ ἐπειδὴ ἤξερε ὅτι
 ἡ λειτουργία σὰν ἔφθασε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὅλοι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐκεῖ, χω-
 ρὶς κἂν νὰ εἰσέλθῃ μέσα γύρισε καὶ εἰδοποίησε ὅτι ἔφθασε ἡ ὥρα γιὰ δρᾶσι.
 Μὰ τὸ Εὐαγγέλιο, ποῦ ἄκουσε, χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ ὁ Καλογιάννης, ἦταν τὸ
 πρωτό, τοῦ ὁρθρου, καὶ μόνο δυὸ ἀπ' τ' ἀφεντικά εἶχαν προσέλθει στὴ λει-
 τουργία. Ὁ Νικόλτσος τότε μαζὶ μὲ τὰ πέντε παλληκάρια του περικύκλω-
 σαν ἀμέσως τὸ Ναό. Ὁ Νικόλτσος μὲ τὴν πιστόλα στὸ χέρι ὤρμησε μέσα,
 μὰ μόνο ἓνα ἀνεκάλυψε ἀμέσως. Ἐν τῷ μεταξύ στὸ γυναικωνίτη ἔγινε μιὰ
 μικροφασαρία, ἡ προσοχὴ τοῦ Νικόλτσου στράφηκε κατὰ κεῖ. Ἀνέβηκε
 γρήγορα καὶ ἀνάμεσα στὶς γυναῖκες καὶ στὶς γρηές, ντυμένο μὲ γυναικεῖα
 ροῦχα ἀνεκάλυψε ἄλλον ἓνα, τὸν ἔσυρε κι' αὐτὸν ἔξω στὸν νάρθηκα καὶ μα-
 ζὶ μὲ τὸν ἄλλον τοὺς κατέσφαξαν. Ἐκείνη τῇ στιγμῇ διήρχετο ἀμέριμνα
 ἓνα δωδεκαετὲς ἀγοράκι, ὁ Νικ. Τερζῆς, ἐρχόμενο ἐκ Τρουλιᾶς. Κρατοῦσε
 ἓνα πετεινὸ προοριζόμενο γιὰ τὸν προύχοντα (τσορμπατζῆ). Μὴ γνωρίζον
 ὅτι ἔγινε σφαγὴ κατὰ τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὸ καμπαναριό, ὁ ἀρχηγὸς τὸ ἐ-
 γνώρισεν (ἦσαν συνεργάτες μὲ τὸν πατέρα του) καὶ τὸ ἐρωτᾷ: (Μπρὲ
 παιδίμ' Νικολῆ ποῦ τὸν πᾶς τὸ πετεινό;) «Νὰ δῶκε με ντόνε ὁ ἀφέντις μου
 (πατέρας) νὰ τονε πάγω στὸ τσορμπατζῆ». Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἐν λόγω τσορ-
 μπατζῆς ἔκειτο σκεπασμένος κάτω μέσα σὲ λίμνη αἵματος. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ
 κινήματος ἀγριεμένος ἀπὸ ἐκδικητικὸν μένος, πῆρε τὸν πετεινὸ ἀπὸ τὸ παι-
 δί, ξεσκέπασε τὸ παλτό, μὲ τὸ ὁποῖο ἦτο σκεπασμένος ὁ σφαγιασθεὶς κι' ἔ-
 βαλλε τὸ κεφάλι τοῦ ζῶντος πετεινοῦ στὸ στόμα τοῦ προύχοντος φωνάζον-
 τας «Νὰ φάγε τώρα».

Τὸ παιδί μόλις εἶδε τὸ ἀκέφαλο κορμί μέσα στὰ αἵματα ἐταράχθη σὲ
 τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ τρέμῃ τὸ κεφάλι του εἰς ὅλη του τὴ ζωὴ, (σαλιντσά-
 κι). Ἦρχετο τακτικὰ ἐκ Τρουλιᾶς στὸ Σαμμάκοβο κι' ἀγόραζε τὸ φημι-
 σμένο κρασί «πλύνο» καὶ ὅλοι τὸ ἤξευραν ὅτι ἔπαθε αὐτὴ τῇ ζημίᾳ ἐκ τοῦ
 ἐπεισοδίου αὐτοῦ. Λόγω τῆς σφαγῆς αὐτῆς ἔγινε ἀναστάτωσης. Ἡ εἰδησις
 ξαπλώθηκε ἀμέσως. Τ' ἀφεντικά σὰν τῶμαθαν κρύφτηκαν, οἱ χωρικοὶ ποῦ
 δὲν ἤξευραν τί γίνεται, ἄρχισαν νὰ πυροβολοῦν. Ὁ διοικητὴς τῆς χωροφυ-
 λακῆς ἔτρεξε νὰ ἰδῇ τί συμβαίνει, ἀλλὰ πρὶν φθάσει στὴν ἐκκλησία δέχθη-
 κε μιὰ σφαῖρα κατάστηθα. Ὁ Καλογιάννης, φημισμένος γιὰ τὴν σκοπευ-
 τικὴ του δεινότητα, πάνω στὸ ξάναμμά του, εἶχε πυροβολήσει. Γυρίζει ὁ
 Νικόλτσος νὰ ἰδῇ καὶ θεωρεῖ τὸν Ζαπτιὲ νὰ τρεκλίζει. Κατάλαβε ἀμέσως
 καὶ λέγει στὸν Καλογιάννη. «Τέπκες βρέγ;» (τί ἔκανες;) Καὶ κεῖνος ἔδωκε

τὴν ἀπάντησι.—Πάγ' αὐτὸς πάγ' τ' νέφαγαι' κουκουξέλα. (Πάει αὐτός, πάει τὴν ἔφαγε τὴν σφαῖρα). Ὁ Ζαπτιὲς τρέκλισε λίγο ἀκόμα, προσπάθησε νὰ σταθῆ, ὅμως ἔπεσε κάτω νεκρός.

Ἡ ἀπόστασι ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ μέχρι τοῦ Κασίμη, ὁπόθεν ἦρχετο ὁ Ζαπτιὲς, εἶναι περίπου 150 βήματα. Ὁ Ζαπτιὲς ἐγγύρῳσεν ὀπίσω ἐβάδισε μέχρι τὴ κατοικία του (σπίτι Τακιοῦ, Τώρη λεγόμενον). Μπαίνοντας στὴ θύρα ἔπεσε καὶ ἐξέπνευσεν. Στὸ κατώφλι, ἔλεγον τότε οἱ Σαμμακοβίτικες γλῶσσες, ὅτι εἶχεν 1 τσουκάλι λίρες χρυσές, τίς ὁποῖες ἤφεν ὁ Τώρης καὶ μετὰ ἔγινε Τώραρος.

Τὸ σουλτάτο αὐτὸ (ὄπλο) τὸ ἀγόρασεν ἀργότερα ἀπὸ δημοπρασία ὁ Γ. Βουτσᾶς γιὰ 90 γρόσια καὶ 1 κιλὸ σιτάρι καὶ τὸ εἶχεν ὡς κειμήλιον, τὸ κρατοῦσε δὲ ἔπειτα ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Βουτσόπουλος (συνεργάτης τοῦ βιβλίου) μέχρι τὸ 1914, μεταβαίνων τακτικὰ εἰς κενήγιον. Ἐφημιζετο διὰ τὴν εὐθυβολίαν του πλὴν κατόπιν διαταγῆς τοῦ περιβοήτου Χαμντῆ περὶ παραδόσεως ὄπλων τὸ παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τῷ 1914. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἔκανε μεγάλη αἴσθησι σ' ὅλους, μὰ πῶς πολὺ στὴ Κυβέρνησι, πὺν βρῆκε τὴν ἀφορμὴν πὺν γύρευε γιὰ νὰ θάλλῃ χέρι στὰ σιδηρομεταλλεῖα. Ἔστειλε λοιπὸν ἀμέσως ἓνα δραστήριον ἄνθρωπον, τὸν Ταχῆρ Πασᾶ, γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξι. Ἡ περίοδος τῆς διοικήσεως αὐτοῦ τοῦ Πασᾶ, ἦταν καὶ περίοδος ἀκμῆς τοῦ Σαμμακοβίου. Κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Ταχῆρ Πασᾶ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ἦρχετο καὶ ὁ τότε Μητροπολίτης (Βιζύης, Μήδειας καὶ Σαμμακοβίου) ὅπως παραστῆ εἰς τὴν δίκην τῶν συλληφθέντων, ὡς καὶ ἑπτὰ προυχόντων. Κατόπιν ἐξονυχιστικῶν ἀνακρίσεων κατεδικάσθησαν εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον ὁ ἀρχηγὸς Νικόλτσος καὶ ὁ Παναγ. Ὁργαζλῆς (ἢ Παν. Γούρναρης) οἱ ὁποῖοι καὶ ἐξετελέσθησαν εἰς τὸ Ἀλούλιον τῶν «ὀτζακιῶν», «Νικόλτσος» καλούμενον, ὅπου καὶ ἐξετέθησαν πρὸς παραδειγματισμὸν. Ταυτόχρονα ὅμως τὸ δικαστήριον κατεδίκασεν καὶ ἑπτὰ τσορματζῆδες εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον. Ὅταν ἤκουσεν καὶ αὐτὴν τὴν καταδίκην ὁ παριστάμενος Μητροπολίτης, λέγεται μετ' ἐπιτάσεως ὑπὸ τῶν γεροντοτέρων Σαμμακοβιτῶν, ὅτι ἔσκυψε καὶ ἠσπάσθη τὴν «σκούτα» τοῦ ἐπανωφορίου τοῦ Πασᾶ (ὑπερτάτη τιμὴ) λέγοντας τὰ ἐξῆς παρακλητικὰ λόγια: «Πασᾶ μου μὴ τοὺς ἐκτελεῖς. Μετανοοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς θὰ εἶναι χρήσιμοι καὶ σὲ σᾶς καὶ στὴ μεγάλη ἐπιχείρησί σου». Πράγματι, ἡ παράκλησις αὐτὴ εἰσηκούσθη, ἐκάμφθη ὁ Πασᾶς, ἐματαιώθη ὁ δι' ἀγχόνης θάνατος καὶ ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν, μισθοδοτούμενοι ἀδρῶς ὡς διερχομένης καὶ «κωντανλῆδες» διαδραματίσαντες σπουδαῖον ρόλον κατὰ τὴν χρυσὴν ἐποχὴν ἀκμῆς τῶν μεταλλείων Σαμμακοβίου.

ΤΟ ΣΑΜΜΑΚΟΒΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΡΩΣΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

Τῷ 1828 κηρύχθηκε ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ τὸν ἐπόμενον χρόνον

ἤρθαν τὰ Ρωσικὰ καράβια. Ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο ψηλά, ἡ Μαυροθάλασσα φαινόταν σὰν καθρέπτης. Μιὰ μέρα τοῦ 1829, κόντευε μεσημέρι, ἄσπρις ὁ γυαλὸς ἀπὸ πανιά, γέμισε τὸ λιμάνι τῆς Θυνιάδος μεγάλα καράβια. Παράτησαν οἱ ἄνθρωποι τὶς δουλειές τους καὶ κοίταζαν μὲ ἀπορία τὸ πέλαγος, γιὰ τὸ θέαμα ποὺ παρουσίαζε. Σὲ μιὰ στιγμή ἕνα - ἕνα ἔμπαιναν μέσα στὸ λιμάνι τὰ καράβια καὶ ἀγκυροβολοῦσαν, τόνα κοντὰ στ' ἄλλο, σὰν νὰ τὰ τοποθετοῦσε κανεὶς μὲ τὸ χέρι του. Ἐνα μικρὸ καράβι ἀπεσπάσθη ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ διευθύνετο πρὸς τὴν παράλιο θέσι «Παναγιά». Σὰν ἔφθασε κοντὰ στὴ στεριά ἄφησε ξαφνικὰ ἕνα ἄσπρο καπνὸ σὰν μπαμπάκι, ὅμως κρότος δὲν ἀκούστηκε, λόγῳ τῆς ὑπερβολικῆς ζέστης. Δὲν μποροῦσαν νὰ καταλάβουν τί γίνεται. Ὅστερα ἀπὸ λίγο σείσθηκε ὀλόκληρος ὁ γύρω τόπος. Ἐξω ἀπ' τὴ Θυνιάδα ὑπῆρχε ὀχυρωματικὴ θέσις, ἡ λεγομένη «Κοῦμ τάμπια» (πρόχωμα μὲ ἄμμο) μὲ κάμποσὰ ἐπάκτια πυροβόλα, ἡ ὁποία τρόπον τινὰ ἐφροῖρει τὸ λιμάνι. Αὐτὴ τώρα τὴ θέσι βομβάρδιζε, ὁ νεοαφικθεὶς Ρωσικὸς στόλος. Τὸ φρούριο δὲν πρόλαβε ν' ἀνοίξῃ τὴν Μπούκα του, καὶ τὰ καράβια τὴν ἔκλεισαν μὲ κανονιές. Αὐτὸ σὰν εἶδαν οἱ Τοῦρκοι φρουροὶ, πανικόβλητοι, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, πῆραν δρόμο πρὸς δυσμάς. Οἱ Τοῦρκοι τῶθалан στα πόδια, κι' ἕνα ἄγημα ναυτῶν ἀπ' τὰ Ρωσικὰ καράβια διετάχθη ν' ἀνατινάξῃ τὸ Φρούριο. Πῆγαν στὴν μπαρουταποθήκη, ἔχυσαν κάτω μέχρι ἔξω κάμποση πυρίτιδα, κι' ἄφησαν ἀναμμένη μιὰ θρυαλίδα. Ὡς πού ν' ἀπομακρυνθοῦν ἡ πυρίτις πῆρε φωτιὰ καὶ τότε ἀνετινάχθη στὸν ἀέρα. Μέχρις ἐσχάτων, σώζονται χωμένα μέσα στὴν ἄμμο, τὰ μεγάλα ἐπάκτια πυροβόλα. Αὐτὴ ἡ ἀνατίναξις τοῦ Φρουρίου ἔκανε ἕνα δαμονισμένο κρότο ποὺ τράνταξε τὴ γῆ, μία λάμψις κι' ὕστερα τινάχθηκαν στὸν ἀέρα ἕνα σωρὸ πέτρες, κανόνια, ξύλα. Ἡ «κοῦμ τάμπια» δὲν ὑπῆρχε πιά. Ὅστερα ἀπὸ δυὸ ὥρες φάνηκαν Τοῦρκοι στρατιῶτες ποὺ ἔντρομοι ρωτοῦσαν «Ἀμὰν τσορματζῆ γιὸλ γχιοστὲρ μιτζὲ» (Ἀμὰν ἄρχοντα γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δεῖχτε μας τὸν δρόμο). Τότε στὴ διοίκησι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εὑρέθη κι' ὁ προύχων τοῦ Σαμμακοβίου, Καντανλῆς Πολυχρόνογλου. Αὐτὸς γνώριζε πολὺ καλὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν. Σὰν δὲν ὑπῆρχε ἐπίβλεψις ἀπὸ πάνω τους, σὰν δὲν ὑπῆρχε πιά πειθαρχία, τῶριχεν στὸ πλιάτσικο κι' ἀσφαλῶς θὰ ξεγύμνωναν ἐκεῖ ποὺ γνώριζαν ὅτι θὰ εὔρισκαν νὰ ξεγυμνώσουν. Ὁ Πολυχρόνογλου τότε θροισκόταν σ' ἕνα τάγμα ποὺ εἶχε στρατοπεδεύσει κοντὰ στὸ Σαμμάκοβο. Ὁ Στρατὸς, αὐτὸς μόλις ἐγκατέλειπε τὶς ὀχυρὲς θέσεις του, ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, κατώτεροι καὶ στρατιῶτες εἶχαν ὅλοι τὴν διάθεσιν νὰ λεηλατήσουν τὸ Σαμμάκοβο, ποὺ λόγῳ τῶν μεταλλείων φάνταζε καὶ ἦταν πλούσιο. Αὐτὴ τὴν διάθεσιν ἀντελήφθη πολὺ ἔνωρις, εὐτυχῶς, ὁ Καντανλῆς καὶ νύχτα ἔστειλε, μὲ μυστικώτατο τρόπο, εἶδησι, στοὺς συμπατριώτας του γιὰ τὸ τί σκέπτονται οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ τουρκικοῦ τάγματος. Τοὺς συμβούλευε δὲ καὶ τοὺς ἐξώρριζε νὰ φροντίσουν μὲ κάθε τρόπο νὰ κατασκευάσουν,

μέσα στη νύχτα αυτή, με τὰ λινὰ ύφάσματα (τρεπετσιές) αντίσκηνα, νὰ μοι-
άζουν δηλαδή με σκηνές, κι' ἀπάνω σὲ κάρρα νὰ τοποθετήσουν σωλῆνες
ἀπ' τὶς σόμπες τους, πὺ νὰ ἐξέχουν, ὥστε νὰ μοιάζουν μποῦκες κανονικῶν.
Στὸ τέλος δὲ τοῦ μαντάτου τοῦ ἔγραφε πὺς ἂν δὲν ἔκαναν ὅπως τοὺς ἔλεγε,
ἡ πόλις θὰ καταστρεφόταν ἀπ' τὴν ἀρπακτικὴ διάθεσι πὺ εἶχαν οἱ Τοῦρ-
κοι. Εὐτυχῶς οἱ συμπατριῶτες τὸν ἄκουσαν κι' ἔφτιαξαν μέσ' τὴν νύχτα ὅτι
εἶχε παραγγεῖλει. Σὰν ξημέρωσε τὸ τάγμα ξεκίνησε, εἶχε νουθετηθῆ καταλ-
λήλως, κι' ἀκάθεκτο ἄρχισε νὰ τρέχη γρήγορα γιὰ τὸν τόπο πὺ θὰ διήρπα-
ζε. Μὰ σὲ μιὰ στιγμή ἀντίκρουσαν ἀπὸ μακρὰ τὴν κατασκήνωσι, τὰ κανόνια,
πὺ ἦταν κίκλω τοποθετημένα, κι' ἀναρρωτήθηκαν. Ἡ πιὸ φυσικὴ ἀπάντη-
σι πὺ μπορούσε νὰ δώσῃ τὸ τσερβέλο τους ἦταν ὅτι ἄλλο τάγμα τουρκικὸ εἶ-
χε στρατοπεδεύσει τὴν νύχτα ἐκεῖ πρᾶγμα πὺ δὲν τοὺς ἐπέτρεπε νὰ εἰσέλ-
θουν στὸν τόπο πὺ ἄλλοι φύλαγαν. Ἔτσι δὲν τόλμησαν νὰ πλησιάσουν,
κι' οἱ ἀξιωματικοὶ τοὺς γύρισαν πίσω ὅπου ἀπὸ ἄλλο μέρος ὀπισθοχώρησαν
χωρὶς νὰ ἐκτελέσουν τὸν σκοπὸ τους λεηλατῶντας. Σώθηκε λοιπὸν χάρις
στὸ σχέδιο τοῦ Πολυχρόνογλου τὸ Σαμμάκοβο ἀπὸ βέβαιη καταστροφὴ. Τέ-
λη Αὐγούστου, ἀρχὰς Σεπτεμβρίου 1829, ὁ Ρωσικὸς στρατὸς πὺ ἀπεδι-
βάσθη στὴ Νιάδα, κατέλαβε πρῶτα τὸ Σαμμάκοβο κι' ὕστερα τὴν Βιζύη καὶ
τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Ὁ πόλεμος, τὸν ἐπόμενο χρόνο, τέλειωσε. Τὰ Ρωσ-
ικὰ στρατεύματα ἀπεχώρησαν ἀπ' τὴν Θράκη καὶ τὰ μεταλλεῖα ἄρχισαν τὴν
δουλειά τους. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια οὐδέποτε σταμάτησαν, μόνο οἱ Τοῦρκοι, ἰδι-
οκτῆτες εἶχαν φύγει ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο.

. Ἡ ἀκμὴ τοῦ Σαμμακοβίου. — Ταχῆρ πασᾶς.

Σὰν τέλειωσε μετὰ τὸ καλὸ ὁ πόλεμος, ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς ἡμέρες ἦλθαν
τ' ἀφεντικά. Ὅλοι νόμισαν, καὶ πιὸ πολὺ οἱ τσορματζήδες, ὅτι θὰ γύριζαν
μονάχοι οἱ παλιοὶ Τοῦρκοι ἰδιοκτῆτες πὺ κάθε ἄλλο παρὰ τὴν δουλειά τους
ξέρανε κι' ἔτσι τοὺς ἐκμεταλλεύοντο μιὰ χαρά. Ὅμως γελᾶστηκαν. Μαζὶ
τους ἦλθε ὁ Ταχῆρ Πασᾶς, ὁ νέος διοικητὴς μετὰ μεγάλη στρατιωτικὴ συνο-
δεία. Νέος καὶ μεγαλοπρεπὴς αὐτός, ἔξυπνος καὶ δραστήριος, ἐρχόταν νὰ βά-
λῃ τάξι στὶς ἀτασθαλίες πὺ εἶχε δημιουργήσει ὁ πόλεμος καὶ χέρι σὲ ξένες
περιουσίες. Κατώρθωσε, πράγματι, αὐτὸς ὁ χαμογελαστὸς ἄνθρωπος, πολλὰ,
μετὰ τὴν διπλωματικότητά του. Καὶ κατὰ πρῶτον ἐκρατικοποίησε ὅλα τὰ σι-
δηρομεταλλεῖα τοῦ Σαμμακοβίου. Ἀνοικοδόμησε δὲ καὶ ἀποπεράτωσε ὅτι
εἶχε ἀρχίσει ὁ Χατζῆ Γιουσούφ Πασᾶς ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια. Ἔτσι στή-
θηκε πάνω στὴ γῆ τὸ νέο ἐργοστάσιον, τὰ «Μεγάλα Ὀτζάκια» ὅπως τὰ εἶ-
παν οἱ Σαμμακοβίτες. Τὰ νέα αὐτὰ χυτοσιδηρεῖα ἦσαν κατασκευασμένα μετὰ
τὸν τελειότερο τρόπο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δίπλα ἀπ' αὐτὰ κατεσκεύασε ἕνα
ὠραιότατο ἐξοχικὸ μέγαρο, παραπλεύρως δὲ ὑψώθη καὶ ἕνα τζαμί. Ἀπὸ τὰ
ἄλλα Σαμμακόβια τοῦ τόπου, τὰ πάλαι ποτὲ ἰδιόκτητα, διετήρησε μόνο τέσ-

σαρα, κι' αυτά για να κατασκευάζουν σφυρήλατο σίδηρο. Έτσι λοιπόν εκείνη την εποχή το Σαμμάκοβο είχε τα πάρα πάνω τέσσερα Σαμμακόβια που παρείχαν πάνω από 400.000 δκάδες σφυρηλατημένο σίδηρο, τρία άλλα χυτοσιδηρεία που κατασκεύαζαν λογής - λογής αντικείμενα και το μέγα χυτοσιδηρείο το οποίο παρήγαγε τηλεβόλα και σφαίρες τηλεβόλων βαρείας όγκης, ζυγιζόμενα μέσα σε δεξαμενή γεμάτη υδρόργυρο. Τοῦτο τὸ τελευταῖο ἐργοστάσιο ἐχρειάζετο πάνω ἀπὸ ἓνα ἑκατομμύριο δκάδες ξυλάνθρακες. Ὅλα κατέστησαν κρατικά και για να κατοχυρώση και την κατανάλωσι ἔβγαλε διαταγή που ἀπηγόρευε ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν ἐκμετάλλευσι και πρὸ πάντων τὴν πώλησι σιδήρου, εἰς πάντα ἄλλον ἰδιοκτήτην, ὅστις θὰ ἐθεωρεῖτο λαθρέμπορος. Μ' αὐτὲς τὶς διαταγὲς και τὶς ἀπαγορεύσεις ἢ ἐκμετάλλευσις και ἢ κατανάλωσις ἦλθε ὀλόκληρος, μέσα σὲ μιὰ στιγμὴ μονάχα, στὰ Τουρκικὰ χέρια. Οἱ πρὸντες τοῦ Σαμμακοβίου, τὰ πρῶν ἀφεντικά, τραβῶντας τὰ μαλλιά τους για τὸ τί πάθανε και χάσανε ἀπὸ τὴν ἀπερισκεψία τους τέτοιο θησαυρὸ και εὐχαριστῶντας τὸ Θεὸ πάλι που γλύτωσαν τουλάχιστον τὴν ζωὴ τους, πῆραν ὅτι εἶχαν και δὲν εἶχαν και τράβηξαν ἄλλοι για τὴν Κωνσταντινούπολι κι' ἄλλοι για τὴν Βλαχία. Ὅτι ρευστὸ χρῆμα εἶχε τὸ Σαμμάκοβο τραβήχθηκε ξαφνικά και πῆγε σ' ἄλλα μέρη να δώση ζωὴ. Πολὺ λίγοι ἔμειναν, κι' αὐτοὶ γιατί ἀγαποῦσαν τὸν τόπο και τὴν πατρίδα τους. Ὁ Ταχῆρ για να ἐνισχύση τὴν παραγωγὴ και να προσελκύση ἐργάτας, που ἄρχισαν να φεύγουν γιατί φοβήθηκαν πὼς τώρα θάταν χειρότερα μὲ τοὺς Τούρκους, ἀνέλαβε μιὰ σταυροφορία ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν και τῶν τεχνιτῶν. Πρῶτα χορήγησε εἰς ὅλους πλήρη ἐλευθερία και τοὺς ἀπήλλαξε παντὸς φόρου! Ἔδωσε τὸν διπλάσιο μισθὸ ἀπ' ὃ,τι ἔπαιρναν προηγουμένως και ἢ πληρωμὴ γινόταν σὲ χρυσοῦς μαχμωντιέδες. Διευθύνων ὁ Ταχῆρ Πασᾶς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Θράκη, ἀπὸ τὸ Αἰμιμόντιον ἀκρωτήριον μέχρι τὸ Βόσπορο, διέταξε, ὅλες οἱ νότιες ἐπαρχίες να παραδίδουν τὸ δέκατο τῶν γεννημάτων των ὡς φόρο για τὸ «Ντοκιούμ χανέ» πρὸς διατροφὴ τῶν ἐργατῶν. Ἔτσι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο χορηγοῦσε και τὴν τροφὴ τους δωρεάν. Ὁ Διοικητὴς τῶν ἑπτὰ Καζάδων (ἐπαρχιῶν), ὁ παμπόνηρος και δραστήριος Ταχῆρ, συνεκέντρωσε χιλιάδες ἐργάτας, οἱ ὅποιοι προσέφερον ἐξαιρετικὴ ἐργασία, μιὰ και ἢ ἀμοιβὴ και οἱ ἀνέσεις που χορηγοῦσε τὸ κράτος ἦταν τόσο μεγάλες. Κοντὰ σ' αὐτὰ ἀπηγόρευσε κάθε ἄλλη ἐργασία για τοὺς κατοίκους, ἰδίως γεωργικὴ. Ὅμως ἢ κτηνοτροφία ἀφέθηκε ἐλευθέρη, ἀπαλλαγεῖσα μὲ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα ἀπὸ κάθε φόρο, μόνο και μόνο για να κατορθώνουν οἱ ἐργάτες να διατηροῦν ζῶα κι' ἔτσι τὸ μαλλὶ να εἶναι φθηνὸ για τὴν κατασκευὴ μαλλίνων ἐνδιμιμάτων, ὥστε να μὴν ἔχουν οὔτε αὐτὴ τὴν φροντίδα, για να μποροῦν να δοθοῦν ὀλόψυχα στὴ σιδηρουργία. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἢ ἀπαλλαγὴ τῆς κτηνοτροφίας ἀπὸ φόρους προσεῖλκυσε μερικὸς Βουλγάρους κτηνοτρόφους ἀπὸ τὸ Μικρὸ Τύρνοβο, οἱ ὅποιοι ἦλθαν και ἐγκατατεστάθησαν στὸ Σαμμάκοβο

γι' αὐτήν τὴν αἰτία, πονηρὰ σκεπτόμενοι. Ὅλα αὐτὰ τὰ προνόμια ὑπῆρξαν αἰτίες αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐργάτες ἦλθαν καὶ ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἐπιστήμονες γεωλόγοι, μεταλλειολόγοι καὶ ἄλλοι ἦλθαν μὲ τὶς οἰκογένειές τους καὶ κατοίκησαν ἐδῶ. Ἡ ζωὴ ἦταν στὸ φῶρτε της. Οὐδέποτε ἡ περιοχὴ εἶδε τόση ζωντάνια. Ὅλη ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία μέχρι κάτω τὴν Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη γνώριζε τὸ Σαμιακοβίτικο σίδηρο. Ἐσπευδαν ἀπὸ παντοῦ τὰ καρβάνια γιὰ ν' ἀγοράσουν. Μεγάλη κατανάλωσι, μεγάλη παραγωγή, πολλὰ κέρδη εἰς ὅλους καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς τεχνίτας καὶ ἐργάτας. Ὅλοι ἤγμαζαν, ὅλοι εὐδοχιμοῦσαν. Ὁ Ταχῆρ πάλι, ὅλα τὰ ἐπέβλεπε, ὅλα τὰ πρόσεχε. Ἦταν ὁ πανταχοῦ παρῶν, ὁ Παντεπό-

Τὸ ἐπίχρυσον Ἱερὸν Εὐαγγέλιον
διακοσμημένον μὲ πολύτιμα πετράδια.

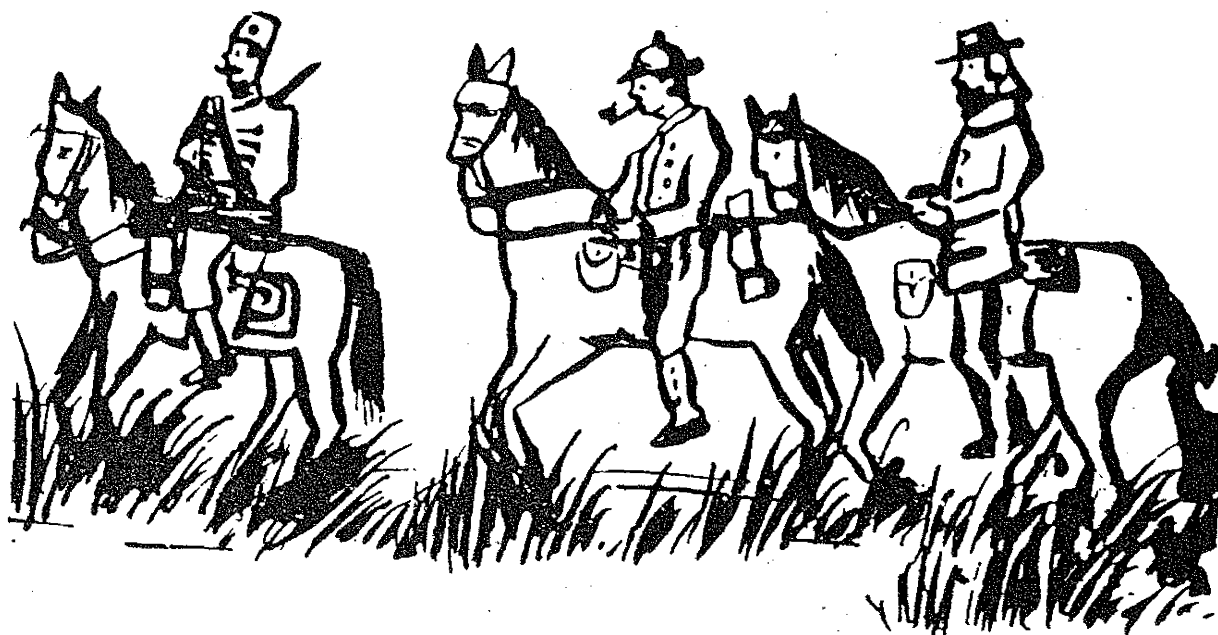
ποῖος ἦταν τόσο εὐχαριστημένος μαζί τους καὶ δεύτερο ὑπῆρχε ἄφθονο χρῆμα. Ἦσαν ὅλοι εὐκατάστατοι καὶ ὅλοι συνεισέφεραν προθύμως διὰ τὴν ἀνέγερσι. Ἐμίσθωσαν λοιπὸν σπονδαίους κτιστάδες καὶ λεπτουργοὺς ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολι, καλλιτέχνες πραγματικούς, ἀγόρασαν ἐκλεκτὰ ὑλικά, σὲ

πτης!... Ἡ τάξις ἦταν τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῶν ἐργαστασίων. Ἄν ἔβλεπε κάποιον νὰ μὴν κάνῃ καλὰ τὴν δουλειά του, τὸν ἐπέπληττε καὶ ἂν τὸ ἐπαναλάμβανε πολλές φορές, τὸν ἔδιωχνε. Ἄν ὅμως ἔνοιωθε ἐργάτας ἐργατικούς, ἔξυπνους, φιλότιμους, δοσμένους στὴ δουλειά τους, αὐτοὺς μὲ ἔξοδα τοῦ κράτους τοὺς ἔστελνε στὴν Ἀγγλία, τὴν κατ' ἐξοχὴν χώρα τῶν μεταλλείων, γιὰ νὰ μάθουν περισσότερα, νὰ εἰδικευθοῦν στὰ συστήματα καὶ τὰς μεθόδους τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ σιδήρου. Στὴν ἐποχὴ τῆς διοικήσεως τοῦ Ταχῆρ, ἀπεφασίσθη ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἡ ἀνέγερσις ἐκ βάθρων ἑνὸς μεγαλοπρεποῦς Ναοῦ. Ὅλα ἐνίσχυναν αὐτὴ τὴν ἀπόφασιν. Πρῶτα - πρῶτα ἡ ἄδεια γιὰ τὸ κτίσιμο θὰ ἐδίδεται κατ' εὐθεΐαν ἀπ' τὸν Ταχῆρ, ὁ ὁ-

πέτρα και σέ μάρμαρο κι' άρχισε τὸ κτίσιμο. Ὁ θεμέλιος λίθος ἐτέθη τῷ 1836. Οἱ κάτοικοι μὲ πραγματικὸ ἐθνουσιασμὸ προσέφεραν τὰ πάντα. Ἄ-

Μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι τῆς Σχολῆς Σαμμακοβίου
μετὰ τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ. (φωτογραφία 1922)

Ἵψηλοὶ ἐπισκέπται ἀφικνούμενοι εἰς Σαμμακοβόν :

1) Τοῦρκος ἱππεύς, 2) ὁ Ἄγγλος Μπένστον, 3) ὁ Γ. Βιζυηνός.

κόμα καὶ οἱ κάτοικοι τῶν περιχώρων προσῆλθαν μὲ τὰ ὑποζύγια τους γιὰ νὰ ἐργασθοῦν χωρὶς χρήματα. Ἐπίσης τὰ κορίτσια παραστάθηκαν μετα-

φέροντας νερό και ύλικα στους κτίστες. Έτσι ο Ναός, περικαλλής, ορθώθηκε γρήγορα εις τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου. Οἱ πῶ εὔποροι πρωτοστάτησαν. Κάθε μιὰ κολῶνα μαρμάρινη στήθηκε με ἕξοδα τῶν τότε ἀρχόντων, τοῦ Κύρκου, τοῦ Βαλαλᾶ, τοῦ Δούκα, καὶ τοῦ Πολυχρόνολου. Οἱ δὲ μεγάλοι πατριῶτες, οἱ ξηνητεμένοι Ξενοκράτες, τὴν στόλισαν με χρυσᾶ πολυκάνδηλα καὶ χρυστάλλινο πολυέλαιο. Τὸ κτίσιμο τοῦ Ναοῦ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀκμῆς τοῦ Σαμμακοβίου, στὴν περίφημη ἐκείνη δεκαετία 1830 — 1840, ὅπου ἡ διοίκησις ἦταν στὰ χέρια τοῦ Ταχῆρ Πασᾶ. Τότε ἀπ' τοὺς ἰδίους προύχοντας πὺ πρωτοστάτησαν στὴν ἀνάγερσι τῆς ἐκκλησίας, κτίσθηκε καὶ τὸ πρῶτο μεγάλο Σχολεῖο τοῦ Σαμμακοβίου, τὸ δίπατο κτίριο πὺ διατηρήθηκε μέχρι τοῦ κατατρογεμοῦ τοῦ 1922. Κε' αὐτὴ τὴν ἀνάγερσι τὴν φρόντισαν ἐπίσης πάρα πολὺ οἱ Ξενοκράται ἀποστέλλοντες χρήματα, σχολικὰ ὄργανα καὶ βιβλία, ὥστε οἱ Σαμμακοβῖτες, τιμῆς ἐνεκεν, τὸ ὠνόμασαν Ξενοκρατεῖον. Καθ' ὄλην αὐτὴν τὴν 10ετίαν τὸ Σαμμακόβο ἦταν αὐτοδιοίκητο, ἐξαρτώμενο κατ' εὐθείαν καὶ μόνον ἀπὸ τὴν Ἵψηλὴ Πύλη. Ὅστερα ὅμως ἀπ' αὐτὰ τὰ εὐτυχημένα δέκα χρόνια, ἄρχισε ἡ κατάπτωσις.

Συνεχεῖς ἀλλαγὰι διευθυντῶν. Ἡ παρακμὴ τῶν ἐργοστασίων.

Τὸ κατρακύλισμα.

Στὸ ξημέρωμα τοῦ 1840 συνέβη κάτι φοβερὸ γιὰ τὸ Σαμμακόβο καὶ πῶ πολὺ γιὰ τὰ μεταλλεῖα του. Ὁ μεγάλος δημιουργὸς τῆς ἀκμῆς, ὁ προστάτης τῆς ἐργατιᾶς, ὁ παντεπόπτης τῶν ἐργοστασίων, δι' ἀγνώστους λόγους ἢ καὶ χωρὶς λόγο, ἀντικατεστάθη, ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Περίλυπος ἀφηνε τὸ ἔργο του ὁ Ταχῆρ σὲ ξένα χέρια. Σχεδὸν ἔκλαιγε ὅταν ὁ λαὸς τοῦ Σαμμακοβίου τὸν ἀποχαιρέτησε. Τὸν ξεπροβόδισε μέχρι ἕξω με κλάματα, σὰν νὰ ἀκολουθοῦσε ξόδι. Ὅλοι ψυχανεμίζονταν πὺς φεύγοντας αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔχαναν τὸ ἕνα τους πόδι. Ἡ λύπη κι' ἡ ἀγωνία γέμιζε τὴν ψυχὴ τους, λύπη γι' αὐτὸν πὺ ἔφευγε κι' ἀγωνία γιὰ τὸ τί πρᾶγμα θὰ ἦταν ὁ νέος διευθυντής. Ἡ διεύθυνσις ἀνετέθη στὸν προύχοντα τῆς Βιζύης Ἄχμετ Τζελάλ Ὀγλοῦ Βέη. Τὸν δέχθηκαν με τιμές, μὰ δὲν πρόλαβε νὰ καθήση καλά, νὰ μάθῃ τὸν τόπο καὶ ἀντικατεστάθη ἀπ' τὸν γιὺ του Ρεφᾶτ Βέη. Ἐτσι μ' αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς συνεχοῦς ἀντικαταστάσεως, ἀλλάξαν οἱ διευθυνταί, οἱ ὅποιοι μὴ ἔχοντες ἰδέαν γιὰ τὴν ἀποστολὴ τους, ὅσον ἀφορᾶ τὰ διοικητικὰ καὶ τὰ τεχνικὰ ζητήματα τῶν ἐργοστασίων, ἐπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς. Ὅποιος δὲν ξέρει νὰ κάμῃ καλὰ τὴ δουλειά του γίνεται ἀφορμὴ καταχρήσεων. Ἄρχισαν οἱ ἀπάτες εἰς βάρος τῆς ποιότητος τοῦ σιδήρου, ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Εὐρωπαϊκὴ παραγωγὴ μεγάλωνε με ταχὺ ρυθμὸ καὶ προσέφερε τὸ σίδηρό της, πὺ ἦταν καλλιτέρας ποιότητος, σὲ φθινὲς τιμές. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεχοῦς ἀλλαγῆς διευθυντῶν τῶν σιδηρομεταλλείων καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς διευθύνσεως τούτων εἰς πρόσωπα ἀκατάλληλα καὶ

μὴ ἔχοντα ιδέαν ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως, ὑπῆρξεν ἄμεσον. Ἐτσι ἐλαττώθηκε ἡ κατανάλωσις καὶ ἡ ἐξαγωγή τῶν μοναδικῶν σιδηρομεταλλείων ποὺ ὑπῆρχαν εἰς τὴν Τουρκικὴ ἐπικράτεια, δηλαδὴ τοῦ Σαμμακοβίου, διότι ὅλα τὰ ἄλλα εἶχαν κλεισθῆ. Καὶ τώρα αὐτὰ τὰ μοναδικὰ λειτουργοῦντα Σαμμακόβια ἐκλονίζοντο. Κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ κακό, ἐπὶ Σουλτάν Μετζήτ ἔγιναν πολλὲς μεταρρυθμίσεις. Ἄλλαξε κατ' ἀρχὴν ὁ τρόπος τῆς διοικήσεως. Ἦρθη τὸ δικαίωμα τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἐργοστασίων νὰ διοικῆ καὶ τὶς γύρω ἐπαρχίες. Χωρίσθησαν τὰ καθήκοντα. Διοικητικῶς τὸ Σαμμακόβο ὑπῆχθη στὴν ὑποδιοίκησι Βιζύης, στὸν Καϊμακάμη της, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκαν καὶ τὰ ἄλλα χωριὰ τῆς ἐπαρχίας. Ἡ δὲ διεύθυνσις τῶν Ὀτζακιῶν ἐξηγεῖτο κατ' εὐθείαν ἀπ' τὴν Κων)πολι. Ὁ βέης πλέον ἢ ὁ πασᾶς ποὺ ἀναλάμβανε τὴν διεύθυνσις ἦταν τόσο ἐξηρημένος ποὺ δὲν ἔδειχνε καμμιά προθυμία γιὰ τὴν ἐργασία, μήτε βασάνιζε τὸ νοῦ του πιά γιὰ τὰ προβλήματα τῶν σιδηρομεταλλείων. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς κακῆς διαχειρίσεως ἦταν ἡ κακὴ ἐργασία, οἱ κλοπὲς ἐκ μέρους τῶν ὑπαλλήλων, ἡ ἀδιαφορία καὶ πάντοτε ἡ ἔλλειψις φροντίδος γιὰ τὰ ζητήματα. Ἦταν ὀλοφάνερο πλέον ὅτι τίποτε δὲν μποροῦσε νὰ συγκρατήσῃ τὴν κατάρρευσι τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν σιδηρομεταλλείων τοῦ Σαμμακόβου, ποὺ ἄλλοτε ἀνθοῦσαν καὶ ἔδιναν ζωὴ καὶ ζωντάνια στὸ τόπο αὐτό.

Εἴκοσι χρόνια βάσταξε τὸ κακό. Πάντα τὸ κακὸ βαστάει διπλάσιο καιρὸ ἀπ' τὸ καλό. Ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις βλέποντας ὅτι ἡ δουλειὰ πάει ἀπ' τὸ κακὸ στὸ χειρότερο, ἔκλεισε ὅλα τὰ Σαμμακόβια καὶ μόνο ἓνα κράτησε. Κι' αὐτὸ θὰ ἔκλεινε ἂν δὲν ἐπενέβαινε ὁ Χαλήλ πασᾶς, ἓνας μυαλωμένος γέρον, εὐνοοῦμενος τοῦ Σουλτάνου. Ἐτσι τῷ 1860 ἀπεστάλη αὐτὸς ὁ πασᾶς γιὰ νὰ διοργανώσῃ τὸ ἐναπομείναν σιδηρορυχεῖο καὶ ἐργοστάσιο, σύμφωνα μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ χυτήρια. Ἐργάσθηκε πολὺ καὶ μὲ σύστημα γιὰ νὰ κατορθώσῃ ὁ Χαλήλ νὰ δώσῃ πάλι ἀξία στὸ Σαμμακοβίτικο μέταλλο καὶ νὰ τὸ κάμῃ ἐφάμιλλο τῶν εὐρωπαϊκῶν. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ μισθώθηκαν δύο σπουδαῖοι Ἄγγλοι μηχανικοὶ κι' ἀγοράσθησαν γιγάντια γερὰ μηχανήματα τελευταίου τύπου, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης θεβαίως, ποὺ μετεφέρθησαν μὲ μεγάλα ἔξοδα. Λέγεται μάλιστα πὺς ἓνα μεγάλο μηχανήμα, τὸ ἀδράχτι, ὅπως τὸ ἔλεγον, δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ μεταφέρουν, τόσο μεγάλο ἦταν, ποὺ ἀπόμεινε βυθισμένο στὸ βουνό, στὴ τοποθεσίᾳ Τετρουβᾶ Σιομούλι. Μετεφέρθησαν ἀκόμη στὸ Σαμμακόβο καὶ τὰ μηχανήματα τῶν Κυβερνητικῶν ἐργοστασίων τοῦ Ἐπταπυργίου. Πολλὴ δουλειὰ, πολὺς κόπος ποὺ βάσταξε μέχρι τὸ 1875. Κατ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀρχιτεχνίτης στὰ ἐργοστάσια ἦταν ὁ Θανάσης Μερμετηῆς, ὁ ὁποῖος διηύθυνε προηγουμένως τὰ ἐργοστάσια τῶν Ἀδάνων. Αὐτὸς πολλὰς φορὲς ταξίδευε στὸ Λονδίνο, ὅπου ἔπαιρνε, μὰ κι' ἔδινε, μαθήματα. Δεύτεροι μηχανικοὶ ἦσαν ὁ Μαργαρίτης Βοῖνος κι' ὁ Γ. Λέφης, σπουδαῖοι πρακτικοὶ μεταλλειολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἀντικαθιστοῦσαν τὸν Μερμετηῆ δταν ἔλειπε.

Παρ' ὅλη τὴν μεγάλη προσπάθεια, παρ' ὅλα τὰ ἔξοδα, μήτε οἱ Ἄγγλοι μήτε οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ μοντάρουν τὶς καινούριες τεράστιες μηχανές. οἱ ὁποῖες κατέστησαν στὸ τέλος ἄχρηστες. Τὸ 1877 ἐκηρύχθηκε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος. Στὴν Πόλη βασίλευε ὁ Σουλτὰν Χαμίτ μὲ τὸν πλέον ἀπολυταρχικὸ τρόπο. Τίποτε δὲν στεκόταν καλά στὴ θέσι του, μήτε κι' ὁ τουρκικὸς στρατός. Οἱ Ρῶσοι διέβησαν τὸν Δούναβι, τὸ ἀκραῖο αὐτὸ τουρκικὸ σένορο, κατόπιν τὸν Μεγάλον ΑἼμο καὶ σὲ λίγο ἦσαν κύριοι τῆς Σόφιας. Τὸ 1878 βρῆκε τὴν Βουλγαρία ἐλευθέρα. Αὐτὴ ἡ εἶδησις σκορπίστηκε στὰ πέρατα τῆς Θράκης. Κατέβαιναν ταχύτατα οἱ Ρῶσοι. Αὐτὸ σὰν τῶμαθε ἢ διεύθυνσις τῆς Ὀθωμανικῆς ἐταιρείας τῶν μεταλλείων τοῦ Σαμμακοβίου πολὺ φοβήθηκε. Τί θὰ ἐγίνοντο ἂν ἔφθαναν οἱ Ρῶσοι; Οἱ οἰκογένειές τους ποὺ εἶχαν μαζὶ, ἢ περιουσία τους; Ἀπεφάσισαν λοιπὸν ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ποὺ εἰργάζοντο στὰ μεταλλεῖα, ὅλοι ὅσοι εἶχαν συμφέροντα ἐκεῖ, ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ὑπάλληλοι, μὲ τὸ φόβο μέσα στὰ μικρόψυχα στήθια, νὰ φύγουν βιαστικὰ γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολι. Σὰν τὴν κλωσσα ἀνοιξαν οἱ πύλες τῆς Πρωτεύουσας γιὰ νὰ δεχθοῦν ὅλα αὐτὰ τὰ δειλὰ κλωσσόπουλα. Πράγματι οἱ Κοζάκοι σὲ λίγο κατέβαιναν στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ κατελάμβαναν τὴν Ἀδριανούπολι. Ὅμως διόλου δὲν πλησίασαν στὰ ὀτζάκια τοῦ Σαμμακοβίου ποὺ παρέμεναν κλειστά. Οἱ δουλειές εἶχαν σταματήσει κι' ἡ ἀνεργία βρισκόταν στὴν ἀκμὴ τῆς. Οἱ κάτοικοι ζοῦσαν ἀπ' τὰ ἔτομα, ἀπὸ τὰ φυλαγμένα καὶ περιμέναν μὲ μεγάλη ἀνυπομονησία, νὰ τελειώσῃ ὁ πόλεμος νὰ ξαναγυρῶσιν οἱ ἀγάδες τῆς Ἐταιρείας ν' ἀνοίξουν πάλι οἱ πόρτες τοῦ ἐργοστασίου καὶ μαζὶ μ' αὐτὲς ἢ εὐτυχία καὶ ἢ ἡσυχὴ ζωὴ, ποὺ ἀπελάμβαναν πρὶν ἀπὸ τόσον καιρὸ. Κάποτε ὁ πόλεμος τέλειωσε κι' οἱ κάτοικοι περιμέναν μὲ Ἰώβειον ὑπομονὴ τὸ ἀνοιγμα τῶν μεταλλείων. Οἱ ἀγάδες ὅμως δὲν ἐπανήρχοντο, τὰ μεταλλεῖα δὲν ἀνοίγαν. Οἱ κάτοικοι, οἱ ἐργάτες, ἄρχισαν ν' ἀνησυχοῦν. Μαῦρα φίδια ἔζωναν τὴν ψυχὴ τους. Ἐστειλαν ἀντιπροσωπεῖα γιὰ νὰ παρακαλέσῃ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τ' ἀφεντικὰ νὰ ἐπιστρέψουν, μὰ κανεὶς ἀπ' τὴν Ἵψηλὴ Πύλη δὲν τοὺς ἄκουσε. Ἦταν σὰν νὰ βρόνταγαν σὲ κουφοῦ πόρτα. Γύρισε ἢ ἐπιτροπὴ πίσω κι' εἶπε τὰ μαντάτα. Τὸ αἷμα ἀνέβηκε στὸ κεφάλι τῶν κατοίκων. Δὲν μπορούσαν νὰ τὸ χωνέψουν αὐτό. Νὰ τοὺς πᾶρουν τὰ Σαμμακόβια ἀπ' τὰ χέρια τους, καλά, ἀλλὰ νὰ τᾶχουν κλειστά, αὐτὸ δὲν μπορούσαν νὰ τὸ χωνέψουν. Οἱ πιὸ θερμόαιμοι ἀπεφάσισαν νὰ καταστρέψουν ὅλα τὰ μηχανήματα καὶ τὰ συγκροτήματα. Ὅμως ὑπῆρχαν κι' οἱ λογικοί. Πάντοτε σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ποὺ ἡ ἀπελπισία καὶ ἡ ἀπόγνωσι θολώνει τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸ, ἀπὸ τὸ κακὸ, ποὺ θέλει νὰ προξενήσῃ μὲ ἐνέργειες βίαιες καὶ πολλὰς φορὲς παράλογες, ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ σκέπτονται ψυχραιμότερα.

Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἤθελαν τὴν διατήρησι, τὴν συντήρησι τῶν ἐργοστασίων καὶ τῶν μηχανημάτων. Μπορεῖ σήμερα, νὰ μὴ θέλουν ν' ἀνοί-

ξουν, αὔριο ὅμως μπορεῖ ν' ἀλλάξουν γνώμη, κι' ἂν τὰ καταστρέψουμε, πῶς θ' ἀνοίξουν; Οἱ θερμοῦνται ὅμως μὲ συνθήματα «Λεηλασία καὶ καταστροφή» καὶ μ' ἐπικεφαλῆς τὴν Σαμμακοβίτικη οἰκογένεια τῶν Πατσιάδων, εἶχαν ἀποφασίσει νὰ τὰ παίξουν ὅλα γιὰ ὅλα. Κατέβηκαν στὴν πλατεῖα, στὸ Κονάκι. Ἐκεῖ συγκεντρώθηκαν κι' οἱ συντηρητικοὶ ποὺ δὲν ἤθελαν τὴν καταστροφή, μ' ἐπικεφαλῆς τὴν οἰκογένεια Ι. Γκάγκου. Ἄρχισε λοιπὸν μιὰ δημοσία συζήτησις μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων παρατάξεων, τῆς λογικῆς καὶ τοῦ ξαναμμένου αἵματος. Φώναζαν οἱ θερμοῦνται τὰ ἐπιχειρήματά τους, ψυχρὴ καὶ ἴσια ἀκουγόταν ἡ φωνὴ τῆς λογικῆς. Κι' ὅσο ἐρεθισμένοι ἦσαν οἱ μὲν, τόσο ψύχραιμοι καὶ σίγουροι ἦσαν οἱ ἄλλοι. Ὅμως τίποτε δὲν ἐρεθίζει περισσότερο ἓναν ἐρεθισμένο ἀπὸ τὴν ἡρεμία καὶ τὴν ψυχραιμία ποὺ συναντᾷ. Σὰν εἶδαν οἱ θερμοῦνται, πῶς δὲν θὰ περνοῦσε ἡ γνώμη τους, ἔσυραν τὰ γιαταγάνια, ἔτοιμοι γιὰ αἱματοκύλισμα. Μπροστὰ σὲ τέτοιο μεγάλο κακό, τί σημασία εἶχε ἂν χαλοῦσαν τὰ σιδηρομεταλλεῖα; Οἱ Γκαγκαῖοι κι' οἱ ὀπαδοὶ τους, φιλήσυχιοι ἄνθρωποι καὶ πρὸ πάντων λογικοί, ἀπεχώρησαν γιὰ ν' ἀποφευχθῆ ἡ σύρραξις καὶ τὸ αἱματοκύλισμα. Ἐμείναν λοιπὸν ἐλεύθεροι γιὰ δρᾶσι οἱ Πατσιάδες καὶ τὸ σινάφι τους. Μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια, μὲ τὸ αἷμα στὸ κεφάλι, ἔτρεξαν πρὸς τὰ ὀτζάκια, ἔσπασαν, τὶς ἐξώπορτες γκρέμισαν τοὺς τοίχους καὶ εἰσῆλθαν μαινόμενοι μέσα στὸ ἐργοστάσιο. Τίποτε δὲν ἔμεινε ὄρθιο. Ἄλλα ἀνηρπάγησαν, ὅπως οἱ πόρτες, τὰ παράθυρα, τὰ ἐπιπλα, τὰ χάλκινα σκευῆ, ὁ κασσίτερος, ὁ Λιουκτσές, ὁ μαλακὸς σίδηρος, οἱ τροχοί, τὰ μηχανήματα, τὰ πάντα, μέχρι ὁ ὑδράργυρος ποὺ ἦταν στὴ δεξαμενὴ ὅπου ζύγιζαν τὶς σφαῖρες. Μέχρις ἐσχάτων ἐσώζοντο στὰ διάφορα σπῖτια μπουκάλια φυλαγμένα, γεμάτα ἀπ' αὐτὸ τὸν ὑδράργυρο. Ἄλλα τὰ ἔσπασαν, τὰ γκρέμισαν, τὰ κατέστρεψαν. Ἡ μανία τοῦ ξαναμμένου πλήθους δὲν ἄφησε ὅπως εἶπαμε τίποτε ὄρθιο. Αὐτὸ ἦταν τὸ οἰκτρὸ τέλος τῶν φημισμένων ἐργοστασίων.

Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ποὺ ἐπὶ 400 σχεδὸν ὀλόκληρα χρόνια ἔδινε ζωὴ στὸν τόπο. Ἐπτὰ χιλιάδες ἐργάτες, μηχανικοί, χῦτες, σιδηρουργοί, ζιβόλια, ἔμειναν χωρὶς δουλειά, καὶ τὸ σπουδαιότερο, χωρὶς ἐλπίδα ὅτι θὰ ξανάνοιγαν. Αὐτὴ ἡ μία στιγμὴ ἐκδικήσεως, ἔτσι νόμιζαν οἱ Πατσιάδες, κατέστρεψε τὸν ἑαυτὸ τους. Πολὺ ἔκλαψαν μετὰ, πολὺ θρήνησαν γιὰ τὸ πόσο ἐπιπόλαιοι βρέθηκαν τότε, μὰ ὅλα ἦσαν πιά τελειωμένα. Ἡ δυστυχία ἐρχόταν φτεροπόδαρη στὸν τόπο, ποὺ ποτὲ δὲν τὴν εἶχε ἄλλοτε νοιώσει, τουλάχιστο τὴν δυστυχία ποὺ φέρνει ἡ ἀνέχεια. Μὲ τὴν καταστροφή αὐτὴ ἔληξε πιά κάθε ἐλπίδα ἀναζωογονήσεως τοῦ τόπου. Τὸ Σαμμακόβο παρήκμασε κι' ἀναγκαστικῶς ὁ λαὸς ἐστράφη σ' ἄλλες δουλειές, στὴ γεωργία καὶ στὴν ἀνθρακοποιία. Βέβαια αὐτὰ δὲν ἀπέδιδαν σχεδὸν οὔτε τὸ ἓν δέκατο ἀπ' ὅσα τοὺς ἄφηναν τὰ μεταλλεῖα καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐγκατέλειπαν τὸν τόπο ἂν στοὺς πῦρ αἰσιόδοξους δὲν ζοῦσε ἡ ἐλπίδα, πῶς κάποτε ἴσως θὰ ξανάνοιγαν

και πάλι τὰ δεξάκια. Πολλοί ξένοι ἤλθαν ἔκτοτε και ἐξέτασαν τὸ Σαμμαάκο για τὰ μεταλλεία του, ὡς κι' ὁ Βιζυηνὸς μαζί με τὸν Ἄγγλο μεταλλειολόγο BENSTON. Ὅμως οὐδὲν ἐπετεύχθη, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα βιβλίο πὸ ἐξεδόθη ἀγγλιστὶ ὑπὸ τοῦ BENSTON «Τὰ μεταλλεύματα τοῦ μικροῦ Σαμμαακοβίου». Με τὴν κατάπτωσι, παρακμῆ και καταστροφή τῶν μεταλλείων ἔληξε μιὰ μεγάλη περίοδος ζωῆς τοῦ Σαμμαακοβίου και μιὰ ἄλλη ἄρχισε τώρα, ἡ περίοδος τῶν ἀγόνιων και τῶν κατατρεγμῶν. Βρισκόμαστε πιά στὴν ἀπολυταρχία.

α) Ἡ κατάσταση τῶν ὁμογενῶν ἐπὶ ἀπολυταρχίας.

Ἦτοτε ἀπὸ τόσα χρόνια κάτω ἀπ' τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων εἶχαμε συνηθίσει. Ἀγαπούσαμε τὸν τόπο, τὸν καλλιεργούσαμε, θρέφαμε ζῶα, σκάβαμε τὰ βουνὰ και βγάξαμε τὸ μέταλλευμα πὸ εἶχε στὰ σπλάχνα του, φτιάχναμε τὰ χωριά μας και τίς πόλεις μας, μορφώναμε τὰ παιδιά μας και ζούσαμε ἡσυχά και τίμια. Κι' αὐτὰ τὰ προσόντα ἐξετίμησε ὁ κατακτητὴς. Εἶδε πὸς εἶμαστε τὸ δημιουργικὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου, ὅτι κοντὰ σὲ μᾶς κι' οἱ συμπατριῶτες τους θὰ μάθαιναν πολλὰ και θὰ φτιάχνανε. Ἔτσι ἀναγκάστηκε ἀπὸ τὴν εἰρηνικὴ ζωὴ νὰ μᾶς ἀναγνωρίσῃ πολλὰ προνόμια και νᾶχῶμε πολλὴ ἐλευθερία. Γύρω μας στὴ Βουλγαρία, στὴ Μακεδονία, στὴν Ἡπειρο, στὸ Μαυροβούνι ἐβράζε ἡ ἐπανάστασις. Και μεῖς μαθαίναμε για τὸ αἷμα πὸ χυνότανε, γι' αὐτὸ ἐκτιμῶντας τ' ἀγαθὰ τῆς γαλήνης καθόμασθε ἡσυχοί, παρ' ὄλο πὸς μᾶς ἔπιανε και μᾶς τὸ «Ἑλληνικὸ» μας και ἡ διάθεσι για ξεσηκωμό. Εἶμαστε ἐξ ἄλλου ἀπὸ φύσι μας, πρέπει νὰ τὸ ἀναγνωρίσωμε, φιλήσυχοι ἄνθρωποι ἐμεῖς οἱ Θρακιῶτες. Ὡς πὸς ξημέρωσε ἡ ἡμέρα ὅπου με μιὰ ἀνατροπὴ ἀνέβηκε στὸ Σουλτανικὸ θρόνο ὁ Ἀβδουλ Χαμίτ ὁ Β', ἀφοῦ κατέβασε τὸν ἀδελφὸ του τὸν Σουλτάν Μουράτ. Ἄρχισε ἡ περίοδος τῆς ἀπολυταρχίας. Οἱ μεγάλες δυνάμεις τότε θέλανε νὰ εἰσαγάγουν μεταρρυθμίσεις για νὰ βελτιώσουν τὴν τύχη τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας. Ἔτσι συνῆλθε ἡ λεγομένη Συνδιάσκεψις τῶν πρεσβευτῶν. Ὅμως τούτη ἡ διάσκεψις δὲν ἔκαμε τίποτε. Ὁ Χαμίτ, πονηρότερος, διὰ κανονιοβολισμοῦ ἀνήγγειλε ὅτι οἱ Τούρκοι ἐκήρυξαν Σύνταγμα. Μεταχειρίσθηκε τὸν Μιδάτ πασᾶ, ἓνα φιλελεύθερο πολιτευτὴ, ὁ ὁποῖος ἔφτιαξε τὸ Σύνταγμα αὐτό. Τοῦτο τὸ Σύνταγμα τοῦ Μιδάτ καθιστοῦσε τίς μεταρρυθμίσεις περιττές, ἀφοῦ ἐξησφάλιζε στοὺς χριστιανοὺς ἐλευθερίες, ἀσφάλεια και εὐνομία. Ἔτσι ἐξηπατήθησαν οἱ Δυνάμεις, και τὸ Σύνταγμα οὐδέποτε ἐφηροδόθη, ἀκόμη κι' ὁ δημιουργὸς του, Μιδάτ, εἶχε κακὸ τέλος. Ὅμως κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀπολυταρχίας οἱ ὁμογενεῖς τῆς Θράκης εἶχαν πολλὰ προνόμια και ἀρκετὴ ἐλευθερία ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κι' αὐτὰ πρὶν ἀπὸ τὸν Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο. Τὸ μόνο κακὸ πὸς θυμᾶται ἡ περιοχὴ, πρὶν ἀπὸ αὐτὸ τὸν πόλεμο, ἦταν

οἱ ἐπιδρομῆς τῶν διωγμένων ἐκ Ρωσσίας Κιρκασίων, οἱ ὁποῖοι σάν πεινασμένα κοράκια πέσανε μέσα στήν εὐφορη Θράκη καί λήστευαν ὅλα τὰ χωριά, ξεγύμνωναν κάθε διαβάτη παίροντας ζῶα, ἄλογα καί χρήματα, χωρίς ἢ Τουρκική Κυβέρνησις νά τοὺς καταδιώξη. Ὅμως τοὺς παραμόνευαν οἱ χωροφύλακες καί χωρίς διαδικασίες τοὺς ἐφόνευαν ἐπὶ τόπου. Κι' αὐτοὶ δὲν ἔνοιωθαν καμμιὰ στενοχώρια γιὰ τὸν χαμὸ τῶν συντρόφων. Ἔλεγαν χαρακτηριστικά: «Τοπράκ ὀλντού» (ἔγινε χῶμα). Μὲ τὴν ἔναρξι τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, τῷ 1877, ἔφυγαν γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας καί ἔτσι ἀπηλλάγη ὁ τόπος μας ἀπ' αὐτούς. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1877 ἡ Ρωσσία εἰσῆλθε στὰ Τουρκικὰ ἐδάφη καί τὴν Ἀνοιξι τοῦ 1878 ὁ Μέγας Νικόλαος ἔστησε τὸ στρατηγεῖο του στὸν Ἅγιο Στέφανο ἔξωθι τῆς Κων)πόλεως. Ἡ Ρωσσικὴ κυβέρνησις ὕστερα ἀπὸ τόσες νίκες ἔπιασε τοὺς χριστιανούς μὲ τὸ καλὸ, γιὰ συμφεροντολογικοὺς λόγους, τοὺς περιποιήθηκε γιὰ νὰ πετύχη τὸν σκοπὸ τῆς δηλαδὴ τὴν ἴδρυσι μεγάλου Βουλγαρικοῦ κράτους. Γι' αὐτὸ κι' ἡ Τουρκία γιὰ ἀντιπερισπασμὸ προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο καί μ' ἐγκυκλίους διαταγὰς πρὸς τοὺς κατὰ τόπους διοικητὰς νὰ συμβουλευθῆ νὰ συμπεριφερθοῦν μὲ πολλὴ εὐγένεια πρὸς τοὺς ἑτερογενεῖς, νὰ ὑποστηριχθοῦν εἰς τὸ ἐμπόριον καί νὰ τοὺς δοθῆ σχετικὴ ἀτομικὴ ἐλευθερία. Καί τὰ πράγματα πῆγαιναν καλά, ὡς τὴν στιγμὴ πού ἀπεχώρησαν οἱ Ρῶσοι. Τότε ξαναγύρισαν ἀμέσως οἱ Τοῦρκοι πού διώχθησαν ἀπ' τὴ Θράκη. Μόλις γύρισαν εἶδαν τὶς περιουσίες τους κατεστραμμένες, τὰ σπίτια καί τὰ τεμένη τους χαλασμένα, κι' εἶδαν ἀκόμη τοὺς χριστιανούς σὶς ἐστίες τους ἀπείραχτους. Τότε λύσσαξαν. Εἶδαν μὲ ἄγριο βλέμμα τοὺς ὁμογενεῖς. Τοὺς φόρτωσαν ὅλη τὴν εὐθύνη τῆς καταστροφῆς ἀπὸ τοὺς Ρῶσσοις. Δὲν εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ κρίνουν καί ν' ἀποδώσουν στὸν πόλεμο τὴν εὐθύνη. Ὅ,τι Τούρκικο ὑπῆρχε λεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς Ρῶσσοις, ὅμως κι' οἱ χριστιανοί, τοῦ στραβοῦ τὸ δίκιο, κάτι θὰ πῆραν ἀπ' τὴν λεηλασία. Αὐτὰ ὅμως δὲν ἦσαν σοβαροὶ λόγοι νὰ ἐπιβαρυνθοῦν οἱ ὁμογενεῖς μ' αὐτὴ τὴν κατηγορία καί νὰ γίνουν ὁ στόχος τῆς ἐκδίκησεως τῶν ἐπανελθόντων Τούρκων. Μάλιστα πολλὰ Ἑλληνικὰ σπίτια, ὅταν μπόρεσαν, ἔκρυψαν πολλὰ πράγματα Τούρκων, τὰ ὁποῖα ἐπέστρεψαν ὅταν γύρισαν οἱ νοικοκυραῖοι. Ὅμως μόλις ἔφθασαν οἱ Τοῦρκοι στήν πατρίδα τους, στὸν Ἅγιο Παῦλο, ἔπιασαν 8 Ἑλληνας χριστιανούς καί τοὺς ἔσφαξαν γιὰ ἐκδίκησι τῶν κακῶν πού πάθανε τὰ χωριά τους. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, πονηρὰ σκεπτομένη καί θέλουσα τὴν συμπαιρῆσασι ὄλων γιὰ νὰ σταθῆ στὸ χάος πού βρισκόταν, ἐτιμώρησε τοὺς παρεστρεπομένους. Ἔτσι σιγὰ - σιγὰ ἐπῆλθε ἡ συναδέλφωσις καί ἡ ὁμόνοια μετὰ τῶν δύο ἔθνοτήτων. Οἱ ὁμογενεῖς ἔχοντας στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο καί τὶς τέχνες ἐπροώδευσαν. Ἀγόραζαν γεωργικὰ προϊόντα τῶν Τούρκων καί τ' ἄλλαζαν μὲ ἐργασία. Ἐπενδύονταν τὰ κτήματα τῶν Μωαμεθανῶν καί ἀπ' αὐτὴ τὴν δουλειὰ κέρδιζαν πολλὰ. Κι' οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εὐχαριστή-

μένοι. Ἔτσι ζοῦσαν σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα γαλήνης. Ὅταν γιόρταζαν οἱ Ἕλληνες, οἱ Τούρκοι ἤρχοντο νὰ συνεορτάσουν καὶ συνδιασκεδάσουν, καὶ τὸ ἀντίθετο. Γνωστὸ εἶναι τὸ τί ἐγένετο στὶς ἐορτὲς τοῦ Ραμαζανιοῦ. Ἡ πρόοδος ὅμως τῶν Ἑλλήνων, ἐν σχέσει μὲ τὴν πρόοδο τῶν Τούρκων, ἦτο ὀλοφάνερη. Στὶς κωμοπόλεις καὶ στὰ χωριά, τὰ ὠραιότερα οἰκοδομήματα, ἐκκλησίες, σχολεῖα ἦσαν χριστιανικά. Ὅμως οἱ ὁμογενεῖς, διπλωματικά φερόμενοι, δὲν τοὺς ἐρέθιζαν, γι' αὐτὸ σὲ πολλὰ Ἑλληνικά σχολεῖα ἔπαιρναν καὶ Τούρκο διδάσκαλο γιὰ νὰ μαθαίνῃ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα στοὺς μαθητάς, κι' αὐτοὶ πάλι, μὲ τὴν σειρά τους νὰ παίρνουν θέσεις Κυβερνητικές. Πολλὲς φορὲς βοηθοὶ Νομαρχῶν καὶ Διοικητῶν ἐγένοντο χριστιανοί. Καὶ στὰ χωριά καὶ στὶς κωμοπόλεις ὅπου ὑπερίσχυον οἱ χριστιανοί, ὑποδιοικητὴς ἐγένετο Ἕλληνας ὁ ὁποῖος καὶ οὐσιαστικὰ διοικοῦσε. Στὰ διοικητικὰ συμβούλια παρευρίσκετο πάντα ὁ Μητροπολίτης ἢ ἀντιπρόσωπος ὁμογενῶν, τῶν ὁποίων κάθε αἰτησίς ἀμέσως ἐτύγγανε ἀκροάσεως ἀπ' ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς Κυβερνήσεως. Στὸ ἐμπόριο πάλι, μὲ μικρὲς δωροδοκίαις στοὺς κυβερνητικούς ὑπαλλήλους, ποὺ τοὺς εἶχαν συνηθισμένους σὲ κάτι τέτοια, κατάφεραν καὶ ἔβγαζαν ἀρκετὰ κέρδη ἀπὸ τὰς εἰσαγωγὰς καὶ ἐξαγωγὰς διαφόρων προϊόντων. Καὶ οἱ φόροι, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀπολυταρχίας, δὲν ἦταν σπουδαῖο πρᾶγμα. Ὁ κτηματικὸς φόρος ὠρίζετο ἀπὸ τοὺς μουχταροδημογέροντας (ι-χτιὰρ μετζλισί) κάθε πόλεως ἢ χωριοῦ μπροστὰ στὸν ἀπεσταλμένο τῆς Κυβερνήσεως. Δὲν ἔφτανε ποτὲ πάρα πάνω ἀπὸ 10.000 γρόσια κι' αὐτὰ τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ ἐμπόρους. Κι' ὁ στρατιωτικὸς φόρος ὑπῆρξε εὐτελής. Στὴν ἀρχὴ ἦταν 25 γρόσια, κι' ὕστερα ἀνέβηκε στὰ 30, ποὺ τὸν πλήρωναν ὅλα τὰ ἀγόρια ἀπὸ 14 χρόνων καὶ ἄνω. Οἱ καταχρήσεις βέβαια δὲν λείπανε ποτὲ κι' ἀπὸ μέρος τῶν εἰσπρακτόρων καὶ ἀπὸ μέρος τῶν φορολογουμένων. Ἀλλὰ κι' αὐτὰ τακτοποιήθησαν ὅταν διωρίσθη ἀπὸ τὴν Κυβέρνησι σὲ κάθε μικρὴ φοροπεριφέρεια 3 — 4 χωρίων, μόνιμος ἔμμισθος εἰσπράκτωρ. Ὅλοι σχεδὸν πήγαιναν κατ' εὐχὴν ὅταν μακρὰ ἀπ' τὸν τόπο μας, στὴ Σόφια, τὸ 1894, ἰδρῦθη ἀπὸ ομάδα διανοουμένων τὸ Βουλγαρικὸ κομιτάτο. Σκοπὸς του ἦ ἐξόντωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς περιοχῆς Μακεδονίας, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἀρχίζει ἡ κατάρα γιὰ τὸν τόπο μας. Μέχρι τότε εἶχαμε ν' ἀντιμετωπίζωμε ἕνα ἐχθρὸ, τὸν ὁποῖον γνωρίζαμε καὶ ἀναλόγως κουμαντάραμε. Τώρα ὅμως;

β) Ἡ Βουλγαρικὴ εἰσβολή. «Κομιτατζήδες».

Μόλις ἰδρῦθη τοῦτο τὸ περίφημο κομιτάτο, ἔστειλε στὴν Μακεδονία καὶ Θράκη ἀντιπροσώπους ὥστε νὰ ξεσηκώσῃ τὸν Βουλγαρικὸ πληθυσμὸ. Τὸ πρᾶγμα στὴν ἀρχὴ ὑπῆρξε δύσκολο, λόγῳ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν. Ὅμως τὰ Βουλγαρικὰ ξεφτέρια βρῆκαν λύσι. Μάζεψαν ὅλα τὰ καθάρματα καὶ ξέ-

πесαν στη ληστεία. Πάρα πολλές ομάδες ληστῶν κομιτατζήδων ἔδρασαν στην περιοχή τοῦ Σαμμακοβίου καὶ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ὡς πλησιεστέρων κωμοπόλεων πρὸς τὴν Βουλγαρία. Κι' ἔτσι περνοῦσε ὁ καιρὸς σφάζοντας καὶ ληστεύοντας περισσότερο τοὺς ὁμογενεῖς, ἂν ὄχι μόνο αὐτοὺς, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴν ἐρεθίσουν τὰς Τουρκικὰς ἀρχάς. Αὐτὲς οἱ τελευταῖες μυρουδιὰ δὲν ἔπαιρναν τί γινόταν γύρω τους καὶ χρειάστηκε σεισμὸς γιὰ νὰ συνέλθουν. Αὐτὸ τὸ ἀνατάραγμα στὰ Τουρκικὰ νερὰ ἔγινε τὸ 1903. Τότε βλέποντας ἡ Βουλγαρικὴ κυβέρνησι τὴν ἀδιαφορίαν τῆς Τουρκικῆς γιὰ τὸ τί ἐγίνετο στὸ βόρειο - ἀνατολικὸ αὐτὸ τμήμα τῆς Θράκης καὶ τὴν ἀδράνεια καὶ νωχέλεια τῶν Τούρκων χωροφυλάκων, συνεννοήθηκε μαζί με τὴν Ρωσικὴ καὶ ἔκαμαν ἐπανάστασι ἀληθινὴν, πὺ ὅμως τὴν μετέτρεψαν σὲ ψεύτικη, πὺς δῆθεν ἔγινε ἀπὸ τοπικοὺς παράγοντας, γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Ἔτσι λοιπὸν τὴν 6ῃ Αὐγούστου 1903 μοῖρα τοῦ Ρωσικοῦ στόλου με ναύαρχο τὸν Ἀλέξιεφ ἔφτασε στὸ λιμάνι τῆς Νιάδας. Αὐτοὶ σὰν ἔφτασαν ἀναψαν τοὺς προβολεῖς τῶν πλοίων καὶ τοὺς ἔρριξαν στὰ γύρω βουνά. Γέμισε ἀπὸ φῶς ὁ τόπος καὶ ἡ καρδιὰ τῶν Βουλγάρων ἀπὸ θάρρος καὶ ἀνδρεία. Τότε φτάσανε καὶ ἐπιφανεῖς ὀπλαρχηγοὶ κομιτατζήδων, ὅπως ὁ Πετρώφ στὸ Τύρνοβο, ὁ Σταμανῶφ στὴν Βιζύη καὶ ὁ Ἀγγελῶφ στὴν Ἀγαθούπολι. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ὥπλισαν τοὺς Βουλγάρους με θάρρος καὶ ὅπλα καὶ τοὺς προέτρεψαν νὰ κάμουν ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίαι στὰ χωριά, ν' ἀρπάζουν ζῶα, καὶ νὰ σκοτώουν τοὺς χωροφύλακας καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Συγχρόνως ἔκοψαν τὰ σύρματα τῆς τηλεγραφικῆς συγκοινωνίας καὶ ἔδιωξαν ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ Μικροῦ Αἴμου τὸν Τουρκικὸ στρατό. Τὴν ἴδια στιγμὴ βάσανε φωτιὲς στὶς ἀποθήκες τῆς Νιάδας. Τότε κήκων περιουσίαι πολλῶν ὁμογενῶν Σαμμακοβιτῶν ἀξίας πάνω ἀπὸ 500 λίρες. Οἱ Βούλγαροι στὴν ἀρχὴ δὲν πείραξαν τοὺς ὁμογενεῖς γιὰ νὰ χουν τὴν συμπάρασάσι τους. Ὅμως τοὺς ζητοῦσαν οἰκονομικὴ συνδρομὴ καὶ σύμπραξι στὸν ἀγῶνα ἐνόπλιος, γιὰ ν' ἀποτινάξουν τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ. Οἱ ὁμογενεῖς πάλι πονηρὰ σκεπτόμενοι, μιὰ καὶ εὐρίσκοντο μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος, ἐφέρθησαν διπλωματικά. Ἐτάχθησαν μὲν με τὸ μέρος τους, ταυτοχρόνως ὅμως εἰδοποιοῦσαν τοὺς Τούρκους γιὰ τὶς λεηλασίαι καὶ τοὺς φόνους τῶν Βουλγάρων. Ἐκεῖνοι ὅμως οἱ ὁμογενεῖς, πὺ συζοῦσαν με Τούρκους, ἀναγκάσθησαν νὰ φύγουν, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπ' τὸ μαχαίρι. Τὸ ἴδιο ἔκαμαν καὶ οἱ Τούρκοι. Ὁ Τούρκος ἀξιωματικὸς τοῦ Σαμμακοβίου τὸ ἔκοψε λάσπη ταχύτατα, λέγοντας στὴν Κυβέρνησι ὅτι χιλιάδες ἐχθροὶ τοὺς κυνηγοῦσαν. Τούτῃ ἡ ψευτοεπανάστασις συγκρατήθηκε στὴ Βορειοδυτικὴν περιοχὴ, κοντὰ στὰ σύνορά τους. Μετὰ ἀπ' ὅλο αὐτὸ τὸ κακὸ, τότε πιά πῆραν εἶδησι στὴν Κυβέρνησι. Κι' ἔστειλαν ἀμέσως (αὐτὸ τὸ ἀμέσως κράτησε τουλάχιστο πέντε χρόνια) στὸ Σαμμάκοβο τὸν Διοικητὴ τῆς χωροφυλακῆς Ἀδριανουπόλεως Μουχλῖς πασᾶ με ἀρκετοὺς ἵππεις χωροφύλακας (ἀκούστε ἐδῶ) γιὰ νὰ ἐ-

ξακριβώσουν τὰ συμβάντα. Μόλις ἔφθασε στὸν τόπο μας ἔδωκε κουράγια στοὺς ντόπιους καὶ ξεκίνησε γιὰ τὴν Θυνιάδα. Στὸ δρόμο συναντήθηκε μὲ Ρώσους ναῦτας καὶ ἐνεπλάκη σὲ μάχη. Στὸ μακελειὸ ἔχασε δύο ἵππεις. Καὶ θάχανε κι' ἄλλους ἂν οἱ Ρῶσοι ναῦται δὲν διετάσσοντο ἀπὸ τὸν ναύαρχό τους νὰ ἀποσυρθοῦν στὰ πλοῖα καὶ νὰ φύγουν, γιὰτὶ εἶχε κηρυχθῆ αἰφνιδίως ὁ Ρωσοῖαπωνικὸς πόλεμος. Αὐτὲς αἱ σχέσεις μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ρωσσίας σταμάτησαν, ὅμως οἱ κομιτατζήδες συνέχισαν τὸ καταστρεπτικὸ ἔργο τους. Τότε ἐστράφησαν κατὰ τῶν ὁμογενῶν. Ἐλίστευσαν καὶ κατέσφαξαν πάρα πολλοὺς. Μέσα σ' αὐτοὺς ὑπῆρξε κι' ὁ ὁμογενὴς Ν. Ἰωάννου, ἀπὸ τὴν Τρουλιᾶ, ὅστις ἐρχόμενος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς τὸ Σαμιάκοβο, ἐφανεύθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν κομιτατζήδων. Συνήθως συνελάμβαναν εὐπόρους καὶ ζητοῦσαν λύτρα. Ἔτσι συνέλαβαν τὸν γιὰτρο Κωνσταντῖνο Κεραμέα, ἀπὸ τὴν Σαράντα Ἐκκλησιᾶς καὶ τὸν ἄφησαν, ἀφοῦ εἰσέπραξαν 500 λίρες. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὸν Π. Παπαδόπουλο, ἐκ Γέννης, καὶ τὸν Στανίτσα Κωνσταντῖνο, ἐκ Μηδείας, καὶ σ' ἄλλους. Μερικοὶ μάλιστα ἀπ' τοὺς κομιτατζήδες βλέποντας τὴν ἀναξιότητα τῶν χωροφυλάκων σχηματίζαν δική τους ληστοσυμμορία καὶ ἔκαμαν ἄπειρα κακουργήματα. Ὁ πῶς περίφημος ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κομιτατζήδες ὑπῆρξε ὁ Πείτσος ἢ Πείτση. Φανερώθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1903, ὅμως εἶχε ἐξηφανισθῆ γιὰ κάμποσα χρόνια. Τὴν ἐπέανεμφάνισαί του ἔκαμε τὸ 1906. Κακοῦργος μέχρι μυελοῦ, δὲν ἄφησε κανένα ἡσυχό. Δὲν εἶχε κανένα οἶκτο στὴν καρδιά του. Περὶ τοὺς 30 φόνους ἔκαμε μόνο στὴν περιοχὴ τοῦ Σαμιακοβίου. Ἀπὸ τὰ πῶς γνωστὰ θύματά του ὑπῆρξαν οἱ Κύρκος Τσίγκανης, Κωνσταντῆς Βαρβάτου, Γεώργ. Ξυνίδης, Βασιλεῖνὸς Μανενοῦ κι' ἄλλοι. Ἐπὶ 8 ἔτη ἐγύμνωνε καὶ ἔκλεπτε, συνελάμβανε ἀπλοὺς γεωργοὺς καὶ φτωχοὺς ἀγωγιάτες. Ἐπαιρνε ἀκόμη καὶ τὰ 5 γρόσια τοῦ διαβάτη. Ἡ συμμορία του ἀπετελεῖτο ἀπὸ 4 - 5 Βουλγάρους καὶ περιεθάλλετο ἀπὸ Βουλγάρους βοσκοὺς καὶ τσιφλικούχους, οἱ ὁποῖοι ἐπρόδιδαν τὴν κατευθύνσεις τῶν ταξιδιωτῶν. Πολλὲς φορὲς ἡ συμμορία του ἀποδεκατίστηκε, μὰ αὐτὸς διεσώζετο, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν κακοῦργον δράσιν του. Ὅποτερα ἀπὸ λίγες μέρες, κι' ἀφοῦ ἔφυγε ὁ Μουχλὶς πασᾶς, κατέφθασε στὴ Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννου ὁ Πετρώφ, μὲ ἑβδομήντα Βουλγάρους ὀπλοφόρους καὶ ζήτησε ἀπὸ τοὺς προκρίτους Σαμιακοβίου χρηματικὴ ἀρωγὴ ἐκ 500 λιρῶν, δῆθεν γιὰ τὴν ἀγορὰ ὄπλων. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ στὴν Τρουλιᾶ, ζητήσας 200 λίρες. Οἱ Σαμιακοβίτες ὅμως πρόκριτοι εἰδοποιοῦν τὸν Τουρκικὸ στρατὸ στὴ Βιζύη, μὲ δικό τους ἄνθρωπο. Πράγματι τὴν προηγουμένη ἀπὸ τὴν ὀρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πετρώφ ἡμέρα, κατέφθασαν 4 τάγματα στρατοῦ. Περιεκύκλωσαν τὸ Σαμιάκοβο καὶ μπῆκαν μέσα χωρὶς φασαρίες, γιὰτὶ ἐκεῖνη τὴ στιγμή οἱ κομιτατζήδες εὐρίσκοντο στὸ ἀπέναντι χωριό, τὴν Τρουλιᾶ. Αὐτοὶ ἀπαιτοῦσαν νὰ τοὺς δοθοῦν οἱ 200 λίρες καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν ἐπεδόθησαν στὴ λεηλασία καὶ τὴν ἀρπαγὴ χωρὶς νὰ ξεύρουν τί γίνεται γύρω τους. Ὁ

στρατός ἐν τῷ μεταξὺ στρατοπέδευσε κάτω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Οἱ ἀξιωματικοὶ παρακολουθοῦσαν μὲ τὶς διόπτρες τοὺς τὴν Τρουλιά. Ἐκείνη τὴν στιγμή ἐφθασε καὶ ἕνας σύνδεσμος Τρουλιανῶν κι' ἐξιστόρησε τὰ συμβαίνοντα. Ἀμέσως διετάχθη τὸ πεζικὸ νὰ βαδίση ἀριστερά, τὸ ὀρειβατικὸ δεξιά, πρὸς τὸ Θελοπόταμο καὶ τὸ ἰακτικὸ στὸ μέσον, στὴν «Βλαχνωτή». Σὲ μιὰ ὥρα ἡ Τρουλιά ἦτο πολιορκημένη. Ἔστησαν τὰ πυροβόλα ἀριστερὰ καὶ δεξιά. Σὲ λίγο ἄρχισε τὸ τουφεκίδι καὶ οἱ κανονιοβολισμοὶ ἔφεπταν στὸ βρόντο ἐπάνω στὶς στέγες τῶν Τρουλιανῶν. Οἱ κομιτατζήδες ἔφυγαν σὰν λαοὶ χωρὶς κανεὶς νὰ πάθῃ τίποτε, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι μποροῦσαν κάλλιστα νὰ τοὺς συλλάβουν ἢ νὰ τοὺς φονεύσουν. Γιατὶ ἄραγε; Ζήτημα ἀναξιότητος, ἢ προσχεδιασμένη ὑπόθεσις; Ἄγνωστον. Πάντως τὴν νύφη, —κατὰ τὴν παροιμία— αὐτὸ εἶναι τὸ σίγουρο, τὴν πλήρωσαν οἱ Ἕλληνες ποὺ δὲν φρόντισαν νὰ κρυφθοῦν, ἀλλὰ ἀλώνιζαν ἐκείνη τὴ στιγμή στὰ χωράφια τοὺς τὸ σιτάρι. Ἀκόμη κι' ὁ Τουρκικὸς στρατὸς εἰσῆλθε ἀκάθεκτος στὴν Τρουλιά μὲ πρόθεσι τὴν λεηλασία. Εὐτυχῶς ὅμως ἀπετράπη ὑπὸ μερικῶν ἀξιωματικῶν. Ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος ἡ τάξις ἀπεκατεστάθη καὶ στὸ Σαμμάκοβο ἐγκατεστήθη σύνταγμα στρατοῦ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μοιραλαί. Μάλιστα μέσα στὸ σύνταγμα ἐτοποθετήθησαν τὰ περίφημα τάγματα Ἰκονίου (Κόνια ταμπουροῦ) καὶ Ἀγκύρας (Ἄγκαρα ταμπουροῦ). Μετέπειτα ἐκτίσθησαν στρατῶνες, νοσοκομεῖο, λουτρὰ καὶ ἀποθήκες γεμάτες ἀπὸ μεγάλες ποσότητες, τροφίμων. Ἐν τῷ μεταξὺ μαζευόταν ἀρκετὸς στρατὸς Τουρκικὸς στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, ἐν ἀναμονῇ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰσβολῆς στὸ Βουλγαρικὸ ἔδαφος. Ὅμως ἡ Βουλγαρικὴ καὶ Ρωσικὴ Κυβέρνησις ἀρνήθησαν τὴν συμβολὴ τοὺς στὴν ἐπανάστασι καὶ ἔτσι πόλεμος δὲν ἔγινε, μήτε οἱ Τοῦρκοι ἐξεπλήρωσαν τὸν πόθο τοὺς νὰ εἰσβάλουν στὸ Βουλγαρικὸ χῶμα. Οἱ Βούλγαροι ὅμως κάτοικοι τῶν χωριῶν, ἀπ' τὸ φόβο τοὺς, ἀναγκάσθησαν νὰ φύγουν στὰ βουνά, γιατί οἱ Τοῦρκοι γιὰ ἀντίποινα ἔκαναν τὶς ἴδιες καὶ χειρότερες δουλειές ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες. Ὅταν ὅμως ἐδόθη ἀμνηστία πολλοὶ γυρνοῦσαν στὰ σπίτια τοὺς ποὺ ἦσαν ἐρείπια καὶ σχεδὸν κατεστραμμένα ἀπὸ τὴ δῆωσι καὶ τὴν ἀρπαγὴ. Πολλοὶ πάλι ἔμειναν στὰ βουνὰ συνεχίζοντας τὸ ληστρικὸ ἔργο τοὺς. Οἱ ὁμογενεῖς ἦσαν χαρούμενοι γιὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς Τουρκίας καὶ ταυτοχρόνως τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς γαλήνης. Ἐἶχαν πάλι τὶς παλιές τοὺς ἐλευθερίες καὶ τὰ παλιὰ προνόμια. Τοῦναντίον οἱ Βούλγαροι. Παμπόνηροι αὐτοὶ συνέχιζαν νὰ σκέπτονται πῶς θὰ κατορθώσουν νὰ ἀποτινάξουν τὸν Τουρκικὸ ζυγόν. Ἄν καὶ ἡ πρώτη προσπάθεια ἀπέτυχε καταγωδῶς, ἐν τούτοις οἱ κομιτατζήδες προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τοὺς ἀπλοῦχοὺς Βουλγάρους κατοίκους ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι πάντα ἐτοιμοὶ γιὰ τὴν μεγάλη στιγμή.

γ) Ζέλεσκος.

Σὲ τούτη τὴν παράγραφο παρ' ὅλη τὴν τραγικότητα καὶ σοβαρότητα τῶν γεγονότων τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, θὰ γράψω μιὰ ἱστορία ἀρκετὰ εὐθυμη, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη. Τὴν ἱστορία τοῦ Ζέλεσκου τοῦ Βουλγάρου «Κομιτατζή». Ἄς τὴν δεχθοῦμε σὰν μιὰ εὐθυμη παρένθεσι στὸ δράμα ποῦ ἐπαίξετο. Ὁ Ζέλεσκος λοιπὸν, γεννήθηκε χωρὶς καὶ νὰ εἶναι βέβαιο, στὸ Σαμμάκοβο. Τὸ ἐπάγγελμά του ἦταν ράφτης σαλβαριῶν (εἶδος πανταλονιῶν) τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Νυμφεύθηκε μιὰ κοπέλλα ἀπὸ τὸ χωριὸ «Μεγαλόγγος» τῆς περιφερείας μας. Ἦταν λιγάκι ἐλαφρὸς καὶ πάντα τὸν ἐπείραζαν, ὅμως ἦταν τίμιος καὶ ἀγαθός, αὐτὸ ἦταν σίγουρο. Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, σὰν Βούλγαρος ποῦ ἦταν, μνήθηκε στὸ κομιτάτο. Κι' αὐτὸ τοῦ ξεσήκωσε τὰ μυαλά, αὐτὰ ποῦ δὲν εἶχε πολλά. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε ἡ ἐπανάστασις τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἔφυγαν οἱ Τοῦρκοι, πῆρε τὴν ἀπόφασιν, παρ' ὅλη τὴν ἡλικία του, εἶχε περάσει τὰ 60, νὰ ἡγηθῆ κι' αὐτὸς τοῦ κινήματος, νὰ σκορπίσῃ λευτεριά. Πράγματι ἓνα πρωτὶ, πάνοπλος εἰσῆλθε στὸ Σαμμάκοβο ὡς ἀνιχνευτής. Ὡ! τί θέαμα ἦταν ἐκεῖνο. Ὅσοι ἀξιώθηκαν νὰ τὸ ἰδοῦν θὰ τὸ θυμοῦνται σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους. Φοροῦσε μιὰ πελώρια σκούφια σὰ θεμωνιά (τσέτερ κόζε ἐντὶν καλπὰκ = 4 προδιές, ἓνα σκουφί.) Ἐνας μανδύας κουλουριασμένος καὶ περασμένος στὸν ὦμο καὶ γυρισμένος στὴν ἀμασχάλη, κρατοῦσε μὲ τὸ δεξιὸ χέρι τὴν κάνη, τοῦ ὄπλου του καὶ σ' αὐτὸ τὸν ὦμο εἶχε περάσει μιὰ βαρεῖα σκουριασμένη μπερντάνκα.⁽¹⁾ Τὰ φυσίγγια σταυρωτὰ στὰ στήθη καὶ στὴν μέση, τὰ πιὸ πολλά, ἦταν ἄδεια καὶ μιὰ σκουριασμένη ξιφολόγχη, χωρὶς θήκη, κουνιόταν στὸ πλάγι του. Ὅλος αὐτὸς ὁ ὄπλισμός ἦταν δεμένος μὲ λίκια (φουτόσχοινο) φλαμουριᾶς. Τὸ σαλβάρι του κρεμόταν μακρὸν - μακρὸν σὰν ράφτης ποῦ ἦταν καὶ σερνότανε στὸ πεζοδρόμιο καὶ ἔσερνε μαζί του καὶ καμμιὰ ἀγκαθιά ποῦ εἶχε συναπαντήσει στὸ δρόμο. Κάπου κρυφὰ κρεμόταν κι' ἓνα κουνουνάκι. Μόλις μπῆκε ἔτσι στὴ πόλιν θροντερὸς καὶ ὄπλισμένος σὰν ἀστακός, δυὸ πράγματα τὸν πῆραν ἀμέσως χαμπάρι, τὰ σκυλιὰ καὶ τὰ παιδιά. Οἱ σκύλοι ὤρμησαν κατ' ἐπάνω του μὲ μιὰ μανία σὰν ν' ἀντίκρουζαν γάτα καὶ ἡ μαρίδα ποῦ τὸν πέρασε γιὰ πυτερὰ (μασκαρὰ τῶν ἀπόκρουω) ἄρχισε νὰ φωνάζῃ μὲ ὅλη τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς της τὸ σκοπὸ τῶν πυτεράδων «ντιλιντιντί». Ὁ Ζέλεσκος ὅμως, μέσα στὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς του, μὰ καὶ συνηθισμένος ἀπὸ κάτι τέτοια, δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποῦ πιτσιρικοί καὶ σκύλοι τὸν ἔπαιρναν ἀπὸ πίσω, σημασία δὲν ἔδωσε. Μόνο κάπου - κάπου ρώταγε τὰ παιδιά, ποῦ ὄλο καὶ ἐνισχύοντο ἀπὸ ἄλλα ἄλλης γειτονιᾶς, «ποῦ γέχει καλὸ κρασί;» γιὰ τὰ μαγαζιά λόγῳ τῶν ἐπεισοδίων ἦσαν ὅλα κλειστά. Πρόθυμα τὰ παιδιά τὸν ὠδήγησαν στὸν πέρα μαχαλᾶ. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ἓνα μι-

1. Εἶδος ὄπλου χρησιμοποιουμένου παρὰ τῶν Βουλγάρων.

κρό καπηλειό πού σύγκαζαν οί Βούλγαροι, αποκλειστικά, βοσκοί. Ἐκεῖ τὸν πῆγαν καὶ τὸν ἔστησαν ἀπ' ἔξω. Ὁ Καπετάνιος μὲ τὰ τζιμπράγκαλά του καὶ τ' ἀγκάθια ποῦχαν γίνει σὰν γομάρι πίσω του, μπῆκε: — Μπρέεγ... ντοπροδοῖντε μπάτκου Ζέλεσκου. (Βρὲ καλῶς ὄρισες ἀδελφὲ Ζέλεσκο) τοῦ εἶπαν οἱ συμπατριῶτες του. — Ντοπροουνάντε (καλῶς σᾶς βοήκαμε) ἀπήντησε

Ὁ Ζέλεσκος.

ὁ καπετάνιος κι' ἐστρογγυλοκάθησε. Φούσκωνε τὰ μάγουλά του. Τὸ πρόσωπό του χαμένο μέσα στὴ θεμωνιά, καὶ τὰ μακρὰ μουστάκια του κρέμονταν πρὸς τὰ κάτω σὰν νᾶχανε ἐγκαταλείψει τὸν νοικοκύρη τους. Διέταξε: — «Τοῦρε νταπίεμε» (βάλτε νὰ πιοῦμε). Μὲ τὸ σαματᾶ πού γινότανε καὶ μὲ τὰ «ντιλιντιντί», πῆραν χαμπάρι ἄνδρες καὶ γυναῖκες. «Μπρὲ τί γίνεται;» ρωτοῦσαν τοὺς τελευταίους τῆς μαρίδας. «Ὁ Ζέλεσκος ἤρτε νὰ μᾶς λευτερώσει» ἔλεγαν τὰ παιδιά. Κι' οἱ μεγάλοι, ξέροντας τὸν ἄνθρωπο, λογάριαζαν τὸ καλαμπούρι πού θὰ γινόταν, εἶχαν τόσο ἀνάγκη ἀπὸ γέλιο μέσα σὲ κείνες τὶς κακὲς στιγμές, κι' ἔτρεξαν νὰ τὸν βροῦνε. Τὸν ἀπεθέωσαν. Κι' αὐτὸς σὲ λίγο, σὰν ἀνταμοιβή, ἔγινε σκνίπα στὸ μεθύσι. Τὸ τί εἶπε δὲν περιγράφεται.

Είπε τέτοιες τερατολογίες πού κι' αὐτὸς ὁ Δὸν Κιχώτης καὶ ὁ Βαρῶνος Μυγχαίουζεν, αὐτοὶ οἱ μεγάλοι φαντασιόπληκτοι, θὰ κοκκίνιζαν ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὸ πόσο ὑστέρησαν τοῦ Ζέλεσκου. «Σεῖς κοιμώσανταν, ἅμα μεῖς, τὸ Βουλγάρκου ἀσκέρι νύχτα γιμναζόμαστε... Πάγ' τὸ Τουρκία, τώρα θὰ διοῦμε λευτεριά». Γέλασε ὁ κόσμος μὲ τὸ νόστιμο αὐτό. Ὅμως οἱ πιὸ λογικοὶ τοῦ χωριοῦ σκέφτηκαν ἄλλιῶς. Διάφορες φήμες ἔφθαναν καὶ ἔλεγαν ὅτι Τουρκικὸς στρατὸς καταφθάνει ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή καὶ ἡ ὕπαρξις ἐντὸς τοῦ Σαμμακοβίου ἐνὸς Βουλγάρου κομιτατζῆ, ἔστω καὶ ἀνοήτου, θὰ εἶχε κακὰ ἐπακόλουθα. Ἐκείνη τῇ στιγμή, καταφθάνει ὁ Πρόεδρος τοῦ χωριοῦ, ὁ μακαρίτης Εὐστάθιος Λασκαρίδης (πατὴρ τοῦ νῦν νομικοῦ συμβοίου Πατριαρχείου Κων)πόλεως) στὴ ταβέρνα πού εἶχαν ὑποδεχτεῖ τὸν σωτήρα τους. Μόλις εἶδε τὸ ἀνθρωπομάζωμα μπῆκε μέσα καὶ εἶπε ἐπὶ λέξει: «Βρῆεγ γάιδαρε τί κάνεις ἐδῶ;» καὶ γυρίζει στοὺς ἄλλους. «Τί τὸν κρατᾶτε αὐτὸν τὸν γάιδαρο; γρήγορα νὰ τσακιστῆτε νὰ τὸν σηκώσετε καὶ νὰ τὸν διώξετε, γιατί πάει τὸ χωριό, θὰ τοῦ βάλουν οἱ Τοῦρκοι φωτιά καὶ θὰ τὸ κάψουν». Πράγματι σὲ λίγο καταφθάνουν οἱ Τοῦρκοι. Ἀμέσως τὸν βουτᾶνε τὸν καπετάνιο δυὸ γεροδεμένοι Σαμμακοβίτες καὶ τὸν τραβᾶνε ἔξω. Ποῦ νὰ τὸν πᾶνε; Ἐκείνη τῇ στιγμή περνοῦσε μὲ μιὰ βωιδάμαξα ἕνας λεβεντονιός, λιγάκι ζωηρός, ὁ Δημήτρης Γιώργαρος, μὲ τ' ὄνομα, πού πήγαινε στὸ διπλανὸ χωριό. Τὸν ἀγκαρέψανε νὰ τὸν πάρη μαζί του στὸ κάρρο καὶ νὰ τὸν βγάλῃ ἔξω ἀπ' τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ. Ὁ Ζέλεσκος ὅμως, ὅπως ἦταν σκνίπα στὸ μεθύσι, δὲν μπορούσε νὰ σταθῇ καὶ τὸν ἔδεσαν πίσω ἀπὸ τὸ κάρρο. Πιὸ μπροστὰ οἱ δικοὶ μας εἶχανε κόψει ἀπὸ καπάκια τενεκέδων διάφορα παράσημα καὶ τοῦ γέμισαν τὰ στήθια μὲ δαῦτα, κι' αὐτὸς τὰ εἶχε δεχθῆ μὲ χαρὰ καὶ συγκίνησι. Κι' ἄρχισε ἡ ἥρωϊκὴ ἔξοδος τοῦ ἐλευθερωτοῦ. Ὁ Ζέλεσκος μέσα στὴν κραιπάλη τοῦ μεθυσιοῦ του, ἔπεφτε ἀριστερά, δεξιά, πίσω κι' ἔπρεπε νὰ τὸν σηκώνουν αὐτὸν καὶ τὰ πράγματά του. Ὁ Γιώργαρος ὅμως δὲν μπορούσε νὰ παίξῃ στὸ δρόμο μὲ τέτοια παιχνίδια. Τὸ κάρρο ἦταν φορτωμένο μὲ ἔξι κοφίνια ἄδεια, πού θὰ τὰ γέμιζε καλαμπόκια. Ἀρπάζει λοιπὸν τὸν Ζέλεσκο καὶ τὸν ρίχνει μέσα στὸ κοφίνι μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ τὰ πόδια ἐπάνω, λέγοντας: «Γάιδαρε, μὲ σένα θὰ καταγίνωμαι σήμερα;». Οἱ περαστικοὶ ὅμως βλέποντας δυὸ ποδάρια νὰ ἐξέχουν ἀπ' τὸ κοφίνι ρωτοῦσαν ἐκπληκτοί: «Βρῆ ποιὸς εἶναι αὐτός;». Κι' ὁ Γιώργαρος: «Εἶναι ὁ ἐλευθερωτῆς μας, καπετάν Ζέλεσκος, ἀπὸ τὸ Μεγαλόγγο. Ἦρτε λευτέρωσέ μας καὶ τώρα τὸν πάγω νὰ λευτερώσ' κι' ἄλλους». Ἔσκασε τὸ χωριὸ στὰ γέλια μὲ τὸ κάμωμα τοῦ Ζέλεσκου καὶ τοῦ Γιώργαρου. Τὸ θυμοῦνται χρόνια τώρα τοῦτο τὸ εὔθυμο γεγονός πού ἱστόρησα.

δ) Ἑλληνικὰ κομιτᾶτα.

Μὲ τὴν ἀποτυχία τῆς Βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἠσύχαζαν καὶ ἡ γαλήνη θὰ ἐπέστρεφε. Ὅμως ὄχι, ἡ

κατάστασις εἶχε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ραϊσμένου γυαλιού, τίποτε δὲν τὴν ἔκαμε σὰν πρῶτα. Κι' αὐτὸ γιὰ τὸ οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες δὲν ἔλειψαν, ἀλλὰ συνέχισαν τὶς ληστείες καὶ τοὺς φόνους εἰς βάρος τῶν ὁμογενῶν. Ὁ περιβόητος Πείτσος ἐξακολούθησε τὴν δρᾶσι του ἀνενόχλητα, ληστεύοντας καὶ φονεύοντας τοὺς γεωργούς, τοὺς περαστικούς καὶ τοὺς ἐμπόρους. Κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ κάμῃ τὴν δουλειά του χωρὶς συνοδεία χωροφύλακος, ἂν κι' αὐτὸν δὲν τὸν λογάριζαν οἱ ληστές. Ἡ κυβέρνησις δὲν ἔκαμνε τίποτε γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς ὁμογενεῖς, δὲν ὑπῆρχε λόγος μιὰ καὶ ἔμεναν ἀνενόχλητοι οἱ Τοῦρκοι. Ἡ δρᾶσις αὐτὴ ἢ λυσσαλέα τῶν Βουλγάρων θὰ ξεκλήριζε τοὺς Ἕλληνας. Ἔπρεπε ν' ἀντιδράσουν ἀμέσως καὶ ἐπειγόντως. Τὴν ὀργάνωσι τοῦ ἀγῶνος ἀνέλαβον δύο σπουδαῖοι ἄνδρες ἐκ Παλαιᾶς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι κατόπιν ἔπαιξαν σπουδαιότατον ρόλον στὴν νεωτέραν ἱστορία μας. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Στυλιανὸς Γονατᾶς καὶ Γεώργιος Κονδύλης. Κι' οἱ δύο σπουδαῖα μυαλά, βοήθησαν πάρα πολὺ σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα. Ὁ Στυλιανὸς Γονατᾶς λοχαγὸς τότε, κατόπιν Πρωθυπουργός,⁽¹⁾ ὑπῆρξεν ὁ ἰθύνων νοῦς. Αὐτὸς ἔφθασε τὸν Μάρτιο τοῦ 1907 καὶ ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ὡς γραμματεὺς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν προξενεῖον Ἀδριανουπόλεως, μὲ τὸ ψευδώνυμον Στέργιος Γρηγορίου. Εἶχε βοηθοὺς πάρα πολλοὺς καὶ ἐνθέρμους ζηλωτάς, τοὺς δασκάλους, τοὺς Μητροπολίτας Ἀδριανουπόλεως Πολύκαρπον, Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἀγαθάγγελον, τὸν Βιζύης Ἄνθιμον καὶ ἄλλους. Λίγες ἑβδομάδες μετὰ τὴν ἀφίξιν του ὁ «Στέργιος Γρηγορίου», ὀργάνωσε στὴν Ἀλεξανδρούπολι μιὰ συγκέντρωσι. Σ' αὐτὴν μετέσχον πολλὰ σπουδαῖα πρόσωπα καὶ ἴδρυσαν μυστικὴν «Πανελληνίον Ὀργάνωσιν» μὲ σκοπὸν τὴν καταπολέμησιν τῶν Βουλγάρων. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ ὁ Γονατᾶς περιώδενσεν ἀμέσως στίς σπουδαιότερες θρακικὰς πόλεις ὅπου ἐμνοῦσε τοὺς διδασκάλους, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς προκρίτους. Συνέχισε τὸ ἔργον αὐτὸ μὲ πᾶσαν δραστηριότητα μέχρις ὅτου ἐκηρύχθη εἰς τὴν Τουρκία τὸ Σύνταγμα. Ἰούλιος 1908. Ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ λάβῃ νέον προσανατολισμόν. Ὅμως ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Παναγιώτη Σπηλιάδη, ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ, δὲν ἐπέστρεψαν πλέον στὴν Θράκην. Καὶ εἰς τὴν Κων)πολιν ἰδρύθη ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ «Πολιτικὴ ὀργάνωσις» ἀπὸ τὸν Ἰωάννα Δραγούμη καὶ τὸν Ἀθανάσιο Σουλιώτη Νικολαΐδη. Κι' ἡ ὀργάνωσις αὐτὴ σκοπὸ τῆς εἶχε τὴν καταπολέμησιν τῶν Βουλγάρων. Λίγο πρὶν ἐνεφανίσθη στὸ προσκήνιον τοῦ Θρακικοῦ ἀγῶνος κι' ὁ Γεώργιος Κονδύλης, ὁ μετέπειτα Πρωθυπουργὸς καὶ Ἀντιβασιλεὺς στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1905 παρουσιάσθηκε, ἐπιλοχίας τότε, στὴν Ἀγαθούπολι ὡς πράκτωρ κονιάκ Καμπᾶ. Ἦλθε ἐκεῖ στὸ Βουλγαρικὸ μεταίχμιον γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὸν τόπον ὅπου ἐπρόκειτο νὰ δράσῃ μετὰ. Ἐ-

1. Σχετικὴ μελέτη Στυλ. Γονατᾶ, πρώην Πρωθυπουργοῦ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν 25ον τόμον τῶν «Θρακικῶν».

κει συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅμως ἀπέδειξε ὅτι ἦτο πράκτωρ κονιάκ καὶ ἀπελύθη. Τὸν ἄλλο χρόνο ἐμφανίζεται, σὰν δάσκαλος αὐτῆ τῆ φορά, καὶ μετὰ τὸ ὄνομα Νικόλαος Ζάγκας, εἰς τὰ δυὸ χωριά Γιάτρος καὶ Σοργάς ἢ Ὀργάς (Ὀργυαί). Στὴν πραγματικότητα ὅμως κατηχοῦσε καὶ κατηύθυνε τὸν ἀγῶνα. Στὴν περιοχὴ μας εἶχε συνεννοήσεις μετὰ τὸν ἰατρὸν Κύρκον Κ. Κύρκου. Ὁ Κονδύλης ὠργάνωσε τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα χωρὶς ν' ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος ἐνεργὸ δράσι. Θυμᾶμαι, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, εἶχε ἔλθει στὸ Σαμμάκοβο ὁ Κονδύλης ἐκτελῶντας δῆθεν χρέη ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων. Τὸ βράδυ νύχτα βᾶθειά, ἦλθε στὸ σπίτι μας, ἐγὼ δὲν τὸν εἶχα ξαναδεῖ, μαζὶ μετὰ ἄλλους συμπατριώτας. Ὁ πατέρας μου μ' ἔκλεισε στὸ δωμάτιο, ἐπειδὴ ἤμουν παιδί. Ἐγὼ ὅμως σιγὰ - σιγὰ ἄνοιξα τὴν πόρτα καὶ εἶδα. Αὐτὸς καθόταν στὴ μέση. Γύρω τὸν, ὁ Γιάτρος Κύρκου, ὁ Δήμαρχος καὶ οἱ ἄλλοι λεβέντες. Τοὺς εἶχε ὀρκίσει μπροστὰ σ' ἓνα περιστρόφο καὶ ἓνα δίκωπο μαχαῖρι σταυρωτὰ τοποθετημένα στὸ τραπέζι, ὅτι θὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ δράσουν. Τὸν περιεργάστηκα καλὰ. Ἦταν κοντὸς καὶ ἄσχημος. Ὅταν τέλειωσαν ρώτησα κάποιον ἀπ' τὴ συντροφιά ποῖος εἶναι. Κι' ἐκεῖνος μοῦπε: «Εἶναι Ἑλληνας». Κι' ἐγὼ ποῦ εἶχα τὴν γνώμη ὅτι οἱ Ἑλληνες ἦσαν ψηλοὶ καὶ ὠμορφοὶ εἶπα ἀπογοητευμένος: «Τέτοιοι εἶναι οἱ Ἑλληνες;» Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη καὶ τελευταία ἐπαφὴ μετὰ τοῦτον τὸν ἄνδρα. Ὑστερα ἀπὸ χρόνια τὸν εἶδα Ἀντιβασιλέα. Στὴν περιοχὴ τοῦ Σαμμακοβίου ἀνέθεσε τὴν ἀρχηγία τοῦ κινήματος στὸν Κ. Κοιτσοκῆ, καὶ στὴ Βιζύη στὸν Θεόδωρο Ἀμπατζῆ. Ὁ τελευταῖος εἶχεν εὐρεῖαν δράσιν. Μάλιστα ἀργότερον στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ ἀνεγνώρισε ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὴν ὁμάδα αὐτὴ διὰ ἐπισήμου ἐγγράφου. Ἴδου τί ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο τοῦτο, πλαισιωμένον καὶ κρεμασμένον εἰς τὸ σπίτι τοῦ ὁμαδάρχου, ὁ ὁποῖος διαμένει τώρα εἰς τὴν Σίνδον:

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ».

Ἀπονέμεται τὸ ἀναμνηστικὸν μετάλλιον Μακεδονικοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν ἰδιώτην Ἀμπατζῆν Θεόδωρον τοῦ Ἰωάννου διὰ τὰς ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, δι' ἃς ἐνεγράφη εἰς τὴν ἐπετηρίδα τῶν Μακεδόνων 1903 — 1909 εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὁμαδαρχῶν ὑπ' αὐξ. ἀριθμὸν πίνακος 2.

Ἀθῆναι 21η Σεπτεμβρίου 1932.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας
ΑΛ. ΖΑΪΜΗΣ.

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν
Γ. ΚΑΤΕΧΑΚΗΣ.

Τὸ πιὸ δύσκολο μέρος αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἦταν ὁ ἐξοπλισμός. Ἦταν μεγάλο πρόβλημα. Ἡ ἀποστολὴ ἐγίνετο ὡς ἑξῆς: Ἐνα ἀντιτορπιλικὸ ἔφερε τὰ ὄπλα στὴ Σκόπελο. Τὰ παρελάμβαναν κατόπιν μικρὰ κατκία καὶ τὰ ἔφεραν σὲ μιὰ Θρακικὴ ἀκτὴ κοντὰ στὴν Ἀλεξανδρούπολι. Ἐκεῖ τὰ παράχωναν στὴν ἄμμο καὶ τὰ ἐγκατέλειπαν. Τότε πήγαιναν μεμνημένοι Θρακιῶτες ἀνασχάλευαν τὴν ἄμμο καὶ τὰ εὔρισκαν. Αὐτὸς ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος τρῶ-

πος. Ἄλλοτε ὅμως ἐγίνετο καὶ μ' ἄλλους τρόπους, πῶ ἐπικίνδυνους καὶ σὺν ἀποτέλεσμα εἶχαν δραματικὰς περιπετείας κατὰ τὴν μεταφορὰ τους. Κάποτε ὁ ἀρχηγὸς τῆς ομάδος εὐρισκόμενος στὴν Ἀθήνα ἔστειλε τέσσαρα μάνλιχερ - σενάουερ μέσα σ' ἓνα κιβώτιο σαπουνιῶν μὲ ἀποστολέα Μεχμέτ καὶ παραλήπτη Ἀχμέτ. Αὐτὰ κατώρθωσαν νὰ φτάσουν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων αἰσιῶς. Δὲν συνέβη ὅμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν μεταφορὰ ἑννέα ἄλλων ὄπλων. Αὐτὰ εἶχαν φορτωθῆ σὲ μουλάρια γιὰ τὸ Οὐζοῦν-Κιοπροῦ ἢ Κούλελυ-Μπουργάζ. Ἐκεῖ τὰ ἐτοποθέτησαν σὲ κιβώτια καὶ ἐπρόκειτο νὰ μεταφερθοῦν σιδηροδρομικῶς στὸ Μπαμπά ἔσκι, ἀπ' ὅπου θὰ παρελαμβάνοντο. Στὴ φόρτωσι ὅμως ἔσπασε ἓνα κιβώτιο καὶ τὰ ὄπλα ἐφανερώθησαν. Ἀμέσως ἀπὸ τὸν Γιουσοῦφ, προϊστάμενον ἀξιωματικὸν τοῦ σταθμοῦ, ἔγιναν ἔρευνες καὶ συνελήφθησαν περὶ τοὺς 60 ἀπὸ τὸ Οὐζοῦν-Κιοπροῦ καὶ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές⁽¹⁾. Οὗτοι παρεπέμφθησαν σὲ δίκη στὴν Ἀδριανούπολι. Μαζὺ μ' αὐτοὺς κι' ὁ Χριστ. Ἀργυρόπουλος, ὁ παραλήπτης τῶν ὄπλων. Ἐκεῖ ἔμειναν προφυλακισμένοι ἑννέα μῆνας ἕως ὅτου διεξήχθη ἡ δίκη. Αὐτὴ ἡ δίκη ὑπῆρξε περίφημη στὴν διαδικασία τῆς, μὰ ἀκόμη περιφημότερη γιὰ τὸ ἀποτέλεσμά τῆς. Ἐδικάσθησαν ὑπὸ κακουργιοδικεῖου. Ὁ πρόεδρος ἦτο Τούρκος. Ὡς ἀρεδροὶ δικασταί, ἦσαν δύο Ἕλληνες, ὁ Ἀλέξανδρ. Σερεφεντινογλου καὶ ὁ Ἰορδάνης. Οἱ κατηγορούμενοι προσέλαβον σπουδαίους δικηγόρους, τοὺς Ἀδριανουπολίτας Καλλίαν καὶ Ἀλεξιάδην, τὸν Κωνσταντινουπολίτην Βλαδίμηρον Μιρμίρογλου καὶ τοὺς Τούρκους Χασάν - Ταχσίν καὶ Σεφέρ - Μπέην. Στὴ δίκη προσῆλθον 120 μάρτυρες. Ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία ὑπῆρξε δυσμενῆς γιὰ τοὺς κατηγορουμένους. Ἀπεδείχθη ὅτι ὄντως τὰ ὄπλα ἤρχοντο ἐξ Ἑλλάδος διὰ ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Στὴν δίκη ἀπὸ πολλοὺς μάρτυρας κατηγορήθησαν ἀκόμη καὶ οἱ Πρόξενοι Ἀδριανουπόλεως καὶ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, διὰ προμήθειαν ὄπλων. Τὰ πράγματα δὲν ἦσαν καθόλου εὐχάριστα. Τότε ἄρχισαν τὴν ἀγόρευσιν οἱ συνήγοροι. Προσεπάθησαν νὰ ἀποσείσουν τὴν κατηγορίαν στηριζόμενοι εἰς τὰς ἀντιφάσεις μερικῶν καταθέσεων. Ὅμως ἡ σοβαρώτερα ἀγόρευσις, ἡ ὁποία ἔκαμε τεραστίαν ἐντύπωσιν, ἦτο ἡ ἀγόρευσις τοῦ Τούρκου συνηγόρου Χασάν Ταχσίν. Αὐτός, μεταξὺ ἄλλων, εἶπε: «τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο νοητὸν διὰ τοὺς Βουλγάρους. Εἴμεθα τόσο κοντὰ μὲ τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ φωνὴ μου πράγματι εἶναι ἀκουστὴ ἕως τὰ Βουλγαρικὰ σύνορα. Ἄλλ' ἐδῶ ὅμως πρόκειται περὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων. Διότι τὸ νὰ φαντάζωνται ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ προσαρτήσουν τὴν Ἀνατολικὴν Θράκη εἰς τὴν τόσο μακρινὴν Ἑλλάδα, τί ἄλλο ἐσήμαινε, παρὰ ὅτι πάσχουν ἀπὸ μεγάλην βλακειάν». Ὑπεστήριξε ἀκόμη ὅτι ἡ μεταφορὰ ὄπλων εἶχεν, ἀπλῶς, ἐμπορικὸς σκοποὺς καὶ ὅτι ἦτο ἔργον κερδοσκοπῶν, καὶ ὄχι ἐπαναστατῶν κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Ἐπετέθη κατόπιν κατὰ τοῦ

1. Βλέπε μνείον τοῦ ἐπεισοδίου εἰς τὸν 27ον τόμον τῶν «Θρακικῶν».

Εἰσαγγελέως, ζητήσας νὰ περιορισθῆ εἰς οὐδέτερον ρόλον λόγῳ τοῦ ἀβεβαίου τῆς κατηγορίας. Εἰς τὴν σύσκεψιν ὁ Πρόεδρος ἔδωκεν καταδικαστικὴν ψήφον, ὅμως οἱ δύο Ἕλληνες πάρεδροι δικασταί, ἐπικαλούμενοι τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Τούρκου δικηγόρου, ὑπεστήριξαν διὰ ψήφου τὴν ἀθώωσιν τῶν κατηγορουμένων. Καὶ ἡ ἀπόφασις ὑπῆρξε ἀθωωτική. "Ὅταν ἀνεγνώσθη ἡ ἀπόφασις στὴν αἴθουσα, ἔγινε ζωηρὸς θόρυβος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἀποφάσεως. Πράγματι, τὸ ἀκυρωτικὸν δικαστήριον τῆς Κων)πόλεως ἠκύρωσε διὰ λόγους παραβιάσεως τοῦ νόμου, τὴν ἀθωωτικὴν ἀπόφασιν. "Ὅμως ἡ ἀκύρωσις αὐτή, δὲν εἶχε, σύμφωνα μὲ τὴν Τουρκικὴν δικονομίαν, ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκ νέου εἰσαγωγὴν εἰς δίκην τῶν κατηγορουμένων. "Ἔτσι ἔμειναν ἐλεύθεροι. Πάντως διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον κατέφυγαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δρᾶσις ἐν τῷ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν ὁμάδων (κομιτάτων) ἀνεπτύχθη πάρα πολὺ. Ἡ ὁμάδα τοῦ Θεόδωρου Ἀμπατζῆ περιέτρεχε ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Βιζύης ἐνισχύουσα τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖον καὶ καταδιώκουσα τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες. Ἡ ὁμάδα ἀπετελεῖτο ἀπὸ δώδεκα ἄνδρας. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ μόνιμοι σύντροφοι τοῦ καπετὰν Θεωδωράκη, ὅπως τὸν ἔλεγαν. Βέβαια ὅταν παρίστατο ἀνάγκη ἐλάμβανε ἐνισχύσεις ἀπὸ τὰ Θρακικὰ χωριά. Κάθε πόλις ἢ χωριὸν εἶχε τὸ δικό του κομιτάτο (ἐπιτροπὴ) μὲ ἰδιαιτέρο προιστάμενον. Εἰς τὸ Σαμμάκοβο προΐστατο ὁ ἰατρὸς Κύρκος Κύρκου μὲ βοηθὸν καὶ συνεργάτην τὸν πρόκριτον Περικλῆ Κιακίδη. Ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζῆς ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς πῖο ἄξιους ὀργανωτὰς τοῦ ἀγῶνος, ὁ πλέον κατάλληλος διὰ τὴν ἀρχηγίαν. Ἦτο χειροδύναμος, ἀνθεκτικὸς εἰς τὰς κακουχίας, εἶχε ἀστραφτερὸ μάτι, ἐπιβλητικὸ παράστημα, ἦτο γνώστης ὄλων τῶν λημεριῶν, εἶχε φλογερὴ καρδιὰ πατριώτου, λάγαρο μυαλό, κρίσι τετράγωνη καὶ δημιουργικὴ πρωτοβουλία. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν δροῦσαν δύο φοβεροὶ Βούλγαροι κομιτατζῆδες, ὁ Σισμάνωφ καὶ ὁ Ντίκωφ. Ὁ πρῶτος εἶχεν ὡς κέντρον δράσεως τὰ Πινακά, χωριὸν μὲ τετρακόσιες Βουλγαρικὰς οἰκογένειαι, φανατισμέναι στὴν ἰδέαν καὶ τὸ σπουδαιότερον ὄπλισμέναι, ὁ δὲ δεύτερος τὸ Μικρὸ Τύρνοβον, ἄλλο φανατισμένον χωριό. Καὶ οἱ δύο ἦσαν γεροὶ, χειροδύναμοι, παμπόνηροι καὶ φανατικοὶ ὁπαδοὶ τῆς Βουλγαρικῆς ἰδέας. Οἱ Βούλγαροι εἶχαν πολλοὺς καὶ φανατικὰ πιστοὺς ὁπαδοὺς, ἔτοιμοι νὰ ὑπερασπίσων τὶς ἰδέαις τοὺς καὶ διὰ τῶν ὄπλων. "Ἔτσι λοιπὸν εἰσῆρχοντο εἰς τὰ Ἑλληνικὰ χωριά καὶ ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς προκρίτους νὰ γίνων ἐξαρχικοί, ἀποσχιζόμενοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τοὺς ἀπειλοῦσαν διὰ καταστροφῶν καὶ φόνων καὶ πολλὰς φορὰς πραγματοποιοῦσαν τὰς ἀπειλάς. Ἀρκετὰ χωριά δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀλλαξοπιστοῦσαν. Μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι τὸ χωριὸν Κουγιὸν — Ντερὲ εἶχε τὸ ρεκόρ τῶν ἀλλαξοπιστιῶν. Τότε ἔτρεχε ἡ Ἑλληνικὴ ὁμάς, νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Βουλγάρους, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μεταστροφὴν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ νὰ δώσῃ θάρρος. "Ἐπρεπε δὲ νὰ κατηγῆ ὄλους τοὺς Θράκας, τοὺς ὁποῖους

έκρινε καταλλήλους διά έθνική δράσι, νά τούς όρχιζη νά είναι έτοιμοι διά τόν άγώνα. Πολύπλευρο τó έργον. 'Η Έλληνική όμάς είχε μεγάλην εύχέρειαν κινήσεως. Οί περισσότεροι κάτοικοι τής περιοχής ήσαν Έλληνες δοσιμένοι στόν άγώνα. Τούς έκρυναν λοιπόν και τούς προφύλασαν, έτσι εύκολώτατα μετατοπίζοντο από τόπο εις τόπο μέχρι τó πιό άπομεμακρισμένο σημείον τής περιφερείας. 'Η όμάς ούδέποτε έπαισε νά έρχεται σέ σύγκρουσι με τούς Βουλγάρους. Όμως κατάλαβαν οί Έλληνες ότι τó κακό έπρεπε νά κτυπηθῆ στή ρίζα. Έτσι λοιπόν ή όμάς έπετέθη έναντίον τοῦ χωρίου Πινακά, τήν άσφαλῆ αὐτή λυκοφωλιά. Έξώντωσεν αρκετούς. Άμέσως μετά συνεκρούσθη με μιá Βουλγαρική συμμορία, τήν όποία διέλυσε πλήρως. Δέν πέρασαν πολλές ήμέρες και έ πληροφορήθη ή όμάς ότι κάποια συμμορία Βουλγαρική ήτο περίξ τοῦ χωρίου Κουόνερο. Έτρεξε και κατόπιν σφοδρῶς επιθέσεως τήν διέλυσε. Οί Βούλγαροι ένοιωσαν πώς δέν είναι πιá ελεύθεροι, διά οίανδήποτε δράσι και περιορίσθησαν στήν άκτίνα τών Βουλγαροφώνων χωρίων. Ό μεγαλύτερος άθλος τής ομάδος υπήρξε ό φόνος τοῦ αρχικομιτατζῆ Σισμάνωφ. Ό Θεόδωρος Άμπατζῆς εύρίσκετο στό χωριό Άη Γιάννης όταν έ πληροφορήθη ότι ό Σισμάνωφ με δυό - τρεῖς έφυγε από τήν Σαρακίνα και πηγαίνει για τά Πινακά. Τρέχει άμέσως ό Θεωδωράκης και τόν προλαβαίνει στή θέσι «Γιαλίδα». Πιάνονται σέ μάχη. Με τίς πρώτες τουφεκιές οί σύντροφοι τοῦ Σισμάνωφ τó βάζουν στά πόδια κι' άφίνουν τόν άρχηγό τους μόνο. Τά παλληκάρια τοῦ Άμπατζῆ τρέχουν νά προλάβουν τούς φευγάτους, φοβούμενοι μήπως ζητήσουν ενισχύσεις. Έμειναν οί δυό. Άρχισε τότε μιá φοβερή μονομαχία. Πυροβολούσαν, κάνανε μανούβρες, τρέχαν από δώ κι' από κεῖ. Τέλος μιá σφαίρα τοῦ Άμπατζῆ τόν βρήκε στό στήθος. Έπεσε κάτω. Τότε έτρεξε ό εκδικητής και τόν άποτελείωσε. Τόν άφησε εκεί στόν τόπο όπου τόν βρήκαν οί Τουρκοί. Αὐτός ό φόνος ήταν ένα μεγάλο γεγονός για τήν περιοχή. Άκόμη κι' οί Τουρκοί άνέπνευσαν, είχαν γλυτώσει από ένα μεγάλο μελᾶ. Κατά τόν ίδιο περίπου τρόπο και τήν ίδια εποχή έφονεύθη και ό έτερος αρχικομιτατζῆς Ντίκωφ από τήν ομάδα τοῦ Κ. Κουτσονκῆ. Μετά από αὐτά τά γεγονότα, τά άπρόσμενα για τούς Βουλγάρους, αἱ Βουλγαρική συμμορία διελύθησαν. Έπί τέλους ό τόπος είδε ειρήνη και γαλήνη. Πολλοί Τουρκοί άξιωματικοί έστελναν άνεπισήμως μηνύματα με τήν λέξι «άφεριμ» (εύγε) στήν Έλληνική ομάδα. Κι' ένας, κάποιος Σατίρ ή Σακῆρ μπέης τής Βιζύης, ώμολογοῦσε ότι διά πρώτην φοράν από πολλά χρόνια μπορούσε νά μετακινήται άφόβως. 'Η δράσις τής ομάδος έσυνεχίσθη μέχρι τó 1910, επειδή κι' οί κομιτατζῆδες συνέχιζαν τήν τρομοκρατική δράσι τους. Δυστυχώς όμως υπήρξαν και γεγονότα δυσάρεστα, πού είχαν άποτελέσματα άκόμα πιό δυσάρεστα. Στάς αρχάς τοῦ 1908, στό Σκεπαστό, έδημιουργήθη μιá κληρονομική διένεξις μεταξύ τών οικογενειών Κωνσταντίνου Λογοθετίδου και τών υἱών 'Ιωάννου Λογοθετίδου. Στήν διένεξι

ἔλαβαν μέρος ἀπὸ τὴν μεριὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ἐκ τῶν προκρίτων ἔμπορος Δημήτριος Μπιμπίκης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ δύο ἀδελφία Ἀλέξανδρος καὶ Δημήτριος Λογοθετίδης, υἱοὶ τοῦ ποτὲ Ἰωάννου ἢ Γιαννιοῦ. Ὁ Μπιμπίκης ἐξήγησε, στὴν ὑπόθεσι αὐτή, τὴν βοήθεια τῆς Ἑλληνικῆς ομάδος. Αὐτὴ ἢ τελευταία δὲν εὐνόησε τὰ σχέδιά του κ' αὐτὸς ἐξοργισθεὶς ἀπεκάλυψε ὅλα τὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικῆς κινήσεως. Παρέδωσε στὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ἓνα κατάλογο προσώπων μεμνημένων στὴν ἐθνικὴ ὑπόθεσι. Ἀμέσως συνελήφθησαν περὶ τοὺς ἐξήκοντα ἀπὸ τὴν περιοχὴ Βιζύης. Τότε διετάχθη ἢ ἐξαφάνισις τοῦ Δημητρίου Μπιμπίκη, διὰ τὴν ἀποφυγὴν νέων ἀποκαλύψεων. Αὐτὸς ὅμως ἐφρουρεῖτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦταν εὔκολο. Ὁ ἴδιος ὁ Θεωδωράκης Ἀμπατζῆς ἀνέλαβε τὸ ἔργο. Μπήκε λοιπὸν στὸ καφενεῖο ὅπου βρισκόταν ὁ Μπιμπίκης καὶ πρὶν καταλάβῃ αὐτὸς τίποτε καὶ προβάλλῃ ἀντίστασιν τὸν σκότωσε ἐνώπιον τῶν καταποτηθέντων φρουρῶν του, ρίχνοντάς του πάνω ἀπὸ πέντε σφαῖρες κατάστηθα. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔκανε βαθειὰ ἐντύπωσι στοὺς Τούρκους. Ἐπίσης πολλοὶ ἀπλοῖκοι ὁμογενεῖς, καυχώμενοι, λέγανε στοὺς Τούρκους γιὰ τὴν ἕπαρξι τοῦ Ἑλληνικοῦ κομιτάτου καὶ γιὰ τὴν δράσιν του. Ἔτσι λοιπὸν, σιγὰ - σιγὰ, μαθεύτηκε καὶ στὴν Τουρκικὴ κυβέρνησι ἢ σύστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ κομιτάτου, ἢ ὅποια ἄρχισε νὰ ὑποπτεύεται ὅτι αὐτὰ τὰ κομιτάτα δὲν εἶχαν ἄλλο χαρακτῆρα παρὰ ὑπονομευτικὸ καὶ ἐπαναστατικόν. Ἐν τῷ μεταξὺ στὴν Μακεδονία ἐγένετο ἄλλο μακελειὸν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων. Ἡ ἐποχὴ ὑπῆρξε δι' ὀλόκληρον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἀνώμαλος. Τὸ ἀνατολικὸ ζήτημα ἦτο σὲ κρίσιμο σημεῖο, τίποτε δὲν ἦτο σίγουρον. Φόνοι, ληστεῖες κομιτάτα Ἑλληνικὰ καὶ Βουλγαρικὰ πού βγάζανε τὰ μάτια τους μέσα σὲ Τουρκικὸ ἔδαφος, διπλωματικὲς μανοῦβρες καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα παρόμοια. Τότε λοιπὸν συνηντήθησαν εἰς τὴν πόλι Ρεβάλ, κοντὰ στὴν Πετρούπολι, ὁ Τσάρος τῆς Ρωσσίας κ' ὁ Βασιλεὺς τῆς ἀγγλίας, γιὰ ν' ἀποφασίσουν περὶ τῆς ἀνωμαλίας αὐτῆς, νὰ ἐπεκτείνουν καὶ νὰ συμπληρώσουν τὰς διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Τουρκίαν. Οἱ Νεότουρκοι φοβηθέντες, ὅτι οἱ ἀποφάσεις αὐτῆς τῆς συναντήσεως θὰ ἦσαν δυσμενεῖς γιὰ τὴν Τουρκίαν, καὶ πληγέντες θανάσιμως στὴν ἐθνικὴ φιλοτιμία τους, στίς 10 Ἰουλίου 1908 ἔκαμαν στρατιωτικὸν κίνημα. Ἀξιωματικοὶ τοῦ Γ' πατριωτικοῦ σώματος μὲ ἀρχηγούς τὸν Ἐυβέρ καὶ Νιαζῆ, ἐξαίρετους ἀξιωματικούς, στὴν Θεσσαλονίκη, ἀπεφάσισαν νὰ κηρύξουν Σύνταγμα καὶ νὰ τὸ ἐπιβάλουν ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας. Τὴν θέλησίν τους αὐτὴ ἐπέβαλον στὸν Σουλτάνο Χαμίτ διὰ τηλεγραφήματος. Τότε ὁ Σουλτάνος ἔντρομος καὶ εὐρισκόμενος πρὸ ἀδιεξόδου προτίμησε τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ Μιδάτ. Τὸ νέο Συνταγματικὸν πολίτευμα, πρὶν δὲν ἦταν καθόλου νέο, ὑπέσχετο ἀδελφικὴν συμβίωσι ὄλων, ἰσότητα καὶ ἐλευθερία, δικαιοσύνη καὶ τάξι στὸ κράτος. Γεμάτοι ἐλπίδες οἱ λαοὶ τῆς Ἀναγεννωμένης Τουρκίας γιόρταζαν τὸ γεγονός μὲ φωταψίες καὶ πανηγύρεις γω-

ρις ὅμως νὰ νοιώθουν κι' οὔτε κὰν ἀπὸ μακρὰ ν' ἀντιλαμβάνονται καὶ νὰ φαντάζονται τὸν κίνδυνον ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὰ καταχθόνια σχέδια τοῦ Νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Μετὰ ἀπὸ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ Συντάγματος ἔπρεπε νὰ διαλυθοῦν τὰ Ἑλληνικά κομιτάτα. Δὲν ἐχρειάζοντο πλέον. Πράγματι περὶ τὸ τέλος τοῦ 1910 οἱ ὀμάδες διελύθησαν κι' οἱ ἀρχηγοὶ ἔφυγαν μακρὰν τῆς πατρίδος. Ὅμως μερικοὶ ἀπὸ ἀντάρτες μετετρέπησαν εἰς ληστές, οἱ ὁποῖοι ἐλήστευαν ὁμογενεῖς καὶ μὴ. Ἡ χειρότερη πράξι τους ὅμως ὑπῆρξε ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ταχυδρομείου τὸ 1911, τὸ ὁποῖον μετέβαινε ἀπὸ Βασιλικὸν εἰς Σαράντα Ἐκκλησιές. Στὴν ἐπίθεσι οἱ πρόην ἀντάρτες καὶ νῦν ληστές ἐφόνευσαν δύο χωροφύλακας κι' ἓνα ὁμογενῆ διαβάτη, τὸν Ἰωακείμιδην ἐκ Βασιλικοῦ, ὁ ὁποῖος εὐρέθη κατὰ τύχην στὴν συνοδεία. Ἀφήρσαν δὲ περὶ τὰς ἑξακοσίας χρυσὰς λίρας καὶ ἐξηφανίσθησαν. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἐθεωρήθη ἀπὸ τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ὅτι ἔγινε ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς καὶ συνέλαβον πολλοὺς κατοίκους ἀπὸ τὸ χωρίον Τρουλιὰ καὶ ἀπὸ τὸ Σαμμάκοβο, ὡς ὑπόπτους. Ἐκακοποιήθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Ἀπελύθησαν μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου Βαλκανικοῦ πολέμου. Ὅμως ἡ πράξις αὐτὴ ἔκαμε θλιβερὰν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν Θρακικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος τὴν ἀπεδοκίμασε, διότι δὲν ἐδέχετο τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν ληστεία ὡς κίνητρα, μέσα στὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Τελειώνοντας αὐτὴ τὴν παράγραφον πρέπει νὰ ἀναφέρω σὰν ἓνα εἶδος φόρου τιμῆς, τὰ ὀνόματα τῶν συμπατριωτῶν μας, οἱ ὁποῖοι ἐσφαγιάσθησαν ἀγρίως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων τὴν περίοδον αὐτὴν.

Ἀδελφοὶ Ἰωάννου Ξανθουλίδου, Μιχαὴλ ἐτῶν 22 καὶ Ἀθανάσιος ἐτῶν 24, Γεώργιος Σίμου Λύτση ἐτῶν 25, Νικόλαος Σίμου Λύτση ἐτῶν 26, Ἀθανάσιος Μιλῆς ἐτῶν 34, Γεωργίτης Λυτσίδης ἐτῶν 35, Δημόκριτος Χατζησταύρου ἐτῶν 28, Θωμᾶς Γ. Τσαμπλῆς ἐτῶν 25, Σπυρίδων Δ. Μανίτσα ἐτῶν 24, Κωνσταντῆς Ἀποστολίδης ἐτῶν 32, Κύρκος Τσίγκανης ἐτῶν 43, Κωνσταντῖνος ἐξ Ἁγίου Στεφάνου, Ἀνδρῆκος Ξυλουργὸς ἐτῶν 32, Γεώργιος Ξυνίδης ἐτῶν 30, Βασιλάκης Μανενὸς ἐτῶν 28, Θεόδωρος Πλάτσας ἐτῶν 34.

ε) Βαλκανικὸς Πόλεμος.

Τὸ 1912 μεγάλα γεγονότα ἐτάραξαν τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Τὰ τέσσαρα χριστιανικὰ κράτη, Ἑλλάς, Βουλγαρία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον, συνησπίσθησαν διὰ νὰ κτυπήσουν τὴν Τουρκία. Αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶχε πάρα πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα διὰ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα μας, ὅμως γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς τῆς Θράκης τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν φρικτὰ καὶ τραγικά. Τὸ πῶς ἐξειλίχθησαν τὰ γεγονότα εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει νὰ πῶ εἶναι τοῦτο ἢ πόλις μας τὸ Σαμμάκοβο σὲ τί δίνην βρέθηκε μὲ τοῦτο τὸν

πόλεμο. Βρισκόμαστε στα πρόθυρα του πολέμου. Οί Τούρκοι έμαθαν για τον συνασπισμό των τεσσάρων κρατών κι' άσφαλώς θα κατάλαβαν ότι δέν θα άργοῦσε νά έλθῃ τὸ τελεσίγραφο για πόλεμο. Ἄρχισαν λοιπὸν τὶς έτοιμασίες. Ὁ τόπος μας έτρεφε καὶ διατηροῦσε πολλὰ ζῶα για τὶς εργασίες των κατοίκων. Ἀυτὰ τὰ ζῶα θέλησαν νά επιτάξουν πρώτα, πρὶν βάλουν χέρι στοὺς ανθρώπους. Οἱ συμπατριῶται ὅμως προσπαθοῦσαν νά τὰ κρύψουν σὲ διάφορα ἀπόκρυφα μέρη, στὰ βουνά, στοὺς ἀχυρῶνες τους καὶ στὰ λαγκάδια. Οἱ Τούρκοι είχαν σκυλιάσει πὸν δέν εῦρισκαν τὰ ζῶα. Κι' αὐτὸ τὸ σκύλιασμα τὸ πλήρωσαν ἀθῶοι, ἐν πολλοῖς. Μιὰ μέρα παίξαμε μὲ τοὺς φίλους μου κλεφτοπόλεμο, ἤμουν κι' ἐγὼ μικρὸς τότε. «Τούρκοι καὶ κοιῆτες» (κομιτατζήδες) ἔτσι τὸ λέγαμε τὸ παιχνίδι. Σὲ μιὰ στιγμή μπήκα νά κρυφτῶ στὸ σπίτι τοῦ Λούτατου καὶ μάλιστα στὸν ἀχυρῶνα του. Ἐκεῖ εἶδα ἕνα ὠραῖο ἄλογο κρυμένο. Μόλις μὲ εἶδεν ὁ νοικοκύρης νά μπαίνω μέσα φοβήθηκε μήπως βγαίνοντας μετὰ μαρτυρήσω τὸ κρυμμένο ἄλογο. Ἄρχισε τότε νά με παρακαλῇ. «Παιδί μου, Θεοδωράκι, μὴ πῆς ὅτι εἶδες τὸ ἄλογό μου, τὸ ἔκρυψα, διότι αὐτὸ εἶναι ἡ ζήση μου, ἔχω πέντε παιδιά». Βέβαια δέν ἤμουν τόσο μικρὸς νά μὴ καταλάβω ποῖο ἦταν τὸ καθήκον μου. Τὸ ἀνέφερα ὅμως για νά καταλάβετε, τί ἀτιμόσφαιρα επικρατοῦσε τότε. Πιὸ κάτω ἔμενε ὁ Δημήτρης Μενῆς μὲ τὴν γυναίκα του, τὴν Αἰκατερίνη. Εἶχαν δυὸ βῶδια διαλεχτὰ για τὴ δουλειά τους, τὴν σπορά. Τὰ εἶχαν κρύψει κι' αὐτὰ. Ὅμως οἱ Τούρκοι τὰ ἀνεκάλυψαν καὶ ἔσπευσαν νά τιμωρήσουν τοὺς νοικοκυραίους. Αὐτοὶ προνοητικοί, εἶχαν φύγει νά κρυφθοῦν. Ἀντὶ γι' αὐτοὺς, πῆραν τὸν Κώστα Μπατιλέλη, τὸν κουνιάδο, πὸν μόλις εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Κων)πολι, ὅπου εἶχε πάει νά μάθῃ ραπτική. Ἦταν μόλις 18 ἐτῶν, λεβέντης καὶ ὁμορφονιὸς. Τὸν ἔσυραν στ' ἄλῶνια καὶ ἄρχισε ἡ ἀνάκρισις. Τὸν ρωτοῦσαν ποῦ εἶναι οἱ συγγενεῖς του, ὅμως αὐτὸς ὁ καυμένος δέν ἤξερε, καὶ τότε ἄρχισε τὸ μαστίγωμα μὲ καμιτσίκι, μὲ γροθιές καὶ μὲ τὸν ὑποκόπανο τοῦ ὄπλου. Τὸν κτυποῦσαν ἄγρια στὸ σῶμα καὶ στὸ κεφάλι για νά μαρτυρήσῃ ποῦ εἶναι ὁ γαμβρός του. Τὸ καταμάτωσαν τὸ ἀθῶο παιδί καὶ θὰ τὸ σκότωναν ἂν δέν ἔτρεχε ὁ Δήμαρχος τοῦ χωριοῦ, νά ἐξηγήσῃ στοὺς Τούρκους, νά τοὺς πάρῃ μὲ τὸ καλὸ καὶ νά παραλάβῃ τέλος τὸ ἀθῶο παιδί για τὸ σπίτι, νά τὸ φροντίσουν. Καὶ δέν ἔφτανε ὁ κατατρεγμὸς των Τούρκων εἶχαμε καὶ τὶς θεομηνίες, σὰν κακοὺς προαγγέλους των δεινῶν πὸν θὰ ἐπακολουθοῦσαν. Μιὰ βραδυὰ εἶχα κοιμηθῆ στὸ ξενοδοχεῖο μας, πὸν εἶχε περισσότερη δροσιά. Ἦταν Ἰούλιος τοῦ 1912. Στὴν διπλανὴ κάμαρα κοιμότανε ὁ ὑπάλληλός μας, ὁ Θανάσης Καβερντής. Μέσα λοιπὸν στὸν ὕπνο μου κατάλαβα νά κουνιέμαι ὀλόκληρος. Φαίνεται τὸ ἴδιο ἔνοιωσε κι' ὁ ὑπάλληλος. Πεταχθήκαμε ἐπάνω καὶ σπεύσαμε νά κατεβοῦμε καὶ νά βγοῦμε γρήγορα πρὶν πέσῃ τὸ κτίριο. Τόσο πολὺ ἔσειετο ὁ τόπος πὸν πάταγες ἐδῶ καὶ τὸ πόδι σου βρισκόταν στὴν ἄλλη ἄκρη. Σχεδὸν κουτροβαλῶντας βρεθήκαμε στὸ δρόμο. Εἶχε γίνῃ σει-

σμός τρομερός. Την άλλη μέρα μάθαμε ότι τὰ Γανόχωρα κατεστράφησαν κατά τὸ πλείστον. Ἦταν φαίνεται τὸ ἐπίκεντρον τοῦ σεισοῦ. Ἀμέσως ὁ Δήμαρχος τοῦ χωριοῦ μας, μαζί μ' ἄλλους πρὸνχοντας, ἔκαμαν ἔρανο καὶ μαζέψανε στρώματα, παπλώματα, κουβέρτες, ρουχισμό, τρόφιμα καὶ φάρμακα, πὺν γέμισαν τὸ ξενοδοχεῖο. Ἐκεῖ ἐφυλάχθησαν ὡς πὺν νὰ σταλοῦν στὸν προορισμό τους. Θὰ μοῦ μείνη ἀλησμόνητη ἡ προθυμία τῶν συμπατριωτῶν μου, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν ὅτι μπορούσαν γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς συνανθρώπους των. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1912 ἄρχισε ὁ πόλεμος. Ἡ Τουρκία βρέθηκε πρὸ τεσσάρων ἀντιπάλων, ἡνωμένων καὶ ἀποφασισμένων νὰ νικήσουν. Εἰσέβαλαν λοιπὸν σχεδὸν ταυτοχρόνως κ' οἱ τέσσερις εἰς τὸ Τουρκικὸ ἔδαφος, πὺν δὲν ἦταν τουρκικὸ. Πρῶτος εἰσῆλθε στὸ πόλεμο ὁ Μαυροβουνιώτης Βασιλεὺς Νικήτας καὶ κατέλαβε μέρος τῆς Ἀλβανίας, Σέρβοι κατελάμβανον σὲ λίγο τὸ Μοναστήρι καὶ προχωροῦσαν πρὸς τὰ κάτω. Οἱ Ἕλληνες ἀνέβαιναν ταχύτατα πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη, κ' οἱ Βούλγαροι εἰσέβαλαν στὸ τόπο μας. Ἐνίκησαν στὴ μάχη τοῦ Λουλέ - Μπουργκάξ καὶ προχωρῶντας πρὸς τὰ κάτω σταμάτησαν στὴν γραμμὴ τῶν Μετρῶν (Τσατάλτζα). Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς τοῦ τόπου μας, μὲ τὴν ἔναρξι τοῦ πολέμου, ἀνεχώρησε γιὰ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Καὶ κεῖ πάλι ἔμειναν μονάχα λίγοι χωροφύλακες πὺν κ' αὐτοὶ μὲ τὴν σειρά τους ἔφυγαν, μόλις ἄρχισε ἡ μάχη τοῦ Ποργιαλῆ πὺν βάσταξε δέκα μέρες. Μόλις ἄδειασε τὸ Σαμμάκοβο ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ στρατὸ καὶ τοὺς χωροφύλακες, φθάσανε οἱ Βούλγαροι. Ἦσαν καμμιὰ ὄγδονταριὰ κομιτατζῆδες μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Γκελιτζίκωφ καὶ τὸν Πετρώφ. Οἱ ὑπόλοιποι ἦσαν ὅλοι ἐθελονταί, φοιτηταί κ' ἐπιστήμονες. Μάλιστα μεταξὺ τους ὑπῆρχαν καὶ δύο Ἕλληνες, ὁ Λεωνίδας ἀπὸ τὸ Σκοπὸ καὶ ὁ Ἀλέκος ἀπὸ τὴν Ἀγαθούπολι, πὺν σπούδαζαν σὲ Βουλγαρικὸ σχολεῖο. Αὐτοὶ ἀφοῦ κατέλαβον τὰς ὑποδιοικήσεις Τυρνόβου καὶ Ἀγαθουπόλεως, διώχοντας τοὺς λίγους Τούρκους στρατιῶτες, ἦλθαν στὸ Σαμμάκοβο. Ἐμεῖς, στὴν ἀκρῆ τοῦ χωριοῦ, τοὺς κάμαμε μιὰ μικρὴ ὑποδοχὴ φιλικῶς καὶ μὲ χαρὰ, νομίζοντες ὅτι ἀποτινάξαμε τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ. Ἐξ ἄλλου ἦσαν σύμμαχοί μας τότε, ἀσχέτως τί ἐπηκολούθησε. Ὅλοι ἦσαν ντυμένοι μὲ πολιτικὰ καὶ φοροῦσαν γουρουντσάρουχα (τερβούλια) καὶ κάτω ἀπὸ τὰ τσαρούχια τους εἶχαν τετράγωνα σιδεράκια γιὰ νὰ μὴν γλυστροῦν λόγῳ τοῦ χειμῶνος. Εἶχαν ἐπίσης ποδοπάνια (γκέτες) γυριστὰ λευκὰ μὲ γαῖτάνι μαῦρο γυρισμένο σταυρωτὰ (σοκάρια). Τὰ θυμᾶμαι σὰν νὰ τοὺς βλέπω τώρα. Οἱ ἀξιωματικοὶ τους ἦλθαν καὶ κατέλυσαν στὸ ξενοδοχεῖο μας. Ὑστερα ἀπὸ λίγες ἡμέρες οἱ Βούλγαροι ἔκαμαν μιὰ συγκέντρωσι ὄλων τῶν κατοίκων εἰς τὴν μεγάλη αἴθουσα τοῦ σχολεῖου τῶν ἀρρένων. Στὴν ἀρχὴ μίλησε ὁ Γκελιτζίκωφ Βουλγάρικα καὶ μετὰ ὁ Πετρώφ μὲ σπασμένα Ἑλληνικά. Καὶ οἱ δυὸ ἐτόνισαν ὅτι ἡ Θράκη εἶναι Βουλγαρικὴ καὶ στὸ τέλος καθένας φώναξε: «Ζήτω ἡ ἐλευθερία». Ὑστερα μιὰ μικροορχήστρα, πὺν ἀπετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀπὸ

βιολιά, έπαιξε τὸν Ἐθνικὸ ὕμνο τῶν Βουλγάρων καθὼς καὶ τῶν Ἑλλήνων μὰ κι' ἔλαχε νὰ εἶναι σύμμαχοι. Αὐτὴ τὴν συγκέντρωσι τὴν ἐνθυμοῦμαι πολὺ ζωντανά. Θυμᾶμαι τὶς σημαῖες τῶν τεσσάρων Ἐθνῶν συμμάχων ποὺ ἐκρέμοντο ἀπέξω ἀπ' τὸ σχολεῖο, καὶ πόσο καμάρωνα γιὰ τὴν Ἑλληνική, καθὼς καὶ τὰ γέλια ποὺ ἔκαμα μὲ τὰ σπασμένα Ἑλληνικά τοῦ Πετρώφ ποὺ φώναζε συνέχεια «Ζήτω τὸ Ἐλεφτερία» καὶ «τὸ Τράκη εἶναι ντικό μας». "Ολα ἦταν καλὰ καὶ ἅγια, ὅμως μὲ τὴν πάροδο ὀλίγων ἡμερῶν τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Πρῶτα τοὺς κομιτατζήδες τοὺς διεδέχθησαν τακτικός στρατός μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα λοχαγό, ὀνομαζόμενον Βασίλεφ. Ἦταν ἓνας ροδοκόκκινος λεβεντάνθρωπος, ποὺ μπῆκε στὴν κωμόπολι καβάλα σ' ἓνα ἄσπρο ἄλογο. Τοῦτον τὸν ἀξιωματικὸν τὸν συμπάθησα γιὰ τὴν ἀρχοντιά του, κι' ἀργότερα, ὅταν ἔμαθα ὅτι σκοτώθηκε στὴ μάχη τοῦ Ποργιαλιῆ, λυπήθηκα. Οἱ στρατιῶτες ὅμως ἦσαν ἀσυμπάθιστοι, ἔτσι κακοντυμένοι καὶ βρωμεροὶ ποὺ ἦσαν. Μόλις ἔφθασε ὁ τακτικὸς στρατός καὶ κατέλαβαν τὸ Δημαρχεῖο, ἄρχισαν νὰ ἐπιβάλλουν φόρους, πρόστιμα καὶ συνδρομὰς στοὺς κατοίκους. Στὴν ἀρχὴ μαλακά, ὅμως μετὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὴν βία. Ζητοῦσαν καταπιεστικῶς νὰ τοὺς δίδωμε τροφίμα, ἔκαμναν ἐπιτάξεις ζώων καὶ ἄρπαζαν τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ τὰ μαγαζιά χωρὶς λεφτὰ καὶ μᾶς ἔδιδαν κάτι ἀποδείξεις, τὶς περιέφημες «ράσπισες» (ἡ Βουλγαρικὴ ὀνομασία τῆς ἀποδείξεως), χαρτιὰ χωρὶς ἀξία καὶ μὲ ἄφθονη εἰρωνεία. Αὐτὲς τὶς ἀποδείξεις θὰ τὶς ἐξαγούρωνε ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις κάποτε. Αὐτὸ τὸ κάποτε δὲν ἔφθασε ποτέ. "Ἐτσι λοιπὸν γέμισε ὁ τόπος ράσπισκες. Καὶ νὰ ἦταν αὐτὸ μόνο; Μάξεναν στρατιῶτες ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς των, ὅμως ἔπερναν κι' ἀπὸ μᾶς. "Οσους στρατολόγησαν δὲν τοὺς ξανάδαμε. Ἐν τῷ μεταξὺ χωρὶς νὰ θελήσουν νὰ κρατήσουν τὰ προσχήματα καὶ νὰ κρύψουν τὶς βαθύτερες σκέψεις τους καὶ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τους, τὸν ἐκβουλγαρισμὸ τῶν κατοίκων, ἔκλεισαν τὰ Ἑλληνικά σχολεῖα, ἀπαγορεύσαντες τὴν λειτουργία τους. Οἱ δάσκαλοι μας ὅμως κρυφὰ καὶ μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς των ἐδίδασκαν τὰ Ἑλληνόπουλα. Δάσκαλοι τότε ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Καπίστρας (κατόπιν ἰατρός Ν. Σκοποῦ), ὁ Λάζαρος Ἀμαξόπουλος, νῦν ἰατρός καὶ Διευθυντῆς πολυκλινικῆς Ἀγ. Ἀναργύρων Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Λάμπρος Ἀγλαῖα. Τὸ Σαμμάκοβο τότε ὑπήγετο στὸν Βούλγαρο ὑποδιοικητῆ Μηδείας. Αὐτὸς ὁ ὑποδιοικητῆς ὑπέδειξε νὰ διορίσουν στὴν θέσι τοῦ Δημάρχου Σαμμακοβίου τὸν Περικλῆ Θ. Κιακίδη, ὁ ὁποῖος κατεῖχε καλῶς τὴν Βουλγαρ. γλῶσσα καὶ ἐγνώριζε καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου. "Οταν ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀπόφασί τους στὸν Κιακίδη, αὐτὸς δὲν ἐδέχθη, ὅμως οἱ Βούλγαροι δι' ἐκβιαστικῶν τρόπων τὸν ἠνάγκασαν νὰ δεχθῆ. Τοῦ ἔδωσαν ὡς γραφεῖς καὶ βοηθοὺς τέσσαρες Βουλγάρους διδασκάλους. Αὐτοὺς τοὺς τελευταίους τοὺς θυμᾶμαι ποὺ φοροῦσαν κάτι σκούφους τριάντα πόντους ὕψος μὲ δέρμα ἀπὸ μέσα καὶ μαλλιά προβάτου ἀπ' ἔξω, τὶς γνωστὲς «μοῦκες».

Αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ διδάσκαλοί μου στὴν Βουλγαρικὴ γλῶσσα γιὰ κάμποσους μῆνες καὶ ἔνοιωσα μεγάλη χαρὰ ὅταν ἔμαθα νὰ διαβάζω καὶ νὰ γράφω Βουλγαρικά. Ἐπίσης ὡς χωροφύλακας, γραμματεῖς καὶ δασονομικοὺς ὑπαλλήλους, διώρισαν Βουλγάρους. Ἔτσι μὲ λίγα λόγια ἢ κατάστασις δὲν ἄλλαξε καθόλου, μᾶλλον χειροτέρευε. Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἔφθασε στὸ χωριὸ ἓνα σύνταγμα στρατοῦ Βουλγαρικοῦ, κατευθυνομένου πρὸς τὴν Τσατάλιτσα. Ὁ διοικητὴς του, ἓνας Συνταγματάρχης, πολὺ μορφωμένος ἄνθρωπος, φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Δημάρχου. Διέταξε λοιπὸν τὸν τελευταῖο νὰ βρῆ ἓνα σημαντικό ποσὸ κριθαριοῦ γιὰ τὰ μεταγωγικὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ μέσα σὲ λίγες ὥρες. Παρ' ὅλες ὅμως τὶς προσπάθειές του ὁ Δήμαρχος δὲν μπόρεσε νὰ βρῆ τὸ κριθάρι ποὺ ζητοῦσε. Παρουσιάσθηκε στὸν Συνταγματάρχη καὶ τοῦ ἀνέφερε ὅτι ἦτο ἀδύνατο νὰ βρεθῆ τόσο κριθάρι ἐπειδὴ τὸ εἶχαν πάρει σχεδὸν ὅλο. Ἐκεῖνος τότε ἀναφοκοκκίνισε καὶ ἄρχισε νὰ τὸν βρίζη κατὰ τὸν πιὸ χυδαῖο τρόπο καὶ νὰ τὸν ἀπειλῆ λέγοντάς του: «Σέγου νὰ μέρης» (νὰ βρῆς) ἀλλιῶς θὰ τὸν τιμωροῦσε. Κι' ὁ Δήμαρχος, ἄνθρωπος εἰσίσθητος ἀντὶ ἀπαντήσεως, ἓνα δάκρυ στάλαξε στὸ μάγουλό του. Τοῦτο τὸ Σύνταγμα ποὺ πέρασε ἔκανε τὴν πιὸ μεγάλη ἀρπαγή. Ὁ χειμῶνας ἐκεῖνος τοῦ 1912 — 13 ὑπῆρξε σκληρότατος, ἢ κακοκαιρία ἦτο πρωτοφανής, τὰ χιόνια ἔφθασαν τὰ δυὸ μέτρα ὕψος. Καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴ θεομηνία ὁ πόλεμος ἐμαίνεται. Μιὰ ὀμάδα ἀνιχνευτῶν Τούρκων ἰππέων βρέθηκαν στὴ Σαρακίνα, ἓνα χωριὸ κοντὰ στὴν πολεμικὴ γραμμὴ γιὰ νὰ ἰδοῦν ἂν ὑπῆρχαν Βούλγαροι ἐκεῖ. Μερικοὶ ὅμως ξεσηκωμένοι ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴ χλασὴ, θερμόαιμοι, ἄρπαξαν τὰ ὄπλα καὶ πυροβόλησαν κατὰ τῶν Τούρκων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σκοτώσουν τὸν ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸ τους καὶ νὰ τραυματίσουν μερικοὺς Τούρκους στρατιώτας. Οἱ ὑπόλοιποι ἀνιχνευταὶ ἐγκαταλείψαντες τὸν νεκρὸ καὶ τοὺς τραυματίας κι' ἀπὸ τὸ γρηγορώτερο δρόμο γύρισαν στὴ βάση τους. Ἐκεῖ ἀνέφεραν τὰ γεγονότα καὶ μένεα πνέοντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπέδραμον κατὰ τῆς Σαρακίνας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Βιζύης γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν τί τοὺς περίμενε ἐὰν ἔμεναν στὸ τόπο τους, γι' αὐτὸ ἀπεφάσισαν, παρ' ὅλη τὴν κακοκαιρία καὶ τὸν χειμῶνα, νὰ φύγουν. Μαζεύτηκαν 350 περίπου Ἕλληνες ὁμογενεῖς καὶ φεύγοντες τὴν ὀργὴ τῶν Τούρκων πῆραν τὰ βουνὰ μὲ κατεύθυνσι τὸ Σαμμάκοβο. Κάτι τέτοιο θὰ συνέβαινε καὶ στὸ Σαμμάκοβο ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ ἰατρὸς Κύρκος Κύρκου νὰ σχηματίσῃ ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τῶν Τούρκων, φρουρὰν διὰ νὰ προστατεύσῃ τὸν τόπο ἀπὸ τοὺς θερμόαιμους οἱ ὁποῖοι, στὴν πραγματικότητα, τίποτε οὐσιαστικὸ δὲν προσέφεραν, ἐκτὸς ἀπὸ μπελάδες. Ἔτσι λοιπὸν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς Βιζύης καὶ Σαρακίνας, γέροι, γρηές, παιδιά, γυναῖκες λεχῶνες μὲ τὰ μωρὰ στὴν ἀγκαλιά τους, πανικόβλητοι, νηστικοὶ καὶ ξυπόλυτοι κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ἐπεξοπόρουν μέσα στὰ χιόνια. Ὑστερα ἀπὸ ὥρες περπάτημα καὶ κατόπιν πολλῶν καὶ μεγάλων περιπετειῶν ἔφθασαν ἀποκαμωμένοι στὸ βουνὸ

«Μονόπετρα», μιὰ ὥρα δρόμο ἔξω ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο. Σταμάτησαν ἐκεῖ καὶ κάθησαν στὰ χιόνια μὴ δυνάμενοι νὰ προχωρήσουν πλέον ἐξ αἰτίας τῆς κωπώσεως, τῆς νηστείας καὶ τοῦ μεγάλου ψύχους. Λίγες ὥρες μετὰ ἀπ' τὴ φυγή τους ἔφθασαν στὸ χωριό τους οἱ Τοῦρκοι στρατιῶτες γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν. Εὐτυχῶς δὲν βρῆκαν τοὺς κατοίκους καὶ ἡ μανία τῆς ἐκδίκησεως ξέσπασε στὰ ἄψυχα. Ἔβαλαν φωτιὰ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Σαρακινιώτισσας, φημισμένης ἐκκλησίας γιὰ τὴν Βυζαντινὴ ἀρχαιολογικὴ τῆς ἀξία, καὶ τὴν κατέστρεψαν ἐκ βάθρων. Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ποὺ ἔφθασαν στὴν Μονόπετρα οἱ Σαρακινιώτες, θυμᾶμαι, ὁ καιρὸς ἦταν θυελλώδης. Ὁ βοριάς φυσομαχοῦσε, ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἔπερνε τὰ πάντα στὸ δρόμο του. Οἱ χιονοθύελλες μανιασμένες, χωρὶς νὰ λογαριάζουν, σκέπαζαν τὰ πάντα. Κι' ἐκεῖ μέσα στὴν ἀπαντοχὴ οἱ καυμένοι ὁμογενεῖς, τ' ἀδέλφια μας, ἔπεφταν κάτω ἀπ' τὸ χιόνι δαρμένα, χωρὶς οἶκτο, τὰ πονεμένα καὶ πεινασμένα κορμιά τους ἀπὸ τὸ ξεροβόρι, περιμένοντας τὸ μοιραῖο, νὰ ταφοῦν κάτω ἀπὸ τὸ ἄσπρο σεντόνι ποὺ σκέπαζε τὰ πάντα. Ὅμως τρεῖς μεσήλικες ἄνδρες Σαρακινιώτες, παρ' ὅλη τὴν ἀδυναμία τους, βλέποντες τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν συμπατριωτῶν των, ξεκινοῦν γιὰ τὸ χωριό μας. Ξεθεωμένοι ἔφθασαν στὰ πρόθυρα. Ἐκεῖ τοὺς παρέλαβαν οἱ φρουροὶ μας καὶ τοὺς ὠδήγησαν στὸ σπίτι τοῦ Δημάρχου. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀνέφεραν τὰ συμβάντα καὶ παρακαλῶντας ἔλεγαν: «Σώσατε τὰς ψυχὰς μας, τὰ γυναικόπαιδά μας πεθαίνουν σβύνουν μέσ' τὸ χιόνι, ἂν δὲν τὰ βοηθήσετε ἀμέσως». Κανεὶς δὲν θὰ ξεχάσῃ τί ἔγινε ἐκεῖνο τὸ βράδυ. Ἀμέσως ξύπνησαν τοὺς προύχοντας τοῦ τόπου, (ὁ μόνος ἐπιζῶν ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ Κ. Βουτσόπουλος, ὅστις διαμένει εἰς τὴν Ξάνθη). Μαζεύτηκαν στοῦ Δημάρχου. Χωρὶς χρονοτριβὴ καὶ ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν ἀποφασίζεται νὰ εὑρεθοῦν 100 ζῶα, 50 φτυάρια πρὸς διάνοιξιν τῶν δρόμων ποὺ εἶχαν κλεισθῆ ἀπὸ τὰ χιόνια, 50 φιάλες κονιάκ, κάπες καὶ κουβέρτες. Μέσα στὴ νύχτα οἱ λίγοι γίνανε πολλοί. Ξεσπᾶ τὸ συναίσθημα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συμπόνοιας πρὸς λύτρωσιν τῶν ἀναξιοπαθούντων. Οἱ τελάληδες διαλαλοῦν εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ χωριοῦ τὴν ἀπόφασιν. Οἱ προεστοὶ κτυπᾶνε τὶς πόρτες ἐκείνων ποὺ ἔχουν ζῶα. Ὅλοι δείχνουν κατανόησι καὶ προσφέρουν πρόθυμα καὶ αὐθόρμητα τὰ ἀναγκαῖα. Συναγερμὸς ἀνθρωπιστικὸς. Μέσα σὲ μιὰ ὥρα ἐπετελέσθη τὸ θαῦμα. Ὁ Δημοτικὸς κῆπος ἐγένετο ἀπὸ μεταγωγικά, κουβέρτες κ.τ.λ. Ὁ ἰατρὸς συγκέντρωσε τοὺς ἄνδρες καὶ μὲ λόγια συγκινητικὰ τοὺς ἐμψυχώνει. Ὅλοι θυμοῦνται τὴν κατακλειδα «θέλω νὰ μοῦ τοὺς φέρετε ζωντανούς, σώους καὶ ἀβλαβεῖς». Ἡ ὁμὰς διασώσεως, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Γ. Βουτσόπουλο⁽¹⁾ καὶ τοὺς Σαρακινιώτες ἀγγελιοφόρους φθάνουν ἐσπευσμένως στὸ τόπο ὅπου εὐρίσκον-

1. Μαζὶ μὲ τὸν Κ. Βουτσόπουλο, ἀκολούθησαν καὶ ἑκατὴν (100) ἄλλοι καθαρὰ λάρηδες μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ ἐξῆς συμπατριῶτες μας, ὅσους θυμοῦμαι: οἱ ἀδελφοὶ Κ. Πρημπίδη, οἱ ἀδελφοὶ Τσαμπλή, ὁ Θ. Τουλούτης, Θ. Βελήκος, Δημ. Στανίτσας, οἱ ἀδελφοὶ Κοράνη καὶ ἄλλοι.

το τὰ θύματα τοῦ πολέμου καὶ τῆς θεομηνίας. Οἱ φωνές τῶν παιδιῶν, τῶν γέρον, τῶν γυναικῶν ραγίζουν τὴν καρδιά. Αἱ οἰμωγαὶ καὶ οἱ θρήνοι τῶν ἐξαντλημένων καὶ ἀπελπισμένων γεμίζουν τὴν ἀτμόσφαιραν. Ὁ παπᾶς τῆς Σαρακίνας, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος εἶχε λυποθυμήσει ἀναμένοντας τὸ μοιραῖον, βλέπει πρῶτος τοὺς ἐρχομένους Σαμμακοβίτας, νομίζει στὴν ἀρχὴ ὅτι εἶναι οἱ Τοῦρκοι διώκται, ὅμως ὅταν κατάλαβε ὅτι ἦσαν οἱ σωτῆρες ἀνέκραξε. «Εἶσθε οἱ ἄγγελοι κυρίου. Αὐτὸς σᾶς ἔστειλε νὰ μᾶς σώσετε» καὶ ἐξαντλημένος πέφτει δίπλα στὴ σύζυγό του λυπόθυμος. Ἀμέσως οἱ ἀγωγιᾶτες ἀνασύρουν ἀπ' τὰ χιόνια τοὺς ἀνθρώπους, προσφέρεται κονιάκ, ἀνοίγουν τὰ μάτια, συνέρχονται, τοὺς φορτώνουν στὰ μεταγωγικὰ καὶ φθάνουν στὸ χωριό. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἰατρός κι' ὁ Δήμαρχος εἰς τὸ διάστημα τῆς ἀναμονῆς ἔχουν ἄλλη δουλειά' ἐπιστρατεύουν τοὺς κατοίκους. Μαζεύουν φασόλια, κρέατα χοιρινά, τραχανά, κουσκούσια, τυριά, κρασί καὶ φάρμακα. Ὅλες οἱ σόμπες καὶ τὰ τζάκια καῖνε μὲ φούρια, ὥστε μόλις φθάσουν οἱ Σαρακινιώτες νὰ εἶναι ὅλα ἔτοιμα, ζεστὸ φαγητό, κουβέρτες, στρώματα καὶ ζεστασιά. Κατὰ τὴν εἴσοδο τῆς πομπῆς γίνεται ἄμιλλα, κανυᾶς ποιὸς θὰ πρωτοπάρῃ καὶ φιλοξενήσῃ τοὺς δυστυχισμένους συνανθρώπους των. Τούτῃ ἢ πρᾶξις, μέσα στὴ μαύρη περίοδο τοῦ πολέμου, εἶναι ἓνα φωτεινὸ μετέωρο ποὺ κοσμεῖ τὸν ἀνθρώπο καὶ τὴν πατρίδα μας. Ὅλος ἐκεῖνος ὁ χειμῶνας πέρασε μὲ ταλαιπωρίες καὶ θάσανα γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς, χωρὶς νὰ ξέρουμε ποῦ θὰ καταλήξῃ ἢ κατάστασις. Κι' ἐμεῖς τὰ παιδιά εἶχαμε ξεχάσει τὰ ἥρεμα παιχνίδια μας, παρασυρμένα ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ πολέμου παίξαμε κι' ἐμεῖς τὸν πόλεμο. Θυμᾶμαι τότε μὲ τὴν πολιορκία τοῦ Μπιζανιοῦ, τόσο εἶχαμε ἐπηρεασθῆ ποὺ φτιάξαμε στὸν αἰλόγυρο τοῦ σχολείου τὸ ὄχυρὸ τοῦ Μπιζανιοῦ ποὺ τὸ φύλαγαν μερικοὶ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ δευτέρα ὁμάς, προσπαθοῦσε νὰ τὸ καταλάβῃ. Τὰ ὄπλα μας ἦταν μπάλες ἀπὸ χιόνι, ὅμως μέσα στὸ χιόνι φαίνεται ὑπῆρχαν κομμάτια ἀπὸ γυαλί καὶ τραυμάτισαν τὸν ξάδελφό μου Δημήτρη Θ. Κιακίδη. Τὰ σημάδια τὰ ἔχει ἀκόμη καὶ σήμερα. Ἔτσι σιγὰ - σιγὰ μὲ λαχτάρεις καὶ ἀγωνίες ἔφθασε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913. Τοῦτο τὸ καλοκαίρι ἄλλαξε τὸν ροῦν τῆς καταστάσεως. Οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Ἕλληνες ἠνώθησαν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἄρχισε ὁ πόλεμος. Ἐνας πόλεμος γεμάτος πείσμα καὶ μένος. Τότε οἱ Βούλγαροι μὴ δυνάμενοι νὰ κρατήσουν τὴν γραμμὴ τῶν Μετρῶν (Τσατάλτζα), ἐπειδὴ εἶχαν ἀνοίξῃ κι' ἄλλο μέτωπο, ἀναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Θρακικὸ μέτωπο, ἀποσύροντας τὰ στρατεύματά τους γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὰς δυνάμεις των κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτῃ οἱ Τοῦρκοι βρίσκοντας τὸ μέτωπο ἀδύνατο ἄρχισαν τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Θράκης. Γίνεται ἀποβίβασις Τουρκικοῦ ἱππικοῦ εἰς τὴν Νιάδα ἀπὸ τὴν Μαύρη Θάλασσα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐγκαθίστανται εἰς τὸ Σαμμακόβο. Γιὰ μιὰ στιγμὴ χαρήκαμε ποὺ γλυτώσαμε ἀπὸ τοὺς ἀπαίσιους Βουλγάρους, χωρὶς νὰ ξέρωμε τί μᾶς περίμενε μετὰ ἀπ' αὕτῃ τὴν φευγαλέα χαρά.

στ) Οἱ Διωγμοί.

Στὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1913 εἰσῆλθαν στὸ Σαμιάκοβο οἱ Τούρκοι. Τρέξαμε νὰ τοὺς ὑποδεχθοῦμε μὲ χαρὰ. "Ὅμως αὐτοὶ ποὺ μπῆκαν στὴ πόλι νὰ τὴν ἀνακτήσουν δὲν ἦσαν χαρούμενοι, δὲν γέλασαν ἀπὸ χαρὰ, ἀλλὰ πράσινοι ἀπ' τὸ κακό τους, μᾶς εἶδαν σὰν ὄργανα γιὰ νὰ κορέσουν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἐκδίκησι. Ὁ ἐθνουσιασμός μας κρύωσε, κατακάθισε καὶ νοιώσαμε ἐνδόμυχα τί μᾶς περίμενε. Οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ ἦλθαν κι' αὐτοὶ μὲ τὴν σειρὰ τους καὶ κατέλυσαν στὸ ξενοδοχεῖο μας. Βλοσυροὶ κι' ἀγέλαστοι κοίταζαν ἀπ' τὸ πρωτὶ μέχρι τὸ βράδυ τοὺς χάρτες τους. Συμβούλια ἐπάνω στὰ συμβούλια. ἐσκέπτοντο ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσουν τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματός των. Αὐτὰ ὅλα ποὺ εἶχαν συμβῆ, ὁ ἐρχομὸς τῶν κομιτατζήδων Βουλγάρων, τὰ Ἑλληνικὰ κομιτάτα, ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος, τοὺς ξεκαθάρισαν στὸ μυαλὸ τὸ τί ἔπρεπε νὰ κάνουν. Οἱ Νεότουρκοι μὲ τὸ Ἐνωτικὸ κόμμα τους, ἐνωθέντες μὲ τὸ φιλευθέρο κόμμα τοῦ Σαμπαχεδίν, ἀπεφάσισαν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο νὰ ἐλευθερώσουν τὸν τόπο τους ἀπὸ ἀλλοφύλους, νὰ τοὺς διώξουν καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ ἔλθουν στὴν ἀρχαία δόξα καὶ δύναμι, ξένοι ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, νὰ γενικεύσουν τὸν Πανισλαμισμό καὶ νὰ ξεριζώσουν κάθε ἄλλη γλῶσσα ἐκτὸς τῆς Τουρκικῆς. "Ὅμως πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ ἐφαρμώσουν τὸ φρικτὸ τους πρόγραμμα. Τώρα ὅμως μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου εἶχαν χαθῆ τὰ προσχήματα. Ἄρχισε ὁ κατατρογμὸς. Οἱ Ἐνωτικοὶ Νεότουρκοι εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἰσχύν στὰ χέρια τους καὶ ἄρχισαν τὸν ἐξοντωτικὸ ἀγῶνα κατὰ παντὸς ξένου πρὸς τὸ Τουρκικὸ στοιχεῖο. Ὁ κατατρογμὸς ἄρχισε ἀπ' τοὺς Βουλγάρους. Τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1913 ἐξεδιώχθησαν οἱ Βούλγαροι κάτοικοι τοῦ Σαμμακοβίου. Δι' ἀνωτέρας κυβερνητικῆς διαταγῆς ἔδιδαν στοὺς Βουλγάρους τριῶν ἡμερῶν προθεσμία γιὰ νὰ ἐτοιμασθοῦν καὶ νὰ ρυθμίσουν τὸ ζήτημα τῆς παρουσίας των. Πράγματι μὲ ἡσυχία, χωρὶς φασαρίες, ἐπώλησαν τὰ ὑπάρχοντά τους στοὺς Ἕλληνας, ποὺ νόμιζαν ὅτι θὰ ἔμεναν, ἐτοιμάσθησαν, πῆραν τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἔφυγαν γιὰ τὴν πατρίδα τους, τὴν Βουλγαρία. Σὰν φθάσανε ὅμως στὰ νέα χωριά τους, ἐκδικούμενοι τοὺς διώκτας των, σχηματίσανε πάλι ληστρικὰ κομιτάτα κι' ἄρχισαν νὰ ληστεύουν καὶ νὰ σκοτώνουν χωρὶς νὰ φοβοῦνται τίποτε. Οὔτε τοὺς Βουλγάρους συνοροφύλακες, ποὺ τοὺς ἐφύλαγαν μᾶλλον παρὰ νὰ τοὺς κάμουν κακό, οὔτε τοὺς Τούρκους χωροφύλακες, ποὺ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ προφυλάξουν οὔτε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν τους. Πολλὲς φορές οἱ ληστὰι Βούλγαροι εἶχαν τόσο θράσος, ποὺ ἔμπαιναν μέσα στὶς μάντρες καὶ ἀρπάζανε κοπάδια ἀπὸ ἀρνιά, κατσίκια καὶ γουρουνία, τὰ ὁποῖα ἔτσι κοπαδιαστὰ τὰ μετέφεραν στὰ Βουλγαρικὰ χωριά τους χωρὶς κανεὶς νὰ τοὺς κυνηγήσῃ. Ἔτσι μὲ τὸν καιρὸ ἔγιναν οἱ κομιτατζήδες κράτος ἐν κράτει. Πραγματικοὶ νοικοκυραῖοι. Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο

δὲν ἔπιασαν μῆτε ἓνα. Μόνο κατὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1914 πιάσανε καμμιά 70ριά, κι' αὐτὸ εἶναι πάλι ἀπορίας ἄξιον, καὶ τοὺς κλείσανε στὸ Σαμμακοβίτικο σχολεῖο. Τὴν ἄλλη μέρα τοὺς ἔστειλαν στὴν Σηλυβρία, μαζί με ἕξη Ἑλληνας προύχοντας πὸ συνέλαβαν. Γιατί; Ἄγνωστον. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι γλύτωσαν μονάχα μετὰ τὴν ἐπέμβασι τοῦ Πατριαρχείου. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1913 γίνηκε ἡ σύμβασις τῆς Τουρκικῆς μετὰ τὴν Βουλγαρικὴ Κυβέρνησι καὶ καθωρίσθησαν τὰ σύνορά τους. Ἀμέσως ἔγιναν μεταβολές στὶς Ἐποδιοικήσεις, τὰ χωριά τῆς Ἐποδιοικήσεως Τυρνόβου καὶ Ἀγαθουπόλεως προσηρτήθησαν στὴν Ἐποδιοίκησι Σαμμακοβίου, τὸ ὁποῖο μετωνομάσθη σὲ Δεμίρ - κιοϊ (Σιδηροχώριον). Ἡ Μήδεια προσαρτήθηκε στὴ Βιζύη. Μόλις ἐγκατεστάθησαν οἱ Τοῦρκοι, κι' ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τοὺς Βουλγάρους κατοίκους, νομίζοντες, ἢ ἐπειδὴ ἤθελαν νὰ νομίζουν, ὅτι οἱ ὁμογενεῖς εἶναι οἱ αἴτιοι τῆς καταστροφῆς των, κλείσανε κάθε σχολεῖο Ἑλληνικὸ καὶ καταστρέψανε πολλὰ κτίρια, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐπισκευάσει οἱ Βούλγαροι. Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ γυρνοῦσαν ἀρπάζοντας καὶ ἐπιτάσσοντας ὅ,τι ὑπόλοιπο εἶχαν ἀφήσει οἱ Βούλγαροι. Ἡ συμπεριφορὰ τους ἦταν χυδαιοτάτη, ἔβριζαν τοὺς ὁμογενεῖς γενιτσαρίστικα, τοὺς κτυποῦσαν καὶ σὲ κάθε διαμαρτυρία ἢ ἀπάντησις ὑπῆρξε κλασικὰ ἢ ἴδια: «ἢ Τοῦρκος ἢ φεῦγα» Αὐξήσανε τοὺς φόρους τρεῖς καὶ τέσσαρες φορές πρὸ πάνω κι' ἂν τύχαινε νὰ μὴ πληρώσῃ τακτικὰ τὸ φόρο κανεῖς, ἐπέβαλλον πρόστιμα καὶ ραβδισμοὺς. Στὴν συμπεριφορὰ καὶ στοὺς τρόπους πῆραν μαθήματα ἀπὸ τοὺς προκατόχους των Βουλγάρους. Μάλιστα φανήκανε ἀντάξιοι μαθηταὶ ξεπερνῶντας τοὺς δασκάλους τους. Ὅλα αὐτὰ τοὺς τὰ δίδαξαν οἱ Τοῦρκοι πὸ εἶχαν μείνει ὑπὸ τὴν κατοχὴ τῶν Βουλγάρων κοντὰ στοὺς Ἑλληνας. Εἶδαν πῶς συμπεριφέρθησαν τὰ σκυλιὰ τοῦ Αἴμου κι' εἶπαν στὶς ἀρκοῦδες τῆς Ἀνατολῆς: «Κάντε καὶ σεῖς τὸ ἴδιο καὶ πάρα πάνω, ἔχει συνηθίσει ἡ πλάτη τους τὸ ξύλο κι' ἡ ψυχὴ τους τὴν καταπίεσι». Ἀπ' τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1913 ἄρχισε ἡ ἀπέλασι τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης μετὰ χειρότερο καὶ βαρβαρώτερο τρόπο ἀπὸ τὴν ἀπέλασι τῶν Βουλγάρων, κορυφώθηκε δὲ ὁ διωγμὸς τὸ Μάη τοῦ 1914. Ὅταν ἔγινε ἡ μεταβολὴ καὶ τὸ Σαμμακόβο ἔγινε ἕδρα ὑποδιοικήσεως, πρῶτος διοικητὴς αὐτῆς διορίστηκε ὁ Ζιᾶ Βέης, Ἀλβανὸς τὴν καταγωγὴν, ὅμως εὐγενέστατος καὶ καλοκάγαθος ἄνθρωπος. Ἡ συμπεριφορὰ του στοὺς Σαμμακοβίτας ὑπῆρξε εὐγενής. Εἶχε δὲ χαρακτῆρα σιδερένιο, καὶ ἐπέβαλλε πάντα τὸ σωστὸ καὶ τὸ δίκαιο. Ὅπως ἦτο φυσικὸ συσπειρωθήκαμε γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρόσωπο, μέσα σ' ἐκείνη τὴν φουρτοῦνα, κι' αὐτὸς σὰν κλῶσσα ἄνοιξε τὶς πτεροῦγες του καὶ μᾶς σκέπασε. Εἴμαστε εὐχαριστημένοι πὸ εἶχαμε τέτοιο διοικητὴ καὶ τὴν εὐχαριστήσιμας αὐτῆ τὴν φανερώναμε μετὰ τὴν ὑποταγὴν. Ὅταν βγῆκε τὸ διάταγμα περὶ ἀπελάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, τρέξαμε καὶ πέσαμε στὰ πόδια του καὶ τὸν παρακαλέσαμε νὰ φροντίσῃ νὰ μὴ μᾶς ἐκπατρίσουν καὶ γιὰ νὰ πείσωμε τὶς Τουρκικὰς ἀρχάς, γιατί ὁ διοικητὴς εἶχε πεισθῆ, φέραμε χίλια δυὸ ἐπι-

χειρήματα. Ένα απ' αυτά ήταν και τὰ κάρβουνα στην παραλία τῆς Νιάδας. Οἱ προύχοντες εἶχαν ἀποθηκευμένα πολλὰ κάρβουνα καὶ ἔπρεπε νὰ μείνωμε γι' αὐτά, νὰ τὰ φροντίσωμε. Κι' ὁ Ζιᾶ Βέης ἀρπάχθηκε ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα, ἀνέφερε στὸ Νομάρχη, κι' αὐτὸς βλέποντας πόσο συμφέρον εἶχε ὁ τόπος τους ἀπ' αὐτὴ τὴν παραμονή, μᾶς ἄφησε νὰ μείνωμε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψι τοῦ διοικητοῦ μας. Ἔτσι λοιπὸν τὰ χωριά, Σαμιμάκοβο, Ἅγιος Στέφανος, Τρουλιά καὶ μερικὰ ἄλλα, δὲν πειράχθηκαν. Τότε βέβαια ἡ χαρὰ μας ὑπῆρξε μεγάλη, καὶ δὲν σκεπτόμεθα τὸ φοβερὸ μέλλον ποὺ μᾶς ἐπεφύλασσε ἡ μοῖρα. Νομίζαμε πὼς ἔτσι θὰ συνεχίζετο, γιὰ μᾶς ἡ κατάστασις. Ἀλήθεια πόσο ἐγωϊστικὰ σκεφθήκαμε! Τὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν σὲ μᾶς ἴστερα σχεδὸν ἀπὸ δυὸ χρόνια, μᾶς ἔκαμαν νὰ βλαστημήσωμε τὴν ὥρα καὶ τὴν στιγμὴ ποὺ μείναμε τότε. Ἄν φεύγαμε ἀπὸ τοὺς πρώτους θὰ εἶχαμε ἀποφύγη τίς σφαγές, τίς λεηλασίες, τὴν πείνα καὶ τὴν ταλαιπωρία ποὺ κατόπιν ὑπέστημεν. Πάντως τότε εἴμεθα πάρα πολὺ εὐχαριστημένοι γιὰ τὴν παραμονή μας, ἀντιθέτως μὲ τὰ χωριά Ἄσβουγᾶ, Μαγκριώτισσα, Τσαγκλῆ, Ἅγιος Γεώργιος καὶ Σαράιον τῆς περιφερείας Βιζύης, τὸ Τσιφλίκιοι, Γιοβαλῆ τοῦ Λουλέ - Μπουργᾶς μερικὰ χωριά τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, κι' ἀπὸ τὴν Ραιδεστό, ποὺ μετανάστευσαν μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ χειμῶνα. Αἱ διοικήσεις διέταζαν νὰ καταπατῶνται τὰ σπίτια τῶν ὁμογενῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ νὰ δίδωνται στοὺς νεοφερμένους πατριῶτες τους. Ἀνάγκαζαν τοὺς ἐκπατριζομένους νὰ πωλοῦν τίς περιουσίες τους σὲ ἐξευτελιστικὰς τιμές. Σ' αὐτὸ βοηθοῦσε κι' ὁ Νομάρχης, ὁ ὁποῖος ἔστελνε χρηματικὰ ποσὰ γιὰ τὴν ἔξαγορὰ τῶν κτημάτων σὲ τέτοιες τιμές. Ὅσοι ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἤρουντο νὰ πωλήσουν τὰ κτήματά τους, ἢ βία ἀνελάμβανε νὰ φέρῃ τὴν συγκατάθεσι. Ἐπῆρχαν εἰδικὰ ἔνοπλα στίφη φερμένα ἀπὸ τὴν Μακεδονία καὶ τὴν Κωνσταντινούπολι, μισθοδοτούμενα ὑπὸ τῶν διοικητῶν, γιὰ νὰ πιέζουν ἐκείνους ποὺ ἔφεραν ἀντιρρήσεις καὶ διὰ ν' ἀρπάζουν τὰ ζῶα. Λίγο πιὸ ἴστερα ἔφεραν χωροφύλακες δῆθεν γιὰ τὴν τάξι, ὅμως αὐτοὶ ἔκλεψαν περισσότερον ἀπὸ τοὺς προηγούμενους μισθοφόρους, χρησιμοποιοῦντες τὴν πονηρία. Καὶ σὰν ἀποκορύφωμα τῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ κνιτισμοῦ, ἡ κυβέρνησις ἔστελνε τοὺς φοροεισπράκτορας γιὰ νὰ εἰσπράξουν τοὺς φόρους ἀπὸ τοὺς ἀποχωροῦντας ὁμογενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔδιδαν, μὴ ἔχοντας ἄλλα, τὰ μηδαμινὰ ἐκεῖνα χρήματα ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ τὴν πώλησι τῶν κτημάτων τους. Στὸ χωριὸ Ὁργᾶς, σὲ τέτοιο ἀνήκουστο βαθμὸ εἰρωνείας καὶ κνιτισμοῦ ἔφθασε ὁ διοικητὴς του, Σουκροῆ - Βέης, ὥστε ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ἐκπατριζομένους ἐκτὸς τῶν ἄλλων φόρων, νὰ πληρώσουν καὶ τὴν ἐτησίαν εἰσφορὰ γιὰ τοὺς νεοκατασκευαζομένους δρόμους, λὲς καὶ θὰ ἔμεναν νὰ περπατήσουν καὶ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἀπ' αὐτούς. Κι' ὅλα αὐτὰ χωρὶς νὰ ὑπολογίσουν καθόλου τὰ τόσα κτήματα, ζῶα, καὶ ἀγροὺς ποὺ ἔμεναν στὰ χέρια τους ἄνευ ἀποζημιώσεως. Σὲ πολλὰ χωριά ἀκόμη, συνεννοημένοι χωροφύλακες, μὲ ρόπαλα καὶ μὲ βρι-

σιές ἔμπαιναν στὰ σπίτια τῶν ὁμογενῶν νύχτα, ἄνευ προειδοποιήσεως καὶ τοὺς πέταγαν ἔξω, ἔτσι ἔβρισκαν τὴν εὐκαιρία ν' ἀρπάξουν ὅ,τι πρόχειρο καὶ ἐγκαταλελειμμένο ἀντικείμενο εἶχε ἀξία γι' αὐτούς. Ὁ ἐκπατρισμός διευκολύνετο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἢ ὁποῖα χορηγοῦσε ἀμάξια καὶ πλοῖα ἀπὸ τὴν Ραιδεστό, γιὰ νὰ φεύγουν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ ἐδάφη. Ἔτσι κακὴν - κακῶς ἔφθαναν στὰ λιμάνια γιὰ νὰ φορτωθοῦν σὰν ἀρνιὰ στὰ βαπόρια. Ἐκεῖ τοὺς ἄρπαζαν καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῆς περιουσίας των ποὺ κουβαλοῦσαν μαζί τους, διότι τὰ πλοῖα, λόγῳ ἐλλείψεως χώρου, δὲν τὰ ἐφόρτωναν. Τὰ μαρτύριά τους καθ' ὁδὸν ἦσαν ἀπερίγραπτα. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Εὐκαρίου ἐπειδὴ δὲν βρῆκαν πλοῖα στὸ παραθαλάσσιο λιμάνι τους, ἀναγκάστησαν νὰ περπατήσουν τριάντα ὁλόκληρες ἡμέρες γιὰ νὰ φθάσουν στὴ Ραιδεστό. Τριγυροῦσαν ἓνα μῆνα νηστικοί, ξυπόλυτοι, κατάκοποι καὶ ἄρρωστοι, μέσα στὸ παγερὸ χιόνι διανυκτερεύοντες στὸ ὑπαιθρο. Ἀκόμη καὶ τὸ ψωμί τοὺς ἔλειψε, ποὺ τὸ ζητιάνευαν ἀπὸ τὰ χωριὰ ποὺ περνοῦσαν. Οἱ διώκται γιὰ νὰ κατοχυρώσουν τὴν θέσι τους ἔναντι τῆς Ἀνθρωπότητος, φτάνοντας σὲ ἀπίστευτα ὕψη ἀσυνειδησίας, ἀνάγκαζαν τοὺς δυστυχεῖς ὁμογενεῖς, πρὶν φύγουν, νὰ ὑπογράψουν ἐπίσημον δεβαίωσι, ὅτι ἔφευγαν ἀπὸ τὰ χωριὰ τους πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ ἔδαφος, χωρὶς καμμιά βία καὶ ἔξαναγκασμὸ παρὰ μόνο μὲ τὴν δική τους θέλησι. Δυστυχῶς μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀσυνειδησία, τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν ἀπανθρωπιά, ἔλειπε τὸ σθένος τῶν ἀρχηγῶν τοῦ λαοῦ, τῶν προυχόντων καὶ ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τῶν ποιμένων τῆς ἐκκλησίας. Ἦσαν οἱ ἄμοιροι, ὁμογενεῖς, ἓνα κοπάδι, ἔρμαιο στὰ στόματα τῶν λύκων, χωρὶς τσομπάνο νὰ τὰ προστατεύσῃ. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ φριχτὸ καὶ μὲ μεγάλη θλίψι γίνεται αὐτὴ ἡ πιστοποίησι. Στὰ χωριὰ ποὺ ὑπῆρχε ἡ ἡγεσία κι' ἐπικρατοῦσε ἡ φωνὴ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας ποὺ μὲ θάρρος καὶ ψυχραιμία ἔμπαινε μπροστὰ σὰν προμαχῶνας, τίποτε δὲν μπόρεσε νὰ κάμῃ ἡ Τουρκικὴ ἀσυνειδησία. Τὰ χωριὰ αὐτὰ ἔμεναν στὸ τόπο τους. Ἔτσι ἔγινε στὸ Σκεπαστό. Στίφη ἀπὸ χωροφύλακες προσπάθησαν νὰ τοὺς ἐκδιώξουν, ὅμως ἡ σθεναρὰ ἀντίστασις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν προυχόντων Ἀλεξάνδρου Λέκα καὶ Δημητρίου. Ι. Λογοθετίδη τοὺς ἀνάγκασε νὰ φύγουν καὶ νὰ μὴ δυνηθοῦν νὰ φθάσουν στὸ σκοπὸ τους. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὸ Φανάρι τῆς περιφερείας Κων)πόλεως. Ἐκεῖ κατοικοῦσαν ὀκτακόσιες Ἑλληνικὲς οἰκογένειες. Καμμιά δὲν τὸ κούνησε, προστατευόμενες καὶ ἐνισχυόμενες ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Γερμανοῦ. Τὸν Μάη τοῦ 1914 ὁ διωγμὸς φτάνει στὸ κατακόρυφο. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησι φοβουμένη, δῆθεν, ἔκρηξιν ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἐπειδὴ βρέθηκε ἓνας ἀσύρματος στὸ μέρος «Βαθυρρύακας», μὲ τὸν ὁποῖον, δῆθεν, οἱ Ἕλληνες συνεννοοῦντο μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποῖους κατετόπιζον γιὰ τὴν κίνησι τοῦ στόλου των, ἐκήρυξε γενικὸ διωγμὸ, μεταθέτοντας χωριὰ, μὲ τὸν περίφημο νόμο τῆς 26ης Μαΐου. Ἡ μετάθεσι εἶχε διπλὸ σκοπὸ. Τὴν διαρπαγὴ τῶν περιουσιῶν καὶ τὴν καταστρο-

φή και ἐξόντωσι τῶν ἐκδιωκομένων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῆς κακουχίας, τῆς στερήσεως καὶ τῆς ἐπιδημίας, πέθαιναν κατὰ ἑκατοντάδας. Ἡ μετάθεσι τῶν χωρίων ἔγινε ἐπάνω στὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς τῶν προϊόντων, μὲ σκοπὸ τὴν κατακράτησι αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ὄχλου. Ὅμως ὁ χειρότερος διωγμὸς ποὺ γράφτηκε στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μάλιστα τῆς Θράκης, ὑπῆρξε ὁ διωγμὸς τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς τῆς Βιζύης καὶ τοῦ Σαμμακοβίου, ἐκείνων ποὺ ἡ καλωσίγη τοῦ Ζιά - βέη κράτησε στὴν ἀρχὴ μακρὰ ἀπὸ τὸν κατατρεγμὸ.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΟΥ ΣΑΜΜΑΚΟΒΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΕΙΤΟΝΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΕΠΙ ΧΟΥΣΣΕΪΝ ΧΑΜΝΤΗ

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰούνη τοῦ 1914 ὁ διοικητὴς τῆς ὑποδιοικήσεως Σιδηροχωρίου ἄλλαξε. Ὁ Ζιά - βέης ἦταν πολὺ μαλακὸς καὶ φιλεύσπλαχνος ἄνθρωπος, γιὰ νὰ εἶναι διοικητὴς τέτοια ἐποχὴ. Ἡ ἀγάπη ποὺ εἶχε στοὺς συνανθρώπους του τὸν ἔκαμε μισητὸ στοὺς Τούρκους ἀξιωματικούς, ὁπαδοὺς τοῦ καταστρεπτικοῦ προγράμματος. Τὸν ἐφθόνησαν ἐπειδὴ οἱ ὁμογενεῖς τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τὸν κατηγοροῦσαν στὸν Νομάρχην (Βαλῆ) Ἀδριανουπόλεως, Χατζῆ - Ἀντῆλ, ὡς ἥπιον. Ὁ Νομάρχης ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ὁπαδοὺς τοῦ «Νεοτουρκικοῦ κόμματος». Πρῶτος γραμματεὺς τοῦ κομιτάτου στὴν Θεσσαλονίκη, διορίσθηκε μετὰ Νομάρχης μὲ ἀπόλυτη δικαιοδοσία στὴν Ἀδριανούπολι. Αὐτὸς θὰ κανόνιζε τὸν διορισμὸ καὶ τὴν παῦσι οἰουδήποτε ποὺ ἦταν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του. Ἦταν γνωστὸς γιὰ τὰ αἰμοβόρα του ἔνστικτα, γι' αὐτὸ, πρὶν ἀναλάβῃ τὴν Νομαρχία, ἐδήλωσε ὅτι καμμία εὐθύνη δὲν φέρει ὅτι κι' ἂν συμβῆ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς διοικήσεώς του. Οἱ ὑπουργοὶ Ἐμβέρ καὶ Ταλαὰτ πασῶς, οἱ ὅποιοι τὸν διώρισαν, ἐδέχθησαν τὸν ὄρο αὐτό, διότι τοῦ εἶχαν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην. Ἔτσι λοιπὸν αὐτὴ ἡ προσωπικότης τοῦ ἐγκλήματος, ὅταν ἔμαθε γιὰ τὴν καλωσίγη τοῦ Ζιά - βέη, τὸν ἔπαψε ἀπὸ διοικητὴ καὶ κανεὶς δὲν ἔμαθε ποῦ τὸν ἔστειλε. Στὴ θέσι, τὴν ὁποία εἶχε τιμῆσει ὁ Ζιά βέης μὲ τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν εὐγένειά του, ἐτοποθέτησε μίαν ἀπὸ τὰς πλέον ἐγκληματικὰς φυσιογνωμίας ποὺ γνώρισε ἡ γῆ, τὸν Χουσεῖν Χαμντῆ. Γεννήθηκε στὸ Κιοπρουλοῦ, χωριὸ τῆς Κομοτινῆς, ἀσφαλῶς ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπους. Γιατὶ κι' αὐτὸς ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξε οὔτε μιὰ στιγμὴ στὴ ζωὴ του. Ἀνασκαλεύοντας τὸ λεξικὸ ὅποια αἰσχρὰ λέξι συναντοῦσα, ὅτι ἐπίθετο χαρακτηριστικὸ εὔρισκα, ξεπεταγόταν ὀλάκερος ὁ Χαμντῆ. Βρέθηκε νὰ εἶναι πάντα κοντὰ στὸ Χατζῆ Ἀντῆλ, τὸν μεγάλου δάσκαλο στὴ κακουργία, καὶ ὁ Ἀντῆλ εἶχε αὐτὸ τὸ τέρας ἀρχηγὸ τῆς Ἀδριανουπολίτικης ἀστυνομίας. Μόλις ἔπαψε τὸν Ζιά, γιὰ νὰ νοιώσουν οἱ Σαμμακοβῖτες τὴν ἄκρα ἀντίθεσι, ἔστειλε αὐτὸν στὴ θέσι τοῦ Διοικητοῦ τῆς ὑποδιοικήσεως. Τὸ πάψιμο τοῦ Ζιά - βέη ὅταν μαθεύτηκε, δὲν ἄρρεσε σὲ κανένα. Προμηνοῦσε κακά. Ὁ διορισμὸς ὅμως τοῦ Χαμντῆ, δὲν προμηνοῦσε

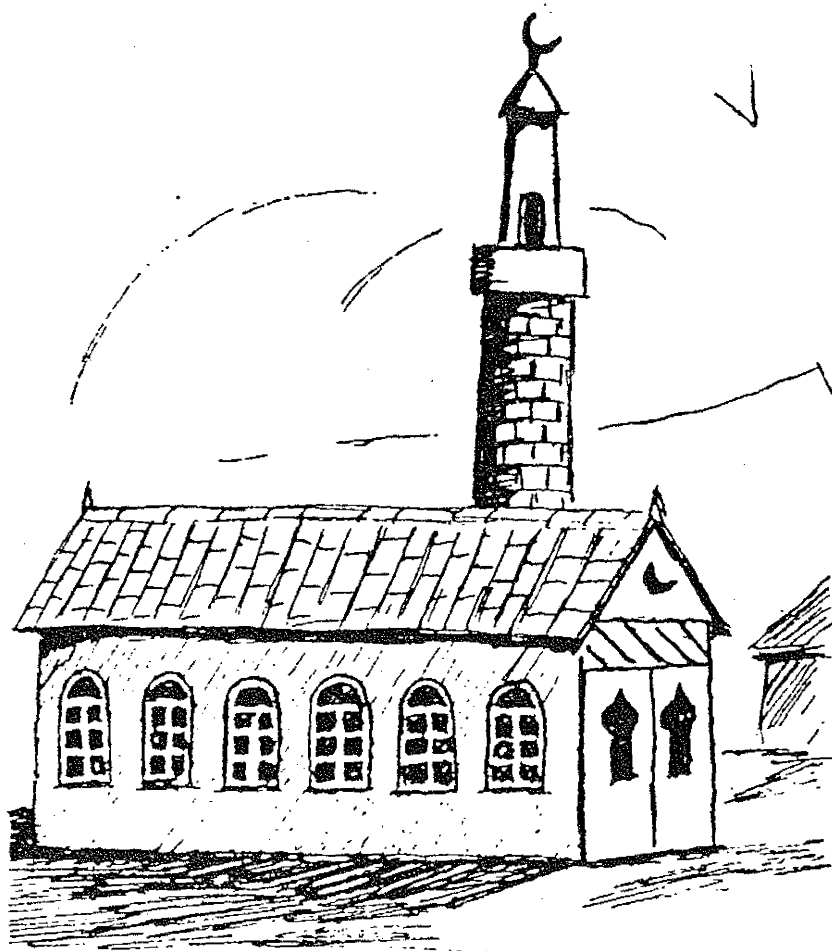
κακά γιατί αυτό υπήρξε το χειρότερο. Σάν έφθασε στη πατρίδα μας συνοδευόμενος από καμπόσους χωροφύλακες, οι πιδό περιεργοί βγήκαν να τον ίδουν, κι' οι προύχοντες να τον καλοσωρίσουν. Βρέθηκαν μπροστά σ' ένα νέο 25 χρονών, μικρόσωμο, κιτρινιάρη, πελιδνό κι' αγέλαστο. «Όϊα ή μορφή τοιάδε και ή ψυχή» ανέβηκε στο μυαλό του καθενός. Χαιρέτισε και απέχώρησε άμέσως. Κάλεσε τον διοικητή τής χωροφυλακής Σαμμακόβου Κασίμ - Έφέντη, άντάξιο του νέου άφεντικου του, και πληροφορήθηκε για τους κατοίκους και τον τόπο. Όμως προς το παρόν, δεν μπορούσε να κάμη τίποτε. Ήτο σέ χρήσι άκόμη το Σύνταγμα. Ξαφνικά, το καλοκαίρι του 1914 κηρύσσεται ο Ευρωπαϊκός πόλεμος, που έντός όλίγου πήρε διαστάσεις Παγκοσμίου. Σ' αυτόν, εις τας Κεντρικάς Δυνάμεις, συμμετείχε και ή Τουρκία. Κηρύσσεται λοιπόν πέρα για πέρα ο στρατιωτικός νόμος. Τότε τὰ χέρια του Χαμντή λυθήκανε. Το πονηρό και κακούργο μυαλό του άρχισε να δουλεύη. Έπέβαλε 200 λίρες στο Σαμμακόβο και ανά 100 στα χωριά Τρουλιά κι' Άγιος Στέφανος. Φώναξε τους Μουχτάρηδες (προύχοντας) και διέταξε μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα να μαζευθῆ το ποσόν. Ζήτησε επίσης ένα κατάλογο των πλουσίων, οι όποιοι θα πλήρωναν τὰ ζητούμενα. Πολλοί άρνήθηκαν να προσφέρουν μιὰ και ήταν συνδρομη κι' όχι φόρος. Τους δυστροπήσαντας κάλεσε τότε στο διοικητήριο και χωρίς δεύτερη κουβέντα διέταξε τους χωροφύλακες να τους ξαπλώσουν στη γῆ και να σηκώσουν τὰ πόδια τους. Πῆρε κατόπιν ένα μαστίγιο καμωμένο από δέση κλαριών κρανιας ένός μέτρου μήκος και άρχισε αλύπητα να τους μαστιγώνη στα πόδια. Κτύπησε έως πενήντα ραβδισμούς και τους μελάνιασε τὰ πόδια. Μετά διέταξε να τους πετάξουν στη φυλακή και τους απέλυσε αφού οι δικόι τους πλήρωσαν το διπλάσιο από εκείνο που άρνήθηκαν στην άρχή να πληρώσουν. Νοιώσαμε την βάρβαρο τακτική του. Έπρεπε από τώρα και εις το έξῆς να συμμορφωνώμεθα άμέσως με τας εκάστοτε επιθυμίας και απαιτήσεις του. Και κείνος πάλι με την σειρά του κατάλαβε πόσο εύκολα θα τραβούσε χρήματα από εμάς. Στο Σαμμακόβο, τζαμι δεν υπήρχε επειδή οι Τούρκοι ἦσαν ελάχιστοι, τόσο λίγοι, που δεν γέμιζαν ένα σπίτι. Όμως ο Χαμντή σκέφθηκε να φτιάξη ένα μ' αυτή την εύκαιρία. Ζήτησε προαιρετικώς (!) 500 χρυσές λίρες από τους κατοίκους, μουσουλμάνους και μή. Έ-

ΧΟΥΣΕ-Ι-Ν ΧΑΜΝΤΗ

Ο κατατουρανής της περιοχής Σαμμακοβίου Τούρκος διοικητής, αίμοβόρος, χριστιανομάχος.

πειδή βέβαια οἱ Τοῦρκοι ἦσαν λίγοι καὶ δὲν μπορούσαν οὔτε τὸ ἓν δέκατο τοῦ ποσοῦ νὰ καλύψουν ἕπεσε τὸ βάρος στοὺς χριστιανοὺς. Τί θὰ πῆ προαιρετικόν, κατὰ τὸν Χαμντῆ, οἱ ὁμογενεῖς τὸ ἤξεραν. Κι' ἔτσι τὸ ποσὸν αὐτὸ μαζεύθηκε ἀμέσως. Κάλεσε τότε ἓνα Ἀρμένιο ἀρχιτέκτονα καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν δουλειά. Οἰκοδομήσιμο ὑλικό, δόξα τῷ Γιαραμπῆ, ὑπῆρχε ἄφθονο στὶς ἀποθήκες τῶν Ἑλλήνων, μαζεμένο γιὰ τὸ Παρθεναγωγεῖο, ποὺ θὰ ἐκτίζετο. Ὑπεσχέθη ὅτι τὸ ὑλικό, αὐτὸ θὰ τὸ ἐπιστρέψῃ. Ἀκόμα τὸ ἐπιστρέφει. Καρ-

Τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ μισέλλητος Νομάρχου ἀνεγερθὲν
τουρκικὸν τζαμίον, κατόπιν πιέσεων καὶ φορολογιῶν
τῶν χριστιανῶν τοῦ Σαμμακοβίου.

φιά καὶ ἐργαλεῖα ἄρπαξε ἀπὸ τὰ καταστήματα, ἔναντι ἀποδείξεως. Ἐργά-
τας ἐπιστράτευσε, δωρεὰν προσφερθέντας, ὑπὸ τῆς μάστιγος. Γιὰ τὸ τζαμί
χρειάστηκαν ἀκόμη μολύβι, εὐρωπαϊκὰ κεραμύδια, μπογιές καὶ ἔπιπλα γιὰ
τὸ τέμενος. Τὸ πεντακοσάριζο δὲν ἔφθανε γι' αὐτὸ ἐπέβαλε συνδρομὴ ἄλλες
ἑκατὸ λίρες στοὺς Σαμμακοβίτας καὶ πενήντα στοὺς Τρουλιανούς. Τέλος ἐν-
τὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἀνηγέρθη τὸ τζαμί. Ὀνομάσθη «Χα-
τζῆ Ἀντῆλ τζαμί», παρ' ὅ,τι ὁ ἴδιος ὁ Νομάρχης προσέφερε μόνο δέκα λίρες

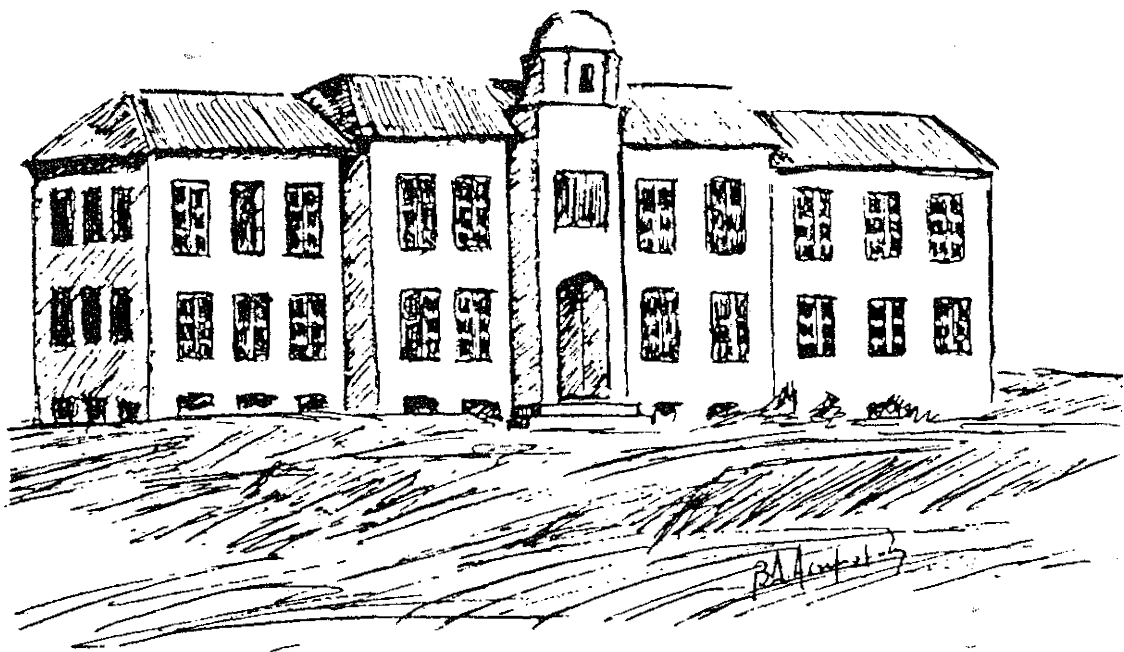
ὡς συνδρομή. Κι' εἶπαν οἱ ὁμογενεῖς: «Δόξα σοι ὁ Θεός, τέλειωσε.» Τέλειωσε; τώρα ἄρχισε. Σκέφθηκε νὰ φτιάσῃ οἰκοτροφεῖο, ἓνα εἶδος ὄρφανοτροφείου, γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἀνατροφή τῶν τουρκοπαίδων ὄρφανῶν πολέμου τῆς Μακεδονίας. Τὸ κατασκεύασε κι' αὐτὸ μὲ τὰ δικά του γοῦστα καὶ τὸ δικό μας πορτοφόλι. Κι' ὅταν τέλειωσε τὸ κτίριο, ἔκλεισε τὰ σχολεῖα μας καὶ πῆρε τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ σκεύη γιὰ τὸ νεόφτιακτο οἰκοτροφεῖο. Τὸ σχολεῖο αὐτὸ εἶχε ἀνάγκη ἐτησίου εἰσοδήματος χιλίων πεντακοσίων λιρῶν, διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῶν διδασκάλων πού κουβάλησε, καθὼς καὶ γιὰ τὴν διατροφή τῶν παιδιῶν. Εἶναι περιττὸν νὰ ποῦμε πῶς ἐξοικονόμησε τὸ ποσόν. Ροῦχα γιὰ τὰ παιδιὰ κατεσκεύασε ἀπὸ ὑφάσματα πού ὑπῆρχαν στὰ Ἑλληνικὰ καταστήματα, τὰ ὁποῖα ἔπαιρνε μὲ μιὰ ἀπλὴ ἀπόδειξιν τοῦ ἐπιστάτου τοῦ οἰκοτροφείου. Βιβλία ἀγοράσθησαν εἰς τὴν Κων)πολιν μὲ ἔξοδα τῶν Σαμμακοβιτῶν. Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθαναν αὐτὰ ἐπέβαλε ἀκόμη συνδρομὴ ὀκτακοσίων λιρῶν διὰ τὴν ἀγοράν, δῆθεν, γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ ζώων διὰ τοὺς ἀπόρους γεωργοὺς καὶ τὸ ποσόν αὐτὸ θὰ ἐπεστρέφετο μὲ τὴν πώλησιν τῆς συγκομιδῆς. Ὅμως ἀποδείξεις δὲν ἔδωσε, μήτε τὸ ποσόν χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸ σκοπὸ πού ἐζητήθη. Σπαταλήθηκε στὸ οἰκοτροφεῖο. Πολλὰ ἀπὸ τὰ χρήματα πῆγαιναν βέβαια καὶ στὴν δική του τσέπην ἀναμφιβόλως. Ἔτσι λοιπὸν ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου κι' εἰς βάρος τῶν ὁμογενῶν ξεπετάχθησαν δυὸ μεγάλα κτίρια, τὸ Τέμενος καὶ τὸ Οἰκοτροφεῖο. Σὲ λίγο ἡ κυβέρνησις διέταξε τὴν περισυλλογὴν εἰδῶν ρουχισμοῦ γιὰ τὸ στρατό τους. Ὁ Χαμντῆ, ἀμέσως γύρισε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι μαζί μὲ τοὺς χωροφύλακές του, μὴ φεισθεὶς οὔτε φτωχοὺς μήτε χήρας, κι' ἄρπαξε ὅ,τι καλὸ βρῆκε μπροστά του. Ἀπ' αὐτὰ πάλιν, τὰ καλλίτερα κράτησε γιὰ τὸ οἰκοτροφεῖο, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἔστειλε στὶς Σαράντας Ἐκκλησιὰς γιὰ τὸν προορισμὸ πού μαζεύτηκαν. Κι' ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπογύμνωσιν διέταξε τίς οἰκογένειας νὰ φτιάξουν κάμποσα ζευγάρια κάλτσες καὶ φανέλλες γιὰ τὸ στρατό τους. Ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη, ἀλλ' ὁ Χαμντῆ δὲν ἰκανοποιήθη. Δὲν τοῦ φάνηκαν ἄρκετά καὶ διέταξε νὰ καταβάλουν 200 λίρες οἱ Σαμμακοβιανοὶ καὶ ἀπὸ ἑκατὸ οἱ Τρουλιανοὶ καὶ οἱ Ἀγιοστεφανῖται. Αὐτὴ τὴν συνδρομὴν τὴν εἰσέπραξε μὲ τὸν τρόπο τῆς μαστιγώσεως.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ δρόμου Σαμμακοβίου — Σκεπαστοῦ.

Ἄν ὑπάρχοντες δρόμοι φτιαγμένοι μὲ ἰδρῶτα, αἷμα καὶ ἀνθρώπινα κορμιά, ἀσφαλῶς ἓνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι κι' ὁ δρόμος Σαμμακοβίου — Σκεπαστοῦ, καθὼς κι' ὁ ἄλλος Σαμμακοβίου — Νιάδας. Ὁ Χαμντῆ ἀνέλαβε νὰ τοὺς φτιάξῃ καὶ μάλιστα μέσα σὲ ἐλάχιστον χρονικὸ διάστημα. Στρατολόγησε τοὺς ὁμογενεῖς, ἀπὸ εἴκοσι μέχρι σαρανταπέντε χρονῶν καὶ τοὺς κατέταξε στὸ περίφημο «Ἄμελὲ ταμπουρού» (ἐργατικὸν τάγμα) γιὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δρόμου. Ἐπειδὴ τοὺς βρῆκε λίγους κουβάλησε κι' ἄλλους ἀπὸ τὰς ὑποδι-

οικήσεις Τυρολόης και Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Διὰ τὴν διατροφή αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν — ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι ἦσαν πάνω ἀπὸ πεντακόσιοι, δὲν χολόσκασε τὸ κράτος, γιατί ἀπλούστατα ὁ φίλος Χαμντῆ διέταξε ὅπως κάθε γεωργὸς προσφέρει τὸ ἓνα τέταρο τῶν προϊόντων ποὺ παράγει, στὴν ἐπιτροπὴ ποὺ συστήθηκε γι' αὐτὴ εἰδικὰ τὴ δουλειά. Κι' ἐπειδὴ τὰ γεννήματα ἦσαν πολὺ ὀλίγα, λόγω τοῦ ὄρεινου ἐδάφους, ἠναγκάζοντο οἱ γεωργοί, διὰ νὰ μὴ τοὺς μαστιγώσῃ, νὰ ἀγοράζουσιν μὲ δικὰ τους λεπτὰ αὐτὰ ποὺ ζητοῦσε ὁ Χαμντῆ. Ἔτσι, πέτυχε νὰ μαζέψῃ ἄφθονα τρόφιμα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἐκλεκτότερα ἐστάλησαν στὸ οἰκοτροφεῖο. Γι' αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶχε μεγάλη ψυχῶσι. Ὅστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἐπέβαλε, ὑπὸ τύπον φόρου, στοὺς μὴ ἐργαζομένους στοὺς δρόμους, συνδρομὴ 200 λιρῶν διὰ τὴν ἀγορὰν τροφίμων καὶ χειμερινῶν εἰδῶν γιὰ τοὺς ἐργαζομένους στοὺς δρόμους, διότι καθὼς ἔλεγε δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν ἐργασία τους, χωρὶς καλὴ τροφή κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ χειμῶνος. Τὸ ποσὸν μαζεύθηκε κι' ἀγόρασε βούτυρα, ζάχαρι, λάδι, μέλι κ.τ.λ. τὰ ὁποῖα γέμισαν τὸ κελάρι τοῦ οἰκοτροφείου. Κι' οἱ φτωχοὶ ἐργάτες - στρατιῶτες συντηρήθησαν μὲ καλαμπόκι καὶ σουπὰ (ἀλαμὰν τσορμασί) ἐργαζόμενοι σκληρὰ καὶ πολὺ. Ὁ δρόμος ποὺ φτιάχνανε ἔπρεπε νὰ διασχίσῃ τὴν ψηλὴ βουνοσειρὰ τοῦ Μικροῦ Αἴμου, σπάζοντας ὀγκῶδεις βράχους, κόπτοντας πανύψηλα δέντρα, σκάβοντας 3 — 4 μέτρα χῶμα καὶ γειμίζοντας ἄλλου τεράστιους λάκκους. Ἀκόμη ἔπρεπε νὰ κατασκευάζουσιν γεφύρια καὶ νὰ ὀδοστρώνουσιν τὸ κατάστρωμα τοῦ δρόμου. Κι' ὅλα αὐτὰ χωρὶς ξεκούρασι καὶ μὲ μαστιγώματα ἀπὸ τὰ τυφλά ὄργανα τοῦ τυράννου πλέον. Ἀπὸ τὸ πρωτὸ μέχρι τὸ βράδυ εἰργάζοντο συνέχεια χωρὶς διακοπὴ ἐκτὸς ἀπὸ 15 λεπτὰ γιὰ μεσημβρινὸ φαγητό. Παλληκάρια μὲ σφριγὸς καὶ ἄνδρες σὰν τὸν Ἡρακλῆ, βρέθηκαν στὸ τέλος σὰν σκελετοὶ ἀπὸ τὸν κόπο καὶ τὸ βασάνισμα. Πολλὲς φορὲς ἔστηνε τὴν σκηνὴ του κοντὰ στὸ συνεργεῖο γιὰ νὰ παρακολουθῆ τὴν πορεία τῶν ἐργασιῶν. Ἐπιστράτευσε ἀκόμη ὄλους ὅσους εἶχαν ὑποζύγια γιὰ νὰ κουβαλοῦν ἄμμο, πέτρες καὶ ἄλλα ὑλικά, χωρὶς πληρωμὴ σὲ γειτονικοὺς ἀγροὺς εὐνοουμένων ἀγάδων κι' ἄλλους τοὺς ἔστελνε στὰ σύνορα νὰ κουβαλοῦν πολεμοφόδια. Ἔτσι ἡ στέρησις τοῦ ἄμοιρου πληθυσμοῦ εἶχε φθάσει στὸ κατακόρυφο. Πολλὲς φορὲς τὰ μουλάρια καὶ τ' ἄλλα ὑποζύγια ἀπὸ τὴν ἀτροφία ψοφοῦσαν στὸ δρόμο καὶ τότε ὁ νοικοκύρης ἀναγκαζόταν νὰ φροντίσῃ νὰ βρῆ ἄλλο τρόπο νὰ μεταφέρῃ τὰ πράγματα ποὺ ἦταν φορτωμένα στὸ ζῶο του, διότι ἂν δὲν πήγαιναν στὸ τόπο ποὺ εἶχε ὀρίσει, ἤξερε τί τὸν περίμενε. Τὰ παιδιὰ πάλι τὰ ἔστελνε νὰ κουβαλοῦν πηλὸ κι' ἀσβέστη. Τὸ πέλμα τοῦ Χαμντῆ τυραννοῦσε τὸν πληθυσμὸ ἔτσι, ποὺ οἱ ἄμοιροι παρακαλοῦσαν νὰ πεθάνουν γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τοῦτο τὸ μαρτύριο. Σὲ κάθε νέα διαταγὴ καὶ κάθε αἰσχρὴ ἀπόφασι τοῦ Χαμντῆ, στὴ σκέψι τῶν μυαλωμένων ἀνέβαινε τὸ γνωμικὸ «οὐδὲν κακὸν ἔρχεται μόνον». Σορὸς ἀσήκωτος μαζεύτηκαν τὰ κακὰ πάνω μας. Ὡς ποὺ νὰ βολέψῃς

τὸ ἓνα, νᾶσου τὸ ἄλλο. Διαταγὴ νὰ μαζευθοῦνε τὰ ζῶα γιὰ τὸ στρατό, ξεσήκωσε τὸν Χαμντῆ. Κι' ἀφοῦ πῆρε κάθε ζωντανὸ ἄρχισε νὰ πέρνει τὰ ζῶα τῶν ἀγωγιατῶν. Καὶ γιὰ νὰ μαζέψῃ εὐκολώτερα τὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ὠφεληθῆ, ἔβγαλε φερμάνι νὰ τὰ φέρουν ἐντὸς 24 ὥρων, ἀλλιῶς θὰ πλήρωναν πρόστιμο 5 λίρες. Οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἀγωγιατές πού εἶχαν τὰ ζῶα λείπανε κι'

Τὸ τουρκικὸν ὄρφανοτροφεῖον, ἀναγερθὲν ὑπὸ τοῦ τυράννου Χαμντῆ μετὰ τὸ αἷμα καὶ τὸν ἰδρώτα τῶν Σαμμακοβιτῶν.

αὐτὸ τὸ ἤξερε ὁ διοικητὴς κι' ὅταν γύρισαν, τοὺς πῆρε τὰ ζῶα καὶ τὰ λεπτά. Δὲν ἔλειψε ἀπ' τὸ ξεζούμισμα μήτε κι' ὁ Νομάρχης. Ὁ Ἀντὴλ ἔχτιζε στὴν ἔδρα του, μιὰ τουρκικὴ σχολὴ καὶ ζήτησε τὴν συνδρομὴ τῆς διοικήσεως Σαράντα Ἐκκλησιῶν μὲ προαιρετικὴ συνεισφορά. Μόλις τόμαθε ὁ Χαμντῆ μάζεψε, μετὰ τὸν τρόπο πού γνώριζε, τὶς 300 λίρες, ἀπὸ τὶς 500 πού ζήτησε ὁ Νομάρχης ἀπὸ ὀλάκερη περιφέρεια. Τὸ Σαμμάκοβο πλήρωσε τριάντα φορὲς παραπάνω ἀπὸ τὴν πενταπλασίαν σὲ πληθυσμὸ ἐπαρχία Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Κι' αὐτὸ γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Ἀφέντη τοῦ Ἀντὴλ. Μετὰ θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι ἠσύχασε. Ὁχι. Τοῦ πέρασε ἀπ' τὸ συχαμερὸ μυαλό του νὰ φτιάξῃ διοικητήριον κοντὰ στὸ τζαμί. Μάζεψε τοὺς προύχοντας τοῦ Σαμμακοβίου καὶ τοὺς φανέρωσε τὴν ἀπόφασί του ζητῶντας 800 λίρες γιὰ πρώτη εἰσφορά. Οἱ δυστυχεῖς ζαλιστήκαν. Τὰ χάσανε μετὰ τὴν καινούργια φορολογία. Αὐτοὶ κατατσακισμένοι ἀπὸ τοὺς τόσους φόρους καὶ τὴν τόση ἀφαίμαξι δὲν βάσταγαν πιά. Μὰ ἀπ' τὴν ἄλλη ὑπῆρχε τὸ βασανιστήριον. Ἐέρανε τί τοὺς περίμενε. Πέσανε στὰ πόδια, τὸν παρεκάλεσαν νὰ τὰ δώσουν σὲ τρεῖς δόσεις, γιὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ μαζέψουν τὸ ποσόν. Ἐφάνη συγκαταβατικὸς

σ' αὐτούς. Ἐπέτρεψε νὰ δοθῆ τὸ ποσὸν σὲ τρεῖς δόσεις. Στὴν ἀπελπισία τους οἱ Δημογέροντες στείλανε δυὸ προκρίτους, τὸν Δ. Παναγιωτάκη καὶ Κ. Νικολάου, στὴν Κων)πολι μὴπως καὶ καταφέρουν νὰ κίνοῦν τίποτε ἀπ' τὴν Κυβέρνησι, εἶπαν βέβαια πὼς πᾶνε γιὰ δουλειές τους, χωρὶς νὰ φανερώσουν τὴ κυρία ἀποστολή τους. Δυστυχῶς δὲν κατάφεραν τίποτε. Γύρισαν ἄπρακτοι. Στὸ γυρισμὸ πέρασαν κι' ἀπ' τὸ Μητροπολίτη Βιζύης, ποὺ μόλις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ βαρειά ἀρρώστεια, νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ ἐνεργήσῃ δεόντως εἰς τὸ Πατριαρχεῖο, νὰ μεσολαβήσῃ, νὰ μαλακώσῃ ἢ κατάστασις ποὺ δημιουργήθηκε ἀπ' τὸν Χαμντῆ. Μάταια ὅμως ὄλα. Κι' οἱ μεσιτεῖες τοῦ Δεσπότη καὶ οἱ ἐνέργειες τοῦ Πατριαρχείου δὲν κατώρθωσαν τίποτε γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ποιμνίου. Στὴ Τουρκικὴ κυβέρνησι συμμετεῖχαν ὄλα τὰ μέλη τοῦ κόμματος τῆς «Ἐνώσεως καὶ προόδου» ποὺ σκοπὸς τὰν ἦταν ὁ ἀφανισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ φανατικὰ μέλη τῆς ὀργανώσεως ὑπῆρξεν ὁ Χαμντῆ. Μήπως θέλαμε νὰ τὸν τιμωρήσουν; νὰ τὸν ἐκδιώξουν; Τὸν εἰδοποίησαν γιὰ τὶς ἐνέργειες τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Δεσπότη. Κι' αὐτὸς ἔγινε ἀγριώτερος καὶ βαναυσότερος. Οἱ καταπιέσεις, οἱ τιμωρίες καὶ οἱ βασανισμοὶ ἔγιναν μύριες καὶ ἀφάνταστες. Μερικοὶ ὁμογενεῖς μὴ βαστώντες πιά ἄλλο ἀπεφάσισαν νὰ τὸν δολοφονήσουν γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν κακία καὶ τὸ μῖσος του. Κι' αὐτὸ ἦταν τὸ πιὸ σωστό. Ἐκαμαν ὅμως τὸ σφάλμα καὶ τὸ εἶπαν στὸ Δεσπότη. Ἐκεῖνος τοὺς συνεβοῦλευσε νὰ μὴν ἐντελέσουν τὴν ἀπόφασί τους, διότι θὰ εἶχαν τρομερὰς συνεπειὰς ἐκ μέρους τοῦ Νομάρχου. Κακῶς τοὺς συνεβοῦλευσε, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰτὶ μὲ τὴν φόρα ποὺ εἶχε πάρει μιὰ ἐξαρχῆς ὁ Χαμντῆ, ἔκαμε τρεῖς χειρότερα, ζῶντας, ἀπ' ὅσα θάκανε ὁ Χατζῆ Ἀντῆλ ἂν σκότωναν τὸν Χαμντῆ. Κατὰ τὴν ἀνοιξι ὁ Δεσπότης Βιζύης Ἀνθιμος κάλεσε σὲ μυστικὸ συμβούλιο ὄλους τοὺς προκρίτους κι' ἀποφασίσανε νὰ στείλουν ἔγγραφο ὑπογεγραμμένον ἀπ' ὄλους, στὸν Διοικητὴ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, μὴπως καταφέρουν καὶ τὸν πείσουν νὰ μεταθέσῃ τὸν Χαμντῆ ἢ νὰ κάμῃ κάτι, τέλος πάντων, νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπ' τὴ τυραννία του. Τὸ ἔγγραφο τὸ πῆραν τέσσαροι πρόκριτοι καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Ἡ ἀτυχία ὅμως κνηγοῦσε τὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθεσι. Ἀκριβῶς ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα ποὺ ξεκίνησαν ἔγινεν ὁ φόνος ἐνὸς χωροφύλακος ποὺ τὸν ἀπέδωσαν σὲ ὁμογενεῖς φυγοστράτους. Ἀρχισαν οἱ ἀνακρίσεις μὲ τὸν βούρδουλα. Δυστυχῶς μερικοὶ συμπερονολόγοι πατριῶτες γιὰ νὰ γλυτώσουν πρόδωσαν τοὺς τέσσαρας προκρίτους καὶ τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο πῆγαιναν. Ἀμέσως ὁ Χαμντῆ δὲν χάνει καιρὸ, τηλεγραφεῖ στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, καὶ ζητᾷ τὴν σύλληψι τῶν προκρίτων, κατηγορῶντας αὐτοὺς ὡς ἐνόχους τῆς δολοφονίας τοῦ χωροφύλακος. Ἐτσι λοιπὸν οἱ φτωχοὶ πρὶν φτάσουν κἂν στὸν προορισμὸ τους συνελήφθησαν καὶ τοὺς ἔρριξαν στὴν φυλακὴ, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν πραγματικὴ αἰτία. Στὴν φυλακὴ τοὺς δείρανε ἄσχημα καὶ μὲ συνοδεία τοὺς ἔστειλαν στὸ Σαμ-

μάκοβο. Στὸ δρόμο τράβηξαν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ περνοῦσαν, εἰδοποιημένα καταλλήλως διὰ τηλεφώνου ἀπ' τὸν Χαμντῆ. Τέλος τοὺς παρουσίασαν στὸν ἴδιο. Χτυπήθηκαν ἄγρια καὶ ρίχθηκαν στὴ φυλακὴ. Ὁ Ἀρχιστυνόμος ποὺ ἦλθε μαζί τους ἀπ' τὴν Διοίκησι, τὴν ἄλλη μέρα τῆς ἀφίξεώς των, τοὺς ἀνέκρινε αὐστηρὰ καὶ κατάλαβε, ὅτι δὲν ἦσαν οἱ ἔνοχοι καθὼς καὶ τὴν αἰτία τοῦ διωγμοῦ των ἀπὸ τὸν Χαμντῆ. Τοὺς πῆρε τὰ ἔγγραφα, ποὺ προωρίζοντο διὰ τὸν Διοικητὴ Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ τοὺς ἄφησε ἐλευθέρους. Ὁ Χαμντῆ ὁμως ἀπὸ τότε ἀπηγόρευσε τὰς μεταβάσεις ἀπὸ τοῦ εἰς τόπον.

Φυγόστρατοι.

Ἀπ' τὶς κακουχίες καὶ τὰ βασανιστήρια ποὺ τραβοῦσαν στὰ καταναγκαστικά ἔργα τῶν δρόμων, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρουν ἄλλο, πολλοὶ ὁμογενεῖς, νέοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔφευγαν, φυγοστρατοῦσαν, ὅπως λέγαμε τότε. Ἀκόμη πολλοὶ ἐπιστρατευθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τοποθετηθέντες στὸ μέτωπο τοῦ Τσανὰκ Καλέ, κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ πασᾶ, τοῦ γνωστοῦ κατόπιν ἀναδημιουργοῦ τῆς Τουρκίας, ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα. Ὅταν λοιπὸν κατώρθωναν καὶ ἔπαιρναν ἄδεια γιὰ τὸ χωριό, σὰν τέλειωνε ἡ ἄδεια δὲν ἐπέστρεφαν πίσω, γιὰ νὰ μὴν ὑπηρετήσουν στοὺς Τούρκους, μήτε νὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ πολεμοῦν τοὺς ἀδελφοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς συμμάχους των. Ἔτσι κι' αὐτοὶ ἐγίνοντο φυγόστρατοι. Οἱ δραπέτες αὐτοὶ τῆς τυραννίας προτίμησαν τὰ βουνὰ τῆς πατρίδος των καὶ ἐκεῖ περιεφέροντο τροφοδοτούμενοι ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν των. Οἱ Τούρκοι σὰν τὸ μνηρίσθησαν ἔβγαλαν φιρμάνια νὰ παραδίδωνται οἱ φυγόστρατοι ἄλλιῶς θὰ ἔκαιγαν τὰ χωριά. Ὁ Χαμντῆ, ἀνέλαβε τὴν δίωξι τῶν φυγοστράτων τῆς περιοχῆς του μὲ μανία μοναδική. Ἐπειδὴ εἶχαν γίνει κάμποσοι φόνοι χωροφυλάκων, τοὺς ὁποίους κατελόγιζε στοὺς φυγοστράτους, ἔστειλε ἀποσπάσματα, ἀριστερὰ - δεξιὰ, γιὰ νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς δολοφόνους. Ἐν τῷ μεταξύ αὐτὸς τράβηξε στὴν Τρουλιά. Περιέζωσε τὸ χωριὸ ξαφνικὰ μὲ πολλοὺς χωροφύλακας κι' ἄρχισε μιὰν ἐπίμονη ἔρευνα. Δυστυχῶς δὲν ἀπέδωσε τίποτε καὶ τότε κάλεσε τοὺς δημογέροντας. Τοὺς διέταξε ἐντὸς ὀλίγων ὥρῶν νὰ μαζέψουν καὶ νὰ τοῦ παρουσιάσουν τοὺς φυγοστράτους τῆς Τρουλιάς. Οἱ ἄμειροι δὲν ἤξεραν ποῦ νὰ τοὺς βροῦν, δὲν γνώριζαν τοὺς κρυφώνας των καὶ ἔτσι μετὰ τὴν λήξι τῆς προθεσμίας ἡ ἀπάντησις ὑπῆρξε ἀρνητικὴ. Τότε τοὺς ἔπιασε τοὺς ἔρριξε κάτω, τοὺς ἔδωσε καὶ ἔδωσε στὸν καθένα 500σίους ραβδισμοὺς στὰ πόδια. Τόσο πολὺ καὶ τόσο ἄγρια δάρθηκαν ποὺ τὰ κρέατα τῶν ποδιῶν τους ἔλυωσαν, τὰ κόκκαλα ἔσπασαν. Οὐρλιαζαν ἀπ' τὸν πόνο, σπάρραζαν. Κι' ὅταν εὐχαριστήθηκε τοὺς ἄφησε καὶ γύρισε πίσω στὸ Σαμμάκοβο. Πολλοὶ μείνανε κουτσοὶ κι' ἀνάπηροι, ὅπως ὁ Τζάρτος Κ. Γεώργιος, τοῦ ὁποίου τόσο σάπισαν τὰ κρέατα καὶ τὰ κόκκαλα, ὥστε ἀναγκάσθηκε νὰ

ζητήση νὰ πάη στὶς Σαράντα Ἐκκλησιῆς γιὰ νὰ θεραπευθῆ. Ὁ Χαμντῆ δὲν ἐπέτρεψε. Ἄλλοι πάλι ἀπ' αὐτοὺς κάνανε μῆνες νὰ σηκωθοῦν ἀπ' τὸ κρεβάτι τους. Τὸ ἴδιο σχεδὸν ἔκαμε καὶ στοὺς Μουχταροδημογέροντας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Κι' ἀφοῦ εἶδε ὅτι οὔτε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μποροῦσε νὰ πείσῃ τοὺς φυγοστράτους, ἄρχισε ἄλλη φάμπρικα. Ἐπαιρνε τὰ ζῶα καὶ τὰ πράγματα τῶν φυγοστράτων καὶ φυλάκιζε, ἀφοῦ ἔδερνε ἀνηλεῶς, τὰ παιδιά, τοὺς γονεῖς, τὰς συζύγους καὶ τὰ ἀδελφία τους. Δὲν λυπήθηκε τίποτε. Μῆτε τίς γρηές, μῆτε τίς ἔγκνες γυναῖκες. Μάλιστα τὴν γυναῖκα τοῦ Χρήστου Κυριάκου Γ. Λάσκαρη, τόσο πολὺ τὴν μιστίγωσε, πὺν ἡ ἄμοιρη, ἔγκνος γυναῖκα λυποθήμησε κι' ἀπόβαλε. Μόλις καὶ μετὰ βίας κατώρθωσαν νὰ τὴν γλυτώσουν ἀπὸ τοῦ χάρου τὰ δόντια. Ὁ Χαμντῆ μαθαίνει ὅτι σ' ἓνα σπίτι διανυκτέρευσαν φυγοστράτοι. Τότε διατάζει καὶ τὸ ἐπόμενον βράδυ, τὰ μεσάνυχτα, βάζουν φωτιά στὸ σπίτι, ἐνῶ ἐκοιμῶντο μέσα οἱ νοικοκυραῖοι. Ἡ φωτιά ξαφνικὰ φούντωσε καὶ μόλις πὺν κατώρθωσαν νὰ τὴν σβύσουν οἱ τρέξαντες συγγενεῖς καὶ φίλοι γιὰ νὰ μὴ μεταδοθῆ καὶ στὰ διπλανά σπίτια. Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Σαββίδης εἶχε ἓνα γιῶν φυγοστράτο, τὸν Θεοδώρακη. Ὁ Χαμντῆ τοῦ ἔδωσε διορία τριῶν ἡμερῶν γιὰ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ παιδί του. Ὁ καῦμένος ὁ πατέρας βρέθηκε σ' ἀδιέξοδο. Δὲν ἤξερε πὺν θρυσκόταν, μὰ καὶ νὰ γνώριζε πάλι, θὰ τὸ παράδιδε; Προτίμησε νὰ κρυφθῆ μὲ τὴν γυναῖκα του καὶ τὰ ὑπόλοιπα παιδιά του. Τότε, τὸ τέρας ἔβαλε φωτιά κι' ἔκαψε τ' ἀρχοντικό του τὸ παντοπωλεῖο καὶ ποτοποιεῖον του, ἀξίας πάνω ἀπὸ 1000 λίρες. Ὅμως καὶ πάλι δὲν κατώρθωσε τίποτε. Ἡ ψυχὴ ἔμενε ἀνίκητη. Ἡ Κυβέρνησις σὰν εἶδε κι' ἀπόειδε, ὅτι διὰ τῆς βίας δὲν γίνεται τίποτε, παρὰ μόνο ἀναταραχές, ἀναγκάσθηκε νὰ δώσῃ χάρι στοὺς φυγοστράτους καὶ νὰ ἐπιστρέψουν ἡσυχὰ στὰ σπίτια τους καὶ ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τίς δουλειές τους. Ἔτσι κι' ὁ Χαμντῆ πιεζόμενος ἀπὸ τὸ φριμάνι αὐτὸ τῆς χάριτος, ἀπέλυσε τοὺς συγγενεῖς τῶν φυγοστράτων ἀπ' τὴ φυλακὴ καὶ ἐδέχθη νὰ ἐπιστρέψουν οἱ ἴδιοι στὸν τόπο τους. Ἡ τίγρις ὅμως θὰ τοὺς ἄφηγε ἔτσι ἀτιμώρητους; Ἐνα πρωτὶ ἔστειλε τοὺς χωροφύλακες στὸ δρόμο πὺν φτιάχνανε καὶ συνέλαβαν τρεῖς ἀπὸ τοὺς παρουσιασθέντας τελευταίως φυγοστράτους. Δυὸ Σαμμακοβίτας, τὸν Χρηστο Λ. Κυριάκου καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ι. Φίτου καὶ ἓνα Τρουλιανό, τὸν Δημήτρη Ἰωάννου. Τοὺς εἶπαν ὅτι δῆθεν τοὺς προσκαλοῦσε ὁ διοικητής. Ξεκίνησαν γιὰ τὸ Σαμμακόβο. Στὸ δρόμο, λίγο ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, τοὺς σκότωσαν καὶ τοὺς τρεῖς. Τὰ πτώματα τῶν δύο τὰ ἔκρυψαν στὸ δάσος, τὸ δὲ πτώμα τοῦ Χρήστου τὸ φέρανε στὸ Σαμμακόβο καὶ τὸ ρίξανε μπροστὰ στὸ διοικητήριο, γιὰ νὰ τὸ βλέπῃ ὁ κόσμος καὶ τὸ μεσημέρι πιά τὸ δώσανε στοὺς γονεῖς του νὰ τὸ κλάψουνε καὶ νὰ τὸ θάψουνε. Διέδωσαν πὺς οἱ τρεῖς θέλανε νὰ τὸ σκάσουν κι' ὅτι οἱ δυὸ τὸ πέτυχαν, ὅμως ὁ τρίτος, ὁ Χρηστος δηλαδή, χτυπήθηκε. Σὲ λίγες μέρες βρέθηκαν καὶ τ' ἄλλα δυὸ πτώματα στὸ δάσος. Ὁ φόνος, σὴν πραγματικότητα, ἔγινε ἀπὸ

φόβο του Χαμντή μήπως τὰ τρία αὐτὰ παληκάρια τὸν σκοτώσουν. Μὲ τὸ σκότωμα αὐτῶν τῶν τριῶν, τὰ πράγματα κάπως ἤρεμησαν. Μὰ πάνω στὸ ἠρέμισμα συνέβη τὸ πάρα κάτω γεγονός που ἔδωσε ἀφορμή, ν' ἀρχίσουν οἱ πιέσεις κι' οἱ τιμωρίες. Μιά γυναῖκα ἀπ' τὸν Ἅγιο Στέφανο εἶχε ἕνα φυγὸστρατογιὸ ποὺ κι' αὐτὸς πάλι εἶχε ἕνα ὄπλο, πρᾶγμα ἀπηγορευμένο. Ἐκείνη φοβουμένη μὴ λάξη καὶ γίνει καμμιὰ ἔρευνα καὶ βρεθῆ τ' ὄπλο, τῶθαλε σ' ἕνα σακκὶ καὶ δρόμο νὰ τὸ κρύψῃ στὸ χωράφι. Ὁ Τηλεγραφετῆς ὅμως τοῦ χωριοῦ, Τοῦρκος ὑπάλληλος, τὴν εἶδε, πρόσεξε τὸ σακκὶ μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὸ κράταγε καὶ κατάλαβε τί ἔκρυβε μέσα. Τὴν πλησίασε, ἐκείνη τρόμαξε καὶ μὲ μιὰ ἀπότομη κίνησι τὸ κατέσχε. Τὴν γυναῖκα μαζὶ μὲ τὸ ὄπλο τὴν ἔστειλε στὸν Χαμντή. Ἐκεῖ ἄρχισε ἡ ἀνάκρισις. Ποὺ βροῆκες τὸ ὄπλο; ἐκείνη δὲν μίλαγε, δὲν μαρτυροῦσε. Ὁ γιὸς ὅμως ἔμαθε ὅτι ἔπιασαν τὴν μάνα του καὶ τὴν βασάνιζαν στὸ Σαμμάκοβο. Μαζὶ μὲ ἄλλους δυὸ φυγοστράτους παρουσιάζονται στὸν ὑποδιοικητή. Ἄφησε τὴν μάνα κι' ἔπιασε τὸν γιὸ καὶ τοὺς ἄλλους δυό. Τοὺς μαστίγωσε, τοὺς βασάνισε, ὡς ποὺ στὸ τέλος ἀναγκάστηκαν νὰ μαρτυρήσουν ποιοὶ ἄλλοι εἶχαν ὄπλα. Παρατάει αὐτοὺς καὶ πιάνει τοὺς ἄλλους. Ἀρχίζει μ' αὐτοὺς τὰ ἴδια. Μαζὶ μὲ τὸν Κασίμ, τὸν ἀστυνόμο, πήγαιναν ἀπὸ τὴν Τρουλιὰ στὸν Ἅγιο Στέφανο καὶ ἔδερναν καὶ βασάνιζαν, μὲ τόση αἰμοβορία, ποὺ ἐνῶ εἶχε ἀνακαλύψῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῆς, ἕνας Ἁγιοστεφανίτης, δὲν εἶχε ὄπλο συνέχισε καὶ τὸν κτύπαγε, κι' ὕστερα διέταξε τοὺς «τζανταρμάδες» του νὰ τὸν βγάλουν ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ κεῖ τὸν σκότωσαν. Στὸ γυρισμὸ οἱ χωροφύλακες γιὰ νὰ συγκαλύψουν τὸ γεγονός διέδωσαν ὅτι τὸν ὠδήγησαν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ νὰ δείξῃ τὸν τόπο ὅπου εἶχε κρύψει τὸ ὄπλο καὶ στὸ γυρισμὸ θέλησε νὰ τὸ σκάσῃ καὶ τότε ἀναγκάστησαν νὰ τὸν σκοτώσουν. Ὁ καυμένος ὁ Κωνσταντῆς οὔτε τὸ ἕνα πόδι δὲν μπορούσε νὰ σηκώσῃ ἀπ' τοὺς φρικτοὺς πόνους, ὄχι νὰ τρέξῃ νὰ γλυτώσῃ. Μαῦρος τρόμος ἔπεσε πέρα γιὰ πέρα. Οἱ κάτοικοι ἔτρεμαν ἀπ' τὸ φόβο μήπως καὶ περάσει ἀπ' τὸ μυαλὸ τοῦ Χαμντή, ὅτι μπορούσαν νὰ εἶχαν ὄπλο. Στὰ γύρω μέρη τῆς χωροφυλακῆς ἀντηχοῦσαν οἱ σπαρακτικὲς κραυγὲς τῶν μαρτύρων. Πολλοὶ γιὰ νὰ γλυτώσουν πήγαιναν κι' ἀγόραζαν ἕνα ὄπλο καὶ τὸ παρέδιδαν, ὅμως αὐτοὶ δὲν πίστευαν ὅτι δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα ὄπλα καὶ συνέχιζαν τὰ βασανιστήρια. Μιά βδομάδα κράτησε ἀκόμη αὐτὴ ἡ τραγωδία ἕως ὅτου, μὴ μπορῶντας μηδὲ οἱ Τοῦρκοι νὰ τὸ βαστάξουν τοῦτο τὸ κακό, ἐπενέβη ὁ Ναφῆς Βέης, ὁ πρόεδρος τοῦ Δικαστηρίου, ὅστις κατώρθωσε νὰ μετριάσῃ τὴν ὀργὴ καὶ τὸν θυμὸ τοῦ «Νέρωνα» ὅπως πιά τὸν λέγαμε. Ἐδωσε τέλος σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεσι ἡ κυβερνητικὴ διαταγὴ, ἡ ὁποία ρητῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἔλεγε ὅτι, ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ὅσοι εἶχαν ὄπλα νὰ τὰ παραδώσουν χωρὶς νὰ φοβοῦνται ὅτι θὰ τιμωρηθοῦν. Αὐτὴ ἡ διαταγὴ ἀνάγκασε τὸν Χαμντή νὰ σταματήσῃ τὴν τακτικὴν του πρὸς τὸ παρόν.

Ο ΕΡΧΟΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΑΡΧΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΠΟΛΕΩΣ

Ήταν πιά τέλος τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1915. Τὸ τζαμί, εἶχε φτιαχθῆ, τὸ οἰκοτροφεῖο τὸ ἴδιο καὶ συννετηρεῖτο περίφημα ἀπὸ τοὺς ἐράνους τῶν πέριξ χωρίων καὶ τοῦ Σαμμακοβίου τὸν λεγόμενον «Ίανέ». Ὁ δρόμος ἔφτανε πιά στὸ τέλος του, μετὰ ἀπὸ τόσο αἷμα καὶ ἰδρώτα ποὺ χύθηκε γι' αὐτόν, καὶ τὸ διοικητήριο εἶχε ἀρχίσει νὰ κτίζεται. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, φτιαγμένα μέσα σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα, ἔπρεπε νὰ τὰ ἰδῆ καὶ νὰ τὰ θαυμάσῃ τὸ ἀφεντικὸ, ὁ Νομάρχης. Τοῦτος ὁ λόγος ἔκαμε τὸν Χαμντῆ νὰ γράψῃ στὸν Χατζῆ Ἀντῆλ καὶ νὰ τὸν παρακαλῆ νὰ δεχθῆ τὴν πρόσκλησί του καὶ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ Σαμμακόβο. Ὁ Νομάρχης, θέλοντας νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ πιστὸ σκυλί του, δέχθηκε. Σὰν ἔλαβε τὴν καταφατικὴ ἀπάντησι τοῦ Νομάρχου, ὁ Χαμντῆ, ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζεται δραστηρίως διὰ τὴν ὑποδοχή. Βέβαια ὁ καλλωπισμὸς ἔγινε μὲ τὴν καταπίεσι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ τί σημασία εἶχε; Πενήντα λίρες ξοδέφανε γιὰ ν' ἀγοράσῃ ἴστὸ καὶ νὰ κρεμάσῃ ἐκεῖ ψηλὰ τὴν παντιέρα τους, τὴν ἡμισέληνο. Φύτεψε κῆπο στὴ μέση τῆς κωμοπόλεως καὶ ὑποχρέωσε τὸν Δήμαρχο νὰ στείλῃ καὶ ν' ἀγοράσῃ φανούς ἀπὸ τὴν Κων)πολι καὶ νὰ κρεμαστοῦν στὸν κῆπο γιὰ νὰ θαυμάσῃ ὁ Νομάρχης καὶ νὰ παινεθῆ ὁ Χαμντῆ. Διέταξε ν' ἀσβεστώσουν ὅλες τὶς πόρτες καὶ τὰ πεζοδρόμια καὶ ἔβαλε ν' ἀσπρίσουν δυὸ φορές τὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας γιὰ νὰ σβύσῃ τὸ γαλάζιο χρῶμα. Δὲν τὸ χώνευε, ἦταν βλέπετε τὸ Ἐθνικὸ μας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅσες δουλειές ἦσαν μισοτελειωμένες τὶς ἐπέσπευσε, ἔξαναγκάζοντας τοὺς ἔργατάς μὲ τὸ βούρδουλα νὰ τελειώνουν. Κι' ὅταν πιά ἦσαν ὅλα ἔτοιμα κι' ὁ Νομάρχης δὲν εἶχε ἔλθῃ ἀκόμη, κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου, τράθηξε στὴν Ἀδριανούπολι γιὰ νὰ τὸν πείσῃ ὁ ἴδιος νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ τσιφλίκι του, τὸ Σαμμακόβο. Δὲν τὸν βρῆκε ὅμως ἐκεῖ καὶ γύρισε. Μὰ μόλις ἔφθασε, ἔμαθε πῶς ὁ Χατζῆ Ἀντῆλ εἶχε θγῆ γιὰ περιοδεία συνοδευόμενος ἀπὸ τὴν σύζυγό του καὶ τὸν δεκαετῆ υἱό του. Σὲ λίγες μέρες θὰ ἔφτανε καὶ στὸ Σαμμακόβο. Πράγματι στὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου ἔφθασε στὴ πατρίδα μας. Λίγες μέρες πρὶν εἶχα ἐπιστρέψῃ κι' ἐγὼ στὴ γενέτειρά μου, ἀπὸ σπουδὲς στὴν Πόλι, καὶ θαύμασα μὲ τὶς ἐτοιμασίαι, μὰ καὶ ἀπόρησα μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς συμπατριώτας μας. Δὲν ἦσαν πιά οἱ ἴδιοι. Εἶχε χαθῆ τὸ κέφι κι' ἡ ζωντάνια καὶ ἀντὶ αὐτῶν ὑπῆρχε κατῆφεια καὶ θλίψις. Οἱ κάτοικοι ἀναμένοντες τὸν Νομάρχη καὶ ἐλπίζοντες νὰ μετριασθοῦν μὲ τὴν ἐπίσκεψι αὐτῆ τὰ βάσανά τους, ἐτοίμασαν μίαν ἄνευ προηγουμένου ὑποδοχή. Τὴν ὀρισθεῖσα ἡμέρα τῆς ἐπισκέψεως σύσσωμος ὁ λαὸς θγῆκε νὰ τὸν προῦπαντήσῃ. Οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων εἶχαν παραταχθῆ κι' οἱ προύχοντες τοῦ χωριοῦ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Δήμαρχο καὶ τὸν Μητροπολίτη Βιζύης Ἄνθιμο περίμεναν. Κάποια στιγμὴ φάνηκε ὁ Νομάρχης ἐπιβαίνων αὐτοκινήτου. Ήταν τὸ πρῶτο αὐτοκίνητο ποῦ, μέχρι τώρα, ἔφτανε στὸν τόπο μας, γιατί δὲν ὑπῆρ-

χε πρώτα κατάλληλος αὐτοκινητόδρομος. Τώρα ὅμως, ἄς εἶναι καλὰ ὁ Ἵποδιοικητὴς μας (!), εἶχε φτιάξει. Ἔτσι λοιπὸν ἀξιώθηκε τὸ χωριὸ νὰ δῆ αὐτοκίνητο! Ἄμα τῆ ἐμφανίσει ὁ κόσμος ὅλος τὸν ὑπεδέχθη μὲ θερμὰς ἐκδηλώσεις. Ὁ Δεσπότης, τὸν προσεφώνησε σὲ Τουρκικὴ γλῶσσα, κι' ἐκεῖνος, κολακευθεὶς προφανῶς, ἀνταπήντησε καταλλήλως. Συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τῶν προυχόντων εἰσήλθε στὴν πόλι θαυμάζων γιὰ τὰ ἔργα, ποὺ μὲ τὴν βία ἔφτιαξε ὁ Χαμντῆ. Φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Δημάρχου Περικλῆ Κι-ακίδη, ποὺ ἦταν τὸ πιὸ μεγάλο καὶ πιὸ καινούριο. Τὸ βράδυ φωταγωγήθηκε ὅλο τὸ χωριὸ κι' οἱ μαθηταὶ τοῦ Τουρκικοῦ Οἰκοτροφείου ντυμένοι μὲ ἀρχαία στολὴ γεννιτσάρων, φέροντες περικεφαλαίαν καὶ κρατοῦντες στὰ χέ-ρια δαυλοὺς ἀναμμένους ἔφθασαν κάτω ἀπ' τὸ σπίτι κι' ἄρχισαν νὰ ψάλλουν:

Ἐγ... Μουσλοῦμ Τουρκ Ἐβλατλαρῆ
καλπιτζίν μποῦ ταριζί, μπίν οὔτς
γιουζιομι σεκίζτε Τουρκ ναμουσοῦ
λεκελεντί ὦωχ... ὦωχ ὦωχ Ἴντικαμ... Ἴντικαμ.
Βαλκαλαρὶ μπιστὰν μπασᾶ Ἰλκανιζλέ
γικαγιαζαμίμ ὦχ, ὦχ Ἴντικαμ.

(δηλ. ἐκδίκησι γιὰ τὴ σφαγὴ τῶν γονέων των).

Τότε ὁ Χαμντῆ βγῆκε στὸ παράθυρο καὶ φώναξε μ' ὅλη τὴ δύναμι τῶν πνευμόνων του: «Ἡ ἐκδίκησι πλησιάζει, θὰ τὴν πάρωμε μὲ τὸ σπαθὶ μας». «Γιασσάα» (ζήτη) κραυγὴ λυσσαλέα βγῆκε ἀπ' τὰ στήθια τῶν παιδιῶν, ποὺ εἶχαν βρῆ τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο γιὰ νὰ φανατισθοῦν. Τὴν ἐπομένη ἡμέρα ὁ Νομάρχης ἐπεσκέφθη τὸ διοικητήριον, ποὺ κόντευε νὰ χτισθῆ, τὸ τέ-μενος ποὺ εἶχε τὸ ὄνομά του, αὐτὸ τὸν κολάκεψε πολὺ, τὸ οἰκοτροφεῖο καὶ τὰ Τουρκόπαιδα κι' ὕστερα ἐπιθεώρησε τὸν δρόμο, ἀφοῦ ἔκοψε πρώτα τὸ νῆμα τῆς ὁδοῦ γιὰ νὰ τὴν ἐγκαινιάσῃ πρῶτος αὐτὸς κι' ἡ οἰκογένειά του. Μετὰ ἔφιππος καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Χαμντῆ ἐπεσκέφθη τὰ ὑπόλοιπα ὑπο-διοικητικὰ διαμερίσματα, τὸ Καρατζᾶ Δαγ (Μεγαλόγγο) καὶ τὴν Θυνιάδα. Ὅταν ἐπέστρεψάν στὸ Σαμμάκοβο ὁ Δήμαρχος παρέθεσε πρὸς τιμὴν τοῦ Νο-μάρχου ἐπίσημο δεῖπνο μέσα στὸ δημοτικὸ κῆπο τῆς κωμοπόλεως. Εἶχε κα-ταβάλει κάθε φροντίδα νὰ στολίσῃ ὁμορφα τὸ μέρος, νὰ τὸ φωταγωγήσῃ. Γιὰ τὸ τραπέζι εἶχαν στρωθῆ τὰ πιὸ ὁμορφοκεντημένα τραπεζομάντηλα καὶ τὰ σερβίτσια γιὰ τὸ δεῖπνο, ἀρχαῖα κειμήλια καὶ ἀριστουργήματα κεραμοου-γικῆς εἶχαν ξεχωθῆ ἀπ' τὶς κασέλες τῶν πλέον εὐπόρων κατοίκων τοῦ χω-ριοῦ γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν φιλοξενούμενό τους. Ἡ κυρία Νομάρχου ἔμεινε ἔκθαμβος ἀπὸ τοῦτα τὰ σκεύη κι' ἀπ' τὰ κεντήδια καὶ τὰ πλεξίματα κι' ὅλο ρωτοῦσε νὰ μάθῃ, λέγοντας συνεχῶς «ἄφερμι, ἄφερμι» (εὐγε). Τὰ ἀπεκά-λεσε Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ ζήτησε ἀπ' τὸν Δήμαρχο νὰ προσλάβῃ μερικὰ κορίτσια ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο γιὰ νὰ τῆς μάθουν τὴν ὁμορφὴ αὐτὴ τέχνη. Ἐν τῇ μεταξὺ ὡς ποὺ νὰ σερβιορισθοῦν τὰ φαγητὰ ὁ Νομάρχης περιπατοῦσε στὸν

κῆπο, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Χαμντῆ. Κι' ὁ Χατζῆ Ἀντῆλ ἄρχισε νὰ τὸν ἐκθειάζῃ γιὰ τὰ κατορθώματά του, νὰ τὸν ὀνομάζῃ, ὡς φοβερὰ εἰρωνία, «Κιουτσούκ (μικρὸ) Ναπολέοντα» καὶ νὰ τοῦ λέγῃ ἀκόμη: «Πὼς ἂν ἡ Τουρκία εἶχε τέτοιους ὑπαλλήλους, τὰ σύνορά της θὰ ἐπεξετείνοντο ἴσαμε... τὸν Ἀτλαντικό». Σὲ λίγο σερβιρίσθηκαν τὰ φαγητά, ἐκλεκτώτατα, μαγειρευμένα ἀπὸ ἔμπειρα χέρια μαγείρων, πὺ εἶχαν κάμει πολλὰ χρόνια στὴν Πόλι μαθαίνοντας τούτη τὴν τέχνη, τῆς ἱκανοποιήσεως στομαχιῶν. Ὁ Νομάρχης ἔφαγε μὲ πολὺ ὄρεξι ἀπὸ τὰ παρατεθέντα. Στὸ τραπέζι εἶχαν παρακαθήσει ὁ Δεσπότης Ἀνθίμος, ὁ Δήμαρχος καὶ οἱ προύχοντες τοῦ τόπου. Ἐτοῦτοι ὅλοι τὸν προσφώνησαν πάλι μὲ τὴν σειρά γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσουν. Σὰν τελειώσε τὸ δείπνο ὁ Νομάρχης προσεκλήθη στὸ σπίτι τοῦ Χαμντῆ (πὺ ἀνῆκε στὸν Νίκο Ἀλβανὸ) γιὰ νὰ συζητήσουν, ποιὸς ξέρει τί θέματα. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα τοῦ ἐπισήμου δείπνου, τὰ ξαδέλφια μου, ὁ Δημήτρης Ι. Στεργιανοῦ, ὁ Γιάννης Τσάνταλης καὶ ὁ Θ. Β. Κιακίδης, γιὰ νὰ μ' εὐχαριστήσουν διοργάνωσαν μιὰ ἐκδρομὴ στὸ νερόμυλο τοῦ φίλου μας Γιάννη Σταμάτη. Ἐλεῖπα τόσο καιρὸ στὴ ξενητεία. Εἶχαν ἐτοιμάσει τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα, πὺ λένε, καὶ μαζὶ μὲ μερικὸς φίλους στρωθήκαμε κοντὰ στὸ ποτάμι, κάτω ἀπ' τὰ φημισμένα παχύσκια δένδρα. Τρώγοντας τὰ νόστιμα φαγητά μας τραγουδώντας μὲ τὴν συνοδεία ἑνὸς μανδολίνου, πὺ ἔπαιζε ὁ Πετράκης Σκεπαστιανός, καὶ χορεύοντας ξένοιαστοι κι' ἐλεύθεροι μακριὰ ἀπὸ Τούρκους, καὶ μ' ἀγάπη ἀδελφικὴ περάσαμε τὴν ἡμέρα μας καὶ κατάκοποι ἀπὸ χαρὰ καὶ εὐχαρίστησι γυρίσαμε στὸ χωριό, τὴν στιγμὴ πὺ εἶχε τελειώσει τὸ δείπνο. Τοῦτο τὸ γλέντι ὑπῆρξε καὶ τὸ τελευταῖο τῆς παιδικῆς μου ζωῆς. Πέσαμε νὰ κοιμηθοῦμε. Τὴν νύχτα ὅμως ξύπνησα ἀπὸ ἓνα φοβερὸ οὐρλιαχτὸ σκύλου. Ἐκλαιε ἀδιάκοπα καὶ πένθιμα κι' ἡ γιαγιά μου, μιὰ προληπτικὴ γρηοῦλα, ξυπνώντας καὶ κείνη ἀπὸ τοῦτο τὸ σκυλίσιο μοιρολόϊ εἶπε: «Ἄ γέν (θὰ γίνῃ) κακὸ δὲν ἔνε καλὸ σημάδι». Τὸ παράξενο εἶναι ὅτι τὸ ἴδιο ἀνέφερε κοιβεντιάζοντας κάποτε κι' ὁ Κ. Γ. Βουτσόπουλος. Ἦταν τὸ σκυλὶ τὸ κυνηγητικὸ τοῦ Π. Βαλαλά, πὺ εἶχε ἀνέβει σ' ἓνα ὕψωμα κι' ἔκλαιγε. Τρεῖς φορὲς τὴν ὥρα διώξει καὶ τρεῖς φορὲς ἐπέστρεψε συνεχίζοντας τὸ ἀνατριχιαστικὸν κλάμα του. Τί νὰ ἔβλεπε ἄραγε; Τὸ οὐρλιασμα συνεχίσθηκε μέχρι πὺ χάραξε. Ὁ σκύλος μὲ τοῦτο τὸ οὐρλιαχτὸ ἤθελε νὰ μᾶς προαναγγεῖλῃ τὸ τί μεγάλο κακὸ μᾶς περιμένε.

Ὁ φόνος τοῦ γιου τοῦ Νομάρχου.

Καὶ τὸ κακὸ ἔγινε τὴν ἄλλη μέρα. Ἐημέρωσε ἡ 21η Αὐγούστου 1915. Οἱ φιλοξενούμενοι τοῦ χωριοῦ μας ἀνεχώρησαν μὲ τὸ αὐτοκίνητό τους διὰ τὴν ἔδρα τους. Πρὶν ξεκινήσει ὁ Νομάρχης ἀπεχαιρέτισε τοὺς προύχοντας, εὐχαριστώντας τους γιὰ τὶς περιποιήσεις καὶ τὴν καλὴ ὑποδοχὴ. Ἐφευγε μὲ τὶς καλύτερες ἐντυπώσεις καὶ διαθέσεις καὶ μεῖς γεμάτοι καλὲς καὶ παρήγο-

ρες ἐλπίδες, τὸν προπέψαμε. Τὸν Νομάρχη ἐσυνώδευαν ὁ Χαμντῆ κι' ὁ Ἄχ-
μέτ μετ' ἐμὲ τ' ἄλογά τους. Σὰν φθάσανε στὸ βουνὸ «Γκράντος», μιὰ ὥρα ἔξω
ἀπ' τὸ χωριὸ μας, σταμάτησαν ἀπότομα μπροστὰ σ' ἕνα τεράστιο κορμὸ δέν-
δρου ποῦ εἶχε κλείσει τὸν δρόμο. Πρὶν καλὰ - καλὰ καταλάβουν πῶς ἔπεσε
τοῦτος ὁ ξύλινος ὄγκος, ἀκούστηκε μιὰ παρατεταμένη φωνὴ νὰ λέγη: «τε-
σλίμ» (παραδοθῆτε). Μέσα στὸ αὐτοκίνητο δὲν ἦταν κανεὶς ἄλλος ἐκτὸς ἀπ'
τὸν σωφὲρ, τὸν Νομάρχη, τὴν σύζυγό του καὶ τὸ παιδί τους, ποῦ καθόταν στὴ
μέση. Ἡ συνοδεία μὲ τοὺς ἐπίππους εἶχαν μείνει λίγο πιὸ πίσω κι' ἔτσι, οἱ
ἄνθρωποι ποῦ φώναξαν νὰ παραδοθοῦν δὲν τοὺς εἶχαν δεῖ. Ὁ Νομάρχης
δὲν κατάλαβε καὶ περίμενε νὰ ξανακούσῃ τὴν φωνή. Στὴν μικροαναμιονή
αὐτὴ ὁμοῦς φάνηκε κι' ἡ συνοδεία. Τότε οἱ δρᾶσται σὰν εἶδαν τοὺς χωροφύ-
λακες νὰ ἔρχονται καὶ κατάλαβαν ὅτι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ βάλουν στὸ χέρι
τὸν Βαλῆ πυροβόλησαν κατὰ τοῦ αὐτοκινήτου. Τέσσερες σφαῖρες πέσανε.
Ἡ μιὰ τραυμάτισε τὸν σωφὲρ, οἱ ἄλλες δυὸ χάλασαν τὸ αὐτοκίνητο κι' ἡ τέ-
ταρτη ἔκανε τὴν φοβερώτερη δουλειά, σκότωσε τὸ δεκάχρονο παιδί τοῦ Βαλῆ.
Τὸ βρῆκε στὸ κεφάλι καὶ τ' ἄφησε σχεδὸν στὸ τόπο αἰμόφυρτο. Ἡ μάννα του
σὰν ἄκουσε τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ εἶδε τὸ αἷμα νὰ πετάγεται ἀπ' τὸ κεφάλι
τοῦ παιδιοῦ της, λιποθύμησε. Ὁ Νομάρχης χαμένος κι' αὐτός, ἀπὸ τὸ ξαφ-
νικὸ κι' ἀπρόσμενο, προσπαθοῦσε νὰ συνεφέρῃ τὴν γυναῖκα του. Ἡ περι-
πολος ἐν τῷ μεταξύ, ἔτρεξε νὰ καταδιώξῃ τοὺς φονιάδες μαζί μετ' Ἀχμέτ.
Κι' ὁ Χαμντῆ, ποῦ μόλις ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν μάταιη καταδίωξι, οἱ ἄνθρωποι
τῶχαν σκάσει, πῆγε νὰ φροντίσῃ τὸ παιδί. Ἦταν πλέον πολὺ ἀργά. Ἀπὸ
τὴν πληγὴ τοῦ κεφαλιοῦ του ἔτρεχε πολὺ αἷμα κι' ὅπως εἶχε γύρει ἐπάνω
στὸ στήθος τοῦ ὑποδιοικητοῦ, τὸ σακάκι καὶ τὰ ροῦχα τοῦ τελευταίου εἶχαν
γεμίσει ἀπὸ τὰ αἵματα, εἶχαν γίνει κατακόκκινα. Ὁ ὑποδιοικητῆς μ' ἕνα
φορεῖο ποῦ ἐτοίμασαν, μετέφερε στὸν ὦμο τὸ νεκρὸ παιδί. Ὅταν μπῆκε στὸ
χωριὸ ἢ τραγικὴ πομπή, ἐμεῖς μόλις θγαίναμε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἦταν ἡμέρα
Κυριακὴ κι' εἶχαμε βρεθῆ στὸν ἱερὸ τόπο ὅλοι γιὰ νὰ εὐχαριστήσωμε τὸν
Θεὸ γιὰ τὸ μαλάκωμα τοῦ θεριοῦ κι' εἶδαμε τότε τὴν μοῖρα μας νὰ μπαίνει
κατακόκκινη. Ὁ Χαμντῆ ἄγριος ὅσο ποτὲ μπροστὰ, τὸ φορεῖο μὲ τὸ ἀθῶο
θύμα πιὸ πίσω, ὁ τραυματισμένος σωφὲρ καὶ πιὸ πίσω ὁ Νομάρχης πελιδ-
νὸς ὑποβαστάζων τὴν γυναῖκα του ποῦ ἔκλαιγε καὶ τρίκλιζε. Κανένας δὲν
μίλησε, ὁ θάνατος κι' ἡ καταστροφὴ ἄπλωναν τὰ χέρια τους ἀπάνω μας. Εἶ-
χαν παγώσει τὰ πάντα καὶ πρῶτα οἱ ψυχές μας. Ξέραμε ποιὸς θὰ σήκωνε ἀπὸ
τώρα κι' ἐκεῖθε τὸ σταυρὸ τοῦ μαρτυρίου. Ταλαίπωρο Σαμμάκοβο. Ὁ Νο-
μάρχης τράβηξε γιὰ τὸ τηλεγραφεῖο καὶ τηλεγράφησε στὴν Ἀδριανούπολι
καθὼς καὶ στὸν Ταλαὰτ πασᾶ, γιὰ νὰ ἀνακοινώσῃ τὸ τραγικὸ συμβᾶν ποῦ
τοῦ ἔλαχε. Τὸ γεγονός προξένησε τεράστιο ἀντίκτυπο καὶ ἰδίως μεταξὺ τῶν
Ἑλλήνων. Ἀναστατώθηκε ὅλος ὁ Νομός. Ὁ Μητροπολίτης Ἀνθίμος ἔ-
τρεξε νὰ συλλυπηθῆ τὸν ἄφοιρο πατέρα, μὲ πραγματικὴ συμπόνια, ἀλλ' ὁ

Νομάρχης δὲν τὸν ἐδέχθη. Ἄστραψε τὸ μάτι του σὰν τὸν εἶδε μπροστά του. Συνεχῶς φτάνανε συλλυπητήρια ἀπὸ τὴν Κων)πολι καὶ τὴν Ἀδριανούπολι γιὰ τὸν χαμὸ τοῦ παιδιοῦ του. Αὐτὸς ὅμως ἀμίλητος. Κάλεσε γιὰτὸ ἀπὸ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιῆς γιὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸν σωφὲρ του καὶ μαζί μ' αὐτὸν ἔσπευσαν οἱ ὑποδιοικηταὶ Βιζύης καὶ Βουνάρ Χισὰρ νὰ παρευρεθοῦν. Οἱ χωροφύλακες ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν καταδίωξι χωρὶς νὰ πιάσουν κανένα καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζουν ποῖοι ἔκαμαν τὸ ἔγκλημα. Αὐτὸ ἦτο πολὺ φοβερὸ γιὰτὶ ὅλες οἱ ἄδικες ὑποψίες πέσανε ἐπάνω στοὺς ὁμογενεῖς. Τὸ μῖσος δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ δοῦνε πιὸ μακρυνά. Ἐν τέλει ὁ Νομάρχης δὲν διέταξε συλλήψεις κι' ὅταν ἐπιδιωρθώθη τὸ αὐτοκίνητο ἔφυγε πίσω γιὰ τὴν ἔδρα του σέρνοντας τὸ κονφάρι τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ ράκος τὸ ψυχικὸ τῆς γυναίκας του. Πίσω ὅμως ἔμενε ὁ Χαμντῆ μὲ τὸ ματωμένο σακκάκι του καὶ τὴν μαύρη ψυχὴ του.

Τὰ ἐπακόλουθα τοῦ φόνου.

Τοῦτο τὸ φοβερὸ καὶ ἀπρόσμενο συμβάν ἔκαμε τοὺς ὁμογενεῖς νὰ ζωσθοῦν ἀπὸ μαῦρα φίδια. Ἐνοιῶθαν πιά πολὺ καλὰ τί τοὺς περίμενε. Ἐνα χέρι τοὺς ἔσφιγγε τὸ λαιμό, τὸ χέρι τοῦ τρόμου. Εἶχαν ὅλοι παραλύσει, προέχοντες καὶ λαός. Τί νὰ κάμουν; Πῶς νὰ ἐνεργήσουν; Ἦξευραν τὶς μαῦρες τρομερὲς κι' ἀνύπαρκτες ὑποψίες ποὺ πέρασαν ἀπ' τὸ μυαλὸ ὄχι τοῦ Βαλῆ, ἀλλὰ τοῦ Ἑποδιοικητῆ. Τώρα εἶχε συνοδεύσει τὸν Νομάρχη. Ὅμως σὲ λίγο θὰ γυρνεῖσε. Καὶ τότε; Πράγματι δὲν ἄργησε καθόλου νὰ ἐπιστρέψῃ. Ὁ Χαμντῆ συνώδευσε τὸν φεύγοντα Νομάρχη μέχρι Σκεπαστοῦ μαζί μὲ δυνατὴ ἀκολουθία. Ἐκεῖ τὸν ἄφησε καὶ γύρισε πίσω. Μόλις μπῆκε στὸ διοικητήριον ἔβγαλε διαταγὴ ποὺ ἔλεγε: «Ὅλοι οἱ Τούρκοι ὑπάλληλοι, στρατιῶται καὶ πολῖται, μποροῦσαν νὰ γυρίζουν ὀλοφοροῦντες μέσα στὴν χώρα καὶ νὰ προσέχουν τοὺς Ἕλληνας καὶ σὲ κάθε ὑποπτη κίνησι νὰ ἐπεμβαίναυν». Τ' ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας βγάξει ἄλλη διαταγὴ. Κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ βγῆ ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι του μετὰ τὴν δύσι τοῦ ἡλίου, μήτε πάλι τὸ πρωτὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολή, εἰς ἐνάντια περίπτωσι θὰ τουφεκίζεται ἐπὶ τόπου ἀπὸ τοὺς γυροφέροντας Τούρκους. Τὸ βράδυ ὅσοι ὁμογενεῖς γύριζαν ἀπ' τὶς ἐξωτερικὲς δουλειὲς τοὺς συνέλαβαν ὡς ὑπόπτους καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν. Τὸ πρωτὸ κι' ὅλας βράδυ ἄρχισε ἡ ἐκδίκησι. Οἱ Τούρκοι ποὺ τριγυροῦσαν τὴν νύχτα πήρανε πετρέλαιο κι' ἄλλες εὔλεκτες ὕλες μὲ ἀπόφασιν νὰ κάψουν τὰ Ἑλληνικὰ σπίτια. Περίχυσαν μὲ πετρέλαιο τὸ σπίτι τοῦ Δημήτρη Γαννίτη καὶ τὸ φούντωσαν. Τὸ γαϊδούρι ὅμως, στὸ σταῦλο, μὲ τὸ ἄναμμα τοῦ πετρελαίου, ἄρχισε ν' ἀνησυχῆ καὶ νὰ κλωτσᾷ τὰ ξύλινα τοιχώματα τοῦ σταύλου του. Σηκώθηκε ὁ νοικοκύρης γιὰ νὰ δῆ γιὰτὶ ἀνησυχεῖ τὸ ζῶο του κι' εἶδε τὴ φωτιά. Εὐτυχῶς ἦταν στὴν ἀρχὴ καὶ κατώρθωσε νὰ τὴν σβύσῃ μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του. Ἄν πετύχαινε ἡ φωτιά ἀσφαλῶς θὰ ξαπλωνόταν σ' ὅλη τὴ κομόπολι. Τὸ πρωτὸ σὰν βγῆκε ὁ ἥλιος καὶ

βγήκε ο κόσμος έξω μάθανε πώς κάποιος Έλληνας, που δούλευε στο δικαστήριο, βρέθηκε δολοφονημένος με μια σφαίρα στη πλάτη κοντά στο οικοτροφείο. Οί γείτονες είχαν ακούσει ξημερώματα τόν πυροβολισμό. Τοῦτο τὸ πρῶτο ἀθῶο θῆμα, βγήκε πρὶν ἀπ' τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου νὰ πάη στὴ δουλειά του. Τὸν εἶδε ἕνας Τοῦρκος δάσκαλος τοῦ οικοτροφείου ἔτσι πρωινὸ καὶ τοῦ ἔρριξε τὴν σφαίρα. Κανένας δὲν ἔκαμε ἀνάκρισι γι' αὐτόν. Καὶ τὸ βράδυ πιά τοῦ φόνου ἐπέτρεψαν στοὺς δικούς του νὰ τὸν πάρουν, νὰ τὸν κλάψουν καὶ νὰ τοῦ κάμουν ὅσα πρέπει σὲ νεκρό. Λίγο πρὶν ἀπ' τὸ μεσημέρι τῆς τρίτης ἡμέρας, μετὰ τὸ φόνο τοῦ παιδιοῦ, παρουσιάσθησαν στὸ Δήμαρχο δυὸ ἀσβεστοποιοί, ὁ Πολυχρόνης Τσαλτήρης κι' ὁ Ἰωακείμ Τρουλιανὸς καὶ τοῦπανε πὼς τὸν θένε νὰ τοῦ ποῦνε κάτι. Τοὺς πέρασε μέσα στὸ σπίτι καὶ ἔμαθε ὅτι τὴν προηγούμενη τοῦ φόνου βρισκόνταν κοντὰ στὸν "Αἰ Θανάση καὶ δούλευαν γρήγορα νὰ ἐτοιμάσουν μία ἀνάλογη ποσότητα ἀσβέστου πὸν τοὺς εἶχαν διατάξει. Τρέμανε τὰ πόδια τους ἀπὸ τὴν πείνα γιὰ τὸν εἶχαν ξεχάσει οἱ διευθύνοντες μιὰ καὶ κατεγίνονταν μὲ ἐτοιμασίες καὶ ἐξωραϊσμοὺς γιὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν Νομάρχη. Καὶ τὸ κακὸ ἦταν πὸν δὲν μπορούσαν νὰ φύγουν, γιὰ τὸ ἔπρεπε ὅπως δὴποτε νὰ φτιάξουν τὴν ὠρισμένη ποσότητα, ἀλλιῶς θὰ τοὺς τιμωροῦσαν. Ξαφνικὰ ἀπὸ τὸ ὕψωμα τοῦ δάσους ἀκούσανε ἕνα συνθηματικὸ σφύριγμα. Στραφήκανε κι' οἱ δυὸ κατὰ κεῖ κι' εἶδαν μιὰ σκιά μὲ τὴν κἀνη τοῦ ὄπλου στραμμένη ἐπάνω τους. Ἐλᾶτε ἐδῶ, διέταξε. Τρέξανε φοβισμένοι. Βρεθήκανε μπροστὰ σὲ τέσσερες Βουλγάρους ληστές. Τοὺς γνώρισαν. Ἦταν ὁ Στογιάνος, ὁ Γκόγκας, πὸν διητέλεσε χωροφύλακας ἐπὶ Βουλγαρικῆς κατοχῆς, ὁ Γιοβάνης Γράνδος, ὁ Φωτάκης ἀπ' τὸ Οὐζόν Μπουτσάκ καὶ ἕνας ἄλλος ἀπ' τὸ Τσακνοχώρι, ἀλλὰ πὸν δὲν ξέρανε τ' ὄνομά του. «Τί κάνετε ἐδῶ; τοὺς ρώτησαν. Τοὺς εἶπαν τί κάνουνε καὶ τί μαύρη πείνα τοὺς ἔδερε. Τοὺς λυπήθησαν καὶ τοὺς ἔδωσαν μισὴ πῆττα ἀπ' τὸ δισάκι τους. Τὴν ἄρπαξαν κι' ἄρχισαν νὰ τὴν τρῶνε. Τί κτίριο εἶναι αὐτὸ πὸν κτίζεται κοντὰ στὰ μνημόρια; ρώτησαν. Εἶναι τὸ νέο διοικητήριο. "Ὅλο τὸ χωριὸ ὑποφέρει γιὰ δαῦτο, μᾶς ἔχουν ξεθεώσει στὴ δουλειά καὶ στὸ ξύλο. Αὐτὸς ὁ πόλεμος μᾶς κατέστρεψε εἶπαν. Τί αὐτοκίνητο ἦταν αὐτὸ πὸν πέρασε χθὲς τὰ κατὰβραδα; ρώτησαν πάλι. "Α! φαίνεται θὰ ἦλθε ὁ Βαλῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἦτανε νᾶρθη. Ὁ Θεὸς νὰ τὸν φωτίση νὰ μᾶς καλλιτερέψη τὴ θέσι μας, εἶπαν καὶ σταυροκοπήθησαν. Αὐτὰ τοὺς ρώτησαν καὶ ἔφυγαν. Βγάλε συμπέρασμα ἐσὺ ποῦσαι καὶ γραμματιζούμενος, εἶπαν στὸ Δήμαρχο. Κι' ὁ Δήμαρχος κατάλαβε. Οἱ ληστές ἀπὸ τοὺς ἐργάτες ἔμαθαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ Νομάρχη καὶ μπῆκε στὸ μυαλό τους νὰ τὸν αἰχμαλωτίσουν καὶ νὰ ζητήσουν λύτρα, ὅπως ὁ Καπετὰν Ἀναστάσης ἔκανε μὲ τὸν Δαμὰτ Φερίτ πασᾶ καὶ τοὺς ξένους διπλωμάτες στὸ Σινικλῆ, πρὸ 25 περίπου ἐτῶν. Ἐξ ἄλλου αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύει καὶ τὸ σταμάτημα τοῦ αὐτοκινήτου μὲ τὸ κορμὸ τοῦ δένδρου. Δὲν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς. Ἐπιπροσθέτως οἱ Ἕλληνες δὲν

είχαν βάλει ποτέ κακὸ στὸ νοῦ τους γιὰ τὸν Βαλῆ. Γιὰ τὸν Χαμντῆ μάλιστα, ὄχι ὅμως γιὰ τὸν Νομάρχη, ποὺ περίμεναν νὰ καλλιτερεύσῃ τὴν θέσι τους. Γιὰτὶ δὲν ἦλθατε ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσετε τὶς ἀρχές γιὰ τὴν ἐμφάνισι τῶν κομιτατζήδων, ρώτησε ὁ Δήμαρχος. Πῶς Δήμαρχε; Πιεθαμένοι ἀπ' τὴν πείνα καὶ μαυρισμένοι ἀπ' τὸ ξύλο, πῶς νὰ παρουσιασθοῦμε στὸν Χαμντῆ, μέσα σὲ τέτοια ἐπίσημη ὥρα, γιὰ νὰ τοῦ ποῦμε ὅτι εἶδαμε τέσσαρες Βουλγάρους κομιτατζήδες; Δὲν θὰ μᾶς ἔσπαζε στὸ ξύλο; "Ἐτσι μείναμε χωρὶς νὰ φαντασθοῦμε ὅτι θὰ κάνατε τέτοιο κακὸ μετὰ». Αὐτὸ ἦταν τὸ μοναδικὸ ἔγκλημα τῶν Σαμμακοβιτῶν ποὺ τὸ πλήρωσαν πολὺ ἀκριβά. "Ἦστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν πληροφορία ἦλθαν κι' ἄλλες γιὰ τοὺς Βουλγάρους. 'Απ' τὸ Κωστή, ἓνα χωριὸ κοντὰ στὸ Σαμμάκοβο, μάθανε ὅτι ἐκεῖ ἐξέπνευσε ἓνας ἀπ' τοὺς τέσσαρες, ὁ Φωτάκης, τὸν ὁποῖον εἶχαν τραυματίσει στὴν καταδίωξι οἱ Τοῦρκοι. 'Απ' τὴν Τρουλιὰ μάθανε ὅτι ἀπὸ κεῖ εἶχαν πάρει ἀλείφει καὶ δυὸ ἀρνιά καὶ στοῦ Πολυχρόνογλου τὸ τσιφλίκι, χθὲς ἀκόμη, σφάξανε ἓνα ἀρνάκι, τὸ πήρανε καὶ τράβηξαν πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. 'Ακόμη, ὅτι τὸ φόνο τοῦ παιδιοῦ τὸν ἔκαμαν κομιτατζήδες, τὸ θεβαίωσαν καὶ ἐκπατρισθέντες Βούλγαροι (1). "Ὅσο γιὰ τὴν Τουρκικὴ περίπολο, τί παράξενο ἀλήθεια πρᾶγμα, δὲν ἀνεκάλυψαν τίποτε. Καὶ τότε ἔδωσαν τὴν γνώμη τους, ποὺ τὴν ὑπαγόρευε τὸ μῖσος, γιὰ βάσιμη πληροφορία: Οἱ Σαμμακοβίτες τῶκαμαν, ἀλλὰ μόλις εἶδαν ὅτι τοὺς κυνηγήσαμε κρύφτηκαν στὰ σπίτια τους. 'Ὁ Χαμντῆ σὰν ἄκουσε τὰς περιπόλους νὰ λένε αὐτά, ἔγινε ἔξω φρενῶν. Γεμᾶτος θυμὸ καὶ μανία, μὲ τὸ μαστίγιο στὸ χέρι, πηγαينوερχόταν μέσα στὴν αἴθουσα καὶ βρυχόταν σὰν λιοντάρη κλεισμένο στὸ κλουβί. Καλεῖ τὸν Κασήμ νὰ δοῦνε τί θὰ κάνουν. "Ἦστερα ἀπ' ὀλίγο ἦλθε τηλεγράφημα ἀπ' τὸν Νομάρχη, ὁ ὁποῖος διέταξε τὸν ὑποδιοικητὴ ν' ἀνακαλύψῃ τοὺς φονιάδες καὶ ἔδινε 600 χρυσὲς λίρες σ' ἐκεῖνον ποὺ θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀνακάλυψι. Πάνω σ' αὐτὸ πῆγε ὁ Δήμαρχος μαζί μὲ προύχοντας καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσε τὰ συμπεράσματα καὶ τὰς πληροφορίας ποὺ εἶχε. 'Ὁ Χαμντῆ τοὺς ἔδιωξε. Δὲν ἠθέλε ν' ἀκούσῃ. Δὲν παρεδέχετο ὅτι αὐτὸ τὸ ἔγκλημα δὲν τόκαμαν "Ἕλληνες, ἢ τουλάχιστον δὲν πλήρωσαν ἄλλους νὰ τὸ κάμουν. 'Απεφάσισε λοιπὸν μὲ τὸν Κασήμ νὰ συλλάβουν ὅλους τοὺς βοσκούς, τοὺς μυλωνάδες καὶ ἀσβεστάδες, ποὺ ἔμεναν ἔξω, νὰ τοὺς φέρουν στὸ διοικητήριον καὶ νὰ τοὺς ἀνακρίνουν. Οἱ χωροφύλακες ξαμολύθηκαν καὶ γύρισαν ἀφοῦ φέρανε ὅλους ἐκεῖνους ποὺ διέμεναν στὴν ἐξοχή, ἀπὸ δώδεκα ἕως ἑβδομήντα χρονῶν. Τοὺς μάζεψαν κι' ἄρ-

1. Διὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαλῆ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐξῆς ἐκδοχή, ἡ ὁποία ὑποστηρίζεται ὑπὸ τινῶν Σαμμακοβιτῶν. Διατείνονται λοιπὸν καὶ λέγουσι ὅτι οἱ φονεῖς τοῦ μικροῦ ἦσαν ὁμογενεῖς φυγόσπρατοι. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐκδοχή χρειάζεται ἀποδείξεις γιὰ νὰ σταθῇ, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ὑπάρχουν.

χισε ἡ ἀνάκρισι. Στὴν ἀρχὴ ὁ Κασῆμ, πῆρε ν' ἀνακρίνη τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ μὲ λεπτὰ προσπάθησε νὰ τὰ ξεγελάσῃ, νὰ ποῦν πῶς οἱ ὁμογενεῖς στέλνανε στοὺς ληστὲς ψωμί καὶ ἄλλα τρόφιμα μὲ τοὺς βοσκούς. "Ὅμως δὲν κάνανε τίποτε. Κι' ἄρχισε τὸ μαστίγωμα καὶ τὸ ράβδισμα τῶν μεγάλων. Μάταια ὅμως. Τότε βρέθηκε ὁ Ἐφιάλτης. Ἦταν ἓνα ἀπλοῖκὸ παιδί ἀπ' τὴν Τρουλιά, ἴσαμε δεκατεσσάρων χρόνων, τὸ ὄνομά του δὲν μαθεύτηκε ποτέ. Τὸ ξεγελάσαν, τοῦπαν πῶς θὰ τοῦ ἔδιναν ὅ,τι ἤθελε φτάνει νὰ ἐπαναλάμβανε ὅσα τοῦ ἔλεγαν. Αὐτὸ κατένευσε. Τὸ φέρανε μπροστὰ στὸν Χαμντῆ κι' αὐτό, σὰν καλομαθημένο ποίημα κατηγόρησε ἀσυναίσθητα πολλοὺς προύχοντας τῆς Τρουλιάς καὶ τοῦ Σαμμακοβίου. Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάθεσι διατάχθησαν συλλήψεις. Ὁ Χαμντῆ κι' ὁ Κασῆμ χάρισαν τὴν δουλειά τους. Ὁ πρῶτος πῆρε ν' ἀνακρίνη τοὺς προύχοντας κι' ὁ δεύτερος νὰ συνεχίσῃ, στὸ κάτω πάτωμα, μὲ τοὺς βοσκούς καὶ τοὺς μυλωνάδες. Ἡ πρώτη λύσσα τοῦ Χαμντῆ ξέσπασε ἐπάνω στὸ Ν. Κ. Δουκίδη, ἀπ' τὴ Τρουλιά. Τὸν μαστίγωσε ἄγρια μέχρι αἵματος μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια. Τοῦσπασε τὰ κόκκαλα κυριολεκτικῶς μέχρι πὺ λυποθήμησε. Ἔτσι τὸν μετέφεραν στὸ διπλανὸ δωμάτιο ὅπου ὁ Κ. Εὐκλείδης, φαρμακοποιός, στρατιώτης τότε, ἐκλήθη νὰ σταματήσῃ τὴν αἱμορραγία. Προσπαθῶντας αὐτὸς νὰ βγάλῃ τίς κάλτσες τοῦ Δουκίδη, ξεριζῶσε μαζί μ' αὐτὲς καὶ τὰ δάκτυλα τῶν ποδιῶν πὺ ἦσαν σπασμένα ἀπ' τὸ πολὺ καὶ ἀλύπητο ξύλο. Ἐπειδὴ ἡ αἱμορραγία δὲν σταματοῦσε, κατόπιν προτάσεως τοῦ Εὐκλείδη τὸν μετέφεραν σὲ συγγενικὸ σπίτι καὶ σώθηκε, γιὰ νὰ τραβήξῃ ἄλλα χειρότερα. Ὁ Χαμντῆ, σὰν τίγρις συνέχισε τὴν ἀνάκρισι σ' ἄλλον προύχοντα, τὸν Κύρκο. Ἔπρεπε νὰ μαρτυρήσουν ποιοὶ ἄλλοι ἦσαν ἔνοχοι στὸ φόνο. Τὸν χτύπησε κι' αὐτὸν ἄγρια κι' ἀφοῦ τὸν ἔφερε σὲ ἀθλία κατάστασι τὸν πέταξαν στὸ πεζοδρόμιο, ὅπου ἔκλαιγε καὶ φώναζε δυνατὰ ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς καὶ φριχτοὺς πόνους. Ἔτσι λοιπὸν τὸ διοικητήριο μετεβλήθη σὲ τόπο μαρτυρίου. Φωνὲς ἀπογνώσεως καὶ γοερὰ οὐρλιαχτά, ὄχι πιά ἀνθρώπων, ἀλλὰ τραυματισμένων ζώων, ξέφευγαν καὶ πλημμύριζαν τὴν ἀτμόσφαιρα. Οἱ χωροφύλακες ἐπ' ἔξω φύλαγαν ἐφ' ὄπλου λόγῃ σκοποί, γιὰ νὰ μὴν ἐνοχληθοῦν οἱ ἀφέντες τους ἀπὸ κανένα. Αὐτὴ ἡ φρικιαστικὴ ἀγωνία βάσταξε σωστὲς τέσσερις ἡμέρες. Ὁ Κασῆμ οὔτε κἂν τὸ παραδεχόταν, ὅτι ἦταν δυνατόν νὰ τὸ κάμουν Βούλγαροι αὐτὸ τὸ ἔγκλημα, κι' ἂν κανεῖς Ἕλληνας ἐπέμενε σ' αὐτὴ τὴν γνώμη, τὸν ἔδερνε τόσο πολὺ, ὥστε τὸν ἀνάγκασε νὰ λέῃ ὅτι οἱ δοῦνται ἦσαν ὁμογενεῖς.

ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΓΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟ

Τὸ διάταγμα γιὰ τὸν ἐκπατρισμὸ πὺ ἐξέδωσε ἡ κυβέρνησι ἔγινε γνωστὸ στὸ Χαμντῆ ὀκτῶ μέρες μετὰ τὸ φόνο, στίς 31 Αὐγούστου καὶ στοὺς Ἕλληνας τὴν παραμονὴ τῆς ἐξώσεως. Τὸ διάταγμα μπῆκε σ' ἐφαρμογὴ ἔτσι ἀπότομα, ὅπως ξαφνικὰ βγῆκε. Δὲν τὸ περίμενε κανεῖς, μήτε κι' αὐτὸς ὁ

Χαμντή. Τέσσερες μέρες μετά από τὸ φόνο, ἀφοῦ βασάνισε τόσο κόσμο, κι' ἔφαξε παντοῦ, ἀφοῦ ἐνοχοποίησε τοὺς πάντας ὁ Χαμντή, καὶ δὲν ἀνεκάλυψε τίποτε θάσμιο, ποὺ νὰ δικαιολογῆται στὴν ψυχὴ του ἢ τὴση θηριωδία, ἄρχισε ν' ἀνησυχῆ: Τί γνώμη θὰ εἶχε γι' αὐτὸν ὁ Νομάρχης; Θὰ τὸν καταλόγιζε μεταξὺ τῶν ἀνικάνων ἂν δὲν εὔρισκε ἀμέσως τοὺς δράστας; Σκέφθηκε, πέρνοντας γιὰ ἐπικουρία καὶ τὸ μυαλὸ τοῦ Κασήμ, βασανίστηκε καὶ στὸ τέλος τὸ νοσηρὸ κεφάλι του γέννησε ἓνα τέρας. Τὸ τερατώδικο μυαλὸ του σοφίστηκε μιὰ διπλὴ κατεργαριά, ἀπὸ τὴν μιὰ νὰ καλύψῃ τὴν βλακώδη του ἀνικανότητα-κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ πετύχῃ τὴν τελεία ἐξόντωση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Πληροφόρησε λοιπὸν τὸν Νομάρχη, ποὺ βρισκόνταν τότε στὴν Πόλι, μὲ τὸν πιὸ πομπώδη τρόπο, ὅτι ἀνεκάλυψε τοὺς δράστας τοῦ ἐγκλήματος. Αὐτοὶ συγκαταλέγονται μεταξὺ ὄλων ἐν γένει τῶν ὁμογενῶν Ἑλλήνων τοῦ Σαμμακοβίου καὶ τῆς γύρω περιφέρειας. Καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀποδείρας ἐναντίον του, γιὰ αὐτὸν πῆγαιναν νὰ σκοτώσουν κι' ὄχι τὸν γιό του, ὑπῆρξε πολιτικὴ κι' ἐπαναστατικὴ. Ὑπάρχει ἐδῶ στὸ Σαμμιάκοβο κοιτάτο μυστικὸ μὲ προθέσεις ἐπαναστατικὲς, τὸ ἀνακάλυψε τὸ ἀστυνομικὸ του δαιμόνιο, καὶ μέσα σ' αὐτὸ εἶναι ἀνακατεμένοι ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς περιοχῆς ἀπὸ ὀκτὼ χρονῶν κι' ἐπάνω καὶ σὰν πρώτη ἐνέργεια τούτου τοῦ κοιτάτου ἤθελαν νὰ εἶναι ὁ φόνος τοῦ Βαλῆ, καὶ τὸ τονίζει αὐτό. Ὁ Νομάρχης σὰν πῆρε τούτη τὴν εἶδησι τοῦ πιστοῦ του Χαμντή, τρέχει ἀμέσως στοὺς Ὑπουργούς, ἄλλα ξεφτέρια τοῦ πνεύματος, καὶ τοὺς ἀνακοινώνει τὶς πληροφορίες. Κι' αὐτοὶ οἱ Ὑπουργοί, ἀντὶ νὰ στείλουν ἐπιτροπὴ νὰ ἐξετάσῃ τὰ πορίσματα τοῦ Ὑποδιοικητῆ μὲ πνεῦμα ἀνεπηρέαστο καὶ νὰ συντάξῃ τὰ δικά της συμπεράσματα, ἔβγαλαν διάταγμα. Ἀποφάσισαν τὸν ἐκπατρισμὸ τῶν Σαμμακοβιτῶν καὶ τῆς περιφέρειας ὀλοκλήρου καὶ τὴν μεταφορὰ τους στὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῆς 26ης Μαΐου 1914. Ἔτσι θὰ πέθαιναν ἀπ' τὴν πείνα καὶ τὶς κακουχίες. Οἱ Τοῦρκοι θὰ γλύτωναν ἀπ' τὴν κακὴ σπορά. Μαζὶ μὲ τὸ διάταγμα ἀπέστειλαν καὶ καμιὰ ἑκατοστὴ Νεότουρκους, λεβέντες τοῦ κοιτάτου, αἰμοβόρους ἐγκληματίας καὶ καθάρματα μαζεμένα ἀπὸ τὶς τέσσερες γωνιὲς τῆς Τουρκίας, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν «ὄπου δεῖ». Ἡ εἰδικότης τους ὑπῆρξε ἡ σφαγὴ, εἶχαν μάλιστα ἐκπαιδευθῆ εἰδικὰ στὴν ὁμαδικὴ σφαγὴ, τὴ δολοφονία καὶ τὴν ἐξόντωση τῶν ἀντιπολιτευομένων τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κοιτάτου. Αὐτοὶ ὅλοι ἦσαν Ἄλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι πρόσφυγες ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, γεμάτοι μῖσος κατὰ τῶν Ἑλλήνων ποὺ εἶχαν καταλάβῃ τὴν πατρίδα τους. Ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ Κοιτάτου «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος» γιὰ τοὺς σκοποὺς ποὺ εἶπαμε πάρα πάνω. Ἡ βραμία τους καὶ ἡ ἀγριάδα ποὺ προκαλοῦσε καὶ μόνη ἢ παρουσία τους θὰ μείνουν ἀνεξίτηλα στὴ μνήμη. Εἶχαν κάτι μαῦρα μακρὰ γένια καὶ μιὰ κοτσίδα ποὺ ἔβγαине ἀπὸ τὸ καλπάκι τους. Μύριζαν σὰν γουρουνία κι' ἦταν ἀδύνατο νὰ τοὺς πλησιάσῃς καὶ νὰ σταθῆς κοντὰ τους πολὺ ὥρα. Στὰ χέρια κρατοῦσαν

χειροβομβίδες και είχαν ὅλη τὴν διάθεσι νὰ τις ρίχνουν ὅπου μπορούσαν. Ἐτσι μπῆκαν στὴ κοιμόπολι μας μαζί με τὸν ἀρχηγό τους, τὸν φημισμένο κακοῦργο Ζιὰ βέη, τὸν ἄκρως ἀντίθετον τοῦ προηγουμένου ὁμωνύμου ὑποδιοικητοῦ μας. Ὁ αἰμοχαρῆς αὐτὸς κατήγετο ἀπ' τὴ Μακεδονία κι' εἶχε καταδικαστεῖ σὲ δέκα πέντε χρόνια εἰρκτὴ στὴν Βουλγαρία. Εἶχε ὅμως δραπετεῦσει και ἐλθὼν στὴ Κων)πολι κατετάχθη ὡς ἐθελοντῆς στὸ τάγμα τῶν σφαγέων τοῦ κομιτάτου. Ἡ θηριωδία και ἡ ἀγριότης του τὸν ἔκαμαν ἀρχηγὸ ἑνὸς τμήματος πὸ ἐφθασε στὸ Σαμμάκοβο. Τόσο βάρβαρος και βίαιος ἄνθρωπος ὑπῆρξε πὸ δὲν τὸν ἀνέχθησαν μήτε οἱ ἴδιοι οἱ στρατιῶται του και τὸν δολοφόνησαν μιὰ νύχτα ὅπως μάθαμε ἀργότερα. Ἡ τρομοκρατία ξεδιπλώθηκε και φανερώθηκε ἀκέραιη. Κάποτε ἔτσι ἀπὸ παιδικὴ ἀφέλεια, ρώτησα ἕνα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νεοφερμένους στρατιῶτες, σὲ πὸ λόχο και τάγμα ἀνήκει κι' ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησε. «Μπιζ μπουνταλᾶ ἀσκέρ ἰζ» (ἐμεῖς εἴμαστε ὁ τρελλόστρατος). Πὸ τέλειος χαρακτηρισμὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ δοθῆ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀφελὴ ἀπάντησι. Κι' ὁ Χαμντῆ τοὺς ὑπεδέχθη με ἐξαίρετη χαρά. Ἦσαν τ' ἀδελφια του ἐν σφαγῇ και τυραννίᾳ. Ἐμεῖς ἐν τῷ μεταξύ, περνούσαμε νύχτες τρόμου και ἀγωνίας. Οἱ ἄνδρες τῶν περισσοτέρων οἰκογενειῶν εἶχαν συλληφθῆ. Κι' ἐπειδὴ δὲν χωροῦσε πλέον ἄλλους τὸ διοικητήριον, γέμισαν και τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο ἀπὸ φυλακισμένους. Οἱ τζανταρμάδες (χωροφύλακες) τοὺς ξυλοκοποῦσαν μέρα νύχτα γιὰ νὰ ὁμολογήσουν. Οἱ γυναῖκες πάλι με τὰ παιδιὰ τους εἶχαν μαζευθῆ ἀνὰ τρεῖς ἢ τέσσαρες οἰκογένειες γιὰ νὰ ἀλληλοπαρηγοροῦνται και νὰ πέρνουν κουράγιο μεταξύ τους. Περίμεναν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ ξεσπάσῃ τὸ κακὸ, ἡ σφαγὴ. Τέτοια φήμη εἶχε βγῆ, πὸ τὴν ἐνίσχυε και ἡ παρουσία τῶν Τουρκαλβανῶν. Κατέφθασε ἐπίσης ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες κι' ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς Ἀδριανουπόλεως, εἰδικὸς στὶς ἀπελάσεις χωριῶν, εἶχε διαπρέψει στὶς προηγούμενες, με πλήρη ἐξουσία στὰ χέρια του. Ἐτσι λοιπὸν μαζεύτηκε ὅλο αὐτὸ τὸ σκυλολόδι πὸ με λαχτάρᾳ ἀληθινὴ περίμενε νὰ τοῦ ποῦν — σφάξε! κι' ἐκεῖνο εἶχε ἀκονισμένα ἔτοιμα τὰ μαχαίρια του γι' αὐτό. Ὅμως τέτοια διαταγὴ δὲ βγῆκε, γιὰτὶ οἱ σωφρονέστεροι Τοῦρκοι σκέφτηκαν ἀντὶ σφαγῆς, κάτι καλλίτερο, τὸ τέλειο ξεριζώμα. Ἐτσι θὰ ἐκαρποῦντο ὅτι θὰ ἔμενε. Ἀφοῦ εἶχαν πάρει τὰ χρήματα, τὰ ζῶα και τοὺς ἄνδρες ἔμεναν τὰ κτήματα και τὰ σπίτια. Κι' αὐτὰ γιὰ νὰ τὰ πάρουν ἔπρεπε πρῶτα νὰ βγοῦν οἱ νοικοκυραῖοι. Ἐτσι βγῆκε διαταγὴ στὶς γύρω ὑποδιοικήσεις νὰ στείλουν ἀμάξια, ὅσο τὸ δυνατό πὸ πολλά, γιὰ τὴν μεταφορὰ τῶν κατοίκων. Ἐπίσης διετάχθη ἡ περισυλλογὴ ὄλων τῶν ζώων τῶν διαφόρων κτηνοτρόφων ἀπὸ τὰ δάση και ἡ συγκέντρωσις των στὸ Σαμμάκοβο καθὼς και ἡ μεταφορὰ ὄλων τῶν ἐπίπλων και τῶν σκευῶν στὴν ἐκκλησία. Τὸ ἴδιο ἔγινε και στὴν Τρουλιὰ κι' Ἁγιο Στέφανο. Μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ Χαμντῆ ἐπῆγε στὴν Τρουλιὰ κι' ἐξηνάγκασε τοὺς Τρουλιανούς με τὸ μαστίγιο και ὑπὸ βροχὴν νὰ συγκεντρώσουν ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ

διαστήματος τὰ ὑπάρχοντα οἰκιακὰ σκευή καὶ ἔπιπλα στὴν ἐκκλησία. Πολλοὶ ἀπὸ τὸ φόβο τους μήτε τὰ ἀξίως πράγματα δὲν κράτησαν ἐπάνω τους κ' ἀκόμη, μέσα σ' αὐτὲς τὶς τραγικὲς στιγμὲς, οὔτε τὰ κλινοσκεπάσματά τους δὲν σκέφτηκαν νὰ πάρουν. Κι' ἀφοῦ τέλειωσε τὸ μάζεμα ὁ ὑποδιοικητὴς δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἐπιστρέψουν στὰ σπίτια τους, ἀλλὰ τοὺς ἄφησε νὰ διανυγτερεύσουν στὸ ἔπαιθρο, κάτω ἀπὸ ραγδαία βροχή. Στὶς 2 Σεπτεμβρίου τὸ βράδυ ἔφτασαν στὴ κοιμόπολί μας οἱ βοδάμαξες ποὺ εἶχαν ζητήσει. Γέμισε ὁ τόπος ἀπὸ καμιὰ ὀκτακοσάρια ἀμάξια καὶ πάρα πάνω, σταλμένα ἀπ' τὰ περὶχωρὰ. Καὶ μεῖς μὴ ξέροντας τίποτε, ἀρχίσαμε ν' ἀνηγοῦμε. Τί τὰ θέλουν τόσα ἀμάξια; Κακὸς οἰωνός. Δὲν ἄργησε νὰ διαλυθῇ ἡ ἀπορία μας. Τελλάλης (κῆρυκας) βγήκε καὶ φώναξε τὴν διαταγὴ τοῦ ἐκπατριμοῦ. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀμάξες τὶς ἔστειλαν στοὺς Τρουλιανούς πρωτὶ - πρωτὶ, ποὺ ἕνας Θεὸς καὶ αὐτοὶ ξέρουν πὼς πέρασαν ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἕως νὰ ξημερωθοῦν. Ἐδόθηκε ἕνα ἀμάξι σὲ κάθε τέσσαρες οἰκογένειες, μὲ 4 λίρες τὸ ἀγῶγι ἢ κάθε μία καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ πάρουν ἕνα κλινοσκεπάσμα καὶ τροφὴ τεσσάρων ἡμερῶν τοὺς ἔδιωξαν. Μὲ τὴν συνοδεία χωροφυλάκων τράβηξαν γιὰ τὸ ἄγνωστο. Ὁ Χαμντὴ ἀφοῦ ἔκαμε τὴν δουλειά του στὴ Τρουλιὰ γυρίζει στὸ Σαμμάκοβο. Μαζεύει τοὺς εὐπόρους προύχοντας καὶ διατάζει νὰ καταβάλουν 800 λίρες γιὰ τὴν τελεία ἀνοικοδόμησι τοῦ Διοικητηρίου. Τοῦ τᾶδωσαν, τί νᾶκαναν; Κι' ὕστερα βγήκε πάλι ὁ τελλάλης. Νὰ παραδοθοῦν ὅλα τὰ σιτηρὰ καὶ νὰ μὴ πωληθῇ τίποτε, διότι θὰ τιμωροῦσε μὲ σῆρατοδικεῖο, τουτέστι θάνατο, πωλητὴ καὶ ἀγοραστή. Ὅλα τὰ μαγαζιά νὰ κλείσουν καὶ τὰ κλειδιά νὰ τὰ παραδίδουν στὸν Κασὴμ ἢ στὸν Ἀχμέτ ἐφέντη. Νὰ πάρη ὁ καθένας ἀπὸ μιὰ ἐνδυμασία, ἕνα κλινοσκεπάσμα καὶ τροφὴ τεσσάρων ἡμερῶν καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμος γιὰ δρόμο, μόλις διαταχθῇ. Τὰ ὑπόλοιπα πράγματα στὴν ἐκκλησία. Κι' ἀφοῦ εἶχε γεμίσει πιά αὐτή, τὰ φέρονε στὸ ξενοδοχεῖο τοῦ Δημάρχου. Καὶ θυμᾶμαι μὲ συντριβή, τὸν Δήμαρχο Π. Κιακίδη, (δὲν τὸν εἶχαν συλλάβει ἀκόμη), μαζί μὲ τὸν ὑπάλληλό του Δημήτρη Γιαννούλη, νὰ κλειδαμπαρώνη τὶς πόρτες τοῦ πελώριου ξενοδοχείου του καθὼς καὶ τῶν ἄλλων καταστημάτων του καὶ νὰ δίδη τὰ κλειδιά στὸν Κασὴμ ποὺ στεκόταν πρὸς κεί φωνάζοντας κάθε τόσο «Τσαμπούκ — τσαμπούκ» (γρήγορα - γρήγορα). Κι' ὅταν τὰ ἔδωσε, γύρισε κοίταξε τὸ κτῆμα του, ποὺ μὲ τόσο κόπο, αἷμα καὶ ἰδρῶτα τίμιο ἔκτισε καὶ εἶπε μὲ βουρκομένα μάτια κατάγλωμος: «Τετέλεσται». Πόση πίκρα κ' ἀπελπισία. Κι' ὁ Μητροπολίτης; Αὐτὸς εἶχε ἐγκλεισθῇ στὸ σπίτι ποὺ διέμενε καὶ ἐφυλάγετο ἐδῶ καὶ τέσσαρες μέρες ἀπὸ χωροφύλακες γιὰ τὸν θεωροῦσαν ὡς ἕνα ἐκ τῶν κυρίων συντελεστῶν τοῦ πραξικοπήματος κατὰ τοῦ Χατζῆ Ἀντῆλ. Ἔτσι κλεισμένος ἐξ ἄλλου δὲν μπορούσε ν' ἀκουσθῇ ἀπὸ πουθενὰ ἢ φωνὴ του, οὔτε στὸ Πατριαρχεῖο, μήτε στὶς ξένες πρεσβεῖες. Κατὰ τὸ βράδυ ἄρχισαν νὰ καταφθάνουν τὰ πρῶτα καρβάνια τῶν προσφύγων τῆς Τρουλιᾶς. Ὁ οὐρανὸς ἔβρεχε, λὲς κ' ἔκλαιγε

κι' αὐτὸς γιὰ τὸ κατάντημα καὶ μέσα στὴ λάσπη τὴν βαθειὰ τῶν δρόμων, βρεμένοι μέχρι κόκκαλο οἱ Τρουλιανοί, νὰ σπρώχνουν τὶς βωδάμαξες καὶ νὰ βοηθοῦν τὰ βώδια, γιὰ νὰ μὴ κολήσουν μέσα σὲ κείνο τὸ βουρκο ποῦχε σχηματισθεῖ. Ἐξαντλημένοι, ρακένδυτοι, σκέλεθρα μοναχά, ἀπ' τὸ δράμα καὶ τὴν ἀγωνία, δὲν εἶχαν τὴ δύναμι νὰ σπρώξουν καὶ τότε ἐρχόταν οἱ χωροφύλακες καὶ μὲ βέργες ἀπὸ κρανιά τοὺς κτυποῦσαν νὰ προχωρήσουν. Τραγικὸ ἀληθινὰ τὸ θέαμα ποὺ ἀντικρούσαμε, πράγμα ποὺ κι' ἐμεῖς αὔριο θὰ τὸ συνεχίζαμε. Σπάραξε τὴν καρδιὰ τοῦτο τὸ ξεριζώμα. Οἰκογένειες χωρὶς προστατῆτες, γιὰ τὴν ἀδέλφια κι' οἱ πατεράδες ἀρπαγμένοι λείπανε στὶς βαρειῆς δουλειῆς τῶν δρόμων καὶ τοῦ πολέμου, σὺν σκλάβοι στρατιῶτες, γονεῖς ποὺ τὰ γεράματα τοὺς εἶχαν τσακίσει κυριολεκτικὰ τὴν ράχη, χωρὶς παιδιά, μὲ τὶς περιουσίαις τους ἐγκαταλελειμμένες σὲ ξένα χέρια, παιδιά χωρὶς γονεῖς νὰ τὰ προστατέψουν, τραβοῦσαν τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας, τὸ δρόμο τοῦ Πολγοθᾶ τῆς φυλῆς, ποτισμένοι μὲ τὸν πόνο καὶ τὴν πίκρα, ριγμένοι στὸ δρόμο τῶν στερήσεων καὶ τῶν κακουχιῶν, στὸ δρόμο τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν βασάνων, στὸ δρόμο τοῦ θανάτου, τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐξαφανίσεως, συντριμμένοι ἀπὸ τὴν ἀτιμία καταρρακωμένοι ἀπὸ τὴν θηριωδία, ἔλεινοι καὶ τρισάθλιοι ἀπὸ τὴν γύμνια, σκελετωμένοι ἀπὸ τὴν πείνα, πικροχολιασμένοι ἀπὸ τὴν στενοχώρια, τραβοῦν τὸ δρόμο τοῦ χάρου. Σωτήρα Ὑψιστε σῶσέ τους. Περνάνε μέσα στὸ χωριό. Βγήκαμε νὰ δοῦμε τί μᾶς περίμενε καὶ μᾶς αὔριο. Ἀμίλητοι σταθήκαμε στὶς γωνιές, κάτω ἀπ' τὸ νερὸ ποὺ ἔρριχναν τὰ οὐράνια. Καὶ οἱ ὁμογενεῖς, τὰ ἀδέλφια τῆς Τρουλιᾶς, γύριζαν καὶ μᾶς θωροῦσαν, λογάριαζαν τί θὰ τραβούσαμε καὶ μεῖς μὲ τὴ σειρά μας καὶ δὲν φώναζαν μήτε κραύγαζαν ἀλλὰ σεμνοὶ καὶ ταπεινοὶ γιομάτοι εὐγένεια, κρύβανε τὸν πόνο στὴ καρδιὰ βαθειὰ καὶ μόνο ἓνα δάκρυ ἀνάμεσα σ' ἓνα πικρὸ χαμόγελο ξέφευγε, ἓνα δάκρυ ἀποχαιρετισμοῦ κύλαγε. Ἐνα δάκρυ, ποὺ ἦταν ἀδύνατο νὰ συγκρατηθῆ, ἀυλάκωσε τὶς σεβάσιμες ὄψεις τῶν γερόντων, ποὺ κατρακύλησε ἀθόρυθα στὰ χλωμὰ παιδικὰ πρόσωπα. Ἀναφυλλητοῦ δάκρυ πότισε τὰ ὄμορφα μάγουλα τῶν λυπημένων γυναικῶν, γιὰ τοὺς ἄνδρες ποὺ χάσανε, κι' ἓνα στερνὸ δάκρυ μπόρεσε κι' ἀνάβλυσε ἀπ' τὰ μάτια τῶν μανάδων γιὰ τὰ χαμένα παιδιά τους. Στερνὰ δάκρυα στερνῆς σκάσης, ποὺ ἀνακατεύθηκαν μὲ τὴν λάσπη τοῦ τόπου τους. Σὺν φαντάσματα ἀπόκοσμα, σιωπηλὰ πέρασαν μπροστὰ μας δίδοντας ἔτσι τὸ παράδειγμα τῆς ἐγκαρτερήσεως. Ὅσοι ἀπ' τοὺς Τρουλιανούς πέρασαν κι' οἱ Ἀγιοστεφανῖτες, τὸ ἴδιο συγκρατημένοι. Ἐκίνησαν μὲ τὸν παπᾶ τους μπροστὰ ποὺ τοὺς ἐμψύχωνε, ὅμως ἡ Τουρκικὴ βία θέλησε νὰ στερήσῃ κι' αὐτὴ ἀκόμη τὴν στερνὴ παρηγοριά. Τὸν ἄρπαξαν καὶ τὸν ἔσυραν πίσω στὸ χωριό του, γιὰ νὰ συνεχισθῆ τὸ μαρτύριό του. Ἐτσι ἔπεσε μαύρη, ἐκείνη ἡ νύχτα τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου καὶ πλάκωσε μὲ φόβηρα τὶς καρδιές μας.

Παρασκευή 4 Σεπτεμβρίου 1915.

Οί κακοῦργοι ὅλη ἐκείνη τὴ νύχτα γυροφέρνανε καὶ μπαίνανε στὰ σπίτια γιὰ νὰ κοιμηθοῦνε. Πολλοὶ ἔτσι δὲν τόλμησαν νὰ πᾶνε νὰ πάρουν μίτη στρώμα ἀπ' τὸ σπίτι τους. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς νύχτας ἀκούγες τὰ κλάματα καὶ τὰ βογγητὰ πὸν ἔβγαιναν ἀπ' τὸ σχολεῖο καὶ τὸ διοικητήριο. Ποῦ καὶ ποῦ πέφτανε μπαταριές καὶ τὰ σκυλιὰ οὐρλιαζαν ἀπαίσια σὰν νὰ τὰ βασάνιζαν κι' αὐτά. Κανένας δὲν μπόρεσε νὰ κλείσῃ μάτι ἐκείνη τὴν νύχτα. Κάποτε πιά ἄρχισε νὰ χαράζῃ. Κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἡ βροχὴ εἶχε σταματήσει κι' ἓνα ἀεράκι ἀπαλὸ σὰν χᾶδι, εἶχε διώξει τὰ σύννεφα. Τέλος βγήκε ὁ ἥλιος καὶ φώτισε μὲ τ' ἄπλετο φῶς τὴν τραγικὴ ἡμέρα 4ης Σεπτεμβρίου. Τὸ πρωτὶ πῆραν οἱ Σαμιακοβίτες τὴν ἐντολὴ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ τόπο πὸν γεννήθηκαν. Ἀμέσως ἄρχισαν μὲ μιὰ ἀσυνήθιστη ἐνεργητικότητα νὰ ἐτοιμάζονται. Γυναῖκες τρέχανε νὰ φέρουν τὰ πράγματά τους, νὰ τὰ φορτώσουν στ' ἀμάξια, ὅσοι ἄνδρες ἦσαν ἐλεύθεροι τρέχαν γιὰ τὰ τρόφιμα, οἱ ἀμαξάδες φρόντιζαν γιὰ τὰ ζῶα τους καὶ ζητοῦσαν νὰ τοὺς προπληρωθῇ τὸ ἀγῶγι, παιδάκια τράβαγαν τὶς μαννάδες τους ἀπ' τὶς φοῦστες φοβισμένα γι' αὐτὴ τὴν παράξενη ἐτοιμασία. Ἡ μάννα μου ἄρχισε κι' αὐτὴ νὰ φορτώνῃ τ' ἀμάξι πὸν μᾶς παρεχωρήθη καὶ γιὰ νὰ προπληρώσῃ τὸν ἀμαξᾶ ἀναγκάσθηκε νὰ δανεισθῇ ἀπὸ ἓνα συγγενῆ μας. Ἀφοῦ τακτοποιήθηκαν κάπως τὰ πράγματα στ' ἀμάξια, τρέξανε οἱ ἄνθρωποι ν' ἀποχαιρετήσουν τοὺς δικούς τους, πὸν τοὺς εἶχαν κλεισμένους στὸ σχολεῖο καὶ τὸ διοικητήριο. Τρέχω κι' ἐγὼ κοντὰ στοὺς πολλούς. Ἐκεῖ στὸν περίβολο τοῦ Παρθεναγωγείου τοὺς ἔχουν κλεισμένους. Εἶναι ματωμένοι, πρησμένοι ἀπ' τὸ ξύλο, ὅμως γαλήνιοι. Ὁ καθένας ξεχωρίζει τὸν δικό του, τὸ παιδί του, τὸν πατέρα του, τὸν ἀδελφό του, τὸν φίλο του. Ἀποχαιρετιοῦνται ἄλλοι ἀπὸ κοντὰ κι' ἄλλοι ἀπὸ μακρὰ, γιὰ τὴν δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τοὺς πλησιάσουν. Νά, ἐκεῖ εἶναι κι' ὁ λεβέντης Κ. Θ. Τζάρτος. Τὸν ἀποχαιρετοῦν οἱ πατριῶτες καὶ κείνος κλαίει σὰν παιδί. Μέσ' τὰ ἀναφυλλητὰ ψελλίζει: «Δὲν θὰ ξαναἰδωθοῦμε». Ἔτσι εἶναι. Ἡ σκηνὴ εἶναι τόσο πένθιμη, τόσο τραγικὴ, μέσα στὴ σιωπὴ τῆς. Μόνο κανένα πνιχτὸ γλάμμα τὴν διακόπτει. Σφιγμένες οἱ καρδιές, βουρκωμένα τὰ μάτια. Σὲ λίγο βλέπω τὴν μητέρα νὰ τρέχῃ νὰ βοῇ τὸν πατέρα. Πηγαίνω ἀπὸ κοντὰ. Τὸν δρῖσκουμε ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ κοντὰ στὸν Καϊμακάμη Χαμντῆ, ὁ ὁποῖος εἰσέπραττε τὸ φόρο ἀπ' τ' ἀμάξια. Σὰν τὸν εἶδε ἡ μητέρα μου τρέχει νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ. Κοντὰ στὸ πατέρα στέκεται ὁ Χαμντῆ καὶ χαϊδεύει στὸ κεφάλι τὴ μικρὴ ἀδελφὴ μου Χρυσῆ πὸν κρατᾶ τὸ πιὸ μικρὸ ἀδελφάκι μας τὸν Κωστῆ στὴν ἀγκαλιά τῆς. Ἡ σκηνὴ εἶναι τόσο φιλική, πὸν περνᾶ ἀπ' τὸ μυαλὸ τῆς μάννας μου νὰ παρακαλέσῃ τὸ θεριό, ν' ἀφήσῃ τὸν πατέρα νὰ ἔλθῃ μαζί μας. Ὁ πατέρας σὰν τὴν εἶδε νᾶρχεται κατάλαβε τὸ σκοπὸ τῆς κι' ἔτρεξε πρὸς τὸ μέρος τῆς καὶ μὲ μιὰ ἀπλὴ χειραψία τὴν ἀποχαιρέτησε. Ἔτσι

ρα πήρε τὰ ἄλλα δυὸ μικρότερα παιδιά του, τὰ ἔφερε κοντά της καὶ μαλακὰ τὴν ἔσπρωξε νὰ φύγη. Ἦξερε αὐτὸς πόσο μάταιο ἦταν νὰ ζητήσῃ τὴ φυγὴ του. Ἦταν τὸ πιὸ καλὸ ἀρνὶ γιὰ σφάξιμο. Ἐκείνη ἀνήμερη νὰ πῆ κουβέντα ἔφυγε παίρνοντας τὰ παιδιά της. Ἐγὼ πιὸ μακρὰ εἶδα τὴ σκηνὴ κι' ἦταν ἡ τελευταία φορὰ πού εἶδα τὸν πατέρα μου. Κατὰ τὶς δέκα τὸ πρωτὶ, στὴ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ πέντε χιλιάδες ἄνθρωποι μαζεύτηκαν γιὰ τὸ δρόμο τοῦ μαρτυρίου. Εἶχαν μαζευθῆ καμμιά χιλιάδα ἀμάξια καὶ κάρρα. Στὸ βάθος οἱ κάτοικοι νοιώθανε μιὰ εὐχαρίστησι πού ἀπελευθερώνοντο ἀπὸ τὸ τέρας πού τοὺς διοικοῦσε, ὅμως ἡ ἀγωνία ἔσφιγγε τὴν καρδιά, γιατί κανεὶς δὲν ἤξερε τὸ μέλλον. Τὸ ἄγνωστο σὲ βασανίζει. Ὅστερα ἦταν κι' οἱ κρατούμενοι, κατηγορούμενοι γιὰ τὸ πραξικόπημα. Ὅλοι καὶ πιὸ πολὺ οἱ δικοὶ τους, μὴ ξέροντας τί θὰ τοὺς συμβῆ, ἦσαν λυπημένοι. Οἱ μόνοι χαρούμενοι σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεσι ἦσαν ὁ Χαμντῆ, γιατί ἐκπληρώνετο ὁ διακαὴς πόθος του νὰ διώξῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ ὑπόλοιπο σκυλολοῖ γιὰ τὸ πλιάτσικο πού θὰ κάμνανε μόλις θὰ ἔφυγε κι' ὁ τελευταῖος Σαμμακοβίτης. Σὲ λίγο, μιὰ δύναμις ἐφίπων χωροφυλάκων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ναῦλ μπέη, μοίραρχο στὸ βαθμὸ, παρετάχθη ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, ἔχοντας τὴν αὐστηρὰ ἐπίβλεψι γιὰ νὰ μὴ συμβῆ κανένα ἔκτροπο στὸ δρόμο. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἀπ' τὴ γωνιὰ πρόβαλλε ὁ Δεσπότης Ἀνθιμος μ' ἓνα μογαλάκι κι' αὐτὸς, ἀκολουθούμενος ἀπ' τὸν διάκο του. Ἡ ἤρεμη καὶ γαλήνια μορφὴ του ἔδωκε κουράγιο στὸ πλῆθος. Μὲ ὕψη φωνὴ μποροῦσε νάχη ἀπ' τὴν ἐξάντλησι, μίλησε στὸ λαὸ μὲ λόγια ἐνθαρρυντικά, χωρὶς μνησικακίαν πρὸς τοὺς διώκτας. Ἐπειδὴ ἀργοῦσε, ὁ Ναῦλ - βέης τὸν σκούνησε καὶ τοῦπε νὰ τελειώνη. Ἐκεῖνος σταμάτησε. Τότε ὁ ἐπικεφαλῆς φώναξε. Ξεκινᾶμε. Κι' ὁ Δεσπότης σηκώνοντας τὸ χέρι σὰν σ' εὐλογία εἶπε μ' ὄση δύναμι εἶχε στὰ στήθια του: «Μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ». Τὰ κάρρα καὶ τ' ἀμάξια τρίξανε καὶ τὰ ζῶα ἀγκομάχησαν. Ἄρχισε τὸ ξεκίνημα. Πιὸ τραγικὸ ξεκίνημα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ. Γέροι, νέοι, γυναῖκες καὶ παιδιά ἔσυραν θρηνο σπαρακτικὸ, γιομάτο φρίκη. Ἄλλος φώναζε κι' ἄλλος μοιρολογοῦσε. Ἄφηναν τὸ μέρος ὅπου ἦσαν θαμμένα τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων, τὸν τόπο πού γεννήθηκαν, τὰ σπίτια πού πρωταντίκρυσαν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας κι' ὅπου οἱ ἀχτίδες τοῦ ἡλίου φώτισαν τὰ πρόσωπά τους, τὸν τόπο ὅπου γνώρισαν τὶς πιὸ γλυκιᾶς στιγμᾶς τῆς ζωῆς τους, τὸν τόπο πού πλάστηκαν τὰ πιὸ ὁμορφα ὄνειρα μέσα στοὺς πιὸ φιλικούς καὶ στενοὺς κύκλους, τὸ χῶμα, πού τὸ καλλιέργησαν καὶ τὸ πότισαν μὲ δάκρυα κι' ἰδρῶτα, πού τὸ ἔερανε καὶ ἀγαποῦσαν, τὸν τόπο ὅπου εἶχαν γνωρίσει τὴν ζωὴ, τὴ νεότη, τὸ γέλιο, τὴν ὑγείαν, τὸ σφοῖγος καὶ εἶχαν πλέξει μὲ μαγιάτικα λουλούδια σχέδια κι' εἶχε ξεπροβάλλει μιὰ δαφνοστεφανωμένη, χρυσοντυμένη καὶ χιλιοπλούμιστη ἐλπίδα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀποχαιρετοῦσαν κι' ἡ φωνὴ πλακωμένη τόσο καιρὸ ξεπετάχθηκε ἔτσι δυνατὴ καὶ ἔσχισε τὸν ἀέρα μὲ τὸ τραγικὸ ἀντιβόισμά της. Ὅνειρα ἔσβησαν, ἐλπίδες χάνονταν καὶ χλώμιαναν τὰ πρό-

σωπα γι' αὐτὸ τὸν τραγικὸ ἐπίλογο. Φεύγανε τ' ἀμάξια καὶ μαζὶ γυναῖκες λεχῶνες καὶ ἄλλες ἄρρωστες στὸ ψυχορράγημα, παιδιὰ γυμνά κι' ἀνυπόδητα, ἀξιοθρήνητα κι' ἄλλα μὲ κάτι χοντροκομμένα τσαρούχια στὰ τρυφερὰ τους πόδια, νὰ σέρνονται ὅλοι αὐτοὶ πίσω ἀπ' τὰ κάρρα, γιατί δὲν ὑπῆρχε χῶρος νὰ καθήσουν. Τὸ κλάμμα συνεχίστηκε ὡς ἔξω κι' ὅταν πιά στέρεψαν τὰ μάτια ἀπὸ δάκρυα, τράβηξαν μὲ ὑπομονὴ τὸ δρόμο. Γυρίζω νὰ ἰδῶ τὸ χωριὸ γιὰ τελευταία φορὰ. Δὲν ἦταν πιά τὸ ἴδιο. Μόλις προχωρήσαμε λίγο, ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα χωροφυλάκων ἦλθε καλπάζοντας. Πῆγε στὸ κεφάλι τοῦ караβανιοῦ καὶ στάθηκε. Συνέλαβαν ξανά τὸν Μητροπολίτη καὶ τὸν γύρισαν πίσω στὸ Σαμμάκοβο. Τί τὸν ἤθελαν; Θὰ τὸν σκότωναν; ἢ ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ μᾶς στερήσουν τὴν παρήγορη παρουσία του; Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ караβάνι ἀτέλειωτο σὰν φίδι ξετυλίγεται στοὺς ἀμαξόδρομους. Περνοῦμε ἀπὸ Τουρκοχώρια, καὶ τὰ Τουρκόπαιδα μᾶς λιθοβολοῦν φωνάζοντας κοροῖ-δευτικά «Γκισοῦρ». Κι' οἱ μάννες των μᾶς κυττάζουν περιφρονητικά καὶ βλαστημοῦν, γιατί σκοτώσαμε τὸ γυιὸ τοῦ Βαλῆ. Πρῶτος σταθμὸς ὑπῆρξε τὸ Σκεπαστό. Ἐκεῖ ἄλλαξε ὁ στρατιωτικὸς συνοδός μας. Ὁρίσθηκε ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς Σαράντα Ἐκκλησιῶν Φεχμῆ, πῶ μαλακὸς ἀπὸ τὸν προηγούμενο, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο δὲν ἐπέτρεψε νὰ γίνουν ἔκτροπα, ἀλλὰ κατῶρθωσε νὰ ἐπιτραπῆ στοὺς πρόσφυγας νὰ πάρουν ὅτι πρᾶγμα εἶχαν ἀνάγκη. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὶς Σοφίδες, ὅπου ὁ ὑποδιοικητὴς Βιζύης φέρθηκε μ' ἓνα τρόπο ἀνώτερο, ἀνθρώπινο καὶ ἱπποτικό, πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἐξορίστους. Στὸ Σκεπαστό ἀφήσαμε τὰ πρῶτα θύματα τῆς τολαιπωρίας. Μερικοὶ βαριά ἄρρωστοι πέθαναν. Ἐπρεπε νὰ τοὺς θάψουμε καὶ μὴ ἔχοντες φτυάρια καὶ σκαπάνες σκάψαμε μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ ξύλα λάγκους καὶ παραχώσαμε τοὺς πρῶτους προσφιλεῖς νεκρούς. Γι' αὐτοὺς δὲν ἔμεινε καθόλου δάκρυ νὰ τοὺς κλάψουμε. Αὐτὸ τὸ πένθιμο караβάνι, βραδυπορῶντας, κατηυθύνετο πρὸς ἀνατολὰς ζητώντας κατάλληλο μέρος νὰ κονέψη. Κι' ἐκεῖνοι ποῦ ἔμειναν πίσω; Τί τύχη τοὺς περιμένει!

Ἡ κατακρεούργησις τῶν 18 ὁμογενῶν.

Μέσα στὴ ζωμόπολι, μόλις ἔφυγαν τ' ἀμάξια, μιὰ τραγικὴ, καταθλιπτικὴ ἐρημιὰ ξαπλώθηκε πέρα γιὰ πέρα. Μέσα στοὺς ἐρημικοὺς δρόμους τὰ σκυλιὰ οὐρλιαζαν, οἱ γάτες νησιτικὲς νιαούριζαν κλαψιάρικα καὶ τὰ γουρουνία τριγύριζαν ἀδέσποτα. Κοντὰ στὸ διοικητήριον μονάχα ὑπῆρχε κάποια κίνησι ἀπὸ Τούρκους, ποῦ μὲ τὸ στόμα ἀνοικμένο σ' ἓνα βλακῶδες γέλιο δαίχνανε τὴ χαρὰ τους. Ὁ Χαμντῆ, ἀπ' τοὺς ἀρσενικοὺς κατοίκους, εἶχε κρατήσει στὴ φυλακὴ γιὰ ἐνόχους περίπου ἑκατὸν πενήντα, οἱ ὁποῖοι μὲ πολὺ ἀγωνία εἶδαν τὸν ἀποχωρισμό. Μετὰ τὴν ἀποχώρησι τῶν ἀμαξῶν ἀπέλυσε μερικοὺς ποῦ τοὺς ἔστειλε πρῶτ - πρῶτ τὴν ἄλλη ἡμέρα μὲ συνοδεία κομιτατζήδων γιὰ τὸ Σκεπαστό. Αὐτοὶ ἀφοῦ βασανίσθησαν κάμποσο στὸ δρόμο τοὺς

ἄφησαν σωστά ράχη γιὰ νὰ βροῦν τὶς οἰκογένειές των. Πράγματι τὰς συνήντησαν καὶ τράβηξαν μαζί γιὰ τὴν ἔξοδία. Αὐτοὶ ποὺ ἐκρατήθησαν ἦσαν περίπου ἑκατὸν εἴκοσι. Τὸν Μητροπολίτη Βιζύης Ἀνθίμο, ὁ Χαμντῆ, ἀποῦ τὸν γύρισε πίσω, εἶχε στὸ νοῦ νὰ τὸν σκοτώσῃ ὅμως δὲν τὰ κατάφερε. Τηλεφώνημα ἀπ' τὸ Σκοπὸ τὸν προειδοποίησε γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν ἂν τὸν σκότωνε. Ἔτσι ἔστειλε τὸν Μητροπολίτη μὲ συνοδεία χωροφυλάκων στὸ Σκοπὸ κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Ἡράκλεια. Ὁ φόβος τοῦ Χαμντῆ, μήπως ζητήσῃ τὸ Πατριαρχεῖο Κων)πόλεως τὸν Δεσπότη, τὸν γλύτωσε ἀπ' τὸ μαχαίρι του. Ἐπίσης ὁ ὑποδιοικητὴς ἔδιωξε καὶ τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες, κρατῶντας μόνο καμιὰ τριανταριά καὶ τὸν ἀρχηγὸ τους Ζιὰ βέη, ποὺ τόσο τοῦ ἔμοιαζε. Σὰν πῆρε νὰ βραδύξῃ ἢ Παρασκευή, ἄρχισε ξανὰ τὴν ἀνάκρισι τῶν φυλακισμένων ἐκτελῶντας χρῆ ἀνακριτοῦ, δικηγόρου, εἰσαγγελέως καὶ δικαστοῦ. Πῆρε ἀποφάσεις ἐκεῖνο τὸ βράδυ ποὺ τὶς ἐπεκύρωσε βάσει τῶν κατηγοριῶν τοῦ Κασίμη. Ἦταν μιὰ παρωδία δίκης. Στὴν ἀνάκρισι συνέταξε ἔκθεσι, ἢ ὁποῖα ἐνοχοποιοῦσε τοὺς σαράντα περίπου, τοὺς ὁποῖους θὰ ἔστειλε στὸ στρατοδικεῖο Ἀδριανουπόλεως γιὰ νὰ καταδικασθοῦν εἰς θάνατον. Πρὶν τοὺς στείλῃ ἐκεῖ, σκέφθηκε νὰ ὑπογράψουν τὴν ἔκθεσι καὶ οἱ ἴδιοι οἱ κατηγορούμενοι, ὡς ἓνα εἶδος ὁμολογίας. Κουβάλησε λοιπὸν τοὺς κρατουμένους στὸ διοικητήριο μὲ τὴν συνοδεία τῶν χωροφυλάκων. Εἶχε νυχτώσει πιά γιὰ καλὰ καὶ τὸ διοικητήριο, φωτισμένο μ' ἓνα ἀμυδρὸ φῶς, ἔδινε τὴν ἐντύπωσι ἐνὸς τέρατος ποὺ στεκόταν ἐκεῖ γιὰ νὰ καταβροχθίσῃ. Πέρασαν τοὺς κρατουμένους μέσα. Ἐκεῖ στὴ μεγάλη κάμαρα, μπροστὰ σ' ἓνα τραπέζι, καθόταν ὁ καϊμακάμης Ἰαμντῆ. Μπροστὰ του εἶχε ἓνα χαρτί, γραμμὲν μὲ τουρκικὰ γράμματα. Φώναξε τὸν Δήμαρχο καὶ τοῦ εἶπε: «Διάβασέ το». Ὁ Δήμαρχος πῆρε τὸ χαρτὶ τὸ διάβασε (ἤξευρε τὴν τουρκικὴ γλῶσσα) καὶ ἔφριξε. Ἦταν μιὰ φοβερὴ καταδίκη ἀθῶων. «Ἐπόγραψε» τοῦπε. Ὁ Δήμαρχος κουνῶντας τὸ κεφάλι του, ἀρνήθηκε νὰ δάλλῃ τὴν ὑπογραφή του στὸ ἀτιμωτικὸ καὶ ὀλέθριον αὐτὸ ἔγγραφο. «Ἐπόγραψε» εἶπε πάλι ὁ Χαμντῆ. Αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν καταδέχθη κὰν ν' ἀπαντήσῃ ὁ Δήμαρχος, κυττάζοντάς τον περιφρονητικά. Τότε ὁ θυμὸς συνεπῆρε τὸν Καϊμακάμη. Ἀναταράχθηκε σύγκορμα καὶ κόκκινος σὰν τὸ φέσι του, πῆρε τὸ μαστίγιον καὶ χύμηξε ἐναντίον τοῦ Δημάρχου. Τὸν πέταξε χάμω, τὸν κλώπησε κι' ἄρχισε νὰ τὸν χτυπᾷ ἀλύπητα παντοῦ. Τὰ μάτια του πετοῦσαν φωτιές ἀπὸ τὸ σαδισμό. Σταμάτησε, τὸν βούτηξε ἀπ' τὸ σακκάκι τὸν ἀνασήκωσε, τὸν ἔφερε κοντὰ στὸ πρόσωπο καὶ οὐρλιαξε: «Ἐπόγραφε!» Ἀρνήθηκε, σκουπίζοντας τὸ αἷμα ποὺ ἔτρεχε ἀπ' τὴ μύτη του. Τότε λύσσα τὸν ἔπιασε καὶ συνέχισε ὁ ἴδιος τὸ μαστίγωμα. Πόσο φριχτὸς ὑπῆρξε αὐτὸς ὁ ξυλοδαρμὸς. Φτάνει νὰ σᾶς πῶ τοῦτο: Δὲν μεταχειριζόταν τὰ ἐλαφρὰ ἐκεῖνα μαστίγια ποὺ γνωρίζομε, ἀλλὰ κάτι ἄλλα φτιαγμένα ἀπὸ χοντρές βέργες κρανιαῖς, ἐνὸς μέτρου μᾶκρος κι' αὐτὲς πάλι τὶς ἔβαζε τρεῖς - τρεῖς. Κι'

ἐνῶ στὰ στρατοδικεῖα ἡ ποινὴ τῆς μαστιγώσεως ἦταν τὸ πολὺ 40 ξυλιές, αὐτὸς γιὰ νὰ κορέσῃ τὰ ἄγρια καὶ κτηνώδη του ἔνστικτα, μαστίγωνε 200 ἕως 500 φορές. Ἔτσι ἄγρια ἔδειρε τὸν Δήμαρχο γι' ἀνταμιοβὴ τῆς φιλοξενίας του πρὸς αὐτούς. Τὸν ἔρριξε μπρούμητα. Δυὸ χωροφύλακες σήκωσαν τὰ πόδια του, τὰ γύμνωσαν καὶ τὰ κτύπησε ἀκράτητα. Σταμάτησε πάλι καὶ ἔσκυψε κοντὰ στ' αὐτί του καὶ εἶπε: «Ἐπόγραψε». Ἐκεῖνος οὔτε κουνήθηκε ἀπ' τὸ δάπεδο. Τὸν κύτταξε μόνο καὶ μὲ τὰ μάτια εἶπε: «Ἦξι». Τότε μὲ τὴ μπότα ποῦ φοροῦσε, τὸν κλώτσησε στὸ μέτωπο. Τοῦ στράβωσε τὸ σαγόνι, τοῦσπασε κυριολεκτικὰ τὰ πόδια, τὸ κορμί του κρίστηκε καὶ τὰ μάτια του ἐξογκώθηκαν σὰ δυὸ μαῦρες φοῦσκες. Ὀλάκερος ἔγινε ἓνα τραγικὸ παραμόρφωμα τῆς μαρτύρας τοῦ Χαμντῆ. Τὸν ἔκαμε κουρέλι. Τὴν καρδιά του ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ τὴν νικήσῃ. Ὁ Δήμαρχος στάθηκε βράχος. Κι' αὐτὴ ἡ ἠθικὴ καὶ ψυχικὴ νίκη του μετὰ ἀπὸ τόσα μαρτύρια, ὑπῆρξε κάτι τὸ ἀνεπέρβλητο, καθὼς διηγοῦνται ὅσοι ἐκ τῶν σαράντα σώθηκαν. Τελικὰ ὁ ὑποδιοικητὴς ἀπογοιτεύθηκε καὶ τὸν ἐνέγραψε στοὺς μελλοθανάτους. Τότε γύρισε στοὺς ἄλλους. Ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα εἶδαν τὸ μαρτύριο τοῦ Δημάρχου, χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν γιὰ τὸν βασάνισαν. Μόλις τοὺς εἶπαν νὰ ὑπογράψουν, ὑπέγραψαν τὸ χαρτὶ σὰν πρόβατα. Ἐπῆρξαν ὅμως καὶ μερικοὶ ποῦ δὲν ἐξετέλεσαν τὴν διαταγὴ τοῦ Χαμντῆ, καὶ τοὺς ἐνέγραψε καὶ αὐτοὺς στὸ κατάστιχο τοῦ θανάτου. Ἔτσι λοιπὸν 18 κατεδίκασε σὲ θάνατο, ποῦ θὰ τοὺς ἐκτελοῦσε ὁ ἴδιος, 25 θὰ τοὺς ἔστειλε στὸ στρατοδικεῖο μαζί μὲ τὸ χαρτὶ τῆς ὁμολογίας καὶ τοὺς ὑπολοίπους, ἀγρότες, τσοπάνηδες, ἀγωγιάτες καὶ ἀσβεστάδες, τοὺς κράτησε στὴ φυλακὴ. Κατὰ τὰ ξημερώματα ὁ βασανιστὴς πῆγε γιὰ ὕπνο. Πῶς μπόρεσε; Τὸ πρωτὶ, κατὰ τὶς δέκα, ἔδωκε διαταγὴ: τοὺς εἴκοσι πέντε νὰ τοὺς ὀδηγήσουν σὲ μιὰ δασώδη περιοχὴ, στὸ ὄρος «Γκράντος», τοὺς φυλακισμένους ἀγρότας νὰ τοὺς ἀφήσουν ἐλευθέρους καὶ νὰ τοὺς συνοδεύσουν μέχρι τὸ Σκεπαστὸ καὶ τοὺς δέκα ὀκτῶ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν καὶ αὐτοὺς στὸ «Γκράντος» γιὰ σφαγὴ. Τοὺς ἔβγαλαν ἀπ' τὸ σχολεῖο δεμένους ἀνά δυὸ καὶ τοὺς συνώδεναν ἰσάριθμοι κομιτατζῆδες, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς ἀρχικομιτατζῆδες Ζιὰ μπέη καὶ Ζεκερία, τὸν Κασήμ, τὸν Ἀχμέτ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Ἰλιάζ καὶ Τζαφέρ. Μαζὶ βγάλανε καὶ τοὺς εἴκοσι πέντε, τοὺς προοριζομένους θῆθεν γιὰ τὸ στρατοδικεῖο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά εἶχε ἀποφασίσει ὁ Χαμντῆ νὰ σκοτώσῃ καὶ αὐτοὺς μετὰ. Μέσα σ' αὐτοὺς ἦτο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δημάρχου Θεόφιλος Κιακίδης, ὁ ὁποῖος μόλις εἶδε τὸν ἀδελφὸ του Δήμαρχο σ' αὐτὴ τὴν οἰκτρὰ κατάστασι, καταματωμένο, μὲ δεμένα τὰ πόδια, καὶ μὴ ξέροντας τί πρόκειται νὰ γίνῃ, πλησίασε τὸν Χαμντῆ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ δοθῆ ἓνα μεταγωγικὸ μέσο γιὰ τὴν μεταφορὰ του, αὐτὸς ὅμως ἀπήντησε: «Μεράκ ἐτμέ τσὸκ γιόλγκιτμεγιετζεκ» (Ἐννοια σου καὶ δὲν θὰ πάῃ πολὺ δρόμο). Κατάλαβε τότε ὁ Θεόφιλος τί ἐπρόκειτο νὰ τοὺς κάμουν. Στὸ δρόμο τοὺς κτυποῦν ἄγρια. Σὰν ἔφθασαν στὸ «Γκράντος» σταμάτησαν. Ἐκεῖ τοὺς

χώρισαν. Οί 25 αποχαιρέτησαν με τὰ βλέμματα τοὺς 18. «Κουράγιο» τοὺς εἶπαν. Προηγουμένως ὁ Χαμντῆ με τοὺς ἄλλους, εἶχαν ἐκλέξει τὴν τοποθεσία γιὰ τὴ σφαγὴ. Τοὺς ὠδήγησαν στὸ μέρος «Σίριπου Μαντρινιές», μιὰ μιση ὥρα μακριὰ ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο, λίγο πιὸ ψηλὰ ἀπ' τὴ πλατεῖα τοῦ «Γκράντου». Ἐκεῖ τοὺς ἔδεσαν σφικτὰ σὲ κορμούς μεγάλων δένδρων. Ἐνας ἐξέπνευσε καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὰ βάσανα. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ «Τιλκὶ μπαϊμασί» (λυποθυμία ἀλεποῦς) καὶ τὸν κουβάλησαν μαζί καὶ τὸν ἔρριξαν στὰ πόδια τῶν ὑπολοίπων μελλοθανάτων. Ποιὸς ἦταν αὐτός, δὲν γνωρίζομε. Γύρω, στὰ ἀκραῖα σημεῖα τοποθέτησε χωροφύλακας σκοπούς, μήπως ἐπέμβουν Ἕλληνες φυγὸστρατοὶ καὶ τοὺς γλυτώσουν. Ἔτσι ἐξησφαλισμένος καὶ ἀπερίσπαστος διέταξε δεκαοχτὼ κομιτατζῆδες νὰ σταθοῦν μετὰ γυμνὲς τὶς λόγγες τους, καθένας μπροστὰ ἀπὸ ἓνα μελλοθάνατο. Ἔπειτα γύρισε καὶ κύτταξε ἓνα - ἓνα τοὺς δεμένους. Ἦταν ἐκεῖ ὁ Δημήτριος Παναγιωτάκης ἀνθρακέμπορος, ἓνας ἀπ' τοὺς πιὸ σπουδαίους προύχοντας τοῦ Σαμμακοβίου ἕως πενήντα πέντε χρονῶν, δίπλα του ὁ Περικλῆς Κιακίδης, ὁ Δήμαρχος, πιὸ κεῖ ὁ Κύρκος Ν. Κύρκου.

Ὁ Δημήτριος Τζάρτος ἀπὸ τὴν Τρουλιᾶ, δίπλα του ὁ Λεβέντης Κωνσταντῖνος Θεοφ. Τζάρτος, νέος εἴκοσι πέντε χρόνων, πλησίον ὁ συνομήλικός του Δημήτριος Κουτσικίδης, ὁ Κωνσταντῖνος Ν. Χριστάκης, ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, φυγὸστρατος, παρουσιασθεῖς ἐθωρορήθη προδότης, εἴκοσι πέντε χρόνων κι' αὐτός, ὁ δάσκαλος Δούκας Δ. Δουκίδης, φερμένος στὸ θάνατο λόγῳ Ἑλληνικῶν φρονημάτων, δίπλα του ὁ χοιροβοσκὸς Β. Εὐθυμίου, ὑποπτος δῆθεν γιὰ τὸ φόνο, ὁ Κωνσταντῖνος Ν. Δουκίδης, ὁ Γεώργιος Κ. Τζάρτος, ἐκ Τρουλιᾶς, θεῖος τοῦ προηγουμένου, ὁ Φίλιππος Γιαννάκου, ἓνας ἐκ τῶν προυχόντων τῆς Τρουλιᾶς, ὁ Πολυχρόνης Γεωργίου, ἀπὸ τὸν Ἅγιο Στέφανο, ὁ Κυριάκος Μαρινέλλης, συμπατριώτης μετὰ τὸν προηγούμενο, ὁ Γιαγκὸς Γ. Ἀθανασιάδης εἰκοσάχρονος, μόλις εἶχε νυμφευθῆ κι' ἢ σύζυγος ἔφυγε στὴν ἔξορία ἔγκυος, ὁ Κωνσταντῆς Λαμπρινοῦ, ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος, ἀπὸ τὸ Ἐξαμίλι Καλλιπόλεως, ἐξόριστος στὸ Σαμμάκοβο καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Κρυσταλλάκης, ἐκ Περιστάσεως Γανοχώρων, ἐξόριστος κι' αὐτός στὸ Σαμμάκοβο. Ἀφοῦ τοὺς εἶδε ὅλους βγάζει ἐπιδεικτικὰ τὸ ματωμένο σακάκι του ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ τοῦ Βαλῆ καὶ τὸ κοντὰ μπροστὰ στὰ μάτια τῶν δεμένων ἀθῶων καὶ φωνάζει μετὰ ὅλη τὴ δύναμι τῆς λυσσασμένης ψυχῆς του: «Τὸ αἷμα αὐτό, κιαφιρλὰρ (ἄπιστοι), ζητᾶ ἐκδικησι!». «Ἐἴμεθα στὴ διάθεσί σου, αἰμοβόρε κακοῦργε, ἀπήντησε ὁ Κωνσταντῖνος Τζάρτος». Ὁ κομιτατζῆς ποὺ βρισκόταν μπροστὰ του, σηκώνει τὴ γροθιά του καὶ τοῦ τὴν καταφέρει στὸ πρόσωπο. Ἔσπασε ἡ μασέλα μετὰ τὰ χρυσὰ δόντια καὶ τὸ αἷμα πετάχθηκε ἀπ' τὸ στόμα. Ὁ Τζάρτος, δεμένος χειροπόδαρα, βροντοφωνεῖ μέσα στὸ πρόσωπο τοῦ Χαμντῆ: «Δὲν μᾶς τρομάζει ὁ θάνατος, τὸ αἷμά μας θὰ γίνῃ μαῦρο φίδι, θὰ σκαρφαλώσῃ στὸ λαιμό σας

καὶ θὰ σᾶς πνίξῃ». Βγῆκε ἀπ' τὰ ρουῖχα του ὁ Χαμντῆ καὶ τραβᾷ τὸ πιστόλι νὰ τὸν κτυπήσῃ, πρόλαβε ὁ Ζιᾶ καὶ μ' ἓνα λογχισμόν τρύπησε τὸ σῶμα τοῦ ἀθώου ἥρωος. Τὸ αἷμα πήδησε ἄφθονο ἀπ' τὴ πληγὴ καὶ τινάχτηκε στὸ πρόσωπο τοῦ κακούργου. Στὴ θέα τοῦ αἵματος ὁ Καϊμακάμης τρελλὸς ἀπὸ χαρὰ κουνάει τὸ ματωμένο σακάκι καὶ φωνάζει: «Τούρκ ἰντικαμινὶ μποϊλὲ ἄλλο»

Κ)νος Θ. Τζάρτος (ἑτῶν 25)
ὁ πρῶτος ἐκτελεσθεὶς ἐκ τῶν 18

κάθεκτα χύμηξαν ἐπάνω στὰ δεμένα θύματα. Σὰν μανιασμένοι, τρομεροὶ πάνθηρες κατασπαράζουν τὰ σώματα τῶν δυστυχῶν ὑπάρξεων⁽¹⁾. Τὸ αἷμα τρέχει ποτάμι. Οἱ φάτσες τῶν κομιτατζήδων λερωμένες ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ μὲ τὰ μάτια ἔξω ἀπ' τὶς κόγχες μοιάζουν σὰν ἀπόκοσμες. Ὁ Χαμντῆ βγάζει πάλι τὸ σακάκι του καὶ τὸ βουτᾷ μέσα στὰ ἀχνίζοντα αἷματα, ποὺ ξεπετάγονται ἀπ' τὰ κορμιὰ καὶ τὸ τοποθετεῖ στὸ δισάκι τοῦ Τζαφὲρ γιὰ νὰ σταλῆ στὸ Νομάρχη, λέγοντάς του, ὅτι πῆραν «ἰντικαμ» (ἐκδίκησι). Ἀφοῦ τοὺς κατατρύπησαν, ὁ Τζαφὲρ ἄρχισε νὰ λύνη τὸ σχοινὶ ποὺ τοὺς εἶχε δέσει λέγοντας «Ὁμπιολερὲ λαζίμ ὀλατζάκ» (θὰ χρειασθῆ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους). Μόλις ἔπεσαν κάτω, οἱ τσέτες χύμηξαν, σὰν κοράκια, ἐπάνω στὰ πτώματα καὶ ἄρχι-

(Ἔτσι παίρνει τὴν ἐκδίκησι ὁ Τούρκος) καὶ ἡ φωνὴ του μοιάζει μὲ μηχανισμό. Ἡ καρδιὰ τοῦ παιῖνου παλληκαριοῦ Δημήτρη Κουτσουκίδη δὲν βαστᾷ, βλέποντας τὸ τραγικὸ θέαμα καὶ μὲ μιὰ ὑπεράνθρωπη δύναμι σπάζει τὰ δεσμιὰ του καὶ ὀρμιᾷ ἐναντίον τοῦ Χαμντῆ, ποὺ ὁ θρασύδειλος δὲν στάθηκε νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ ἀλλὰ ἄρχισε νὰ τρέχῃ. Ἀπὸ πίσω ὁ Κουτσουκίδης, ὅμως ὅπως ἦταν ἀκόμα σχεδὸν δεμένος, σκόνταψε καὶ ἔπεσε κάτω. Τὴν ἴδια στιγμή ἡ λόγχη τοῦ τσέτη μπήγεται στὴ πλάτη του καὶ τὸν ἀφήνει στὸν τόπο. Ἐξάλλος ὁ Χαμντῆ διατάζει νὰ τοὺς λογχίσουν ὅλους. «Χουτζούμ - χουτζούμ» (ἐπίθεσι, ἐπίθεσι), φωνάζει ἀγριεμένος κρατῶντας τὸ πιστόλι στὸ χέρι. Καὶ τὰ γενναῖα παλληκάρια του ἀ-

1. Λέγεται ὅτι ὁ Χαμντῆ γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ ἀκόμη περισσότερο τὸν Δήμαρχο Π. Κιακίδη, τὸν ἄφησε μέχρι τέλους ζωντανὸ γιὰ νὰ ἰδῆ τὴν σφαγὴ ὄλων τῶν συμπατριωτῶν του. Ἐσφαγιάσθη τελευταίος.

σαν να ψάχνουν για χρήματα, για ρολόγια, δακτυλίδια. 'Ο κομιτατζής που σκότωσε τὸν Τζάρτο, ἔβγαλε τὰ χρυσὰ δόντια τοῦ Κωσταντῆ με τὴν ξιφολόγχη, (ὅταν βρήκαμε τοὺς σκελετοὺς ἕνα κρανίον ἦταν χωρὶς δόντια, κι' ἀπὸ αὐτὸ καταλάβαμε ὅτι ἦταν τοῦ Κων)νου Τζάρτου). 'Ο Χαμντῆ πέρασε πάνω ἀπ' τὰ πτώματα ρίχνοντάς τους χαριστικὴ βολή. "Υστερα μιὰ σφυρίχ-

Τὰ ἄταφα ὀστᾶ τῶν 18 κατακρεουργηθέντων
Σαμμακοβιτῶν τὴν 5-9-15.

τρα ἀντήχησε πένθιμα. Καλοῦσε ὅλους τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς θηριωδίας νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ φύγουν. 'Ιπεύουν καὶ προχωροῦν με ταραγμένο τὸ μυαλὸ καὶ θολὸ τὸ βλέμμα. Ξαφνικὰ σταματᾷ ὁ Χαμντῆ καὶ λέγει στὴ κουστωδία: «Σακὶν μπουρντὰν κίμσε τζανλῆ τσίκμασιν». (προσέξτε μὴ θγῆ κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς ζωντανὸς ἀπ' ἐδῶ). Κι' ὕστερα διατάζει νὰ γυρίσουν πίσω. Καλεῖ τότε τὸν διαβόητον Χατζῆ, ἕνα πιστὸ σωματοφύλακα, ὁ ὁποῖος εἶχε παραπονεθῆ ἐπειδὴ δὲν συμμετέσχε στὴ σφαγὴ καὶ τοῦ λέει: «'Αλλοῦ κιαφιρλαρὶν καφαλαρί» (πάρε αὐτῶν τῶν ἀπίστων τὰ κεφάλια). Αὐτὸς δὲν χάνει καιρὸ, τραβᾷ μιὰ μεγάλη μάχαιρα ποὺ εἶχε κι' ἀρχίζει νὰ κόβη τὰ κεφάλια τῶν νεκρῶν. 'Η θεὰ ὅμως αὐτῆ τῶν κομμένων κεφαλιῶν καὶ τῶν ἀκεφάλων σωμάτων προξενεῖ ἱλιγγο στὸν κακοῦργο. 'Αρχίζει νὰ τρέμη, τὰ μάτια του ἀστράφτουν καὶ πετᾶνε σπίθες, τρικλίζει, παραλίει καὶ πέφτει κάτω. Χτυπιέται σὰν σεληνιασμένος. Τρέχουν, τὸν ἀνασηκώνουν, ὅμως μόλις βλέπει τὰ αἵματα κλονίζεται πάλι κι' ἀλλοιθωρίζει. Δυὸ ἀπὸ τοὺς συνοδοὺς τὸν ὑποβαστάζουν καὶ τοῦ προσφέρουν, κατὰ τὸ Τούρκικο ἔθιμο, νὰ γλύψῃ αἷμα ἀνθρώπινο ἀπὸ τὴ ματωμένη μάχαιρα τοῦ Χατζῆ γιὰ νὰ συνέλθῃ.

Τὸν ἀνέβασαν ἐπάνω στ' ἄλογό του. Σκυρτός, ἀμίλητος καὶ κατάχλωμος, περιφρουρούμενος ὑπὸ τῶν τσετῶν ἔρχεται πρὸς τὸ Σαμμάκοβο. Ἀπὸ τότε θὰ τὸν κυνηγοῦν ἐφιάλτες. Τὸ πρόγραμμά του ἦταν νὰ συνεχίση τὴ σφαγὴ, σφάζοντας καὶ τοὺς ἄλλους εἰκοσιπέντε. Αὐτοὶ εὐρίσκοντο ἐκείνη τῇ στιγμῇ σὲ μιὰ ἄλλη δασώδη περιοχὴ τοῦ ὄρους «Γκράντος» φρουρούμενοι ἀπὸ κομιτατζήδες. Μέσα σ' αὐτοὺς εἶναι: ὁ Θεόφιλος Θ. Κιακίδης, ὁ πατέρας τοῦ Κωσταντῆ, Θεόφιλος Τζάρτος, ὁ Γιωργάκης Παναγιωτάκης, ὁ Διογέ-

Τοῦρκοι κομιτατζήδες τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κόμματος ἐκ τῶν ἐκτελεστῶν τῶν 18.

νης Τακίδης κι' ἄλλοι. Ὅταν ἔφθασαν στὴ πλατεία τοῦ «Γκράντου» οἱ σφαγεῖς, ρωτᾶνε τὸν Χαμντῆ τί νὰ κάμουν τοὺς ἄλλους, κι' ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν μεγάλη κόπωση καὶ τὸν ψυχικὸ κλονισμό, ἄλλαξε ιδέα καὶ δὲν τοὺς ἔσφαξε, ἀλλὰ διέταξε νὰ ἀναχωρήσουν δι' Ἀδριανούπολιν. Ἐκεῖ ἐδικάσθησαν ὅμως ἀθώωθησαν ἀπ' τὸ δικαστήριο, ποὺ δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὴν ὁμολογίαν, ὡς συνταχθεῖσαν διὰ τῆς βίας καὶ κατόπιν δαρμῶν. Αὐτοὶ ὅλοι ἀφοῦ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι ἐπέστρεψαν εἰς τὰς οἰκογενεῖας των ὅπου εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἔξορίαν. Ἐ-

κεῖνη τὴν περίοδο ἐξετελέσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κι' ὁ τριακονταετῆς Δημήτριος Ζηλίδης, πρὸς τῶν Σοφίδων, ὅστις συλληφθεὶς νύχτα ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων ἐθεωρήθη ὑπόπτος. Ἐπίσης ἕξι ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς σπουδαίας κωμοπόλεως Σκοποῦ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατόπιν μυρίων βασάνων ἔξωθι τῆς πόλεώς των, μέσα εἰς τοὺς ἀμπελῶνας. Αὐτοὶ ἦσαν: ὁ Σῆμος Σιμόπουλος, διευθυντῆς τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Σκοποῦ, ὁ Πελοπίδας Μπαμπατζανίδης, διδάσκαλος, ὁ Ζαφείριος Ζαφειριάδης, Φαρμακοποιός, ὁ Θεόδωρος Κοκκάλας, ἔμπορος, ὁ Ἀριστόδημος Κωνσταντόπουλος καὶ ὁ Παπακρυϊάκος Κωνσταντόπουλος, Ἱερομόναχος, ἀδελφοὶ καὶ οἱ δύο τοῦ κατόπιν βουλευτοῦ Νικ. Κωνσταντοπούλου. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ φόνοι καθὼς καὶ τὰ τόσα πολλὰ καὶ φοβερὰ βασανιστήρια καὶ οἱ διωγμοὶ δὲν ἔγιναν θεαίως γιὰ ἐκδίκησι τοῦ φόνου ἐνὸς μικροῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τὸ μῖσος ποὺ ὑπῆρχε στὴν καρδιά τῶν ἰθυόντων. Τὸ μῖσος αὐτὸ ἔκαμε νὰ φανταστοῦν ὅτι ὑπῆρχε μυστικὸ ἐπαναστατικὸ κομιτάτο ἔτοι-

μο πρὸς ἐξέγερσι. Ὅμως τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπῆρχε διότι ἂν ὑπῆρχε κομιτάτο θὰ ἐνεργοῦσε δραστηρίως διὰ τὴν διάσωσι τουλάχιστον αὐτῶν τῶν φονευθέντων. Πολλοὶ ἀσφαλῶς θ' ἀναρωτηθοῦν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν περιγραφὴ τῆς σφαγῆς, πόθεν τὴν γνωρίζομεν. Βέβαια ἡ γνώσις τῶν γεγονότων μέχρι τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ομάδων εἶναι φυσιολογική, τὰ διηγήθησαν οἱ διασωθέντες. Ὅμως ἀπὸ κεῖ καὶ ὕστερα; Πόθεν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι στὴν ἀρχὴ κανεὶς δὲν γνώριζε, ὅμως ἕνα παράξενο συμβάν, μὲ ἥρωα ἕνα ἐπίσης παράξενο ἄνθρωπο, μᾶς ἐφανέρωσε αὐτὲς τὶς λεπτομέρειες. Θὰ σᾶς διηγηθῶ τοῦτο τὸ γεγονός διὰ νὰ ἀντιληφθῆτε περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν γεγονότων τῆς σφαγῆς. (Τὰ πάρα κάτω εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κ. Γ. Βουτσοπούλου.) «Τὸν Μάρτιο τοῦ 1914, μὲ τὴν φροντίδα καὶ τὴν ἐπίβλεψι τοῦ Χουσεὶν Χαμντῆ, μετεφέροντο ἀπὸ τὸ Ἴσκούπ πρόσφυγες Τούρκοι ἐξ Ἀλβανίας, διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ ἐγκαταλελειμμένα βουλγαρικὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ Σκεπαστό. Εἶχε χιονίσει καὶ οἱ δρόμοι ἦσαν δύσβατοι, γι' αὐτὸ πάσχιζαν οἱ χωρικοὶ νὰ καθαρίσουν τὰ χιόνια γιὰ νὰ περάσουν ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο τὰ κάρα τῶν Τούρκων προσφύγων. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα σταμάτησε μπροστὰ στὸ μαγαζὶ μου (τοῦ Κ. Γ. Βουτσοπούλου) μία οἰκογένεια ποὺ ὠνομάζετο Μουσταφᾶ μὲ 4 παιδάκια ἀνήλικα ποὺ ἔτρεμαν σύγκορμα ἀπὸ τὴν γύμνια καὶ τὴν πείνα. Ἔτσι ὅπως τὰ ἔβλεπα κι' ὡς ποὺ νὰ καθαρισθῆ ὁ δρόμος προσεφέρθηκα νὰ τοὺς δώσω ἕνα ζεστὸ τσάι μὲ ψωμὶ καὶ τυρὶ κι' ὅτι ἄλλο ὑπῆρχε στὸ μαγαζὶ. Τοῦ εἶπα ἐπίσης νὰ ἔλθῃ τὴν ἄλλη μέρα νὰ δοῦμε τί μπορούσε νὰ γίνῃ γι' αὐτόν. Πράγματι τὸν ἐφοδιάσα μὲ τροφίμα καὶ παληὰ ροῦχα. Ἐπίσης ἐφρόντισα καὶ τὰ μάτια του, μὲ πρόχειρη θεραπεία, (ἔπασχε ἀπὸ τραχώματα) κι' ὕστερα ἀπὸ λίγο ἔφυγε λέγοντας: «Ἀλλὰχ ὁμουρλὲρ βερσίν» (ὁ Θεὸς νὰ σοῦ δώσῃ εὐτυχία). Κι' ὅταν πῆγε στὸ Σκεπαστό, πάλι δὲν τὸν ἄφησα καὶ πάντα ὅταν τὸν εὐεργετοῦσα μοῦ ἔλεγε: «Σὺ ἂν δὲν ἦσουν, τὰ παιδιὰ μου κι' ἐγὼ θὰ εἶχαμε πεθάνει». Ὅστερα ἀπὸ λίγο ὁ Μουσταφᾶς διωρίσθη ἀγροφύλαξ ὑπὸ τοῦ Χαμντῆ στὸ ὑποστατικὸ τὸ λεγόμενον Πολυχρόνογλου. Ὅταν ἔγινε ὁ φόνο τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαλῆ, οἱ Βούλγαροι φονιάδες πῆγαν ἐκεῖ βρῆκαν τὸν Μουσταφᾶ, τὸν ἀφώπλισαν καὶ τὸν τσάκισαν στὸ ξύλο. Μετεφέρθη ὁ καυμένος σχεδὸν μισοπεθαμένος στὸ Σαμμάκοβο. Ὁ Μουσταφᾶς εἶχε ἕνα γαμβρό, ὁ ὁποῖος δὲν καλόβλεπε τὸ μαγαζὶ μου, ἤθελε νὰ τὸ λεηλατήσῃ, ἀλλὰ δὲν εὗρισκε τὴν εὐκαιρία. Τότε μὲ τὸ φόνο τοῦ παιδιοῦ τοῦ Βαλῆ καὶ τὸν ξυλοδαρμὸ τοῦ Μουσταφᾶ βρέθηκε ἡ αἰτία. Πείθει ὁ γαμβρὸς τὸν εὐεργετηθέντα Μουσταφᾶ νὰ καταθέσῃ στὰς ἀρχὰς ὅτι ὁ δράστης τοῦ ξυλοδαρμοῦ του ἦμουν ἐγώ. Πράγματι, αὐτὸς ἐπᾶνω στὴν ἔξαψι τῶν πνευμάτων ἀπὸ τὸ φόνο ξέχασε τί εἶχα κάμει γι' αὐτόν καὶ μὲ κατηγορήσε στὸν ἀστυνόμο Ἀχμέτ. Αὐτὸς δὲν χάνει καιρὸ καὶ στέλνει στὸ μαγαζὶ ἕνα Τούρκο κομιτατζῆ, ποὺ μόλις εἶχε ἔλθῃ στὸ Σαμμάκοβο, τεράστιος στὸ μπόι, ἔμοιαζε σὰν Κύνκλωπας, νὰ μὲ σκοτώσῃ. Ἐκείνη τὴν

ἐποχή ὅλοι τρέμαμε μὲ τὴν ὑπόνοια ὅτι ὥρα μὲ τὴν ὥρα θ' ἀρχίσῃ ἡ σφαγή. Ἔτσι λοιπὸν μόλις εἶδα τὸ σῶμα τοῦ Τουρκαλβανοῦ νὰ γεμίξῃ τὸ ἀνοιγμα τῆς πόρτας τοῦ μαγαζιοῦ μου καὶ διάβασα στὰ μάτια του τὴν φοβερὴ ἀπόφασί, πὺ εἶχε πάρει, ἀνατρίχιασα. Ἐκείνη τὴν στιγμή μὲς τὸ μαγαζὶ ἦταν ἓνας φιλέλλην Ἀλβανός, ὁ Σουλεϊμάν (Χαλβατζῆς), ὅστις μόλις εἶδε τὸν τσέτη βγήκε ἔξω. Ἐμείνα μόνος. Τότε ζήτησε νὰ τοῦ γεμίσω ἓνα δοχεῖο, πὺ κρατοῦσε, μέλι. Συμμορφώθηκα. Ὅταν τοῦ τὸ πῆγα, τραβάει τὸ μαχαίρι του ἀπ' τὸ σελάχι καὶ λέγοντάς μου τούρκικα «Κάτς τούρκ οὐλντουρντοῦν» (πόσους Τούρκους σκότωσες;) μοῦ κατεβάξει τὸ μαχαίρι ἀπάνω μου. Ἐγὼ ἀποτραβιέμαι πίσω, χάνω τὴν ἰσορροπία μου καὶ πέφτω. Σαματὰς ἔγινε, κοιτιὰ καὶ ζυγαριὲς ἀκούστηκαν νὰ πέφτουν κι' ἐγὼ ἔχασα τὶς αἰσθήσεις μου. Τίποτε ἄλλο δὲν θυμᾶμαι. Ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα εἶχαν περάσει δυὸ χρόνια. Εἶχαμε ἐκπατρισθῆ καὶ βρισκόμουν μαζί μ' ἄλλους συμπατριώτας μου στὸ ἑποστατικὸ τοῦ Σουλτὰν Ἀζιζ Δέριντσα, (Μ. Ἀσίας), ὅπου δουλεύαμε φτιάχνοντας κάρβουνα γιὰ τ' ἀνάκτορα. Μιὰ Αὐγουστιάτικη νύχτα τοῦ 1917 κτυπᾷ ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ πὺ μέναμε στὸ ἑποστατικὸ. Ἀνοίγω καὶ βλέπω τὸν προϊστάμενό μας ἀρχιεπιστάτη Χαλήλ. Τοῦ χρωστούσαμε πολλὰ οἱ συμπατριῶται μου κι' ἐγὼ γιὰ τὴν προστασία πὺ μᾶς προσέφερε. Ἔτσι λοιπὸν ὅταν μοῦ ζήτησε νὰ μοῦ φέρῃ ἓνα μουσαφίρη δὲν μπόρεσα νὰ ἐναντιωθῶ. Φέρτον εἶπα. Ἀμέσως σγύρισα, ἀναψα τὸ τζάκι καὶ περίμενα. Σὲ λίγο μὲς τὸ σκοτάδι δυὸ μανδουφόροι μὲ κουκουῦλες στὸ κεφάλι ἔφεραν ἓνα φορεῖο μ' ἓνα τραυματία πὺ τὸ αἷμα ἔτρεχε ἀκόμη. Πίσω ἦταν ὁ Χαλήλ. Τὸν ἄφησαν οἱ δυὸ κι' ἔφυγαν χωρὶς νὰ ποῦν κουβέντα. Σὲ λίγο, ἀφοῦ τοποθετήσαμε τὸ τραυματία στὸ κρεβάτι, ἔφυγε κι' ὁ Χαλήλ λέγοντας: «Πρόσεξε κανεὶς δὲν θὰ μάθῃ ὅτι βρῖσκεται αὐτὸ τὸ πρόσωπο ἐδῶ. Δὲν θὰ ἐπιτρέπῃς σὲ κανένα νὰ μπαινοβγαίνει, ὁ μόνος πὺ θὰ ἔρχωμαι θὰ εἶμαι ἐγὼ». Τί μποροῦσα νὰ κάμω; Περιποιήθηκα τὸν τραυματία, ὁ ὁποῖος εἶχε μιὰ σφαῖρα ἀπὸ μᾶουζερ στὰ πσινά του μέρη. Ὁ μυστηριώδης αὐτὸς μουσαφίρης μου ἦταν ἓνας χονδρουλὸς βλοσυρὸς ἄνδρας μὲ κυκλώπειο σῶμα καὶ μιὰ ἀποχρυστικὴ γενειάδα. Σὰν τὸν πρόσεξα μοῦ φάνηκε πὺς κάπου εἶχα ξαναδεῖ τὴ φάτσα του. Αὐτὸς ὑπέφερε πάρα πολὺ ἀπ' τὸν πόνο ὅλες αὐτὲς τὶς ἡμέρες καὶ κάθε τόσο φώναζε «Κάχρολσον» (ἀνάθεμα) κι' ἀναστέναζε βαρεια. Σὲ καμμιά δεκαριά μέρη ἡ πληγὴ τοῦ διαμπεροῦς τραύματος ἐπουλώθη κι' ἄρχισε νὰ κάθεται, αἰσθανόμενος τὸν ἑαυτὸν του καλλίτερα. Ἐρχόταν κι' ὁ Χαλήλ καὶ τοῦ κρατοῦσε συντροφιά. Μιλάγανε ἀρβανίτικα καὶ πολλὰς φορὲς πῆρε τ' ἀντί μου τὶς λέξεις «Ντεμῖρ-Κιοῖ», «Οὐσκούπ», «Κίρκ Κλισσέ», καὶ προσπαθοῦσα νὰ καταλάβω. Κάποτε ὅμως μίλησε ὁ Χαλήλ τούρκικα ρωτώντας τον. «Μήπως τὸ Δεμῖρ - Κιοῖ εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ Κωσταντῆ;» κι' ἔδειξε ἔμένα. Καὶ τότε διὰ πρώτη φορὰ ὁ τραυματίας ἀνοίξε τὸ στόμα του σὲ τούρκικη γλῶσσα καὶ μὲ ρώτησε «Νερελησίν» (ἀπὸ ποῦ εἶσαι;) Ἀπ' τὸ

Δεμίρ - κιόϊ ἀπήντησα καὶ κατάλαβα ποιὸν ἄνθρωπο εἶχα μπροστά μου. Ἦταν αὐτὸς ποὺ θέλησε νὰ μὲ σκοτώσῃ μέσα στὸ μαγαζί μου. Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγρίους κομιτατζήδες ποὺ εἶχαν ἀναστατώσει τὸ χωριό μας. Ἡ καρδιά μου κτύπησε δυνατά. Ἡ ψυχὴ μου ξεσηκώθηκε. Ἦθελα νὰ τὸν δείρω. Ὅμως ἦταν μπροστά ὁ Χαλήλ. Ἔσφιξα τὴ γροθιά μου καὶ τὸν ρώτησα: Σὺ δὲν εἶσαι ἐκεῖνος ποὺ ἐπεχείρησες νὰ μὲ δολοφονήσῃς; Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, γιὰ πῶς λόγος; Τότε λύθηκε ἡ γλῶσσα του καὶ μᾶς εἶπε τὴν ἱστορία του. Μᾶς εἶπε ποῖος τὸν ἔβαλε νὰ μὲ σκοτώσῃ καὶ τί ἔγινε ὅταν ἀποχωρήσαμε ἀπὸ τὸ Σαμμάκοβο. Μᾶς μίλησε μὲ κάθε λεπτομέρεια γιὰ τὴ σφαγὴ, ἀρχίζοντας μ' αὐτὰ τὰ λόγια. «Βαλαλά μπίλαχα οὐστουμιζὲ ἀλλάχ δὰρ γιαζίκ γιαζίκ». (Μὰ τὸν Θεὸν ποὺ ὑπάρχει ἐπάνω μας κρίμα, κρίμα!!) Αὐτοὶ ὅλοι τὸ μόνο ποὺ ἤθελαν ἦταν τὸ πλιατσικολόγημα καὶ ἡ ἀπογύμνωσις. Ἐτυχὰ στὴ θανατικὴ ἐκτέλεσι τῶν 18 προκρίτων, εἶπε, καὶ βρέθηκα μάρτυς τῆς παλληκαριᾶς των. Μάλιστα «Μπίρ ντελικαλνῆ βαριεντή» (ὑπῆρχε ἕνας νέος) «νεγκιουρδούμ νέντα γκιουρετζέγιμ ἐριφίν τζεσαρεντινά» (οὔτε εἶδα οὔτε θὰ δῶ ἄλλο τέτοιο παλληκάρι) κι' αὐτὰ τὰ δόντια εἶναι δικὰ του, τὰ κρατῶ γιὰ θυμητικὸ, καὶ βγάζει μιὰ ἀσημένια ταμπακέρα καὶ μᾶς ἔδειξε τὰ χρυσὰ δόντια, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλα ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Τζάρτου. Αὐτὸς ἦταν ποὺ μὲ τὴν ξιφολόγχη ἔβγαλε τὰ δόντια του. Ὅσοτερά τῇ προτροπῇ μου, μᾶς διηγήθη μὲ κάθε λεπτομέρεια τὴν σφαγὴ. Μετὰ ἀπ' τὴ σφαγὴ, βάλανε χέρι καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ πάντα. Τότε ζήτησαν οἱ κομιτατζήδες ἀπὸ τὸν ἀρχηγό τους Ζιά - βέη μερίδιο. Αὐτὸς ὅμως ἀρνήθηκε κι' ἐκεῖνοι τὸν σκότωσαν καὶ ἔφυγαν. Τοὺς κατεδίωξαν γιὰ τὸ φόνο τοῦ Ζιά. Βρέθηκαν τότε ἐδῶ, ὅπου ὁ Νουρεντίν - βέης, μεγάλος τσιφλικοῦχος, (τὰ κτήματά του ἦσαν ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Χασενεϊ χασὴ Δέριντσα), πρῶν πρεσβευτῆς τῆς Τουρκίας εἰς τὴν Ρωσία, Ἄλβανὸς τὴν καταγωγὴ, τοὺς προσέλαβε κρυφὰ ὡς σωματοφύλακας διὰ νὰ τὸν προστατεύσουν ἀπὸ ἐπιθέσεις Ἀρμενίων, διότι ὁ Νουρεντίν εἶχε συντελέσει σιὸν ἐκτοπισμὸ τῶν Ἀρμενίων. Πράγματι σὲ μιὰ συμπλοκὴ μὲ φυγοστράτους Ἀρμενίους τραυματίσθηκε καὶ ἐπειδὴ ἀνακατεύθηκε κι' ἡ χωροφυλακὴ, ἀπεφάσισαν καὶ τὸν μετέφεραν στὸ σπίτι μου, ὥστε σὲ περίπτωσι ἀνακαλύψεως νὰ ἔρριχναν τὰ βάρη ἐπάνω μου, προσποιούμενοι αὐτοὶ ἄγνοιαν. Εὐτυχῶς δὲν συνέβη τίποτε τέτοιο. Σὲ λίγο ἔγινε καλὰ ὁ τραυματισμένος καὶ ἔφυγε. Τὸ καλὸ ὅλης αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως εἶναι οἱ πληροφορίαι ποὺ μοῦ ἔδωκε γιὰ τὴν σφαγὴ τῶν 18 πατριωτῶν μου. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία ὅπου ἀπὸ τὸ στόμα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς σφαγεῖς μάθαμε ὅσα πάρα πάνω διηγηθήκαμε. Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ δευτέρη ὁμολογία Τούρκου τσέτη πρὸς ἐμέ, ὅταν διέμενα, ὡς ἐξόριστος, εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας. Τὰ πάντα ἐλέχθησαν ὑπὸ ἑχεμύθειαν καὶ ἐμπιστευτικῶς διότι εἶχον ὀρκισθῆ νὰ μὴ ἀποκαλύψουν τὰ τῆς σφαγῆς.

ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΣ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ.— Ἐγεννήθη τὸ

1873 εἰς τὸν Σκοπὸν Α. Θράκης (Ἐπαρχία Σαράντα Ἐκκλησιῶν). Μετὰ τὰς προκαταρκτικὰς σπουδὰς εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Σχολὴν» τῆς γενετείρας του, ἐφοίτησε εἰς τὸ Γυμνάσιον Ἀδριανουπόλεως, ἐκ τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ τότε Γυμνασιαρχεῖοντος ἐκεῖ διαπρεποῦς βυζαντινολόγου καὶ Ἑθν. δι-

Ἀριστόδημος Κ. Κωνσταντόπουλος.

δασκάλου ἀειμνήστου Ματθαίου Παρανίκα. Ἀπεφοίτησεν ἀριστοῦχος τὸ 1891 (ἀργότερα ἐφοίτησε, ἐγγραφεὶς ἐπὶ ἓν ἔξάμηνο καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν). Ἐδίδαξεν ὡς Ἑλληνοδιδάσκαλος καὶ Σχολάρχης ἐπὶ 15ετίαν εἰς τὰ Ἐκπαιδευτήρια Σκοποῦ. Ἀποσυρθεὶς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος ἐπεδόθη εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πατριωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς πατρίδος του, ἰδρύσας τὸν Σύλλογον «Ὀρφέα» καὶ τὸ φερώνυμον Ἀναγνωστήριον, τοῦ ὁποῦ προήδρευσε συνεχῶς, πλουτίσας καὶ τὴν βιβλιοθήκην του διὰ χιλίων περίπου τόμων (μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὀλόκληρος ἡ Μαράσλειος Βιβλιοθήκη). Ἐξελέγη ἐπανειλημμένος Ἐφορος τῶν Σχολῶν καὶ κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ὑπεδείχθη ὁμοφώνως καὶ παμπηφεὶ Δήμαρχος Σκοποῦ. Τὸ 1915 διαρκούντος τοῦ α' Εὐρωπαϊκοῦ πολέ-

μου ἐσφάγη ὑπὸ τῶν Τούρκων 24 Σεπτεμβρίου 1915.— ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΣ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ.— Ἀδελφὸς τοῦ προηγουμένου, ἐγεννήθη εἰς τὸν Σκοπὸν τὸ 1880. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἐκ τοῦ Σχολαρχείου τῆς γενετείρας του ἐστάλη εἰς Κων)πολιν διὰ ἱερατικὰς σπουδὰς, διὰ λόγους ὁμως ὑγείας περιορίσθη εἰς ἀπλὴν μαθητείαν πλησίον τοῦ ἐκ μητρὸς συγγενοῦς (θείου) τότε Ἐπισκόπου Παμφίλου (εἰς Ταταῦλα), διαπρεποῦς νομικοῦ καὶ κατόπιν Μητροπολίτου Μαρωνείας καὶ Θάσου, ἀειμνήστου Μελισσηνοῦ Χριστοδοῦλου ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν (καταγωγῆς Σαμμακοβίου, ἐκ μητρὸς). Τὸ 1909 ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἱερέως (ἱερομόναχος) διὰ τὴν Κοινότητα Σκοποῦ. Ἐκεῖ, σεμνῶς ἱερατεύοντα, τὸ εὔρεν ἡ μαρτυρικὴ του σφαγὴ ὑπὸ τῶν Τούρκων, μετὰ πολυῶδυνον βασανισμόν (ἐτάφη σχεδὸν ζωντανὸς) τρεῖς ἡμέρας μετὰ τοὺς ἄλλους, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1915⁽¹⁾.

1. Ἐς σημειωθῆ ὅτι καὶ τρίτος ἐκ τῶν ἀδελφῶν Κωνσταντοπούλου (κατὰ σει-

Θεόδωρος Κοκκάλας.

Κυριάκος Κ. Κωνσταντόπουλος, ιερέως.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΚΚΑΛΑΣ.— Έγεννήθη εις τὴν Γένναν περὶ τὸ 1870, ἐκ μητρὸς Σκοπηνῆς. Τὰς προκαταρκτικὰς τοῦ σπουδᾶς εἰς τὴν Ἀστικὴν Σχολὴν τῆς γενετείρας τοῦ συνεπλήρωσε διὰ προσθέτου φοιτήσεως εἰς τὴν τότε «Ἑλλην. Σχολὴν» τοῦ Σκοποῦ. Ἦσκησεν ἐπιτυχῶς τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Γένναν καὶ τὴν περιοχὴν Βρύσεως (Μπουναρ - Χισσάρ), ἀπὸ δὲ τοῦ 1908 περίου ἐγκατεστάθη μονίμως εἰς Σκοπὸν, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ ἐξέχοντος ἱατροῦ καὶ Προέδρου τότε τῆς Κοινότητος ἀειμνήστου Δημ. Τζούρου. Ὑπῆρξεν πρότυπον συνετοῦ ἀνδρὸς καὶ ἀρίστου πατριώτου. Ἡ τραγικὴ θύελλα τοῦ Σκοποῦ συμπαρέσυρε καὶ αὐτὸν μετὰ τῶν ἄλλων πέντε εἰς τὸν μαρτυρικὸν τάφον τῆς ἀποφράδος Παρασκευῆς τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1915⁽¹⁾.

ρὸν ἡλικίας δεύτερος) ὁ Μιχαὴλ Κωνσταντόπουλος, ἀπῆλθε προῶτως καὶ αὐτός, θύμα τῆς τραγικῆς περιπετείας καὶ τῶν βασιβουζικισμῶν τῆς ἀνοκηρύξεως τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος (Ἰουλ. 1908) ἐκπνεύσας τὴν 27ην τοῦ αὐτοῦ μηνός, εἰς ἡλικίαν 33 ἐτῶν.

1. Συνομήλικος καὶ σύγχρονος πρὸς τοὺς δύο μνημονευθέντας μαθητὰς τοῦ Ματ. Παρανίκα εἰς τὸ Γυμνάσιον Ἀδριανουπόλεως, Ἀριστόδ. Κωνσταντόπουλον καὶ Σίμ. Σιμόπουλον καὶ ἀδελφικὸς αὐτόχρημα φίλος ἀμφοτέρων, ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐξ Εὐκαρίου

Σίμος Σιμόπουλος.

ΣΙΜΟΣ Σ. ΣΙΜΟΠΟΥ-
ΛΟΣ. — Πρωτεξιάφος και
συνεθνομάρτυς τῶν δύο Κων-
σταντινουπόλεων. Ἐγεννήθη εἰς
τὸν Σκοπὸν τὸ 1872, κατ' εὐ-
δεϊαν δισέγγονος τοῦ Σίμν-
τσερμπατζή (προύχοντος)
ποῦ ἀπηγχονίσθη ὑπὸ τῶν
Τούρκων κατὰ τὴν Ἑλλην.
Ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα,
ὡς Φιλικός, μετὰ τοῦ μεγάλου
Παπανδρέα, προεστοῦ καὶ
Διευθυντοῦ τῆς «Ἑλληνικῆς
Σχολῆς». Ἐσοῦδαςεν εἰς τὴν
Ἀδριανούπολιν, μαθητὴς καὶ
αὐτὸς τοῦ Ματθ. Παράνικα,
καὶ ἤσκησε κατὰ σύστημα τὸ
διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, δια-
κριθεὶς κυρίως εἰς τὴν Γεω-
γραφίαν καὶ τὰ Φυσιογνωστι-
κὰ μαθήματα. Συνειργάσθη
μετὰ τοῦ Ἀριστοδ. Κωνσταν-

τοπούλου εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἀναγνωστηρίου (1906) καὶ εἰς τὴν ὀργάνω-
σιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Κοινότητος, ὡς ἐπίσημος Γραμματεὺς. Ἀπὸ τοῦ
1909 μέχρι τοῦ θανάτου του (Σεπτέμβριος 1915) διηύθυνε τὰ Ἐκπαιδευτή-
ρια Σκοποῦ, ἀρρένων καὶ θηλέων. Ἐπὶ τῆς τιμητικῆς αὐτῆς ἐπάλξεως τὸν

καταγόμενος ἀείμνηστος διδάσκαλος Ἰωάννης Μαγκριώτης, γεννηθεὶς τὸ 1872, ἐκ
μητρὸς Σκοπηνῆς καὶ εἰς τὸν Σκοπὸν διαλύσας τὰς προκαταρκτικὰς σπουδὰς του.
Ἀποφοιτήσας ἐκ τοῦ Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως τὸ 1891, συνεπλήρωσε τὰς παι-
δαγωγικὰς του σπουδὰς εἰς τὸ τότε Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν, διὰ τὰ ἀναδειχθῆ κατόπιν
ἐκ τῶν Ἑλληνοδιδασκάλων τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ τῶν χρόνων του. Ἐπὶ 40ετίαν
καὶ πλέον διηύθυνεν Ἑλληνικὰς Σχολὰς ἐν Θράκῃ καὶ Ἀνατολῇ, διὰ τὰ καταλήξῃ
μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸν τοῦ 1922 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐγκατασταθεὶς εἰς Νέαν Σμύρνην,
διετέλεσεν ἐπὶ τι διάστημα καὶ Δήμαρχος αὐτῆς (ἀναπληρωτῆς) ὅπου καὶ ἐφονεύθη,
ὄλως ἀναίτιως, κατὰ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν τοῦ 1944. Διετέλεσεν ὡσαύτως μέλος
τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Θ. Κέντρου, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰς παλαιότερας λο-
γοδοσίας τοῦ Σωματείου.

εἶπεν ὁ μαρτυρικός του θάνατος, μίαν ἑβδομάδα πρὸ τῶν ἄλλων, εἰς τὴν θέσιν «Λυκορυάκι», ἔξω καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Σκοποῦ (σύνορα Σκοποῦ καὶ Γέννας). ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ Δ. ΒΑΒΑΤΖΑΝΙΔΗΣ.— Ἐγεννήθη εἰς τὸν Σκοπὸν τὸ 1880. Τὰς γυμνασιακὰς του σπουδὰς διήνυσεν ἐν Ἀδριανουπόλει, καταρτισθεὶς συγχρόνως καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν μουσικὴν, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἄριστος καὶ καλλιφωνότατος ἐκτελεστής. Διετέλεσε ἐπὶ ἄρκετὰ ἔτη διδάσκαλος Ἀστικῶν Σχολῶν, ἰδίως τοῦ Σκοποῦ, ὅπου καὶ πρῶτος εἰσήγαγε συστηματικῶς τὸ μάθημα τῆς Γυμναστικῆς, εἰς τὸ ὁποῖον διέπρεπεν, εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἐνδεδειγμένος εἰς τοῦτο μὲ τὸ ἀγαλματῶδες παράστημα καὶ τὴν ἐξόχως ἀνδρικήν ἐμφάνισίν του. Ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ καθήκοντος τὸν εἶπον τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ 1915, ὅτε καὶ ἐσφάγη μετὰ τῶν ἄλλων μαρτυρικῶς.— ΖΑΦΕΙΡΙΟΣ Φ.Α. ΖΑΦΕΙΡΙΑΔΗΣ.— Ἐγεννήθη εἰς τὸν Σκοπὸν τὸ 1883. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἐκ τοῦ Σχολαρχείου Σκοποῦ μετέβη εἰς Κων)πολιν διὰ φαρμακευτικὰς σπουδὰς. Μετὰ πολυετῆ πρακτικὴν ἄσκησιν πλησίον διακεκριμένων ἐπιστημόνων φαρμακοποιῶν, ὑποστὰς ἐπιτυχῶς τὴν νόμιμον δοκιμασίαν ἔλαβε τὸ πτυχίον τῆς Φαρμακευτικῆς Σχολῆς τοῦ τουρκικοῦ Πανεπιστημίου. Μεθ' ὃ ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς εἰς τὴν γενέτειράν του, πολλαπλῶς ἐξυπηρετῶν αὐτὴν ὡς σχολικὸς Ἐφορος, ὡς Πρόεδρος Κοινοτικῶν Ἐπιτροπῶν κ.λ.π. Διὰ τὴν τοιαύτην πολιτείαν του ἀκριβῶς ἐπελέγη καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν θυμάτων τῆς ἐθνικῆς τραγωδίας τοῦ 1915. Ἐσφάγη ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν γάμων του.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΤΟΥ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ

(Ἐπὶ τῇ εὐρέσει τῶν λειψάνων των κατὰ Φεβρουάριον 1919)

Σκάψατε, σκάψατε βαθειά, γιὰ τ' ἄταφα κρανία
 σκάψατε καὶ γιὰ τὰ κορμιὰ πού ἢ τούρκικη μανία
 τέσσαρα χρόνια στέρησε τοῦ τάφου τὴν ἀγκάλη
 καὶ ἄταφα κυλιούντανε, ὅπως στὸ ἀκρογιάλι
 ναναγισμένου καραβιοῦ κυλιοῦνται τὰ συντρίμια,
 κ' οἱ λύκοι καὶ τὰ ὄρνεα καὶ τ' ἄλλα τὰ ἀγρίμια
 τοῦ δάσους ἔπαιξαν μ' αὐτὰ καὶ τώρα πειὰ κουφάρια
 κατήντησαν, μὰ φανερὰ μᾶς λένε καὶ καθάρια:
 Κυττάξετέ μας, καύκαλα καὶ κόκκαλα ριχμένα
 ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στὶς ρεματιές καὶ στὶς σπηλιές χωμένα
 τίς μαχαιρὲς πού φάγανε τὰ ἄταφα κορμιὰ μας
 ἄς μὴ ξεχνᾷ καμμιά φορὰ ἢ νέα ἢ γενειὰ μας
 τὸ φοβερὸ μαρτύριο, τὴ φρίκη, τὴ λαχτάρια,
 τὰ ὅσα δοκιμάσαμε στὴ μπόρα, στὴν ἀντάρια

και εἰς τὴν κοσμοχλασιὰ τοῦ ἔθνους τὴ μεγάλη
 τότε πὸ τὸ Τσανὰκ Καλὲ χτυποῦσαν Ἄγγλο - γάλλοι,
 στὰ χίλια ἑννιακόσια πέντε καὶ ἄλλα δέκα
 τὸν μῆνα τὸν Σεπτέμβριον πὸ κι' ἄνδρας καὶ γυναῖκα
 νέος καὶ γέρος καὶ παιδι ὑπόφεραν τὰ μύρια
 ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοὺς σκληροὺς, τυράννια καὶ μαρτύρια.
 Αὐτὴ ἄς εἶναι ἡ τιμὴ πὸ θὰ μᾶς ἀποδώσῃ
 τώρα πὸ ἀπ' τοὺς Τούρκους πειὰ ἡ χώρα θὰ γλυτώσῃ
 εἰς τῆς γλυκειᾶς πατρίδος μας τὸ ματωμένο χῶμα
 ἐκεῖ πὸ μαρτυρήσαμε κι' ἀφήσαμε τὸ σῶμα
 στοὺς λύκους τῶν βουνῶν τροφήν καὶ στ' ἄλλα τὰ θηρία
 διὰ νὰ εὐχαριστηθῇ τῶν Τούρκων ἡ ἀγρία
 ψυχὴ, πὸ πάντα αἵματα ἐπιθυμᾷ νὰ βλέπῃ
 στὸ μέρος ὅπου πέσανε, σ' αὐτὸ τὸ μέρος πρόχει
 νὰ στήσουν τοῦ Σαμμακοβιοῦ τὰ τέκνα μία στήλῃ
 νὰ γράψουν πῶς οἱ ἄγριοι καὶ λυσσασμένοι σκίλοι
 οἱ Τοῦρκοι οἱ αἰμοχαρεῖς καὶ φοβεροὶ κακοῦργοι
 οἱ βάρβαροι, οἱ ἄσπλαχοι, ἄτιμοι καὶ πανοῦργοι
 μᾶς ἐτυράννισαν φρικτὰ μᾶς λόγχισαν δεμένους
 καὶ μέσα εἰς τὶς λαγκαδιὰς ἀφήκαν σκοτωμένους,
 χωρὶς θυμίαμα καὶ κερὶ χωρὶς παπᾶ καὶ ψάλτη!
 Μὰ πότε θὰ γλυτώσουμε π' αὐτὸ τὸν Ἐφιάλτη.
 Θεέ μας δίκαιε κριτὰ, τοὺς Τούρκους τοὺς ἀγρίους,
 εἰς τὴν ὠραία Θράκη μας στείλε μας πειὰ ἀνδρείους
 καὶ δοξασμένους Ἕλληνας γιὰ νὰ μᾶς ἐκδικήσουν
 καὶ ὅλο τὸ λογαριασμὸ αὐτοὶ νὰ τὸν ζητήσουν.
 Σεῖς δὲ κακοῦργοι βάρβαροι κι' ἄνανδροι δολοφόνοι
 μάθετε σὰν δὲν ξεύρετε πῶς ἔφθασαν οἱ χρόνοι
 κι' ἀπ' τὶς πληγὰς π' ἀνοίξατε στὰ δόλια τὰ κορμιά μας
 ἓνα λουλούδι ἀμάραντο θὰ βγῆ γιὰ τὴ γενεὰ μας
 πὸ θὰ σκορπάῃ μυρωδιὰ οὐράνια καὶ θεῖα
 εἰς ὅλα τὰ ἀδέλφια μας, στοὺς ἄνδρες, στὰ παιδιά
 καὶ θὰ τὸ λέν ἐλευθεριὰ κι' ἀνάστασι τοῦ γένους
 πὸ ἀπὸ τὴν ἀτίμωσι θὰ σώσῃ τὰς παρθέτους
 τοὺς νέους ἀπὸ τὴ σφαγὴ, τοὺς γέρους ἀπ' τὴν πείνα,
 νὰ παύσουν τὰ μαρτύρια τὰ τρομερὰ ἐκεῖνα,
 τὸ ἄτυχο τὸ ἔθνος μας πὸ εἶδε τόσα χρόνια
 καὶ τὴ πολλὴ κι' ἀβάσταχτη ἐκείνη καταφρόνια.
 Τρυπᾶτε τύρανοι, σκληροί, τὰ στήθια μας τρυπᾶτε
 μόνο μὴ λησμονήσετε ὅπου καὶ ἂν θὰ πᾶτε

πὼς πάντα θὰ σᾶς κυνηγᾷ τὸ στοιχειωμένο φεῖδι,
 πελώριο θεόρατο, καὶ φόβο θὰ σᾶς δίνῃ
 ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκεσθε καὶ ὅπου κι' ἂν πατῆτε
 καὶ ὅπου κι' ἂν καθίσετε γιὰ νὰ ἀναπαυθῆτε!
 Ἄπὸ δέκα ὀκτῶ Ρωμηοὺς τὸ Ἔθνος δὲν τελειώνει!
 μὰ τώρα πειὰ ποῦ ἢ γλυκεῖα Ἑλλάς μας μεγαλώνει
 καὶ μέσα στὰ Βαλκανικὰ κράτη θὰ ὑπερέχῃ
 ἡμεῖς ἄς πᾶμε θύματα καὶ ἡ πατρὶς ἄς ἔχῃ
 τόσους λειψοὺς ὅσοι ἐμεῖς, γιὰ τὴν ἰδέα μόνη
 τὸν θάνατο δεχθήκαμε, ποῦ τ' ὄνομα ὑψώνει.
 ὦ! πάντα ἀλησμόνητος θὰ μείνῃ ὁ Δουκίδης
 ὁ Δοῦκας καὶ ὁ Περικλῆς ἐκεῖνος ὁ Κιακίδης
 ὁ Τζάρτος ὁ λεβεντονεῖος καὶ Κύρκος καὶ Τακίδης
 ὁ Μαρινέλης Κυριακὸς καθὼς κι' ὁ Κουτσικίδης
 κι' οἱ ἄλλοι οἱ συντρόφοι τῶν δώδεκα σκοτωμένοι
 ποῦ ἡ μνήμη τους αἰώνια θὰ μείνῃ δοξασμένη.
 Ναι μάρτυρες πολὺκλαστοὶ σεῖς τοῦ Σαμμακοβίου
 καὶ νοῦς καὶ πνεῦμα καὶ καρδιὰ δι' ὅλου μας τοῦ βίου
 δὲν θάναται μακρὰ ἔπο' σᾶς, τὰ δὲ ὀνόματά σας
 ποῦ γράφτηκαν ἀθάνατα ἐνῶ στὰ αἵματά σας
 τὰ τίμια βουτήχτηκε ἱστορικὸ κονδύλι
 θὰ εἶναι ἀλησμόνητα ὡς τιμημένοι φίλοι
 ἢ δὲ ἐλεύθερη γενεὰ καθῆκον τῆς θὰ ἔχῃ
 νὰ ἔρχεται μὲ δάκρυα τὸν τάφον σας νὰ βρέχῃ!

ΤΟ ΘΑΤΜΑ

Λύπη ὡς τῶρ' ἀκούστηκε νὰ ἔχουν τὰ θηρία
 πράγματα σὰν αὐτὰ ἐδῶ ἔγραψ' ἡ ἱστορία.
 Στὸν κόσμον μέσα στὸ ντουλιὰ τίγρι ἡμερωμένη
 ποῖος εἶδε κι' ἀπ' τὰ αἵματα νὰ φεύγῃ ξαφνιασμένη;
 Ὡς τώρα ἄκουσε κανεὶς ὁ λύκος νὰ ἀφήσῃ
 τὸ πρόβατο ποῦ ἄρπαξε καὶ νὰ μὴ τὸ ξεσχίσῃ!
 Μόνον σὰν θέλῃ ὁ Θεὸς μπορεῖ αὐτὸ νὰ γένη
 μόνον αὐτὸς ἀπ' τὰ ψηλὰ ἀπ' ὅπου διαμένει.
 Σὰν τὸ προστάξῃ γίνεται τέτοιο μεγάλο θᾶμα
 νὰ ἡμερέψῃ τὸ θεριὸ νὰ γένη ἐν τῷ ἄμα
 ἢ τίγρι ἢ συχὸ ἄρνι, ὁ λύκος περιστέρι
 κι' ὁ Τοῦρκος ὁ φανατικὸς ἄγγελος δίχως ταῖρι.
 Ὀδήγησέ με, Μοῦσα μου, τῆς Μνημοσύνης κόρη
 ἐπάνω στοῦ Σαμμακοβιοῦ τὰ ξακουσμένα ὄρη

στὸ μέρος ποὺ κρατούσανε τοῦ διωγμοῦ τὴν ὥρα
 οἱ Τοῦρκοι τὸν Θεόφιλον τὸν Τζάρτον καὶ ὡς τώρα
 ἀκόμα τρέμ ὁ δυστυχῆς ὅταν τὸ ἀναφέρῃ
 πῶς τὸν βαστούσανε γυμνὸν κι' αὐτὸν γιὰ τὸ μαχαῖρι
 μαζί μὲ ἓνα φίλον του Τακίδη Διογένη
 καὶ πῶς θὰ ἦταν σήμερα κι' οἱ δύο σκοτωμένοι
 ἂν θαῦμα δὲν ἐγίνονταν ἐξαισιο μεγάλο
 ποὺ σὰν αὐτὸ παρόμοιο κανεὶς δὲν εἶδε ἄλλο.
 Ἡ ὥρα ἐπλησίαζεν ἢ φοβερὴ ἐκείνη
 ποὺ πάντα ἀλησμόνητη μέσα στὸ νοῦ θὰ μείνῃ
 ποὺ θὰ τοὺς ἐλογχίζανε κι' αὐτοὺς ὡσὰν τοὺς ἄλλους
 τοὺς πατριώτας τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ μεγάλους.
 Σαμμακοβίτας διαλεχτοὺς, ἄξια καὶ γενναῖα
 τῆς Θράκης τῆς πατρίδος μας παιδιὰ δέκα - ἑννέα,
 μὰ ἔξαφν' ἀντιλάλησαν τὰ δάση καὶ τὰ ὄρη
 καὶ μιὰ φωνὴ ἀκούσθηκε «Σταθῆτε αἰμοβόροι»
 «Τοῦρκοι, κακούργοι, ἄνανδροι, ἄγριοι δολοφόνοι».
 Φωνὴ ἀπ' τὰ οὐράνια, φωνὴ ὅπου νεκρώνει
 τὸν ἄνθρωπο εἰς τὴν στιγμή πῶχει στὸ νοῦ νὰ κἀνῃ
 φόνο, κακούργημα φρικτό, «σταθῆτε» καὶ τοὺς πιάνει
 τὰ χέρια, καὶ τὰ ὄπλα τους τὰ νιώθουνε πεσμένα
 στὴ γῆ ποὺ λίγο ἔλειψε νὰ πέσουν σκοτωμένα
 τὰ δυὸ τοῦ Σαμμακοβιοῦ τέκνα, ποὺ τὴν πατρίδα
 ἀπὸ καρδιάς ἀγάπησαν κι' εἶχανε τὴν ἐλπίδα
 νὰ τὴν ἰδοῦν ἐλεύθερη μιὰ μέρα καὶ μεγάλη
 νὰ μᾶς κρατᾶ ὅλους μας στὴ μητρικὴ ἀγκάλῃ
 Τί ἔγινε' πῶς ἄλλαξαν τ' ἀνήμερα θηρία;
 Τίνος νὰ ἦταν ἄραγε ἐκείνη ἢ βαρειά
 φωνή, ποὺ τοὺς διέταξε ν' ἀφήσουν τὸ μαχαῖρι
 νὰ ρίξουν τὸ τουφέκι τους νὰ μὴ σηκώσουν χέρι
 ἐπάνω εἰς τὰ θύματα τὰ δυὸ ποῦχαν χωρίσει
 ἀπ' τ' ἄλλα, ποὺ τὸ αἷμα τους ἔτρεξεν ὡσὰν βρούσι
 κι' ἐπότισε τὶς λαγκαδιές γιὰ νὰ φυτρώσουν ἴα
 ἀμάραντα, ποὺ λέγονται «ΠΑΤΡΙΣ Κ' ΕΛΕΤΘΕΡΙΑ»;
 Αὐτὸ εἶναι μυστήριον ἓνας Θεὸς τὸ ξέρει
 π' ἀπλώνει ἀπ' τὸν οὐρανὸ τὸ ἅγιό του χέρι
 καὶ σώζει ἀπὸ φονικὸ τουφέκι καὶ μαχαῖρι,
 τὰ πλάσματά του ὅπου ζοῦν εἰς τῆς Τουρκιάς τὰ μέρη.

ΣΤΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ

Είναι γνωστόν βεβαίως, ὅτι ἡ αἰτία τοῦ διωγμοῦ ὄλων τῶν Ἀνατολι-
κοθρακιωτῶν δὲν ὑπῆρξε ὁ φόνος ἑνὸς παιδιοῦ τοῦ Βαλῆ ἀλλὰ τὸ ξύπνημα
τῶν Τούρκων ἀπ' τὸ λήθαργο ποῦ εἶχαν περιπέσει, χρόνια τώρα. Οἱ Τούρκοι
οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἔξυπνοι καὶ ἐνεργητικοί, ἀλλὰ φύσει μοιρολάτρες καὶ τε-
μπέληδες, κατ' ἐξοχὴν δὲ «μπουνταλάδες» διὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὴν τουρ-
κικὴ λέξι ποῦ τοὺς χαρακτηρίζει περίφημα. Δι' αὐτὸ ἐπέτρεψαν στὰ ζωντανὰ
στοιχεῖα καὶ φύσει ἐνεργητικά, τοὺς Ἀρμενίους, τοὺς Ἑβραίους καὶ πρὸ
πάντων τοὺς Ἕλληνας νὰ κατέχουν τὰ σκῆπτρα στὴν οἰκονομία, σιὸ ἐμπό-
ριο, στὴν βιομηχανία, στὴν κοινωνικὴ πρόνοια καὶ στὴν ἐκπαίδευσι, μέσα
στὸ κράτος τους. Δίδοντες οἱ τελευταῖοι ἐλάχιστον, ἐν σχέσει μὲ τὰ κέρδη των,
φόρον, ἐσφράγιζαν τὰ μάτια τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι εἶχαν περιπέσει, ὅπως
εἶπα, σὲ λήθαργο, λόγῳ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ὅλα βαίνουν καλά, πρὸς ὄφε-
λος δικό τους. Ὅμως ἄνθρωποι χαιρέκακοι καὶ μισέλληνες, γιὰ δικά τους
συμφέροντα, προσπάθησαν νὰ βγάλουν τοὺς Τούρκους ἀπ' τὴν πλάνη καὶ
καὶ τὸν ὕπνο. Τοὺς ξύπνησαν καὶ ἔφεραν τὴν μαύρη καταστροφὴ, σὲ κάθε
μὴ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο, μὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους. Εἶναι ἐπίσης
γνωσταὶ αἱ δηλώσεις δύο περιφήμων, ἴσως καὶ ἀπὸ τὰς δηλώσεις αὐτάς, Γερ-
μανῶν στρατηγῶν τοῦ Φὸν ντέρ Γκόλτς πασαῖ! καὶ τοῦ Λίμαν Σάντερς πασαῖ!
Ὁ πρῶτος ἐπανελθὼν ἀπὸ περιοδεῖαν του ἀνά τὴν Τουρκίαν εἶπε τὰ ἐξῆς
στοὺς Νεότουρκους τοῦ κόμματος: «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος»: «Περιελθὼν
τὴν χώραν σας μετὰ λύπης μου ἐπείσθην ὅτι μόνο ἡ διοικήσις εἶναι Τουρ-
κικὴ. Ὅλα τὰ ἄλλα, δηλαδὴ οἰκονομία, ἐμπόριον, κ.τ.λ. δὲν ἀνήκουν σὲ σᾶς
ἀλλὰ στοὺς μὴ μουσουλμάνους καὶ πρὸ πάντων στοὺς Ἕλληνας τοῦ Κρά-
τους σας. Ἐπομένως δὲν εἶσθε σεῖς κύριοι τοῦ ἐδάφους σας». Ὁ δὲ δεύτε-
ρος περιελθὼν ὅλη τὴν Τουρκικὴ Θράκη, εἶπε στὴ Παιδεστόν, στὸ Διοικητή-
ριον, ἐνώπιον ἀνωτέρων Τούρκων ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαλλήλων, τὰ ἐξῆς:
«Διὰ νὰ κατέχετε σταθερῶς καὶ μονίμως τὸ ἐναπομείναν τοῦτο τμήμα, ὅπου
εὐρίσκεται καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους σας, πρέπει, σὺν τοῖς ἄλλοις, νὰ
ἐκδιώξετε ἐξ αὐτῆς τὰς ξένας μὴ μουσουλμανικὰς ἐθνότητας καὶ μάλιστα
τοὺς Ἕλληνας. Διότι, αὐτοὶ εἶναι ἐξηπλωμένοι παντοῦ καὶ κρατοῦν τὸν οἰκο-
νομικὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Θὰ εἶναι οἱ κακοὶ δαίμονες εἰς ὄλον τὸ Κράτος
σας. Θὰ βοηθοῦν πάντα εἰσβολέα εἰς τὴν χώραν σας καὶ θὰ σᾶς ὑποδουλώ-
σουν οἰκονομικῶς διὰ νὰ σᾶς ἐκμεταλλεύονται, ὅπως γίνεται μέχρι σήμερον».
Αὐτὲς οἱ ἀπαίσιες καὶ χαιρέκακες δηλώσεις ἔφεραν ἀμέσως τὰ φοβερὰ καὶ ἀ-
πάνθρωπα ἀποτελέσματα στὸν Ἑλληνοθρακικὸ κόσμον. Ἔτσι, μ' αὐτὸ τὸ
σκοπὸ, τὴν οἰκονομικὴ ἐλευθερία, ἄρχισε ὁ διωγμὸς παντὸς στοιχείου Ἑλλη-
νικοῦ. Χιλιάδες Ἕλληνες ἀπ' τὰ χωριὰ βρέθησαν στοὺς δρόμους ὁδοιποροῦν-
τες πρὸς τὴν ἐξορία. Ἐκπατριζόμενοι οἱ κάτοικοι τοῦ Σαμμακόβου κατὰ τὴν

ἀξέχαστη καὶ ἀποφράδα ἐκείνη ἡμέρα τῆς 4ης Σεπτεμβρίου, ἀποχαιρετοῦσαν τὶς κορφές τοῦ φιλόξενου Μικροῦ Αἴμου, πὺ τόσους αἰῶνες τοὺς περιέβαλλε στοὺς κόλπους του. Ἐξω ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο ἐνώθησαν μαζί με τοὺς ἐκπατρισθέντας τῶν ἄλλων χωριῶν, πὺ ἀπετελοῦντο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ γυναῖκες, γερόντους, κορίτσια καὶ ἀνήλικα παιδιὰ. Οἱ ἄνδρες ἦσαν ὅλοι σχεδὸν στρατολογημένοι ἀπ' τοὺς Τούρκους. Ὅλο αὐτὸ τὸ ταλαιπωρημένο πλῆθος ἐκινεῖτο στὸ κάμπο σὰν ἓνα μεγάλο ἔρπετό, βραδυπορῶντας ἀπ' τὸ κόπο καὶ τὴν κακουχία καὶ κατευθύνετο πρὸς νότο, γιὰ νὰ βρῆ κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ κονέψῃ. Πόσο τραγικὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀνθρώπινη ἀλυσίδα!... Ἀσθενεῖς με σβυσμένο μάτι, γέροι στὸ ψυχορράγημα, χῆρες καταρῶμενες τὰ πάντα, γυναῖκες με ἀποκαμωμένα νήπια πὺ κλαῖνε γοερὰ γιὰ τὰ στήθια τῆς μάννας τοὺς δὲν ἔχουν πιά τὸ γάλα, πὺ στέρευε, ἄλλες πάλι μαννάδες κρατοῦσαν στὴν ἀγκαλιά τοὺς ἀνὰ δύο ἀσθενικά κι' ἀνήλικα παιδιὰ τοὺς, πὺ κλαῖνε γι' αὐτὸ τὸ παράξενο ταξίδι. Καὶ κείνες, οἱ πονεμένες μάννες, γιὰ νὰ τὰ παρηγορήσουν λένε ἓνα σωρὸ φέματα. «Νὰ παιδί μ' ὁ μπαμπᾶς, κι' ἔδειχναν οἱ ἄμοιρες με τὸ χέρι, νὰ ἐκεῖ θὰ πᾶμε νὰ τὸν βροῦμε». Κι' ἐκεῖνα τὰ κακόμοιρα καὶ ἀθῶα πλασματάκια, ἔστρεφαν τὸ προσωπάκι τοὺς νὰ ἴδουν πρὸς τὸ μέρος, ὅπου εὐρίσκετο ὁ τόσον ἀγαπημένος τοὺς πατέρας. Μὰ ποῦναι τον; Κορίτσια ἀνέβγαλτα, συνηθισμένα στὴν καλοπέρασι καὶ στὰ πλούτη, βαδίζουσι τώρα με τρίχινα τσαρούχια στὰ πόδια τοὺς, καταλασπωμένα μέχρι τὰ γόνατα, τυλιγμένα με μαῦρα μαντήλια σὰν γρηές, κρατῶντας στὰ χέρια τοὺς ἓνα μικρὸ πολύτιμο δέμα, μερικὰ ἀσπρόρουχα. Σκηνές τραγικώτατες καὶ συγκινητικώτατες ἐξελίσσονται καθ' ὁδόν. Γυναῖκες ὑψώνουν θρῆνο γιὰ τοὺς ἄνδρες τοὺς, πὺ οἱ Τούρκοι τοὺς κατεκρεοῦργησαν. Στέκονται στὴ μέση τοῦ δρόμου, με τὰ μάτια στὸ κενὸ καὶ μοιρολογοῦν. Τότε τὶς τραβοῦν οἱ ἄλλες. Καὶ ποῦ πῆγαιναν; Κανεῖς δὲν ἔδινε σωστὴ ἀπάντησι. Μόνο σὰν περνοῦσαν ἀπ' τὰ Τουρκικὰ χωριά ἄκουγαν τὰ πάρα κάτω. «Νέρεγε γκιοτουορσοσουνοῦζ μποῦ γκιαουραλί;» (Ποῦ τοὺς πηγαίνετε αὐτοὺς τοὺς ἄπιστους;); «Βαλουκλαρὰ γέμ» (τροφή γιὰ τὰ ψάρια) ἦταν ἡ ἀπάντησις τῶν Τούρκων πὺ συνώδευαν τὴν φάλαγγα. Καὶ σ' ἓνα ἄλλο χωριὸ ἄκουσαν: «Νέρντε ἰντιλέρ μπούκαντὰρ γκιαούρ;» (Ποῦ ἦσαν τόσοι ἄπιστοι;). Κι' ἡμέρες περνοῦσαν καὶ τὸ τέλος δὲν ἐρχόταν.

Ἄρπαγή καὶ διανομὴ τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας τῶν ἐκπατριζομένων.

Καὶ ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν καὶ τῶν κωμοπόλεων, διωγμένοι, τριγυρνοῦσαν στοὺς δρόμους καὶ στὰ ρουμάνια, μέσα στὶς λάσπες καὶ τὰ καταράχια, ματωμένοι, πεινασμένοι κι' ἀπελπισμένοι, ἀφήνοντες τὶς περιουσίες τοὺς καὶ ὅ,τι καλὸ εἶχαν ἔρμαια, οἱ φονιάδες κι' οἱ διῶκτες τοὺς ἐλυμαίνοντο ὅτι εἶχαν ἀφήσει. Στὸ Σαμμάκοβο ὁ ὑποδιοικητῆς Χαμντῆ, ἀφοῦ ἔ-

δειρε, βασάνισε, έσφαξε κι' έδιωξε, κουράστηκε και την έπομένη του διωγμού, τὸ Σάββατο, αναπαύθηκε σάν θεός του ὀλέθρου, πού ἐπὶ ἔξη μέρες ἐργάστηκε τὸ κακό. Γύρω του, ὅλα τὰ ὄρνια καὶ τὰ θηρία, οἱ βοηθοὶ του, περίμεναν νὰ ξεκουραστῆ, γιὰ νὰ μοιράσῃ τὴν λεία, νὰ τοὺς πετάξῃ τὰ παχιά κρέατα. Τὴν Κυριακὴ 6 Σεπτεμβρίου ἄρχισε τὴν διανομὴ τῶν περιουσιῶν. Πρῶτα μάζεψε ὅλα τὰ ζῶα, ὑποζύγια βώδια, ἀγελάδες, πρόβατα καὶ χοίρους. Βρέθηκαν νὰ εἶναι 400 ζευγάρια βώδια γιὰ ὑποζύγια. Τὰ 70 ζευγάρια ἐδωρήθησαν στὸ τουρκικὸ οἰκοτροφεῖο, τὰ δὲ ὑπόλοιπα 330 ζεύγη διένειμε μεταξὺ τῶν μουσουλμάνων χωρικῶν. Ἄπ' τὰ 20.000 πρόβατα καὶ κατσίκια, ἄλλα μὲν, περίπου 5000, ἀπέστειλε ὡς δῶρο στὸ Νομάρχῃ Χατζῆ Ἀντῆλ, ὁ ὁποῖος διέτρεφε περὶ τὶς 60.000, ἐκ διαρπαγῆς, ζῶα στὴ Ραιδεστό, ἄλλα δέ, περὶ τὰ 500, ἔδωκε πρὸς συντήρησι τοῦ οἰκοτροφείου καὶ τὰ ὑπόλοιπα μοίρασε πάλι στοὺς μουσουλμάνους τῶν γύρω χωρίων. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ γιὰ τὶς γαλακτοφόρες ἀγελάδες, συμποσούμενες σὲ 2000 κεφάλια. Ἄπὸ δὲ τοὺς χοίρους, ὄσους κατώρθωσαν νὰ περιορίσουν, διότι στὴ φασαρία διεσκορπίσθησαν στὰ γύρω βουνά, οἱ περισσότεροι, ἀπεστάλησαν, στὸ ἐμπόριο κι' ἄλλοι ὡς δῶρο εἰς τοὺς Γερμανοὺς συμμάχους των, οἱ ὁποῖοι διέμενον στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Τὰ ἔπιπλα τῶν σπιτιῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας καθὼς καὶ τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ἄλλα εἶδη διατροφῆς, τὰ συνεκέντρωσε σὲ μιὰ μεγάλη ἀποθήκη, τὴ σφράγισε καὶ τὴν παρέδωσε πρὸς φύλαξιν στὸν ἀρχηγὸ τῆς χωροφυλακῆς γιὰ ν' ἀνοιχθῆ καὶ νὰ πωληθοῦν τὰ τρόφιμα ὅταν θὰ παρουσιάζετο ἀνάγκη. Στὸ Σκεπαστὸ καὶ στὶς Σοφίδες ὅσα ἔπιπλα εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ κι' ἦσαν τὰ περισσότερα, καὶ εἶχαν ἐναποθηκευθῆ στὴν ἐκκλησία, οἱ ἀνώτεροι Τοῦρκοι ὑπάλληλοι τῆς Βιζύης, συνεννοηθέντες μὲ τοὺς φυλάγοντας αὐτὰ χωροφύλακας, τὰ διήρπασαν καὶ τὰ μετέφεραν νύκτα πρὸς ἐπίπλωσι τῶν σπιτιῶν τους. Τὰ δὲ ἐναπομείναντα ἀντικείμενα καὶ ζῶα τῆς πλουσιωτάτης κωμοπόλεως Σκοποῦ, ἐπωλήθησαν ὑπὸ ἐπιτροπῆς στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Τὰ σπίτια ἄδειασαν ἀπὸ κάθε περιεχόμενο, ἔμψυχο καὶ ἄψυχο καὶ τὴν νύκτα, ὅταν φύσαγε ἀέρας ἄκουγες τὰ παντζούρια (παραθυρόφυλλα) νὰ χτυποῦν. Δὲν ὑπῆρχαν πιά οἱ νοικοκυραῖοι νὰ τὰ κλείσουν. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις σάν εἶδε τόσα σπίτια νὰ μένουν ἄδεια, σκέφτηκε νὰ ἐγκαταστήσῃ Τοῦρκους πρόσφυγας σ' αὐτά. Στὸ Σαμμάκοβο, ἔστειλαν τοὺς πρόσφυγας ἀπ' τὸ Ὁρτάκιὸ τῆς Δυτ. Θράκης νὰ ἐγκατασταθοῦν. Ὅμως λόγῳ τοῦ ἀνωμάλου καὶ ὀρεινοῦ ἐδάφους τοῦ τόπου, καθὼς καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους, οἱ νεοελθόντες ἠναγκάσθησαν ἐκ νέου νὰ μεταναστεύσουν σ' ἄλλο μέρος, κουβαλῶντας μαζί τους τὶς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν τοῦ Σαμμακοβίου. Ἐπαψαν λοιπὸν νὰ χτυποῦν πιά κι' αὐτά, ἀπ' τὸν ἀέρα. Ἔτσι πλέον ἄχρηστα κι' ἀδέσποτα πού ἔμειναν τὰ σπίτια οἱ χωροφύλακες γιὰ ν' ἀπολαύσουν καὶ θέαμα, τὰ παρέδιδαν στὴ φωτιά. Τὸν Ἰούνιο ὁμως τοῦ 1916 ἐγκατεστάθησαν, στὰ ἐναπομείναντα σπίτια τοῦ Σαμμακοβίου, τρι-

ακόσιες μουσουλμανικές οικογένειες προερχόμενες ἀπ' τὸ Γευγελή τῆς Μακεδονίας. Ἡ Τουρκία δι' ἐπιτροπῶν κατώρθωσε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ὁμοφίλους της καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταστήσῃ στὰ σπίτια τῶν ἐκδιωχθέντων Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὰ 1000 σπίτια τοῦ Σαμμακοβίου μόλις τὰ 300 διεσώθησαν ἀπ' αὐτὴν τὴν περιπέτεια. Σ' ὅλα τὰ χωριά γίνηκαν μεγάλες καταχρήσεις ἀπ' τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, μηδὲ τοῦ Νομάρχου ἐξαιρουμένου. Ἐρὰ σκευὴ ἐκκλησιῶν διηρπάγησαν, εἰκόνες κατεστράφησαν, κειμήλια κατεπατήθησαν. Μόνο στὸ Σαμμάκοβο, ὅσον ἀφορᾷ τὴν παρουσίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου, καθὼς καὶ κάθε ἱερὸ σκεῦος, δὲν κατεστράφη μήτε διηρπάγη καὶ καμμία, ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κατάχρησις δὲν παρετηρήθη. Πολλὰ ἐλέχθησαν γι' αὐτό. Ἴσως συνέβαλε ἡ περιφρούρησις τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων ὑπὸ τοῦ παραμεινάντος Σάββα Λακίδη, ἴσως ὁ φόβος τὸν ὁποῖον εἶχαν οἱ ὑπάλληλοι γιὰ τὸν ὑποδιοικητὴ Χαμντή. Διὰ τὰ ἄλλα πράγματα, πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεων, συνεστήθη τότε στὶς Σαράντα Ἐκκλησιᾶς Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία θὰ πουλοῦσε σὲ δημοπρασίαν ὅλα τὰ εἶδη γενικῶς, πρὸς ὄφελος τοῦ κράτους. Ὅμως παρ' ὄλον τοῦτο ἐσημειώθησαν πλεῖστοι ὅσαι καταχρήσεις καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἐπαύθη καὶ ἀνέλαβε πάλι ὁ ὑποδιοικητὴς, ὁ ὁποῖος ὅμως συνέχισε τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς. Ἀκόμη κι' οἱ χωροφύλακες, οἱ ὁποῖοι ἐφύλαγαν τὰ πράγματα, ἔκλεβαν καὶ τὰ πουλοῦσαν. Στὸ Σαμμάκοβο, κοντὰ στὸ Διοικητήριον, ὑπῆρχαν ἀποθηκευμέναι μηχανῆς SINGER. Κλέψανε ἐξήντα, ἀφοῦ τρύπησαν ἓνα τοῖχο τῆς ἀποθήκης καὶ τὶς πούλησαν χωρὶς νὰ πάρῃ μυρουδιὰ κανεῖς. Κι' οἱ δάσκαλοι τοῦ οἰκοτροφείου δὲν ἔμειναν ἀργοὶ σ' αὐτὸ τὸ «γλέντι». Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μαζὶ μὲ ἀξιωματικούς, χωρὶς νὰ φοβοῦνται, φόρτωναν ὀλόκληρα ἀμάξια, μὲ κλεμμένα σκεπάσματα, κουβέρτες, στρώματα κι' ὅ,τι ἄλλο χρήσιμον καὶ πολύτιμον ὑπῆρχε, προφασιζόμενοι ὅτι εἶναι γιὰ τὰ στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα καὶ κατευθύνοντο στὰ παζάρια ὅπου ἐπωλοῦσαν τὰ κλοπιμαῖα σὲ εὐτελεῖς τιμῆς. Κι' ὁ ἴδιος ὁ ὑποδιοικητὴς τοῦ Βουνάρ Χισάρ ἦλθε προσωπικῶς, φόρτωσε κάμποσα ἀμάξια μὲ τέτοια εἶδη, δῆθεν γιὰ τὸ οἰκοτροφεῖον τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, καὶ τὰ ἐπώλησε πρὸς ἴδιον συμφέρον στὸ παζάρι τοῦ τόπου του. Ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἔκαμαν ἄλλη προμήθεια. Μάζεψαν ὅλα τὰ χάλκινα σκευῆ, τεντζερέδες, ταιριά κ.τ.λ. τὰ φόρτωσαν καὶ τὰ ἀπέστειλαν στὴ Κων)πολι γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν δῆθεν γιὰ βλήματα στὸ Τουρκικὸ πυροβολικόν. Στὴν Πόλι ζυγιάσθησαν καὶ βρέθησαν πῶς μετεφέρθησαν χάλκινα ἀντικείμενα βάρους 40.000 ὀκάδων, τὰ ὁποῖα ἐπώλησαν μ' ἓνα γρόσι τὴν ὀκά. Ἐκεῖνο πὺν οἱ Γερμανοὶ εἶπαν, τῶβαλαν οἱ Τοῦρκοι σὲ ἄμεσο ἐφαρμογῇ. Ἐπρεπε νὰ γίνουιν οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητοι. Ὅμως δυστυχῶς κατέστρεψαν, χωρὶς οὐδὲν αὐτοὶ νὰ δημιουργήσουν, ὥστε νὰ δικαιολογηθῇ τουλάχιστον ἔτσι ἡ τὴν καταστροφὴν.

Στὴν Ἡράκλεια.

Μέρες τώρα τ' ἄμοιρα γυναικόπαιδα κι' οἱ γέροι σέρνονται στους δρόμους. Πότε στρίβουν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πότε πρὸς τὸ νότο. Εἶναι σὰν μιὰ σειρά κάμπιες, πὸν ὅπου πάει ἡ πρώτη ἀκολουθοῦν κι' οἱ ἄλλες καὶ ὑπάρχουν στὸ δρόμο τόσοι κακοὶ ἄνθρωποι πὸν θάθελαν νὰ τὶς τσαλαπατήσουν καὶ νὰ τὶς λυώσουν, αὐτὲς τὶς ἀνθρώπινες κάμπιες. Τὸ τί τράβηξαν οἱ δεκάξι χιλιάδες ἄνθρωποι πὸν βρέθηκαν στους δρόμους, τὰ περιγράφει σύντομα καὶ χαρακτηριστικὰ ὁ διδάσκαλος Λεωνίδας Πεγιάδης, ἀπὸ τὴν Γέννα, στὸ ἔγγραφο πὸν ἔστειλε πρὸς τὴν Παναγιότητά του τὸν Πατριάρχη Κων) πόλεως Γερμανό, ὡς ἐκκλησιὶ γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι λοιπὸν, σ' ἓνα τμῆμα αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου λέγει: «Τὸ Κομιτᾶτον τῆς ἐξαντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐντὸς 8 ἡμερῶν ἐξεδίωξε τὸ Σαμμακόβιον, τὴν Τρουλιάν, τὸ Σκεπαστόν, Σκοπὸν καὶ Ἁγ. Στέφανον, ἤτοι μὲ πληθυσμὸν 16.000 περίπου κατοίκων, ἀφοῦ ἐξήσκησαν ἐπ' αὐτῶν, ἀδιακρίτως φύλου, βίαν καὶ τυραννίαν. Τὰς περιουσίας των διήρπασαν κατὰ τρόπον ἀνήκουστον, καὶ μόνον διὰ ζώσης δυνάμενον κατὰ τι νὰ παρασταθῆ. Ἀφοῦ δὲ κατέστησαν αὐτοὺς κυριολεκτικῶς ζῶντα πτώματα, ἐπεβίβασαν ἐπὶ τουρκικῶν ἀμαξῶν, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς νὰ λάβωσιν ἕκαστος εἰμὴ μόνον ἀνὰ ἓν ἐφάλωμα καὶ πέντε (5) ἡμερῶν ἄρτον. Τὰ κοσμήματα τῶν γυναικῶν διήρπασαν μὲ τὸν πλέον θάρβαρον καὶ αἰσχος ποιοῦντα εἰς πάντα ἄνθρωπον τρόπον, τὰ δὲ παιδία ἐγκαταλείψαντες γυμνά καὶ ἀνυπόδητα ἐδίωξαν προτροπάδην μετὰ τῶν γονέων των, θρηνοῦντων καὶ ὀλολυζόντων. Κατὰ τὰς ἀφηγήσεις Τούρκου ἀμαξᾶ, διηγηθέντος μοι λεπτομερείας ἐπὶ τῆς δραματικοτάτης ταύτης σκηνῆς, αἱ φωναὶ τῶν ἐγκαταλειπόντων τὴν πατρίδα δυστυχῶν προσφύγων ἀνῆρχοντο μέχρις οὐρανοῦ. Οἱ πρόκριτοι τῶν χωρίων ἐτυραννοῦντο ἐπὶ ἐβδομάδα ὀλόκληρον ἐντὸς φυλακῶν, δερόμενοι καὶ προπηλακίζόμενοι. Κάποτε, ὕστερα ἀπὸ ἕξι μέρες ἀγωνίας, πορείας καὶ πολλῶν περιπετειῶν, διασχίζοντες, ἄσκοπα, βουνὰ καὶ λαγκάδια, ἀφήνοντες καθ' ὁδὸν κάμποσες ἑκατοντάδες νεκροῦς, ἔφθασαν στὴν Ἡράκλεια τῆς Προποντίδος (Μαρμαρᾶ), πόλι παράλιο, γειτονεύουσα μὲ τὴν Ραιδεστό. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ περιφήμου πόλεως εἶχαν ἐκδιωχθῆ ἑλεεινὰ, τρισάθλια καὶ ὀμαδικὰ πρὶν ἀπὸ ἓνα χρόνον. Παρέμειναν σ' αὐτὴ μόνον λίγοι μουσουλμάνοι πὸν εἶχαν ἔλθει μετανάστες ἀπ' τὰ Ἰωάννινα καὶ οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐνεργῆσαι αὐτὴ τὴν ἐκδίωξι διὰ νὰ καταλάβουν ἔτσι τὰ σπίτια καὶ τὶς περιουσίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀπ' τὰ 500 σπίτια πὸν ὑπῆρχαν, μόνον τὰ 200 ἦσαν ἀκατοίκητα. Ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴν χαροκαμένη καὶ μισοκατεστραμμένη πόλι ἔφεραν νὰ ἐγκαταστήσουν τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ Σαμμακόβου, Σκεπαστοῦ, Τρουλιᾶς, Σκοποῦ, Ἁγίου Στεφάνου καὶ ἄλλων χωρίων τῆς περιφέρειας. Σὰν πρόβατα τοὺς ἔσπρωξαν σὰν ἔφθασαν καὶ τοὺς στρίμωξαν,

16.000 ανθρώπους, μέσα σ' αυτά τὰ 200 έτοιμόρροπα σπίτια, στὰ καφενεία, στὰ σχολεία, στὶς ἀχυρῶνες καὶ στοὺς σταύλους, στὶς ἐκκλησίες, στὶς βάρκες καὶ τὰ καΐκια, σὰν ζῶα, χωρὶς σκεπάσματα καὶ πρὸ πάντων χωρὶς ψωμί. Μέσα σ' ἓνα σταῦλο ποὺ μόλις χωροῦσε καμμιά δεκαριά ἢ δέκα πέντε ζῶα, στοιβάχθησαν περὶ τοὺς 150 ἄνθρωποι. Ὅσοι βέβαια ἦσαν εὐπορώτεροι, δηλαδὴ κατώρθωσαν νὰ εὗρεθῶν με λίγα χρήματα, ἐνοίκιασαν σπίτια ἢ δωμάτια ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγόραζαν τροφίμα, ὅμως τὸ πλῆθος, μὴ ἔχον τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, περίμεναν νὰ ζήσουν μ' ὅ,τι θὰ τοὺς ἔδιδε ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις. Κι' αὐτὴ πάλι με τὴν σειρά της ἐσκόπευε νὰ ἐξοντώσῃ κάθε Ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Πρόβαρα περίμεναν νὰ ζήσουν ἀπ' τοὺς λύκους. Μέσα σὲ δυὸ μῆνες, ποὺ ἔμειναν ἐκεῖ, ἔδωσαν σὲ κάθε ἄτομο μιὰ ὀκτὰ σιτάρι, μιὰμιση ὀκτὰ καλαμποκάλευρο καὶ λίγα πίτυρα κι' αὐτὰ πάλι ὄχι σ' ὅλους, μὰ μόνο στὶς φτωχότερες οἰκογένειες. Ἡ πείνα ἄρχισε νὰ ραστίζει τοὺς στριμωγμένους ἀνθρώπους. Ἔτσι λοιπὸν δυστυχεῖς ὑπάρξεις, γυναῖκες ἐξαθλιωμένες, ποὺ εἶχαν χάσει κάθε εἶδος θηλυκότητος, παιδιὰ σκελετωμένα, γέροι πεινασμένοι, κοριτσόπουλα ἀνυπόδητα, τριγυροῦσαν ὅλοι στὴν ἀγορὰ τῆς Ἡράκλειας. Τρισάθλιοι, με μούτρα ζαρωμένα, τρικλίζοντας δῶθε κεῖθε, πεθαίνοντες μεσ' τοὺς δρόμους, προκαλοῦντες τὸν οἰκτοπαντός, ἐκτὸς τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι κύτταζαν πὼς θὰ ἐκμεταλλευθοῦν, πὼς θὰ ἐξοντώσουν. Κοντὰ σ' αὐτὸ ἦλθε κι' ἄλλο κακό, ἡ ψεῖρα. Ἐπειδὴ μέσα σ' ἓνα μέρος ἔμειναν τόσοι κι' ἡ καθαριότης ἦταν τὸ τελευταῖο πρᾶγμα ποὺ μπορούσε νὰ γίνῃ, ἡ ψεῖρα ἦλθε κι' αὐτὴ ν' ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων. Κι' ἔστερα δὲν μπορούσαν νὰ ἐξέλθουν ἀπ' τὶς πύλες τῆς Ἡράκλειας, νὰ πᾶνε σὲ γειτονικὲς πόλεις καὶ χωριὰ νὰ δουλέψουν, νὰ ζήσουν. Ἐπὶ ποιῆ θανάτου ἀπηγορεύθη ἡ ἐξοδος ἀπ' τὴν πόλι. Ἀφοῦ εἶδαν οἱ ὁμογενεῖς τὴν ἀστοργία (!) καὶ τὴν ὀλοσχερῆ ἐγκατάλειψι τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἄρχισαν νὰ πωλοῦν κάθε ἀντικείμενο ποὺ μπορούσε νὰ πωληθῇ. Ἄνδρες γυναῖκες, παιδιὰ, μ' ἓνα ἀντικείμενο στὸ χέρι τριγυροῦσαν μήπως καὶ πορέσουν νὰ τὸ πωλήσουν ὄχι, στὴν ἀξία του, ποῦ τέτοιο πρᾶγμα!... μὰ γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί. Τότε μαζεύθηκαν στὴν Ἡράκλεια, κάμποσοι Ἑβραῖοι κι' ἄλλοι τοκογλύφοι, σὰν κοράκια ποὺ μυρίστηκαν ψοφήμι, γιὰ ν' ἀγοράζουν ὅ,τι ἦταν πολύτιμο, πρὸ πάντων χρυσαφικά, δακτυλίδια, σκουλαρίκια, βραχιόλια κ.τ.λ. ποὺ οἱ ἄμιοιροὶ ἐκπατρισθέντες, πεινασμένοι, πωλοῦσαν σὲ ἐξευτελιστικὲς τιμές. Τότε συνέβησαν ἓνα σωρὸ ἀδικίες καὶ βρωμιές, ποὺ ἀναρωτιώταν κανεὶς ἂν αὐτοὶ ποὺ τὶς ἔκαμαν ἦσαν ἄνθρωποι. Μιὰ μάννα, μὴ ἔχοντας τίποτε ἄλλο, πῆρε τὸ νυφικὸ τῆς φόρεμα καὶ πῆγε νὰ τὸ πωλήσῃ στοὺς Τουρκαλβανοὺς πρόσφυγας, ποὺ ἐγκατεστάθησαν στὴν Ἡράκλεια, πιστεύοντας ὅτι θὰ βρῆ κάποια κατανόησι σ' αὐτοὺς κι' ἔτσι νὰ πάρῃ ψωμί γιὰ τὰ δυὸ μικρά, μωρὰ σχεδόν, παιδιὰ της. Ἄρχισε τὰ παζάρια μ' ἓναν. Τοῦ ζήτησε 10 γρόσια, ἐνῶ ἡ ἀξία του ἦταν 100. Ἐκεῖ κοντὰ ἦταν ἓνας Τούρ-

κος ναυτικός, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ τὸ ἐξήτασε, προσεφέρθη νὰ τὸ ἀγοράσῃ καὶ τῆς ἔδωσε ἕξη μεταλλικά, δηλαδή ἕνα καὶ μιὸν γρόσι. Αὐτὴ ἐδέχθη νὰ τῆς δώσῃ 5 γρόσια. Αὐτὸς ἀνένδοτος. Ἐκείνη κατέβηκε στὰ 3 γρόσια. Ὁμῶς ὁ ἄσπλαχνος ναύτης, ἄρπαξε ἀπ' τὰ χέρια τῆς δύσμοιρης μάννας τὸ φόρεμα, βούτηξε καὶ τὰ ἕξη μεταλλικά καὶ τῆς εἶπε: «Αὐτὰ τὰ φορέματα εἶναι Τουρκικά! ποῦ τὰ βρήκατε σεις;» Δὲν πρόφθασε νὰ μιλήσῃ ἢ γυναικα κι' ἔπεσαν ἐπάνω τῆς οἱ παρακείμενοι Τουρκαλβανοί, ἀφορμὴ περιμένοντες. Ἡ κακομοῖρα δαρμένη καὶ ματωμένη μόλις ἔφθασε στὴν ἀποθήκη, ἔπεσε προύμυτα, ἀγκάλιασε τὰ μωρὰ τῆς κι' ἄρχισε νὰ κλαίῃ μὲ πύρινα δάκρυα. Ἐκείνη καὶ τὰ μωρὰ τῆς ἕστερ' ἀπὸ λίγο ἐξέπνευσαν ἐκεῖ, ἀπὸ πείνα. Ποῖος μποροῦσε νὰ τὴν βοηθήσῃ; Κι' ὅσοι πάλι κατώρθωναν νὰ πωλήσουν κάτι κι' ἔτρεχαν νὰ πάρουν ψωμί, πάλι πέθαιναν. Αἰτία τὸ ψωμί. Οἱ ἄπληστοι Τουρκαλβανοὶ ἐξέριωναν πίτουρα, μαζεμένα ἀπὸ ναυάγια καὶ τὰ πωλοῦσαν στοὺς δυστυχημένους. Αὐτοὶ τὸ ἔτρωγαν ζεστὸ αὐτὸ τὸ κατασκευάσμα, γιὰτὶ κροῦο ἦταν ἀδύνατο νὰ φαγωθῆ, ἔπιναν ἄφθονο νερὸ μετὰ καὶ τ' ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ βροῦν ἀμέσως τὸν θάνατο καὶ μάλιστα μὲ φρικτοὺς πόνους στὴ κοιλιακὴ χώρα. Ἀπ' αὐτὸ λοιπὸν τὸν συνωστισμό, τὶς κακουχίες τὴν βρωμιὰ καὶ τὴν δυσωδία ποὺ ἀνεπτύχθη, τὴν ψεῖρα καὶ τὴν πείνα κι' ἐν γένει τὴν ἀνθυγιεινὴν κατάστασι τῶν ἐξορίστων, μετεδόθησαν σὲ λίγο ἐπιδημίες φοβερὲς μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν. Καθημερινῶς πάνω ἀπὸ 40 νεκροὺς μάζευαν ἀπ' τοὺς δρόμους καὶ τὰ ἀχούρια. Ἡ ζωὴ πιά ἦταν μαρτύριο. Ἡ κόλασις ἀσφαλῶς θὰ ἦταν ἡπιωτέρα. Μακάριοι ἐκεῖνοι ποὺ πέθαιναν. Ὁλη ἡ πόλις ἦταν μιὰ πληγὴ, ἕνα πεινασμένο στομάχι καὶ μιὰ φωνή, ποὺ μὲ τὸ στόμα τῶν παιδιῶν φώναζε. «Μανὲ ψωμί»... Ὁ Μητροπολίτης Βιζύης καὶ Σαμμακοβίου ὁ ὁποῖος ἔμενε κι' αὐτὸς στὴν Ἡράκλεια, μαζὶ μὲ τοὺς ἐξορίστους, βλέποντας τοῦτο τὸ φοβερὸ κακὸ ποὺ συνέβαινε στὸ ποίμνιό του, τὴν ἐξαθλίωσι καὶ τὴν πείνα, ἔγραφε στὴ Κων)πολι, στὰ Πατριαρχεῖα καὶ τοὺς παρακαλοῦσε νὰ λάβουν μέτρα. Τὸ Πατριαρχεῖο ἔδωσε 120 λίρες ποὺ ἀπεστάλησαν ἀμέσως μὰ ποὺ δὲν ἐπῆρκεσαν οὔτε γιὰ ἕνα κομμάτι ξερὸ ψωμί. Ἡ Κυβέρνησις πάλι σκοπὸν ἔχουσα τὴν τελειωτικὴν ἐξόντωσι, ἀπεφάσισε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἕλληνας στὰ βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ἤλπιζεν ὅτι διὰ τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν στερήσεων θὰ ἀπέθνησκαν καθ' ὁδόν. Αὐτὸ τὸ σχέδιο τὸ ἔβαλε σὲ ἐφαρμογὴ ἀμέσως ἀπὸ τὰς 17 Σεπτεμβρίου 1915.

Ἡ διασπορὰ τῶν ὁμογενῶν στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὰ χωριὰ τῆς Θράκης.

Ἡ Ἡράκλεια εἶχε γίνοι πιά ἕνα λοιμοκαθατήριον. Ἡ δυσωδία ποὺ ἄφηναν τὰ πτώματα κι' ἡ ἀκαθαρσία, οἱ ἀρρώστειες ποὺ ἄρχισαν νὰ λαμβάνουν διαστάσεις καὶ ἀπειλοῦσαν νὰ σκοτώσουν τοὺς πάντας, ἀκόμα καὶ τοῖς μενσουλμάνους, διάκρισι ἢ ἀρρώστια δὲν κάνει, ἔκαμαν, ὥστε οἱ Τουρκικὲς

Ἄρχες, μετὰ ἀπὸ πολύωρο σύσκεψι νὰ ἀποφασίσουν τὴν ἀποστολὴ τῶν προσφύγων στὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ ἀποστολὲς θὰ γίνονταν μὲ τὰ πλοιάρια ποὺ ἔφερναν στρατιωτικὰς προμηθειὰς στὸ Τσανὰκ - Καλέ. Διὰ νὰ μὴ διαφύγη κανεὶς ἐκ τῶν προσφύγων, μεγάλη δύναμις χωροφυλάκων ἐτοποθετήθη γύρω ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια πρὸς αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν. Ἡ πρώτη ἀποστολὴ ἔγινε στὶς 17 Σεπτεμβρίου βιαστικὰ κάπως, διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν: Ὁ ὁμογενὴς μας Καλούδης Λασκαρίδης, ὑπολοχαγὸς στὸν Τουρκικὸ στρατό, ὑπηρετῶν στὴ μεραρχία τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ πασᾶ καὶ τραυματισθεὶς στὸ μέτωπο τοῦ Τσανὰκ - Καλέ, ἔχασε τὸ χέρι του. Παραμένων στὴν Κων)πολι καὶ μαθὼν διὰ τὸν ἐκπατρισμὸ τῆς οἰκογενείας του καὶ τὴν βιαία ἐγκατάστασί της στὴν Ἡράκλεια, παρουσιάσθη στὴ Τουρκ. Κυβέρνησι, καὶ ἐζήτησε τὴν ἄδεια νὰ παραλάβῃ τὴν οἰκογένειά του ἐκ τῆς Ἡράκλειας καὶ νὰ τὴν ἐγκαταστήσῃ εἰς τὴν Πόλιν. Ἡ ἄδεια ἐδόθη κι' ὁ ὑπολοχαγὸς ἔφθασε στὴ Τσορλοῦ (Τυρολόη) ζητήσας τὴν ἄδεια τοῦ ὑποδιοικητοῦ, ἀφοῦ ἐπέδειξε τὰ χαρτιὰ τοῦ στραταρχείου, νὰ πάρῃ τὴν φαιμίλια του καὶ τοὺς συγγενεῖς του. Ὁ ὑποδιοικητὴς ἔδωσε κι' αὐτὸς μὲ τὴν σειρά του τὴν ἄδεια καὶ τὸν ἀπέστειλε στὴν Ἡράκλεια. Ταυτοχρόνως ὁμοίως αὐτὸς ἐτηλεφώνησε στὸ Μουδίρη τῆς Ἡράκλειας νὰ ἐπιβιβάσῃ ἀμέσως τὴν οἰκογένεια σὲ οἰοδήποτε πλοιάριο καὶ νὰ τὴν μεταφέρῃ στὴν Μικρὰ Ἀσία, διὰ νὰ μὴν τὴν βρῇ ὁ ὑπολοχαγὸς. Πράγματι ὁ Μουδίρης ἀμέσως ἐπεβίβασε τὴν οἰκογένειάν καὶ πάντα συγγενῆ τοῦ Λασκαρίδη, ὡς καὶ κάμποσους ἄλλους ὁμογενεῖς σὲ ἓνα μικρὸ καΐκι καὶ τοὺς ἀπέπεμψε. Ὅταν ἔφθασε ὁ ὑπολοχαγὸς ἐκεῖ ζητῶν τὴν οἰκογένειά του, ὁ Μουδίρης «λυπήθηκε» κατάκαρδα διότι δὲν μπορούσε νὰ τὸν ἐξυπηρετήσῃ, καθ' ὅτι τὴν προτεραιάν εἶχαν σταλῆ, ἐν ἀγνοίᾳ του δῆθεν, στὴν Ἀνατολή. Αὕτῃ ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἀποστολὴ καὶ ἡ κατόπιν διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων στὰ πέρατα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκογένεια τοῦ ὑπολοχαγοῦ Καλούδη Λασκαρίδη, αὕτη μετὰ ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες κατώρθωσε νὰ θῆ στὴν Καλλικράτεια, ὅπου ἔσπευσε ὁ ἐν τῷ μεταξὺ πληροφορηθεὶς περὶ αὐτοῦ, Λασκαρίδης, τὴν παρέλαβε καὶ τὴν μετέφερε στὴ Κων)πολι. Καθ' ὅλη τὴν διάρκειαν τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ στὶς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου, οἱ Τοῦρκοι μετέφεραν συνεχῶς ὁμογενεῖς στὴν Ἀνατολή. Τοὺς ἐπεβίβαζαν βιαίως σὲ σαπιοκάραβα καὶ σὲ πλοῖα καρυδότσουφλα, βάρκες πραγματικὰς, γιὰ νὰ τοὺς περάσουν ἀπέναντι. Ζητοῦσαν ναῦλα δέκα γρόσια τὸ ἄτομο. Μὰ ἐπειδὴ οὔτε ἔγα μεταλλίκι δὲν εἶχαν οἱ ἄμοιροι, ἄλλους τοὺς ἔγδυναν ἀπὸ κάθε ἀντικείμενο καὶ τὸ πωλοῦσαν καὶ γιὰ ἄλλους πτωχοὺς, μὴ ἔχοντας μήτε ροῦχα, ἔπαιρναν τὰ ναῦλα διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοὺς εὐπορωτέρους. Πολλὰς καταχρήσεις ἔγιναν ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα τῶν ναύλων ἐκ μέρους τῶν χωροφυλάκων. Μάθαιναν ποῖοι ἦσαν οἱ πλουσιώτεροι, τοὺς καλοῦσαν στὴν ἀστυνομία καὶ κεῖ τοὺς μαστίγωναν γιὰ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσουν νὰ δώσουν 10 ἕως 20 λίρες, δῆθεν γιὰ τὰ ναῦλα τῶν ἀπόρων καὶ τῶν μὴ ἐχόντων. Πολ-

λοι ἐκ τῶν ὁμογενῶν πιστεύοντες ὅτι στήν Ἀνατολή, θὰ καλλιτέρευε ἡ θέσι τους, πρόθυμα ἔτρεχαν νὰ ἐπιβιασθοῦν στὰ πλοιάρια. Ὅμως ἡ θάλασσα, κι' αὐτή, ἄρχισε νέο μαρτύριο στοὺς καυμένους, ποὺ σ' αὐτὴ εἶχαν ζητήσῃ τὴν σωτηρία τους, λὲς καὶ εἶχε συμμαχήσῃ μὲ τοὺς Τούρκους. Κόματα θεόρατα σηκώνονταν στὸ μεσοπέλαγο καὶ κεῖ οἱ δυστυχεῖς ἔβλεπαν ἕναν ἄγριο θάνατο νὰ ἔρχεται, τὸν πνιγμό. Πολλοὺς οἱ Τούρκοι ναῦτες τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα γιὰ νὰ σωθοῦν αὐτοὶ κι' ἄλλες πάλι φορὲς τὸ καϊκάκι βυθιζόταν αὐτανδρο. Ὅσοι κατάφεραν νὰ περάσουν ἀπέναντι, καὶ πέρασαν πολλοί, τοὺς ἀπεβίβαζαν στὴν Πάνορμο κι' ἀπὸ κεῖ τοὺς προωθοῦσαν στὸ Βαληκεσέρ, ὅπου τοὺς χώριζαν κατὰ πέντε - ἕξη οἰκογένειες καὶ τοὺς δισκορπίζαν στὰ γύρω χωριὰ χωρὶς ψωμὶ μέσα σὲ φτώχεια καὶ κακομοιριά. Πουθενὰ δὲν τοὺς δέχονταν, τοὺς ἔδιωχναν κι' ἐκεῖνοι συνεχῶς γύριζαν, ὥσπου στὸ τέλος ἔπεφταν στοὺς δρόμους καὶ πέθαιναν. Οἱ συγγενεῖς τοὺς ἔθαβαν, μὰ οἱ Τούρκοι τοὺς ξέθαβαν καὶ τοὺς ἄφηναν νὰ τοὺς φᾶνε τὰ σκυλιὰ καὶ τὰ ὄρνεα, γιὰτὶ δὲν ἤθελαν ἀπίστους κοντὰ στοὺς δικούς τους ἀνθρώπους. Ἄλλους πάλι τοὺς ἀπεβίβαζαν στὴν Νικομήδεια, γιὰ νὰ τραβήξουν καὶ κεῖ ἕνα σωρὸ ἄλλα βάσανα. Πάνω ἀπὸ τοὺς μισοὺς, τῶν ἐλθόντων στὴν Ἡράκλεια, δισκορπίσθησαν στὴν Ἀνατολή. Καὶ θὰ τοὺς περνοῦσαν ὅλους ἂν δὲν σταματοῦσαν ν'ἄρχωνται τὰ καραβάνια. Τὰ Ἀγγλικά τορπιλλοβόλα, περιπολοῦντα στὴ θάλασσα τῆς Προποντίδος κατέστρεφαν καθημερινῶς ἕνα σωρὸ τέτοια πλοιάρια, κι' αὐτὰ πιὰ ἔπαψαν νὰ ἔρχονται, μπροστὰ σὲ τέτοιο κίνδυνο, ἀπ' τὴν Ἀνατολή. Ἐξῆ χιλιάδες ὁμογενεῖς ἔμειναν στὴν Ἡράκλεια, ποὺ εὐκαιρία βρῆκε ὁ Μουδύρης τῆς νὰ τοὺς θάλῃ νὰ ἐργάζωνται στὴν κατασκευὴ λιθοστρώτου (καλντιρίμι) στοὺς κεντρικωτέρους δρόμους κι' ὕστερα στὴν ἀνέγερσι λουτρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐχρειάζετο μάρμαρα καὶ τοῦβλα, πρὸς ἐξεύρεσι τούτων, γκρέμισε τὸν ἀρχαῖον ναὸ τῆς ἐν Περίνθῳ Πυθίας, τὸν ἐπὶ Βυζαντινῶν μετατραπέντα σὲ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ τοῦ ἀριστουργήματος ὑπῆρξε ὀλοσχερῆς. Ἐκεῖ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1915 ἐδόθη διαταγὴ νὰ μεταφερθοῦν οἱ ὑπόλοιποι στὴν Τυρολόη καὶ νὰ διασπαροῦν στὰ πέριξ τσιφλίκια καὶ χωριὰ τῆς. Ἔτσι λοιπὸν ἀπ' τὴς δεκαῆξι χιλιάδες Ἑλλήνων, οὐδεὶς γινώριζε τότε πόθεν δισκορπίσθησαν καὶ ποῦ εὐρέθησαν οἱ ὑπόλοιποι, οἱ συγγενεῖς τους, οἱ φίλοι τους.

Συνέχισις τῶν βασάνων στὴν Τυρολόη.

Οἱ ὁμογενεῖς, μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς διαταγῆς, περὶ μεταφορᾶς των ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια στὴν Τυρολόη, ἀνεθάρρησαν. Ἐκεῖ πίστευαν, πὼς θὰ εὐρίσκετο τρόπος νὰ ζήσουν. Ἦσαν πιὸ κοντὰ στὸ τόπο τους καὶ ἴσως τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἐπιστρέψουν. Ἐπρεπε τώρα νὰ μπορέσουν νὰ φύγουν. Ἐγλύτωσαν ἀπὸ τὴν ἐκδίωξι στὴν Ἀνατολή ὅπου, οἱ ἐξορισθέντες ἐκεῖ, εὐρίσκοντο σὲ μιὰ ἀξιοθρήνητη κατάστασι. Ὅμως τ' ἀμάξια γιὰ τὴν Τυρολόη ἦσαν

λιγοστά, για ἕξη χιλιάδες πλήθος. Τ' ἀγώγια ἀυξήθησαν στο διπλάσιο καὶ στο τριπλάσιο ἔνεκα αὐτῆς τῆς ἑλλείψεως. Οἱ ἄποροι, προστά σ' αὐτὸ τὸ ἐμπόδιο, ἀποφάσισαν νὰ πάρουν μὲ τὰ πόδια τὸν δρόμο τῶν τεσσάρων ὁρῶν ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια στὴ Τυρολόη, φορτωμένοι τὰ πράγματα ποὺ τοὺς ἀπόμειναν, στίς πλάτες. Γέμισε ὁ δρόμος ἀπὸ κάρρα, γυναῖκες, γέρους, κορίτσια, καὶ παιδιὰ, ποὺ σέρνονταν κυριολεκτικά. Οἱ πρῶτοι ποὺ μπόρεσαν νὰ φύγουν — πολλοὶ ἔδιδαν καὶ δῶρα στὸ Μουδίστη τῆς Ἡράκλειας, γιὰ τὴν χάρι ποὺ τοὺς ἔκανε νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ φύγουν — σὰν βρέθηκαν κοντὰ στὴ Τυρολόη, ἄκουσαν τοὺς Τούρκους χωροφύλακες, νὰ φωνάζουν «Γιασὰκ — γιασὰκ», (ἀπαγορεύεται), καὶ τοὺς σταμάτησαν. Δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ εἰσέλθουν, μήπως μεταδώσουν ἀσθένειες. Μείνανε στὴν ὑπαιθρο. Δὲν πρόλαβαν νὰ ξεπεξέψουν καὶ νὰ ξεφορτωθοῦν ὅταν ἄρχισε μιὰ ραγδαιοτάτη βροχὴ, συνεχῆς καὶ ὀρηκτική. Νόμιζε κανεὶς πὼς ἀνοιξαν τὰ οὐράνια. Πρὶν καλά σκεφθοῦν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν θεομηνία, τὸ νερό, σωστὸς χεῖμαρρος, ἔφτανε μέχρι γονάτων. Λίγο ἔλλειψε νὰ πνίξῃ μερικοὺς. Μαζεύτηκαν κοντὰ στ' ἀμάξια καὶ στὰ δένδρα καὶ προσπάθησαν νὰ προφυλαχθοῦν. Τὰ πάντα βράχηκαν. Ὁ ἀέρας ποὺ σηκώθηκε ἔπαιρνε τὴν βροχὴ καὶ μὲ βία τὴν ἔριχνε στὰ πρόσωπά τους. Δυσκολεύονταν νὰ πάρουν καὶ ἀναπνοὴ ἀκόμη, ἡ βροχὴ ἔδερνε τὰ κορμιά τους καὶ τὰ κοκκίνιζε. Τὰ νερὰ ὅλο καὶ ἀνέβαιναν, ἔπρεπε νὰ φύγουν, μὰ τὰ κακόμοιρα τὰ ζῶα ἦταν ἀδύνατο νὰ σύρουν τὸ βάρος τῶν ἀμαξιῶν καὶ τῶν πραγμάτων ποὺ εἶχαν βραχῆ καὶ ἡ γῆ ἦταν πιά τελειῶς ἀκατάλληλη γι' ἀμαξοκύλημα. Σὲ λίγο ἐρχόταν ἡ νύχτα, τὸ νερὸ ἀνέβαινε καὶ τὰ γυναικόπαιδα κινδύνευαν νὰ πνιγοῦν. Ἐπρεπε νὰ φύγουν, μὰ ποῦ νὰ πᾶνε; Βλέποντας αὐτὴ τὴν κατάντια τῶν ὁμογενῶν, τὸ δράμα αὐτὸ καὶ τὸν ἄμεσο κίνδυνο, τρεῖς ἄνδρες τῆς Τυρολόης, ὁ Πρόεδρος τῆς Νικ. Κωστόπουλος, ὁ Μαρίνος καὶ ὁ Σωκράτης Βεζεργιενίδης ἢ Βερξιτζόγλου, κατήρησαν ἐπιτροπὴ, μὲ Πρόεδρο τὸν τελευταῖο καὶ ἔσπευσαν στὸν ὑποδιοικητὴ Τυρολόης νὰ τὸν πείσουν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἴσοδο τῶν δυστυχημένων καὶ δεινῶς μαστιζομένων ὑπὸ τῆς βροχῆς, εἰς τὴν πόλι. Ἐνήργησαν μὲ τόση θέρμη καὶ ἐπιμονή, ποὺ στὸ τέλος ἐπείσθη καὶ ὁ Τούρκος καϊμακάμης καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδο. Μὲ ἀλαλαγμὸ χαρᾶς εἰσῆλθαν στὴν πόλι τὰ γυναικόπαιδα. Ἡ ἐπιτροπὴ, ἄλλους ἐγκατέστησε σὲ ξενοδοχεῖα, καφενεῖα καὶ σχολεῖα καὶ ἄλλους πάλι, ἐπέβαλε νὰ πάρουν οἱ ὁμογενεῖς τῆς Τυρολόης στὰ σπίτια τους, νὰ παραλαμβάνουν μία καὶ δυὸ οἰκογένειες ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ παράσχουν κάθε δυνατὴ φιλοξενία. Ἄναψαν παντοῦ οἱ σόμπες γιὰ νὰ στεγνώσουν οἱ δυστυχεῖς ἀπ' τὸ νερὸ καὶ νὰ ζεσταθοῦν ἀπ' τὸ κρῦο ποὺ τοὺς ἀνάγκαζε νὰ τρέμουν σὰν σκυλιὰ καὶ τὰ δόντια τους νὰ κροταλίζουν σὰν καστανιέτες. Κι' αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ πρώτη φουρνιά ποὺ ἔφθανε ἀπ' τὴν Ἡράκλεια. Οἱ ἄλλοι ποὺ δὲν εἶχαν μέσο μεταφορᾶς ἔρχονταν μετὰ. Πολλοὶ μένανε στὸ δρόμο. Γυναῖκες ποὺ εἶχαν τρία καὶ τέσσερα μικρά, ἔκαναν τὸ δρόμο Ἡρά-

κλειας — Τυρολόης πολλές φορές για να μπορέσουν να τὰ σώσουν μεταφέροντάς τα στους ὄμους των. Πλήθος ἀρρώστων μείνανε στην Ἡράκλεια καὶ πέθαναν ἐκεῖ γιατί δὲν εἶχαν τὴν δύναμι, μήτε τὸν τρόπο νὰ φύγουν. Μιὰ γρηὰ πού δὲν εἶχε τὸ κουράγιο νὰ περπατήσῃ καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν κόρη της, βρέθηκε σ' ἓνα σταῦλο τῆς Ἡράκλειας, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες πεθαμένη ἀπ' τὴ πείνα. Μὰ καὶ στὴ Τυρολόη τὰ πράγματα δὲν ἔφτιαξαν. Καμμιά πρόνοια καὶ κεῖ ἀπ' τὴ Κυβέρνησι, ἡ ὁποία ἐνδιαφερόνταν μόνο για τὴν καταστροφή τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἐκμετάλλευσί. Τὸ ψωμί ἄρχισε νὰ λείπῃ πάλι κι' ἡ πείνα νὰ μαστίξῃ τὸν κόσμον. Χρήματα δὲν ὑπῆρχαν καὶ σὲ λίγο οἱ ἐπιδημίες, φυσικὸ ἐπακόλουθο τῶν ἐλλείψεων, ἦλθαν πάλι νὰ ξεκληρίσουν τοὺς ὑπολοίπους. Ὁ ὑποδιοικητής, για νὰ μὴ μεταδοθοῦν οἱ ἀσθένειες στὴν πόλι καὶ στοὺς ὁμοφύλους του, διέταξε ὅπως οἱ ἄποροι ἐγκατασταθοῦν στοὺς σταῦλους καὶ στὶς ἀποθήκες τῶν γύρω τσιφλικιῶν. Ἐκεῖ ἡ κατάσταση ἐπεδεινώθη. Τὸ κρῦο ἡ πείνα κι' ἡ ἀρρώστεια ἔκαμαν πάλι τὴν δουλειά τους, ὁ θάνατος ἦταν τὸ ἔργο τους. Τίποτε δὲν τοὺς ἔσωζε, μήτε ἡ ἐξ ὁμογενῶν ἐπιτροπή. Ἀπετάθησαν τότε σὲ δυὸ ἐγκρίτους Τούρκους, τὸν Ἀλῆ καὶ Ἰχσὰν μπέηδες, κατοίκους τῆς Τυρολόης νὰ μεσολαβήσουν στὸν ὑποδιοικητὴ γι' αὐτούς. Πράγματι ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐτῶν τῶν δύο ἀνθρώπων κατάφερε νὰ ἐπαναφέρουν τοὺς δυστυχημένους στὴν Τυρολόη. Ἡ πείνα ὁμως θέριζε για καλὰ. Τὸ ψωμί ἀπαίσιο σὲ γεῦσι καὶ πανάκριβο. Ἦταν μιὰ ἀπ' τὶς ἐκμεταλλεύσεις μερικῶν Τούρκων πού εἶχαν κάνει Ἐταιρεία καὶ μονοπωλοῦσαν τὸ ψωμί σὲ τετραπλάσια τιμὴ ἀπ' ὅ,τι κόστιζε στὴν πραγματικότητα. Τὸν Φεβρουάριο ὁμως τοῦ 1916, ἀνέλαβε τὴν Δημαρχία τῆς Τυρολόης ὁ ἀνθρωπιστὴς Ἀλῆ μπέης, Ἀλβανὸς τὴν καταγωγή, ὁ ὁποῖος ἔθεσε σκοπὸ τοῦ λειτουργήματός του τὴν προμήθεια ἀφθόνου καὶ φθηνοῦ ψωμοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖον κατώρθωσε, κατόπιν ἀγώνων καὶ κόπων. Ἀπηγόρευσε σὲ ἄλλους τὴν ἐκμετάλλευσί τοῦ ἄρτου καὶ ἔλαβε μέτρα διὰ τὴν καλὴ διανομὴ του στοὺς ἀπόρους. Ἐπίσης κι' ἡ πνευματικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία φρόντισε ν' ἀποσταλοῦν χρήματα ἀπ' τὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ μεριμνᾷ καὶ νὰ στέλνῃ συνεχῶς, σὲ ἑκατοντάδας χιλιάδας ἐκτοπισθέντας, βοηθήματα χρηματικά. Τότε περίπου ἔφθασαν κι' οἱ 25 Σαμμακοβίτες πού εἶχαν περάσει ἀπὸ τὸ Στρατοδικεῖο Ἀδριανουπόλεως καὶ εἶχαν ἀθωωθῆ. Ἐκεῖ οἱ περισσότεροι συνητηθήσαν μὲ τὶς οἰκογένειές τους. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1916, ἔνεκα τοῦ συνωστισμοῦ, τῶν κακουχιῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος, παρουσιάσθη ἡ φοβερὴ ἐπιδημικὴ ἀσθένεια τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ. Οὐδεὶς ἐνδιεφέρθη νὰ προλάβῃ τὸ κακὸ ἐκ τῶν Τούρκων προκρίτων καὶ μόνο τότε ἀφυπνίσθησαν καὶ ἐνήργησαν ν' ἀποσταλῆ ἰατρὸς καὶ φάρμακα, ὅταν ἄρχισε νὰ μεταδίδεται ταχέως ὁ τύφος καὶ στοὺς μουσουλμάνους. Ἡ ἀσθένεια, κατόπιν τούτων τῶν ἐνεργειῶν, σταμάτησε, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπεδεκάτισε, ἐπὶ δυὸ μῆνας, ἑκατοντάδας ἐκπατρισθέντας. Πρὶν ἀπ' τὴν ἐκδήλωσι τοῦ τύφου,

πολλοὶ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν κατώρθωσαν καὶ μετώκησαν σὺς Σαράντα Ἐκκλησιᾶς καθὼς καὶ στὴν Κων)πολι, κατόπιν ἀμοιβῶν καὶ ἰσχυρῶν μέσων. Ἡ ἐξορία στὴν Τυρολόη ἦταν τὸ ἕνα σκέλος, τὸ ἄλλο βρισκόταν στὴν Ἀνατολή. Ἐκεῖ ἀπεστάλησαν πολὺ περισσότεροὶ συμπατριῶτες μας καὶ πρέπει νὰ περιγράψουμε καὶ τὰ δικά τους δεινά.

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ (ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑ).

Τὰ καρβάκια καὶ τὰ ψαροκάϊκα ἔκαναν μιὰ πάρα πολὺ καλὴ δουλειά. Πάνω ἀπὸ δέκα χιλιάδες ὁμογενεῖς τῆς περιφέρειᾶς Σαράντα Ἐκκλησιῶν μετεφέρθησαν στὴν ἄλλη μεριά τῆς Προποντίδος, στὴν Ἀνατολή. Ἀπ' τοὺς Σαμμακοβίτας πάλι θὰ εἶχαν ξεπεράσει τοὺς χίλιους ποὺ ἀπεβίβασαν ἐκεῖ. Ἡ ἀποβίθαισις γινόταν σὲ δυὸ λιμάνια, στὴν Πάνορμο καὶ στὴν Νικομήδεια. Ὅσοι ὁμῶς βγῆκαν στὸ πρῶτο λιμάνι κανεὶς δὲν τοὺς ξαναεἶδε. Ἐδῶ οἱ Τοῦρκοι ἔβαλαν σ' ἐφαρμογὴ τὸν μῦθο τοῦ δεματιοῦ μὲ τὰ κλαριά. Σπάξουν πολὺ εὐκολώτερα ὅταν τὰ χωρίσῃς, ἐνῶ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, ἂν εἶναι ἐνωμένα. Ἡ δύναμις τοῦ ἐνὸς ἐνισχύει τὸ ἄλλο. Βάλθηκαν λοιπὸν νὰ τοὺς χωρίσουν. Μὲ τὴν συνοδεία χωροφυλάκων τοὺς ἀπέστειλαν στὴν ἐνδοχώρα, χωρισμένους σὲ δυὸ - τρεῖς ἢ τὸ πολὺ πέντε οἰκογένειες. Τοὺς διεσκόρπισαν στὰ χωριά. Παντοῦ Τοῦρκοι φανατισμένοι, τοὺς κακοδέχτηκαν, τοὺς ἔδειραν καὶ δὲν τοὺς ἔδωσαν τίποτε νὰ φᾶνε. Πολλοὶ πάλι δὲν ἦσαν σὲ κατάστασι γιὰ νὰ ζητήσουν τὴν κρατικὴ βοήθεια, κι' ἔτσι δὲν εἶχαν καμμιά ἐλπίδα. Γύριζαν σὰν τὴν ἄδικη κατάρα, χωρὶς νὰ στέκωνται. Πουθενὰ δὲν τοὺς ἄφηναν. Ἡ πεῖνα ἢ κακουχία, ὁ δρόμος, τοὺς ξεκλήρισε. Πάρα πολλὲς οἰκογένειες ἐξηφανίσθησαν τελείως, μετατοπιζόμεναι συνεχῶς μέχρι Ἰκονίου. Ἄν ἤθελε κανεὶς νὰ περιγράψῃ τίς περιπέτειες αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, οὔτε κἀν θὰ τὸ ἐπιχειροῦσε λόγῳ τοῦ ἀφαντάστου πλήθους των. Ὅσες οἰκογένειες, τόσες ἱστορίαι, δραματικὲς καὶ ἀνήκουστες. Τὸ γενικὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς ἀπὸ ὅσους ἔτυχε νὰ βγοῦν στὴν Πάνορμο, κανεὶς δὲν ἐπέστρεψε ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ποὺ κᾶπως εὐποροῦσαν καὶ οἱ ὅποιοι κατώρθωσαν, διὰ δωροδοκιῶν καὶ διαφόρων ἄλλων μέσων, νὰ λάβουν ἄδειαν ἀναχωρήσεως εἰς Κων)πολι, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθησαν. Τὸ ἀντίθετο συνέβη στὸ ἄλλο λιμάνι, τὴν Νικομήδεια. Ἐκεῖ ἡ τύχη ἦταν εὐνοϊκωτέρα γι' αὐτοὺς. Τοὺς ἀπέστειλαν στὸ Ἀντᾶ - Παζὰρ καὶ στὰ γύρω χωριά καὶ τοὺς ἐγκατέστησαν στὰ σπίτια τῶν ἐκτοπισθέντων Ἀρμενίων. Ἐκεῖ στὴν Νικομήδεια βγῆκαν κι' οἱ περισσότεροὶ Σαμμακοβίτες εὐτυχῶς. Τὸ πὼς πέρασαν, μᾶς τὰ διηγῆθηκαν κατόπιν, ὅταν ἐπέστρεψαν κι' εἶδαμε ὅτι αὐτοὶ εἶχαν τὴν καλλίτερη τύχη ἀπ' ὅλους, χωρὶς βέβαια νὰ λείπουν τὰ βάσανα κι' οἱ ἀγωνίες. Μιὰ σκοτεινὴ θραδὺὰ φόρτωσαν σ' ἕνα μεγαλούτσικο βαποράκι ἀπ' τὴν Ἡράκλεια, καμμιά τετρακοσαριὰ Σαμμακοβίτες. Θὰ ἦσαν πάνω ἀπὸ 70 οἰκογένειες, ποὺ χωρὶς

καμμιά θαλασσινή ταλαιπωρία έφτασαν στην Νικομήδεια. Στο ταξίδι γεννήθηκε ένα αγοράκι κι' αυτό θεωρήθηκε καλός οϊωνός. 'Απ' τις ταλαιπωρίες, την πείνα, τὸ κρύο και την δίψα, ήσαν σωστά έρείπια. Βρέθηκαν ξημερώματα στην προκυμαία. Τὸ κιγκλίδωμα τοῦ λιμανιοῦ ήταν κλειστό και συνάμα έφρουρεῖτο. Δέν τοὺς επέτρεψαν νὰ προχωρήσουν. "Εμειναν εκεί και πλάγιασαν στο ὑπαιθρο. "Ακουγε κανείς συνεχῶς τὰ βογγητὰ ἀπ' τοὺς πόνους, τοὺς ἀναστεναγμούς και τὰ κλάμματα. 'Εκεί στη προκυμαία ξεψύχησε ὁ συμπατριώτης Εὐάγγελος ('Αβγαγγέλης). Μὲ τὸ πρωινὸ ἄκουσαν τὸν χαρμόσυνο κτύπο μιᾶς καμπάνας κι' ὕστερα ἀκούσθηκαν κι' ἄλλες. "Ήσαν οἱ καμπάνες τοῦ περιφίμιου μοναστηριοῦ τοῦ 'Αγίου Παντελεήμονος. "Ήταν ἡ γιορτὴ τοῦ 'Αγίου Δημητρίου. "Απλυτοί, ἄνιφτοι, ἔπεσαν στὰ πόδια και ζήτησαν τὴν προστασίαν τοῦ τροπαιοφόρου 'Αγίου. Καὶ σὰν ἔφεξε καλὰ εἶδαν ἕνα θέαμα ποὺ δέν θὰ τὸ ξεχάσουν ποτέ. Οἱ "Ελληνες κάτοικοι τῆς Νικομηδείας ἔτρεξαν ἀπὸ παντοῦ μὲ ροῦχα, τρόφιμα και νερὸ γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν. 'Η ἀστυνομία ὅμως ἀπηγόρευσε τὴν ἄμεσο ἐπικοινωνία διὰ τὸν φόβον τῶν ἐπιδημιῶν. Μετέφεραν τοὺς τετρακοσίους Σαμμακοβίτας ἔξω ἀπ' τὴ Νικομήδεια, σ' ἕνα περιφραγμένο κτῆμα γεμάτο μουριές. 'Εκεί τοὺς ἔγκατέστησαν κι' ἔβαλαν γύρω σκοπούς, ἐνῶ αὐτοὶ ἀπ' τὸ κρύο και τὴ βροχὴ τουρτουρίζαν. "Ομως τί μπορούσαν νὰ κάμουν; Τὸ μεσημέρι, ἀφίχθησαν τρεῖς καλοντυμένοι Τουρκαλάδες. "Ήταν ἡ ἐπιτροπὴ ἀποκαταστάσεως προσφύγων. Αὐτοὶ ζήτησαν νὰ μάθουν ἀπ' τοὺς ἐκτοπισθέντας πόθεν κρατᾶ ἡ σκούφια τους, μὰ κανείς δέν ήταν εἰς θέσει νὰ μιλήσῃ μαζί τους, κανείς δέν γνώριζε τὴν Τουρκικὴ γλῶσσα. Τότε παρουσιάσθη ὁ Κ. Γ. Βουτσόπουλος, ὁ ὁποῖος γνωρίζων περίφημα τὴν Τουρκικὴ, ἔκαμε τὸν διερμηνέα. Τοὺς εἶπε ὅτι ήσαν ὅλοι Σαμμακοβίτες και ὅτι τοὺς ἐξόρισαν ἐδῶ. 'Ο ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὀνομαζόμενος Χακκῆ - μπέης, σὰν ἄκουσε ὅτι πρόκειται περὶ Σαμμακοβιτῶν, ἔχοντας καλὲς ἀναμνήσεις ἀπ' τις καλωσύνες τους, ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη νὰ τοὺς προστατέψῃ. Δέν τοὺς ἐξεδίωξε μήτε τοὺς ἐξόρισε στὰ ἐνδότερα, ἀλλὰ τοὺς ἔγκατέστησε στο ἔγκαταλελειμμένο 'Αρμενικὸ χωριὸ 'Αρσλάν - βέη, ἀπέχον ἀπ' τὴν Νικομήδεια μιὰ ὥρα. 'Εκεί παρέλαβεν ὁ Σαντικ ἐφέντης, γραμματεὺς τῆς ἐπιτροπῆς, εὐγενὴς και μορφωμένος ἄνθρωπος, τὸν Βουτσόπουλο, ὅστις ἐγνώριζε και νὰ γράφῃ τὴν Τουρκικὴ γλῶσσα και τοῦ ἔδωσε βιβλία γιὰ νὰ καταγράψῃ τοὺς ἐκτοπισθέντας, ὥστε ν' ἀρχίσῃ ἡ χορήγησις τροφίμων και τὸν διώρισαν τρόπον τινὰ ἀντιπρόσωπον, γραμματέα και μουχτάρη. "Έτσι κατεγράφη κατὰ χρονολογίαν ὅλο τὸ ψυχολόγι. Τὸ ψωμί παρελαμβάνετο ἀπ' τὸν φούρνον τοῦ ὁμογενοῦς Πολυχρόνη, ποὺ βρισκόταν στην Νικομήδεια. Μέσα στη φιλόξενη γωνιά τοῦ 'Αρσλάν - βέη, τοῦ νέου χωριοῦ, ἄρχισαν οἱ ἄρρωστοὶ ν' ἀναρρώνουν και οἱ ψυχὲς νὰ ἐλπίζουν και νὰ ζωογονοῦνται. Τὸν σωτῆρα και εὐεργέτη τους ἔμαθαν σὲ λίγο πὼς τὸν ζήτησαν νὰ ἀπολογηθῇ γιὰ τις ἐνέργειές του αὐτές, χάριν τῶν Σαμμακοβιτῶν ἐξο-

ρίστων. Σάν τῶμαθαν οἱ τελευταῖοι, πολὺ ταραχθήκαν. Ἔτρεξε ὁ ἀντιπρόσωπός τους Βουτσόπουλος, ὅταν ἐληροφορήθη τὴν ἐπιστροφή τοῦ Χακκῆ στὴ Νικομήδεια, γιὰ νὰ μάθῃ τ' ἀποτελέσματα. Ὁ Χακκῆ τιμωρήθηκε δι' ἐπιπλήξεως καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἐκτοπισθοῦν οἱ πρόσφυγες εἰς τὰ ἐνδότερα, τὴν δὲ ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ἀνέθεσαν στὸν ἴδιο τὸν Χακκῆ. Μὰ αὐτὸς ἤθελε νὰ τοὺς γλυτώσῃ ἀπ' τὴν κατάρα τοῦ συνεχοῦς ἐκτολισμοῦ. Σκέφτηκε κάτι, ποὺ θυμίζει λίγο παραμῦθι, μὰ ποὺ εἶναι τόσο ἀληθινό, καὶ τὸ εἶπε στὸν Βουτσόπουλο. Εἶχε συνεννοηθῆ μὲ τὸν Ἄλῆ Κεχαγιᾶ, Ἐπουργὸ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ, γνωστὸ τοῦ Χακκῆ, ὅπως βρεθῆ τρόπος νὰ ἐκχερσωθῆ ἓνα δάσος ποὺ βρισκόταν στὸ ἀγρόκτημα τοῦ Ἄλῆ καὶ συνάμα νὰ καταστρασοῦν ἀπ' τὰ δένδρα κάρβουνα. Τὸ δάσος ἦταν ἐκεῖ κοντά. Σκέφθηκε λοιπὸν ἂν μποροῦσαν οἱ Σαμμακοβίτες, οἱ φημισμένοι ἀνθρακοποιοί, ν' ἀναλάβουν τὴ δουλειὰ καὶ νὰ τὴν φέρουν εἰς πέρας σὲ λίγες μέρες. Θὰ εὐρίσκετο ἔτσι μιὰ δικαιολογία νὰ παραμείνουν καὶ ταυτοχρόνως θὰ ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ἄλῆ Κεχαγιᾶ, ἀφοῦ θὰ δούλευαν γιὰ λογαριασμό του. Αὐτὴ ἡ σκέψις τοῦ Χακκῆ ἀνεκοινώθη σ' ὅλους τοὺς Σαμμακοβίτας καὶ μπροστὰ στὴ καταστροφή ἦταν προτιμότερα ἢ μέχρις ἐξαντλήσεως προσπάθεια. Τὸ πρᾶγμα ἦταν πολὺ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο. Ὅμως τότε βρέθηκε ὁ Γιώργης Λεφῆς, φημισμένος ἀνθρακοποιὸς καὶ ἔσωσε τὴν κατάστασι. Αὐτόν, μαζί μὲ τὸν Θεόδωρο Πηλασσάκη, Μανώλη Σαρακινιώτη καὶ Βουτσόπουλο, ἀφοῦ τοὺς παρέλαβε ὁ Χακκῆ τοὺς ὠδήγησε στὸ ἀγρόκτημα τοῦ Ἄλῆ Κεχαγιᾶ. Ἐκεῖ ὁ Λεφῆς, κατόπιν ἐπισταμένης παρατηρήσεως, ὑπελόγησε ὅτι σὲ 23 ἡμέρες θὰ μποροῦσαν νὰ παραγάγουν 20 χιλιάδες ὀκάδες κάρβουνο ἀπὸ κάθε καμῖνι. Ὁ Χακκῆ δὲν τὸ φανταζόταν αὐτὸ τὸ κατόρθωμα. Ἔτσι ἄρχισε ἡ ἀνθρακοποιία στὸ δάσος. Αὐτὸ εἶχε πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα. Πρῶτα βρέθηκε ἐργασία μὲ καλὸ μεροκάματο, δεύτερο ἀφθονὴ τροφή γιὰ τοὺς ἐργάτας καὶ τὶς οἰκογένειές τους. Ἡ δουλειὰ ἄρχισε ἀμέσως κάτω ἀπ' τὶς ὀδηγίες τοῦ γέρο - Λεφῆ. Τὸ ἔργο προχωροῦσε μὲ καταπληκτικὸ ρυθμὸ, ὅμως οἱ Ἀρμένιοι, οἱ προκάτοχοί τους πῆγαν καὶ τοὺς κατηγοροῦσαν στὸν Χακκῆ ὅτι τὸν γέλασαν, γιὰτὶ ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ ξυλανθράκευσις μέσα σὲ 23 μέρες. Ἐκεῖνος τὸ πίστεψε καὶ κάλεσε τὸν Βουτσόπουλο νὰ τὸν ἐπιπλήξῃ καὶ νὰ τοὺς ἀνακοινώσῃ ὅτι ἀνεκάλυψε τὴν πονηρὴν τους σκέψιν. Ὅμως ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ὁμογενῶν, τὸν βεβαίωσε πὼς ἂν στὴν τακτὴ προθεσμίᾳ δὲν τοῦ παρέδιδαν κάρβουνο, νὰ τοὺς κρεμάσῃ ἀπ' τὸν πλάτανο τῆς πλατείας τῆς Νικομηδείας. Πράγματι, πρὸς μεγάλη κατάπληξι ὄλων, πρὶν συμπληρωθοῦν αἱ 23 μέρες ἄρχισαν νὰ ξεφουρνίζονται τὰ καμῖνια τῶν 15 καὶ 20 χιλιάδων ὀκάδων. Οἱ Ἀρμένιοι μπρὸς σ' αὐτὸ τὸ κατόρθωμα ποὺ τοὺς ρεζίλευε, εἰσέδυσαν στὸ τόπο τῆς δουλειᾶς γιὰ νὰ τὴν καταστρέψουν. Βρέθηκαν ὅμως μπροστὰ στὰ τσεκούρια τῶν Σαμμακοβιτῶν καὶ ἐτρόπησαν σὲ φυγὴ. Ὁ Χακκῆ, ἐνθουσιάστηκε κι' ἔτριβε τὰ χέρια του, ποὺ κατώρθωσε, ἐν καιρῷ πολέμου.

Ένα τέτοιο πράγμα. Μέσα σὲ ἕνα χρόνο παρέδωσαν στὸν Χακκῆ οἱ Σαμμακοβίτες, πάνω ἀπὸ 2 ἑκατομμύρια ὀκτάδες ξυλάνθρακες. Αὐτὸ ἐδραίωσε τὴν θέσιν τους στὸ Ἄρσλάν - βέη πὸ ἔγινε ἕνα χωριὸ γεμάτο ζωὴ κάτω ἀπ' τὴ προστασία τοῦ Χακκῆ βέη. Ἀναμφισβήτητα οἱ Σαμμακοβίτες ἀντιμετώπισαν πολλές δυσκολίες στὴν δουλειὰ αὐτή, ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τοὺς ἀντάμειψε. Ὅταν τέλειωσαν οἱ δουλειές, ὁ Ραούτ, υἱὸς τοῦ Ἄλῆ Κεχαγιᾶ, ἐδώρησε στὸν Χακκῆ ἕνα τεράστιο κτήμα, στὸ Σισλῆ, ἀπέναντι ἀπ' τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, γιὰ νὰ τὸ ἐκμεταλλεύεται. Αὐτὸ τὸ ἀγρόκτημα μὲ τὰ τόσα στρέμματα καὶ τὰ δένδρα, ὁ Χακκῆ, τῶδωσε κι' αὐτὸς μὲ τὴν σειρά του, νὰ τὸ καλλιεργοῦν οἱ Σαμμακοβίτες. Ἐκεῖ παρουσιάσθηκε νέα καλὴ τύχη στοὺς ὁμογενεῖς μας. Ἀπεσταλμένοι τοῦ Χαζενεὶ Χασᾶ (Ἀνάτορα) ἦλθαν ν' ἀναθέσουν τὴν ξυλανθράκευσι ἑνὸς μεγάλου δάσους ἀπέχοντος περὶ τὴν 1.30 ὥρα ἀπ' τὴ Νικομήδεια, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν Ἀνακτόρων, στοὺς Σαμμακοβίτας. Εἶχαν μάθει τὸ κατόρθωμά τους ἀπ' τὸν Ἄλῆ Κεχαγιᾶ. Πράγματι ὁ Λεφῆς κι' ὁ Βουτσόπουλος συναντήθησαν στὸ σταθμὸ Δέριντζα, μὲ τὰ νέα ἀφεντικά. Ἐκεῖ βρισκόταν τὸ δάσος καὶ τὸ παλάτι τοῦ Σουλτάν Ἀζίζ. Ἡ δουλειὰ ἄρχισε καὶ κράτησε πάνω ἀπὸ ἕνα χρόνο. Κατόρθωσαν κι' ἐκεῖ νὰ βγάλουν περίπου 2 ἑκατομμύρια ὀκτάδες ξυλάνθρακες γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἀνακτόρων. Ὁ μισθὸς ἦταν ἀκόμη καλλίτερος τῆς προηγουμένης ἐργασίας, ἢ διατροφή, ἀφθονωτέρα καὶ ἐκλεκτοτέρα συνάμα δὲ ἐδόθησαν στοὺς ἐργαζομένους καὶ πιστοποιητικά, «Βεσικά Χαζενεὶ Χασᾶ», τὰ ὁποῖα πιστοποιοῦσαν ὅτι οἱ φέροντες ἦσαν ἐπιστρατευμένοι καὶ κάτω ἀπ' τὴ προστασία τῶν Ἀνακτόρων. Ὁ Ναζήφ βέης, ὁ διευθύνων τὴν ἐργασία, γλυκομίλητος καὶ εὐγενέστατος ἀπέναντι τῶν ἐργατῶν, εἶχε ἐνθουσιασθῆ ἀπὸ τὴν ἐργασία τους καὶ τὴν τιμιότητά τους. Ἐξετίμα ἰδιαιτέρως τὸν Βουτσόπουλον καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας, ὅταν θὰ ἔφευγε, ἔδωσε στὸν προαναφερθέντα ὁμογενῆ ἕνα χαρτί, σὰν ἀπόδειξι, καὶ τὴν ἐντολὴ ὅποτε πᾶν στὴν Πόλη νὰ περάσῃ ἀπ' τὸ σπίτι του. Αὐτὸ τὸ χαρτί δημιούργησε μιὰ παράξενη καὶ διασκεδαστικὴ ἱστορία, τὴν ὁποία θὰ παραθέσωμε κατόπιν. Ὅσα περιγράψαμε, δείχνουν ὅτι οἱ συμπατριῶτες μας, πὸ βρέθηκαν στὴ Νικομήδεια στάθηκαν πολὺ τυχεροὶ καὶ γύρισαν κατόπιν ὅλοι πίσω στὸν τόπο τους. Ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ἠλικιωμένους, οἱ ὁποῖοι ἀπέθανον ἀπὸ τὰ γεράματα καὶ τὶς κακουχίες.

Ἡ θέσις τῶν ἀνδρῶν στὰ τάγματα ἐργασίας. Οἱ φυγὸστρατοί.

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, μόλις κηρύχθηκε ὁ πρῶτος Παγκόσμιος πόλεμος τὸ 1914, ἐχρειάζετο χέρια, ἰδίως σὲ ἐργασίες βοηθητικές. Ἐπρεπε αὐτὰ νὰ ἐξευρεθοῦν. Ἡ χρησιμοποίησις Τούρκων δὲν ἐνδείκνυτο, καθότι ἤλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαχητῶν ἀπὸ τὸ μέτωπο. Σκέφθηκαν τότε στὶς ἐργασίες τῶν μετόπισθεν νὰ χρησιμοποιήσουν ἄλλοεθνεῖς. Κηρύχθηκε ἐπι-

στράτευσις πάντων τῶν ἄλλοεθνῶν ἀπὸ τοῦ 20οῦ ἔτους μέχρι καὶ τοῦ 45ου. Ἄπ' τοὺς πρώτους στρατολογήθησαν οἱ ὁμογενεῖς μας καὶ κατετάχθησαν ἀμέσως στὰ περίφημα τάγματα ἐργασίας ('Αμελέ - ταμπουροῦ). Ἡ βία σ' αὐτὴ τὴν στρατιολόγησι ἔπαιξε μεγάλο ρόλο. Ἔτσι κατατρεγμένοι, ἀπελπισμένοι ἄφηναν τὰ σπίτια τους, τὸν κύκλο τους, τὶς δουλειές τους, γιὰ νὰ βρεθοῦν κάτω ἀπ' τὸ βούρδουλα τοῦ τυράννου, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε διὰ τῆς βίας νὰ πετύχῃ τὸ μέγιστο τῆς ἀποδόσεως ἀπὸ ἀνθρώπινες ὑπάρξεις. Σὰν σκλάβοι, σὰν καταδικασμένοι γιὰ φοβερὰ ἐγκλήματα ἀπὸ ἀνώτερα δικαστήρια σὲ καταναγκαστικά ἔργα, δούλευαν οἱ ὁμογενεῖς. Χρησιμοποιήθησαν σὲ ποικίλες ἐργασίες, πάντα ὑπὸ ἐπίβλεψιν φρουρῶν καὶ τὸ κροτάλισμα τοῦ μαστιγίου. Κατεσκευάζαν δρόμους, διὰ τὴν συγκοινωνιακὴ διευκόλυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων, οἰκίσματα, διοικητήρια, νοσοκομεῖα, ὀχρωματικά ἔργα. Ἐχρησιμοποιοῦντο στὴν μεταφορὰ πυρομαχικῶν καὶ ἐν τέλει ἀπεστάλησαν στὰ γαιανθρακωρυχεῖα ποὺ εἶχαν ἀνακαλυφθῆ στὴν περιοχὴ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Καραμπουροῦ (Μαῦρο ἀκρωτήριο). Κατ' ἀρχὰς οἱ ἐργάτες εὐρίσκοντο σὲ καλὴ κατάστασι, ἐτρέφοντο καλὰ καὶ ἡ ἐργασία ἐγίνετο μέσα στὰ κανονικὰ χρονικὰ πλαίσια. Μὲ τὴν πάροδο ὁμως τοῦ χρόνου ἡ διατροφή ἔβαινε κακῶς, ὁ δὲ χρόνος ἐργασίας αὐξήθηκε τόσο πολὺ, ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἔτεφταν πλέον ἀπ' τὸν ὑπερβολικὸ κόπο καὶ τὴν πείνα. Σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ ἔφθασε ἡ ἀδιαφορία τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ποὺ κατήντησε ἀντὶ ἡμερησίας τροφοδοτήσεως καὶ κανονικοῦ σιτηρεσίου, νὰ πληρώνῃ στὰν κάθε στρατολογηθέντα ἐργάτη τρία γρόσια, γιὰ νὰ ζήσῃ ὅλη τὴν ἡμέρα ἀγοράζοντας τρόφιμα, τὴν στιγμὴ ποὺ τὸ ψωμὶ μόνον εἶχε δέκα γρόσια ἢ ὀκτῶ. Κοντὰ στὴ βία, τὴν πείνα καὶ τὴν ἐξαθλίωσιν τούτων τῶν ἀνδρῶν τῶν ταγματῶν ἐργασίας προσετέθη καὶ ἡ ἀγωνία. Ἦλθε στ' αὐτιά τους ἡ φοβερὴ εἰδησις. Οἱ οἰκογένειές τους, οἱ γυναῖκες τους, τὰ παιδιά τους, οἱ μαννάδες κι' οἱ πατεράδες τους μαζὶ μὲ τ' ἀδελφία τους, γιὰ μιὰ ἄτιμη σκευωρία, σκηνοθετημένη ἀπὸ αἰσχροὺς ἀνθρώπους, βρέθηκαν στοὺς δρόμους, ἐκτοπισμένοι κι' ἐξόριστοι. Μάθανε τί τράβηξαν καὶ τί ὑπέφεραν, τοὺς φόνους τῶν ἰδικῶν τους, τοὺς θανάτους ἀπ' τὴν πείνα τῶν παιδιῶν τους, τὸ ξεψύχισμα τῶν γερόντων ἀπ' τὶς σφοδρὲς συγκινήσεις καὶ τὴν τλαιπωρία, τὴν διαρπαγὴ τῆς περιουσίας τους, τὸ ξεσπίτωμα καὶ ξεκλήρισμα ὅλων. Ἡ ἀγανάκτησις καὶ τὸ μῖσος θέριεψαν μέσα στὶς ψυχὰς τῶν ἐπιστρατευθέντων. Μιὰ φοβερὴ ἀπορία γεννήθηκε: γιὰτι νὰ εἶναι στὸ πλευρὸ τῶν τυράννων; Γιὰτι νὰ τοὺς βοηθοῦν στὴ κρίσιμη γι' αὐτοὺς στιγμὴ τοῦ πολέμου; Αὐτοὶ δὲν σεβάσθησαν τίποτε, μήτε τὴν ζωὴ τῶν ἀμάχων καὶ τῶν ἀδυνάτων. Ἔτσι ἄρχισαν οἱ ὁμαδικὲς λιποταξίες ἀπὸ τὰ τάγματα ἐργασίας. Οἱ συμπατριῶτες μας λιποτακτοῦσαν πρὸς τὸ Βουλγαρικὸ ἔδαφος, κι' αὐτὴ ἡ λιποταξία ἦταν μιὰ τραγὴ διαμαρτυρία γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ τοὺς ἔκαμαν, μιὰ ἀποφυγὴ συνεργασίας μὲ ἀνθρώπους διώκτας τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Οἱ φυγόστρατοι κατέφευγον

στη Βουλγαρία, όπου οι Βούλγαροι τους έδέχοντο και τους απέστελναν στο Καρναμπάτ, όπου έδίδετο σ' αυτούς εργασία σ' ένα εργοστάσιο ζαχαρέως με διατροφή και μισθό ικανοποιητικό, από τον οποίο, τις οικονομίες τους, έστελναν στις έκτοπισμένες οικογένειές τους. Η Τουρκική Κυβέρνησις όμως διαμαρτυρήθη έντόνως στη Βουλγαρική Κυβέρνησι διότι έδέχετο τους φυγοστράτους και συνεφωνήθη όπως παραδίδουν στα σύνορα, στους Τούρκους στρατιώτας πάντα φυγόστρατον τον οποίον θα συνελάμβαναν. Οι περισσότεροι λιποτάκτες χρησιμοποιούσαν τα σύνορα της περιοχής Σαμμακοβίου, όπου πυκνά δάση και άγρια βουνά και λαγκάδια διηκόλυναν τις αποδράσεις. Στην περιοχή αυτή των συνόρων διοικητής απ' την Τουρκική πλευρά ήταν ο αρχηγός της χωροφυλακής Σαμμακοβίου Κασήμ. Είς αυτόν παρέδιδαν τους συλληθέντας φυγοστράτους με την προϋπόθεσι ότι θα τους προωθή στα τάγματά τους ή στο Στρατοδικείο. Αυτός όμως ικανοποιών έτσι τα αίμοδόρα ένστικτά του, μόλις οι Βούλγαροι όροφύλακες του παρέδιδαν λιποτάκτη τον σκότωνε με άγριο τρόπο χωρίς να φοβάται τίποτε, λέγοντας πως ήθελε να δραπετεύση. Πάνω από έξηνταπέντε όμογενείς και είκοσι Αρμένιοι άνδρες, γεμάτοι ζωή, έφονεύθησαν παρ' αυτού. Τον Γενάρη όμως του 1916 συνέβη το έξης περιστατικό, το οποίον έδωκε τέλος στο κακούργο έργο του Κασήμ: Ο Χαράλαμπος Κωνσταντίνου Τολήνας, ο οποίος ύπηρετούσε σ' ένα εκ των ταγμάτων εργασίας, πήρε άδεια να έπισκεφθή την οικογένειά του, ή όποία ήτο έξόριστη στην Τυρολόη. Έκει συναντήθηκε μ' άλλους τέσσαρες συμπατριώτας του από άλλα τάγματα, οι όποιοι είχαν έλθει κι' αυτοί με τον ίδιο τρόπο και για τον ίδιο σκοπό εκεί. Αυτοί ήσαν ο Μιχάλης Γεωργάκης ή Κανδηλανάπτης, ο Κωνσταντής Κουτσουκίδης ή Κουτσικής, ο Ιωάννης Σκεπαστιανός και ο Δημήτρης Ανδρέου Λολίτσας. Μ' αυτούς συνεφώνησε να μη γυρίσουν πίσω στα τάγματα, — για ποιό λόγο; — αλλά να φυγοστρατήσουν στην Βουλγαρία, να εργασθούν εκεί και να βοηθήσουν τις οικογένειές τους. Πράγματι κατώρθωσαν δια των γνωστών μονοπατιών και τόπων τους όποιους έγνώριζον πολύ καλά, να διαφύγουν την προσοχή των Τούρκων όροφυλάκων και να εύρεθούν στο χωριό Κωστή. Έκει όμως συνελήφθησαν από Βουλγάρους χωροφύλακας και ώδηγήθησαν στο Τύρνοβο, όπου παρεδόθησαν στους Τούρκους στρατιώτας, παρ' όλας τας παρακλήσεις τους. Οι Τούρκοι τους έφεραν μπροστά στον Κασήμ. Αυτός διέταξε να τους απογυμνώσουν και να τους δέσουν πισθάγκωνα ανά δύο. Αφού δέ διήρπασε τα χρήματα, τα όποια έφερον μαζί τους, τους ώδήγησε σ' απόκρημνο σημείο. Έκει τους έστησε και τους τουφέκισε ανά δύο. Με μιá σφαιρα έφόνευσε και τους δύο διαπερνώντας τα κορμιά τους και κατόπιν τους έρριπε στο γκρεμό. Ο Λολίτσας όμως, ο οποίος εύρίσκετο πίσω από τον άλλον άτυχή σύντροφό του, παραμέρισε λίγο κι' ή σφαιρα τον τραυμάτισε έλαφρώς. Τους έρριψαν κι' αυτούς στον γκρεμόλακκο, όμως επειδή προηγουμένως είχαν

ρίξει τούς άλλους, ὁ Λολίτσας ἔπεσε μαλακά καὶ δὲν ἔπαθε τίποτε. Μετὰ τὴν ἀναχώρησι τῶν στρατιωτῶν κατώρθωσε νὰ λυθῆ, νὰ σκαρφαλώσῃ, νὰ διέλθῃ τὸν ποταμὸ καὶ νὰ βρεθῆ πάλι στὸ Βουλγαρικὸ ἔδαφος γυμνὸς καὶ ματωμένος. Παρουσιάσθηκε ἀμέσως στὶς ἀρχὲς κι' ἐξέθεσε τὰ γενόμενα καθὼς καὶ τὴν τύχη ποῦ περιμένει κάθε παραδιδόμενο στοὺς Τούρκους φυγόστρατο. Αὐτὰ τὰ ὅποια ὁ Λολίτσας ἐξιστόρησε ἀνεφέρθησαν στὴν Ἀνωτέρα Διοίκησι γιὰ τὴν διαγωγή τῶν συνοροφυλάκων τῆς. Κατόπιν τούτου ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἐπιθεωρητῆς τοῦ στρατοῦ στὸ Σαμιμάκοβο, ὁ ὁποῖος ἐπέπληξε τὸν Κασήμ, ἐπέβαλε σ' αὐτὸν τιμωρία, μικρὰ βεβαίως, καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ μὴν ἐπαναληφθῆ ἡ θηριωδία αὐτή, διότι θὰ εἶχε γιὰ ὄλους κακὰ ἐπακόλουθα. Πράγματι κατόπιν τούτου τοῦ ἐπεισοδίου, τοῖς συλλαμβανομένοις ἀπέστειλαν πάλι στὰ τάγματά τους κι' ἀπὸ κεῖ τούς διωχέτευαν στὰ τάγματα ἐργασίας στῆς Ἀνατολῆς ὡς καὶ στὴν Καλλίπολι καὶ ἄλλοῦ ὅπου ἡ ἐπίβλεψις ἦτο αἰσθηροτάτη, ἀλλὰ καὶ ἡ διατροφή καλλιτέρα. Ὅμως ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ κόπωσι πολλοὶ ὑπέκυπτον στὴ μοῖρα τους καὶ ἀπέθνησκον. Πολὺ λίγοι κατώρθωσαν ν' ἀντέξουν ἐκεῖ καὶ νὰ ξαναγυρῶσιν στὰ σπίτια τους καὶ στὶς οἰκογένειές τους. Ἄλλοι πάλι ὅταν λιποτακτοῦσαν καὶ εἰσῆρχοντο στὸ Βουλγαρικὸ ἔδαφος, προτιμοῦσαν νὰ ὑπηρετήσουν στὸ Βουλγαρικὸ στρατό, παρὰ νὰ ἐπιστρέψουν πίσω.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Τρία χρόνια καὶ πέντε μῆνες βάσταξε ἡ περιπλάνησις κι' ἡ ἐξορία μακρὰ ὅπ' τὴ πατρίδα, τὸ τόπο ποῦ εἶδαμε τὸ πρῶτο φῶς. Καθ' ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα μόνο ἡ ἐλπίδα, ποῦ φτερούγιζε μέσα στὰ στήθια κρατοῦσε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἔκανε νὰ ὑπομένουν. Κι' ἡ ἐλπίδα δὲν διεψεύσθη. Στὰ τέλη τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1918 ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐπέτρεψε στοὺς ἐκτοπισμένους ὁμογενεῖς νὰ ἐπιστρέψουν στὶς πατρίδες τους, στὶς πατρογονικὰς ἐστίες. Τὸ Νεοτουρκικὸ κόμμα, ποῦ τόσα κακὰ ἐπεσώρευσε στὴν ἴδια τὴν πατρίδα του, καθὼς καὶ σὲ κάθε ἀλλόφυλο στοιχεῖο ποῦ βρέθηκε στὴν Τουρκικὴ χώρα, ἀπὸ τότε ποῦ ἀνέλαβε τὴν διακυβέρνησι ἀναγκάζεται τώρα νὰ παραιτηθῆ. Εἶχε ἀποτύχει. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία, οὐδὲν καλὸ ἀνέτειλε στὸν ὀρίζοντα τῆς Τουρκίας. Ὅλα τὰ ἐγκληματικὰ καὶ ἐξτρεμιστικὰ στοιχεῖα εἶχάν στὰ χέρια τους τίς ψυχές, τόσες ψυχές. Περιέπλεξαν τὸν τόπο σὲ πολέμους καὶ τὸν ἐξαθλίωσαν οἰκονομικῶς. Τώρα ὅμως, ἀπ' τίς ἀρχὲς τοῦ 1918, τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἐπέφεραν ἀλλεπάλληλα κτυπήματα στὰ τουρκικά. Οἱ ἥττες, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, προστίθενται στὸ παθητικὸ τῶν Νεοτούρκων. Προβλέπουν τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα τῆς συνεχίσεως τοῦ πολέμου. Δὲν μποροῦν πιά νὰ βαστάξουν, οὔτε ἡ βία, ποῦ τόσο χρησιμοποίησαν, μπορεῖ νὰ κάμῃ τίποτε. Τὸ μόνο ποῦ μένει εἶναι νὰ φύγουν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Παραιτοῦνται ὁμαδικῶς καὶ τὴν διακυβέρνησι τῆς

χώρας αναλαμβάνει άλλο Κόμμα, τὸ ὁποῖον ὡς διαλλακτικώτερο, συνεννοεῖται μὲ τοὺς Συμμάχους καὶ συνάπτει στὸ Μοῦδρο τῆς Λήμνου ἀνακωχή. Οἱ Νεότουρκοι, οἱ σφαγεῖς τῶν ὁμογενῶν μας, οἱ καταστροφεῖς τῆς Τευρκίας, διώκονται καὶ συλλαμβάνονται. Ἡ τιμορσία, γοργοπόδαρη, ἔφτασε. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ νέα Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἔβγαλε διαταγὴ ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν ἐπιστροφὴ τῶν εἰς τὸ Τουρκικὸ ἔδαφος διεσπαρμένων, καὶ τὴν χορήγησι 3 ἢ 4 λιρῶν Τουρκίας σὲ κάθε ἄτομο διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιστροφῆς. Συστήνεται ἐπιτροπὴ βοηθείας τῶν προσφύγων, ἡ ὁποία σκοπὸ εἶχε τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν ἐπιστρεφόντων κατοίκων τῶν περιοχῶν ποὺ ὑπέστησαν ἐκπατρισμούς. Ἡ διαταγὴ αὐτὴ, τὸ πρῶτον χαρμόσυνο ἄγγελμα ποὺ ἀκούσθηκε ποτὲ σ' αὐτιὰ ἀνθρώπων, ἦλθε νὰ ζωντανέψῃ τὶς ψυχές. Ἡ αἰχμαλωσία τῆς φυλῆς μας τελείωσε. Ἐπέστρεψαν στὴν ἅγια γῆ τῆς Πατρίδος, ὅπου ἦσαν τὰ μνήματα τῶν προγόνων τους. Οἱ γυναῖκες πῆγαν στοὺς τάφους τῶν ἀποθαμμένων καὶ θαμμένων στὴν ἐξορία, γιὰ νὰ τοὺς ἀναγγεῖλουν τὸ μήνυμα τῆς χαρᾶς, καὶ ἐκεῖνοι, στὸν ὕπνο τους ἦλθαν καὶ εἶπαν πῶς καὶ αὐτῶν οἱ ψυχές γυρίζουν στὸν πατρικὸ τους τόπο. Κανεὶς πιά δὲν στέκεται, ὅλες οἱ περιοχές ποὺ εἶχαν δεχθῆ πρόσφυγας, κινουῦνται. Χαρμόσυνες φωνές καὶ ζωηρὴ κίνησις παρατηρεῖται μὲ τὴν προετοιμασία τῆς ἐπιστροφῆς. Ποῦ βρέθηκε τόσο κουράγιο; Ποιὰ δύναμις κάνει τὸν ἄνθρωπο ἔτσι ξανανιωμένο; Ὡ εὐλογημένη μέρα τῆς ἐπιστροφῆς, χιλιάδες λαὸς πάλι ξεσηκώνεται, μὰ μὲ τὴν θέλησί του αὐτὴ τῆ φορὰ, καὶ ξεκινᾷ. Ἀπὸ παντοῦ, ἀπ' τὸ Ἐσκί - Σεχίρ καὶ τὴν Νικομήδεια, ἀπ' τὸ Ἰκόνιο καὶ τὸ Μπαλούκι Κεσέρ, ἀπ' τὴν Κων)πολι καὶ τὴν Ἡράκλεια, ἀπ' τὴ Τυρολόη καὶ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, ἔρχονται οἱ Ἕλληνες, πίσω στὴν πατρίδα τους. Πάει ἡ κατῆφεια, πάει ἡ θλίψις. Τὴν πρώτη Ἰανουαρίου τοῦ 1919, τὰ ξημερώματα, μὲ χαρμόσυνη φωνὴ σμιγμένη μὲ τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς, ποὺ τόσα ὑπόσχεται, ἡ μεγάλη ὁμάδα τῶν Σαμμακοβίτικων οἰκογενειῶν, ἀφήνει τὴν φιλόξενη Νικομήδεια. Τὰ γυναικόπαιδα καὶ οἱ ἄνδρες ποὺ ἔμεναν στὸ Ἀρσλὰν βέη, συναθροισμένοι ἀπὸ τοὺς χωροφύλακες γιὰ τὴν παλινόστησι, φορτώνονται στὰ βαγόνια. Οἱ γυναῖκες κλαῖνε ἀπὸ συγκίνησι γιὰ τὸ γυρισμό. Τί παράξενη ποὺ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Στὶς μεγάλες χαρές, ὅπως καὶ στὶς μεγάλες λύπες κλαίει, καὶ ἀνακουφίζεται. Μαζεύουνε γύρω στὴν ἀγκαλιὰ τὰ παιδιὰ τους καὶ δοξολογοῦν τὸν Θεό. Νὰ πάλι ξανάγυρίζουν, μὲ τὴν δύναμί του. Τὸ τραῖνο σφυρίζει καὶ σὲ λίγο ξεκινᾷ. Φεύγουν ἀπ' τὴν Νικομήδεια. Σὲ λίγο καιρὸ θῆναι καὶ αὐτὴ μιὰ ἀνάμνησις. Φτάνουν στὸ Παντεῖχι ὅπου βρίσκουν μεγάλη φιλοξενεία καὶ προστασία. Μένουν δυὸ μέρες ἐκεῖ καὶ ὕστερα τοὺς μεταφέρουν στὸ Σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ Χαϊδάρ πασᾶ, ὅπου τοὺς ἐπισκέπτεται ἡ Ἐπιτροπὴ βοηθείας προσφύγων καὶ διανέμει τροφίμα, καὶ ρουχισμό. Ἐκεῖ συναντῶνται μ' ἄλλες Σαμμακοβίτικες οἰκογένειες, μὲ συγγενεῖς καὶ φίλους. Ἀγκαλιάζονται καὶ ἐπὶ πολλὰς ὥρες δὲν μποροῦν νὰ μιλήσουν ἀπ' τὴ συγ-

κίνησι. Κλαῖνε σὰν μωρὰ παιδιὰ, ἐνθυμούμενοι τὴν πιὸ σκληρὴ ἀδικία ποῦ τοὺς ἔπληξε. Ἡ Κων)πολις ἔχει γεμίσει ἀπὸ ἐπιστρέφοντες πρόσφυγας. Ἔχουν γεμίσει οἱ σταθμοί, οἱ ἐκκλησίες καὶ τὰ σχολεῖα τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Φαναριοῦ. Ἐκεῖ, εἶναι πολὺς καιρὸς ποῦ πρωτῶρθαν, στὴ παραλία τοῦ Κοντοσκαλίου καὶ βρίσκονται ἀγκυροβολημένα 4 Ἑλληνικὰ πολεμικὰ σκάφη καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ θρυλικὸς «ΑΒΕΡΩΦ». Ὁ κόσμος, τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο, οἱ πρόσφυγες τρίβουν τὰ μάτια τους. Ἑλληνικὰ πολεμικὰ στὴν Πόλη. Μὰ εἶναι ἀλήθεια; Θεέ μου, τί χαρὰ εἶναι αὐτὴ ποῦ δίδεις; Τώρα ὅμως γεννᾶται ἓνα πρόβλημα. Πῶς, ὅλος αὐτὸς ὁ λαὸς, θὰ πάη στους τόπους του; Καὶ τὸ σπουδαῖο εἶναι ὅτι κανεὶς δὲν θέλει νὰ μείνη σ' ἄλλο μέρος μήτε στ' Ἀνάκτορα τοῦ Ντολμᾶ Μπαξέ. Θέλει νὰ γυρίσῃ πίσω στὴ πατρίδα του. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν Ἐκπατρισθέντων Σαμμακοβιτῶν στὴ Νικομήδεια Βουτσόπουλος (1) εἶχε στὴ Κων)πολι μιά παράξενη ὅσο καὶ εὐχάριστη περιπέτεια τὴν

1. Παραθέτομεν μιὰ διήγησι τοῦ Κ. Γ. Βουτσόπουλου, ἀπ' τὶς ἀναμνήσεις του ὡς πρόσφυγος στὴν Ἀνατολή, ἡ ὁποία τυγχάνει νὰ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ καὶ ἐνδεικτικὴ τῶν συναισθημάτων ποῦ κατεῖχαν τοὺς ὁμογενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπέστρεφον τώρα στὴ πατρίδα. Ἄν καὶ ἡ ἱστορία ἀφορᾷ τὸν ἴδιον τὸν διηγητὴ, ἐν τούτοις πιστεύομε ὅτι τὰ ἴδια συναισθήματα θὰ κατεῖχαν κάθε συμπατριώτη μας στὴν περίπτωσι αὐτῇ. Ἡ διήγησις παρατίθεται ὅπως ὁ ἴδιος τὴν διηγῆθη: «Σὰν φάγαμε λέγει, μὲ τὸ καλὸ ἀπ' τὴ Νικομήδεια καὶ φθάσαμε στὴ Χαλκηδόνα, (Καδῆ - Κιοῖ) στὸ σταθμὸ τοῦ Χαϊδᾶρ πασαῖ, ὅπου μείναμε κάμποσες μέρες, τόσες Σαμμακοβιτικὲς οἰκογένειες, βρήκα τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθῶ συγγενεῖς καὶ φίλους ἐγκατεστημένους στὴν Πόλη. Τριγυρνώντας μεσ' τὰ σοκάκια τῆς Πόλης θυμήθηκα πῶς στὸν κόρφο μου εἶχα ἓνα χαρτί, σὰν ἀπόδειξι, τοῦ φίλου μου τοῦ Ναζίφ βέη, Τούρκου δημοσίου ὑπαλλήλου, ὁ ὁποῖος μᾶς παραστάθηκε πάρα πολὺ καὶ μ' ὅλη τὴν ψυχὴ του, ὅταν δουλεύαμε στὸ σταθμὸ Δέριντζα φτιάχνοντας κάρβουνα γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἀνακτόρων. Σὰν πατέρας μᾶς στάθηκε, ὅμως κι' ἐμεῖς ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δειχθήκαμε ἀνάξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ φροντίδος του. Ὅταν λοιπὸν, ἔφευγε ἀπ' τὸ κτήμα τοῦ Σουλτᾶν Ἀζιζ μού ἔδωσε τὸ χαρτί καὶ μοῦπε: «Ἄν καμμιά φορὰ περάσης ἀπ' τὴν Πόλη νὰ ἔλθῃς νὰ μὲ βρῆς. Αὐτὴ ἡ ἀπόδειξι θὰ σὲ βοηθήσῃ. Δὲν θὰ εἶσαι ἄνθρωπος ἂν περάσης καὶ δὲν ἔλθεις νὰ μὲ συναντήσης νὰ σὲ ἰδῶ». Αὐτὰ σκεφτόμουν κι' ἀποφάσισα, εἶχα χρέος νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ. Ἐβγαλα λοιπὸν τὴν ἀπόδειξι, πλησίασα ἓνα ἀστυνομικὸ καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοῦ δείξῃ ποῦ θὰ βρῶ αὐτὴν τὴν διεύθυνσι ποῦ γράφει τὸ χαρτί. Ὁ Ἀστυνομικὸς μόλις ἔρριξε μιὰ ματιὰ στὸ χαρτί, μὲ κοίταξε ἀπ' τὴ κορφή ὡς τὰ νύχια καὶ μὲ ρώτησε περίεργα. — Ποῦ τὸν γωρίζεις αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο; — Μ' αὐτὸν φάγαμε ψωμί κι' ἀλάτι, ἦταν ἡ ἀπάντησί μου. — «Ὅγλουμ (παιδί μου) πέρα νὰ τὴ γέφυρα τοῦ Γαλατᾶ καὶ πάρε γραμμὴ τὸ δρόμο τῆς προκουμαίας. Θὰ προχωρήσης ἄρκετὰ καὶ θὰ δῆς ἓνα μεγάλο Σεράϊ (Γαλάτι) ἐκεῖ εἶναι αὐτὸς ποῦ ζητᾶς. Μοῦ ἔδωσε τὴν ἀπόδειξι καὶ μὲ ξανακοίταξε μὲ μεγάλη ἀπορία. Ἐ-

όποια μπορούσε να εκμεταλλευθῆ πρὸς ὄφελός του. Ὅμως μῆτε αὐτὴ τὸν δέλεασε νὰ μείνῃ, ἔστω καὶ στὴν Πόλη καὶ προτίμησε νὰ γυρίσῃ στὴν πατρίδα του, δείγμα ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἀβάσταχτης λαχτάρας ποὺ εἶχαν οἱ ὁμογενεῖς μας γιὰ τὸν γυρισμὸ στὴν πατρίδα. Ἔπρεπε λοιπὸν πάσῃ θυσίᾳ νὰ γυρίσουν. Οἱ Τοῦρκοι, προφασισζόμενοι πολλά, ἀδιαφόρησαν διὰ τὴν περαιτέρω ἀποστολὴν. Τότε ἀπεφασίσθη ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὰς ἀρχάς, ἢ μεταφορᾶ των διὰ θαλάσσης καὶ ὤρισαν τὸ ἀντιτορπιλικὸν «ΑΕΤΟΣ» νὰ κάμῃ αὐτὴ τὴν δουλειά. Τοὺς πρώτους ποὺ παρέλαβε ἦταν οἱ Σαμμακοβῖτες ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ στὸ Χαϊδάρ πασᾶ. Ἐφορτώθησαν ὅλοι μαζί μὲ ἄλλους συμπατριώτας ἀπ' τὴ Τρουλιά, τὸν Ἅγιο Στέφανο καὶ τὸ Σκεπαστό. Μὲ πόση χαρὰ μπαίνανε στὸ Ἑλληνικὸ πολεμικὸ καράβι ποὺ θὰ τοὺς ἀπετίβαζε στὴ Θυριάδα καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὴ πατρίδα. Ἄλλοι, οἱ πιὸ γέροι, ἔκλαιγαν, οἱ νέοι γελοῦσαν καὶ φώναζαν μ' ἐνθουσιασμό, κι' ὅταν ξεκίνησε τὸ καράβι καὶ περνοῦσε μπροστὰ ἀπ' τὸν «ΑΒΕΡΩΦ» τὸ δοξασιμένον θωρηκτὸ ποὺ ἦταν ἀγκυροβολημένον μπροστὰ στὰ Ἀνάκτορα τοῦ Ντολμὰ Μπαξέ, μαζί μ' ἄλλα συμμαχικὰ πλοῖα, δὲν βάσταξαν τὰ νειάτα καὶ φώναζαν μ' ὅλη τὴν ψυχὴ τους «Ζήτω ἢ Ἑλλάς, Ζήτω ὁ Ἀβέρωφ, Ζήτω ὁ Βενιζέλος». Ἡ Πόλι δονήθη ἀπ' τὴ χαρούμενη ἰαχὴ καὶ τὴν ἐπομένη ὁ Τουρκικὸς τύπος δυσμενῶς ἐσχολίαζε τὸ γεγονός. Πήγαιναν γιὰ τὴν πατρίδα, ἀμφιβολία δὲν ὑπῆρχε. Μόλις βγήκαμε ἀπ' τὸ Βόσπορο τὸ πλοῖο ἔσχιζε σὰ δελφίνι τὴ φουρτουνιασιμένη

φuga καὶ γρήγορα βρέθηκα μπροστὰ στὸ Σεράϊ ποὺ μοῦ ἔδειξε ὁ ἀστυνομικὸς. Ἐκεῖ στάθηκα καὶ εἶδα τὶς μεγάλες πόρτες του καὶ τοὺς χρυσοντυμένους σκοπούς. Δαγκώθηκα, τόσο μεγαλεῖο δὲν ταίριαζε σὲ μένα τὸν πρόσφυγα, τί θέλει ἢ ἀλεπού στὸ παζάρι, σκέφθηκα, καὶ γύρισα νὰ φύγω. Βρέθηκα μπροστὰ σ' ἓνα χάμογελαστὸ ἀστυνομικὸ ποὺ μοῦπε. «Νὲ πισμὰν ὄλντοῦν» (γιατὶ μετανόησες;) Αὐτὸς εἶχε ἀποσταλεῖ εἰδικὰ γιὰ μένα διότι ὁ πρῶτος ἀστυνομικὸς εἶχε τηλεφωνήσει κι' εἶχε δώσει τὰ χαρακτηριστικά μου λέγοντας, «Κάποιος ξένος ἔρχεται μὲ μιὰ ἀπόδειξι στὰ χέρια, ἄγνωστος, προσέξατέ τον». Μὲ τὴν ἐρώτησι τοῦ ἀστυνομικοῦ, τὰ χρειάστηκα, μὰ μὲ ψυχραιμία τοῦ ἀπήντησα: «Δὲν μετάνοικωσα, μὰ ἔχω ἓνα φίλο γνωστὸ θέλω νὰ τὸν ἰδῶ, ἄλλὰ δὲν ξεύρω ποῦ βρίσκεται. Μὲ στείλανε ἐδῶ μὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὲνῃ στὸ παλάτι». Κι' ἔβγαλα τὸ χαρτί καὶ τῶδειξα. Αὐτὸς μὲ κύτταξε αἰνιγματικὰ καὶ διάβασε τὴν ἀπόδειξι ἢ ὁποῖα ἔγραφε. «Ὁ κομίζων τὴν παρούσαν Δεμίρ Κιοϊλὺ Κ. Βουλσόπουλος (Ἰσπασι) ἐργοδηγός, ἐργασθεῖς εἰς Χαζενεῖ Χασᾶ παρὰ τῆ Δεριντζα, εἶναι ἐλεύθερος νὰ παρουσιασθῆ εἰς Χαζενεῖ Χασᾶ. Ναζίρ Ναζίφ βέης, ἢ σφραγίδα τῶν Ἀνακτόρων καὶ ἡ ἡμερομηνία». Ὁ ἀστυνομικὸς μόλις διάβασε, μὲ ὠδήγησε στὶς μεγάλες πύλες ὅπου ἔστεκαν τέσσερες ἐνοπλοὶ φρουροὶ χρυσοντυμένοι δίδοντας τιμὰς στοὺς ἐπισήμους ποὺ μπαϊνόβγαϊναν. Ἐκεῖ ἔδωσε τὴν ἀπόδειξι στὸν Ἀξιωματικὸ Ἀσφαλείας τῶν Ἀνακτόρων, ὁ ὁποῖος κι' αὐτὸς μὲ τὴν σειρά του τὴν ἀνέγνωσε, καὶ πρὸς μεγάλη μου ἐκπληξι, φίλησε τὴ σφραγίδα καὶ ἔφερε τὸ χαρτί στὸ μέτωπο.

θάλασσα και νόμιζε κανείς πώς τὸ πλεύμενο ἐσκιρτοῦσε ἀπ' τὴς εὐχῆς τῶν γυναικοπαίδων, γλυστροῦσε ἀψηφῶντας τὰ γιγάντια κύματα, κι' ἔσπευδε μ' ὄρμη καὶ ταχύτητα νὰ φέρη μιὰ ὥρα ἀρχίτερα τοὺς πονεμένους στὴν πατρίδα. Τὰ μάτια τῶν προσφύγων, εἶναι στηλωμένα στὴς ἀκτῆς. Σὲ λίγο, χαρούμενες φωνῆς καὶ τεντωμένα χέρια δείχνουν πὼς φάνηκε τὸ βουνὸ Βεζεργένη πὺν νόμιζε κανείς πὼς καλωσῶριζε τοὺς διωγμένους. Μὲ δάκρυα στὰ μάτια πλησιάζουν τὴν ἅγια γῆ καὶ μὲ κομμένη ἀναπνοὴ ἔτρεχαν μαζί μὲ τὸ πλοῖο στὸ γνωστὸ τους λιμάνι τὴν Θυριάδα. Στὴς 7 τὸ βράδυ φτάσανε στὸ προορισμὸ τους. Οἱ προβολεῖς τοῦ «ΑΕΤΟΥ» φώτισαν τὸν τόπο. Ὁ Προύχων τῆς Θυριάδος Χαῖδὰρ βέης, — θὰ μιλήσωμε γι' αὐτὸν πάρα κάτω — μόλις εἶδε ἀπὸ μακρὰ τὸ Ἑλληνικὸ πλοῖο νὰ ἔρχεται, κάλεσε ὅλους τοὺς Τούρκους σὲ συναγερομὸ. «Πατριῶτες, τοὺς εἶπε, Ἑλληνικὸ θωρηκτὸ (!) ἔρχεται στὸ λιμάνι, ἐτοιμασθῆτε νὰ τοὺς ὑποδεχθῶμε». Ἡ διαταγὴ ἔξετελέσθη παραχρῆμα. Ἐτοιμάσθησαν φαγητά, ψωμιά, κρεβάτια, θέρμανσις καὶ φάρμακα γιὰ τοὺς πρόσφυγας πὺν ἔφερε τὸ πλοῖο. Φωτισμένο τὸ λιμάνι καὶ ἡ πόλις τῆς Θυριάδος ἔκανε τοὺς Τούρκους νὰ παραλύουν ἀπ' τὴν τρομάρα τους. Πρῶτη φορὰ ἔβλεπαν κάτι τέτοιο. Ὁ καπετάνιος τοῦ πλοίου, ἀφοῦ ἀγκυροβόλησε καὶ εἶδε ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἀποβάθρα γιὰ νὰ ἀποβιβάσῃ τοὺς ἐπιβάτας του, σκέφτηκε νὰ τοὺς γυρίσῃ πίσω, μὰ μιὰ ἐπιτροπὴ Σαμμακοβιτῶν πῆγαν καὶ τοῦ εἶπαν. «Καπετάνιε, ὅλοι θὰ ριχτοῦμε στὴ θάλασσα... νὰ πνεγοῦμε,

Ὅπως ἔμαθα κατόπιν, ἦταν ἔθιμο, δείγμα τιμῆς. Ὑστερα πάτησε ἓνα κουμπὶ καὶ εἶπε στὸν συνοδό μου νὰ φύγῃ, ἤμουν ἐντάξει. Σὲ λίγο κατέφθασε ἓνας γέρος, ντυμένος στὰ μεταξωτὰ καὶ στὰ χρυσά, στὸν ὁποῖο παρέδωσε τὸ χαρτί μου. Κι' αὐτὸς ἔκαμε τὸ ἴδιο τιμητικὸ ἔθιμο πὺν ἔκανε ὁ ἀξιωματικὸς τῶν Ἀνακτόρων. Αὐτὸς γύρισε καὶ μοῦ εἶπε: «Ἐλα ἀκολούθησέ με». Ἐγὼ τᾶχασα τί νὰ κάμω, προχώρησα καὶ σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ ἔλεγα: «Ἐλα Χριστέ καὶ Παναγιὰ καὶ βάλτε τὸ χέρι σας». Ἀκολουθοῦσα τὸν γενειοφόρο ξεναγὸ μου. Περάσαμε ἓνα παραδεισένιο κῆπο κι' ἐνοιῶθα σὰν ἀμαρτωλὸς πὺν μπήκα κατὰ λάθος στὸν Παράδεισο. Τί δένδρα, τί ἀγάλματα, τί λουλούδια καὶ τί πίδακες ἦταν ἐκεῖνα; Κι' ὕστερα μπήκαμε στ' Ἀνάκτορα. Ἀμέσως αἰσθάνθηκα στὰ πόδια μου ἓνα μαλακὸ πράγμα, μὰ πολὺ μαλακὸ, πατοῦσα ἐπάνω σ' ἓνα χαλὶ ἀμυθῆτου ἀξίας. Τραβήχθηκα πίσω, ντράπηκα νὰ ξαναπατήσω. «Γκέλ (ἔλα) γκέλ!» μοῦ εἶπε ὁ συμπαθητικὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος. Ἀνεβήκαμε σκάλες, περάσαμε δαιδαλώδεις διαδρόμους καὶ διαμερίσματα ἀφαντάστου καλλιτεχνικῆς διακοσμῆσεως. Δὲν ἤξερα τί νὰ πρωτοθαυμάσω. Κάποτε βρεθήκαμε μπροστὰ σὲ μιὰ πόρτα. Στάθηκα ἐκεῖ. Πρὶν ἀπὸ μένα μπήκε μέσα ἓνας μὲ ὑπομάλης μεγάλα κατὰστοιχα. Ὁ συνοδὸς μοῦ εἶπε. «Ἄμα βγῆ αὐτὸς πὺν μπήκε, χτύπα κι' ὅταν σοῦ φωνάξουν γκέλ θὰ μπῆς». Τᾶπε κι' ἔφυγε. Ἐμεῖνα μόνος. Σὲ ὄνειρο βρισκόμουν ἢ ἤμουν ξύπνιος, πὼς δρέθηκα ἐδῶ; Ὁ προηγούμενός μου βγῆκε γρήγορα. Τώρα ἦταν ἡ σειρά μου. Μάζεψα ὅσο θάρρος διέθετα καὶ κτύπησα. Ἄκουσα σὲ λίγο τὸ Γκέλ (ἔλα) ἀνοιξα καὶ

μά πίσω δὲν πηγαίνομε. Ἀφῆστε μας νὰ τακτοποιήσωμε ἑμεῖς τὰ τῆς ἀποδιβάσεως.» Πράγματι ὁ Πλοίαρχος ἐπέισθη καὶ μὲ τὶς γνώσεις τῶν κατεχόντων τὰ νερά τῆς Νειάδας κατωρθώθη ἡ ἀποδίβασις. Τρεῖς τολμηροὶ συμπατριῶτες, ὁ Ἀργύρης Ἀναγνωστίδης, ὁ Παναγιώτης Νικολ. Σαμαρᾶς καὶ ὁ Κ. Γ. Βουτσόπουλος ρίχτηκαν στὴ θάλασσα καὶ πῆγαν στὴν ἀκτὴ ὅπου ἔδεσαν σ' ἓνα πάσσαλο ἓνα σχοινὶ γερὸ, μ' αὐτὸ πηγαινοερχόταν ἡ βάρκα ὅπου παρελάμβανε τὰ γυναικόπαιδα. Τὰ ἔβαζαν κατόπιν στοὺς ὄμους των καὶ τ' ἀπεδίβαζαν στὴ στεριά, ὅπου δυὸ τεράστιες φωτιὲς ἀναμμένες ἀπὸ τραβέρσες ζέσταιναν τοὺς βρεγμένους. Οἱ Τοῦρκοι πάλι, ἕτοιμοι παρελάμβαναν ὁ καθένας ὅσους μπορούσε ἀπ' τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ ὠδηγοῦσαν στὰ σπίτια τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν ἄσυλο καὶ τροφή. Αὐτὴ ἡ πράξι τῶν Τοῦρκων τῆς Νειάδας, μᾶς συνεκίνησε πολὺ καὶ ἔδειξε πὼς ὑπῆρχαν καὶ Τοῦρκοι ἀνθρωπισταί. Ὅταν τελείωσε ἡ ἀποδίβασις ὁ Πλοίαρχος, στὸν ὁποῖο ἔσπενσαν νὰ ἀποδώσουν τιμὰς, εἶπε πὼς αὔριο θ' ἄφερνε καὶ ἄλλους καὶ πὼς, ἔπρεπε αὐτοὺς πὺν ἔφερε νὰ τοὺς περιποιηθοῦν καὶ νὰ τοὺς ἀποστείλουν στὰ χωριά τους. Κανεὶς δὲν ἔπρεπε νὰ μείνη ἀπ' αὐτούς. Ἄν ἔμεναν τοὺς ἀπειλήσει, θὰ τοὺς ἔκαιγε σὰν τὰ ποντίκια. Τὸ ἀντιτορπιλικὸ ἔφυγε γιὰ νὰ φέρῃ τὴν ἐπαύριον ἄλλους πρόσφυγας, οἱ δὲ ἄνδρες μαζεύτηκαν στὸ μεγάλο καφενεῖο τοῦ Ὀσμᾶν Ἀγᾶ ὅπου ὑπῆρχε ἀναμμένη σόμπα γιὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ νὰ συνέλθουν. Γύρω, ἦσαν καθισμένοι, σκεπτικοί, οἱ Τοῦρκοι. Κανεὶς δὲν μι-

μπῆκα. Βρέθηκα, στὸ ἀνοιγμα τῆς πόρτας, μέσα σὲ μιὰ μεγάλη αἴθουσα. Ἀπέναντί μου δρισκόταν τὸ πορτραῖτο τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ Ρεσᾶτ τοῦ Β' ὀλοζώντανο. Ἐγὼ στὴν σύγχυσι μου, νόμισα πὼς ἦταν ζωντανὸς καὶ στάθηκα προσοχή, καὶ ἔσκυπα σὲ τεμενᾶ. Σὲ λίγο ἄκουσα τὴν γνωστὴ φωνὴ τοῦ Ναζίφ βέη. «ὦ χοσγκελντίν (καλῶς ὠρισεσ) ὀγλούμ Κωνσταντή, (παιδί μου Κώστα). Πὼς ἔτσι;» Δὲν μπόρεσα νὰ μιλήσω, εἶχα πάθει ἓνα φοβερὸ τράκ. — «Τώρα εἰσθε ἐλεύθεροι πλέον νὰ πάτε στὴ πατρίδα σας, μοῦ εἶπε». — «Ἐβετ (μάλιστα) βέη μου» τραύλισα. Ἐκεῖνος κατάλαβε τὴν ταραχὴ μου, σηκώθηκε μὲ πῆρε ἀπ' τὸν βραχίονα καὶ μ' ἔσυρε νὰ καθίσω δίπλα του σὲ μιὰ πολυθρόνα. Κάθησα, μὰ χάθηκα μέσα στὴν ἀναπαυτικὴ πολυθρόνα. Νόμισα πὼς ἀνοιξε καταπακτὴ καὶ πετάχθηκα ἐπάνω ἔντρομος. Ὁ Ναζίφ, ἔσκασε στὰ γέλια. — «Κόρκμα ὀγλούμ (μὴ φοβάσαι παιδί μου). — «Ἐφέντη νὰ μὲ συγχωρῆς μὰ δὲν εἴμεθα συνηθισμένοι σὲ τέτοιου εἴδους καθίσματα». Μὲ καθισύχασε καὶ παρήγγειλε ἓνα τσαϊ ποῦ ἡ εὐωδιά του ἀκόμα μένει στὸ στόμα μου. Μὲ ρώτησε γιὰ τὴν ὑγεία ὄλων καὶ γιὰ τὸν πατέρα μου. Ὑστερα μὲ ρώτησε τί ἀπόφασι εἶχα πάρει καὶ τί θὰ ἔκαμνα στὸ μέλλον. Τοῦ εἶπα πὼς θὰ γυρνοῦσαμε ὅλοι στὴν πατρίδα μας. — «Κύτταξέ με, μοῦ εἶπε. Σὲ γνώρισα τίμιο ἐργατικὸ καὶ δραστήριο καὶ προσέφερες πολλὰς ὑπηρεσίας στὸ Χαζενεὶ Χασὲ ἐν καιρῷ πολέμου. Ἐργάσθηκες χωρὶς δόλο. Ἡ εἰλικρινεὰ σας μοῦ ἔκανε ἐντύπωσι, γι' αὐτὸ εἶμαι πρόθυμος νὰ σ' ἀνταμείψω. Θὰ σὲ κρατήσω στ' Ἀνάκτορα». Κεραμίδα μοῦ ἤλθε στὸ κεφάλι μου. Καὶ ἐκεῖνος συνέχισε:

λουσε απ' αυτούς. Τὴν σιωπὴ ἔσπασε ὁ ἀείμνηστος Διογένης Τακίδης, ὁ ὁποῖος γύρισε στοὺς σκεπτικὸν καὶ χαμηλοκεφαλωμένους Τούρκους καὶ εἶπε Τουρκικά: «Ἐ Ἀγάδες μου, τί σκέπτεσθε; Καβάλλα σὲ γάιδαρο μᾶς στείλατε, καὶ μεῖς γυρίσαμε καβάλλα σὲ ὑπερήφανο κι' ἀτίθασσο ἄτι». Ἐκεῖνοι χαμήλωσαν περισσότερο τὸ κεφάλι καὶ ὕστερα απ' ὀλίγο ἀπεχώρησαν στὰ σπίτια τους. Τὴν ἐπομένη, λέγεται, πὼς ἓνας απ' τοὺς πιὸ φανατικὸν Τούρκους βρέθηκε νεκρὸς ἀπὸ συγκοπή. Δὲν μπόρεσε ν' ἀντέξῃ τὴ προσβολή. Οἱ πρόσφυγες τοῦ Σαμιακοβίου τὴν ἐπομένη, μὲ βοϊδάμαξες πὺ τοὺς προμήθευσε ὁ Χαϊδάρ, ἔφευγαν γιὰ τὸ Σαμμάκοβο μέσα σὲ χιονοθύελλα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς μόνο οἱ πρῶτοι πὺ ἦλθαν, ἦσαν τυχεροί, γιὰτὶ ἀμέσως τοὺς ἀπέστειλαν στὰ χωριά τους. Γιὰ τοὺς δευτέρους ὅμως πὺ ἦσαν καὶ περισσότεροι, δὲν ἐδείχθη γι' αὐτοὺς ἡ ἴδια προθυμία απ' τοὺς Τούρκους. Ἐγκατελείφθησαν σὲ ἀποθῆκες ἀνθρώπων, σὲ σταύλους καὶ σὲ καφενεῖα, ἐν συνωστισμῶ. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ χειμῶνας ὑπῆρξε σφοδρὸς καὶ τὸ ταξίδι ἐπικίνδυνον. Ἔνεκα τούτου ἀδρανοῦσαν οἱ πάντες ἀκόμη κι' αὐτοὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Τὸ ψωμὶ ἄρχισε πάλι νὰ λείπῃ κι' οἱ κακουχίες καὶ τὸ φοβερὸ ψῦχος ἔκαμαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑποφέρουν. Πολλοὶ ἀπέθανον, οἱ πιὸ ἀδύνατοι ἀπὸ πνευμονία καὶ δὲν ἀξιώθηζαν νὰ ἐπανίδουν τὸ πατρικὸ γῶμα. Τέλος ὅμως, σιγὰ

«Ἐπάρχει μιὰ κενὴ θέσι ἡμιόχου στὰ βασιλικά παῖτόνια (ἀμάξια) μπορεῖς νὰ τὴν καταλάβῃς ἐσύ. Κι' ὕστερα απ' ὀλίγο θὰ σὲ προβιάσω πάλι σὲ καλλίτερη θέσι. Θὰ πληρώνεσαι πλουσιοπάροχα καὶ θὰ εἶσαι ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Χαζενεὶ Χασά. Δὲν θὰ κάνῃς τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ μεταφέρῃς πασσάδες». Ἐμεινα μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα γιὰ τὴν ἀπροσδόκητη πρότασι. Τοῦ ἀπήντησα ἀφοῦ μάζεψα ὅλες μου τὶς δυνάμεις. «Βέη μου τέσσερα χρόνια λείπουμε απ' τὴν πατρίδα. Ἐκεῖ ἔχω κτήματα καὶ θὰ ζήσω. Ἐξ ἄλλου ἔχω τὸ γέρο πατέρα μου πὺ δὲν μπορῶ νὰ τὸν ἐγκαταλείψω. Σ' εὐχαριστῶ πολὺ ὅμως ἡ πατρίδα μὲ καλεῖ ἐκεῖ κι' αὐτὴ εἶναι κάτι ἀνώτερο». «Μὰ παιδί μου, κι' ἔδειξε στὸ χάρτη, τὴν πατρίδα μου, ἐκεῖ δὲν θάχῃτε ποτὲ ἡσυχία εἰσθε κοντὰ στὰ σύνορα. Σὲ συμβουλεύω νὰ μείνῃς ἐδῶ μαζί μὲ τὸν πατέρα σου.» «Ἐ. Ναζιφ Βέη, Βατάν - βατάν γκιένε Βατάν. (Πατρίς - πατρίς καὶ πάλι πατρίς), ἀπήντησα. Ἐκεῖνος μοῦ χᾶιδεψε τὸν ὦμο καὶ μοῦ εἶπε γελῶντας. «Καὶ στὴ φυλακὴ νὰ γεννηθῇ κανεὶς, πάλι τὴν φυλακὴ θὰ ζητήσῃ». Ὑστερα, ἀφοῦ προηγουμένως ἔσχισε τὴν ἀπόδειξι, συνέταξε μιὰ ἄλλη, σπουδαιότερα τῆς πρώτης, ἐπάνω σὲ χαρτὶ μὲ τὸ Σουλτανικὸ θυρεὸ (Τουρά). Τὴν ὑπέγραψε, τὴν σφράγισε μὲ τὴν μεγάλη σφραγίδα τοῦ Σουλτανάτου καὶ μοῦ τὴν ἐνεχείρισε. — «Πάρε αὐτὴ, ἔχει μεγάλη ἰσχύ, ἀκόμα, μπορεῖς νὰ σώσῃς ἄνθρωπο πὺ πάνε νὰ τὸν κρεμάσουν». Τὴν πῆρα καὶ τὴν δίπλωσα, τὸν εὐχαρίστησα ἀφοῦ τοῦ δήλωσα πὼς ὁ σκοπὸς μου ἦταν νὰ ἐκφράσω προφορικῶς τὴν εὐγνωμοσύνη ὅλων μας σ' αὐτὸν γιὰ τὰ καλὰ πὺ μᾶς προσέφερε στὸ παρελθόν. Βγῆκα ἔξω σὲ λίγο απ' τὰ Ἀνάκτορα. Ἀνέπνευσα. Τότε κατάλαβα ποιὸς ἦταν ὁ Ναζιφ βέης. Ἦταν ὑπουργὸς καὶ συγγενὴς τοῦ Σουλτάνου. Ἀκόμα τὸ φουσῶ καὶ δὲν κρυώνει».

σιγά και με πολλούς κόπους κατώρθωσαν να επιστρέψουν στα χωριά τους. Οί διασκορπισμένοι πάλι στις Σαράντα Έκκλησιές, στην Τυρολόη και τις λοιπές κωμοπόλεις τής Θράκης ανέβαλαν την επάνοδό τους για την Άνοιξη. Μόνο οί πιό νέοι και υγιείς έπεχείρησαν να γυρίσουν πριν απ' τους δικούς τους για να προετοιμάσουν τὰ σπίτια και να φροντίσουν τὰ χτήματα. "Έτσι κι' εγώ μαζί μ' άλλους συμπατριώτας μου ξεκίνησα απ' τις Σαράντα Έκκλησιές, όπου εΐμεθα εγκατεστημένοι ως πρόσφυγες, για την πατρίδα μας, όπου γεννηθήκαμε και ζήσαμε. Πηγαίνουμε για τὸ χωριό μας, όπου έπρεπε να φροντίσω τὰ χτήματά μας καθώς και τὸ σπίτι μας για να μπορέση να μείνη ή οίκογένειά μου όταν θὰ έρχόταν. Άναμφισβήτητα είναι δικαιολογημένη ή χαρά και ή συγκίνησης πού με κατείχε. Κι' όσο ήσθάνομην να πλησιάξω ή άγια για μένα στιγμή πού θ' αντικρύσω πάλι, τὰ πράσινα, τὰ καταπράσινα μεγάλα βουνά του τόπου μας, και θὰ πατήσω τὰ χώματα, εκεί πού έπαιζα μικρός με τους φίλους μου. Φτάνομε στο Σκεπαστό και διανυκτερεύομε εκεί. Τὴν άλλη μέρα ξαναξεκινάμε. Περπατοῦμε, μα δὲν περπατοῦμε, πετοῦμε. "Ολοι σκεπτόμαστε ότι σε λίγο, σε δυὸ τρεῖς ώρες θὰ εΐμαστε στα σπίτια μας, γι' αὐτὸ έξ άλλου δὲν μιλάμε μόνο βαδίζομε. Προχωρῶ. Περνοῦμε τὸ ὑψωματάκι έξω απ' τὸ Σκεπαστό. Βαδίζω κι' όσο ἀναλογίζομαι πὼς βρίσκομαι σε γνωστά μέρη, αἰσθάνομαι τὴν ἀνείπωτη χαρά να φουντώνη στα σωθικά μου. Οὐδὲν γλυκύτερον ἀπὸ τὸ να ξαναγυρίσης ὕστερα ἀπὸ τέσσερα χρόνια σκληρῆς έξορίας στο μέρος όπου γεννήθηκες. Περνοῦμε τὴ «Βάβα» τὸ βουνό, με τὰ πανύψηλα και σκιερὰ δένδρα, πού τόσες φορές ληστεύθηκαν πατριώτες μας κυρατζήδες ἀπὸ Βουλγάρους κομιτατζήδες. Πιὸ πέρα διακρίνομε τὴ «Μονόπετρα» τὸν θεόρατο βράχο πού σὰν άγρυπνος φρουρὸς φυλάγει τὰ γύρω. Αὐθόρμητα και με μιὰ δύναμι ἀκατανίκητη, ξεχειλίζουν τὰ στήθια μου ἀπὸ ἀναμνήσεις ζωῆς σ' αὐτὰ τὰ μέρη. Τὰ πόδια μου πετοῦν. Τόσες ώρες πεζοποροῦμε κι' ὅμως δὲν νοιώθουμε τίποτε, λὲς και τὰ πόδια ζητοῦν κι' αὐτὰ τὸ λυτρωμό. 'Ο λογισμὸς μου στο Σαμμάκοβο. Κάθε τόσο ρωτῶ τους συνταξιδιώτας και συμπατριώτας μου πόσο απέχει τὸ χωριό μας. Άνυπομονῶ κι' ἡ ώρα πού πέρασε, βαδίζοντας, μοιάζει για αἰῶνας. Πάλι θυθίζομαι στὴ σκέψη και μέσα ἀρχίζω ν' ἀφουγκράζομαι τὴ φωνὴ του Σαμμάκοβου. «Έλα ἐδῶ στους τόπους μου στὴν ἀγκαλιά μου να ξαναγεῖρης. Έλα στὴ μάνα σου, πού στοργικὰ θὰ σε δεχθῆ, πονεμένο παιδί, στα βασανισμένα στήθη μου. Έλα να σε νανουρίσω με τὰ πιὸ γλυκά τραγούδια μου πού μικρούλης κι' ἄβγαλτος μάθαινες κοντά μου. Έλα, κι' ἂν τᾶχης χάσει ὅλα, εγὼ θὰ προσπαθήσω να σοῦ τὰ ξαναδώσω, να πλημμυρίσω με χαρὰ τὴν ψυχὴ του παιδιοῦ μου. Έλα! κοντά μου, θᾶβρης τῆς λησμονιάς τὸ ποτήρι στο Σαμμάκοβο. Τ' ἀκούω καθαρὰ αὐτὰ και κλαίω και μέσα ἀπὸ τὰ κλάματα ἀπαντῶ. «Πατρίδα μου ἀληθινή και στοργικὴ. "Ολα τὰ παιδιὰ σου τὸν ἴδιο δρόμο περπατοῦν κι' ὅλοι ἐσὲ ζητοῦνε κι' ὅλοι ἐσὲ ποθοῦν. Έσὸ τους

χάριτες τὸ πρῶτο τους χαμόγελο στὰ χεῖλη. Μᾶς ἀνάθρεψες μεσ' τὶς ζεστὲς καὶ λαμπρὲς ἀχτίδες τοῦ ἡλίου σου, μᾶς δρόσιες στὰ κρουσταλλένια σου νερά, μᾶς κοίμησες κάτω ἀπ' τῶν δένδρων σου τοὺς ἴσκιους, πού ἐσὺ τοὺς ἔδωκες πνοή». Μιὰ φωνὴ μοῦ σταματᾷ τὸ διάλογο καὶ μὲ ξαναφέρνει στὸν ἑαυτό μου. Εἶναι ὁ ξάδελφός μου ὁ Χρηῆστος Ν. Τακίδης, πού ἦταν κι' αὐτὸς τῆς τύχης ἀποπαίδι. Ἀγκαλιαζόμαστε καὶ κλαῖμε ἐκεῖ στὸ δρόμο, ὅπου πρωτανταμώσαμε. Προχωροῦμε μαζί. «Ξάδελφε, μοῦ λέγει, καὶ δείχνει, νὰ ἐκεῖ στὸ δάσος, πάνω ἀπ' τοῦ Σίρμπου τὴ μαντρινιά, ἐκεῖ σφάξανε τὸν πατέρα σου, τὸν ἀδελφό μου καὶ τ' ἄλλα παλληκάρια. Ἐδῶ στὸ Γκράντος ἄφησαν τὴν τελευταία τους πνοή». Κλαῖμε. Μὰ μέσα ἀπ' τὰ φυλλώματα, μόλις καὶ διακρίνεται ἓνα μικρὸ μέρος τοῦ χωριοῦ μας. Ὁ πρῶτος πού τὸ εἶδε, φώναξε μὲ μιὰ φωνὴ πού θύμιζε τὸν Ξενοφῶντα καὶ τοὺς μυρῖους του: «Νὰ τὸ χωριό μας!» Στεκόμαστε καὶ βλέπουμε τὸ θεῖο θέαμα, τὴν πατρίδα μας. Τί σκέπτομαι, τί αἰσθάνομαι!... μόνο ἐκεῖνος πού ἔνοιωσε τὴ σκληρὴ ἔξορία μπορεῖ νὰ καταλάβῃ. Ἐγὼ μιὰ φορὰ δὲν μπορῶ νὰ ἐκφράσω τὴ χαρὰ, τὴ συγκίνησι πού μὲ κυριεύουν. Τώρα πιά κανεὶς δὲν στέκεται, ὅλοι τρέχουν πρὸς τὸ χωριό, πετοῦν, τὰ πόδια τους βγάζουν σπίντες. Περνάμε ἀπ' τὸ μέρος ὅπου ἐφονεύθη ὁ γιὸς τοῦ Βαλῆ, βλέπω τὸ κενοτάφιο κι' ἀναλογίζομαι. «Τοῦτος ὁ θάνατος ἔγινε ἢ αἰτία μυρῖων θανάτων καὶ τόσων καταστροφῶν». Προχωροῦμε. Πλησιάζομε στὰ χωράφια. Νὰ τὸ χωράφι μας! Νὰ ἡ Ἀργγιά μας. Εἶμαι μεθυσμένος ἀπ' τὴ χαρὰ. Παραπατῶ. Πιὸ κάτω νὰ ὁ μύλος τῆς ἐκκλησιάς μας. Νὰ τὰ ποτάμια μὲ τὰ κρουσταλλένια τους νερά πού κυλοῦν ἀργὰ κελαδιστά, νὰ ἡ Βάντα. Γλυκειὰ ποῦναι ἢ ἐπιστροφή! Νὰ κι' οἱ ζουμπλακιές, κατάφορες ἀπὸ κατακόκκινα ζουμπλάκια. Κουνιοῦνται τὰ κλώνια τους, ἀπ' τ' ἀγεράκι καὶ σκύβουν λὲς καὶ μᾶς χαιρετοῦν λέγοντας. «Καλῶς ὠρίσατε». Κι' ἔστερα, πιὸ κάτω νὰ καὶ μερικοὶ συμπατριῶτες, πού ἦλθαν πιὸ μπροστὰ ἀπὸ μᾶς. Ἡ χαρὰ καὶ τὸ χαμόγελο εἶναι ζωγραφισμένα στὸ πρόσωπό τους. Ἡ συνάντησις μ' αὐτοὺς εἶναι συγκινητικὴ. Ἐκεῖ κοντὰ εἶναι τὸ «Κουτουκι» καὶ σκύβω νὰ πιῶ νερὸ ἀπὸ τὴν ξαχουμένη βρύση τοῦ χωριοῦ μου. Ὅλα ξεχνιοῦνται τὰ βάσανα, οἱ θάνατοι, οἱ δρόμοι, σὰν κατεβαίνει μέσα μου τὸ δροσερὸ κι' ὀλοκάθαρο νερὸ τοῦ «Κουτουκιοῦ». Θαρρῶ ἀκόμη πὼς βλέπω τὶς πατριώτισσές μου κοπελιές πού πήγαιναν ἐκεῖ μὲ τὶς «μπακίρες» καὶ τὶς «ὀξάγκες» γιὰ νὰ πάρουν νερό. Νὰ μιὰ εἰκόνα πού δὲν ξεθώριασε ποτέ. Ἐπὶ τέλους μπαίνομε στὸ χωριό. Σ' ὄλο τὸ δρόμο πού ἔτρεχα πίστευα πὼς θάβρισκα τὸ Σαμμάκοβο ὅπως τ' ἄφησα. Καὶ τώρα τί ἀπογοήτευσις. Ὅλα εἶναι σπασμένα καὶ γκρεμοτσακισμένα, ἐρείπια. Ὅμως δὲν μὲ νοιάζει. Γυρίσαμε θὰ τὰ ξαναφτιάξωμε καλλίτερα. Περνῶ ἀπ' τὰ γνωστὰ μας σπίτια. Ὅλα εἶναι ὀρθάνοιχτα, κατεστραμμένα, χωρὶς πόρτες, χωρὶς παράθυρα καὶ παραθυρόφυλλα. Πάω στὸ σπίτι μας, μὰ καὶ κεῖ ἄδεια τὰ πάντα καὶ κατεστραμμένα. Καὶ δείχνουν ἀκόμη πιὸ ἄδεια σὰν σκέφτεσαι πὼς λείπουν

κι' οί νοικοκύρηδες. Ἄλλοι θαμμένοι στή ξενητεία κι' ἄλλοι ἄταφοι στὰ σύνορα, τροφή στὰ ὄρνια καί στὰ θηρία. Κι' ὅσοι γύρισαν, δυστυχημένοι κι' ἀγέλαστοι ἀπὸ τῆς προσφυγιάς τὰ βάσανα. Μιλῶ μαζί τους, μὰ τὸ πνεῦμα τους εἶναι ἄλλοῦ. Μὲ πικραμένη καρδιά πάω νὰ κοιμηθῶ στὸ ξενοδοχεῖο μας ποὺ τῶχει τώρα ἓνας Τούρκος. Σὰν ξένος πληρώνω γιὰ νὰ κοιμηθῶ στὸ δικό μου κτῆμα. Τί εἰρωνεῖα! Μέσα σὲ δυὸ τρεῖς μῆνες κατέφθασαν κι' οἱ ὑπόλοιποι συμπατριῶτες μας. Ἔτσι, μὲ τὸ γυρισμό, ὅσων γλύτωσαν, ἀρχίζει ξανά ἡ ζωὴ στὸ χωριό μας.

Η ΖΩΗ ΜΕΤΑΕΤ 1919 — 1922.

Τὴν ἀνοιξί, σὰν ἔλυωσαν τὰ χιόνια, ἄρχισαν νὰ καταφθάνουν καί τὰ γυναικόπαιδα. Τ' ἀγῶγια εἶχαν ἀυξηθῆ πολὺ, κι' ἔτσι, παρ' ὅτι εἶχαν πάρει τὴν συνδρομὴ τῶν τεσσάρων λιρῶν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησι, ἐν τούτοις, ἠναγκάσθησαν νὰ ἔλθουν πεζῇ φέρνοντας στοὺς ὤμους τους τὰ ἔπιπλα καί τὰ μικρὰ παιδιά τους. Καί πολλοὶ ἔχοντες πολυμελῆ οἰκογένεια ὑπεχρεώνοντο νὰ κίμων ἀυτὴ τὴν διαδρομὴ πολλὰς φορές. Ὅταν φθάσανε ὅλοι ὅσοι ἔμειναν, ἔγινε ἀπογραφή καί εὐρέθησαν μόλις τὸ ἓνα τρίτον τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν. Στὸ Σαμμάκοβο ἀπὸ 5 χιλιάδες ποὺ ἀριθμοῦσε πρὶν τὸν ἐκπατρισμό, εὐρέθησαν μόνο 1.700 στὴν ἐπιστροφῇ. Οἱ ὑπόλοιποι ἦσαν θύματα κακουχιῶν, πείνας καί ἐπιδημικῶν ἀσθενειῶν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ μεγαλύτερα ἀπώλεια τῶν κατοίκων ἔγινε τοὺς πρώτους ἔξη μῆνας τῆς ἐκτοπίσεως, κατὰ τοὺς ὁποίους τὸ μῖσος καί τὸ μένος τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἦτο στὸ μᾶξιμουμ. Σὲ λίγο, μὴ ὑπάρχοντος φόβου ἐπέστρεψαν καί οἱ φυγόστρατοι. Ἐκεῖνοι ποὺ πῆγαν στὴ Βουλγαρία καί ἀλλαχοῦ κι' ἐκεῖνοι ποὺ ὤπλισμένοι, γύριζαν στὰ βουνὰ καί στὰ δάση. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι μὲ ἀρχηγό τους τὸν ἀείμνηστο πρωτεξάδελφό μου Σωτηράκη Κ. Κιακίδη, ἔκαμναν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν Τούρκων τοὺς ἐλήστευαν γιὰ νὰ ζήσουν καί σκότωναν ὅσους πείραξαν Ἑλληνας. Εἶχαν καταστήσει κεντρὶ μέσα στὸ μάτι τῶν Τούρκων καί ἀπασχολοῦσαν λόγους ὀλόκληρους γιὰ τὴν καταδίωξί τους. Ὅμως οὐδέποτε, (κι' αὐτὸ ὀφείλεται στὸν τόπο) κατώρθωσαν νὰ τοὺς συλλάβουν, ἔστω κι' ἂν ἔβαζαν μιὰ ὀλόκληρη μεραρχία νὰ ψάχνη στὰ βουνὰ τοῦ Μ. Αἴμου. Οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς ἀντάρτες βγῆκαν στὸ κλαρὶ γιὰ νὰ πάρουν ἐκδίκησι, ὅπως κι' ὁ Σωτηράκης ὁ Ἀρχηγός τους. Ὅλοι σὰν γύρισαν ἔπεσαν μὲ κέφι στὴ δουλειά. Ἐπρεπε νὰ φτιαχτοῦν ὅσα εἶχαν καταστραφῆ, τὰ σπίτια, τὰ μαγαζιά, οἱ ἀποθῆκες, νὰ καλλιεργηθοῦν τὰ χωράφια, νὰ κλαδευτοῦν τ' ἀμπέλια, κοντολογίς νὰ μπῆ ἡ ζωὴ στ' αὐλάκι. Ἐπεδόθησαν στὴν ἐργασία, ἂν καὶ οὐδεμία ὑποστήριξι ἢ συνδρομὴ ἔλαβαν ἀπὸ τὴν διοικοῦσαν ἀκόμη ἀρχή. Στὴ κωμόπολι ἔξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν 25 Τούρκοι χωροφύλακες, ἓνας ἀνθυπασπιστής κι' ὁ ὑπομοίραρχος διοικητῆς Σουλεϊμάν Ἐφέντης, οἱ ὁποῖοι συμπεριεφέρθησαν καλά, ἴσως λόγῳ χαρακτῆρος,

ἴσως λόγω τῆς ἡττης πού ὑπέστησαν. Ἡ μόνη βοήθεια, ἡ ὁποία παρεσχέθη ἦτο ἕξη κιλά σιτάρι σέ κάθε ἄτομο κατὰ μῆνα, σέ πολὺ φθηνή τιμή. Κι' αὐτὸ μόνο στοὺς ἀπορωτέρους. Ἐπίσης δύο φορὲς ἐστάλησαν χρηματικὰ βοηθήματα ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Προσφύγων καὶ μία φορὰ διάφορα μάλινα ρούχα, σταλμένα ὑπὸ Ἀμερικανικῆς ἐπιτροπῆς, τὰ ὁποῖα ἐπίσης διανεμήθησαν στοὺς πλέον ἀπόρους κατοίκους τοῦ Σαμμάκοβο. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1919 συνεστήθη στὸ Σαμμάκοβο Γραφεῖον Ἐπιτροπῆς προσφύγων, τὸ ὁποῖον συνεδέετο μὲ τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, πού εὑρίσκετο ἐν Κων)πόλει. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διὰ τῶν Ἐπιτροπῶν αὐτῶν χορηγοῦσε δάνεια, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Στὸ Σαμμάκοβο, ὡς διευθυντὴ τοῦ γραφείου ἀπέστειλαν τὸν Α. Κασαπίδην, ἄνθρωπον φαῦλον, ὅπως τὰ πράγματα τὸ ἀπέδειξαν. Αὐτὸς παρελάμβανε τὰ χρήματα ἀπὸ τὸ Λουλέ - Μπουργάζ (Ἀρκαδιούπολι) καὶ τὰ ἔφερε στὸ Σαμμάκοβο. Ὅταν ὁμως πῆγε νὰ παραλάβῃ ἓνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ ἐκ 10.000 λιρῶν Τουρκικῶν, δὲν ἐδέχθη τὴν συνοδεία χωροφυλάκων διὰ τὴν ἀσφάλειά του. Καὶ ἔτσι ὅταν ἔφθασε στὸ Σαμμάκοβο, ἀνήγγειλε ὅτι Βουλγαρικὴ ληστρικὴ συμμορία τὸν εἶχε ληστεύσει. Ἡ ἀνακριτικὴ ὁμως ἐπιτροπὴ ἡ ὁποία συνεστήθη τότε καὶ ἐπελήφθη τῶν ἀνακρίσεων, ἀπέδειξε τὴν ἐνοχίαν του. Αὐτὸς εἶχε συνεννοηθῆ μὲ δικούς του ἀνθρώπους, φαύλους σὰν κι' αὐτόν, καὶ ἐμοίρασαν τὰ χρήματα μεταξὺ των. Κατεδικάσθη στὴν ἀπότισι τοῦ κλαπέντος ποσοῦ καὶ ἐπὶ πλέον προστίμου ἐκ 2.500 λιρῶν. Στὴν Κων)πολι ὅπου ἔφθασε, προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς συνελήφθη ὑπὸ Ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ μετεφέρθη στὴν Ἀθήνα ὅπου ἐνεκλείσθη στὶς φυλακές. Μετὰ ἀπὸ τὸ συμβάν τοῦτο ἡ ἐπιτροπὴ Σαμμάκοβίου κατηργήθη καὶ μεταφέρθηκε στὸ Λουλέ - Μπουργάζ. Ἐτσι ἀνεβλήθη καὶ ἡ παροχὴ δανείου, πράγμα πού ἔφερε σ' ἀπόγνωσι τοὺς συμπατριώτας μας, διότι ἤλπιζαν μὲ τὸ δάνειο αὐτὸ ν' ἀγοράσουν ζῶα καὶ νὰ μπορέσουν ἔτσι νὰ καλλιεργήσουν τὰ χωράφια τους. Ἐν τέλει ἄρχισαν οἱ ἐπιτροπὲς νὰ δίδουν δάνεια, μὰ μόνο στοὺς γεωργοὺς καὶ δι' ὀλίγον διάστημα. Ὅστερα ὅλην αὐτὴ τὴν φροντίδα τὴν ἀνέλαβε τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖο Περιθάλψεως. Τὸ Μεγάλον Ψυχασάββατο (στὶς 21)2)1919, ἡ κωμόπολις μας πού κατήντησε τώρα χωριό, προσέφερε τὰς κεκανονισμένας νεκρικὰς τιμὰς στοὺς σφαγιασθέντας ἀγρίως ὑπὸ τοῦ Χαμντῆ συμπατριώτας. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῶν μαρτύρων συγκεντρώθησαν καὶ μαζὶ μὲ τὸν ἱερέα τοῦ χωριοῦ, πού ἦταν τότε ὁ Χαράλαμπος Κύρκου, ξεκίνησαν γιὰ τὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου. Γυναῖκες, σύζυγοι καὶ μητέρες, παιδιὰ ὄρφανά, ὅλοι μὲ τὸν ἴδιον πόνο στὴ καρδιά ἀντίκρισαν τὸ φριχτὸ θέαμα πού παρουσίαζαν οἱ ἄταφοι σκελετοί. Τὰ ὄρνια εἶχαν κατασπαράξει τὰ κρέατά τους καὶ τὰ ρούχα τους, πού θοίσκονταν ἀριστερά, δεξιά, ἦταν διάτρητα ἀπὸ τοὺς λογχισμοὺς καὶ τὰ αἵματα. Μαῦροι λεκέδες, διακρίνονταν ἀκόμη. Θρῆνος καὶ κοπετὸς σηκώθηκε ἀπ' τὰ γυναικόπαιδα κι' ἀντι-

βόησε ὁ Γκράντος, στὸ ἀντίκρουσμα τῶν νεκροκεφαλῶν. Μάζεψαν τὰ ὀστᾶ τους, τὰ φόρτωσαν σ' ἓνα ἄλογο καὶ τὰ μετέφεραν στὸ Νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ στὴν εἴσοδο τὰ ἔθαψαν καὶ κεῖ βρίσκονται. Ἡ πατρικὴ γῆ τοὺς ἔδωκε τὴν ἀνάπαυσι. Ἡ ζωὴ ἄρχισε πλέον νὰ μπαίνει σὲ κανονικὸ ρυθμὸ.

Ἐπιμνημόσυνος δέησις εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως.

Ὅλοι κύτταζαν τὴν δουλειά τους καὶ καμμιά φασαρία δὲν διατάραζε τὴν τάξι. Μόνο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1919 εἶχαν φθάσει στὸ Σαμμάκοβο, ἓνας λοχίας κι' ἕξι στρατιῶτες, Ἕλληνες, προερχόμενοι ἀπ' τὸ Ἑλληνικὸ Τάγμα τοῦ Λουλὲ - Μπουργάζ κι' οἱ ὁποῖοι εἶχαν συνοδεύσει δυὸ ἀμάξια γεμάτα ρουχισμό γιὰ τοὺς κατοίκους. Τὸ βράδυ πού ἔφθασαν, τοὺς φιλοξένησαν μερικὰ Σαμμακοβιτόπουλα στὰ σπίτια τους καὶ πίνοντες κρασί ἄρχισαν νὰ τραγουδοῦν. Τότε πέρασε ἡ Τουρκικὴ περιπολία (Ντεβριέ) καὶ τοὺς ἔκαμε τὴν σχετικὴ παρατήρησι περὶ διαταράξεως τῆς κοινῆς ἡσυχίας. Οἱ πιωμένοι καὶ νικηταὶ Ἕλληνες ἐδίγησαν καὶ ὀπλισμένοι ὅπως ἦσαν σηκώθηκαν καὶ πῆγαν στὸ Σταθμὸ Χωροφυλακῆς νὰ ζητήσουν ἰκανοποίησι διὰ τὴν προσβολή. Εὐτυχῶς πού ὁ Σουλεϊμάν Ἐφέντης, ἦταν λογικός. Ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ὑπεσχέθη νὰ τιμωρήσῃ τὸν περιπολάρχην. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀπεφύχθη μιὰ ἀσκοπος αἱματοχυσία, ἡ ὁποία ἂν συνέβαινε, θὰ ἦταν εἰς βάρος ὄλων μας. Ἡ ἡσυχία ὅμως δὲν βάσταξε πολὺ. Ἡ ἀνασυγκρότησις κι' ἡ δημιουργία ἀνεκόπησαν ἀπὸ δυὸ φοβερὰ καὶ ἐπικίνδυνες μάλιστα πού παρουσιάσθησαν. Βουλγαρικὰς συμμορίες διήλθαν τὰ σύνορα καὶ διήρπαζαν στοὺς

δρόμους κάθε περαστικό. Παραμύθνευαν και έπαιρναν συνήθως τὰ ζῶα, ἀκριβῶς αὐτὰ ποὺ εἶχαν περισσότερη ἀνάγκη οἱ χωρικοὶ καὶ τὰ ὅποια μὲ τὸσον κόπο καὶ μόχθο προμηθεύτηζαν. Τοὺς ἄφηναν, ἂν δὲν τοὺς σκότωναν, σὲ παντελῆ ἀπελπισία καὶ ἀπόγνωσι. Ἡ Τουρκικὴ χωροφυλακὴ, στὴν ὁποία ἀπηυθύνοντο γιὰ νὰ τοὺς προστατεύσῃ, εἶχε καταστῆ τελείως ἀνίκανος. Κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ ἐκ Βουλγαρίας κακὸ προσετέθη καὶ ἡ μάλιστα τῶν ὀπαδῶν τοῦ Τζαφέρ Ταγιάρ, οἱ λεγόμενοι Ταγιαρισταί, οἱ ὅποιοι σκοπὸ τοὺς εἶχαν ν' ἀντισταθοῦν, ἓνα εἶδος ἀντάρτικου, κατὰ τῶν εἰσβαλόντων Ἑλλήνων καὶ νὰ ἐπιφέρουν παντοιοτρόπως καταστροφὰς καὶ δοκιμασίας εἰς τοὺς ὁμογενεῖς. Τίποτε δὲν ἐφείδοντο καὶ προπάντων τὴν ζωὴ τῶν τόσο ταλαιπωρημένων πατριωτῶν. Αὐτοί, ἀποτελούμενοι ἀπὸ μικροσυμμορίες παραμύθνευαν καὶ διήραζον κάθε πολύτιμο ἢ κατέστρεφαν ἐκεῖνα ποὺ δὲν τοὺς χρησίμευαν ἢ ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἦταν εὐκόλο καὶ δυνατόν νὰ μεταφέρουν. Κάθε ὁμογενὴς ποὺ θὰ τολμοῦσε νὰ διαφύγῃ ἐτουφεκίζετο ἀμέσως καὶ πολλές φορές συνελάμβαναν τοὺς περαστικούς Ἑλληνας διαβάτας καὶ γιὰ ἐκδίκησι τοὺς κατατρεουργοῦσαν. Πάρα πολλὰ θύματα αὐτῆς τῆς θηριωδίας ἐγίναν σ' ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Δύο νέοι, ὁ Σαμμάκοβίτης Δημ. Μιχαήλ Τρὲς κι' ὁ Σκεπαστιανὸς Γ. Διαμαντῆς, διελθόντες ἀπὸ τὸ Τουρκοχώρι Κιζιλτζικντερέ, δυὸ ὥρες κοντὰ στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, ἀπ' τὶς ὁποῖες εἶχαν ξεκινήσει, κατετρεουργήθησαν ἐκεῖ ἀπὸ ἐνόπλους Ταγιαριστάς, οἱ ὅποιοι ἐν εὐθυμίᾳ εὐρισζόμενοι ἐξετέλεσαν τὰ δύο Ἑλληνόπουλα, ἀγρίως. Οἱ κάτοικοι δὲν τολμοῦσαν πλέον νὰ βγοῦν οὔτε γιὰ τὶς δουλειές τοὺς στὰ χωράφια. Μέχρι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920 συνεχίζοντο οἱ βιοπραγίες καὶ τὰ κατετρεγγήματα τῶν Ταγιαριστῶν καὶ μάλιστα μὲ καταπληκτικὴ ἀγριότητα. Ὁ Ταγιάρ εἶχε συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς Βουλγάρους οἱ ὅποιοι τὸν συνέτρεχαν καὶ συνέπρατταν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οὗτος ἐξώπλισε τὰ Τουρκικὰ χωριά, ἄρπαξε χρήματα ἀπὸ παντοῦ, ἀκόμη κι' ἀπ' τὰ Τουρκοχώρια, ἂν δὲν τὰ ἔδιδαν μὲ δική τους προαίρεσιν. Οἱ ὁμογενεῖς εὐρέθησαν πάλι μέσα στὰ δόντια τῶν λύκων. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν συνεχίσθηκε. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἄρχισε τὴν νικηφόρον προέλασί του καὶ ἀνάγκαζε τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα νὰ ὑποχωροῦν. Κι' οἱ ὀρδὲς τοῦ Ταγιάρ βλέποντας ὅτι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ τῆς θυελλώδους προελάσεως τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἀπεχώρησαν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Μάλιστα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1920 διήλθαν ἀπὸ τὸ Σαμμάκοβο περὶ τοὺς 80 ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ὀπαδοὶ τοῦ Ταγιάρ, κατευθυνόμενοι πρὸς Βουλγαρίαν. Εἶχαν ἐπ' ὄψιν νὰ καταστρέψουν τὸ Σαμμάκοβο καὶ νὰ διαπράξουν εἰς βάρος μας ποικίλα ἔκτροπα. Ὅμως ὁ Σουλεϊμάν, ὁ ἀξιωματικὸς τῆς χωροφυλακῆς, ἐπενέβη καὶ πράγματι οὐδὲν κακὸν παρετηρήθη καὶ ἀνεχώρησαν ἡσυχῶς. Μάλιστα ἐξ αὐτῆς τῆς διελεύσεως ὠφελήθησαν ἔτσι ἄρκετοὶ συμπατριῶτες μας ἀγοράζοντες φτηνότετα ζωοτροφές, τὶς ὁποῖες μετέφερ-

γαν οἱ Τούρκοι μαζί τους καὶ ἤθελαν νὰ τὶς ξεκάμουν μιὰ καὶ δὲν μπορούσαν νὰ τὶς διαπεράσουν στὴ Βουλγαρία, ὅπου κατέφευγαν. Τὸ σχέδιο τοῦ Ταγιάρ, περὶ ἀντιστάσεως ἀπέτυχε παταγωδῶς. Ὁ ἴδιος συνελήφθη στὸ μικρὸ Τουρκοχώρι Καραχαλήλ, μεταμφιεσμένος, καὶ ἀπεστάλη στὴν Ἀθήνα διὰ νὰ δικασθῆ. Τὴν 7ῃ Ἰουλίου 1920 ἄρχισε ἡ ἀποβίβασις Ἑλληνικῶν στρατευμάτων στὴ Ραιδεστό καὶ στὴν Ἡράκλεια. Σὲ λίγες μέρες κατελήφθη ὅλη ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη, ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολι μέχρι τὸ χωριὸν Ἅγιος Στέφανος καὶ τὸν ποταμὸ Ἀρέσβο (Ρέσβηντέρεσι) στὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ἡ κατάληψις τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἔγινε στίς 16 Ἰουλίου ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Κωνστ. Μαζαράκη. Ἡ Βιζύη ἀπὸ τὸν συνταγματάρχην Π. Γαρδίκια κατελήφθη τὴν 18ῃ Ἰουλίου. Ὁ Ταγ)ρχης Δροσινὸς κατέλαβε ἀπὸ τὴν Μήδεια μέχρι τῆς Θυριάδος ὅλη τὴν παραλία τῆς Μαύρης θαλάσσης καὶ τὴν 21ην Ἰουλίου ἀπελευθερώθη τὸ Σαμμάκοβο ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου Κυριακούλη. Στίς 10)7)1920 ἀπεχώρησε ἡ Τουρκικὴ χωροφυλακὴ ἐκ τῆς πατρίδος μας. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς κάλεσε τοὺς ἄνδρες του καὶ ἀρκετοὺς Ἕλληνας καὶ εἶπε. «Ἀγαπητά μου παιδιά. Μέχρις στιγμῆς εἶμαι διοικητῆς σας. Ἐὰν ἕως σήμερον διέπραξα καμμιά ἀδικία, ἢ κακὸ εἰς βάρος σας ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός μου, παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρήσετε. Ἡ Θράκη καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀφοῦ ἐμεῖς δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ διοικήσωμε, ἄς ἔλθουν κι' οἱ Ἕλληνες νὰ ἰδοῦμε πῶς θὰ διοικήσουν αὐτοὶ τὸν τόπον». Ἡ ἀναχώρησις του ἔγινε διὰ μέσου τῆς Βουλγαρίας. Μαζί του ἔφυγαν καὶ μερικοὶ χωροφύλακες. Οἱ περισσότεροὶ ὅμως ἔμειναν στὸ Σαμμάκοβο μαζί μὲ τὶς οἰκογένειάς τους. Οἱ συμπατριῶτες μας τότε, ἐπειδὴ ἡ χωροφυλακὴ πλέον δὲν ὑπῆρχε ἀνέλαβαν αὐτοὶ τὴν φρούρησι τοῦ τόπου μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπισήμων Ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Τὸ βράδυ τῆς 20ῆς Ἰουλίου ἦλθε τηλεγράφημα ἀπὸ τὴν Σαρακίνα ὅτι ἔφθασεν ἐκεῖ Ἑλληνικὸς Στρατός. Ἐπὶ τέλους ἕστερα ἀπὸ ἐνάμισυ χρόνον μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς Ἀνακωχῆς ἐπραγματοποιεῖτο τὸ ὄνειρό μας, νὰ δοῦμε τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην ἐνωμένην μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Τὴν ἐπομένην 21ῃ ἡμέρᾳ Δευτέρα, βρισκόμαστε ὅλοι σι' ἀλώνια τοῦ «Ἐπάνω μαχαλᾶ» τοῦ Σαμμακοβίου, ὅπου μοιράζαμε τὸ σιτάρι, ὅταν, ξαφνικὰ ἀκοῦμε ἀπὸ ἕνα παρακείμενον πατριώτη μας νὰ φωνάζῃ μ' ὅλη τὴ ψυχὴ του. —«Παιδιά!! ἔρχονται οἱ Ἕλληνες!!» Εἶχε διακρίνει στρατιώτας νὰ κατεβαίνουν στὴν πλαγιά τοῦ «Γκράντου». Μὲ τὸ ἄκουσμα τοῦ ἀγγέλματος σὲ μιὰ στιγμὴ μέσα, παρατήσαμε τὶς δουλειάς μας, τὴν ἐσοδεία, τὴν διανομὴν μὲ τὸ «σινιακό», τὰ πάντα καὶ γρήγορα, τρέχοντας σὰν ἐλάφια, κατευθυνόμεθα πρὸς τὸ μέρος ποῦ κατέβαινε τὸ ὄνειρον, οἱ Ἕλληνες. Ἡ χαρὰ κι' ὁ ἐνθουσιασμὸς ποῦ κατέλαβε τότε τὸν πληθυσμὸν ἦταν κάτι τὸ ἀσύλληπτον. Ἔτρεχε σὰν παλαβὸ ὄλον τὸ χωριό, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά γιὰ νὰ προῦπαντήσουν τοὺς ἐλευθερωτάς. Ἐκεῖ στὸ νερόμυλο τῆς ἐκκλησιᾶς σταθήκαμε κι' ἀντικρίσαμε λαχανιασμένοι τὸν ἔφιππο

ἀξιωματικό μαζί με τούς στρατιώτες συνοδούς του. Ήταν οί πρώτοι ἀπελευθερωταί πού πατοῦσαν ὕστερα ἀπό 500 ὀλόκληρα χρόνια δουλείας, τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Πατρίδος μας. Ποιὸς τὸλπιζε; Ποιὸς τὸ φανταζόταν; Κι' ὅμως νὰ ἐδῶ μπροστά μου βρίσκεται τὸ ἄλογο τοῦ ἐλευθερωτοῦ. Κατάκοπος, πιάνω τὸ κεφάλι τοῦ ζῶου γιὰ νὰ τὸ σταματήσω. Κι' ἐνῶ τὸ χᾶιδενα στὴ χαι-

Θεόδωρος Θεοφίλ. Κιακίδης ἰατρός
ὁ πρῶτος ἀπελευθερωτῆς Σαμμακοβίου.

τη ἔνοιωσα τὸν καβαλάρη νὰ σκύβῃ καὶ μὲ δακρυσιμένα μάτια νὰ μὲ φιλή. Μὲ ἱερὴ συγκίνησι σήκωσα τὰ μάτια μου νὰ δῶ τὸ πρόσωπο. Τότε δοκίμασα τὴν πιὸ μεγάλη ἐκπληξί στὴ ζωὴ μου. Ὁ καβαλάρης μ' ἀγκυλιάζει καὶ φωνάζει: «ξάδελφέ μου». Εἶναι ὁ πρωτοξάδελφος καὶ συνώνυμός μου Θεόδωρος Θεοφίλου Κιακίδης⁽¹⁾. Εἶχε ζητήσει ἄδεια ἀπὸ τὸν Ταγματάρχην του Κεριαζοῦλη νὰ ἔλθῃ πρῶτος καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸς τὸ μήνυμα τῆς ἐλευθερίας στὴ γενέτειρά του. Πράγματι ἐκεῖ στὴν ἀρχὴ τῆς κομποπόλεως περιέμενε ὁ Σαμμακοβίτινος λαὸς καὶ σὰν εἶδαν δικό τους ἄνθρωπο, τὸ Θεοδωράκη, τοῦ Θεοφίλου Κιακὶ τὸ γυιὸ τὸν γιατρό, νὰ ἔρχεται σὰν ἐλευθερωτῆς, ζητωκραύγασαν ὁμαδιζῶς. «Νὰ

Ἐγεννήθη εἰς Σαμμακόδιον περὶ τὸ 1892. Ἐτελείωσε τὸ Γυμνάσιον Ἀδριανουπόλεως εἴτα ἐφοίτησεν ἐπὶ 1 ἔτος εἰς τὴν ἰατρικὴν εἰς τὸ πανεπιστήμιον Κων)πόλεως ἐγγραφείς ἔπειτα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ὁπόθεν μόλις ἀπεφοίτησεν κατετάγη ἐθελοντῆς τὸ 1915, μετὰ δὲ 7ετίαν ἀπεστρατεύθη μὲ τὸν βαθμὸν ἰατροῦ. Ἀπὸ τὸ 1924 — 1931 εἰργάσθη ὡς πολιτικὸς πλέον ἰατρός εἰς τὴν Μουσθένην Καβάλλας ὁπόθεν ἀνεχώρησεν πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς Παρισίους. Εἴτα ἐπιστρέψας ἐγκατεστάθη εἰς Κομοτινήν. Ὑπῆρξεν ἐρευνητικὸν πνεῦμα, εἰδικευθεὶς κατὰ τὴν κατοχὴν καὶ ὡς ἀκτινολόγος. Ἐπὶ 40 ἔτη διέπρεψεν εἰς τὴν κοινωσίαν ὡς ἐπιστήμων καὶ ὡς ἄνθρωπος οὐδέποτε ἐκάκισεν οὐδένα ἔστω καὶ ἂν ἐπροκαλείτο. Πάντοτε ὠφέλησε τοὺς

μᾶς ζήσης παιδί μας Λεβέντη μας». Ἐτρεξαν τὸν ἀγκάλιασαν τ' ἀδέλφια του, οἱ συγγενεῖς του, τὰ ξαδέλφια, οἱ συμμαθηταί, οἱ συμπατριῶτες ὅλοι. Τὰ ζήτω παίρνουν καὶ δίνουν. Οἱ πυροβολισμοὶ δονοῦν τὰ σπίτια καὶ τρίζουν τὰ ἱζάμια. Οἱ γκράδες, τὰ μαρτίνια, τὰ μάλιγχερ κι' οἱ μπερντάγκες καὶ τὰ λογιῶν - λογιῶν πιστόλια βγάζουν τὸ ἄχτι τους. Ποῦ βρέθηκαν τόσα ὄπλα; Οἱ κρότοι καὶ ὁ θόρυβος εἶναι τόσος πολὺς πὺ νομίζεις πὺ γίνεται μάχη σωστή. Τόσα χρόνια ἔκαμαν ὅτι τοὺς διέταξαν, ὅτι τοὺς ἐπέτρεπαν. Τώρα ὅμως κάνουν τοῦ κεφαλιῦ τους, εἶναι ἐλεύθεροι. Ὅλοι ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ συγκίνησι καὶ τὴ χαρὰ εἶναι ὠχροί. Ἐκείνη ἡ ἡμέρα θὰ μείνη ἀξέχαστη γιὰ τὸν πρωτοφανῆ σαματὰ της. Τὴν ἐπομένη ἔφθασε τὸ 1ο Τάγμα προκαλύψεως τοῦ 13ου Συντάγματος πεζικοῦ ὑπὸ τὸν Ταγμαρχὴν Κυριακούλην, τὸ ὁποῖο προωριζέτο γιὰ τὰ νέα σύνορα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Ὅλα φαίνονται σὰν ψέματα, σὰ μία μεγάλη φάρσα, ὅμως εἶναι ἀλήθεια. Εἶδα ἀνθρώπους νὰ τοιμπιοῦνται γιὰ νὰ διαπιστώσουν ὅτι εἶναι ξυπνητοί... Τόση χαρὰ δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ σὲ καλό...

ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝ. ΣΤΡΑΤΟ

Τοῦτο τὸν καιρὸ τὰ παλληκάρια τοῦ Σαμμακοβίου, γιομάτα φτερωτὲς ἐλπίδες καὶ ἐνθουσιασμό, δὲν τὰ κρατᾶ τίποτε. Ὁ πατριωτισμὸς τους εἶναι πηγαῖος. Θέλουν νὰ ὑπηρετήσουν τὴν πατρίδα. Γι' αὐτὸ στὶς 23 Αὐγούστου τοῦ 1920 ἀφήνουν τὸ Σαμμακόβο γιὰ νὰ καταταγοῦν, ἐθελοντικῶς στὸ στρατό. Ὅστερα ἀπὸ 5 μέρες κατετάχθησαν, περίπου 300 νέοι, ἀπὸ τὸ Σαμμακόβο καὶ τὴν γύρω περιοχὴ. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἐτοποθετήθησαν στὸ 15ον Σύνταγμα πεζικοῦ καὶ ἄλλοι στὴν 3η Πυροβολαρχία (στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές) γιὰ ἐκπαιδεῖσι. Μαζὶ μ' αὐτοὺς βρισκομαί κι' ἐγώ. Εἶναι δύσκολο τώρα νὰ θυμηθῆ κανεὶς ποῖοι ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες μας κατετάγησαν στὸ στρατό. Ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1920 μέχρι τὸ Μάρτη τοῦ 1921 συνεχῶς ἐκπαιδευόμεθα. Σὲ λίγο θὰ φύγωμε γιὰ τὸ μέτωπο. Πρὶν φύγωμε ὅμως λαμβάνομε μέρος στὴν Ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς Ἐκατονταετηρίδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ Εἰκοσιένα πὺ διωργανώθηκε στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. Οὐδέποτε στὴν ἱστορία τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν μαζεύτηκε τόσος κόσμος γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν στρατιωτικὴ παρέλασι τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Τὰ πάντα εἶχαν στολισθῆ μὲ τὰ ἐθνικὰ χρώματα καὶ μὲ δάφνες. Ὅπως

συναθρώπους του ἠγαπάτο δὲ ὑπὸ τῶν συναδέλφων του, ἐπέπρωτο ὅμως νὰ ἀποθάνη εἰς αὐτοκινήτικὸν δυστύχημα. Στὰς 21)12)59 τὸ ἑσπέρας διαβαίνων μετὰ τῆς συζύγου του ἐγκαρσίως ἀπὸ τὸ ἓνα πεζοδρόμιον εἰς τὸ ἄλλον εἰς Κομοτινὴν ἐπέπεσεν ἐπάνω του φορτηγὸν αὐτοκίνητον μὲ ἱλιγγιώδη ταχύτητα τὸν ἔσυρε 9½ μέτρα καὶ στὰς 27)12)59 ἀπεβίωσεν ἀγνώριστος. Κηδεύεις τὴν 28)12)59 συναδεύθη εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν ἀπὸ πλήθος κόσμου.

δήποτε εκείνη ή ημέρα ήταν γεμάτη από έθνικό παλμό και ένθουσιασμό. Καθ'
 ύλην την διάρκεια της παραμονής μου στο στρατό, άντελήφθηκα, καθώς κι'
 οι άλλοι συμπατριώτες μου, μερικά πράγματα, πολύ παράξενα. Ένω έμεις
 γεμίτοι από πατριωτική φλόγα, κάθε τί που κάναμε, τὸ πράτταμε για την
 πατρίδα, κι' ένω αγαπούσαμε, από πραγματικόν πατριωτισμόν, κάθε τί που
 ήταν Έλληνικό, και πρό πάντων τούς έλευθερωτάς "Έλληνας και νοιόθαμε
 τούς έαυτούς μας συνδεδεμένους άρρήκτως με την Ελλάδα, μ' ένα πνεύμα
 αδελφώσεως και σύμπνοιας, έβλέπαμε τούς "Έλληνας, να τούς χωρίζη ένα
 άγεφύρωτο χάσμα. Τίποτε δέν τούς ένωνε μήτε ο κοινός άγώνας. Τὸ μῖσος
 και ή πολιτική μισαλλοδοξία, ένεφώλευον μέσα στις ψυχές τους. 'Ο Βόρειος
 δέν χώνευεν τὸν νότιο, ο Νησιώτης τὸν Στεριανὸ και πρό παντός ο Παλαιοελ-
 λαδίτης τὸν Νεοελλαδίτη!... Καθημερινῶς παριστάμεθα μάρτυρες έπεισο-
 δίων μεταξὺ τὼν στρατιωτῶν. Στην άρχή δέν μπορέσαμε να καταλάβουμε
 καλά την αίτία αὐτοῦ τοῦ μῖσους και τῆς διχόνοιας. Εἴμεθα πολύ μακρυνά,
 από τέτοια συναισθήματα, ξένοι από άλληλοφαγώματα για πράγματα, που
 νομίζαμε, ὄχι και τόσο ούσιαστικά. Κι' όταν καταλάβαμε τὸν λόγο τούτου
 τοῦ χάσματος, μάλιστα, σε μιὰ τόσο δύσκολο καιπή τῆς ιστορίας τῆς Έλ-
 λάδος, νοιώσαμε έκπληξι κι' άφάνταστη πικρία. 'Ο κομματικὸς άγών να εἶ-
 ναι πρόξενος καταστροφῆς!... Δέν μπορούσαμε να καταλάβουμε, γιατί να χω-
 ρίζονται με τόσο μῖσος αὐτὰ τὰ δυὸ μεγάλα κόμματα, οί Βενιζελικοὶ κι' οί
 Βασιλικοὶ ή Αντιβενιζελικοί, την στιγμή, που και τὰ δύο γόρευαν, νομίζω,
 τὸ καλὸ τῆς Ελλάδος. 'Η ίσχυρογνωμοσύνη και ο πείσμων χαρακτήρας τοῦ
 "Έλληνοσ έφερε τοῦτο τὸ κακό. Παραμονές έπιχειρήσεων να εἴμεθα δια-
 λελυμένοι. Αὐτὸ τὸ ζήτημα οὐδέποτε τὸ χώνεψα και ὁμολογῶ ὅτι μισῶ άφάν-
 ταστα τὸν κομματισμὸ για τὸ μεγάλο κακὸ που έπέφερε στην Ελλάδα και
 ειδιχώτερα στην πατρίδα μας. Οὐδέποτε θα εἰγινόμεθα εκ νέου πρόσφυγες
 αν εἴμεθα ένωμένοι. Τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1921 φύγαμε, μαζί με με τούς άλλους
 κι' οί Σαμμακοβίτες, για τὸ μέτωπο τῆς Μικρᾶς 'Ασίας. Τὸ τί εἰγινε εκει δέν έν-
 διαφέρει τὸ θέμα μας. Τὸ μόνο που ὀφείλομε να ποῦμε, εἶναι ὅτι σ' αὐτὸν
 τὸν άγώνα έπσαν πολλά συμπατριωτόπουλά μας, επέρ πατρίδος. 'Ακόμη
 δέ περισσότεροι τραυματίσθησαν. 'Από τούς νεκρούς αναφέρω τὸν πατριώ-
 τη μας Πατισκάκη Δημοσθένη, με τὸν ὁποῖον συνυπηρετούσαμε και εφο-
 νεύθη ήρωϊκῶς ἐπὶ τὼν έψωμάτων "Αλμπανος κοντὰ στο χωριὸ Καρὰ - Πα-
 ζάρ. 'Επίσης οί Γ. Σταυράκης και 'Αθ. Τσιφκᾶς. 'Από τούς τραυματισθέντας
 αναφέρω τὸν 'Ιωάν. Τσάνταλη, Τσικουρίδη 'Ιωάννη, Ζελενή Παναγ. Θε-
 ὄδωρ. Χάϊδο, Δημ. Τζάρτο, 'Αθανάσ. Τσιβελεκεκίδη, Δημήτριο Τσορπῆ,
 Θεοδ. Μπακιτζῆ, Κωνσ. Κουτσοφτῆ, 'Ανέστη Προζύμη, Θεοδ. Κούν-
 τουρο, Χουρμούζη Ρογχογζοῦ. "Οσο καιρό τὰ παλληκαρόπουλα τοῦ Σαμμα-
 κοβίου, πολεμοῦσαν μαζί με τούς άλλους "Έλληνας στη Μικρὰ 'Ασία, οί ὀ-
 πόλοιποι συμπατριῶτες, άνδρες μεσόκοποι και ήλικιωμένοι, γυναῖκες και παι-

διά, ἔχτιζαν τὰ σπίτια καὶ δούλευαν στὰ χωράφια ἐντατικά γιὰ τὸ ξανάνωμα τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ γυρίσαμε στὸ χωριό, πολλές φορές ἀναρωτηθήκαμε, τί νὰ ἔγινε ὁ περιβόητος κακοῦργος, πρῶην ὑποδιοικητῆς μας Χουσεὶν Χαμντῆ. Κανεὶς δὲν ἤξερε νὰ πῆ. Κάποτε ὅμως μάθαμε. Ἡ Θεία δίκη τὸν εἶχε τιμωρήσει ἄσχημα. Αὐτὸς μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸ τῶν ὁμογενῶν καὶ βλέποντας ὅτι δὲν μπορούσε πλέον νὰ δράσῃ ἐκεῖ ἀνθελληνικῶς μὴ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ γιὰ βασανισμὸ καὶ τυραννία, ζήτησε μετάθεσι καὶ ἀπεστάλη εἰς τὰ Μάλγαρα, ὅπου ὑπῆρχαν ὁμογενεῖς Ἕλληνες. Οἱ Ἕλληνες ὅμως τῶν Μαλγάρων, μόλις ἄρχισε ἐκεῖ τὰ κακουργήματά του, συνεννοήθησαν μετὰ τῶν ἐπισήμων Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Μπέηδων, ἐνήργησαν καὶ κατώρθωσαν, ὕστερα ἀπὸ τέσσαρας μῆνας ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἀφίχθηκε στὰ Μάλγαρα, τὴν μετάθεσί του. Ἐφυγε ὡς ὑποδιοικητῆς γιὰ τὴν Κεσάνη ὅπου εἶχε μετατεθῆ. Ἐκεῖ ὅμως συνέβη κάτι πολὺ σημαντικὸ γι' αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμογενεῖς. Τοῦρκος ἀνώτερος Διοικητῆς - Ἐπιθεωρητῆς ἦλθε στὴν ὑποδιοίκησί του πρὸς ἐπιθεώρησι. Ὁ Διοικητῆς εἶδε πολλὰ ἔκτροπα καὶ ἔκαμε τὰς ἀναλόγους παρατηρήσεις γενικῶς ἠπίως. Ὁ Χαμντῆ ἔξαγριώθη, διότι πρώτη φορὰ τοῦ ἔκαμναν μὲ τέτοιο τρόπο παρατηρήσεις καὶ στὴν ἑξαψι τῆς ὀργῆς του ἐξύβρισε τὸν Διοικητῆ κατὰ βάνανσον τρόπον. Ὁ τελευταῖος ὅμως ἐνήργησε δικαστικῶς, ἐδικαιώθη καὶ ὁ Χαμντῆ ἐπαύθη ἀπὸ ὑποδιοικητῆς. Κάμποσους μῆνας ἔμεινε στὴν Κων)πολι σὲ διαθεσιμότητα. Ὁ Χατζῆ Ἀδὴλ, ὅμως, ὁ προστάτης τοῦ Βαλῆς, ἐφρόντισε νὰ διορισθῆ καὶ ἀπεστάλη τότε, εἰς τὸ Ἀδραμύτιον, ὅπου ἔμεινε μέχρι τῆς Ἀνακωχῆς. Μετὰ τὴν σύλληψι τοῦ Χατζῆ Ἀδὴλ καὶ τὴν ἀποστολὴ του στὴ Μάλτα, ὁ Χουσεὶν Χαμντῆ, ὑποπεύθηκε πὼς θὰ συλλαμβάνετο κι' αὐτός, γι' αὐτὸ κατήρτισε μία συμμορία Νεοτούρκων καὶ κατέφυγε ὡς ἀρχισυμμορίτης στὰ δάση ποὺ βρίσκονται κοντὰ στὸ Ἀδραμύτιο. Κατὰ τὴν ἀρξαμένη Ἐθνικιστικὴ κίνησι τοῦ Κεμάλ, συνεννοήθηκε μετ' αὐτοῦ καὶ ἀφοῦ προσέλαβε 120 ὄπαδούς, περιόρησε τὰ χωριά καὶ κατεδίωξε τοὺς Ἕλληνας καθὼς καὶ τοὺς ὄπαδούς τοῦ Ἀνζαβούρ, ποὺ ἦσαν ἀντίθετοι στὰς πεποιθήσεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Κεμάλ. Τὸν Μάρτη τοῦ 1920 ἔφθασε ὁ Χαμντῆ στὸ χωριὸ Βίγας καὶ ἐζήτησε χρηματικὰς εἰσφορὰς ὑπὲρ τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος τοῦ Κεμάλ. Οἱ κάτοικοι ὅμως, οἱ ὁποῖοι προηγουμένως εἶχαν συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ Ἀνζαβούρ, ἀρνήθησαν νὰ δώσουν. Τότε ἐκεῖνος διέταξε τοὺς συνοδοὺς του νὰ πάρουν καταναγκαστικῶς καὶ διὰ τῆς βίας τὴν εἰσφορὰ τὴν ὁποία ἀπήτησε. Οἱ κάτοικοι ὅμως ἀντεστάθησαν, ἐπετέθησαν ἐναντίον τους, σκότωσαν πολλοὺς ὄπαδούς του, ἐνῶ ἄλλους ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον συνέλαβον. Τὸν ἔφεραν στὴ πλατεία καὶ ἐκεῖ, ὁ κακοῦργος Χαμντῆ, πληρώνων ὄσα ἔκαμε στὸ παρελθὸν ἐθανατώθη ἀφοῦ κτυπήθηκε ἀγρίως καὶ ἀνηλεῶς μὲ ρόπαλα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βίγας. Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος του, ἓνα τέλος παραδειγματικόν. Ὅταν μαθεύθηκε αὐτὸ τὸ γεγονός στὸ Σαμμάκοβο, ἓνα βάρος

ἔφυγε ἀπ' τὶς μαυρισμένες ψυχὲς τῶν ὁμογενῶν. Ὁ Θεὸς ἄργησε κάπως νὰ στείλῃ τὴν δικαίαν τιμωρίαν του, ὅμως τὴν ἔστειλε. Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα τοῦ πολέμου εἶχαν πάρει τὸν γνωστὸ δρόμον τους στὸ μέτωπον τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι τοῦ χωριοῦ μας συνέχιζαν νὰ φτιάχνουν καὶ νὰ δημιουργοῦν.

Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΕΚΚΕΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ. Ο ΤΕΛΙΚΟΣ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΣ

Ποτὲ δὲν μπόρεσε νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ μιὰ μεγάλη χαρὰ. Ἡ βασκανὸς μοῖρα ἔρχεται καὶ φέρνει τὴν λύπην καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν ποὺ εἶναι πολὺ πικρότερες καὶ ὀδυνηρότερες, ὅταν προηγουμένως βρισκόσουν, ὄχι σὲ ἀπλή χαρὰ ἢ εὐτυχίαν, μὰ μέσα σὲ μεγάλη, τραγὴ καὶ μοναδικὴ εὐτυχία καὶ χαρὰ. Πεντακόσια χρόνια περιέμενε ὁ ἀνατολικοθρακιώτικος λαὸς, τοῦτο τὸ καλόν, νὰ ἐλευθερωθῇ. Κι' αὐτὸ ἔγινε κι' ἔδωσε τὴ ζωντανὴν πραγματικότηταν στὸ ὄνειρον. Καὶ τώρα; Πρέπει νὰ ξαναγυρῶσιν εἰς τὴν σκλαβίαν. "Ὅχι ποτέ, χίλιες φορὲς ποτὲ μιὰ καὶ δοκίμασε τὴν γλύκην τῆς ἐλευθερίας. Κάλιον νὰ εἶσαι πρόσφυγας εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρὰ στὸ σπίτι σου καὶ κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα τοῦ ἐπανερχομένου βαρβάρου τυράννου. Ἀπεφάσισε ὁ λαὸς νὰ φύγῃ. Γιατί ὅμως δὲν διτηρήθησαν αὐτὰ τὰ Ἑλληνικὰ χῶματα κάτω ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν; Ἐδῶ ταιριάζει τὸ γνωμικόν. «Ξεύρεις νὰ κερδίσης; Ξεύρω. Ξεύρεις νὰ διατηρήσης ὅσα κέρδισες; "Ὅχι.» Ἔτσι ἔγινε καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν. Κατελήφθησαν τὰ ἐδάφη, ἐλευθερώθηκε ὁ πληθυσμὸς, ὅμως ἡ ψυχὴ τῶν ἐλευθερωτῶν ἦταν σκλάβαν τοῦ μίσους καὶ τῆς διχονοίας, δούλην τοῦ κομματισμοῦ, τοῦ ἠλιθίου καὶ ὀλεθρίου αὐτοῦ ἐλαττώματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τούτῃ ἢ σκλαβίαν τοῦ μίσους ξανάφερε τὸ ἄλλο κακόν, τὸν ἐκπατρισμόν, τὸν ἐκούσιον πλῆθον, ἀπ' τὶς πατρίδας μας. "Ἦστερα ἦταν κι' οἱ Μεγάλαις δυνάμειν ποὺ γυρίζουν σὰν τοὺς ἀνεμομύλους γιὰ τὰ συμφέροντά τους. "Ὅλα αὐτὰ ἔφεραν τὴν καταστροφὴν μας. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1922 βρέθηκα νὰ ὑπηρετῶ ὡς στρατολόγος εἰς τὴν Ἀλεξανδρούπολιν, παρ' ὅτι εἶχα προηγουμένως ἀπολυθῆναι τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ. Ἐκεῖ ἔμαθα ὅτι ἡ Ἀν. Θράκη θὰ περιέλθῃ εἰς τὰ χεῖρα τῶν Τούρκων πάλιν. Μεγάλην πικρίαν δοκιμάζομε ὅλοι, μὲ τὴν σκέψιν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐγκαταλείψωμε καὶ πάλιν τὴν πατρίδα μας. Ζητῶ ἄδεια ἀπὸ τὸν Συνταγ(ο)ρ(α)φ(η) Διοικητὴν μου νὰ πάω νὰ παραλάβω τὴν οἰκογένειάν μου, κ' ἐκεῖνος, μ' ὅλην τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὸν ζεμανφουτισμὸν ποὺ διέθετε, δὲν μοῦ ἔδωκε, λέγοντας μάλιστα χαρακτηριστικῶς. «Τί μὲ μέλλει ἐμένα ποὺ θὰ γίνετε πρόσφυγες;» Κατορθῶν ἔν τέλει νὰ πάρω ἄδεια καὶ σπεύδω γιὰ τὸ Σαμμάκοβον. Παντοῦ καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν μου μέσα εἰς τὴν Ἀνατ. Θράκην μέχρι τοῦ Σαμμακοβίου βρίσκεται ὁ κόσμος ἀνάστατος. Πρέπει νὰ φύγῃ, δὲν γίνεται ἄλλιῶς. Σὲ λίγο θὰ γυρῶσιν οἱ Τούρκοι καὶ τότε, οἱ σφαγῆς καὶ οἱ πράξεις βίας θὰ εἶναι τὸ μεροκάματόν τους, ξέροντες ἀπὸ παλαιότερα. Οἱ προῦ-

χοντες ναυλώνουν βαγόνια γιά νά στείλουν τὰ πράγματά τους στήν Ἑλλάδα κί' ἐτοιμάζονται ὅλοι νά ἐγκαταλείψουν τὸ πατρικὸ ἔδαφος. Οἱ περισσότεροι εἶναι περίτρομοι καὶ σκέπτονται πῶς νά μεταφέρουν τὴν περιουσίαν τους. Τὰ μαῦρα σύνεφα τοῦ ἐκτοπισμοῦ φαίνονται στὸν ὀρίζοντα. Οἱ πρώτες ἀγγελίες τῆς Ἑθνικῆς μας καταστροφῆς στή Μικρὰ Ἀσία ἐνεθουσίασαν, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, τοὺς μουσουλμάνους τῆς Θράκης. Ἡ γὰρ πρὸς κατεῖχε τὶς ψυχὰς τους ἀντικατοπτρίζετο στὰ μάτια τους. Κί' ἐνῶ προηγουμένως ἦσαν ἡσυχοὶ καὶ πειθήνιοι, ἄρχισαν τώρα ἐπιδεικτικά, νά πανηγυρίζουν γιά τὶς νίκες τους. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ γυάλισμα στὰ μάτια τῶν Τούρκων ἔκανε τοὺς Ἕλληνας νά θέλουν νά φύγουν πρὶν ἀποχωρήσουν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα. Ἔτσι λοιπὸν στίς 30 Σεπτεμβρίου ἡ Γενικὴ Διοίκησις Θράκης ἔστειλε τηλεγραφικῶς τὴν διαταγὴ τῆς ἐκκενώσεως.

«Ἐξ Ἀδριανουπόλεως τῆ 30)9)1922 ἀριθμ. 105.172

«Πρὸς Ἀπολύτου προτεραιότητος

Νομάρχας, Ἐποδιοικητὰς Μεραρχιῶν, ὑπομειραρχίας Ἀνατ. Θράκης, Στρατιᾶν Θράκης καὶ Δ' Σῶμα Στρατοῦ.

«Κατὰ πληροφορίας Στρατιᾶς ἀποχώρησις Ἑλληνικῶν Στρατευμάτων ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης θ' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς 1ης τρέχοντος Ὀκτωβρίου κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Μέχρι τῆς 7ης Ὀκτωβρίου Στρατὸς θ' ἔχῃ ἀποσυρθῆ ἐκ περιφερειῶν Ἐποδιοικήσεως Σιδηροχωρίου, Βιζύης, Ἀνακτορίου, Τυρολόης, Σηλυβρίας καὶ Ραιδεστοῦ. Μέχρι 13ης Ὀκτωβρίου Στρατὸς θ' ἔχῃ ἀποσυρθῆ καὶ ἐκ περιφερειῶν Ἐποδιοικήσεως Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Ἀρχαδιουπόλεως, Μυριοφύτου, Περιστάσεως, Μαλγάρων, Κεσάνης, Μακρᾶς Γεφύρας, Ἀρτισκοῦ, Νίκης καὶ Δρογγυλίου καὶ τὴν 15ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς Στρατὸς ἀποσυρόμενος ἐκ λοιπῶν περιφερειῶν Ἀν. Θράκης θ' εἶναι συγκεντρωμένος δυτικὴν ὄχθην Ἐβρου. Γνωστοποιήσατε τοῦτο δι' εὐρυτάτης δημοσιεύσεως κατοίκους περιφερείας σας καὶ δώσατε εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νά ἀναχωρήσωσι τὰς ἐξῆς ὁδηγίας: Κάτοικοι Ἐποδιοικήσεως Σιδηροχωρίου δέον κατέλθωσιν εἰς Θυνιάδα ὅπου θ' εὕρισκεται Ἀτμόπλοιον πρὸς παραλαβὴν των. Ὅσοι δὲν δύνανται νά κατέλθωσιν εἰς Θυνιάδα, θ' κατευθινθῶσιν ὀδικῶς πρὸς Σαράντα Ἐκκλησίας, ὁπόθεν θ' μεταφερθῶσιν Σιδηροδρομικῶς. Κάτοικοι Ἐποδιοικήσεως Βιζύης ὀφείλουσι νά συγκεντρωθῶσιν εἰς Σιδηροδρομικὸν Σταθμὸν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Κάτοικοι Ἀνακτορίου θ' συγκεντρωθῶσιν εἰς Σταθμὸν Τζερκέζκιοῦ. Κάτοικοι Σηλυβρίας θ' ἀναχωρήσωσιν ἐκ Σηλυβρίας Ἀτμοπλοικῶς. Κάτοικοι Τυρολόης συστήσατε ὅπως προτιμήσωσι κατέλθωσιν εἰς Ραιδεστὸν ἢ εἰς Ἡράκλειαν ὁπόθεν θ' μεταφερθῶσιν ἀτμοπλοικῶς πρὸς ἀποφυγὴν δυσχεροῦς μεταφορᾶς των Σιδηροδρομικῶς. Κάτοικοι Βρύσεως θ' συγκεντρωθῶσιν εἰς Σταθμὸν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Κάτοικοι Ἀρτισκοῦ ὁ μὲν ἀστικὸς πληθυσμὸς θ' μεταφερθῆ Σιδηροδρομικῶς ὁ δὲ ἀγροτικὸς ὀδικῶς. Κάτοικοι περιφερείας Μυριοφύτου

θά μεταφερθῶσιν ἀτμοπλοϊκῶς εἰς λιμένα Μυριοφύτου, ἢ Περιστάσεως ὅσοι δύνανται νὰ κατέλθωσιν εἰς Περίστασιν. Κάτοικοι Περιστάσεως θ' ἀναχωρήσουν ἀτμοπλοϊκῶς ἐκ λιμένος Περιστάσεως. Κάτοικοι Μαλγάρων θὰ κατέλθωσιν εἰς Κόλπον Ξηροῦ διὰ τὴν ἀτμοπλοϊκὴν μεταφορὰν των. Ἐπίσης οἱ κάτοικοι Κεσσάνης θὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς τὸν Κόλπον Ξηροῦ. Οἱ κάτοικοι ΑἼνον θὰ μεταφερθῶσιν ἐκ τοῦ ὁμωνύμου λιμένος ἢ ὅσοι δύνανται ἄς διέλθωσιν ὀδικῶς τὸν Ἐβρον. Κάτοικοι Κυφελῶν θὰ διέλθωσι τὸν Ἐβρον ὀδικῶς. Κάτοικοι Νίκης ὀδικῶς πέραν τοῦ Ἐβρον. Κάτοικοι Μακροῦ - Γεφύρας ἐπίσης ὀδικῶς καὶ περιφερείας Ἀδριανουπόλεως καὶ Δρογγυλίου ἐπίσης. Ἐνεργήσατε πρὸς ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τῆς παρούσης καὶ ἐπιτάξατε πρὸς τοῦτο συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Ἀστυνομικῶν Ἀρχῶν καὶ θέσατε εἰς διάθεσιν ἐπιθυμούντων ν' ἀναχωρήσωσιν ἅπαντα τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ σας ὑπάρχοντα μεταφορικὰ μέσα. Περὶ τὸν νὰ τονισθῇ ἡ σημασία τοῦ καθήκοντος τούτου ὑμῶν ἀπὸ Ἐθνικῆς ἀπόψεως, ὀφείλετε ν' ἀντιμετωπίσητε κατάστασιν μετὰ ψυχραιμίας καταβάλλοντες πᾶσαν προσπάθειάν σας πρὸς πρόληψιν πανικοῦ καὶ τυχὸν ὑπερβασίων ἐκ μέρους στοιχείων κακοποιῶν, ἅτινα τονίζομεν ὅτι θέλουσι παταχθῆ ἀμειλίκτως διότι ἐλήφθησαν μέτρα ὑπὸ Στρατιᾶς καὶ Ἀστυνομίας. Πολιτικαὶ καὶ Ἀστυνομικαὶ Ἀρχαί, θ' ἀναμείνωσιν νεωτέρας διαταγὰς ἡμῶν περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀναχωρήσεώς των.

Κ. ΓΕΡΑΓᾶΣ.»

Πρὶν κοινοποιηθῇ τούτη ἡ διαταγή, κι' ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν σιγὰ - σιγὰ καὶ μὲ ἀπόλυτη τάξι νὰ μεταφερθῇ ὁ λαὸς τῆς Θράκης ἐκεῖ πρὸς ἀργότερα θὰ μετεφέρετο βιαστικά, διετάχθη ὑπὸ τῶν τότε διοικουσῶν Ἀρχῶν Σαμμακοβίου ὁ ἐκτοπισμὸς τῶν μουσουλμανικῶν χωριῶν Θυριάδος, Λιμνιοῦ, Κορφοκολύμπας, Πλάτσας Μεγαλόγγου, Καρατζᾶ. Συνέβη δὲ τὸ ἐξῆς γεγονός, χαρακτηριστικὸ τῆς συγχίσεως καὶ τῶν ἀσκόπων ἐνεργειῶν. Μιὰ ομάδα Ἑλλήνων, πρὸς τὴν ἀποτελοῦσαν ἕνας ἐνωμοτάρχης, μερικοὶ χωροφύλακες, ἀγροφύλακες καὶ πολιτοφύλακες, διετάχθη νὰ συνοδεύσῃ Τούρκους πρόσφυγας, ἐκτοπιζομένους εἰς Βουνάρ - Χισάρ ἢ Βρούσες, ὅπως ἐλέγετο ἐπὶ Βυζαντινῶν καὶ ὅπως εἶχε μετονομασθῇ καὶ τώρα ἑλληνικά. Θὰ προστάτευαν, ἀπὸ ληστὰς, συνοδεύοντας, γείτονας Τούρκους καὶ γνωστοὺς ἀνθρώπους. Ἦσαν ἐκεῖ χανούμισσες μὲ τὰ γιασιμάκια τους, γοτζάδες μ' ἄσπρα σαρίκια καὶ πολίτες μὲ τὰ κόκκινα φέσια τους, πρὸς τραβοῦσαν γὰ τὴν ἐξορία κι' αὐτοί. Φορτωμένα τ' ἀμάξια μ' ἐπιπλά τους βάδιζαν καρτερικὰ πρὸς τὸ μέρος πρὸς τοὺς ὠδηγοῦσαν. Ἀλήθεια τί παράξενη περίοδος; ὁ ἕνας ἐξώριζε τὸν ἄλλον. Γιατί; Σὰν κόντευαν νὰ φθάσουν στὴ δημοσία ὁδὸ Βιζύης - Βουνάρ - Χισάρ, ἀκριβῶς στὸ χωριὸ Ποργιαλῆ, τοὺς πλησίασε μιὰ ἔφιππος γαλλικὴ περιπόλος. Εἶδε τοὺς Τούρκους κι' ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς περιπόλου, ἕνας λοχαγός, ρώτησε τὸν Ἑλληνα Ἐνωμοτάρχη. «Ποῦ τοὺς πᾶτε αὐτοὺς;» Τοὺς ἐκτοπίζει τὸ κράτος γιὰ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές», ἀπήντησε ὁ Ἕλληνα

ἐπικεφαλῆς. Τότε ὁ Γάλλος περιπολάρχης, ἀφοῦ ξεστόμισε μιὰ βρισιὰ χυδαία, εἶπε. «Οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἀνατολ. Θράκη κι' ὄχι οἱ μουσουλμάνοι. Πίσω ἀμέσως!» Καὶ τοὺς ἔστρεψαν ὅλους πρὸς τὸ μέρος ποὺ ξεκίνησαν. Τοὺς μετέφεραν πάλι ἐκεῖ ποὺ τοὺς παρέλαβον. Ἐν τῷ μεταξὺ κοινοποιεῖται τὸ τηλεγράφημα, ὅμως ἕως ὅτου ἐξηγηθῆ στὸν πληθυσμὸ ἢ διαταγὴ αὐτὴ καὶ ν' ἀρχίσῃ ἡ κανονικὴ ἐφαρμογὴ της, τὸ ἀτμόπλοιο, ποὺ θὰ παρελάμβανε τοὺς Σαμμακοβίτας ἀπὸ τὴν Θυνιάδα, εἶχε φύγει, ἀφοῦ κανεὶς δὲν ὑπῆρχε ἐκεῖ γιὰ νὰ τὸν παραλάβῃ. Στοὺς κατοίκους τῆς κομοπόλεώς μας, ἢ ὅποια ἦτο ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀκραῖα σημεῖα τῆς Θράκης, μόλις ἀνεκοινώθη ἡ διαταγὴ τοῦ ἐκτοπισμοῦ, ἦλθε καὶ ἡ εἶδησις, σχεδὸν ταυτόχρονα, τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πλοίου. Τί θὰ κάνουν τώρα; Θὰ πέσουν στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Μὲ τὴν σκέψι αὐτὴ ἔγινε ἀφάνταστη ταραχὴ καὶ ἀπελπισία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῆ πανικός. Εἶναι πρωτομηνιά. Ὀκτώβρης 1922. Τ' ἀμάξια ποὺ θὰ κουβαλήσουν τὰ πράγματα, ἦλθαν, μὰ εἶναι τόσο λίγα. Τ' ἀρπάζουν οἱ ἐπιτήδιοι. Τ' ἀμάξια πάλι ἀπὸ τὰ τουρκοχώρια, ποὺ παρήγγειλαν, δὲν ἔρχονται. Γιὰ πιὸ λόγο ἐξ ἄλλου; Μήπως θὰ πληρωθοῦν; Καὶ τοῦ χωριοῦ τ' ἀμάξια κι' αὐτὰ εἶναι πολὺ λίγα καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν τόσο κόσμο. Ὅλοι θέλουν νὰ φύγουν, μὰ ποῦ νὰ πᾶνε; Στὴ Θυνιάδα, ποὺ δὲν ὑπάρχει βαπόρι ἢ στὶς Σαράντα Ἐκκλησιὲς μὲ τὰ πόδια; Τότε πιά ὁ πανικός κορυφώνεται. Ἐβλεπες γυναῖκες, σύζυγοι ἢ μάννες τῶν στρατιωτῶν, νὰ τρέχουν στοὺς δρόμους καὶ στὰ καταστήματα, ὅπου ἐστεγάζοντο οἱ ἀρχές, νὰ χειρονομοῦν καὶ νὰ φωνάζουν. «Θέλουμε τοὺς ἀνδρες μας, θέλουμε τὰ παιδιά μας, θέλουμε μεταγωγικὰ νὰ φύγουμε, θέλουμε προστασία. Θὰ μᾶς σφάζουν οἱ Τούρκοι, δὲν τοὺς ξέρετε ἐσεῖς.» Τότε σημειώθηκαν πολλὰ ἔκτροπα. Κανεὶς δὲν ἦταν πλέον σὲ θέσι νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξι. Φαντάροι, Ἕλληνες αὐτοί, σὰν ἄκουσαν τὰ περὶ διωγμοῦ καὶ περὶ ἐκκενώσεως τῆς Θράκης, εἰσήρχοντο στὰ μαγαζιά, ἄρπαζαν καὶ λεηλατοῦσαν τὸ κάθε τι. Κατέστρεφαν προθῆκες καταστημάτων, ἔσπαζαν πόρτες, ἀνῆρπαζαν τὰ ἐμπορεύματα φωνάζοντας. «Πάρτε τα, παιδιά! πρὶν τὰ προλάβῃ ὁ Τούρκος!» Μὲ πάρα πολὺ μεγάλη δυσκολία βρῆκα κι' ἐγὼ δύο βωδάμαξες, τίς ὁποῖες εἶχαν ἐπιτάξει ἀπ' τοὺς Τούρκους. Φόρτωσα ὄσα πράγματα μποροῦσαν νὰ σηκώσουν τ' ἀμάξια καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὴν Νειάδα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ κατευθύνοντο χιλιάδες κόσμος. Ἦλπιζαν πὼς θὰ ξανάλθῃ πλοῖο. Τί θὰ γινόταν αὐτὸ ὅλο τὸ πλῆθος, μόλις θ' ἀποχωροῦσε ὁ Ἑλληνικὸς Στρατός; Οἱ φανατισμένοι Τούρκοι, ποὺ θὰ γύριζαν, θὰ ἔσφαζαν ἀνηλεῶς. Πλοῖο μιὰ φορά, πρὸς τὸ παρόν, δὲν ὑπῆρχε στὴ Νειάδα γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ φύγουν καὶ νὰ σωθοῦν. Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμὴ δυὸ πράγματα σώσανε τὴν κατάστασι. Τὸ πρῶτο ἦταν ὁ Χαϊδάρ βέης. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῶν βασάνων μας καὶ τῶν διωγμῶν, ὑπῆρχαν μερικοὶ Ὀθωμανοὶ ἀξιωματοῦχοι οἱ ὁποῖοι ἐφάνησαν νουνεχεῖς, φιλόανθρωποι, εὐσυνείδητοι,

καί, ἀποστρεφόμενοι τὸ κακὸ τῆς αἱματοχυσίας, μὲ φανατισμό, ἐργάσθησαν γιὰ τὸ κοινὸ καλόν. Ἐνας τέτοιος ὑπῆρξε τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, κί ὁ Χαϊδάρ βέης. Κιρκάσιος τὴν καταγωγὴ καὶ κάτοικος Θυριάδος, διατελέσας μετὰ τὸν διωγμὸ τοῦ 22, Νομάρχης ἀπάσης τῆς Ἀνατολ. Θράκης. Αὐτός, ὅταν εἶδε ὅτι ἀντεστράφησαν οἱ ὄροι στὸ μέτωπο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰ μαῦρα σύννεφα τῆς καταστροφῆς νὰ συσσωρεύωνται στὰ κεφάλια τῶν Ἑλλήνων, ἀνεχώρησε ἀμέσως γιὰ τὴν Κων)πολι. Ἐκεῖ σχημάτισε ἐθελοντικὸ κομιτάτο πρὸς κατάληψι τῆς Ἀνατ. Θράκης. Τὸ διωργάνωσε μ' ἔμπειρους ἀξιωματικούς καὶ μὲ ὁδηγίους τοῦ Κεμάλ, τὸ μετέφερε κρυφίως καὶ μυστικῶς, μέσῳ Βουλγαρίας, στὴ πατρίδα μας. Ἐκεῖ, κατέλαβαν ἐπικαίρους θέσεις καὶ τοὺς δρόμους. Προηγουμένως ὅμως ὁ Χαϊδάρ βέης, τοὺς ὥρκισε ὅλους, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ προβοῦν σὲ σφαγὲς κί αἱματοχυσίες, ἔστω κί ἂν ἀκόμη συνέβαινε συμπλοκὴ ἀποσπασμάτων. Τοὺς εἶχε πεῖ χαρακτηριστικὰ τὰ ἑξῆς: «Αἴριο μπορεῖ νὰ βρεθοῦμε κί ἐμεῖς στὴν ἴδια θέσι, θύματα τῆς βρωμοπολιτικῆς. Μὴ βασίζεσθε λοιπὸν στὴ τωρινὴ στροφή τῶν πραγμάτων». Ἔτσι λοιπὸν συνέβη αὐτὸ τὸ παράξενο, ἀποσπάσματα ἑλληνικὰ ἦλθαν σ' ἐπαφὴ μὲ τουρκικά, κί ἂν δὲν ἀγκαλιάσθησαν φιλικά, ἐν τούτοις ἐχαιρετίσθησαν, καὶ παρ' ὅλη τὴν ἔξαψι τῶν παθῶν ποὺ ὑπῆρχε εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη, οὐδὲν ἐπεισόδιο παρετηρήθη. Κί αὐτὸ ὠφείλετο καθ' ὅλοκληρίαν σ' αὐτὸν τὸν φιλέλληνα Τοῦρκο. Ἐπίσης ἐφρόντισε ὅπως βοηθηθοῦν οἱ φεύγοντες, γι' αὐτὸ παρῶτρυνε τοὺς συμπατριώτας του, ὅπως προσφέρουν τ' ἀμάξια τους. Ἐπίσης στὴ Νειάδα, ὅσες ἡμέρες περίμεναν οἱ Ἕλληνες τὴν ἄφιξι τοῦ πλοίου, φιλοξενήθησαν ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους. Ὅση τάξι δὲν μπόρεσαν νὰ κρατήσουν οἱ Ἕλληνες, κατώρθωσε τοῦτος ὁ φιλάνθρωπος καὶ δραστήριος ἄνθρωπος νὰ ἐπιβάλῃ παντοῦ. Τὸ δεύτερο σωτήριο γεγονός ἦταν ἡ φροντίς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ στείλῃ ξανὰ πλοῖο στὴ Νειάδα καὶ ἐπειδὴ δὲν χωροῦσε ὅλος ὁ πληθυσμός, ἔστειλε καὶ δεύτερον. Καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς καθόδου τοῦ πλήθους πρὸς τὴν Νειάδα, ἔβρεχε ραγδαία καὶ ἀδιάκοπα, πρᾶγμα ποὺ δυσκόλευε ἀφάνταστα τὸ ἔργο τῆς ἀναχωρήσεως. Οἱ Σαμμακοβῆτες ξανάφηναν τὸν τόπο ποὺ γεννήθηκαν, μὰ τὸ παράξενο εἶναι, ὅτι αὐτὴ τὴ φορὰ, δὲν νοιώθουν τὸ ἴδιο πόνο, ὅπως τὴν πρώτη φορὰ. Οἱ κατατρεγμοί, τὰ βάσανα τῆς τελευταίας ἑπταετίας, τοὺς ἔκαμαν νὰ συνηθίσουν στὸν πλάνητα βίον, τὶς ταλαιπωρίες καὶ τὰ βάσανα.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΔΙΩΓΜΟΣ

Ὅλοι τώρα ἀποχαιρετιοῦνται βιαστικά, στὰ πεταχτὰ σχεδόν, χωρὶς κλάμματα. Ἡ θλίψις, βέβαια, ὑπάρχει στὴν καρδιὰ (πῶς ὄχι;) ὅμως δὲν ὑπάρχει ὁ σπαραγμός. Φεύγουμε οἰκειοθελῶς, δὲν μᾶς διώχνουν, ἂν καὶ στὴ πραγματικότητά, αὐτὸ συμβαίνει, φεύγουμε διωγμένοι ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, τὸ χάος καὶ τὸ ἄγνωστο μέλλον. Αὐτὴ τὴ φορὰ, σ' αὐτὸν

τὸν ἐκτοπισμό, συμβαίνουν παράξενα πράγματα, ἀποτέλεσμα τῆς ψυχολογίας, πὸ ἐπικρατοῦσε τότε. Καθὼς τελείωσα τὶς δουλειὲς τοῦ φορτώματος καὶ μὴ ἔχοντας ἄλλο ἀμάξι γιὰ νὰ βάλω τὰ ὑπόλοιπα πράγματα, ξεκινῶ γιὰ τὴν Νειάδα. Οἱ δικοί μου προπορεύονται. Καθὼς κατέβαινα στὸ «Κονάκι» στὴ πλατεία, βλέπω τοὺς συμπατριώτας μας Βασίλη Γκιουλὲ καὶ Γιάννη Τενεκετζῆ, γνωστοὺς κρασοπατέρας, νὰ ἔχουν στηρίξει ἓνα βαρέλι, μὲ μαῦρο κρασί, ἐπάνω σὲ δυὸ μεγάλες πέτρες καὶ νὰ πίνουν. Ὁ πρῶτος εἶχε ἓνα κύπελο, τὸ γέμιζε κι' ἔπινε μὲ κέφι κροταλίζοντας τὰ χεῖλη του ἀπὸ τὴ νοστιμιά. Ὁ ἄλλος πάλι, ἀδημονῶντας νὰ πιῇ καὶ μὴ περιμένοντας τὸ κύπελο, ἀνοίγε τὴν κάνουλα, γέμιζε τὶς χουφτες του κρασί, κι' ἔχωνε μέσα τὴν μούρη του κι' ἀπέλάμβανε τὴν θεία γεῦσι του. Τοὺς βρῆκα στουπὶ στὸ μεθύσι. Τοὺς εἶπα νὰ φύγωμε, τὸ χωριὸ ἔφυγε, ὅμως ἐκεῖνοι δὲν μοῦ ἔδωσαν καμμιά σημασία. Ἀπομακρυνόμενος εἶδα τὶς γυναῖκες τους νὰ πλησιάζουν, νὰ τοὺς ἐκλιπαροῦν νὰ πᾶνε νὰ φορτώσουν τὰ πράγματά τους σὲ κανένα ἀμάξι καὶ νὰ φύγουν, ὅμως ἐκεῖνοι φώναζαν. «Ἀφήστε μας νὰ χαροῦμε γιὰ τελευταία φορὰ τὸ χωριὸ μας, αὐτὸς εἶναι ὁ τελευταῖος ἀσπασμός μας!» Καὶ ταυτόχρονα ἔχυναν κρασί στὸ χῶμα, ὅπως κάνουν σπονδὰς γιὰ τοὺς νεκρούς. Ἦταν ἡ τελευταία φορὰ πὸν τοὺς ἔβλεπα. Δὲν τοὺς ξανα συνάντησα πούθενά. Ἀπομακρύνομαι βλέποντας τὰ σπίτια ὀλάνοικτα. Τὸ χωριὸ ὅπου γεννήθηκα, ἔξισα, ἐχάρηκα, ἐπόνεσα εἶναι ἔρημο. Ὁψις θλιβερά. Τὸ ἀποχαιρετῶ μὲ πικρίαν καὶ διερωτῶμαι. «Ἄραγε θὰ τὸ ξαναδῶ;» Ὁκτὼ μέρες μείναμε στὴν Νειάδα, περιμένοντας νὰ φύγουμε. Ἄλλοι ἔμεναν σὶς ἀποθῆκες κι' ἄλλοι φιλοξενοῦντο ἀπ' τοὺς Τούρκους, ὅπως εἶπα. Στὶς 5 Ὁκτωβρίου ἦλθε ἓνα μικρὸ ἀτμόπλοιο καὶ παρέλαβε δυὸ ὀμάδες Σαμμακοβιτῶν κι' ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἀἴμνο. Οἱ ὑπόλοιποι περιμένουμε. Ἐπειδὴ οἱ στρατιῶτες ἀποχωροῦν κι' ἡ φύλαξις τόσων ψυχῶν εἶναι στὰ χέρια μιᾶς μόνο διμοιρίας ἀνδρῶν κι' ἑνὸς κακότροπου κι' ἀνισόρροπου ἀνθυπ)γοῦ, ἐνισχύσαμε κι' ἑμεῖς τὴν φρουρὰ ἐθελοντικῶς. Τὸ βράδυ φυλάγομε σκοποὶ μὲ βάρδιες. Σ' ἓνα φυλάκιο βρισκόμαστε ὁ Καλογ. Γκοῦτζος, ὁ Πολυχρ. Τσαλιτηῆς, ὁ Παναγ. Μπερμπέρης, ὁ Θεοδ. Τσαμπλῆς κι' ὁ Βρουζέλης. Τοῦτος ὁ τελευταῖος φύλαγε πρῶτο νόμμερο σκοπιά. Σὲ μιὰ στιγμή, κατὰ τὶς 9 τὸ βράδυ, τὸν ἀκούω νὰ λέγη «Γλέπω ἀνθρώπους, πὲ τὶς κουμποῦρες τους π' ἐρχονται πᾶν' μου, ἄ ρίξω;». «Μή, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Βρουζέλη, μὴ διάζεσαι, γιὰτὶ ἂν πυροβολήσης θ' ἀναστατωθοῦν τὰ γυναικόπαιδα καὶ θὰ γίνῃ πανικός». Ὅμως ἐκεῖνος τίποτε, ἤθελε σώνει καὶ καλὰ νὰ ρίξη. Δὲν τὸν ἄφησα, ἀλλὰ πῆρα τὸν Γκοῦτζο μαζί μου καὶ προχωρήσαμε σκυφτὰ καμμιά 15ριά μέτρα, ὅποτε βλέπομε 2 βουβάλες μαῦρες πὸν βοσκοῦσαν καὶ κουνοῦσαν τὴν οὐρά. Αὐτὸ τὸ κούνημα τὸ ἐξέλαβε ὁ Βρουζέλης γιὰ ἐχθρό! Στὶς 8 Ὁκτωβρίου ἀπεχώρησε ἀπ' τὸ Σαμμακόβο τὸ Τάγμα προκαλύψεως τῆς περιφερείας. Ὑστερα ἀπὸ ἑπτὰ ὥρες μετὰ τὴν ἀποχώρησι, στίφη ἀτάκτων Τούρκων ἐπεχείρησαν νὰ εἰσβάλουν

στο Σαμιάκοβο και να τὸ λεηλατήσουν. Εὐτυχῶς ὅμως ποὺ δύναμις χωροφυλακῆς, εὐρισκομένη ἐκεῖ, ἐπετέθη ἐναντίον των καὶ κατοπιν πεισιμόνευ συμπλοκῆς τοὺς διέλυσε, χωρὶς νὰ σκοτωθῆ κανεὶς. Ἐπίσης τότε συνέβησαν μερικὰ παρατράγουδα ἀπὸ μέρους τῶν Ἑλλήνων. Εὐτυχῶς ὅμως σύντομα ἀπεσοβήθη τὸ κακό. Ὅσοι ἔμειναν εἶχαν κιτρινίσει πάλι ἀπὸ τὴν κακοπέρασι, καὶ τὴν ἀγωνία. Ὁ Ἑλληὺ ἀξιωματικὸς ἐβίαζε τοὺς Τούρκους νὰ προσφέρουν πᾶρα πάνω ἀπ' τὰς δυνάμεις ποὺ διέθεταν. Τοὺς ἔβαζαν νὰ μεταφέρουν τὰ δικά μας πράγματα σὶς βάρκες κι' ἀπὸ κεῖ στὸ βαπόρι. Ἐκεῖ βλέπω ἓνα γνωστό μου Τουρκόπουλο, ὡς 19 χρονῶν, τὸν υἱὸ τοῦ Χατζῆ - Σελήμ μουσκίδι στὸν ἰδρωῖτα, νὰ τὸν βιάζῃ ὁ ἀξιωματικὸς νὰ ξαναπάγῃ στὴν ἀγχαρία, ἐνῶ δὲν μπορεῖ ἄλλο. Μὲ κυττᾶ στὰ μάτια καὶ ζητᾶ βοήθεια. Μὰ δὲν μπορῶ νὰ τὸν βοηθήσω. Ἀναγκασμένος συνέχισε τὸ χαμαλίκι του. Ἐπιτέλους στὶς 11 Ὀκτωβρίου φθάνει τὸ μεταγωγικὸ ἀτμόπλοιο «Νέα Ἑλλάς» εἰς τὸ ὁποῖο ἀμέσως ἀρχίζει ἡ ἐπιβίβασις. Ὑπῆρξαμε τυχεροί. Οὐδεμία σφαγὴ ἔγινε, οἱ Τουρκοβοῦλγαροι ἀδράνησαν. Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε σκάλα, μεταφέρομε τὶς ἀποσκευές μας μὲ τὶς βάρκες, συμβοηθούντων καὶ τῶν Τούρκων κατοίκων τῆς Νειάδας. Ἐπίσης ἐπιτάχθησαν κι' οἱ βάρκες γιὰ τὴ μεταφορᾶ. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν βαρκῶν εἶναι καὶ δυὸ ποὺ ἀνήκουν σὲ δυὸ λευκορῶσσοι, ἀντιμπολσεβίκους στρατιώτας τοῦ στρατηγοῦ Βράγγελ, ποὺ κάνουν ἐδῶ στὴ Νειάδα τὸν βαρκάρη καὶ τὸν ψαρᾶ γιὰ νὰ ζήσουν. Μαζὶ μὲ τὶς βάρκες ἐπιτάχθησαν κι' οἱ δυὸ ἰδιοκτῆτες. Ἀπ' τὸ πρῶτ ποὺ ἤλθε τὸ καράβι, συνέχεια μετέφεραν πράγματα. Εἶναι κάθιδροι καὶ κουρασμένοι ἀπὸ τὸ συνεχὲς πηγαίνελα. Στὴν τελευταία βαρκιά ποὺ πῆρε περὶ τὶς 10 οἰκογένειες, μαζὶ καὶ τὴν δική μου, οἱ Ρῶσσοι δὲν θέλουν νὰ κατευθυνθοῦν στὸ πλοῖο, ἀλλὰ τραβοῦν δεξιὰ στὸ πέλαγος νὰ φύγουν. Δὲν ἀντέχουν πλέον ἀπὸ τὴν κόπωση κι' ἔχαμαν ἀνταρσία. Ἄλλη βάρκα κοντὰ δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ τρέξωμε νὰ τοὺς προλάβωμε. Ἀναγκαζόμεθα τότε νὰ πυροβολήσωμε. Ἡ σφαῖρα ἔπεσε στὴ θάλασσα καὶ τὰ γυναικόπαιδα ἄρχισαν νὰ φωνάζουν. Οἱ Ρῶσσοι φοβήθησαν κι' ἀναγκάστηκαν νὰ κατευθυνθοῦν πάλι στὸ πλοῖο. Μπῆκαν ἀκόμη κι' οἱ ὑπόλοιποι ἐπιβάτες καὶ τὸ καράβι ξεκίνησε. Τὸ «Νέα Ἑλλάς» ἄλλοτε μετέφερε κάρβουνα καὶ τώρα στριμωχθήκαμε ὅλοι οἱ ἐπιβαίνοντες σὰν σαρδέλλες στ' ἀμπάρια του, ποὺ εἶναι γεμάτο καρβουνόσκονη. Μέσα στὴν ἀποθήκη ποὺ θρισκόμαστε, εἶναι πάνω ἀπὸ 30 οἰκογένειες. Ἔχομε 2 τρελοὺς ποὺ διαρκῶς τραγουδοῦν, καμμιὰ δεκαπενταριά μωρὰ ποὺ κλαῖνε. Γίνεται σωστὸ πανδαιμόνιο. Ἐδῶ λιγοθυμᾶ μιὰ γυναῖκα ἀπὸ τὴν τρικυμία, κι' ἐκεῖ, στὴ γωνιά, μιὰ ἄλλη γεννᾶ μπροστὰ στὰ μάτια ὄλων, ἐνῶ οἱ γυναῖκες προσπαθοῦν νὰ τὴν βοηθήσουν. Πιο πέρα μερικοὶ χωροφύλακες προσπαθοῦν νὰ βουτήξουν κότες. Κοντὰ σ' αὐτὰ εἶναι κι' ἡ τρομερὴ τρικυμία, ποὺ πετᾶ τὸ καράβι σὰν καρυδότσουφλο, μιὰ στὸν οὐρανὸ καὶ μιὰ στὸν Ἄδη. Ὅλα μᾶς κάνουν νὰ ὑποφέρουμε, μέσα σ' αὐτὴ τὴν μαύρη κινητὴ κόλα-

σι, όμως τί νά κάμωμε; Τὸ μόνον ποῦ μένει εἶναι ἡ προσευχή: «Θεέ μου φτάνει πιά τόσο βασάνισμα!» Ἐπιτέλους, ὕστερα ἀπὸ πέντε ἡμέρες ταξίδι φθάσαμε στὴ Καβάλλα, σ' ἑλληνικὴ γῆ. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα, κάθε Σαμμακοβίτης θὰ τραβήξῃ τὸ δρόμο τῆς προσφυγιᾶς μόνος. Ἐδῶ πλέον ἀποχαιρετιοῦνται ὀριστικά. Τὸ παλιὸ Σαμμακόβο δὲν ὑπάρχει πλέον, διέλυσε, καὶ τὰ παιδιά τραβοῦν τὸ δρόμο τῆς τύχης. Ἄραγε θὰ τραβήξουν κι' ἄλλα βάσανα; Αὐτὸ εἶναι κάτι ποῦ τὸ γνωρίζει κάθε μιὰ οἰκογένεια χωριστά, αὐτὴ ποῦ τὰ ὑπέφερε. Ἡ κοινότης διαλύεται καὶ τὸ ἄτομο θ' ἀντιμετωπίζῃ στὸ ἐξῆς μόνον του τὶς ἀντιξοότητες, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ποῦ θὰ τοῦ παρουσιάζονται. Δὲν ὑπάρχει πιά τὸ «κοινὴ γάρ, ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον». Συμπατριῶτες! Καλὴ τύχη, χρειάζεται σ' ὅλους μας ὀπωσδήποτε.

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΞΕΝΟΚΡΑΤΑΙ

Μέσα στὴ ψυχὴ κάθε παλιοῦ Σαμμακοβίτη κατέχει ἐξέχουσα θέσι ἓνα ὄνομα, τὸ ὄνομα μιᾶς οἰκογενείας. Τὴν οἰκογένεια αὐτὴ πολὺ λίγοι τὴν γνώρισαν, ἀκόμη πὺ λίγοι, πιθανόν, θὰ τῆς ἔδωσαν σημασία, τὴν ἐποχὴ ποῦ ἔμεινε στὸ Σαμμακόβο, ὅμως τὸ ὄνομά της, ὅπως ἡ ἴδια ἡ οἰκογένεια τὸ ἐλάμπρυνε, κατέστη εἰς ὅλους τοὺς Σαμμακοβίτες γνωστὸν καὶ πρὸ παντὸς ἀγαπητὸν καὶ σεβαστὸν. Πρόκειται γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Ξενοκρατῶν. Πολλὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ γράψῃ γι' αὐτὴν καὶ μάλιστα γιὰ τ' ἀδέλφια ποῦ τὴν ἀποτελοῦσαν καὶ νὰ διδαχθῇ ἀπὸ τὸν τρόπο ποῦ ἔζησαν, δυστυχῶς ὅμως οὔτε ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ζωὴ τους σώθηκαν, οὔτε πάλιν ἔχομε χωρὸ διὰ νὰ ἐκταθῶμεν. Οἱ Ξενοκράται ὑπῆρξαν σπουδαῖοι ἐθνικοὶ εὐεργεταί, οἱ ὁποῖοι ἐφρόντισαν, προ-

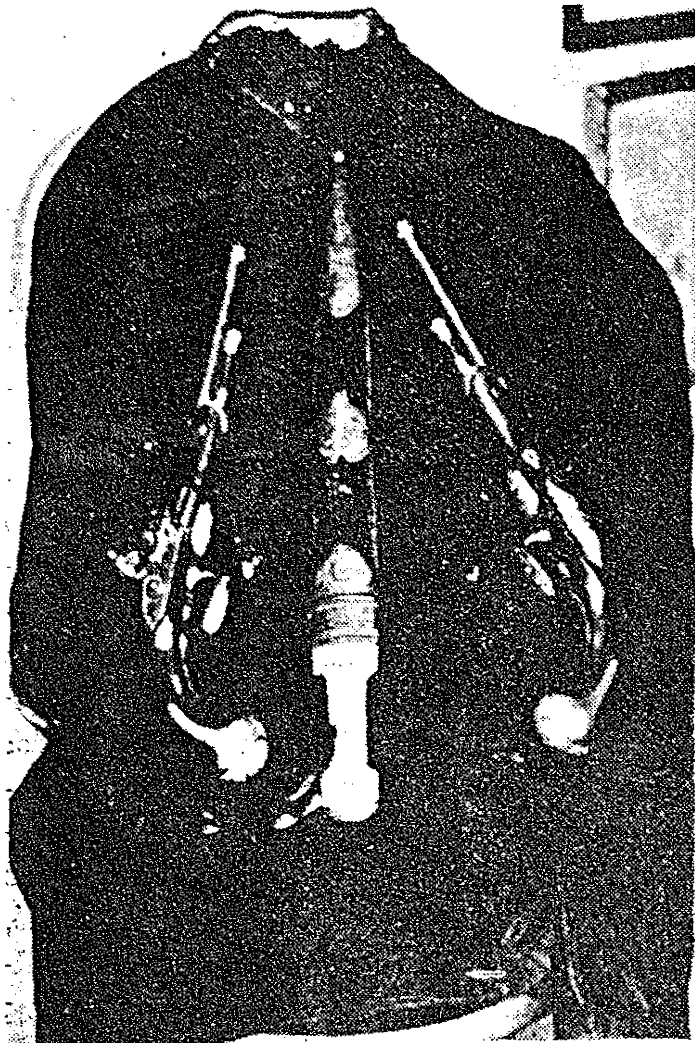
Κωνσταντῖνος Ξενοκράτης.

σφέροντες χρήματα, νὰ ἰδρῦσουν σχολεῖα, νοσοκομεῖα, ἐκκλησίες, καθὼς καὶ πᾶν ἄλλο πὸν θὰ ἐξύψωνε τὴν ἐθνικὴ συνείδησι. Γιὰ ὅλες αὐτὰς τὶς πράξεις τοὺς τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος πολλὰ τοὺς ὀφείλει, μὰ πῶς πολὺ νοιώθει εὐγνωμοσύνη πρὸς αὐτοὺς ἢ γενέτειρά τοὺς, τὸ Σαμμάκοβο. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ζοῦσε ἐκεῖ μιὰ πτωχὴ οἰκογένεια, εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετη, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν πατέρα Κωνσταντῖνο ἢ Ντάντη (Κωνσταντῆς), τὴν μητέρα Ἑλένη καὶ τὰ ἕξι παιδιὰ, τέσσερα ἀγόρια καὶ δύο κορίτσια. Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν παιδιῶν ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ἦσαν πέντε μόνον, δηλαδὴ ὁ Θεόδωρος, πὸν ἦταν ὁ μεγαλύτερος, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Κωνσταντῖνος, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Χρυσῆ, διὰ τὴν ὁποῖαν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Θεοδώρου Ξενοκράτους ἐκ Βουκουρεστίου πρὸς τὸν Μητροπολίτην Βιζύης Κοσμᾶν. Ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη περὶ τὸ 1836 καὶ κάμνει διὰ πρώτην φορὰν μνεῖαν καὶ ἐτέρας ἀδελφῆς, τῆς Χρυσῆς, ἡ ὁποία εἶχε παραμείνει εἰς Σαμμάκοβον καὶ ὑπανδρεύθη ἐκεῖ. Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς λοιπὸν συνάγομεν ὅτι οἱ γνωστοὶ ἀδελφοὶ Ξενοκράται ἦσαν πέντε, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε καὶ εἰς ἄλλος, ὁ Πασχάλης, ἦσαν δηλαδὴ ἐν ὄλῳ ἕξι ἀδελφοί. Τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τοῦ γέρο - Ντάντη δὲν ἦτο βεβαίως Ξενοκράτης, ἐπώνυμον τὸ ὁποῖον προσέλαβαν ἀργότερον τὰ παιδιὰ του, ἀλλὰ κατ' ἄλλους μὲν ὠνομάζετο Μεντᾶς(1), ἄλλοι δὲ πάλι ἀναφέρουν τὸ ὄνομα Τσαλαδνῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ πιθανώτερον. Αὐτὸ ἀνεφέρθη ἀπὸ τὸν μακαρίτην Γεώργ. Βουτσόπουλον, ὁ ὁποῖος ἔτυχε νὰ εἶναι συμμαθητῆς μὲ τὸν μικρότερο ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ γέρο - Ντάντη, τὸν Κωνσταντῖνο, πιθανῶς ὀρφανό. Τὸ σπῖτι τῆς οἰκογενείας τῶν Τσαλαδνῆδων ἦταν δίπλα στοῦ Γ. Τσαλλοῦ καὶ ἀπέναντι στοῦ Δημ. Βρουζέλη. Ἡ οἰκογένεια, ἦταν πτωχὴ καὶ δύσκολο, ν' ἀναθραφοῦν τόσα παιδιὰ. Ὁ πῶς μεγάλος ὁ Θεόδωρος, ὅταν ἔφθασε σὲ κάποια ἡλικία πὸν νὰ μπορῆ νὰ ζήσῃ, ξενητεύθηκε. Ἐφυγε ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο καὶ ἦλθε στὴν Κων(σταντι)πολι. Ἐκεῖ μπῆκε στὴ δουλειὰ ἐνὸς ράπτου. Ἐγίνε ἕνας πολὺ καλὸς ράπτης, φημισμένος γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ του ἐργασία. Σ' αὐτόν, ἔτυχε νὰ ράψῃ ὁ Ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας, ὅταν εὐρέθη γιὰ δουλειῆς του στὴν Πόλη, ἐνθουσιάζσθηκε δὲ ἀπὸ τὴν ἐργασία του καὶ τὸν προσέλαβε ὡς ράπτη στὴν Ἡγεμονικὴ Αὐλὴ του. Ὁ Θεόδωρος σὰν ἔμεινε ἐκεῖ περὶ τὸν ἕνα χρόνον καὶ εὐδοκίμησε ἀρκετὰ ράβοντας τοὺς ἀρχοντας τοῦ τόπου, κάλεσε τ' ἀδέλφια του, Ἀθανάσιο καὶ Κωνσταντῖνο (πιθανώτατα καὶ τὸν Πασχάλη) νὰ ἔλθουν στὴ Βλαχία, ὅπου ὑπῆρχε δουλειὰ. Τ' ἀδέλφια του πὸν μέχρι τότε δούλευαν ὡς μισθωτοὶ ἐργάτες στὶς διάφορες κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἔτρεξαν ἕνας - ἕνας στὴν πρόσκλησι τοῦ ἀδελφοῦ τους.

1. Λεχθὲν ὑπὸ τοῦ ὀγδοηκονταετοῦς Γιαννάκη Καπίστρα πρὸς τὸν Δημητ. Α. Πετρόπουλον.

Τόριξαν στό ἐμπόριο, διότι ἡ Ρουμανία ἦταν πρόσφορη γι' αὐτή τὴν ἀσχολία καὶ σὲ πολὺ λίγο διάστημα κατώρθωσαν μὲ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἐξυπνάδα τοὺς νὰ πλουτίσουν. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, πέθαναν οἱ γονεῖς τοὺς καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀδελφία ἔφυγαν ἀπ' τὴν πατρίδα γιὰ νὰ πᾶνε πρὸς συνάντησι τῶν ἄλλων ἀδελφῶν στὴν Βλαχία καὶ συγκεκριμένα στό Βουκουρέστι. Ἡ Χρυσὴ παρέμεινε στό Σαμμάκοβο ὅπου ὑπανδρεύθη τὸν Κων)ντῖνο Ράλλη καὶ ἀπέκτησε μάλιστα κι' ἓνα υἱό, τὸν Ἰωσήφ. Ἐκεῖ (στὴ Βλαχία) περὶ τὸ 1820 οἱ ἀδελφοὶ Τσαλαδνῆ, ἀφοῦ ἐπλούτισαν, ἄλλαξαν τὸ ὄνομά τοὺς σὲ Ξενοκράτας. Ὅταν τοῦτο μαθεύθηκε στό Σαμμάκοβο ἄρχισε ἡ φαντασία τῶν Σαμμακοβιτῶν νὰ ὀργιάζη, ψάχνουσα νὰ βρῆ τὴν αἰτία τοῦ ξαφνικοῦ αὐτοῦ πλουτισμοῦ. Ἄλλοι εἶπαν πὼς ὁ Θεόδωρος κι' ὁ Κωνσταντῖνος, ὅταν δούλευαν στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές, λίγο πρὶν φύγουν γιὰ τὸ Βουκουρέστι, βρῆκαν στό ἐρειπωμένο σπίτι κάποιον ἄρχοντα, ποὺ τοὺς εἶχε ἀναθέσει νὰ τὸ γκρεμίσουν, ἓνα μεγάλο θησαυρό. Τὸν πῆραν καὶ φύγανε γιὰ τὴν Ρουμανία διότι ἐδῶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν, φοβούμενοι τοὺς Τούρκους. Ἄλλοι πάλι ἔλεγαν πὼς ὅταν ἐμαζεύτηκαν ὅλα τ' ἀδελφία στὴ Βλαχία καὶ μὲ τὴν ἐργασία τοὺς πιάσανε λίγο σερμαγὲ (κεφάλαιο), ἀγόρασαν ἓνα σπίτι παλιό, τὸ γκρέμισαν γιὰ νὰ φτιάξουν καινούργιο, μὰ στὰ ὑπόγειά του βρῆκαν ἓνα στροπήγαδο γεμάτο λίρες. Μ' αὐτοὺς τοὺς παράδες ἔγιναν πλούσιοι. Ὅλα εἶναι πιθανά, μὰ τὸ πιὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ὁ πλοῦτος τοὺς ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐργατικότητος, τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν εὐκαιριῶν καὶ προπάντων τοῦ δαιμονίου μυαλοῦ τοῦ Ἑλληνα. Ἡ Ρουμανία τότε ἦταν τὸ καταφύγιο ὅλου τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, χώρα πλουσιωτάτη καὶ ἀποδοτική. Ὅσοι Ἑλληνες ἔφυγαν φτωχοὶ ἀπ' τὴν πατρίδα τοὺς, μὰ ἀνήσυχτοι καὶ φίλεργοι, γρήγορα ἐγκατέλειψαν τὴ φτώχεια καὶ βρέθηκαν πλουσιωτάτοι. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στοὺς Ξενοκράτας, χάρις στὴν ἐργατικότητα καὶ τὸ οἰκονομολογικὸ τοὺς πνεῦμα. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἐξένισε κάπως τοὺς συμπατριώτας τοὺς ἦταν ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματός των, ὅπως ἐπίσης καὶ αὐτὸ καθαυτὸ τὸ ὄνομα. Οἱ Τσαλαδνῆδες, σὰν βρέθηκαν στό Βουκουρέστι, μέσα σ' ἓνα συμπαγὲς Ἑλληνικὸ στοιχεῖο, ἐνοιωθῆν πολὺ ἄσχημα μ' αὐτὸ τὸ τουρκοφορεμένο ὄνομα. Ἔτσι σὰν πιάστηκαν οἰκονομικῶς καὶ πῆραν μιὰ πιὸ καλὴ θέσι στὴν Ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς Βλαχίας, μελετήσαντες δὲ ἀρκετὰ τὴν παλαιότερα Ἑλλην. ἱστορία καὶ πρὸ πάντος νοιώθοντες σὰν γνήσιοι Ἑλληνες, ἄλλαξαν τὸ ὄνομα. Καὶ ἦταν φυσικό. Ὅσον ἀφορᾷ τώρα γιὰ τὸ ὄνομα ποὺ προσέλαβαν, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐκδοχὴ: Τὸ ὄνομα ποὺ ἔλαβαν ἦταν συμβολικό, παρμένο δῆθεν ἀπ' τὴν Ἀρχαία Ἀθήνα. Ξενοκράτης λεγόταν ἐκεῖνος ποὺ ἀπέκρουσε τὰ γυναικεῖα κάλλη τῆς μεγάλης ἐταίρας τῶν Ἀθηνῶν Φρύνης καὶ τὰ νίκησε γιὰ ν' ἀφιερωθῆ στὴν ἀρετὴ καὶ στό κοινὸ καλό. Ἔτσι κι' αὐτοὶ οἱ ἀδελφοί, ποὺ ἔμειναν ἀνύπανδροι χάριν τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ κοινοῦ ἐθνικοῦ καλοῦ, πῆραν τὸ ἴδιο ὄνομα. Ἴσως ὁμως τὸ ὄνομα νὰ προέρχεται

καὶ ἀπὸ τῆ λαϊκῆ φράσι «Κρατᾶ ἀπ' τὰ ξένα» (μέρη) — Ξενοκράτης. Ἀπ' τῆ στιγμῆ ποὺ ὠνομάσθησαν Ξενοκράται ἀρχίζει τὸ μεγάλο φιλανθρωπικὸ καὶ ἔθνικὸ τους ἔργο. Καὶ πρῶτα ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ τελευταῖος υἱὸς τοῦ γέρο - Ντάντη. Παρ' ὅ,τι εἶχε περάσει τὴν ἡλικία ποὺ συνήθως οἱ ἄνθρωποι ἐπιδίδονται στὴ μόρφωσι, αὐτὸς σπούδαξε. Ἄκουσε τότε γιὰ τὸ ἔθνικὸ κίνημα, γιὰ τὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία, τῆς ὁποίας ἔγινε ταπεινὸ μέλος, γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, τὸν πρίγκηπα, καὶ τότε ὁ πῦρ μεγάλος ἐνθουσιασμός, ποὺ πιάνει τοὺς ἀνθρώπους τὸν κυρίευσε. Ἀπ' τοὺς πρῶτους ἔτρεξε νὰ καταταχθῆ κάτω ἀπ' τὴ σημαία τοῦ Ὑψηλάντου, ὡς Ἱερολοχίτης μαζὺ μὲ τὸν μεγαλύτερό του ἀδελφὸ Πασχάλη. Πολέμησαν μὲ λύσσα κατὰ τῶν Τούρκων στὸ Δραγατσάνι καὶ στὸ Σκουλένι. Σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἔπεσε, μαχόμενος, ὁ Πασχάλης. Σήμερα ὑπάρχουν στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν ἡ φωτογραφία τοῦ Κωνσταντῖνου (μεταγενεστέρα βέβαια) μὲ τὴν μαυροχρῶμη

Ὁ χιτῶν, ἡ μάχαιρα καὶ τὰ πιστόλια τοῦ Κ. Ξενοκράτους.

στολή τοῦ Ἱερολοχίτου, ἡ μάχαιρά του, μὲ τὴν λευκὴ κοκκάλινη λαβὴ καὶ τὴν βελουδένια θήκη της, τὰ δύο του πιστόλια (τσακμακλίδικα) μὲ τὴν χρυσεῖ σκανδάλη καὶ λαβή, καθὼς καὶ ἡ σφραγὶς του. (Ἐσφαλισμένως ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει τὸν Κωνσταντῖνον ὡς πεσόντα, ἐνῶ αὐτὸς ἀπέθανε πολὺ ἀργότερον τὸ 1876). Αὐτὰ εἶναι τὰ μόνον θνητικὰ τοῦ ἥρωος — εδερφέτου Κωνσταντῖνου Ξενοκράτους δοσμένα ἀπὸ τὴν ἀπόγονο ἐξ ἀδελφῆς Φωτεινῆς Ξενοκράτους — Σαραφίδη. Τὸν Κωνσταντῖνον ἔκλαυσαν πολὺ οἱ ἀδελφοί του, ἀλλὰ δὲν περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ λυπηθοῦν ἀλλὰ φρόντισαν καὶ τὸν ἐμιμήθησαν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθοεργία. Ἀπὸ τὰ πρῶτα τους ἔργα πρέπει νὰ θεωρηθῆ τὸ Νοσοκομεῖον τὸ ὁποῖο ἰδρύθη στὸ Βουκουρέστι μὲ τὸ ὄνομα

«Ξενοκράτειον Νοσοκομείον» (SPITALUL XENOCRAT), ἡ συντήρησις τοῦ ὁποίου ἦτο ἔργον των καὶ ὑφίσταται μέχρι σήμερον. Διηυθύνετο τελευταίως ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ DOCTOR STEFANESCU, μὲ βοηθοὺς τέσσαρας ἄλλους ἱατρούς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἦσαν Ἕλληνες, ὅπως ὁ Πίσκας καὶ ἄλλοι. Μετὰ ἀπὸ τὸ Νοσοκομείον αὐτό, πού ἐγκατεστάθη ἀργότερα εἰς τὸ πολυτελέστατο ἀρχοντικὸν τοῦσ σπίτι (1881) οἱ Ξενοκράται ἐλάμβαναν μιὰ ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου Βιζύης Κυροῦ Κοσμᾶ, ἡ ὁποία τοὺς ἐπληροφόρει ὅτι οἱ συμπατριῶτες τοὺς θὰ ἔκτιζαν ἐκκλησίαν στὴν πατρίδα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου καὶ τοὺς παρεκάλει ὅπως βοηθήσουν τὸ θεοφιλέστατον αὐτὸ ἔργο διὰ χρηματικῆς δωρεᾶς. Ὡς ἀπάντησι στὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου, ὁ Θεόδωρος, Ξενοκράτης, ἀπέστειλε ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἁγιὸν Βιζύης Κοσμᾶν, καθὼς καὶ 15.000 γρόσια διὰ τὸ κτίσιμο τῆς ἐκκλησίας τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα καὶ ὁ ἴδιος ἔφερε. Ἡ ἐπιστολὴ τῆς ὁποίας παραθέτομεν περίληψιν (1) εὗρίσκετο εἰς τὸ Ἀρχεῖον ἢ Κώδικα τῆς Ἱερᾶς

I. «Τῷ Πανιερωτάτῳ καὶ Θεοπροβλήτῳ Μητροπολίτῃ Ἁγίῳ, Βιζύης, Κυρίῳ ἡμῶν Κυρίῳ Κοσμᾶ, τῷ Πανσεβάστῳ ἡμῶν κατὰ πνεῦμα πατρὶ καὶ δεσπότῃ, προσκυνοῦντες τὴν πανίερὸν αὐτῆς δεξιάν πανευλαβῶς κατασπαζόμεθα.

Ἀμφότερα τὰ ἀπὸ τῆς δ' τοῦ ἐνεστώτος ἀποσταλέντα ἡμῖν σεβαστὰ εὐχαιρικὰ της μεθ' ὅσης πλείστης ὑϊκῆς ἡμῶν ὑποκλίσεως κομισάμενοι ὑπερβαλλόντως ἐχάρημεν, ἀξιωθέντες τῶν πατρικῶν αὐτῆς ὀλοψύχων εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν καὶ πλήρεις χαρᾶς ἁμα καὶ ὑϊκῆς εὐγνωμοσύνης, διὰ τε τὴν κατ' εὐκληρίαν ἀπόλαυσιν τῆς ποθητῆς ἡμῶν πατρίδος τοιοῦτου σεβαστοῦ καὶ φιλοκάλου ποιμένου καὶ διὰ τὸν διακαῆ καὶ εὐθερμον ζῆλον αὐτῆς πρὸς τε τὴν ἀνέγερσιν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας καὶ τὴν σύστασιν τῆς σχολῆς καὶ ἀποκατάστασιν, πρὸς φωτισμὸν καὶ ἐκπαίδευσιν τῆς ἐν τῇ φίλῃ ἡμῶν πατρίδι φιλομαθοῦς νεολαίας. Δὲν λείπομεν ν' ἀποδώσωμεν τὰς πρὸς τὴν σεβαστὴν ἡμῶν εὐεργετίδα Πανιερότητα ταπεινὰς ἡμῶν εὐχαριστίας, ἐξαιτούμενοι Θεόθεν ὅπως ὁ τῶν ἀγαθῶν παροχεὺς Κύριος ἐπιδαψιλεύσῃ Αὐτῇ ζωὴν ἐπὶ μήκιστον καὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ σωτηριῶδες πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἀπαρτισμὸν οὐ μόνον αὐτῶν τῶν Θεαρέστων ἔργων, ἀλλὰ καὶ ὅσων ἄλλων ἀμοιρεῖ ἡ φίλη πατρίς ν' ἀπολαύσῃ ἀπὸ ἑνα τοιοῦτον φιλόκαλον καὶ ζηλωτὴν ποιμένα, ὅς ἢ σεβαστῇ ἡμῶν Πανιερότητι. Ἐπομένως ὑπήκοοι οἱ εὐσεβεῖς δοῦλοι της εἰς τὴν πατρικὴν αὐτῆς παραίνεσιν καὶ προτροπὴν καὶ αὐθόρμητως ἄλλως ἐκ πατριωτικοῦ χρέους πρὸς τὸν ἔρανον τῶν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Θεοῦ ναοῦ ἀπαιτουμένων ἐξόδων, δὲν λείπομεν νὰ συνεισφέρωμεν καὶ ἡμεῖς δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια, τὰ ὁποία ἀποστέλλομεν εἰς βάρος τοῦ ἐν Κων)πόλει Κυρίου Ἰωάννου Φάχρη καὶ υἱῶν, μὲ διορία 45 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς σήμερον, καὶ θέλει γίνῃ φροντὶς διὰ νὰ συναχθοῦν ἐν καιρῷ, παρακαλοῦντες νὰ γίνῃ σὺν Θεῷ καὶ δι' εὐχῶν της ἡ ἑναρξίς, μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι κατὰ τὸν θερμὸν καὶ ἐπίμονον αὐτῆς ζῆλον ἔσεται ὅσον οὕτω καὶ τὸ τοῦτου αἴσιον πέρας καὶ ὡς ποθοῦντες καὶ ἡμεῖς νὰ ἴδωμεν τὴν ἐκπεραίωσιν του ὅσον ἐνεστί πρῶτμότερον κατὰ τὸν ἐγκάρδιον πόθον μας». κλπ. κλπ. Θ. ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ»,

Μητροπόλεως Βιζύης — Σαμμακοβίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχε ἀντιγραφῆ παρὰ τοῦ Σ. Λακίδου διὰ νὰ τὴν καταχωρήσῃ εἰς τὸ βιβλίον του. (Ἱστορία Βιζύης καὶ Μηδείας, 1899). Πράγματι, ὕστερα ἀπ' ὀλίγο ἡ ἐκκλησία ἐκτίσθη, δαπάναις τῶν ἐν Σαμμακοβίῳ εὐπόρων, πρωτοστατούντων ὅμως τῶν ἀδελφῶν Ξενοκρατῶν. Μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς τῆς ἀγαθοεργίας ὁ γαμβρὸς ἐπ' ἀνεψιᾷ Κων)νος Κυριαζῆς, τοὺς παρώτρυνε ὅπως ἐνεργετήσουν καὶ τὴν δική του γενέτειρα, τὸ πολὺπαθον Μεσολόγγι. Οἱ Ξενοκράται θαυμάζοντες καὶ σεβόμενοι ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἱεροῦ Μεσολογγίου ἐθεώρησαν ὑποχρέωσι καὶ τιμῇ τῶν ὅπως ἀνεγείρουν Σχολήν. Ἔτσι ἐκτίσθη στὸ Μεσολόγγι τὸ «Ξενοκράτειον Παρθεναγωγεῖον». Τὸ κτίριον ὑφίσταται μέχρι σήμερον, ὅπου στεγάζονται δημοτικά σχολεῖα. Τὰ χρήματα διὰ τὴν ἀνέγερσι καὶ ἴδρυσι τοῦ Παρθεναγωγείου τὰ διεχειρίσθη ὁ Κυριαζῆς, ὡς πληρεξούσιος τῆς συζύγου του Ἑλένης, γενικῆς κληρονόμου τῶν Ξενοκρατῶν. Εἰς αὐτὸν εἶχαν ἀναθέσει τὴν φροντίδα, ἡ διατήρησις δὲ τῆς Σχολῆς ἐγένετο διὰ κληροδοτήματος τῶν Ξενοκρατῶν. Καὶ ἡ ἀγαθοεργία καὶ ἐνεργεσίαι των δὲν ἐσταμάτησαν ἐδῶ. Ἐνίσχυσαν οἰκονομικῶς κάθε πνευματικὴν ἐστία. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κων)πόλεως, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπέρασαν τόσοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ (ἦταν σχεδὸν ἡ Ἀκαδημία του) ἡ Ἀδελφότης Ξηροκρήνης, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, ἦσαν ἐκ τῶν κυρίως ἐνεργητημένων ἀπὸ τοὺς Ξενοκράτας. Κοντὰ σ' αὐτὰ δὲν παρημέλησαν οὐδὲ στιγμή τὴν ἰδιαιτέρα πατρίδα τους, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔστειλαν κάθε τόσο διάφορα ἀφιερῶματα καὶ χρήματα. Ὑπάρχει ἐπίσης ἓνα δωρητήριον ἔγγραφο σταλμένο τὸ 1851 ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Ξενοκράτην, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται ὅτι ἐδωρήθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Σαμμακοβίου ἓνα πολυκάνδηλον καὶ χρυσοκέντητα ἱερὰ ἄμφια.⁽¹⁾ Ἐπίσης ἐβοήθησαν εἰς τὴν κτίσιν τῶν κατωτέρων (δημοτικῶν) Σχολείων Σαμμακοβίου. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν τους ἡλικίαν ἐστερήθησαν μορφώσεως ἔστρεψαν ὀλόκληρον τὴν φιλανθρωπικὴν δραστηριότητά τους, εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ ἐνίσχυσιν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν. Ἡ δραῖσις τους αὐτῇ ἐπέδρασε πάρα πολὺ εἰς τοὺς συμπατριῶτες τους, οἱ ὁποῖοι ἐκαυχόνταν γιὰ

1. Τὸ ἔγγραφο, ἐπὶ μεμβράνης, διετηρεῖτο μέχρι τὸν ἐκτοπισμὸν εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Σαμμακοβίου ἔχει δὲ ἐν περιλήψει ὡς ἐξῆς:

«Ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας Ξενοκρατικὴ οἰκογένεια χάριν τῆς πρὸς τὰ Θεῖα εὐλαθείας κινουμένη ἀφιεροῖ τῇ ἐν Σαμμακοβίῳ τῆς Θράκης ἱερᾷ Ἀνατολικῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ τιμωμένη τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, ἐν ἀργυροῦν κεχρυσωμένο ἐπτάφωτον κανδήλιον, ζυγίζον ὀκάδας ὀκτώμισι, τὸ ὁποῖον θέλει κρεμασθῆ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θάλου τῆς ἐκκλησίας καὶ θέλει καίει ἀκοίμητον, ἀπτόμενον ἐν μὲν ταῖς Κυριακαῖς καὶ λοιπαῖς ἑσπέραις ἅπαντα τὰ ἐπτὰ κανδύλια, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ἡμέραις ἀπάσαις τὸ ἐν μέσῳ μόνον πρὸς θυσίαν

τούς Ξενοκράτας, καθὼς καὶ στὸν ἑλληνισμό τῶν γύρω χωριῶν. Ὅλοι συμφωνοῦσαν καὶ συμβοηθοῦσαν γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ θαυμασίου σχεδίου τῶν Ξενοκρατῶν νὰ ἰδρῦσουν εἰς τὸ Σαμμάκοβο ἀνώτερα σχολεῖα ἐκτὸς τῶν κατωτέρων, ὥστε νὰ καταστῇ ὁ πνευματικὸς φάρος ὅλων τῶν εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας βυθισμένων, λόγῳ ἑλλείψεως ἀνωτέρων σχολείων, νὰ γίνῃ ἡ πατρίδα τους κέντρον ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Ὅμως μερικοὶ τοπικοὶ ἄρχοντες ἔφεραν πολλὰς δυσκολίας καὶ ἐμπόδια σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο. Ἐφοβοῦντο τὴν ἐκπαιδεύειν καὶ δὲν τὴν ἤθελαν, γιὰτὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιβάλλωνται πλέον σ' ἀνθρώπους ποὺ θὰ εἶχαν μορφωθῆ πάρα πάνω ἀπ' αὐτούς. Ἐξ ἄλλου ὑπῆρχε κι' ὁ φθόνος, τὸ μεγαλύτερον κακὸ ποὺ ἐμποδίζει τὴν πρόοδο. «Δὲ γηθέλασι νὰ φαίν'ται ἄλλοι, μόνο αὐτοὶ γηθέλασι νὰ φαίν'ται», ὅπως ἔλεγε ἓνας παλιὸς Σαμμακοβίτης. Παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια οἱ Ξενοκράται ἐπροχώρησαν εἰς τὸ ἔργον τους. Ἡ μεγίστη ἐπιθυμία τους ἦτο νὰ φτιάξουν στὸ Σαμμάκοβο καὶ Γυμνάσιον. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ κατεσκευάσθη μὰ πολὺ ἀργότερα, ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ κακοῦ χαρακτῆρος τῶν προυχόντων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὑπάρχουν πολλὰς πληροφορίες, ὅχι ἀπολύτως θετικὰς, ὅτι ἔκαμαν πάρα πολλὰς δωρεὰς σὲ σχολεῖα καὶ ἐκκλησίαις σ' ἄλλα χωριὰ τῆς Θράκης. Ἡ ἀλήθεια πάντως εἶναι ὅτι ἔδιναν συνεχῶς χρήματα παντοῦ, φτάνει νὰ ὑπῆρχε ἀνάγκη. Ἡ παρουσία τους, ἡ ὁποία αὐξήθηκε καταπληκτικὰ, ἔπαυσε νὰ εἶναι δική τους, κατέστη ἐθνική, κι' αὐτοί, οἱ κάτοχοι, ἦσαν ἀπλῶς καὶ μόνον, οἱ διαχειρισταί. Ἐκεῖνο ποὺ εἶχαν διανοηθῆ οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι εὔρε τὴν πραγματοποίησιν του στοὺς Ξενοκράτας. Ἐδίδαν ἀφειδῶς καὶ ἀνεξελέγκτως παντοῦ, καί, πρὸ παντός, στὴν προσφιλεῖ Πατρίδα τους, τὸ Σαμμάκοβο. Κι' ἔξαφνα, ὅσον ἀφορᾷ τὸ τελευταῖον, ἔπαυσαν νὰ δίδουν. Γιατί; Γιὰ ποῖόν λόγον; Ἀργότερα οἱ Σαμμακοβίτες κατάλαβαν τὴν αἰτία, ποὺ ἦταν δικὸν τους λάθος. Ἐκεῖ περὶ τὸ 1870 εἶχαν ἀποστείλει ἓνα χρηματικὸν ποσό, ἀρκετὰ μεγάλο, στὴ Δημογεροντία μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως ἀνεγείρουν μικρὸν παρεκκλήσιον στὸν τάφον τῶν γονέων των, στὰ κάτω Νεκροταφεῖα. Τὸ ποσὸν ὅμως αὐτό, δὲν χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸ σκοπὸν ποὺ ἀπεστάλη, παρὰ διανεμήθη μεταξὺ τῶν ἀρχόντων γιὰ ἄλλες ἀνάγκας. Περιέφραξαν μόνον τὸν τάφον μ' ἓνα εὐτελὲς σανίδωμα. Μὰ τὸ σπουδαιότερον ἦταν ὅτι δὲν ἀπάντησαν κἄν πρὸς τοὺς Ξενοκράτας. Περίμεναν μόνον νὰ στείλουν κι' ἄλλα χρήματα, συνηθισμένοι ἀπὸ τὴν ἀγαθοεργίαν τους. Ἡ σιωπὴ αὕτη τῶν Τσορμπατζήδων ἔκανε ν' ἀνησυχῆσουν οἱ ἀδελφοὶ Ξενοκράται, καὶ πρὶν ἐμβάσουν ἄλλα

τοῦ ἐν Τριάδι ὑμνουμένου Θεοῦ, πρὸς χάριν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ τῆς πρεσβείας τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου. Ἔσεται δὲ εἰς μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν τεθνεώτων γονέων καὶ συγγενῶν καὶ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ὑγείας καὶ εὐημερίας τῶν ζώντων». κλπ. κλπ.

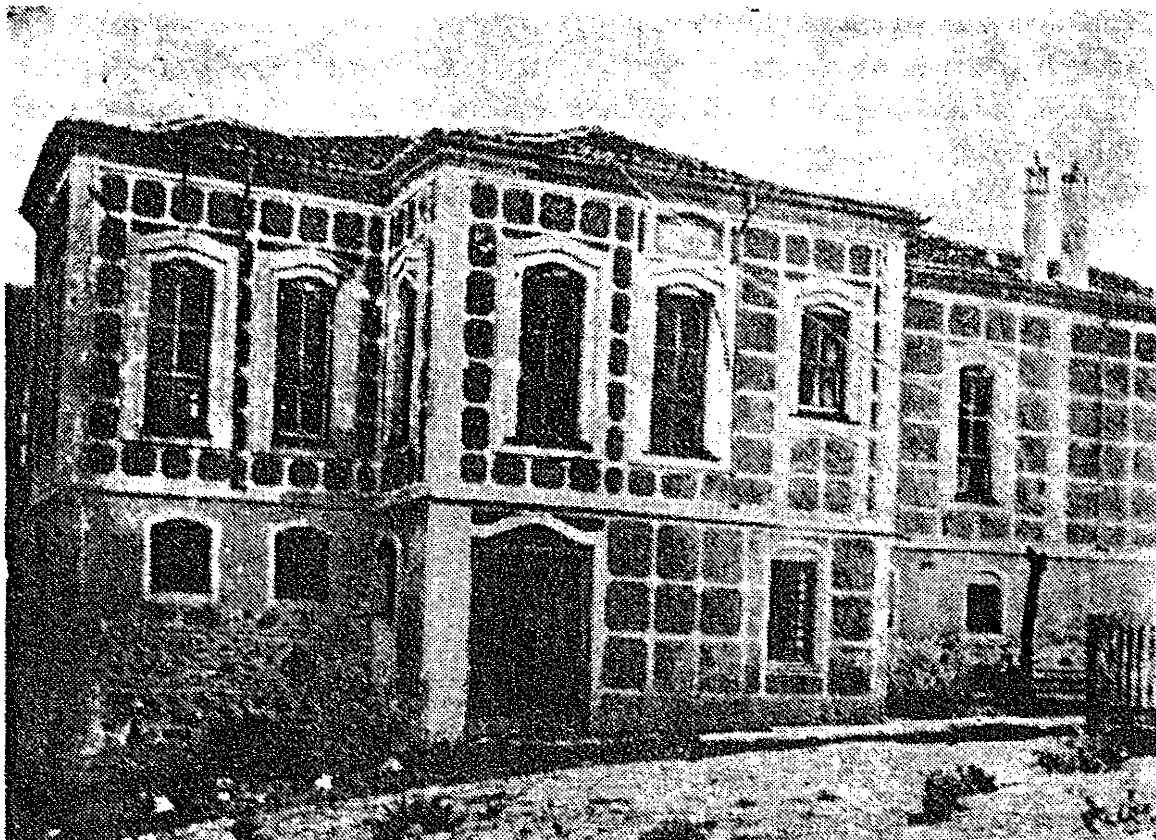
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ.

χρήματα, ἔστειλαν ἓνα ἔμπιστό τους, στὸ Σαμμάκοβο, ὁ ὁποῖος παρουσιάσθηκε ὡς ζωέμπορος καὶ συνέλεξε πληροφορίας. "Ὅταν ἐπέστρεψε στὸ Βουκουρέστι τοὺς πληροφορήσε σὲ ποιὰ ἐπαίσχυντο κατάστασι βρισκόταν ὁ τάφος τῶν γονέων τους, καθὼς καὶ πῶς κατηναλώθησαν τὰ χρήματα. Οἱ εὐεργέται ἐθύμωσαν πολὺ καὶ ἔπαυσαν νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ Σαμμάκοβο καὶ πῶς νὰ στέλλουν βοήθεια. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Σαμμακοβίτες περίμεναν κι' ἄλλα χρήματα. Ἀφοῦ πέρασε κάμποσος καιρὸς, συνήλθαν οἱ προύχοντες σὲ συνεδρίασι καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀποστείλουν δύο ἄτομα στὸ Βουκουρέστι, νὰ δοῦνε τοὺς πατριῶτες καὶ νὰ μάθουν τὴν αἰτία ποὺ σταμάτησε ἡ συνδρομὴ. Ἀπέστειλαν λοιπὸν τὸν Γεώργιον Πολυζῶη καὶ τὸν Ἀνδρέα Μπέλτσο. Οἱ Ξενοκράται πληροφορηθέντες τὴν ἄφιξι τῶν συμπατριωτῶν, ἔδωσαν ἐντολὴ νὰ τοὺς διώξουν ἀμέσως, ὅταν θὰ παρουσιάζοντο. Πράγματι αὐτὸ συνέβη καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. "Ὅταν πληροφορήθησαν οἱ τσορμπατζήδες τὸ σιμβάν, κατάλαβαν τὴν αἰτία καὶ τὸ σφάλμα τους. Ἐπρεπε νὰ τὸ διορθώσουν καὶ νὰ ζητήσουν συγγνώμην. Μὰ πῶς νὰ πλησιάσουν τοὺς Ξενοκράτας; Κάποτε παρουσιάσθηκε ἡ εὐκαιρία. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1872 ἐδιάβασαν στὶς ἐφημερίδες τῆς Κων)πόλεως ὅτι ὁ Κων)τῖνος Ξενοκράτης (οἱ ἄλλοι δύο ἀδελφοὶ εἶχαν ἀποθάνῃ) ὡς πολιτικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Ρουμάνου Ἡγεμόνος, θὰ ἐρχόταν στὴν Κων)πολι διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ, τὸν Σουλτάνον. "Ὅταν ἔμαθαν οἱ παρεπιδημοῦντες ἐκεῖ Σαμμακοβίτες τὴν ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς του, σκέφτηκαν ὅτι ἦταν εὐκαιρία νὰ τὸν πλησιάσουν. Συγκεντρώθηκαν στὸ σπίτι τοῦ Εὐάγγ. Κωνσταντινίδου καὶ ἐκεῖ συνεσκέφθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν τὴν γνώμην τοῦ συμπατριώτου των Κ. Κύρκου, ὁ ὁποῖος ἔμενε στὸ Φανάρι. Αὐτὸς γνωρίζων τὰ καθέκαστα, τοὺς συνεβούλευσε νὰ παρενρευθῶν τρεῖς Σαμμακοβίτες, ἐνδεδυμένοι μὲ μαῦρα, κατὰ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Κ. Ξενοκράτη ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα τοῦ Γαλατᾶ. Συνεφώνησαν καὶ διάλεξαν ἐκείνους ποὺ θ' ἀντιπροσώπευαν τὸ μετανιωμένο Σαμμάκοβο, ἦσαν δὲ ὁ Θεμ. Μουριάδης, ὁ Εὐάγγ. Κωνσταντινίδης καὶ ἕνας Καθηγητὴς συμπατριώτης των. "Ὅπως συμφώνησαν, ἔτσι κι' ἔκαμαν. Τὴν προσδιωρισμένη ὥρα ποὺ θ' ἀνεχώρη ὁ Κωνστ. Ξενοκράτης πῆραν θέσι κι' οἱ τέσσερις στὸν προβλήτα μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Κύρκο. Μαυροφορεμένοι σὰν κοράκια, ἀσκεπεῖς καὶ σκυφτοὶ περίμεναν τὴν ἄφιξι τῆς κυβερνητικῆς ἀτμακάτου ποὺ θὰ παρελάμβανε τὸν Ξενοκράτη. Μόλις δὲ ἔφθασε καὶ ἡ Αὐτοκρατορικὴ ἄμαξα, ποὺ ἔφερε τὸν ὑψηλὸ ξένο καὶ κατὰ τὴν στιγμή ποὺ αὐτὸς ἀπεβιβάζετο ὁ Κύρκος, ἀφαιρέσας τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς του, προσεφώνησε αὐτὸν λακωνικώτατα: «Ἡ πατρίς σου, Εὐεργέτα, σοῦ εὐχεται καλὸ κατευόδιο». Ὁ μεγαλόψυχος ἄνδρας ξαφνιαστικῶς, δὲν τὸ περίμενε αὐτό. Κοίταξε γύρω καὶ εἶδε τοὺς ἄλλους τρεῖς, σκυφτούς, μετανιωμένους καὶ ἡ ψυχὴ του γέμισε συγγνώμη καὶ συμπόνοια. Γύρισε στὸν Κύρκο καὶ ρώτησε: — «Κάτι θέλετε;» — «Πάσχομεν ἀπὸ φῶτα!» ἦταν ἡ ἀπάντησις.

Αὐτὸ ὅμως ἦτο ἀρκετὸ γιὰ κείνον. Ἀμέσως πῆρε τὴν ἀπόφασί του καὶ εἶπε στὸν Κύρκο, ὅτι διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου του θ' ἀναγγεῖλῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐμελλε νὰ κάμῃ γιὰ τὸ Σαμμάκοβο. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν ὑπόσχεσί του ἔστειλε ἓνα Ἀρχιτέκτονα πρὸς καταμέτρησιν τοῦ χώρου τῆς πατρικῆς του οἰκίας συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ χώρου τῶν οἰκιῶν τοῦ Δ. Βρουζέλη, Γεωργίου Τσαλίδου καὶ Δούκα Γιαννοῦλη, γιὰ τὴν ἀνέγερσι ἀνωτέρου Ἐκπαιδευτηρίου. Κατέστησε δὲ ἀντιπρόσωπο καὶ πληρεξούσιό του στὴν Κων)πολιν τὸν Εὐάγγελο Κωνσταντινίδη. Μόλις ὅμως ἔγιναν οἱ καταμετρήσεις καὶ ἐξεπονήθη τὸ σχέδι τοῦ κτιρίου, ὁ ἀείμνηστος ἄνδρας ἀπεβίωσεν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1876. Ὁ θάνατος συνέβη εἰς τὸ Βουκουρέστι, ὅμως ἡ θλίψις ἐκ τοῦ θανάτου, ξαπλώθηκε παντοῦ. Τὸ Σαμμάκοβο, ἔκλαυσε τὸ χάσιμο τοῦ παιδιοῦ του καὶ ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία Κων)πόλεως στὸ θάνατο τοῦ μεγαθύμου ἀνδρὸς ἐτέλεσέ μνημόσυνον στίς 12 Δεκεμβρίου 1876 μέσα εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναόν, συλλειτουργοῦντων μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ ἑπτὰ Μητροπολιτῶν. Κατὰ τὸ μνημόσυνον ὁ κατόπιν Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἀείμνηστος Φώτιος ἐξεφώνησε περίφημον ἐπιμνημόσυνον λόγον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξήρουντο αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ χάριτες τοῦ ἀποδημήσαντος, τὸν ὁποῖον παραθέτομεν ἐν περιλήψει⁽¹⁾. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Ξενοκράτους, χάνεται ἡ πρώτη καὶ σπουδαία γενεὰ τῶν Ξενοκρατῶν. Πρῶτος

1. «Πίστις εἰς Θεόν, ἔρως τῆς πατρίδος καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ὡς ἀκτινοβολοῦσαι ἐστίαί, ἐκπέμπουσαι πολλὴν τὴν λαμπρότητα χριστιανικῶν ἀρετῶν, ἐλκύουσι τὴν προσοχὴν μου, προτιθεμένου νὰ πλέξω τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Κωνσταντίνου Ξενοκράτους, ὑπὲρ οὗ σήμερον ἡ ὑμετέρα Παναγιότης μετὰ τῆς περὶ Αὐτὴν ἀγιωτάτης καὶ ἱεράς Συνόδου αὐτοκλήτως ἐκτελεῖ πατριαρχικὸν μνημόσυνον. Ἀλλά, ἐὰν ρήτορες δεινοὶ καὶ τῆς τέχνης εὐρέται καλούμενοι ποτὲ παρὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πόλεως, ἵνα δηλώσωσι, λόγῳ, τὴν ἀρετὴν τῶν πεσόντων ὑπὲρ πατρίδος ἐν τῷ πολέμῳ μιὰν μόνην ἔχοντες νὰ ἐξιμνήσωμεν ἀρετὴν, τὴν φιλοπατρίαν, εὕρισκον τὸν πάντα χρόνον ἀνεπαρκῆ πρὸς τούτον τὸν σκοπὸν, τί ἠδύνατο νὰ καταρθῶσῃ ταπεινὸς ἱεροκῆρυξ μολις πρὸ δύο ἡμερῶν κληθεὶς νὰ ἐξιμνήσῃ οὐχὶ φιλοπατρίαν ξηράν, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλὰ καὶ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν ἀφωσιωμένην καὶ συμπάθειαν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἰλαρὰν καὶ ἀνυπόκριτον; Τί ἠδύνατο δὲ νὰ εἴπῃ, ἐὰν καὶ περισσότερος ἐνυπῆρχε χρόνος καὶ ἐνιαυτὸς ὀλόκληρος, ἀφοῦ τὸ ἀδαμάντινον σύμπλεγμα πίστεως καὶ φιλοπατρίας καὶ κοινῆς ἀγάπης συνῆλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ μόνον πρόσωπον, καὶ ἐκάστη τούτων συμφιλοτιμεῖται καὶ σπουδάζει νὰ φανῇ τῆς ἄλλης ὑπερέχουσα καὶ κυριωτέρα; Καὶ λοιπὸν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ κλείσωμεν τὸ στόμα; Πλοῦτος ἀγαθῶν καὶ εὐεργεσιῶν θὰ ἐπιβάλλωσι σιωπὴν, διότι ὁ λόγος ἐν δύναται νὰ παραστήσῃ ἀκριβῶς τὰς ἀρετὰς τοῦ μεταστάντος; Καὶ ὑπάρχει μεγαλύτερος ἔπαινος ποῦ νὰ νικᾷ τῶν καταρθωμάτων τὸ μέγεθος, τὴν δυνάμιν τοῦ λόγου; Μακρὰν λοιπὸν τοῦ νὰ προξενήσῃ εἰς ἐμὲ δειλίαν ἢ δυσχέρεια τῆς ἐπιχειρήσεως, ἔτι μᾶλλον μὲ παρορμᾷ εἰς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ προ-

ἔξέλιπε φονευθεὶς ὁ Πασχάλης, κατόπιν ἀπέθανε στὸ Βουκουρέστι, στὸ κτῆμα PASSERE, ὁ Θεόδωρος, κατ' ἄλλους, ὁ Πασχάλης ἐπέζησε καὶ ἐνυμφεύθη καὶ τὰ ἴχνη του χάνονται, τουλάχιστον ἀπὸ τὴν φιλανθρωπικὴ δρᾶσι) ἡ Εἰρήνη ἀπέθανε ἐνωρὶς ἀφήσασα ὡς κληρονόμον τὴν θηγατέρα της

Τὸ ἀρρεναγωγεῖον καὶ παρθεναγωγεῖον Σαμμακοβίου, δωρεὰ Ξενοκρατῶν.

Ἑλένη, ἡ ὁποία κληρονόμησε καὶ τοὺς ἄλλους δύο ἀδελφοὺς Ξενοκράτας, καὶ τέλος ἀπέθανε ὁ Κωνσταντῖνος (1876) ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ πλέον μορφωμένος καὶ ὁ περισσότερον δράσας φιλανθρωπικῶς, ἔχων ὅμως καὶ τὴν συγκατάθεσι καὶ σύμπνοια τῶν ἀδελφῶν του. Ὁ Κωνσταντῖνος ἄφησε διαθήκη διὰ τῆς ὁποίας καθίστα γενικὸ κληρονόμο καὶ ἐκτελεστὴ τῆς διαθήκης του τὴν ἀνεψιὰ του Ἑλένη Ξενοκράτους — Κυριαζῆ. Ἡ Ἑλένη λοιπόν, ἐκτελῶντας τὴν διαθήκη, ἔκτισε τὸ σχολεῖον τοῦ Σαμμακοβίου τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς

κειμένου ἐπιταφίου, καθ' ὅσον τοσοῦτον μεγαλείτερος ἀποβαίνει ὁ ἔπαινος, ὅσον περισσότερον ὑπολείπεται τῆς πραγματικῆς ἀξίας τοῦ ἐπαινουμένου. Πίστις εἰς Θεόν. Οὐδὲν σοφώτερον καὶ οὐδὲν γλυκύτερον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀπὸ ζῶσαν εἰς Θεὸν πίστιν, διότι ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις ἡ πίστις αὕτη γίνεται πρόξενος μεγάλων εὐεργεσιῶν, εἰς δὲ τὰς δυστυχίας ἀνιψοὶ τὸ φρόνημα καὶ στρέφει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ὀπαδῶν της εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς παγκοσμίου σωτηρίας, ὅστις τελειωθείς διὰ παθημάτων,

προσώπως του ἔφερε χρονολογία 1884, ἔτος πού ἐτελείωσε τὸ κτίριον. Ὁνοιάσθη δὲ πρὸς τιμὴν τῆς Ἑλένης Κυριαζῆ, «Ἑλένειον». Ἐπίσης ὁ Κων-
 Ξενοκράτης ἔκαμε μεγάλη χρηματικὴ κατάθεσι γιὰ τὴν πατρίδα τους, στήν
 «Ζιράτ Μπάγκασι» (Γεωργικὴ Τράπεζα) τῆς Τουρκίας. Ἀπὸ τοὺς τόκους
 τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ, πού ἔφθαναν τὰ ἑκατὸν (100) χρυσᾶ εἰκοσόφραγκα τὸ
 χρόνο καὶ τὰ ὁποῖα ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὸν πληρεξούσιον Εὐάγγ. Κωνσταντι-
 νίδη, ἐξησφαλίζετο — μαζὶ καὶ με ἄλλους πόρους τῆς Κοινότητος — ἡ συν-
 τήρησις τῶν σχολείων καὶ ἡ πληρωμὴ τριῶν διδασκάλων, τεσσάρων ἱερέων,
 δύο ψαλτάδων, κανδηλανάπτου καὶ παιδονόμου. Ἡ πατρίδα μ' εὐγνωμοσύνη
 ὠνόμασε τοὺς Ξενοκράτας Μεγάλους Εὐεργέτας ψηφίσασα, ὅπως κάθε Κυ-
 ριακὴ τῶν Μυροφόρων (δευτέρα Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα) τελεῖται ἐτίσιον
 Ἀρχιερατικὸ μνημόσυνο ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν κεκοιμημένων
 ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ξενοκρατῶν καὶ ὑπὲρ εὐημερίας τῶν ζώντων. Τὸν Μάρτιον
 τοῦ 1898 ἀπέθνησκε καὶ ἡ Ἑλένη. Ἄφησε δὲ κληρονόμον τῆς καὶ συντη-
 ρητῆ τῆς σχολῆς τοῦ Σαμμακοβίου τὴν Κλεοπάτρα Ξενοκράτους — Κυρια-
 ζῆ. Αὐτὴ πάλι ἔκαμε πληρεξούσιον τὴν ἀδελφὴν τῆς Νίνα, σύζυγον τοῦ Φώτη
 Χάϊτα. Ἐν κατακλειδί λεγόμεν ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουν καταθέσεις
 τῶν Ξενοκρατῶν διὰ τὴν πατρίδα τους εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλά-
 δος. Ἐπάρχει μάλιστα ὁ ἕξῃς ὄρος: Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ Σαμμακό-
 βιον, πέση καὶ πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα διετίθεν-
 το γιὰ τὴν συντήρησι τῶν σχολείων νὰ δίδωνται εἰς τὴν Σύγκλητον τοῦ Πα-
 νεπιστημίου Ἀθηνῶν διὰ τὴν ὑποτροφίαν δύο νέων ἐκ τῆς ἐπαρχίας Βιζύης.
 Ἡ ἀνανέωσι αὐτῆ, λέγουν, ἔγινε κατὰ τὸ 1919 — 1920 (ἔτος ἀπελευθε-
 ρώσεως τῆς Ἀνατολ. Θράκης).

Τοσαῦτα ἐποίησαν οἱ Μεγάλοι Εὐεργέται Ξενοκράται διὰ τὴν Πατρίδα

ἐγένετο τὸ αἰώνιον πρότυπον ἄκρας ὑποταγῆς καὶ πεποιθήσεως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Ὑ-
 ψίστου. Τὴν ἀναντίρρητον ταύτην ἀλήθειαν κηρύσσει μὲν γενικῶς ἡ ἱστορία τοῦ Χρι-
 στιανισμοῦ, ἀποδεικνύει δὲ εἰδικώτερον ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου γένους. Τὸ ἔθνος ἡ-
 μῶν μόλις διέσωσε τὸ σκάφος τῆς ὑπάρξεώς του ἀπὸ τρομερὸν καινάγιον, εἰ καὶ ἔλον
 τὸ πολύτιμον φορτίον ἐλευθερίας καὶ δόξης ἔρριπεν εἰς τὴν ἀγρίαν θάλασσαν τῶν πε-
 ριστάσεων, διετήρησεν ὁμως ὡς πυξίδα ἀσφαλείας τὴν πίστιν ἱερὰν παρακαταθήκην,
 ἡ πίστις ἐφώτιζεν αὐτὸ εἰς τὸ σκοτὸς τῆς ἀμαθείας, ἡ πίστις παρεμύθει αὐτὸ εἰς τὰς
 συμφορὰς ἡ πίστις ἀπομάσσουσα τὰ δάκρυά του τῷ ἐνέπνεε καρτερίαν καὶ φρόνησιν,
 ἡ πίστις παρήγαγε τὰ ἔθνικὰ ἐκεῖνα προπύργια, τοὺς μεγάλους ἡμῶν πατέρας, οἵτι-
 νες ἐκρέμασαν μὲν τὰ ὄργανά των εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὀρμητικοῦ ποταμοῦ τῆς καταστρο-
 φῆς, οὐδέποτε ὁμως οὐδαμοῦ ἔπαισαν ψάλλοντες τὰς ὕδας τοῦ Κυρίου ἐπὶ γῆς οὐχὶ
 ἀλλοτρίας, ἀλλοτριωθείσης ὁμως κατὰ τὰς ἀνερμηνεύτους βουλὰς τῆς προνοίας τοῦ
 Θεοῦ. Τοσοῦτων μεγάλων προγόνων ἀπόγονος, τοιοῦτων πατέρων υἱὸς ὁ Θεόδωρος
 Ξενοκράτης δὲν ἐμελλεν ἢ ν' ἀκολουθήσῃ πιστῶς τὰ ἴχνη τῶν γεννητόρων του. κλπ.

τους, τὸ Σαμμάκοβο καὶ διὰ τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος. Ἡ μνήμη τους θέλει μένει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΜΜΑΚΟΒΟ

Ὅλοι οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες, οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰ γράμματα, γνωρίζουν πὺς ὁ Γεώργ. Βιζυηνὸς ὑπῆρξε γέννημα τῆς Θράκης καὶ πὺς πέθανε

Γεώργιος Βιζυηνός.

στοὺς Δρομοκαίτειον φρενοκομείον. Πολλοὶ καταπιάστηκαν καὶ τότε καὶ μεταγενεστέρως νὰ βροῦν τὴν αἰτία ποὺ ἔκαμε τὸ Βιζυηνὸ τρελλό, αὐτὸν ποὺ ἡ διαύγεια τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ὀξύνοια ἦταν τὰ οἰκόσημά του, μέχρις ὅτου τ' ἀστροπελέκι τῆς παρανοίας καὶ τῆς σχιζοφρενείας τὸν κτύπησε τόσο ἄσχημα. Πολλὰ εἰπώθησαν καὶ λέγονται ἐπάνω σ' αὐτό: πὺς ἀγάπησε μιὰ δεκατετράχρονη μικροῦλα καὶ δὲν μπόρεσε νὰ τὴν παντρευθῆ, πὺς γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα πολλοὶ τὸν κατέτρεξαν καὶ πῶς πολὺ οἱ φίλοι του, πὺς ἦταν νὰ γίνῃ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ παρηγωγίσθη γιὰ χάρη ἄλλου καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα, ποὺ τὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων γέννησε. Ὅμως τὸ πῶς σωστὸ ἦταν καὶ εἶναι θαρρῶ πὺς τὸ Σαμμάκοβο καὶ τὰ μεταλλεῖα του, ὑπῆρξαν ἡ τραγικὴ αἰτία τῆς τρέλλας του, ἡ

μᾶλλον ἢ ἀποτυχία ποὺ ὑπέστη σ' αὐτὴ του τὴν ἐπιχείρησι, ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ φτώχεια ποὺ τὸν περιέζωσε ἀπὸ παντοῦ, ἀφοῦ κατασπατάλησε ὅλη τὴν περιουσία του. Πολλοὶ ἀγνοοῦσαν τούτη τὴν περίπτωσι καὶ μόνο Θραῖκες ἀπεκάλυψαν τὴν ἀληθινὴ αἰτία τῆς πνευματικῆς καταστροφῆς τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ μπόρεσαν νὰ ἐξηγήσουν σαφῶς τοῦτο τὸ κακὸ ποὺ συνέβη στὸν ἄνθρωπο, στὰ γράμματα καὶ στὴν ἐπιστήμη. Ἡ Ἑλλὰς λυπήθη καὶ τίμησε τὸν Βιζυηνό, οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων ἔσκυψαν θλιμμένοι γιὰ τὸ χάσιμο τοῦ πῶς λαγαροῦ μυαλοῦ τῆς ἐποχῆς του, ἡ Θράκη θρήνησε τὸ χαμὸ του, τίμησε τὸν νεκρὸ καὶ τιμήθη ἀπ' αὐτόν. Καὶ τὸ Σαμμάκοβο, ὁ τόπος ποὺ ὑπῆρξε ἡ κυρία αἰτία τῆς καταστροφῆς του, ὀφείλει ν' ἀποτίσῃ φόρο τιμῆς σ' ἐκεῖνον, ποὺ ἀθέλητα τοῦ ἔκαμε τόσο κακὸ. Σὲ τοῦτο τὸ σημεῖο τῆς προσπαθείας

μας γράφομε γιά τῖς πιὸ σημαντικὲς προσωπικότητες ποὺ γεννήθηκαν στὸν τόπο μας καὶ ποὺ μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους καὶ τὴν δρᾶσι τους τίμησαν τὸ Σαμμάκοβο. Μέσα σ' αὐτούς, ἀνήκει καὶ ὁ Γεώργ. Βιζυηνός. Τρεῖς εἶναι οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ὀφείλομε νὰ γράψωμε γιά τὸν μεγάλο διηγηματογράφου καὶ ποιητῆ: πρῶτα ἐπειδὴ ὑπῆρξε Θραῖξ, κι' εἶναι τιμὴ καὶ καύχημα κάθε Θρακιώτη νὰ μιλά γι' αὐτόν. Δεύτερον γεννήθηκε στὴ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας μας, στὴ Βιζύη, ἡ ὁποία ἦτο τόσο πολὺ συνδεδεμένη μὲ τὸ Σαμμάκοβο, ὥστε ὁ Δεσπότης Βιζύης δὲν διέκρινε αὐτὲς τῖς τόσο κοντινὲς κομοπόλεις καὶ τρίτον γιὰτὶ ἐπὶ τέσσερα περίπου χρόνια ὁ Βιζυηνός ἔζησε μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Σαμμακοβίου καὶ τὸν ἔζησαν. Ἐκεῖ σπατάλησε ὅλη τὴν παρουσία του μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ πλουτισμοῦ, ξυπνῶντας ἔτσι καὶ στοὺς Σαμμακοβῖτες τὴν ἐλπίδα νὰ ξαναδοῦν τὰ μεταλλεῖα ζωντανεμένα καὶ τὸν τόπο ξαναγιωμένο ἀπ' τὸ μαράζι τῆς φτώχειας. Ἐκεῖ τὸν χτύπησε ἡ πιὸ μεγάλη ἀτυχία, κι' αὐτό, τὸ Σαμμάκοβο, θυμόταν εὐρισκόμενος μέσα στὰ δίχτυα τῆς κακιᾶς ἀρρώστιας του. Γιά τὸ Βιζυηνό ἔχουν γραφῆ πάρα πολλά, ἀκόμη κι' ἀπ' τὸ μεγάλο Παλαμᾶ, ποὺ ἂν τολμήσωμε καὶ μεῖς λεπτομερῶς νὰ γράψωμε, ἐμεῖς, ποὺ ὁ σκοπός μας εἶναι διαφορετικὸς, κι' εἴμαστε ξένοι ἀπὸ αἰσθητικὰ καὶ κριτικὰ γραψίματα, δὲν πρόκειται κατὰ τίποτε νὰ ὠφελήσωμεν ἀλλὰ καὶ τὸ δικό μας πόνημα θὰ βλάψωμεν, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι ξένο πρὸς αὐτὴν τὴν αἰσθητικοκριτικὴ κατεύθυνσι. Ἐμεῖς θὰ ποῦμε ὅσα γνωρίζομε γιά τὸ Βιζυηνό, ποὺ κανεὶς ἄλλος δὲν τὰ ἔγραψε, γιὰτὶ δὲν τὰ γνώριζε κι' ἂν ἐπαναλάβωμε καὶ μερικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ξαναγράφτηκαν, αὐτὸ θὰ γίνῃ μόνο γιά νὰ ἐξηγήσωμε κάτι ἢ γιά νὰ ἔχωμε κάποια συνοχὴ σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία μας. Τὸ 1849, μιὰ μέρα σημαδιακὴ, γεννήθηκε ἀπ' τὴν κυρὰ — Δεσποινιώ, τὴν γυναῖκα τοῦ «Μιχάλ» ἓνα ἀγοράκι. Τῶβγαλαν Γεώργιο μὰ τὸ φώναζαν Γιωργάκι. Δυστυχῶς γι' αὐτόν καὶ γιά τ' ἄλλα ἀδελφια του πέθανε ὁ πατέρας τους νωρὶς καὶ τ' ἄφησε πεντάρφανα καὶ πεντάφτωχα. Ἡ κυρὰ - Δεσποινιώ, ἴσα - ἴσα ποὺ τᾶβγαζε πέρα γιά τὴν τροφή τους. Ὅσο ἦταν μικρὸς ὁ Γιωργάκης, ἦταν ζωηρὸς καὶ σκάνδαλος, πολλὰς φορές. Πόσες ζημιὲς καὶ πόσα καυγαδάκια μέσα στὸ γύρω μικρόκοσμο δὲν εἶχε κάμει. Μὰ ἦταν τόσο συμπαθητικὸς καὶ τόσο ἔξυπνος ποὺ ὅλοι στὴ Βιζύη τὸν ξέρανε μὲ τ' ὄνομα «τὸ Γιωργάκι τῆς Μιχαλιέσσας». Σὰν μεγάλωνε τὸ Μιχαλόπουλο, μεγάλωναν καὶ οἱ ἀνάγκες καὶ ἔτσι τὸ στείλανε ὀγδόντα χιλιόμετρα μακρὰ, στὴ Κων)πολι «ὡς νεοσύλλεκτον τοῦ ἑσναφίου τῶν ραφτάδων» κοντὰ σ' ἓνα μακρινὸ συγγενή του. Ἐπρεπε νὰ μάθῃ μιὰ τέχνη γιά νὰ ζήσει. Μὰ πῶς νὰ μάθῃ, μὲ τὴ δαχτυλήθρα στὸ δάχτυλο, τὸ τρούπωμα, τὸ ράψιμο, αὐτὸς ποὺ εἶχε πάθος γιά τὰ γράμματα; Ἔτσι λοιπὸν τὴν παράτησε τὴν ραφτικὴ γιά νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ γράψιμο ποιημάτων καὶ ἱστοριῶν. Πάντως τὴν τέχνη τὴν θυμόταν κάποτε καὶ γι' αὐτὴν ὑπάρχουν μερικοὶ θαυμάσιοι στίχοι στὰ κατοπινὰ του ὄρμα ποιήματα:

Ραφτάκι μῆθελε ἄλλοτες ἢ τύχη,
γιατὶ νὰ ντροπιαστῶ καὶ νὰ τ' ἀρνοιῶμαι;
λησιμόνησα τὰ ράμματα, τὴν πήχη,
μὰ τὴν ἰδέα τῆς τέχνης τὴ θυμοῦμαι.

Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ραφτικῆς ἔγινε τῇ προτροπῇ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ποῦ ἦταν συγγενῆς του. Πῆγε λοιπὸν στὴ Λευκωσία, ὁ μικρὸς Γεωργῆς, ὑποταχτικὸς τοῦ Δεσπότη. Ντύθηκε τὸ ράσο, ἔκανε θελήματα καὶ φοιτοῦσε στὸ Σχολαρχεῖο. Μέσα σ' αὐτὲς τὶς δουλειές, τὴν ἄσκησι καὶ τὴν μελέτη, ποῦ τὸν προώριζαν γιὰ παπᾶ, ἔγραφε καὶ ποιήματα, μὲ θέματα χριστιανικά καὶ πατριωτικά. Σὰν ἔβγαλε τὸ Σχολαρχεῖο ἔφυγε ἀπ' τὴ Κύπρο κι' ἦλθε πάλι στὴν Πόλι. Μὲ ἐράνους καὶ μὲ κάποια οἰκονομικὴ ἐνίσχυσι τοῦ Δεσπότη, κατώρθωσε νὰ εἰσαχθῇ στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Παρ' ὄλον ὅτι σπούδαζε Θεολογία, πέταξε τὰ ράσα. Δὲν τὰ ἤθελε καὶ τὸτε στὸν Ἐπίσκοπο Σύρου, Λυκοῦργο. Ἐκεῖ στὴ Σχολὴ γνωρίστηκε στενώτερα μὲ τὸν καθηγητὴ του, τὸν τυφλὸ ποιητὴ Ἡλία Τανταλίδη, Θραῖκα καὶ αὐτόν, ποῦ τὸν ἀγάπησε τόσο πολὺ καὶ τὸν θρήνησε ὁ Βιζυηνὸς σὰν ἔμαθε ἀργότερα τὸν θάνατό του, γιὰ τὸν φέρθηκε τόσο φιλικὰ καὶ τοῦδειξε ὅλα τὰ μυστήρια τῆς τέχνης τοῦ ποιητῆ ποῦ κατεῖχεν ἐκεῖνος μὰ τὸ πῶς σπουδαῖο ποῦ χρωστοῦσε ὁ Βιζυηνὸς στὸ Τανταλίδη ἦταν ἡ ἀναγνώρισις ἐκ μέρους ἐκείνου τῆς ποιητικῆς του ἰδιοφυΐας καὶ ἡ βοήθεια ποῦ τοῦ προσέφερε μὲ τὶς γνωριμίες του. Καὶ γιὰ νὰ μιλήσω πῶς συγκεκριμένα, κάποτε ὁ τυφλὸς ποιητὴς μιλοῦντας μὲ τὸν Ἐθνικὸ Εὐεργέτη Γεώργιο Ζαρίφη, τοῦ εἶπε δείχνοντας τὸν νεαρὸ Γεώργιο: «Νὰ ἔνα παιδὶ ποῦ ἀξίζει νὰ τὸ σπουδάσης: ποιὸς ξεῖρει μιὰ μέρα τί θὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ μικρὸς ποῦ μᾶς ἦλθε φτωχούλης ὁ καῦμένος ἀπὸ ἔνα χωριὸ τῆς Θράκης». Καὶ πράγματι τοῦτος ὁ λόγος ἔπιασε. Ὁ Γεώργιος Ζαρίφης βοήθησε οἰκονομικὰ τὸν Βιζυηνὸ καὶ πρὶν τελειώσῃ τὴ Θεολογία στὴ Χάλκη τὸν ἔστειλε στὴν Ἀθήνα νὰ σπουδάσῃ Φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιον. Τότε ἔγραψε τὸ περίφημον ἐκτενὲς ποίημα «ὁ Κόδρος» ποῦ βραβεύθηκε στὸν ποιητικὸ διαγωνισμὸ τοῦ 1874. Τὸν ἐπόμενον χρόνον ἔφυγε, δαπάναις πάντα τοῦ Ζαρίφη, στὴ Γοτίγγη τῆς Γερμανίας, ὅπου ἐνεγράφη στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου της. Ἐγίνε μαθητὴς τοῦ Λότζε μὲ τὸν ὁποῖον συνεδέθη πάρα πολὺ. Γνωρίστηκε ἐπίσης μὲ τοὺς μεγάλους ἱεροφάντας τῆς Φιλοσοφίας Βούντ καὶ Τσέλλερ, καὶ ἐχαρακτηρίσθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔνα ἐξαιρετο πνεῦμα, μὲ φιλοσοφικὲς τάσεις καὶ μ' ἔνα πλούσιο ταλέντο γιὰ τὴν ποίησι καὶ τὰ γράμματα. Ἀπὸ τὴν Γερμανία ἔστειλε στὰς Ἀθήνας μιὰ συλλογὴ ποιημάτων μὲ τὸ γενικὸν τίτλον «Ἄρες, μάρες, κουκουνάρες», ἡ ὁποία ἀργότερα πῆρε τὸν τίτλον «Βοσπορίδα αὔρα». Αὐτὴ ἡ συλλογὴ βραβεύθηκε στὸ Βουτυναῖο διαγωνισμὸ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴν ἔπαιρναν καὶ ἔδιναν οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους σπουδαιότεροι ἦσαν ἐκεῖνοι ποῦ προεκήρυσσε τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐφερ-

ναν δὲ τὰ ὀνόματα τῶν χορηγητῶν τους, «Βουτσιναῖοι» καὶ «Λασσάνειοι». Μετὰ ἀπ' τὴ Γοτίγγη συνέχισε τὰς φιλοσοφικὰς του σπουδὰς στὴ Λειψία. Τὸ 1878 κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα. Πρὶν ἔλθῃ στὴν Ἀθήνα πέρασε ἀπὸ τὴν Πόλι γιὰ νὰ προσκυνήσῃ τὸν τάφο τοῦ δασκάλου τοῦ Τανταλίδου καὶ ν' ἀνταμώσῃ τὸν εὐεργέτη του. Στοῦ Ζαρίφη βρέθηκε ἀντιμέτωπος μὲ τὴν μοῖρα του. Γνώρισε ἐκεῖ τὸν γραμματέα τοῦ προστάτου τοῦ Νικολάκη Διαμαντόπουλο. Μιὰ μέρα ἐκεῖ πὸ καθόταν τοὺς εἶπε μιὰ ἱστορία: «Ἐκεῖ στὴ Στράντζα, στὸ Σαμμάκοβο, ἂν εἶχαν ποτὲ ἀκουστά, ὑπῆρχαν περίφημα μεταλλεῖα σιδήρου. Ἄνῃχαν στὸ τουρκικὸ κράτος. Μὰ στὸν πόλεμο μὲ τὴ Ρωσσία, τὸ 1877 — 78, μετὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Ρώσων στὴ Θράκη, φεύγοντας οἱ Τούρκοι τὰ κατέστρεψαν. Τώρα μένουν ἀνεκμετάλλευτα. Δὲν μένει παρὰ νὰ ξαναανοίξουν, μιὰ καὶ τέλειωσε ὁ πόλεμος μὰ κάποιος πρέπει νὰ τὰ ἀγοράσῃ. Θὰ κἀνὴ χρυσὲς δουλειὲς γιὰτὶ ὁ τόπος εἶναι πλούσιος σὲ σίδηρο». Καὶ τότε, ὁ Διαμαντόπουλος, ἔσπειρε, στὸ λογισμὸ τοῦ Βιζυηνοῦ τὴν ἰδέα: «Γιὰτὶ δὲν τὰ ἔπαιρναν αὐτοί, ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ κυβέρνησι καὶ νὰ τὰ δουλέψουν γιὰ λογαριασμὸ τους;» Αὐτὸ ἦταν. Ὁ νοῦς κι' ὁ λογισμὸς τοῦ Βιζυηνοῦ γυρνοῦσε στὸ Σαμμάκοβο, στὰ μεταλλεῖα, στὴν ἐπιχείρησι πὸ θὰ τοῦ ἔφερε πολλὰ χρήματα. Ἄρχισε τὶς σχετικὰς ἐνέργειες. Πρῶτα - πρῶτα ἔσπευσε νὰ φύγῃ γιὰ τὴν Λειψία γιὰ νὰ γράψῃ τὴν διατριβὴν του καὶ νὰ πάρῃ τὸ δίπλωμά του. Ἐκεῖ γνωρίστηκε μὲ κάμποσους μεταλλειολόγους μὰ δὲν βρῆκε κανένα πὸν νὰ θέλῃ νὰ ἐνδιαφερθῇ γι' αὐτὰς τὶς δουλειὰς. Πηγαίνει τότε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ βρῆκε ἀρκετοὺς ἀπ' αὐτοὺς καὶ πρὸ πάντων γνωρίστηκε μὲ τὸν σπουδαῖον μηχανικὸν καὶ μεταλλειολόγον, τὸν Ἄγγλο Μπένστον Σίμονς, ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρθηκε πάρα πολὺ. Καὶ τώρα γεννᾶται ἕνα ζήτημα. Πότε πῆγε στὸ Σαμμάκοβο; Τὸ πὸ σωστὸ εἶναι ὅτι πρωτοπῆγε τὸ 1881, ἐκάθησε ὀλόκληρον τὸ καλοκαίρι καὶ μόλις ἔφθασε ὁ χειμῶνας ἔφυγε. Ἐπανέκαμψε πάλι τὸ ἐρχόμενον καλοκαίρι. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις κράτησε τέσσαρα χρόνια ὅπου κατέφθανε μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους τὶς ἡμέρας τοῦ Πάσχα κάθε χρόνον κι' ἔφευγε μὲ τὰ πρῶτα κρῦα τοῦ φθινοπώρου. Ἀρχὰς τοῦ 1881, ἀφοῦ συνεφώνησαν μὲ τὸν Μπένστον γιὰ τὴν κοινὴ ἐκμετάλλευσιν τῶν σιδηρομεταλλείων καὶ ἀφοῦ ἐξευρέθησαν ἀρκετὰ χρήματα ἀπὸ διαφόρους (μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Ἐμμ. Ροῖδης, πὸν χάθηκε ἔτσι ἕνα σημαντικὸ μέρος τῆς περιουσίας του), ἰδρυσαν Ἐταιρεία καὶ ἔφθασαν στὴν Πόλι. Ἦλθαν σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνησι καὶ μέσῳ αὐτῆς μὲ τὸν ἴδιον τὸν Σουλτάνον, ὁ ὁποῖος τοὺς ὑπεσχέθη, ἂν πράγματι ὑπῆρχε σιδηρομετάλλευμα, νὰ τοὺς χορηγήσῃ διὰ συμβάσεως τὴν ἐκμετάλλευσιν ἐπὶ ἑκατὸν ἕνα ἔτη. Μόλις πῆραν τὴν ἔγκρισιν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν γιὰ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Σουλτάνου γιὰ τὴν χορηγήσιν συμβολαίου, ὁ Βιζυηνὸς μὲ τὸν Ἄγγλον Μπένστον, μαζὶ μὲ Τούρκους ἱππεῖς ὡς φρουροὺς καὶ ἕνα σωρὸ χαρτιὰ πὸν θ' ἀνοιγαν κάθε πόρταν πὸν θὰ τολμοῦσε νὰ τοὺς δυσκολέψῃ καὶ μὲ κάμποσα χρήματα ξεκίνησαν

για τὸ Σαμμάκοβο. Ἐνα ὄμορφο ἀνοιξιάντικο ἀπόβραδο τοῦ Μάη 1881 οἱ Σαμμακοβίτες εἶδαν νὰ κατεβαίνουν ἀπ' τὸ δρόμο τῆς Σαρακίνας πέντε ἔνοπλοι σοβαρῆδες (ἱππεῖς) τῆς Τουρκικῆς χωροφυλακῆς καὶ δυὸ «φραγκοφορεμένοι» πολίτες. Σούσουρο ἔγινε ἀμέσως καὶ μαζεύτηκε πολλὸς κόσμος νὰ

Εὐστάθιος Λασκαρίδης.

περιεργαστῆ τοὺς νεοφτασμένους. Κι' οἱ δυὸ ντιμένοι εὐρωπαϊκὰ καὶ «καπελαδοῦρες». Ὁ ἕνας φοροῦσε κάσκα κι' εἶχε πίπα στὸ στόμα, ὁ δὲ ἄλλος φοροῦσε ἕνα ψαθάκι, λίγο ζωμικό. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος εἶχε γενειάδα. Κι' οἱ δυὸ καβαλλοῦσαν δυὸ περίφημα ἄλογα. Σὰν μπῆκαν στὴν ζωμόπολι κατευθύνθησαν στὴν πλατεῖα, στὸ λεγόμενο «κονάκι». Οἱ χωροφύλακες ποὺ τοὺς συνώδευαν ἔμειναν ἐκεῖ, οἱ ἄλλοι δυὸ ὅμως πῆγαν νὰ βροῦν τὸ κεντρικὸ μαφενεῖο καὶ νὰ συναντήσουν τὸ Δήμαρχο καὶ τοὺς προύχοντας. Ἐκεῖ πράγματι τοὺς περιτριγύρισε πλῆθος κόσμου γιὰ νὰ καλωσορίσουν τοὺς ξένους, καὶ νὰ μάθουν «πόθε βαστᾶ ἢ σκούφια τους». Κατέφθασε

κι' ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος ὁ Εὐστάθιος Λασκαρίδης, ἕνας δυναμικὸς ἄνθρωπος, τοὺς χαιρέτισαν ὅλοι μὲ μιὰ θερμὴ χειραψία καὶ τοὺς πρόσφεραν ἕνα πιοτὸ γιὰ τὸ καλωσόρισμα. Ὁ ἕνας μιλοῦσε ἀγγλικά, ὁ κτησκοφρεμένος, ὁ ἄλλος, μὲ τὸ ψαθάκι, γνώριζε περίφημα τὰ ἑλληνικά. Ἐκεῖ εἶπαν μὲ ἐπιφύλαξι, ὅτι ἀντιπροσωπεύουν μιὰ Ἀγγλο - Γαλλο - Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία κι' ἔρχονται νὰ ἀναδημιουργήσουν τὰ καταστραφέντα μεταλλουργεῖα, τὰ ὁποῖα ἀγόρασαν ἀπ' τὸ Σουλτάνο γιὰ 101 χρόνια. Καὶ παρακαλοῦσαν πὼς ἔπρεπε νὰ τοὺς βοηθήσουν στὸ ἔργο ποὺ ἦταν καλὸ γιὰ τὸν τόπο. Ἡ εἶδησις αὐτῆ, ἔπεσε σὰν εὐχάριστη βόμβα μέσα στὸ Σαμμάκοβο κι' ὅλοι σχολίαζαν τὸ γεγονός κι' ἔτρεχαν νὰ δοῦν αὐτοὺς ποὺ θὰ τοὺς ἔβγαζαν ἀπ' τὴν οἰκονομικὴ στενοχώρια. Ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος παρεχώρησε τὸ σπίτι του γιὰ νὰ μένουν καὶ μιὰ μαγείρισσα, τὴν περίφημη Ζλάτω (Χρυσὴ). Στὸ σπίτι τοποθετήθηκε φρουρὰ κατόπιν Κυβερνητικῆς διαταγῆς, καὶ στὴν ἔξοδο, στίς

περιηγήσεις τούς συνώδευαν πάντα δυὸ χωροφύλακες. Πρὶν φθάσουν στὸν τόπο εἶχαν ζητήσει ἕνα σωρὸ πληροφορίες γι' ἀνθρώπους καὶ πράγματα, ἔτσι λοιπὸν τὴν ἄλλη μέρα κι' ὅλας ζήτησαν τὸν Μαργαρίτη Βόϊνο. Ἐτοῦτος μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν ὀτσακιῶν, ἐξακολούθησε μὲ ζῆλο ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν μελέτη τῶν πετρωμάτων καὶ τῶν ὄρυκτῶν τοῦ Σαμμακοβίου. Ἡ σκαπάνη του εἶχε βρῆ πάρα πολλά, πού τὰ δείγματά των τὰ παρέδιδε στὸ Γιώργου Βουτσόπουλο γιὰ νὰ τοῦ γράφῃ τὶς σημειώσεις. Ὁ Μαργαρίτης Βόϊνος δὲν ἤξευρε γράμματα κι' αὐτὸ ἦταν τὸ παράπονό του, μὰ ὑπῆρξε σπουδαῖος στὴν ἀνακάλυψι τῶν μετάλλων. Τὰ ἔβαζε σὲ χάρτινη σακκούλα, κι' ἀπάνω ἔγραφε μιὰ καρτελίτσα γιὰ ἐκεῖνο πὸ ἐνδιέφερε κάθε κομμάτι. Ἐνα ἔγραφε ἐπάνω. «Εὐρέθη στὸ Γλαμπυρόρουακὸ στὴ δεξιὰ χαράδρα, ἀπόστασις 1.000 μέτρα», ἄλλο. «Εὐρέθη στοῦ Τσινάνη τὸ ρυάκι, ἀπόστασις 600 μέτρα» κι' ἄλλο πάλι «Εὐρέθη στῆς Κατουδιᾶς τὸ λακκί, πλάγι στὸ κουρί, ἀπόστασις 200 — 300 μέτρα». Οἱ συγχωριανοὶ τοῦ Μαργαρίτη τὸν κοροΐδευαν καὶ τὸν εἰρωνεύονταν. «Αὐτά, παπποῦ Μαργαρίτη, τὰ μεροκάματα πὸ κοπιάζεις ποῖος θὰ σὲ τὰ πληρώσῃ;» Κι' ἐκεῖνος μὲ σταθερότητα ἀπαντοῦσε: «Ἐννοιασας καὶ θὰ βρεθῆ κάποιος πὸ ὄχι μόνο θὰ μὲ πληρώσῃ, ἀλλὰ καὶ θὰ μὲ ἐπαινέσῃ». Καὶ νὰ τώρα πὸ οἱ ἀνθρώποι τῆς νέας Ἐταιρείας, μόλις ἀφίχθησαν, ζήτησαν τὸν Βόϊνο. Αὐτὸς ἔσπευσε νὰ τοὺς προσφέρῃ τὶς γνώσεις του καὶ τοὺς ἐπέδειξε τὰ σακκουλάκια μὲ τὰ ποικίλα μέταλλα. Σὰν εἶδαν τὰ δείγματα καὶ τὰ περιεργάσθησαν, ἐνθουσιάσθησαν. Τὰ συσκεύασαν σὲ κουτιά καὶ τᾶστειλαν στὴ Γαλλία στὸ χημεῖο. Οἱ ἀπαντήσεις πὸ ἔφθασαν σὲ λίγο ἦσαν ἱκανοποιητικώτατες. Τὸν Μαργαρίτη Βόϊνο τὸν ὠνόμασαν μεταλλωρύχο πρώτης τάξεως καὶ τοῦ ἔδιδαν μιὰ λίρα Ἀγγλίας χρυσῆ γιὰ μεροκάματο μαζὶ μὲ τροφίμα. Οἱ ἀντιπρόσωποι κουβάλησαν χημικὰ ὑγρά, ἔφτιαξαν ἕνα μικρὸ κλίβανο γιὰ νὰ δοκιμάζουν στὴ φωτιά τὰ εὐρήματα κι' ἄρχισαν νὰ ἐρευνοῦν μὲ σύστημα καὶ τεχνικὴ ἀφάνταστη, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τὴ γύρω περιοχὴ, ἔπιασαν δὲ γνωριμίες μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου. Μέχρι στιγμῆς κανεὶς δὲν ἤξερε ποῖος ἦταν καὶ πῶς λεγόταν ὁ Ἑλληνόγλωσσος καὶ γενεᾶτος ξένος. Μιὰ μέρα πὸ ἔφαχναν, αὐτὸς, ὁ Μπένστον κι' ὁ Βόϊνος, κοντὰ στὴ Σμίξη, βρέθηκαν στὴ «Πελεκανιά» (ἐγκατάστασι κατασκευῆς βαρελιῶν) τοῦ Μάστρο Γιώργη τοῦ Βουτσᾶ (Βουτσόπουλου, βουτσᾶς θὰ πῆ βαρελᾶς). Εἶχε ἐκεῖ τὸ ἀπαραίτητο καλύβι γιὰ τὴ δουλειά του, καθὼς καὶ τὸ δίφανο πὸ τ' ἄπλωνε κάθε βράδυ στὸ ποτάμι κι' ἔπιανε ψάρια. Ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ μεσημέρι ἔψηνε, μὲ τὸ δικό του τρόπο, τὰ ψάρια στὴ γόβη τυλιγμένα σὲ βρούλα (ἕνα πλατύφυλλο χορταρικό). Οἱ πέστρουβες μοσχομύριζαν κι' ὁ Βόϊνος τοὺς ὠδήγησε ἐκεῖ νὰ δοκιμάσουν τὴ νοστιμάδα τούτων τῶν ψαριῶν. Στὴ Σμίξη γνωρίστηκαν οἱ ξένοι μὲ τὸν Μάστρο Γιώργη καὶ τὸν συμπάθησαν γιὰ τὴν καλωσύνη, τὴν φιλοξενία καὶ τὴν ἐργατικότητά του. Ἐκεῖ λοιπὸν, ὀμιλίας γενομένης, πρωτορώτησε κατευθεῖαν ὁ Βου-

τσᾶς τὸν γενάτο ξένο. «Μὰ ἀπὸ ποῦ εἴσθε τέλος πάντων καὶ ξέρετε τόσο κα-
 λὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά μας, πῶς σᾶς λένε; Δὲν πρέπει νὰ κρύβεσθε!» Τότε ὁ
 ξένος ἀπεκάλυψε πὼς ἦταν τὸ «Γιωργακὶ τῆς Μιχαλιέσσας» ὁ μειωνομα-
 σθεὶς Βιζυηνός. Τότε πιά ἔμαθαν οἱ συντοπίτες, ὕστερα ἀπὸ τόσον καιρὸ,
 περὶ τίνος πρόκειται. Σ' ὅλη τὴν διάρκεια τῶν τεσσάρων χρόνων ποὺ πήγαι-
 ναν στὸ Σαμμάκοβο, ὁ Βιζυηνός εἶχε πολλὲς φιλίες μὲ τὸν Μάστορο Γιώργη
 καὶ συχνὰ κατέβαινε στὴ Σμίξη νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ, νὰ γιοματίσῃ μαζί του
 τὶς νόστιμες πέστρουβες. Συχνὰ ἀντηλλάσσετο αὐτὴ ἢ πάρα κάτω κουβέν-
 τα: «Μάστορ Γιώργη, τὸ χωριό σας μ' ἀρέσει, θὰ τὸ κάνωμὲ μικρὸ Παρίσι,
 θὰ τὸ μεταφέρωμὲ πιὸ κάτω ἀπ' τὴ τωρινὴ τοποθεσία του. Ἐσένα θὰ σοῦ
 ἀναθέσωμὲ τὴ θέσι τοῦ ἀποθηκάρου στὴ δουλειά μας, γιατί σὲ βλέπω δρα-
 στήριο κι' ἐργατικώτατο». Κι' ὁ Μάστορ Γιώργης ἀπαντοῦσε: «Κε Βιζυηνὲ
 εὐχομαὶ νὰ ἐπιτύχη ἡ ἐπιχείρησίς σας, νὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὀστά, γιὰ τὸ κα-
 λὸ τοῦ τόπου, μὰ ἄν δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ γίνω ἀποθηκάρου, ἡ τέχνη μου μ'
 ἀρέσει καὶ μὲ εὐχαριστεῖ». Ἐπὶ τέσσερα συνεχῆ ἔτη ἡ Ἐταιρεία ἐνεργοῦσε
 ἐπισταμένως μελέτας μὲ τὴν καθοδήγησι τοῦ Βόϊνου. Ἐπεσκέφθησαν τὰ ὀ-
 ρυχεῖα ποὺ θρίσκονται στὸ παλιὸ κατεστραμμένο χωριὸ Ἅγιος Ἀθανάσιος,
 ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου καὶ πιὸ μπροστὰ ἔβγαζαν χαλκὸ καὶ
 χρυσὸ ἀπὸ τὸ 145 π. Χ. Ἐκεῖ κατέβηκαν κι' οἱ τρεῖς στίς ὑπόγειες στοῖες μὲ
 σχοινιά καὶ δᾶδες καὶ πῆραν δείγματα, τὰ ὁποῖα κατόπιν μελέτης βρῆκαν
 πλουτοφόρα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν μιὰ στοὰ 10 — 11 χιλιομέτρων καὶ ἡ
 ὁποῖα ἄρχιζε ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Σκεπαστοῦ καὶ τελείωνε στὸ δρόμο τῆς Σα-
 ρακίνας. Ἐκεῖ βρῆκαν ἀπολιθωμένα κόκκαλα σκελετοῦ ἄρκτου, γι' αὐτὸ ἡ
 τοποθεσία λεγόταν Ἀρκουδότρυπα. Κάθε χρόνο, μεταξὺ 1881 — 1885 ἔ-
 φευγαν, ἀπ' τὴ Βιζῶ μὲ κατεύθυνσι τὸ Σαμμάκοβο. Μιὰ χρονιά ξεκίνησαν,
 Μεγάλῃ Ἑβδομάδα κι' ἡ μητέρα τοῦ Βιζυηνοῦ τοὺς εἶπε: «Τέτοιες μέρες,
 παιδί μου, καὶ φεύγεις;» κι' ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Μάννα, θὰ πλουτίσωμὲ, κάθε
 πιθαμὴ καὶ λίρα!» Καὶ μιὰ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα συνέβη τὸ ἐξῆς μικροεπεισό-
 διο μὲ τὸν Βιζυηνό: Εἶχε φθάσει στὸ Σαμμάκοβο καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ
 τὸν Βόϊνο, τὸν Μπένστον καὶ δυὸ χωροφύλακες, ἕνα μεσημεράκι βρέθηκε
 στὴν Τρουλιά. Ἐκεῖ λοιπόν, στὸ μαγευτικὸ αὐτὸ χωριό, μαζεύτηκαν οἱ προε-
 στοί, ὁ ἱερεὺς, κι' ὁ δάσκαλος κι' ὅλοι οἱ χωρικοὶ γιὰ νὰ τοὺς γολωσορίσουν.
 Εἶχαν μάθει περὶ τίνος πρόκειται καὶ τὸ πόσο καλὸ θὰ ἔκαναν στὸ τόπο ἀρ-
 χίζοντας τὰ ἐργοστάσια καὶ δίδοντας δουλειὰ σὲ τόσο κόσμο. Ἀφοῦ ἀντήλ-
 λαξαν θερμὲς εὐχές, ὁ ἱερεὺς προσεφέρθη νὰ τοὺς φιλοξενήσῃ. Εἶχαν εἰ-
 σέλθῃ σ' ἕνα μαγαζὶ νὰ καθήσουν λιγάκι. Σ' αὐτὸ λοιπόν τὸ μαγαζὶ κρέμον-
 ταν κάτι παστὰ κρέατα (παστρονμάδες) στὴν ὀροφή του. Ἐκεῖ, σκάλωσε τὸ
 μάτι τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ διέταξε τὸν καταστηματοῦρχον νὰ τοῦ ζυγίσῃ δυὸ φι-
 λέττα ἀπὸ τὰ πιὸ τρυφερά. Ὁ καταστηματοῦρχος ἐξετέλεσε τὴν παραγγελία
 του καὶ τὰ τύλιξε σὲ «χασέμπι» (χαρτί). Ὁ Βιζυηνός πλήρωσε, ἀνοιξε τὸ

χαρτί ἔκοψε ἕνα κομμάτι παστό καὶ τῶβαλε στὰ κάρβουνα ἑνὸς μαγκαλιοῦ ποῦ ἦταν κοντά. Ὁλοῦ τοῦ κόσμου τὸ μάτι ἔπεσε τότε πάνω του. Ὁ παπᾶ - Χαράλαμπος δὲν ἄντεξε καὶ ἐβόησε: «Τί κάνεις Βιζυηνέ; λησμονεῖς πὼς εἶναι Μεγάλη Ἑβδομάδα;» Ὁ Βιζυηνὸς ἔδωσε τὴ συνηθισμένη ἀπάντησι: «Ἄσθενής καὶ ὀδοιπόρος ἁμαρτίαν οὐκ ἔχει». Τότε ὁ παπᾶς σηκώθηκε: «Κύριε Βιζυηνέ, ἐγὼ βλέπω ὅτι δὲν εἶσαι ἄσθενής, μήτε καὶ ὀδοιπόρος καθ' ἦν στιγμὴ καβαλικεύεις ἕνα γερό καὶ ὁμορφο ἄλογο». «Ἦχ παππούλη μου, δὲν μᾶς παρατᾶς;» ἀπάντησε ἐκνευρισμένος ὁ ποιητής. Τότε συνέβη τὸ ἑξῆς φοβερό. Οἱ Τρουλιανοὶ δῶσανε μιὰ στὸ μαγκάλι καὶ τ' ἀναμμένα κάρβουνα μαζί μὲ τὸ κρέας τινάχτηκαν στὸν ἀέρα, κι' ὁ παπα - Χαράλαμπος μὲ φωνὴ σὰν βροντὴ εἶπε: «Γεώργιε Βιζυηνέ, λυποῦμαι πολὺ γιὰ τὴν πρᾶξι σου. Δὲν σεβάστηκες τὴν Μεγάλη Ἑβδομάδα. Μὰ εὐλογημένη, Μεγάλη Παρασκευή, ποῦ τρέμει ἡ γῆς κι' ὁ τόπος ὅλος; λυπηρὰ ἢ ἔκβασις τῆς ὑποθέσεώς σου, Βιζυηνέ, μ' αὐτὸ φοβᾶμαι πὼς δὲν θάχης καλὰ ἀποτελέσματα στὴν ἐπιχειρήσι σου». Ὁ Βιζυηνὸς σ' αὐτὸ τὸ ξαφνικὸ τᾶχασε, μὰ γιὰ μιὰ στιγμὴ μονάχα. Ὅσοτερα σηκώθηκε καὶ διέταξε νὰ φύγουν ἀμέσως, διότι ἡ ἀτμόσφαιρα ποῦ δημιουργήθηκε, κάθε ἄλλο παρὰ εὐχάριστη ἦταν. Πῆραν τὰ παστά καὶ κατέβηκαν στὸ θελοπόταμο, ὅπου ἔψησαν τὸ κρέας καὶ γευμάτισαν. Πάνω στὸ φαγητὸ γύρισε ὁ Βιζυηνὸς κι' εἶπε στὸ Βόϊνο: «Δὲν μοῦ λές, γέρω - Μαργαρίτη, νηστεύουν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, μὰ τὸ βράδυ πᾶν' καὶ κλέβουν τ' ἄρνια τοῦ γείτονα;». «Ἦχ κ. Βιζυηνέ, μόνε τ' ἄρνια;» Τοῦτο τὸ συμβάν ὑπῆρξε μιὰ δυσμενὴς προφητεία γι' αὐτόν. Ὅσοτερα ἀπὸ πολὺ καιρὸ μετὰ τὴν ἀποτυχία, ὁ Βιζυηνὸς, πολλὰς φορές τὴν σκέφτηκε, ἂν καὶ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ προληπτικός. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἔρευνες συνεχίσθησαν καὶ ἀπέδειξαν στοὺς ἐνδιαφερομένους ὅτι ὄντως τὸ Σαμμάκοβο ἦταν μιὰ πραγματικὴ πηγὴ πλουτισμοῦ. Ἐκρυβε κάτω ἀπ' τὴ γῆ του θησαυροὺς δλόκληρους. Δὲν ἔμενε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἀρχίσῃ ἢ ἐξαγωγή. Τόσο πολὺ ἐνθουσιάστηκαν, ποῦ ἄρχισαν, σίγουροι γιὰ τὴν ἐπιτυχία, ν' ἀγοράζουν νέα μηχανήματα καὶ νὰ τὰ κουβαλοῦν ἐκεῖ. Οἱ ἐπιστημονικὲς μελέτες τους ἦσαν καρποφόρες καὶ ἀπεφασίσθη ἡ λειτουργία τῶν ἐργοστασίων χυτοσιδήρου νὰ γίνῃ ἐπὶ νέας ἐπιστημονικῆς βάσεως, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιτεύξεις τῆς ἐποχῆς. Τότε συνέλαβον ἕνα πραγματικὸ μεγαλεπήβολο σχέδιο, τὸ ὁποῖο θὰ ἔβαζαν ὀπωσδήποτε σ' ἐφαρμογή. Ἐκεῖ στὴ Σμίξη, ὅπου γίνεται ἡ ἔνωσις τῶν τριῶν ποταμῶν καὶ ποῦ παλιὰ — εἶπαν — ἦταν λίμνη μὰ ἀπὸ σεισμὸ ἀνοιξε καὶ χύθηκε τὸ νερό, θὰ ἔκτιζαν, ἕνα μεγάλο φράγμα, στὸ πιὸ στενὸ μέρος, κοντὰ στὸ «Κάστρο» καὶ στὸ «χωριανικὸ Κουρί». Κυκλώπειο τεῖχος θάφτιαχναν μὲ τοιμέντο κι' αὐτὸ τοὺς τὸ ἐγγυᾶτο ὁ Σουρβῆς, ὁ πιὸ εἰδικὸς γιὰ τέτοιες δουλειές. Θὰ σηκωνόταν τὸ φράγμα, μέχρις ἑνὸς ὠρισμένου ὕψους κι' ἀπὸ κεῖ θάπεφτε τὸ νερὸ καὶ θὰ σχημάτιζε καταρράκτη. Αὐτὸς θὰ ἦταν ἡ κινητήριος δύναμις. Θὰ λειτουργοῦσε ἐργοστάσιο ἠλεκτρικῆς παραγωγῆς καὶ θὰ

μπορούσε έτσι να κινηθῆ και ὁδοντωτὸς σιδηρόδρομος (Ντεκοβίλ), ὁ ὁποῖος θὰ μετέφερε στὸ λιμάνι τῆς Νιάδας τὸ σιδηρομετάλλευμα, τὴν φόρτωσί του στὰ πλοῖα. Αὐτὸ τὸ σχέδιο ἦταν μὲν μεγαλεπήβολο, μὰ καὶ κατορθωτό. Μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ φράγματος θὰ ἐλύετο τὸ σπουδαιότερο πρόβλημα, ἡ φτηνὴ, σχεδὸν χωρὶς κόστος, κινητήριος δύναμις. Θὰ κατασκεύαζαν καλλίτερους δρόμους γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν μεταλλείων, κοντολογίς θ' ἄλλαζε μορφή ὁ τόπος. Μάλιστα συχνὰ ὁ Βιζυηνὸς ἔλεγε στοὺς Σαμμακοβίτες, πειράζοντάς τους, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἐπάρχοντας δρόμους, καὶ μάλιστα αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι κατηυθύνοντο πρὸς τὴν θάλασσα: «Ὁ Θελοπόταμος, φίλοι μου, εἶχε περισσότερη φρόνησι ἀπὸ σᾶς τοὺς Σαμμακοβίτας, γιατί ρέει κατ' εὐθειᾶν ἀπ' τὰς πηγὰς του μέχρι τὸν Εὐξεινο Πόντο, ἐνῶ ἐσεῖς κατασκευάσατε τὸ δρόμο σὲ ἀνώμαλα βουνὰ καὶ λαγκάδια, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσετε τὴ κατευθεῖαν ροὴ τοῦ Θελοπόταμου». Σιγὰ - σιγὰ ἔγινε ἓνα μὲ τοὺς ντόπιους, ὅλοι τὸν ξέρανε, τὸν τιμοῦσαν καὶ τὸν σέβονταν κι' ὅλοι ἔνοιωθαν τὸ καλὸ ποῦ ἔκανε στὸν τόπο. Κι' ἐκεῖνος μαζί μὲ τοὺς εἰδικούς, ἀκαταπόνητος περιήρχοντο ὅλη τὴν περιφέρεια, τοποθετοῦσαν σήματα, πινακίδες, ταξινομοῦσαν τὰ δείγματα. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1884, τὸ τελευταῖο ἔτος, ἠσχολήθησαν ἐμπεριστατωμένως μὲ διάφορα νέα εἰδικὰ μηχανήματα, ἔκαμαν πολλὰς γεωτρήσεις, ξανάπαιρναν δείγματα, φωτογράφιζαν, ἔφτιαχναν σχεδιαγράμματα, χάρτες, ἔκαναν τοπομετρήσεις καὶ τοπογραφίσεις, τοποθετοῦσαν σύνορα καὶ δρόσημα, μ' ἓνα λόγο γινόταν μιὰ δουλειὰ γεμάτη ἐνθουσιασμό. Μιὰ μέρα, κόντευε νὰ τελειώσῃ πιά τὸ 1884, ἔφτασε ἓνας ταχυδρόμος καὶ ἔδωσε ἓνα χαρτὶ στὸ Βιζυηνό, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ τὸ διάβασε κιτρίνισε σὰν τὸ φλουρί, καὶ λίγο ἔλειψε νὰ πέσῃ κάτω ἀπὸ λιγοθυμία. Τί ἀπόρροιο γεγονός; Ὁ Μπένστον τὸν ρώτησε καὶ σὰν μπόρεσε ν' ἀπαντήσῃ εἶπε: «Ὁ Σουλτάνος διατάζει νὰ ἐγκαταλείψωμε τὴ δουλειὰ καὶ ν' ἀποχωρήσωμε ἀμέσως. Εἰς ἀντίθετον περίπτωσι, θὰ ἐφαρμοσθῆ βία». Σκεπτικοὶ καὶ περίλυποι ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὸ «προσφιλές», κατὰ πὼς ἔλεγε, Σαμμακόβο, χωρὶς νὰ ποῦν τίποτε. Ἀργότερα, ἔμαθαν ἀπὸ φῆμες, ὅτι ἡ Ρωσσία (κατ' ἄλλους ἡ Αὐστρία) ἔβαλε τὸ χεράκι της κι' ἐμπόδισε τὸ ἔργο, ἔλεγαν μάλιστα χαρακτηριστικά: «Ἡ Ρουσία ἔμαθε ὅτι θ' ἀνοίγασι τὰ ὀτζάκια κι' εἶπε στὸ Σουλτάνο, γὼ ἂ σὲ στέλνω σίδηρα φτηνὰ καὶ καλὰ, ἅμα ὅμως ἀνοίξ' φάμπρικα στὴ Θράκη, κάνε τὸ λογαριασμό σου». Κι' ὁ Σουλτάνος ἔκανε πράγματι τὸ λογαριασμό του. Ὁ Βιζυηνὸς μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποτυχία κατέβηκε στὴν Ἀθήνα, γεμάτος ἀπογοήτευσι. Ἐδῶ τερματίζεται κατ' οὐσίαν ἡ ἱστορία τῶν σχέσεων Σαμμακοβίου καὶ Γ. Βιζυηνοῦ. Τὰ περαιτέρω τῆς ζωῆς τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ δυστυχημένου ἀνθρώπου, εἶναι γνωστὰ εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Θὰ τὰ συνοψίσωμεν ὅμως εἰς ὀλίγας μόνον γραμμὰς. Ἀπογοητευμένος καὶ ἐγκατελειμένος ἀπ' ὅλους, συντετριμμένος ἐκ τοῦ παραγκωνισμοῦ ποῦ τοῦ ἔγινε εἰς τὴν ὑποψηφιότητα γιὰ τὴν Πανεπιστημιακὴ ἔδρα τῆς Φιλοσοφίας

(είχε προτιμηθῆ ὁ συμπατριώτης του Χρήστος Παπαδόπουλος ἐξ Ἀδρια-
νουπόλεως) καὶ σὰν νὰ μὴ ἔφθαναν ὅλα αὐτά, τραυματισμένος ἀπὸ ἓνα παρά-
φορον ἀτυχή ἔρωτα, ποὺ λὲς καὶ ἦτανε μοιραῖος δι' αὐτόν, ὠδηγήθη ἐν τέλει
εἰς τὸ Δρομοκατεῖον φρενοκομεῖον Ἀθηνῶν (Μάρτιος 1892), ὅπου καὶ ἐ-
τερμάτισε τὴν βασανισμένη του ζωὴ. Ἐκεῖ εἰς τὸ φρενοκομεῖον, κατὰ τὰς
στιγμὰς τῶν φωτεινῶν διαλείψεών του, ἀφῆκε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ θεσπέσια
χείλη του οἱ ἀθάνατοι τοῦτοι στίχοι ποὺ συνεκλόνησαν τότε τὸ Πανελλήνιον:

Σὰν μ' ἄρπάχθηκε ἡ χαρὰ, ποὺ ἔχαιρόμουν μιὰ φορὰ
ἔτσι σὲ μιὰν ὥρα, μέσ' σ' αὐτὴ τὴ χώρα
ὅλα ἀλλάξαν τώρα

Κι' ἀπὸ τότε ποὺ θρηῶ τὸ ξανθὸ καὶ γαλανὸ
καὶ οὐράνιο φῶς μου μετεβλήθη ἐντὸς μου
κι' ὁ ρυθμὸς τοῦ κόσμου.

Καὶ κατόπιν σὰν ἐπιθανάτιο προανάκρουσμα, σὰν ἓνα ἔσχατο σπινθή-
ρισμα τρεμοσβύνοντος ἢ ψυχορραγοῦντος καντηλιοῦ, ξεχύθηκαν οἱ τελευ-
ταῖοι σπαρακτικοὶ στίχοι του:

Μέσ' τὰ στήθη ἡ συμφορὰ σὰν τὸ κῦμα πλημμυρᾶ
σέρνω τὸ βαρὺ μου βῆμα Σ' ΕΝΑ ΜΝΗΜΑ.

Ὅπου καὶ κατέληξε μετὰ τεσσάρων ἐτῶν ἐπώδυνη καὶ μαρτυρικὴ ζωὴ
ἀνάμεσα στοὺς τρελλοὺς (Ἀπρίλιος 1896) εἰς ἡλικίαν 47 ἐτῶν. Ὁ Γεώρ-
γιος Βιζυηνὸς ἐτίμησε καὶ ἐκόσμησε ὅσον κανεῖς ἄλλος τὴν Θράκην. Τὸν
ἔκλαψε βέβαια ὅλη ἡ Ἑλλάς. Περισσότερο δὲ ἀπ' ὅλους ἡ Βιζύη, τὸ ἀγα-
πημένο του χωριὸ ἢ «Βιζῶ», ποὺ ἐγέννησε καὶ τοῦδωσε καὶ τὸνομά της.
Μετὰ ἀπὸ τὴ γενέτειρά του, τὸ Σαμμάκοβο εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἔννοιωσε τὴ
βαθύτερη λύπη γιὰ τὸ θάνατό του. Γιατὶ τὸν ἐγνώρισε ἀπὸ πολὺ κοντὰ καὶ
αἰσθάνθηκε βαθεῖα τὴν εὐγενικὴν του προσπάθεια γιὰ τὸν τόπο. Οἱ Σαμμα-
κοβίτες θὰ τὸν θεωροῦν πάντα σὰν συντοπίτη τους καὶ σὰν μιὰ ξεχωριστὴ
προσωπικότητα δική τους. Αἰωνία του ἡ μνήμη. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν καὶ σὰν
τελευταῖο μνημόσυνο παραθέτομεν ἐδῶ τρεῖς πρῶτες στροφές (συνολ. 30)
ἀπὸ τὸ περίφημο ποίημα τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ «Ἡ ἐπαῖτις τῆς Βιζύης» ποὺ τὸν
ἔκαμε τότε γνωστὸ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἐλεύθερη καὶ ὑπόδουλη:

Τῆς Θράκης τὰ χωριὰ πολλά, σὰν τὴ Βιζῶ κανένα
Μὲ γειτονιὰ στὰ χαμηλά, ποὺ Πλάτσα τήνε λένε
Στῆς Πλάτσας τὴν ἀγελαριά, μιὰ πέτρα ἓνα κοτρῶνι
δίπλα στὴ πέτρα μιὰ γρηγιὰ τὴ φοῦχτα της ἀπλώνει
ὦ!... δώστε μ' εὐσπλαγχνὴ καρδιὰ ἐν ἄσπρο καὶ σὲ μένα
νὰ μνημιονέψω τὰ παιδιὰ, ποὺ μ' ἔχουν σκοτωμένα.

ΣΗΜ. Συντάξεως «Θρακικῶν»: Φωτογραφία μετὰ βιογραφίας καὶ ποιητικῆς
Συλλογῆς τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ περιελήφθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν «Θρακικῶν» «Ἀνθο-
λογία Θρακῶν Ποιητῶν τῶν νεωτέρων χρόνων» τόμος 21ος. Ἔτος 1935—σελῆς 17—32.

ΣΗΜΑΙΝΟΤΣΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΙ ΤΟΥ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ

Μία ἀπ' τὶς ἐξέχουσες οἰκογένειες τοῦ τόπου ὑπῆρξε ἡ οἰκογένεια Κύρκου, ἡ ὁποία ἐκόσμησε τὸ Σαμμάκοβο καὶ τὸ ἐνίσχυσε σημαντικῶς. Ἦτο παλαιότατη καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς βαστᾶ ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρύσεως τῆς κωμοπόλεως, ἔδωσε δὲ πολλοὺς χρήσιμους ἀπογόνους σ' αὐτή. Ὅμως ἐκεῖνοι ποὺ ἐπέδρασαν ὄχι μόνο στὸ στενὸ κύκλο τοῦ Σαμμακοβίου, ἀλλὰ καὶ μέσα σὲ πλαίσια

Κ)νος Κ. Κύρκος.

μεγαλύτερα, ὑπῆρξαν οἱ υἱοὶ Κωνσταντίνου Κ. Κύρκου. Διὰ τὰ νοιώσουμε καλλίτερα τοὺς χαρακτήρας τῶν τέκνων καὶ νὰ ἐξηγήσωμε τὶς αἰτίες ποὺ ἐδείχθησαν τόσο κοινοφελεῖς πρέπει ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸν πατέρα, ὅστις ὑπῆρξε ἕνας γνήσιος Ἕλληνας καὶ ἐξαιρετος συμπατριώτης.

ΚΩΝΣΤ. Κ. ΚΥΡΚΟΣ.— Γεννήθηκε στὸ Σαμμάκοβο περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὁ πατέρας του Κύρκος ἦταν ἕνας πολὺ καλὸς νοικοκύρης τοῦ τόπου καὶ ὁ μικρὸς Κώστας μεγάλωσε μέσα σὲ οἰκονομικὴ ἀνεσι. Πῆρε τὰ γράμματα ποὺ τοῦ ἔδωσε τὸ σχολεῖο τοῦ τόπου του. Μὲ περισσοτέραν μόρφωσι δὲν ἠσχολήθη. Ἀπὸ μικρὸς ἔδειξε εὐγενῆ συναισθήματα. Ὑπῆρ-

ξε ἀπλὸς, ἀγαθὸς καὶ φιλεύσπλαχνος. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του ἀνέλαβε τὴν πατρικὴ περιουσία, τὴν ὁποία ἀνέπτυξε περισσότερο. Τὰ συναισθήματα ποὺ εἶχε μικρὸς τὰ ἐνδυνάμωσε, γι' αὐτὸ ὑπῆρξε πάντα πρῶτος σὲ κάθε ἀγαθοεργὸν προσπάθεια. Νυμφεῦθη καὶ ἀπέκτησε πολυμελεστάτη οἰκογένεια. Σκοπὸς τῆς ζωῆς του καὶ μοναδικὴ φροντίδα του ἦταν ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του, μὲ τὰ νόματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ σπίτι του, στὸ κεντρικώτερο σημεῖο τῆς κωμοπόλεως, ἐδέσποξε τῶν ἄλλων, διὰ τὴν μεγαλοπρέπεια τῆς ἐμφανίσεώς του. Πάντα ἦταν ἀνοιχτὴ ἡ πόρτα του σὲ κάθε πτωχὸ καὶ δυστυχισμένο. Γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς ἀρετὲς του ἀνεδείχθη ὁ πρῶτος προύχων τοῦ τόπου καὶ ἠγαπᾶτο καὶ ἐξετιμᾶτο ἀπ' ὅλους

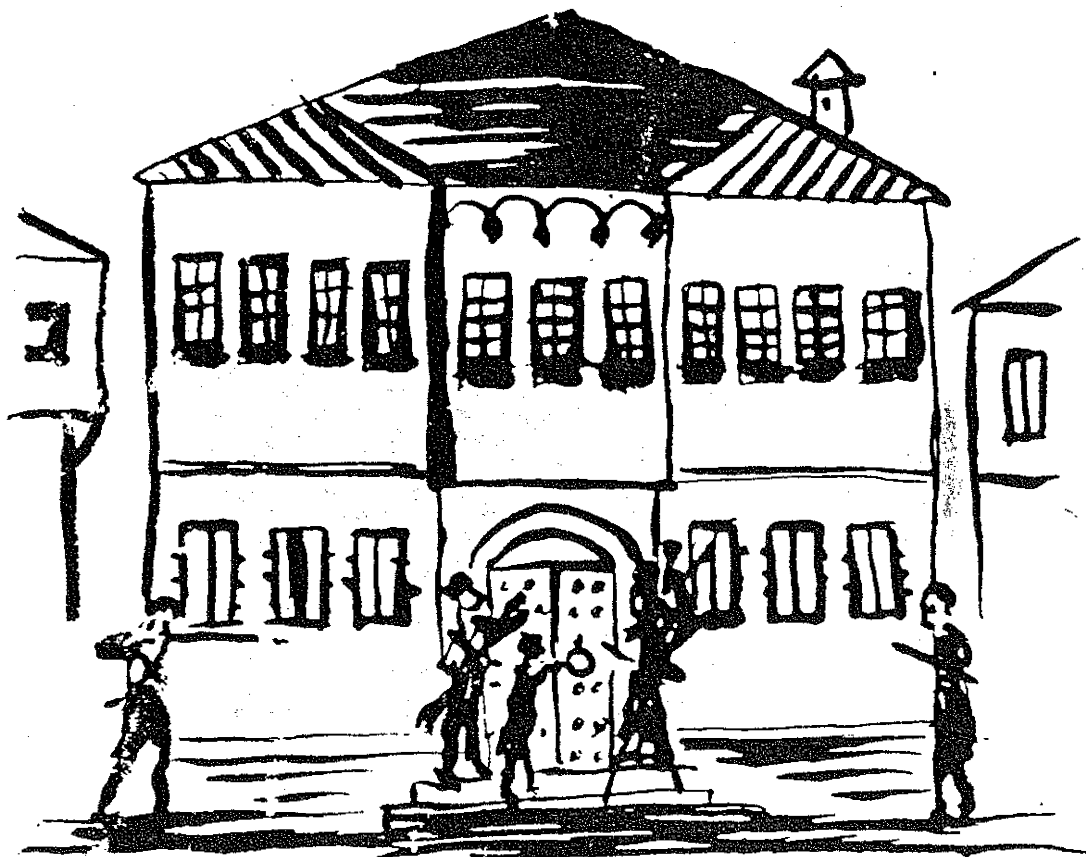
τούς συμπολίτας του. Τὴν οἰκογένεια Κύρκου βάλθηκαν νὰ τὴν καταστρέψουν οἱ Βοῦλγαροι κομιτατζήδες. Τὸ 1890 τὴν ἀρχηγία τῆς συμμορίας ἀνέλαβε ὁ Πάντσος, ἐφάμιλλος στὴν ἀγριότητα καὶ τὴν θηριωδία μὲ τὸν Ποπώφ. Γιὰ νὰ γίνῃ κύριος στὴ κομόπολι, σκέφτηκε πὼς ἔπρεπε νὰ ἐξοντώσῃ

Ἡ συμμορία Ποπώφ.

τούς Κύρκους. Πράγματι μάζεψε ἔξῃ ἀπὸ τὰ καλύτερα παλληκάρια του καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ τὸ βράδυ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, πιστεύοντας ὅτι θὰ κατελάμβανε τὴν οἰκογένεια ἀνύποπτον νὰ διασκεδάξῃ κι' ἔτσι νὰ τὴν ἐξοντώσῃ ὁλόκληρη καὶ νὰ λεηλατήσῃ τὸ σπίτι του. Ὁ Πάντσος, λοιπόν, μαζί μὲ τὰ ἔξῃ παλληκάρια του ξεκίνησαν ἀπ' τὸ χρυσφύγετό τους, μόλις ἄρχισε νὰ βραδυνάζῃ. Σὰν ἔπεσε ἡ βαθεῖα νύχτα ἔφτασαν στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἔξω ἀπ' τὴ κομόπολι. Ἐκεῖ ἀναψαν κεριά καὶ ἄφηκαν σὰν τάμα μισὴ χρυσὴ τουρκικὴ λίρα, λὲς κι' ἤθελαν νὰ δωροδοκήσουν τὸν Ἅγιο, γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ στὸ βδελυρὸ σχέδιό τους. Ἀφοῦ περί-

μεναν κάμποσο, ξεκίνησαν για τὸ στόχο τους καὶ τὸ σκοπὸ τους. Στὸ δρόμο πιάναν κάθε Σαμμακοβίτη, ὥστε νὰ μὴ προλάβῃ νὰ εἰδοποιήσῃ. Μὰ ὁ Ἅγιος, δὲν ἤθελε νὰ συμβῇ αὐτὸ ποὺ εἶχαν βάλει στὸ μυαλό τους. Μόλις ἔφυγαν, πῆγε στὸ ἐκκλησιάκι ἢ Κυρανή Γκόρε, ἢ ὅποια φρόντιζε γι' αὐτό. Κεῖνο τὸ βράδυ κάτι τὴν παρώτρυνε νὰ πάῃ νὰ ἐπιθεωρήσῃ. Σὰν μπῆκε μέσα, εἶδε τὰ κεριά ἀναμμένα, τὴν μισὴ λίρα καὶ τὰ ἴχνη ἀπ' τὰ χονδροπάπουτσα τῶν κομιτατζήδων καὶ μαύρη ὑποψία πέρασε ἀπ' τὸ μυαλό της. Ἀμέσως τρέχει ἀπ' τὸ συντομότερο μονοπάτι γιὰ τὸ Σαμμακόβο, γιὰτὶ ὑποπτεύθηκε

Ἡ οἰκία Κ. Κύρκου

ἐπιδρομῇ. Μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἔφθασε πρώτη καὶ τράβηξε γραμμὴ γιὰ τοῦ Κύρκου τὸ σπίτι, ὃ ὅποιος μόλις ἄκουσε ὅσα τοῦ εἶπε ἡ Κυρανή, ὥπλισε ὄσους ἦσαν συγκεντρωμένοι στὴ γιορτὴ του, καθὼς καὶ μερικὰ ἄλλα παλληκάρια, πιστὰ κι' ἀφωσιωμένα σ' αὐτόν, ἀμπάρωσαν τὴν πόρτα καὶ περιμέναν. Σὲ λίγο κατέφθασαν ὁ Πάντσος κι' ἡ συμμορία του. Σὰν εἶδαν κλεισιὰ ἔβαλαν ἓνα χωρικὸ νὰ ζητήσῃ νὰ τοῦ ἀνοίξουν γιὰ νὰ εὐχηθῇ τὸν ἐορτάζοντα. Μὰ καμμιά ἀπάντησις δὲν ἐδόθη. Ὅστερα προσπάθησαν νὰ παραβιάσουν τὶς πόρτες, ὅμως αὐτὲς ἦταν πολὺ γερές. Τότε μάζεψαν ἀρκετοὺς χωρικοὺς ἀπ' τὸ ἀπέναντι καφενεῖο καὶ τοὺς ἔστειλαν μὲ συνοδεία νὰ φέρουν

τὰ τσεκούρια τους νὰ σπάσουν τὶς πόρτες. Μὰ καὶ πάλι ἀπέτυχαν στὴ προσπάθεια αὐτὴ κι' ἄρχισαν τοὺς πυροβολισμούς. Φωτιὰ καὶ μολύβι ξέρασαν τὰ ὄπλα τῶν κομιτατζήδων, μὲ φωτιὰ καὶ μολύβι ἀπῆντησαν τὰ τουφέκια τῶν πολιορκημένων. Μάχη σωστὴ συνήφθη καὶ κράτησε κάμποση ὥρα. Σὲ μιὰ στιγμή οἱ κομιτατζήδες ἀπεφάσισαν μὲ ξύλινη σκάλα ν' ἀναρριχηθοῦν στὸ σπίτι καὶ νὰ εἰσέλθουν ἀπ' τὰ παράθυρα. Μὰ κι' αὐτὸ δὲν τὸ κατώρθωσαν. Τὸ πρωτοπαλλήκαρο τοῦ Πάντσου πῆγε νὰ πρωτανέβη καὶ δέχθηκε κατάστηθα τὰ βόλια ποὺ ἔριξε ὁ Γιώργης Τσαλός, ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ λεβεντόπαιδα τοῦ Σαμμακοβίου. Ὁ Πάντσος σὰν εἶδε τὴν ἀποτυχία καὶ τὸ χάσιμο ἑνὸς παλληκαριοῦ του, μάζεψε τὴν συμμορία του, πῆραν τὸν σκοτωμένο κ' ἔφυγαν. Τράβηξαν πρὸς τὸ νεκροταφεῖο. Ἐκεῖ ἄφησαν τὸ πτώμα, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκοψαν τὸ κεφάλι του καὶ τὸ πῆραν μαζί τους. Τὴν ἄλλη μέρα βρῆκαν τὸ ἀκέφαλο πτώμα καὶ τῷθαψαν πίσω ἀπ' τὸ νεκροταφεῖο. Αὐτὸ τὸ μέρος ἔκτοτε τῷλεγαν «τοῦ κλέφτη τὸ μνημόρι». Ὑστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀγρία ἐπίθεσι κατάλαβε ὁ γέρο Κύρκος, πὼς ἂν ἤθελε νὰ προφυλάξῃ τὴν οἰκογένειά του, ἔπρεπε νὰ φύγῃ ἀπ' τὸν τόπο του. Ἡ Βουλγαρικὴ μανία πάλι θὰ ξαναγύριζε καὶ τότε δὲν ἤξευρε ἂν θὰ εἶχε τὴν ἴδια τύχη μὲ τὴν πρώτη φορά. Μετέφερε τὴν οἰκογένειά του στὴ Κων)πολι, ὅπου ἐκεῖ φρόντισε περισσότερο γιὰ τὴν μόρφωσι τῶν παιδιῶν του. Τακτικὰ ὅμως ἐρχόταν στὸν τόπο ποὺ γεννήθηκε γιὰ νὰ ἐπισκέπτεται φίλους καὶ συγγενεῖς καὶ νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν περιουσία του. Ὁ Κύρκος ἀπεβίωσε σὲ βαθύτατο γῆρας στὴ Κων)πολι ἀφοῦ ἀξιώθηκε νὰ ἰδῇ τὰ παιδιά του διαπρέποντα στὰ γράμματα καὶ στὴν ἐπιστήμη. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ὁ ὁποῖος ἐτίμα ἰδιαίτερος τὴν Θεοσέβειά του καὶ τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς του ἀρετὰς, προσέστη τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας καὶ τῶν δεήσεων ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του.

Ο ΙΑΤΡΟΣ ΚΥΡΚΟΣ Κ. ΚΥΡΚΟΥ.— Πολλὰ μάτια τὸν θρήνησαν, πολλοὶ τὸν κλαῖνε, σὰν τὸν φέρουν στὸ νοῦ τους καὶ θὰ δακρύζῃ κάθε ψυχὴ στὴ θύμησί του. Ὑπῆρξε ὁ κατ' ἔξοχὴν ἄνθρωπος ποὺ ἔζησε καὶ θυσιάστηκε στὸ βωμὸ τοῦ καθήκοντος, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἰατρικὴ, τὴν ὁποία σπούδασε, δὲν ἦταν μέσον βιοποριστικὸν γι' αὐτόν, ἀλλὰ μέσῳ αὐτῆς ἐπεδίωκε τὴν βοήθεια τῶν συνανθρώπων του. Ὁ Κύρκος Κύρκου, γιὸς τοῦ Κωνσταντίνου, γεννήθηκε στὸ Σαμμακόβο τὸ 1874. Τὰ πρῶτα γράμματα τὰ ἔλαβε ἀπ' τὸ σχολεῖο τοῦ τόπου. Ὑπῆρξε μελετηρὸς, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του ἐνεγράφη εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Μεγάλην Σχολὴν τοῦ Γένους καὶ ἀπεφοίτησε τὸ 1892 μὲ ἄριστα. Εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν ἰατρικὴν, γι' αὐτὸ κατέβηκε εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν Ἰατρικὴ Σχολὴν, τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ 1897 ὅτε ἐκηρύχθη ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, ἔτρεξε καὶ κατετάγη ὡς ἐθελοντῆς καὶ ὑπηρετήσε μέχρι τέλους τοῦ πολέμου μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχίου. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ἐπέστρεψε στὴ Τουρκία κι' ἐγκατεστάθη στὸ Σαμμακόβο, ὅπου ἄρχισε

τήν μεγάλην του δρασί. Ἐξήσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ μὲ πρωτοφανῆ ἀφιλοκέρδεια. Ἔτρεχε νὰ βοηθήσῃ τοὺς πάσχοντας παντοῦ, στὰ βουνά, καὶ στὰ λαγκάδια. Ποτὲ δὲν ἀπήτησε τὴν ἀμοιβή του καὶ πολλές φορές προσέφερε καὶ οικονομικὴ βοήθεια ἐκεῖ πού ὑπῆρχε ἀπόλυτος ἀνάγκη. Μέσα σὲ

Κύρκος Κ. Κύρκου, ἱατρός.

ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα ἔγινε τὸ ἰνδαλμα καὶ τὸ καύχημα, ὄχι μόνο τοῦ Σαμμαζοβίου, μὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς Μητροπολιτικῆς ἐπαρχίας Βιζύης. Ὁ Κύρκος, τίποτε δὲν μίσησε τόσο πολὺ ὅσο τὴν βία. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ Βούλγαροι ἐξαπέλευσαν ἐξοντωτικὸν διωγμὸν. Ὁ Κύρκος τότε ἀνέλαβε τὴν ὀργάνωσι ἐνόπλων Ἑλλην. ομάδων πρὸς καταδίωξιν τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων. Συνειργάσθη μὲ τὸν μετέπειτα Πρωθυπουργὸν καὶ Ἀντιβασιλέα Γεώργιον Κονδύλην, ὁ ὁποῖος τότε ἀπεστάλη ἀπ' τὴ μητέρα Ἑλλάδα γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ στὴ Θράκη μὲ τὸν Περ. Θ. Κιακίδη, δήμαρχο τοῦ τόπου καὶ ἄλλους προκρίτους τοῦ Σαμμαζοβίου. Ἡ δρασίς τοῦ Κύρκου κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐπῆρξε ἀληθινὰ ἀλησιμόνητος. Μὲ τὶς φροντίδες του, τὶς ἰκανότητές του καὶ τὴν ἀκαταλόγητο δραστηριότη-

τά του κατώρθωσε μαζί μὲ τοὺς παρὰ τὸ πλευρὸ του ἰσταμένους συμπατριώτας του ν' ἀνακουφίσῃ τὸ Ἑλλην. στοιχεῖο ἀπ' τὴ βουλγαρικὴ μανία. Οἱ κομιτατζήδες ἔνοιωσαν ὅτι τὰ σχέδιά τους δὲν μποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσο ὑπῆρχε ὁ Κύρκος. Τὸ 1910 ὑπὸ βουλγαροφῶνων κατεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους ὅτι ξεσηκώνει τὸν λαὸ καὶ διατηρεῖ κομμυτάτα κατὰ τοῦ Κράτους. Ἡ ἐθνικὴ του δρασίς δηλαδὴ κατηγγέλθη ἀπὸ ἐχθροὺς σὲ ἐχθρούς. Μιὰ μέρα, πρὶν ἀπ' τὴν ὀρισθεῖσα γιὰ τὴν σύλληψί του, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Προειδοποιήθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς διοικήσεως, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐξετίμων πάρα πολὺ. Ἀνεχώρησε διὰ τὸν Πειραιᾶ μετεμφισμένος σὲ ἔμπορον. Οἱ Τοῦρκοι ἀφοῦ δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν συλλάβουν, τὸν κατεδί-κασαν ἐρήμην εἰς θάνατον. Τὸ 1911 ἀνεχώρησε ἀπ' τὴν Ἀθήνα εἰς τὴν Ἑλβετία καὶ κατόπιν εἰς τὸ Παρίσι γιὰ εὐρύτερες σπουδές, ὅπου διέπρεψε. Τὸ 1912 ὅταν ἐπραγματοποιήθη ἡ συμφωνία συνεργασίας μεταξὺ τῶν ἐν Τουρ-

κία ἐθνοτήτων καὶ τῆς προκηρύξεως ἐκλογῶν, ὑπεδείχθη ὡς ὁ μόνος κατάλληλος διὰ τὴν θέσιν τοῦ βουλευτοῦ περιφερείας Σαράντα Ἑκκλησιῶν. Ὁ Κύρκος ἔφθασε στὴ γενέτειρά του, ὅμως αἱ ἐκλογαὶ ματαιώθησαν λόγω ἐκρήξεως τοῦ Βαλκανικοῦ Πολέμου. Μὲ τὴν κήρυξι τοῦ πολέμου ὁ Κύρκος ἦταν ὁ στύλος τοῦ τόπου. Οἱ Βούλγαροι κατέβηκαν στὴ Θράκη μὲ μεγάλη ταχύτητα καὶ προσπάθησαν στὸ διάβα τους νὰ ἐξαλείψουν κάθε Ἕλλην. στοιχεῖο μὲ τὸ γνωστό τους τρόπο. Διὰ νὰ ἀποφευχθῇ αὐτὸς ὁ κίνδυνος καὶ διὰ τὸ Σαμμάκοβο, ὁ Κύρκος συνεχέντρωσε τοὺς νέους τοὺς ἐξώπλισε καὶ ἔφτιαξε οὕτω πὼς ἐθνοφρουρὰ ἔτοιμη ν' ἀμυνθῇ ἐναντίον κάθε ἐπιδρομέως. Ἄνοιξε χαρακώματα γύρω στὴ κωμόπολι, ἔφτιαξε τάμπιες (πολεμιστρὲς) γιὰ ν' ἀντιμετωπισθῇ κάθε ἐπίθεσις πρὸς λαφυραγωγίαν. Αὐτὴ ἡ ἐνέργεια διεφύλαξε τὴν τάξι καὶ προφύλαξε τὸ Σαμμάκοβο. Οἱ Βούλγαροι ἐσεβάσθησαν τὸν τόπο καὶ κανένα ἔκτροπο δὲν ἐσημειώθη. Κατ' αὐτὴ τὴν στιγμή ἐφάνη ὁ μέγας ἀνθρωπιστής. Ὅλοι οἱ Τοῦρκοι, χωροφύλακες, στρατιῶτες, ὁ μουνδίζης οἱ τηλεγραφεταί, οἱ εἰσπράκτορες, οἱ ἐφοριακοὶ καὶ οἱ δικαστικοὶ ἀκόμη κι' ἓνας ἐξωμότης Βούλγαρος ὀνομαζόμενος Μεμέτ, ἐκρύβησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἀρχοντικά σπίτια διὰ νὰ διαφύγουν τὴν βαρβαρότητα τῶν Βουλγάρων. Κατὰ τὴν βουλγαρικὴ κατοχὴ ὁ Κύρκος εἶχε ὀργανώσει καλὰ τὴν φρούρησι τῆς πόλεως. Τοποθέτησε ἐνόπλους στὰ χαρακώματα, ἔστησε φυλάκια μὲ σκοπούς, κι' ἐκεῖνος ἀκούραστος καὶ ἀεικίνητος ἐπεμελεῖτο γιὰ ὅλα. Οἱ κάτοικοι ἔκοιμῶντο ἤσυχoi, ἐν ἀσφαλείᾳ κι' ὁ φύλαξ ἄγγελος γυρνοῦσε κι' ἐπέβλεπε τὰ πάντα. Ἔτσι οὐδὲν κακὸν συνέβη, μήτε ὑπῆρξαν ἀπροετοιμαστοὶ διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Ἀπεφεύχθησαν πολλὰ κακά, τὰ ὅποια ἄλλα χωρὶά δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποφύγουν, ὅπως συνέβη στὴν Σαρακίνα. Ἐκεῖ μερικοὶ θερμόαιμοι Βούλγαροι ξεσηκώθηκαν καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Τοῦρκους σκοτώνοντας ἓνα. Τοῦρκοι ἱππεῖς ὅμως ἐπέδραμον καὶ ἐξεδικήθησαν. Ἐντρομοὶ οἱ Ἕλληνες ξεχύθηκαν στὰ βουνὰ γιὰ νὰ γλυτώσουν. Θὰ ἀναφέρωμεν τὸν λόγο πού ἐξεφώνησε εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἐξέλθουν πρὸς ἀνεύρεσι τῶν φυγάδων, διότι τὰ ἄλλα παραλείπονται ὡς γραφέντα εἰς οἰκεῖον κεφάλαιον:

«Σᾶς διᾶλεξα ἓνα, ἓνα γιὰ νὰ σᾶς ἀναθέσω νὰ ἐκπληρώσετε ἓνα ὑψηλὸ καθῆκον. Αὐτὴ τὴ στιγμή τ' ἀδέλφια μας ἀπὸ τὴ Σαρακίνα κνηγνημένα καὶ διωγμένα, γυμνὰ καὶ ξυπόλυτα, γυρίζουν στὰ βουνὰ καὶ διατρέχουν τὸν κίνδυνο νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴ πείνα. Θὰ πᾶτε, θὰ τοὺς περισυλλέξετε καὶ θὰ τοὺς φέρετε ἐδῶ. Θὰ χτυπηθῆτε ἀλύπητα μ' ὅποιον θὰ θελήσῃ νὰ σᾶς ἐμποδίσῃ νὰ κάμετε τὸ καθῆκον σας καὶ θὰ πεθάνετε ἐσεῖς πρῶτοι, παρὰ νὰ παραδώσετε ἔστω κι' ἓνα ἀπ' τ' ἀδέλφια σας. Γιατὶ ἐσεῖς ἔχετε ντουφέκι κι' ἐκεῖνοι δὲν ἔχουν. Σώσατε τίς ψυχὰς τῶν ἀδελφιῶν μας. Τρέξατε ἀδελφωμένοι νὰ κάμετε τὸ καθῆκον σας. Ἐχω ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη σὲ σᾶς καὶ πιστεύω πὼς δὲν θὰ τὴν διαψεύσετε». Τοῦτος ὁ λόγος τοὺς ἠλέκτρισε κι' ἡ σωτηρία τῶν Σαρακινιωτῶν ὑπῆρξε ὀλοκληρωτικὴ. Κι' ἡ Σαρακίνα λοιπὸν ὀ-

φείλει φόρο τιμῆς σ' αὐτὸν ποὺ λέγεται ἱατρὸς Κύρκου. Τὸ 1913 μὲ τὴν συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἐπέστρεψε. Οἱ κρυφθέντες Τοῦρκοι ἐλευθερώθησαν καὶ προσεφώνησαν τοὺς νεοαφιχθέντας συμπατριώτας τους. Αὐτοὶ ἤξεραν τὸ ἔργο τοῦ Κύρκου καὶ εἶπαν ὅτι ἂν εἶναι σῶσι αὐτὸ τὸ ὀφείλουν εἰς αὐτόν. Ὁ νεοδιορισθεὶς ὑποδιοικητὴς Ζιᾶ βέης συνεδέθη φιλικὰ μὲ τὸν ἱατρὸ καὶ πάντα τὸν συμβουλευέτο. Τὸ 1914 ἄρχισε ὁ πρῶτος διωγμὸς τῶν Τοῦρκων κατὰ τοῦ Ἑλλην. στοιχείου. Ὁ Ζιᾶ βέης εἰσηγήθη νὰ ἐκτοπισθοῦν οἱ Ἕλληνες τοῦ Σαμμακοβίου μεθ' ὀλοκλήρου τῆς περιουσίας των ἀκόμη, ἂν ἦτο δυνατὸν καὶ τῆς ἀκινήτου! Τότε ἔσπευσε ὁ Κύρκος Κύρκου καὶ ματαίωσε τὸν ἐκτοπισμὸν. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀναταραχὴν προσεβλήθη ὁ ὑποδιοικητὴς Ζιᾶ βέης ὑπὸ ἐξανθηματικοῦ τύφου ποὺ μετεδόθη κεραυνοβόλως διὰ τῶν ὑπηρετῶν του εἰς ὄλο τὸ χωριό. Ὁ Κύρκος ἐπενέβη, καὶ μὲ τὶς ἀπομονώσεις, τὰ φάρμακα, τὶς ἀπολυμάνσεις καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ ζήλου του, κατώρθωσε ὥστε οὐδεὶς νὰ ἀποθάνῃ. Ὅμως εἰς τὸν ἀσθενήσαντα Ἀργύριον Ἀναγνωστίδην δίδων καὶ τὸ τελευταῖον ἀπόθεμα φαρμάκου, προσεβλήθη ὁ ἴδιος ὑπὸ τῆς νόσου. Ἐσπευσε εἰς τὸ σπίτι του καὶ ἀπηγόρευσε νὰ τὸν πλησιάσουν. Διέταξε τὴν ὑπηρετριά του ὅπως σπεύσῃ νὰ τηλεγραφήσῃ στοὺς ἱατροὺς Σαράντα Ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς γονεῖς του εἰς τὴν Κων)πολιν, νὰ προφθάσουν, διότι αὔριο θὰ ἦτο νεκρὸς. Στὸ θλιβερὸ αὐτὸ τηλεγράφημα ἔσπευσαν ὁ ἀδελφὸς του Ἡράκλειος καὶ δύο ἱατροί, ὅμως ὁ μέγας αὐτὸς ἀνθρωπιστὴς καὶ πατριώτης εἶχεν ἀποθάνει. Εἶχε ὅμως κατορθώσει νὰ περιορίσῃ τὴν ἀσθένεια, νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ οὐδεὶς τῶν ἀσθενησάντων νὰ ἀποθάνῃ πλὴν αὐτοῦ, διότι δὲν ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν τοῦ φαρμάκου κατὰ τοῦ τύφου. Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε τὸ πιὸ θλιβερὸ γεγονός, μετὰ ἀπ' τὸν κατόπιν ἐκπατρισμὸν. Στὴν κηδεῖα του παρευρέθησαν, ὅλοι οἱ πρόκριτοι τῆς περιοχῆς καὶ οἱ Τοῦρκοι ὑποδιοικηταὶ τῶν γύρω χωριῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν νεοδιορισθέντα Καϊμακάμη Χουσεῖν Χαμντή. Χιλιάδες λαοῦ ἔκλαυσαν γιὰ τὸν μεγάλο τους προστάτη. Ἀναμφισβήτητα στὸ πρόσωπό του τὸ Σαμμάκοβο ἔχασε ἓνα μεγάλο ἄνδρα, μιὰ σπουδαία ψυχὴ, καὶ ἓνα Χριστιανὸ ἀνθρωπιστὴ.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ Θ. ΚΙΑΚΙΔΗΣ.— Στις κρισιμώτερες στιγμὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Σαμμακοβίου δύο ἄνδρες σιάνθησαν μὲ θάρρος καὶ τὸ προστάτησαν. Ὑψωσαν τὸ ἀνάστημά τους ἐναντίον ἐπιδρομέων, ἐσπατάλησαν χρήματα, διὰ τὸ κοινὸ καλὸ, ἔδωκαν τὴ ψυχὴ τους στὸν ἱερὸ ἀγῶνα, τὴν σκέψιν τους καὶ τέλος καὶ οἱ δύο τὴ ζωὴ τους γιὰ τὸ Σαμμάκοβο, γιὰ τὴν πατρίδα Ἑλλάδα. Ὁ ἓνας ἦτο ὁ Κύρκος Κ. Κύρκου, καὶ ἐγράψαμε γι' αὐτόν, καὶ ὁ ἄλλος, ὁ ἀείμνηστος Περικλῆς Κιακίδης, Δήμαρχος Σαμμακοβίου στὴ φοβερὴ περίοδο 1912 — 1915. Γεννήθηκε τὸ 1867, γνήσιο τέκνο, ἀπὸ πολλὰς γενεάς, τοῦ Σαμμακοβίου. Ἦτο τὸ πιὸ μικρὸ ἀπὸ τὰ δέκα παιδιά τοῦ γέρω-Θόδωρου Κιακῆ, τοῦ πρώτου ποὺ ἔφερε αὐτὸ τὸ ἐπώνυμο, τὸ ὁποῖο μεταγενε-

στέρωσ μετετράπη σὲ Κιακίδη. Ὁ κὺρ - Θόδωρος, σὰν ἦτο μικρός, ἕνας συνομήλικός του, λίγο ψευδός, μὴ μπορῶντας νὰ πῆ τὸ ὄνομα Θεωδωράκη τὸν φώναζε «Κιάκη». Ἀπὸ τὸ ὄνομα πού ἔδωσε ἡ τραυλὴ γλῶσσα τοῦ μικροῦ, ἔμεινε στὴν οἰκογένεια καὶ στὸ μικρὸ Περικλῆ, ὁ ὁποῖος παρακολουθοῦσε τότε τὰ πρῶτα μαθήματά του στὴ Ξενοκράτειο σχολὴ τῆς πατρίδος του. Κατὰ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, μὴ δυνηθεὶς νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδὰς του σὲ μεγαλύτερα σχολεῖα, ἐργάσθηκε κοντὰ στὸν ἀδελφὸ του Βασιλάκη. Ὅμως οἱ μεγάλες του ἱκανότητες, ἡ δραστηριότης καὶ ἡ νοημοσύνη του τὸν ἐξωθοῦσαν σὲ δικές του δουλειές, μακριὰ ἀπὸ ἐξαρτήσεις. Ἐπεδόθη στὸ ἐμπόριο μόνος, ὅπου προώδευσε ἀλματωδῶς. Κατέγινε μὲ τὸ ἀνθρακμπόριον, τὴν κατασκευὴ ξυλίνων τροχῶν, ἀξόνων δι' ἀμάξια, τὰ ὁποῖα μετέφερε διὰ θαλάσσης στὴν Κων)πολι. Ἀπὸ κεῖ πάλι μετέφερε ἐδώδιμα καὶ ἀποικιακά, διατηρῶν ἔτσι τὸ καλύτερον παντοπωλεῖο, χονδρικῆς καὶ λιανικῆς πωλήσεως καὶ ἐφοδιάζων καὶ τὰ περὶχωρα. Μὲ τὴν ἀκαταπόνητο ἐργατηζότητά του κατώρθωσε ν' ἀναγείρῃ πολυτελέστατο, γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ τὸν τόπο, τριόροφο ξενοδοχεῖο ὑπνου καὶ φαγητοῦ. Ἠσχολήθη μὲ τὴν κτηνοτροφία καὶ ἕνα σωρὸ ἄλλες ἐργασίες πού τοῦ ἀπέφεραν ἄρκετὰ ἔσοδα. Πάνω ἀπὸ ἑκατὸ ἐργάται ἀπὸ τὸ Σαμμάκοβο καὶ τὰ γύρω χωριά Σαρακίνα, Σκεπαστό, Κωστή κ. ἄ. ἀπασχολοῦσε στὶς δουλειές του. Κανεὶς δὲν ὑπῆρξε δυσαρεστημένος ἀπ' αὐτόν. Ὅλοι τὸν ἐσέβοντο καὶ τὸν τιμοῦσαν καὶ σὰν περνοῦσε ἀπ' τοὺς δρόμους τῆς κωμοπόλεως ὄλοι γέροι καὶ νέοι ἐσηκώνοντο νὰ τὸν χαιρετίσουν. Ὁ Περικλῆς Κιακίδης ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, πού σκοπὸς τους εἶναι νὰ δώσουν δουλειὰ σὲ πολλὰ χέρια καὶ ν' ἀνακουφίσουν ὅσο τὸ δυνατὸ περισσοτέρους. Τὸ 1905 ὅταν ἄρχισαν οἱ ἐπιθέσεις Βουλγάρων κομιτατζήδων ἐναντίον τοῦ Ἑλλην. στοιχείου, συνειργάσθη ἐθνικῶς μὲ τὸν Γεώργιο Κονδύλη καὶ τὸν ἰατρὸ Κύρκου, ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομέων μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἔνωσι τῆς Α. Θράκης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Γεώργ. Κονδύλης ἀνεγνώριζε πάντα τὶς ἱκα-

Περικλῆς Θ. Κιακίδης.

νόητες τοῦ Κιακίδη, τὸν ἔνθερμο πατριωτισμὸ του καὶ τοῦ εἶχε ἀπεριορίστον ἐμπιστοσύνη. Γνώριζε πολὺ καλὰ τὰ χέρια τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἐθνικὴ ὑπόθεσι στὴ περιοχὴ τοῦ Σαμμάκοβιου, γι' αὐτὸ πολὺ λίγο φρόντιζε νὰ ἐπισκέπτεται αὐτό, γνωρίζων ὅτι ὁ Κύρκος καὶ ὁ Κιακίδης μπορούσαν νὰ τὸ φέρουν εἰς πέρας. Κατώρθωσαν γι' οἱ δυὸ νὰ κρατηθῆ τὸ Σαμμάκοβο ἀνέγγιχτο ἀπὸ ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίες. Τὸ 1912, μετὰ τὴν κατάλληψιν τοῦ τόπου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ Σαμμάκοβο ἔγινε Δημαρχία, μέχρι τότε ἦτο Κοινότης μὲ πρόεδρον (μουντούρη) τὸν Εὐστάθιο Λασκαρίδη, καὶ διορίζουν Δήμαρχον τὸν Περικλῆ Κιακίδη, ὡς κατέχοντα τὰς ὑποθέσεις τῆς πόλεως καὶ τιμώμενον ὑπὸ πάντων. Αὐτὸν προτίμησε τὸ νέο καθεστῶς, ὑποδειχθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου Ὑποδιοικητοῦ Μηδείας. Ὁ Κιακίδης ἐδέχθη τὴν θέσιν, παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ ἀφοῦ ἔφερε πολλὰς ἀντιρροήσεις. Ὡς βοηθὸς τοῦ ἔδωσαν τέσσαρους δημοδιδασκάλους. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆ, μαζί μὲ τὸν Κύρκον διασώζον Σαρακινιώτας, φροντίζον γιὰ τὴν τάξι καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς πόλεως καὶ νυχθημερὸν συσκέπτονται στὸ σπίτι τοῦ Δημάρχου πὼς νὰ ἐξέλθουν σῶσι μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν δύσκολη θέσι τῆς σφίρας καὶ τοῦ ἄκμονος, πὸν βρέθηκαν, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν οὐδὲν κακὸν παρατηρήθη καὶ οὐδεμίαν ἀντεκδίκησις ἔγινε ἐκ μέρους τῶν ἐπανελθόντων Τούρκων. Μὲ τὴν μεταφορὰ τῆς Ὑποδιοικήσεως ἀπ' τὴ Μῆδεια στὸ Σαμμάκοβο μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ζιᾶ βέη, ὁ Κιακίδης, τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ Ὑποδιοικητοῦ καὶ τοῦ Λαοῦ, διετηρήθη στὴ θέσι τοῦ Δημάρχου. Καθ' ὅλη τὴν διάρκειαν τῆς Δημαρχίας του, ἐβοήθησε κάθε ἀναξιοπαθοῦντα συμπατριώτη. Τὸ ἀρχοντικὸ του σπίτι ἦταν πάντα ἀνοιχτὸ γιὰ τὸν καθένα. Ἔμοιαζε σὰν ἓνα Ὑπουργεῖο σὲ μισρογραφία, ὅπου προσήρχοντο διὰ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν χῆραι, ὄρφανὰ, πτωχοὶ ἐργάται καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλοι ἀπ' τοὺς συντοπίτας του. Ἐξυπηρετήσε τοὺς πάντας μὲ ἐνδιαφέρον, προθυμία καὶ ἀνιδιοτέλεια. Σὰν οἰκογενειάρχης ὑπῆρξε περίφημος ἄν καὶ ἦτο ἀρχετὰ αὐστηρός. Ποτὲ δὲν συγχωροῦσε παραπτώματα ἐπαναλαμβανόμενα, μήτε στὸν ἑαυτό του. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἱατροῦ Κύρκου, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ πνευματικὸς καθοδηγητὴς τοῦ τόπου, ἐγεννήθη τὸ πρόβλημα ποῖος θὰ τὸν διαδεχθῆ. Σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα πὸν ἐτέθη, οἱ Σαμμάκοβίτες ἀπήντησαν ὁμοφώνως, πὼς ὁ μόνος πὸν θὰ μπορούσε νὰ χρητήσῃ τὰ ἡνία καὶ νὰ πάρῃ τὴ θέσι τοῦ Κύρκου ἦταν ὁ Π. Κιακίδης. Καὶ ἐφάνη ἀντάξιος τῆς ἐμπιστοσύνης πὸν τοῦ ἔδωσαν οἱ συμπατριῶτες του. Διηύθυνε τὰ πάντα. Ἦτο Πρόεδρος τῆς σχολικῆς Ἐφορίας καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξι τῆς Παιδείας, χορηγῶν κάθε μέσον ὑλικὸν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Ἡ ὑπάρχουσα τότε σημαντικὴ βιβλιοθήκη στὸ σχολεῖο, πρᾶγμα σπάνιον γιὰ ὅλη τὴν περιοχὴ, ἦτο ἔργον ἰδικόν του. Διὰ τῆς Σχολικῆς ἐφορείας καὶ τῆς Κοινοτικῆς τοιαύτης βοήθησε κάθε νέον, ὁ ὁποῖος εἶχε τάσι πρὸς τὰ γράμματα,

δίδοντας ύποτροφίες. Ἐπίσης μὲ πρωτοβουλία του ἴδρυσε νυκτερινὸν Ἄναγνωστήριον διὰ τοὺς ἐργαζομένους πὺν τῶρα φυσικὰ εἶναι διασκορπισμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ οἱ ὅποιοι μέχρι σήμερον εὐγνωμονοῦν τὸν ἴδρυτὴ, εὐεργέτη τους Π. Κιακίδη. Διετέλεσε ἐπίσης Πρόεδρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διεκπεραίωνε κάθε ὑπόθεσι πὺν παρουσιαζόταν. Ἐρχόταν σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, τὶς ξένες Πρεσβεῖες, μὲ τοὺς μεγαστάνας τοῦ πλοῦτου στή Πόλι, προκειμένου νὰ πετύχη κάτι πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος του. Ἐν τούτοις παρ' ὄλην τὴν ἀκαταπόνητον ἐργατικότητά του σ' ὄλους τοὺς τομεῖς, κοινωνικοὺς καὶ ἰδιωτικοὺς, οὐδέποτε καυχῆθηκε, οὐδέποτε ἐμεγαλόχησε. Πίστευε μὲ σοβαρότητα στὸ καθῆκον του, ἢ ἐπιτέλεισι τοῦ ὁποίου ἔφερε καὶ τὸν θάνατόν του. Οὐδέποτε λύγισε μήτε μπροστὰ στὸ χάσιμο τῆς ζωῆς του. Τὸ 1915, σ' αὐτὴ τὴν φοβερὴν περίοδο γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Θράκης, στάθηκε ἀκλόνητος. Δὲν ἐφείσθη τίποτε προκειμένου νὰ σώσῃ ἀνθρώπους καὶ πράγματα ἀπὸ τὸ αἰμοσταγὲς χέρι τοῦ Ἐποδιοικητοῦ Χαμντῆ. Ὁ τελευταῖος αὐτός, τόσο ἐμίσησε αὐτὴ τὴν προσωπικότητα τοῦ τόπου πὺν διοικοῦσε, ὅσο τὸν ἐκτιμοῦσε καὶ τὸν φοβόταν. Γι' αὐτὸ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πὺν ἐνεγράφη στὸ μαυροπίνακα τοῦ θανάτου. Ἐβασανίσθη, γιὰ νὰ ὑποκέψη στή θέλησι τοῦ Τούρκου, ὅμως δὲν κατορθώθη, τίποτε, ἐδελεάσθη διαφοροτρόπως μὰ ἔμεινε ἀδιάφθορος καὶ ἐν τέλει ἐσφαγιάσθη ἀγρίως σὲ μιὰ πλαγιά τοῦ Γκράντου. Τὰ περὶ τοῦ σφαγιασμοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων δεκαεπτὰ συμπατριωτῶν του, λεπτομερῶς διηγούμεθα στὸ ἱστορικὸ μέρος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Μὲ τὸν θάνατόν του ἐγκατέλειψε τὴν οἰκογένειά του εἰς τόπους ἐξορίας, ὅμως ἐμπρὸς στήν ἰδέα τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας οὔτε αὐτὴν ἐσκέφθη. Τίποτε δὲν ἔμεινε γι' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειά του. Τὸ μόνον ἔπαθλον καὶ ὡς ἠθικὴ ἀμοιβὴ τῶν ἀξιολόγων ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας προσέφερε στήν γενέτειρά του, τὸ Σαμμάκοβο καὶ πρὸς τὸ Ἔθνος, ἀπέμεινε τὸ κάτωθι ἐν ἀντιγράφῳ παρατιθέμενον ἔγγραφον:

ΥΠΟΤΡΓΕΙΟΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ
ΤΜΗΜΑ Π ΓΡΑΦΕΙΟΝ Β' ΑΡΙΘΜ. ΠΡΩΤΟΚ. 120930.

Β Ε Β Α Ι Ω Σ Ι Σ

Τὸ Τμῆμα Διευθύνσεως Διοικητικοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν (Γραφ. Β') βεβαιοῖ ὅτι ὁ ΚΙΑΚΙΑΝΗΣ ΠΕΡΙΚΑΝΗΣ τοῦ ΘΕΟΔΩΡΟΥ τυγχάνει ἐγγεγραμμένος εἰς τοὺς κωρωθέντας δυνάμει τοῦ ἀπὸ 30-10-35 Ἀναγκαστικοῦ Νόμου, συμπληρωματικοὺς πίνακας Μακεδονομάχων, (Πρακτικὸν ἐπιτροπῆς Τόμπρα 25-5-35) καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὀργάνων Πρώτης τάξεως θῦμα ἀγῶνος. Τῇ αἰτήσῃ τῆς κόρης του Χρυσῆς ἐκδίδεται ἡ παρούσα ἵνα τῇ χρησιμεύσει ὅπου δεῖ.

Ἀθῆναι τῇ 15ῃ Ἰανουαρίου 1936

ὁ Ταγματάρχης (Ἐπογραφή)

Ἀκριβῶς δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ συμπατριῶται του εἰς τὰ Σχοιनिὰ Κομοτινῆς εἰς μνήμην αὐτοῦ καὶ τιμῆς ἔνεκεν διὰ τὰς πολλαπλᾶς ὑπηρεσίας του πρὸς τὴν πατρίδα του ὠνόμασαν μίαν ὁδὸν τοῦ χωρίου μετὸ ὄνομά του.

Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΕΙΡΩΝ ΚΥΡΟΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ.— Πολλὲς φορές προσωπικότητες κατ' ἐξοχὴν σπουδαῖες καὶ φημισμένες, τιμῶμενες ὑπὸ πάντων, ἀγνοοῦνται ἀπὸ τὴν γενέτειρά τους. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μετὸν αἰμίμηστον Μητροπολίτην Ἡλιουπόλεως Γενναδίον.

Ὁ Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος.

Μόλις τώρα τελευταῖα καὶ ὅλως τυχαίως, ἐμάθαμε περὶ τοῦ πόθεν κατήγετο ὁ μακαρίτης πλέον ἀρχιερεὺς. Χρέος ὅμως ἰδικόν μας καὶ τιμὴ διὰ τὴν πατρίδα μας, διὰ τὴν ὁποία γράφεται τὸ παρὸν βιβλίον, εἶναι νὰ ἀναφέρωμεν καὶ περὶ τοῦ Ἐπισκόπου Γενναδίου, ὁ ὁποῖος ἐκαυχᾶτο λέγον, ὅτι ἦτο γόνος τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ Σαμμακοβίου(1). Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς πνευματικωτέρας μορφὰς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἕνας ἀκάματος, ἐργάτης, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἴδου τί ἔγραφε τὸ ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Πατριαρχείου «Ἀπόστολος Ἀνδρέας»: Γεννήθηκε στὸ Σαμμακόβο τὸ 1883 μετὸ κατὰ κόσμον ὄνομα Ὀδυσσεὺς Ἀραμπατζῆς ἢ Ἀραμπατζόγλου — Μαζαράκης. Ὁ μικρὸς Ὀδυσσεὺς ἄκουσε τὰ πρῶτα μαθήματα στὴ γενέτειρά του. Δεκαπέντε χρονῶν ἔφυγε ἀπὸ τὸ Σαμμακόβο καὶ εἰσῆλθε τὸ 1898 εἰς τὴν Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Ἐξῆλθε τὸ 1905 ἐξ αὐτῆς ἀριστοῦχος. Ἐχων διάθεσι δι' εὐρυτέρας σπουδᾶς

1. Περὶ τῆς μὴ καταγωγῆς του ἐκ Σαμμακοβίου, ὑπὸ πολλῶν ἐλέχθησαν πολλὰ, πάντως ἡ ἡμετέρα γνώμη βασίζεται εἰς τὴν πληροφορίαν τοῦ ἐπισήμου ὀργάνου «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» τοῦ Πατριαρχείου καὶ εἰς τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ μεταστάτος Ἱεράρχου πρὸς τινὰ συμπολίτην, διαμένοντα ἐν Φιλαδελφείᾳ τὸν ὁποῖον ἐπισκέπτετο συχνά.

καὶ δαπάναις τοῦ Πατριαρχείου, συνέχισε τὰς σπουδὰς του στὴ Λωζάνη, ὅπου παρηκολούθησε Θεολογία, Φιλοσοφία, καὶ Νομικά. Ἐπιστρέψας μετὰ τὰς σπουδὰς του ταύτας εἰς τὴν Κων)πολι, ἐχειροτονήθη διάκονος. Διωρίσθη ἱερατικός προϊστάμενος Κοντοσκαλίου διδάσκων συγχρόνως εἰς τὸ Ἑλληνογαλλικὸν Λύκειον τοῦ Χατζηχρήστου, στὸ Πέραν. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1913, εἰς ἡλικία τριάντα ἐτῶν, χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Ε' Ἐπίσκοπος Σκοπέλου καὶ καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Προϊσταμένου Κοντοσκαλίου. Ἐν συνεχείᾳ διετέλεσε Ἀρχιερατικός Προϊστάμενος Μεγάλου Ρεύματος (Βοσπόρου), ὅπου καὶ ἐγκατεστάθη μόνιμος εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου. Ὑπῆρξε σοφώτατος, κατέχων τέλεια τὴν Ἑλληνικὴν, ἀρχαίαν καὶ σύγχρονον γλῶσσαν, τὴν Γαλλικὴν, Ἀγγλικὴν, Γερμανικὴν, Τουρκικὴν, Ἀραβικὴν, καὶ Περσικὴν, τὰς περισσότερας δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξέμαθε κατ' ἰδίαν. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Συνέγραψε ἀναριθμήτους μελέτας καὶ διατριβὰς θεολογικοῦ περιεχομένου καθὼς καὶ ἄλλας σχετιζομένας μὲ τὴν Βυζαντινολογία. Ἦτο ὁ ἀρχισυντάκτης τοῦ ἐπισήμου ὄργανου τῶν Πατριαρχείων «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια». Τὰ σπουδαιότερα ἔργα του εἶναι ἡ «Περὶ Βοσσουέττου» διατριβή, ἡ «Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ρεύματος» καὶ τὸ ἀξιολογώτερον, «ἡ Ἱστορία τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου», ἔργον πολύκροτον, βραβευθὲν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ ἀνεκήρυξε τὸν συγγραφέα ἐπίτιμο Πρόεδρο αὐτῆς. Κατὰ τοὺς καννιβαλισμούς τῆς 5ης Σεπτεμβρίου 1955 ἀπειριόδησαν Τούρκοι, ἐκ προμελέτης καὶ ὀργανωμένοι, νὰ δολοφονήσουν τὸν σεπτὸν Ἱεράρχην. Πράγματι ἐξώρμησαν μαινόμενοι εἰς τὴν κατοικίαν του, εὕρισκομένην εἰς τὸ Μέγα Ρεῦμα τοῦ Βοσπόρου, παρεβίασαν τὴν ἐξώθυραν καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον του. Οὗτος ἀντέστη στὰ κτυπήματα τῶν βιαιοπραγούντων Τούρκων σθεναρῶς καὶ εἰς τὰς κραυγὰς του πρὸς διάσωσίν του, ἀπεχώρησαν. Δυστυχῶς ὅμως μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας ὥρας ἐπανῆλθαν σφοδρότεροι. Τὸν ἐκτύπησαν ἀγρίως εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ θὰ ἀπέθνησκε, ἐὰν δὲν ἔφθανε εἰς βοήθειάν του γείτων Τούρκος ἀνώτερος ἀξιωματικός, ὁ ὁποῖος τὸν ἐξετίμα καὶ τὸν ἐθαύμαζε ἀπεριόριστα. Ὁ ἀξιωματικὸς αὐτὸς ὀπλισμένος ὁ ἴδιος ἐφφούρησε τὸν παθόντα κατὰ τυχὸν νέας ἀποπείρας ἐναντίον του καὶ ἐφρόντισε διὰ τῆς προσκλήσεως ἱατροῦ νὰ ἐπιδεθοῦν τὰ τραύματά του. Ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τὰ χέρια τῶν δολοφόνων, ὅμως τὸ ψυχικὸν κτύπημα ἦτο τέτοιο ὥστε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπέθανεν εἰς τὰ Γαλλικὰ Νοσοκομεῖα τῆς συνοικίας Ταξέμι τὴν 14η Μαρτίου 1956. Ἄν καὶ τὸ Σαμμάκοβον ἠγγόει τὸ τέκνο του, ἐν τούτοις, ἔστω καὶ ἀργά, νοιώθει τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς κατατάξεώς του μεταξὺ τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἐγαλούχησε καὶ ἐξέθρεψε.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ.— Ὁ Παπαγιαννόπουλος δὲν ἦτο Σαμμάκοβίτης, ὑπῆρξεν ὅμως ἕνας ἀπὸ τοὺς διαπρεπεστέ-

ρους διδασκάλους τοῦ Σαμμακοβίου, μὲ τὴν ἔξοχη διδασκαλική του δεινότητα, ἥτις ἀφήκεν ἐποχὴν καὶ ἀρίστas ἐντυπώσεις εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Σαμμακοβίου, καθὼς καὶ εἰς Διδ)χον ἀργότερον. Εἰς τὸν 31ον τόμον τῶν «Θρακικῶν» περὶ «Ἱστορίας Παιδείας Διδ)χου καὶ περιχώρων (1778 — 1953) ἔχει δημοσιευθῆ φωτογραφία μετὰ πλήρους βιογραφίας αὐτοῦ.

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ ΤΖΑΡΤΟΣ.— Στὸ Σαμμάκοβο, πρὶν ἀπ' τὸ διωγμὸ, ἓνας ἀπὸ τοὺς δημοφιλέστερους προύχοντας τοῦ τόπου ἦταν ὁ Θεόφιλος Τζάρτος. Ντυμένος πάντα μὲ τὴν ἀρχοντικὴ στολὴ τῆς πατρίδος,

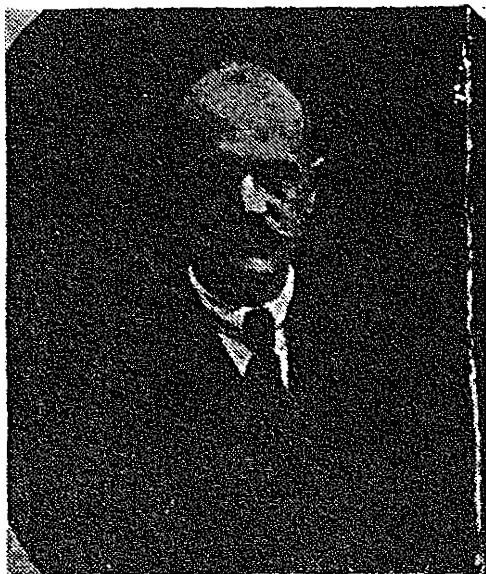
Θεόφιλος Κ. Τζάρτος

τὴν γούνα, τὸ ἀντερὶ, τὴν σαλαμάρκα, τὸ ντιμί καὶ τὸ κομβολόγι στὸ χέρι ἀντιπροσώπετε τὴν λεβεντιά, τὴν γεροντολεβεντιά. Ἦταν χαρὰ στὰ μάτια νὰ τὸν θεωρῆς ἔτσι εὐθυτενὴ καὶ γεμάτο νειάτα μὲ τὸ τριανταφυλλί, σὰν τὸ μωρὸ παιδί, πρόσωπο καὶ τὸ ἀρειμάνιο μουστάκι του. Γεννήθηκε στὴν Τρουλιά τὸ 1853 καὶ ἕστερα ἀποκαταστάθηκε στὸ Σαμμάκοβο. Τὸ ἀρχοντικό του σπῆτι βρισκόταν ἀπέναντι ἀπ' τὴ βρύση τοῦ «Ντελῆ Νικόλα». Ἐπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς πρὸ καλοστεκοῦμενους καὶ φημισμένους ἐμπόρους τοῦ τόπου. Εὐφρέστατος, δραστήριος καὶ ἐργατικώτατος, κατέστησε τὴν οἰκογένειά του μιά ἀπ' τίς ἐξέχουσες τοῦ Σαμμακοβίου. Ἀγαποῦσε τὴν φύσι μὲ πάθος, γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἦταν καὶ τόσο ὕγιης,

καὶ κυνηγοῦσε ὅσο κανεῖς, ἦτο δὲ δεινὸς σκοπευτής. Χρησιμοποιοῦσε πάντα τὸ ἄλογό του, μιὰ περίφημη φοράδα, μὲ τὸ ἀχώριστο δίκανο (τσιφτέ) στὴ πλάτη, ὅπου καὶ ἂν πήγαινε, ἰδίως στοὺς «Καμπάδες», ὅπου εἶχε ἀνθρώπους ποὺ τοῦ κατασκεύαζαν κάρβουνα, τὰ ὁποῖα μετέφερε μὲ καΐκια στὴν Πόλι. Ἦταν ἓνα ἀπ' τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου καὶ ἡ γνώμη του εἰσηκούετο μέσα στὴ Δημογεροντία. Δὲν ἐφείδετο χρημάτων γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ καὶ προσέφερε ἄφθονα γιὰ τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησία, ὅπου τοῦ ἤρρεσε νὰ ψάλ-

λη. Ἦταν πολὺ θρησκευτικὸς καὶ προσπαθοῦσε νὰ μὴ κάνῃ ποτὲ κακὸ σὲ συνάνθρωπό του. Κατεῖχε τὴ Βυζαντινὴν, τὴν ὁποία χρησιμοποίησε στὴν ἱεροψαλτοσύνη του. Ὅλοι τὸν ἀγαποῦσαν καὶ πιδὸν πολὺ τὰ παιδιά του, ποὺ ὑπερηφανεύοντο διότι εἶχαν ἕνα τέτοιο λεβέντη πατέρα. Στὴ μεγάλη δοκιμασία τοῦ τόπου στάθηκε κοντὰ στοὺς πρωτεργάτας Κύρκο καὶ Κιακίδη καὶ τοὺς βοήθησε ψυχῇ τε καὶ σώματι. Κι' ὅταν ἦλθε τὸ μεγάλο κακὸ, ἡ οἰκογένειά του κι' αὐτὸς ἐδυοσίασαν στὸ βωμὸ τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς τιμῆς τὴν παρουσίαν τους καὶ πρὸ πάντων τὸν λεβεντογυιὸν τοῦ Κωνσταντῆ, ὁ ὁποῖος ἐσφαγιάσθη ἀγρίως μαζὶ μὲ τὸν Δήμαρχο καὶ τοὺς ἄλλους συμπατριώτας του. Μετὰ τὸ ἄγριο ξεροζῆμα κατέληξε στὴ Ξάνθη, ὅπου κι' ἔζησε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς του. Πολλὰ φορὲς τὸν εὑρισκαν νὰ κλαίῃ καὶ νὰ μονολογῇ «Θέλω ν' ἀφήσω τὰ κόκκαλά μου στὰ ἅγια χώματα τῆς πατρίδας μου». Ἀπεδήμησε εἰς Κύριον ἡρεμὸς τὸν Μάρτη τοῦ 1937, πάντα νοσταλγὸς τῆς πατρίδος του, τῆς ἀλησμόνητης Θράκης.

ΣΑΒΒΑΣ ΛΑΚΙΔΗΣ.— Ἐχορημάτισε ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐφορευτικὸς καὶ διοικητικὸς ὑπάλληλος, παρέμεινε δὲ εἰς τὴν θέσιν του καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀπαισίου τυράννου Χαμντῆ, πεισθεὶς πρὸς τοῦτο, διότι αἱ ὑπηρεσίαι του ἀπὸ ἀπόψεως λογιστικῶν γνώσεων καὶ τάξεως περὶ τὴν τήρησιν τῶν σχετικῶν φορολογικῶν βιβλίων ἦσαν ἀπαραίτητοι. Διὰ τὸν Λακίδην ἐκυκλοφόρουν οὐχὶ κολακευτικαὶ φῆμαι, αἵτινες ἔφθασαν μέχρι τοῦ νὰ ὑποστηρίζεται ὅτι εἶχεν οὗτος ἐξιλαμισθῆ, ἡ φήμη δὲ αὕτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνεργασίαν του μετὰ τοῦ μισητοῦ Χαμντῆ καὶ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν θέσιν του ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ἀντίθετοι φῆμαι ἀναφέρουν ὅτι ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν καθηκόντων του ἐφαίνετο χρήσιμος εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, τοὺς ὁποίους διηυκόλυνε κατὰ τὸ δυνατόν. Ἐπειδὴ δι' ἀμφοτέρας τὰς ἀντιτιθεμένας ἀπόψεις δὲν ὑπάρχουν βάσιμα στοιχεῖα περιοριζόμεθα, λόγῳ ἱστορικῆς ἀφηγήσεως, νὰ ἀναφέρωμεν τὰς περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Λακίδου φήμας χωρὶς νὰ βεβαιώσωμεν αὐτάς. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Σαμμάκοβον καὶ ἐσπούδασε διδάσκαλος ἐξήσκησε δὲ τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ στὸν τόπον του ἕως ὅτου προσελήφθη ὑπάλληλος ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν. Συνέγραψε καὶ δύο βιβλία ἐπὶ ἱστορικῶν ζητημάτων ἀφορώντων τὴν Θράκην. Ἀπεβίωσε εἰς Δράμαν τὸ 1924.

Σ. Λακίδης.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Τὰ Σαμμακοβίτικα ἦθη καὶ ἔθιμα ἦσαν πολὺ ἔντονα καὶ τὸ κῦρος τους ἦταν μεγάλο. Σὰν νόμος στεκόταν μέσα στὶς ψυχὲς τῶν κατοίκων. Τὸ κάθε γεγονός, ἢ κάθε μιὰ πράξις, εἶχε τὴν ἐθιμοτυπία της, τὸ τρόπο της νὰ ἐκφρασθῆ. Ἡ βάση τῶν ἠθῶν καὶ γενικὰ τῆς ἠθικῆς, καθὼς καὶ τῶν ἐθίμων, ἦταν ἡ θρησκεία. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦσαν πολὺ θρησκοί, πολλὲς φορὲς μέχρι θρησκοληψίας. Ἀλλοίμονο στὸν ἑαυτὸ τους, ἂν ἔκαναν κάτι χωρὶς νὰ σκεφθοῦν τὴν θρησκεία κι' ἀκόμα χειρότερα ἂν τὴν παράβλεπαν. Ὁ κύριος κατήγορός τους ἦταν ἡ ἴδια ἡ συνείδησίς τους. Ὅλα τὰ πράγματα, τὰ εἶχαν ντύσει μὲ πολλοὺς τύπους καὶ ἱεροτελεστιές, δίδοντάς τους ἔτσι μιὰ ἀσυνήθιστη ἀξία. Ἔτσι ὅλα κατοχυρώνοντο καὶ ἦταν δύσκολο νὰ καταστραφοῦν διαλυόμενα. Παραδείγματος χάριν ὁ γάμος εἶχε τόσα τὰ τυπικά, τόσες τὶς τελετές, τόσα τὰ ἔθιμα, πὺ ἀυτὰ καὶ μόνο πολλὲς φορὲς δὲν ἐπέτρεπαν τὴν διάλυσί του. Οὐδέποτε εἶχε παρατηρηθῆ κάτι τέτοιο στὸν τόπο μας. Μ' αὐτὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα περιφρουροῦντο ἡ θρησκευτικότης, ἡ τιμὴ καὶ ἡ οἰκογενειακὴ παράδοσις. Μὰ καὶ χωρὶς αὐτὴν τὴν αἰτία, πάλι εἶχαν ἐνδιαφέρον, ἔστω καὶ μόνο γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸν ἀσυνήθιστο τρόπο πὺ παρουσιάζοντο. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ περιγράψωμε. Ἴσως εἶναι τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον κεφάλαιον ἀπ' τὴν τότε ζωὴ μας. Εἶναι ἐκεῖνο πὺ μᾶς κάνει νὰ τὴν νοσταλγοῦμε περισσότερο. Μὰ πρὶν εἰσελθῶμεν στὴν ἐπιμέρους περιγραφή τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, πρέπει νὰ ποῦμε λίγες κουβέντες γιὰ τὴν θέσι πὺ κατεῖχε μέσα στὴν κοινωνία τοῦ Σαμμακοβίου ἡ οἰκογένεια, ὁ ἄνδρας, ἡ γυναῖκα, τὸ παιδί. Ἦταν μεγάλο κακὸ στὸν ἄνδρα ἢ στὴν γυναῖκα νὰ μὴν ἔχη δημιουργήσει οἰκογένεια. Ἡ ἔννοιά της ἐτιμᾶτο. Ὁ ἄνθρωπος πὺ κοπίαζε καὶ ἀγωνίζετο γιὰ τὴν οἰκογένειά του ἦταν σεβαστός. Εἶχε φέρει σὲ δρόμο σωστὸ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς. Πρῶγμα πρῶτο, μέσα στὴ Σαμμακοβίτικη ζωὴ, ἡ οἰκογένεια, σεβαστὴ ἀπ' ὅλους, τιμημένη ἀπ' τοὺς ἴδιους. Ἀλλοίμονο σὲ κείνον ὁ ὅποιος μὴ σεβόμενος τὴν ἔννοιά της καὶ τὴν ἱερότητα πὺ τὴν διέκρινε, τὴν προσέβαλλε καταπατώντας τὴν. Ἦταν ὁ ἀπόβλητος τῆς κοινωνίας. Τὴν πρώτη θέσι βέβαια μέσα στὴν οἰκογένεια τὴν εἶχε ὁ ἄνδρας καὶ ὕστερα ἀπ' ὀλίγο πατέρας. Αὐτὸς ἔκανε κουμάντο, ὅπως ἀγωνίζοταν γιὰ τὴν διατήρησί της. Ὅλοι ὑπάκουαν στὴν ἀρχή, στὴ θέλησι τοῦ πατρός. Ὅμως ὁ ἄνδρας πατὴρ δὲν εἶχε δικτατορικὰς διαθέσεις. Ὅχι. Ἦταν μὲν ἡ προσωποποίησις τῆς αὐστηρότητος καὶ τῆς περιφρουρήσεως τῆς οἰκογενείας, ὅμως συνάμα ἦταν γεμᾶτος καλωσύνη καὶ ἀγάπη πρὸς αὐτήν. Φώναζε μὰ κι' ἀγαποῦσε, ἔδερνε μὰ καὶ φιλοῦσε. Δέταζε μὰ καὶ συμβούλευε καὶ παρηγοροῦσε. Ἦταν ὁ Ἀφέντης καὶ ἔτσι τὸν ὠνόμαζαν. Τὸ ὄνομα αὐτὸ κρατοῦσε ἀπ' τὴν ἔννοια ὁ «Ἀφέντης Χριστός» πὺ οἱ Σαμμακοβίτες τόσο λάτρειαν. Ἡ κοινωνία ὅπως κι' ἡ οἰκογένεια ἦταν ἀν-

δροκρατική, ή γυναίκα έρχόταν σέ δεύτερη μοίρα, χωρίς νά παραβλέπεται και ή μεγάλη άξία της μέσα στην κοινωνία και την οικογένεια. Αύτή ήταν ό βοηθός τών πάντων. 'Η γυναίκα, σύζυγος ή μάννα, ήταν ή θυσία. Φοβάμαι πώς πιό πολλά έκαναν οί γυναίκες, πιό πολλές φροντίδες είχαν, παρά οί άνδρες. 'Ηταν ή συμπόνια, ήταν ή κατανόηση, ήταν ή κλώσσα με τά μεγάλα φτερά. 'Ηταν δυστυχισμένη ή οικογένεια που τής έλειπε ή μάννα. Κι' ύστερα τά παιδιά. 'Ο πρωτότοκος, ήταν ό άμέσως έρχόμενος μέσα στους άνδρες του σπιτιού, ήταν ό αντικαταστάτης του πατρός, ό αντιβασιλεύς. Προσπαθούσε νά μοιάση του πατέρα στην άσστηρότητα και σοβαρότητα τουλάχιστον. Σάν συνέβαινε καμιά φορά νά χαθῆ ό πατήρ, τότε ό υίός τά κατάφερνε μιá χαρά στη στήριξη τής οικογενείας. Κι' ύστερα έρχόντουσαν τ' άλλα άγόρια αγαπώμενα, έξ ίσου από την μάννα και τον πατέρα. Τά κορίτσια πάλι, ήταν τó άδύνατο στοιχείο τής οικογενείας. Οί άνδρες φρόντιζαν λαμβάνοντες όλα τά άπαραίτητα μέσα για νά μὴν συμβῆ τó αναπάντεχο και δια του άδυνάτου αυτού σημείου, καταστραφῆ ή τιμή τής οικογενείας. Για νά νοιώσετε πόσο πολύ φρόντιζαν γι' αυτά, είναι αρκετό νά ποῦμε τó παρακάτω: Οί άνύπανδρες γυναίκες, σπάνια έβγαιναν έξω. Για νά κυκλοφορήση γυναίκα ελεύθερα παντού, έπρεπε νά είναι σύζυγος και μάλιστα μητέρα. Τά κορίτσια λοιπόν ήσαν μανταλωμένα, (κλειδωμένα) κατά την τοπικήν έκφραση, ακόμα και στην εκκλησία. Δεξιά, άριστερά και εις τά επάνω τής εκκλησίας ήσαν οί γυναικωνίτες, όλο καφασωτά. Οί πόρτες ήσαν πάντα κλειστές και μόνον σάν έφευγαν όλοι οί άνδρες, μετά την άπόλυσι τής θείας λειτουργίας, έβγαιναν νά πάρουν αντίδωρο, ή νά μεταλάβουν. Αύστηρά άπηγορευμένο ήταν στη γυναίκα νά βάλῃ πόδι στο άνδρικό τμήμα του ναού. "Ενας γέρος στεκόταν τηρητής και έπιστάτης του άγράφου αυτού νόμου. "Αν καμιά τολμοῦσε νά κάμῃ κάτι τέτοιο, τότε ή ράβδος του γέρου έπεφτε βαρεια επάνω στον ώμο της. Κορίτσι σπάνια έβλεπε κανείς σ' εκκλησία. Μονάχα την σαρακοστή μπορεί νά συνέβαινε κάτι τέτοιο, όπου πήγαιναν, συνοδεία πάντα, μητέρας, γιαγιάς, ή άλλης συγγενικής γυναίκας, για νά πάρουν την θεία μετάληψη, χωρίς πάλι νά μείνῃ καμιά μέχρι τέλους τής λειτουργίας. Κι' ύστερα δρόμο για τó σπίτι, σκεπασμένη και προφυλαγμένη μὴ τύχη και στο δρόμο την αντίκρουση άνδρικό μάτι. Μόνο εάν κατά τύχη συνέπιπτε νά συναντηθοῦν στο δρόμο δύο συγγενικές γυναίκες ή φιλενάδες, τότε μόνο επέτρεπαν, ήταν έθιμο, νά πάῃ ή κόρη στο ξένο σπίτι νά μιλήσῃ ή νά παίξῃ με την κόρη ή τις κόρες τής συγγένισσας. Οί μεγάλες γυναίκες πήγαιναν στην εκκλησία. Μετά την άπόλυσι ή συγγένισσα περιποιεῖτο την μουσαφίρισσα και μετά αύτή, συνοδεύοντάς την την παρέδιδε στη μητέρα της. Αυτό τó έθιμο έκανε τά κορίτσια ντροπαλά κι' εργατικά, γιατί μὴ έχοντας τί άλλο νά κάμουν μάθαιναν δουλεύοντας νά γίνουν καλές σύζυγοι και μάννες. "Ετσι, ήσαν τά πράγματα και μ' αυτά τά ήθη και έθιμα αντίκρουζαν οί άνθρωποι τής εποχῆς εκείνης

τούς θεσμούς τις καταστάσεις και τὰ γεγονότα και ζούσαν ἀμέριμνοι κι' εὐτυχημένοι.

Ὁ ἀρραβῶνας.

Τὸ πῶς σημαντικό μέσα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνδρα και τῆς γυναίκας στὸ Σαμμακόβο ἦταν τὸ συνταίριασμα, ὁ γάμος και ἡ δημιουργία τῆς οἰκογενείας. Ἦταν ἡ διαίωσις τοῦ εἶδους και τοῦ γένους. Γι' αὐτὸ λοιπόν, αὐτὴ ἡ πράξις εἶχε ντυθῆ με πολλὰ ἔθιμα, με πολλὰ τυπικά, πὸν ἂν δὲν ἐγίνοντο μέσα στα πλάσια, τῆς πράξεως, μποροῦσε, σὶς ψυχὲς τουλάχιστον, τῶν ἀνθρώπων, ἡ πράξις, νὰ θεωρηθῆ, ἄκυρος. Τόση μεγάλη δύναμι εἶχε τὸ ἔθιμοτυπικόν, πὸν ἄρχιζε ἀπὸ τὸν ἀρραβῶνα. Ὁ Σαμμακοβίτικος λαὸς συνήθιζε ν' ἀρραβωνιάζῃ τ' ἀγόρια και τὰ κορίτσια σὲ μικρὲς ἡλικίες, ἐκεῖ γύρω στα 20 χρόνια τὰ πρῶτα και στα 16 τὰ δεύτερα. Καμμιά φορὰ πάλι οἰκογένειες πὸν ἤθελαν πολὺ τὸ συγγένεια, γιὰ πολλοὺς και διαφόρους λόγους, ἔδιδαν μεταξὺ τους λόγο γιὰ γάμο, ὄντας τὰ παιδιὰ σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία. Αὐτὰ τὰ κρυφὰ δοσίματα τῶν ὑποσχέσεων γιὰ γάμο κι' ἀπ' τὰ δυὸ μέρη ἐγίνοντο σὲ εἰδικὰ συμπόσια, τσιμπούσια ἢ ἑσπερίδες, ὅπως τὰ ἔλεγαν. Ἐκεῖ οἱ γονεῖς, συνεννοοῦντο κι' ἀπεφάσιζαν χωρὶς νὰ ρωτήσουν τὰ ἀνήλικα, πὸν ἐπρόκειτο ὕστερα ἀπὸ κάμποσα χρόνια νὰ ἔλθουν σὲ γάμον κοινωνία. Ὁ κρυφὸς ἀρραβῶνας ἢ ὁ λόγος διαρκοῦσε καμμιά φορὰ δέκα και δώδεκα χρόνια, ἐν ἀγνοία τῶν παιδιῶν. Ὅταν ἔφθανε ὁ κατάλληλος καιρός, κι' αὐτὸς ἦταν πάντα ὁ ἐρχομὸς τῶν νέων σὲ ἡλικία, οἱ γονεῖς σὲ ἐπίσημη οἰκογενειακὴ γιορτῆ, ἀνήγγελλαν στα παιδιὰ τους τὸν κρυφὸ ἀρραβῶνα πὸν εἶχαν κάμει. Ἐτύχαινε μάλιστα, πολλὲς φορὲς ὁ γαμπρὸς νὰ μὴ γνωρίζῃ τὴν μνηστὴ του. Ἡ γνωριμία ἐγίνετο συνήθως Πάσχα, κατὰ τὸ ἔθιμο, ὅπου ἡ οἰκογένεια τοῦ γαμπροῦ μαζί μ' αὐτὸν πήγαινε νὰ γειτονέψῃ (ἐπισκεφθῆ) τὴν οἰκογένεια τῆς νύφης, ὅποτε τὸ συνοικέσιο ἔμπαινε στὸν κανονικὸ δρόμο του, στὸ δρόμο πὸν συνήθως ἀκολουθοῦσαν και τ' ἄλλα συνοικέσια πὸν δὲν εἶχαν ἀπὸ μικρὰ δώσει λόγο. Οἱ γονεῖς πὸν εἶχαν κορίτσια, εἶχαν κι' ἀρκετοὺς μελάδες στὸ κεφάλι τους. Ὁ πρῶτος ἦταν ἡ προῖκα. Σπάνια γαμπρὸς ἐδέχετο νὰ νυμφευθῆ, ἂν δὲν ὑπῆρχε κάτι στὴ νύφη. Κι' αὐτὸ δικαιολογημένα, μιὰ κι' οἱ γάμοι ἐγίνοντο με προξενιά. Ἔτσι λοιπόν οἱ ἄμοιροι γονεῖς, ἰδίως οἱ πτωχοί, κοπίαζαν πάρα πολὺ δουλεύοντας γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ προικιά τῶν κοριτσιῶν τους. Κι' ἔπρεπε ν' ἀχῆ κανένα ἀμπέλι ἢ χωράφι ἢ σπίτι ἢ χρήματα κι' ὅπωςδήποτε τὸ ρουχισμὸ του. Πάντως παρ' ὅλα αὐτὰ κανένα κορίτσι δὲν ἔμεινε ἀνύπανδρο. Οἱ ἀρραβῶνες κι' οἱ γάμοι ἐγίνοντο συνήθως τὸν χειμῶνα, μιὰ και τότε εἶχαν καιρὸ γιὰ παντριές και ἐκανονίζοντο μεταξὺ συμπεθεριῶν χωρὶς νὰ πάρουν τὴν συγκατάθεσι τοῦ νέου και τῆς νέας, ἰδίως τῆς τελευταίας, γιὰτι ὁ νιός, ὅσο νάναι, μάθαινε σχετικά περὶ τῆς μελλούσης συζύγου και μποροῦσε ν' ἀποφασίσῃ. Σὰν τέλειωναν οἱ διαπραγματεύσεις και συμφωνοῦσαν γιὰ ὅλα, ὠρίζετο ἡ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σόι τοῦ γαμπροῦ με

τοὺς φίλους του ἐπρόκειτο νὰ πάη γιὰ ἐπίσκεψι στὸ σπίτι τῆς νύφης, ὅπου θὰ ἦσαν μαζεμένοι ὅλοι οἱ συγγενεῖς της. Συνήθως καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐκδήλωσι πήγαινε κι' ὁ παπᾶς. Σὰν ἔφθανε ἡ συνοδεία τοῦ γαμπροῦ στὸ σπιτικὸ τῆς νύφης, ἐγίνοντο τὰ καλοσωρίσματα μὲ πολὺ θέρημ. Ὅστερα προσέφεραν τὰ μιντέρια, τοὺς καναπέδες καὶ ἐλάμβαναν τιμητικὰς θέσεις ὁ καθένας ἀναλόγως τῆς θέσεώς του. Πρὶν βγῆ ἡ νύφη νὰ χαιρετίσῃ τοὺς συμπεθέρους, ὁ γεροντότερος ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ, ἦ κι' ὁ παπᾶς καιμιὰ φορὰ, ἐσηκώνετο κι' ἔκανε ἐπίσημη, τρόπον τινά, ἔναρξι τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ συνοικεσίου (στὴν πραγματικότητα ὅλα αὐτὰ εἶχαν γίνῃ προηγουμένως ἐν στενῷ κύκλῳ), μ' αὐτὰ τὰ τυποποιημένα λόγια: «Ἐμάθαμε ποὺ ἔχ (ε) τε ἕνα κορίτσι(ι) καὶ θέλ(ου)με νὰ τὸ κάν(ου)με νύφ(η) γιὰ τὸ παλληκάρ(ι) μας ἀπὸ διῶ, καὶ γι' αὐτὴ τὴν αἰτία ἤρταμ(ε), νὰ σᾶς τὸ ποῦμ(ε) καὶ σὰν τὸ κρίν(ε)τε καὶ σεῖς εὔλογο νὰ μᾶς τ' δώσετε». Τότε ὁ γεροντότερος πάλι ἀπ' τὸ μέρος τῆς νύφης ἀπαντᾷ: «Ἀφοῦ τὸ βρίσκετε σεῖς εὔλογο, τότε κι' ἐμεῖς θέλ(ου)με τὸ παλληκάρ(ι) σας κι' αὐτὸ τὸ συνοικέσιο ἔνε εὔλογο κι' ἅγιο νὰ γίνῃ». Καὶ ξαναπαίρνοντας τὸν λόγο τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ ἐρωτᾷ: «Θέλ(ου)με νὰ μᾶς πῆτε καὶ τί προῖκα θὰ μᾶς φερ' ἡ νύφ(η)». Κι' ἀρχίζαν νὰ συζητοῦν καὶ νὰ καθορίζουν τὴν προῖκα καὶ τὰ προγαμιαῖα δῶρα, ἂν ἦδη δὲν ὑπῆρχε προικοσύμφωνο. Αὐτὲς οἱ διατυπώσεις στὶς πλούσιες τάξεις δὲν ἐγίνοντο, συνήθως, γιὰτὶ ὅλα εἶχαν τελειώσει μὲ τὰ προικοσύμφωνα. Καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῶν συζητήσεων, ὁ γαμπρὸς συνεσταλμένος κάθεται στὸν καναπέ σκυφτὸς μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια κι' ἀμίλητος. Μοιάζει νὰ κάθεται σὲ καρφιά. Βρίσκεται στὴ πιὸ μεγάλη καὶ κρίσιμη στιγμή τῆς ζωῆς του. Σὲ λίγο θὰ βγῆ καὶ θὰ τὸν πλησιάσῃ ἡ μέλλουσα σύντροφός του. Τίποτε δὲν ἀκούει ἀπὸ τίς συζητήσεις ποὺ γίνονται μὲ ἀστεῖα καὶ διηγήσεις. Μόνο κάπου - κάπου παίρνει τὸ αὐτί του καιμιὰ «πετριγιὰ» γι' αὐτόν, ποὺ βρίσκεται σ' ἀγωνία. Κάποτε μετὰ τίς διατυπώσεις βγαίνει ἡ νύφη νὰ χαιρετίσῃ, νὰ κερᾶσῃ τὸ συμπεθερολόι καὶ νὰ τὴν ἰδοῦν ἐπὶ τέλους καὶ νὰ ἰδῆ κι' αὐτὴ τὸν μέλλοντα σύζυγο κι' ἀφέντη της. Ἐχει κι' αὐτὴ τὴν ἀνάλογο ἀγωνία καὶ στὴ θεὰ τοῦ γαμπροῦ σαστίζει. Ὅμως ἔχει καθαρὴ τὴν συνείδησί της. Ντροπαλὴ καὶ χωρὶς νὰ κινῆ τὰ μάτια ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, σὰν ρομπὸτ προσφέρει κρασὶ καὶ μεξέδες τοῦ τόπου πρῶτα στὸν μέλλοντα πεθερό της, στὴ πεθερὰ καὶ ἔπειτα στὸ γαμπρό. Ἐκεῖ ἀπ' τὸ θόρυβο ποὺ κάνουν τὰ ποτήρια, νοιώθεις ὅτι αὐτὴ ποὺ τὰ κρατᾷ τρέμει. Κι' ὁ γαμπρὸς πολλὰς φορὰς, ἀπὸ τὸ σάστημα καὶ τὴν ντροπὴν τοῦ ἀναποδογυρίζει κανένα ποτήρι γεμάτο κρασὶ ἐπάνω στὸ δίσκο. Τρέμει κι' αὐτὸς ὀλόσωμος. Στὸ ἀναποδογύρισμα, οἱ παρακαθήμενοι ποῦχαν τὰ μάτια στηλωμένα σὲ κάθε κίνησι, φώναζαν: «Γοῦρι - γοῦρι!» δίδοντας ἔτσι θάρρος καὶ σκεπάζοντας τὴν ἀπροσεξία. Τότε ἡ θέσις τῆς κοπελλιᾶς γινόταν ἀπελπιστικὴ. Κοκκίνιζε σὰν παντζάρι καὶ κατέβαζε τὸ πρόσωπό της ὅσο τὸ δυνατό πιὸ σκυφτὰ, ἂν ἦταν δυνατό νὰ τὸ βάλῃ στὸν

κόρφο της. Έτσι αφού έκερνούντο όλοι οί υπόλοιποι, συγγενείς και φίλοι κι' άντηλλάσσοντο οί εύχές προσδιώριζαν τήν ήμέρα τής άληθινής άρραβώνας, τής φανερής, όπως τήν έλεγαν. Τό άρραβωνιάσματα έγινοντο συνήθως, κατά τήν περίοδο τών Θεοφανείων. Τό είχαν σέ κακό οί Σαμμακοβίτες νά κάμουν άρραβώνες άλλον καιρό. Από τήν ήμέρα του «κρυφου» άρραβώνος, έως τήν ήμέρα του επισήμου, έγινοντο πυρετώδεις έτοιμασίες κι' άπ' τά δύο μέρη. Ο γαμπρός έτοιμάζε τά δώρα του, τά όποια συνήθως ήταν δακτυλίδι, σκουλαρίκια για τήν νύφη, μαντήλες (τσεμπέρια) για τήν πεθερά, κάλτσες και μαντήλια για τόν πεθερό κι' άφθονα ζαχαροκούκια (κουφέτα). Κι' άπ' τó μέρος τής νύφης πάλι έκαναν ανάλογα δώρα στο γαμπρό, στην μάννα του και στον άφέντη του. Συνήθως ή άρραβώνα γινόταν στο σπίτι τής κόρης, άντιθέτως μέ τόν γάμο όπου γινόταν στο σπίτι του γαμπρού. Σάν κόντευε ή ήμέρα ξαναρωτούσαν για δεύτερη φορά άν θένε αυτό τó συμπεθεριό για νά πάρουν τήν τελική άπόφασι. Ήταν σχεδόν πάντα καταφατική ή άπάντησις κι' έτσι μέχρι τήν ήμέρα τών άρραβώνων καθημερινώς τά δυό σπίτια έστελναν χαιρετίσματα κι' εύχές. Κατά τήν ήμέρα τών άρραβώνων, από νωρίς γέμιζαν τά δυό σπίτια από τούς έκατέρωθεν προσκεκλημένους. Οί συγγενείς κι' οί φίλοι του γαμπρού, οί όποιοι πολλές φορές κουβαλούσαν φαγητά και κρασιά για νά φάνε και νά πιουνε, νά μεθύσουν και νά γλεντήσουν μέχρι τó πρωί, στο σπίτι του, έτρατάρουντο, μέ κρασί, τρεις - τέσσερες φορές. Έστερα έβαζαν τά δώρα στο πανέρι και τόδιναν σ' ένα παιδι νά τó κρατά στο κεφάλι του και ξεκινούσαν για τó σπίτι τής νύφης, όπου καρτερούσαν οί άλλοι καλεσμένοι. Η ύποδοχή που γίνεται στο συγγενολόι του γαμπρού, άπ' τó σπιτικό τής κόρης ήταν θερμή, και ένθουσιώδης. Μέ γέλια και χαρές τούς καλοσώριζαν. Τότε ό νιός έπαιρνε τó πανέρι μέ τά δώρα και τά πρόσφερε στη νιά. Έστερα στρογγυλοκάθιζαν όλοι άναπαυτικά μέ μπόλικά μαξιλάρια γύρω τους κι' ή νύφη μέ ένα δίσκο (ταμπλά) τούς κερνούσε. Μπροστά της βάδιζε μιá άλλη κοπελλιá για ν' άνοίγη τόν δρόμο. Όλοι τής ηύχοντο και τήν συνέχαιραν. Σάν τέλειωναν τά πρώτα κεράσματα ξανάβγαине ή νύφη και φιλούσε μικρών και μεγάλων τά χέρια παίρονοντας και διάφορα δώρα που τής είχαν φέρει ή και χρήματα. Τά δώρα του γαμπρού και τών καλεσμένων έμπαιναν στη σάλα σέ πανέρια για νά τά ίδουν οί προσκεκλημένοι. Δίπλα ήταν και τά δώρα τής νύφης προς τó γαμπρό. Μετά άπ' αυτό τó τυπικό άρχιζαν τά όργανα, τó φαγοπότι κι' ό χορός. Σέ κατάλληλη, στιγμή, ή νύφη έπαιρνε τά ζαχαροκούκια άπ' τó πανέρι του γαμπρού και τά μοίραζε στους παρευρισκομένους. Μ' αυτό οί πάντες που έλάμβαναν τά κουφέτα έγινοντο μάρτυρες τών μελλονύμφων στον ουρανó και στη γή. Τότε τó κέφι και τó γλέντι έφθανε στο κατακόρυφο. Φρόντιζαν ποιός θαύχη μεγαλύτερο μαντήλι στα χέρια για νά παρασύρη στο χορό τούς άρραβωνιασμένους. Όταν πιά προχωρούσε ή ώρα άρκετά, άπεφάσιζαν νά άποχωρήσουν για τά σπίτια τους και νά ή-

συχάσουν. Φεύγοντας, ὁ γαμπρὸς ἔπαιρνε τὰ δῶρα τῆς νύφης, τὰ ὁποῖα πάλι τὰ ἔδιδε σ' ἓνα παιδί γιὰ νὰ τὰ μεταφέρει στὸ σπιτικό του. Ἔτσι τέλειωνε ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβώνα. Κοντὰ σ' αὐτὰ ὅμως ἄς ποῦμε δυὸ κουβέντες καὶ γιὰ τὶς ἀκολουθοῦσες συνήθειες καὶ ἔθιμα τῶν ἀρραβωνιασθέντων. Ὅσο καιρὸ θὰ ἦσαν ἀρραβωνιασμένοι καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου μένανε ὁ ἓνας μακριὰ ἀπ' τὴν ἄλλη. Πολλὲς φορὲς αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνσις κρατοῦσε ἓνα καὶ ἐνάμισυ χρόνον ἕως ὅτου ἐτοιμασθοῦν γιὰ τὴν μεγάλη χαρὰ. Σπάνια ἡ νύφη κατοικοῦσε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ ἢ τ' ἀντίθετο. Μονάχα δυὸ ἢ τρεῖς φορὲς ἐβλέποντο σ' ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα κι' αὐτὸ συνέβαινε τὴν σαρακοστή, ὅποτε ἔπαιρνε ἡ πεθερὰ τὴν νύφη καὶ τὴν πήγαινε νὰ μεταλάβῃ. Ὑστερα τὴν ἔφερνε σπίτι καὶ τὴν εἶχε μουσαφίρισα. Ἄν λάχαινε νὰ βρῖσκεται ἐκεῖ κι' ὁ γαμπρὸς, ἔχει καλῶς, ἔβλεπε τὴν νύφη, ἂν ὅμως εἶχε δουλειές, τότε μόνο τὸ Πάσχα θὰ εἶχε αὐτὴν τὴν εὐκαιρία καὶ χαρὰ. Κατὰ τὸ ἔθιμο ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάσῃ μιὰ λαμπάδα γιὰ τὴν ἀρραβωνιαστικιά του ἴση μὲ τὸ ἀνάστημά της, νὰ τὴν ξομπλιάσουν (στολίσουν) καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμη. Ἐπίσης ἐτοίμαζε τὸ σπίτι του κι' ἀπὸ μέρους του, μιὰ μεγάλη κουλοῦρα (κουλίκι) μέχρι πέντε ὀκάδας, νὰ στολιστῇ κι' αὐτὴ καὶ μαζί μὲ κόκκινα αὐγὰ νὰ ἀποσταλοῦν στὴ κοπελλιὰ τὴν Μεγάλῃ Πέμπτῃ, σὰν ἓνα εἶδος προσκλήσεως. Κι' ἡ ἀρραβωνιαστικιά ἐπίσης ἦταν ὑποχρεωμένη τὴν ἴδια στιγμή πού ἐλάμβανε αὐτὰ τὰ δῶρα νὰ στείλῃ στὸ ἴδιο περίπου μέγεθος κουλοῦρα κι' αὐγὰ καθὼς κι' ἓνα ζευγάρι ὠραῖα μάλλινα καλτσούνια. Αὐτὰ ἦταν ἡ ἀποδοχὴ τῆς προσκλήσεως. Τὸ Μεγάλον Σάββατον τὸ βράδυ ἡ νύφη ἔπρεπε νὰ εἶναι καθ' ὅλα ἔτοιμη, γιὰ τὴ νύχτα θαρθῇ ἡ πεθερὰ της νὰ τὴν πάρῃ σπίτι της καὶ νὰ τὴν ἔχῃ μουσαφίρισα τὸ Πάσχα γιὰ τρεῖς μέρες. Μόλις χτυπήσει ἡ καμπάνα τὸ ζευγάρι ντύνεται καὶ στολιζέται κι' ὁ πεθερὸς δίδει στὰ χέρια τῆς μελλοννυμφῆς του τὴν λαμπάδα τοῦ γυιοῦ του κι' ὄλοι μαζί ἔστερα τραβοῦν στὴν ἐκκλησία. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκκλησίας γυρίζουν στὸ σπίτι, ὅπου κάθονται στὸ τραπέζι τὸ πασχαλινόν, τσουγκρίζοντας αὐγὰ καὶ εὐχόμενοι στοὺς ἀρραβωνιασμένους καλὰ στέφανα. Στὴ δεύτερη Ἀνάστασι πάλι πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία, κι' ὅταν ξαναγυρίζουν σπίτι γίνεται διασχέδασις. Κατ' αὐτὰς τὰς τρεῖς ἡμέρας ἡ νυφοῦδα εἶναι ὑποχρεωμένη ν' ἀκολουθῇ τὰ πεθερικά της ὅπου πηγαίνουν νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ γειτονέψουν. Σὰν τέλειωναν οἱ τρεῖς μέρες ἡ κοπελλιὰ παρεδίδοτο στοὺς γονεῖς της. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα ἄρχιζαν οἱ προετοιμασίαι τοῦ γάμου μὲ πολλὴ ἔντασι, γιὰ τὴν πιά ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου εἶχε ὀρισθῇ. Ἦταν δὲ πάντα ἡ ἡμέρα αὐτὴ Κυριακὴ.

Ὁ Γάμος.

Ἡ προετοιμασία γιὰ τὸ γάμον ἦταν γεμάτη κόπο κι' ἀγωνία. Ἡ οἰκογένεια τῆς νύφης ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάσῃ μέσα σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα 5-6 πανέριαι γεμᾶτα λογιῆς - λογιῆς δῶρα γιὰ τὰ πεθερικά, γιὰ τοὺς ἀνδραδέλ-

φους, για τις ανδραδέλφες και για τον κουμπάρο, ο οποίος ήταν σχεδόν πάντα ο ανάδοχος (ο νουνός) του γαμπρού. Έν τῷ μεταξύ ο γαμπρός, μιὰ εβδομάδα πριν από τὸ γάμο, πήγαινε στὸν νουνό του (ἂν ζοῦσε) κι' ἀφοῦ τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι ἔλεγε: «Νουνέ μου, ἐγὼ θὰ παντρευθῶ κι' ἦλθα νὰ σὲ εἰδοποιήσω νὰ ἐτοιμασθῆς μέχρι τὴν ἐρχομένη Κυριακὴ καὶ νὰ ἔλθῃς νὰ με στεφανώσης». Ὁ δὲ ἀνάδοχος του, ἂν εἶχε τὴν διάθεσι καὶ τὴν εὐχέρεια, ἔλεγε στὸ μελλοννίμο βαπτιστικό του: «Εἶμαι ἐτοιμος, βαπτιστικέ μου, κι' ὅποια ὥρα μὲ χρειασθῆς, νὰ ἔλθῃς νὰ με πάρῃς». Ἄν ὅμως ἦταν λυπημένος ἀπὸ κάποιο κακὸ ποῦ θὰ τοῦ εἶχε λάχει ἢ εἶχε δουλειὰ ἢ κάτι σχετικὸ ποῦ θὰ τὸν ἐμ-

Ἐνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους γάμους εἰς Σαμμάκοβον, τοῦ Κ.Τ. Βουτσοπούλου συνεργάτου τοῦ βιβλίου (1921).

πόδιζε, τότε ἔδιδε τὴν εὐχή του καὶ ἐπέτρπε στὸν βαπτιστῆρα του νὰ βρῆ γιὰ κουμπάρο ὅποιον ἄλλο ἠθελε. Σὰν ἐτακτοποιεῖτο τὸ ζήτημα τοῦ κουμπάρου, ἄρχιζαν οἱ προσκλήσεις τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων γιὰ τὸν γάμο. Ἡ ἡμέρα ἀνηγγέλλετο σ' ὅλο τὸ χωριὸ καὶ κοπελλιῆς σὲ κἀνιστρα στολισιέ-να, ἐμοίραζαν τὰ προσκλητήρια (προσκαλεστήρια). Αὐτὰ ἦσαν γιὰ μὲν τοὺς νέους πέντε - ἕξι μοσχοκάρφια (γαρούφαλα) τυλιγμένα σ' ἕνα χαρτί, γιὰ τὰ κορίτσια ἦσαν τέλια (χρυσὸ σύρμα), στὰ δὲ ἀνδρόγυνα μονάχα μοσχοκάρφια. Ὅποιος ἔπερνε αὐτά, ἦταν καλεσμένος. Στὸ γάμο ἦσαν ἐλεύθερα νὰ πᾶνε ὅλα τ' ἀγόρια. Ὅμως ἀπ' τὰ κορίτσια μόνο τὰ πιὸ συγγενικά, δηλαδὴ οἱ ξαδελφάδες τῆς νύφης. Οἱ γιορτὲς τοῦ γάμου στὰ παλιὰ χρόνια ἄρχιζαν Τετάρτη τῆς ἐβδομάδος καὶ κρατοῦσαν μέχρι τὴν Δευτέρα. Ἀργότερα ἄρχιζαν ἀπ' τὴν Παρασκευή. Ἐμεῖς ὅμως θὰ καταπιαστοῦμε μὲ τὸ παλαιότερο ἔθιμο. Τὴν Τετάρτη λοιπὸν τ' ἀπόγευμα μαζεῦονταν τὰ κορίτσια, ὄχι ὄρφα-

νά όμως, κι' απ' τὶς δυὸ οἰκογένειες καὶ τραγουδῶντας ἐτοίμαζαν τὸ προζύμι γιὰ τὸ ψωμί τοῦ γάμου. Τὴν ἐπομένη τὸ πρωτὶ μὲ χοροὺς ἐτοίμαζαν τὸ ξυμῆρι, ὕστερα τὸπλαθάν κι' ἔφτιαχναν τὰ ψωμιά, τὰ ὁποῖα ἔστελναν στὸ φοῦρνο. Τὸ ψωμί αὐτό, ἀπ' τὰ χέρια τόσων κοριτσιῶν ἦταν νοστιμώτατο. Τὸ βράδυ τῆς Πέμπτης οἱ συνομήλικες τῆς νύφης, τὴν ἔλουζαν τραγουδῶντας τὴς τὰ καθωρισμένα τραγούδια τοῦ γάμου. Τὴν Παρασκευὴ φθάνανε τὰ ὄργανα κι' ἄρχιζαν μὲ τραγούδια καὶ χορὸ τὰ κινιάσματα. Ἔθιμο ἦταν ὅλα τὰ προσκεκλημένα κορίτσια νὰ κινιαστοῦν μαζί μὲ τὴν νύφη. Τὸ κινιάσμα ἦταν νὰ βάλουν τὰ νύχια τους στὸ κινά. Ἦταν ἓνα εἶδος βάψιμο τῶν νυχιῶν. Ὅστερα δουκιάζανε (ἐδίπλωναν) τὸ τσεγίτσι (προῖκα) τῆς νύφης. Μὲ ἐπισημότητα καὶ μὲ πολὺ φαντασία τὰ τοποθετοῦσαν σὲ περίβλεπτο μέρος τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὅλα τὰ κορίτσια μὲ προσοχὴ τὰ περιεργάζονταν καὶ τὰ θαύμαζαν ἔνα πρὸς ἓνα, εὐχόμενα μεταξὺ τους, κρυφὰ καὶ φανερὰ καὶ στὰ δικὰ τους. Καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τοῦ κινιάσματος καὶ τοῦ δουκιάσματος ἔψαλλαν τὸ ἑξῆς νυφιάτικο τραγούδι:

Νυφάδα, Νυφάδα μ' καὶ τί πολὺ ἄργησες

Καὶ τί καλὸν ποὺ διάλεξες,

τὸν σιγανό, τὸν ταπεινό, τὸν ἄξιο τὸν περήφανο.

Τὴν ἴδια ὥρα ποὺ κινιάζανε τὴν νύφη, λέγεται ὅτι ἐκτὸς ἀπ' τὰ νύχια βάφανε καὶ τὰ μαλλιά της. Ὁ γαμπρὸς πάλι ὠδηγεῖτο ἀπὸ τοὺς συνομηλί-
κους του στὸ λουτρό γιὰ νὰ λουστῇ. Τὸ Σάββατο μετεφέρετο ἢ προῖκα στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Αὐτὴ ἐφορτώνετο σὲ βωιδάμαξα κι' ἀπετελεῖτο ἀπὸ στρώ-
ματα, παπλώματα, ὑφαντὰ δίμητα, σεντόνια, μαξιλάρια, μαξιλαροσθῆκες, κι-
λίμνια, κάτες, κεισιές, τρεπετσιές κι' ἐσώρουχα. Ἡ μεταφορὰ ἔπαιρνε χα-
ρακτῆρα παρελάσεως. Μπροστὰ πήγαιναν τὰ ὄργανα, κατόπιν τὰ δῶρα τῆς
νύφης (τὰ μποχτσαλίκια), προοριζόμενα γιὰ τὰ πεθερικά καὶ τὸ γαμπρό. Ὑ-
ποκάμισα, κάλτσες μάλλινες χειροποίητες ἀπ' τὴ νύφη, ἐσώρουχα καὶ μανδή-
λια ἀποτελοῦσαν τὰ μποχτσαλίκια. Ὅστερα ἀπ' αὐτὰ ἤρχετο τὸ «τσεγίτσι»
περιφρουρούμενο ἀπὸ νέους καὶ κατόπιν οἱ καλεσμένοι. Οἱ δίσκοι καὶ τὰ πο-
τήρια μὲ τὸ κρασί κερνοῦσαν στὴν ὑπαιθρο τοὺς καλεσμένους τοῦ γαμπροῦ,
ἕως ὅτου φθάσῃ ἡ συνοδεία μὲ τὴν προῖκα. Σὰν ἔφθανε, τὴν τοποθετοῦσαν
στοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτι πιά κι' ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι συνέχαιραν τοὺς συμ-
πεθέρους ἐπισήμως. Ὅστερα, ἐπιάνοντο στὸ χορὸ μέχρι ποὺ νὰ νυχτώσῃ.
Πολλὲς φορὲς ἀποβραδὺς ἐγίνετο καὶ τὸ ξύρισμα τοῦ γαμπροῦ, στὸ τέλος τοῦ
χοροῦ. Σὰν ξημέρωνε ἡ Κυριακὴ οἱ καλεσμένοι στὴν ὠρισμένη ὥρα ἔσπεν-
δαν στὸ σπίτι ἀπ' ὅπου τοὺς κάλεσαν. Οἱ καλεσμένοι τῆς νύφης στὸ σπίτι
της, τοῦ γαμπροῦ στὸ δικό του καὶ τοῦ σύντεκνου ἢ κουμπάρου, γιὰτὶ κι' αὐ-
τὸς προσκαλοῦσε ἐπίσης, στὸ δικό του τὸ σπίτι. Τὰ ἐλεύθερα κορίτσια στό-
λιζαν τὴν νύφη μὲ χρυσὰ τέλια στὰ μαλλιά, μὲ λουλούδια, γιρλάντες καὶ πέ-
πλα, στὸ σπίτι της, τραγουδῶντας καὶ χορεύοντας. Στοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτι

πάλι ὅλοι οἱ νεαροί, ὄχι βέβαια οἱ ὄρφανοὶ γονέων, μαζί κι' ὁ προσκαλεσμένος μπαρμπέρης (κουρέας) μπαρμπέριζαν τὸν γαμπρό. Στὴν ἀρχὴ ξίριζαν δυὸ νέους τῆς παρέας καὶ μετὰ τὸν γαμπρό. Τὸν κάθιζαν βάζοντάς του τὰ πόδια μέσα σ' ἓνα μεγάλο ταψὶ νὰ πατοῦν. Ὁ κουρέας, μέσα σὲ τραγούδια ἀστεῖα, ἀνέκδοτα καὶ μὲ τὴ συνοδεία τῶν ὀργάνων περιποιεῖτο τὸν γαμπρό. Τὸν ἐμπαρμπέριζε μὲ πολὺ ἐπιμέλεια, ἐνῶ οἱ νέοι τραγουδοῦσαν στὸν κουρέα καὶ στὸ γαμπρό.

Μπαρμπέρη μ' τὰ ξουράφια σου νὰ τὰ μαλαματώσης
κι' ἐδῶ τὸν ἄξιο νιόγαμπρο νὰ μὴ τὸν αἱματώσης.

Μετὰ τὸ ξίρισμα ἔφευγε ὁ κουρέας κι' ἔμεναν οἱ νεαροὶ νὰ τὸν ντίσουν. Στὴν ἴδια θέσι τὸν ξεγύμνωναν ὀλότελα κι' ἄρχιζαν νὰ τὸν ντύνουν μὲ τὰ δῶρα τῆς νύφης. Τοῦ φοροῦσαν δυὸ σῶβρακα, τὸ ἓνα ἀκανόνιστο, δυὸ ζεύγη κάλτσες, καὶ στοῦ σῶβρακιοῦ καὶ τοῦ πανῶβρακιοῦ τὰ βρακοζώνια ἔδεναν ἓνα μαυρομάνικο μαχαῖρι. Στὸ τέλος τοῦ φοροῦσαν τὸ ὀλοκαίνουργιο γαμπριάτικο κουστοῦμι. Καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ ἀλλάγματος τῶν ρούχων τοῦ ἔριχναν ρύζι, σιτάρι καὶ ζαχαροκούκκια. Κι' αὐτός, πατοῦσε ἐπάνω σ' αὐτὰ γιὰ νᾶχη καλὸ ριζικό, (ἢ ὁμοίότης ἀπ' τὸ ρύζι) τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ ζωὴ του (τὸ σιτάρι) καὶ τὴ γλύκα τοῦ χαρακτῆρα σὰν τὰ ζαχαροκούκκια. Τὰ ὄργανα συνέχεια ἔπαιζαν παραπονιάρικους σκοποὺς ποὺ συγκινοῦσαν τοὺς παρευρισκομένους καὶ πρῶτα τὸν γαμπρό. Σὰν τὸν ἐτοίμαζαν, ἔπιαναν τὸ χάλκινο ταψὶ καὶ τὸν σήκωναν ψηλὰ φωνάζοντας. «Ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος». Τὸν κρατοῦσαν ἐκεῖ ψηλὰ ἕως ποὺ νὰ τάξη κάτι. Συνήθως προσέφερε χρήματα ἢ ἓνα γλέντι μὲ κρέατα καὶ κρασί, μιὰ ὄρισμένη ἡμέρα μετὰ τὸν γάμο. Τότε τὸν κατέβαζαν. Τὸ τραγούδι ποὺ ἔλεγαν στ' ἀλλάγματα ἦταν:

Ἄλλαξε τώρα ὁ γαμπρὸς καὶ βάζει τὸ χρυσό του
καὶ περιμέν' τὴ πέρδικα ν' ἀρθῆ στὴν ἀγκαλιά του.

Ντυμένος, μυρωμένος, ξυρισμένος, ἔτοιμος ὁ γαμπρὸς καὶ μετὰ τὰ κέρασματα ξεκινοῦσαν ὅλοι, αὐτὸς κι' οἱ προσκεκλημένοι του, μὲ χοροὺς καὶ τραγούδια, προηγούμενων τῶν ὀργάνων, γιὰ νὰ πᾶνε νὰ πάρουν πρῶτα τὸν νουνὸ — κουμπάρο. Στὸ σπῖτι τοῦ τελευταίου περιέμεναν οἱ καλεσμένοι του μ' ἀνυπομονησίαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ γαμπροῦ. Σὰν ἔφθανε, πήγαινε μπροστὰ στὸν ἀνάδοχό του καὶ μέλλοντα κουμπάρο του, ἔκαμνε μετάνοια μέχρι κάτω, φιλοῦσε τὸ χέρι του καὶ κείνος χαρούμενος καὶ συγκινημένος κερνοῦσε τοὺς πάντας. Μετὰ ὅλη ἡ πομπὴ μαζί μὲ τὰ δῶρα τοῦ κουμπάρου, ποὺ πᾶνε μπροστὰ, κι' εἶναι τὰ στέφανα, οἱ λαμπάδες, κολώνιες, λεβάντες, ποῦδρες, χτένια, ψαλίδια, κορδέλλες καὶ κουφέτα, καταφθάνουν στὸ σπῖτι τῆς νύφης. Τὸ συμπεθεριὸ δλάκαιρο ἀνεβαίνει στὸν γυναικωνίτη (τὸν νυμφῶνα) ὅπου περιμένει ἡ νύφη ἔτοιμη, στολισμένη καὶ περικυκλωμένη ἀπὸ ἐλεύθερες κόρες. Εἶναι σκεπασμένη μ' ἓνα παράξενο πέπλο φτιαγμένο ἀπὸ μικρὰ κομματάκια ἄχυρο, περασμένα σὲ κλωστὲς καὶ στὰ ἐνδιάμεσα ὑπάρχουν σταφίδες.

Κατόπιν εισέρχεται ὁ γαμπρός. Στὸ χέρι του κρατᾶ ἓνα πολύχρωμο μαντήλι γεμάτο ρύζι, κουφέτα καὶ μερικά ἀσημένια νομίσματα. Φτάνει πλησίον τῆς νύφης. Δυὸ νεάνιδες ἀνοίγουν τὸν τεχνητὸ ἀχρυσταφιδοφτιαγμένον πέπλο καὶ ἐμφανίζεται ἡ μέλλουσα σύζυγός του, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τραγουδοῦν ταυτοχρόνως:

Νυφάδα, νυφάδα μ' καὶ τί πολ' ἄργησες.

Τότε ὁ γαμπρὸς κάνει μὲ τὸ πολύχρωμο μαντήλι τὸ σῆμα τοῦ Σταυροῦ στὸ πρόσωπο τῆς νύφης καὶ μετὰ διασκορπίζει τὸ περιεχόμενον τοῦ μαντηλιοῦ μέσα στὸ δωμάτιο, ρίχνοντάς το ἐπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι της. Τὰ μικρὰ παιδιὰ κατασκοποῦνται νὰ μαζέψουν τὰ νομίσματα καὶ τὰ κουφέτα ἀπ' τὸ δάπεδο. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔθιμο ἔπαιρναν τὴν νύφη οἱ παρὰ νυφες καὶ μαζί μὲ τὰ ὄργανα καὶ τοὺς προσκεκλημένους πήγαιναν στὴν ἐκκλησία, ὅπου ἐγίνετο ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. Οἱ γάμοι ἐτελοῦντο κατὰ κανόνα στὴν ἐκκλησία καὶ σπανίως στὸ σπίτι, ἐκτὸς ἂν συνέβαινε τίποτε τὸ ἀσυνήθιστο. Μόνο ἐκεῖνος ἢ ἐκεῖνη ποὺ ἤρχετο σὲ δεύτερο γάμο ἔκαμναν τὴν τελετὴ στὸ σπίτι. Στὸ δρόμο τραγουδοῦσαν τὸ κάτωθι τραγούδι:

Διώχνεις με, μάννα διώχνεις με
 καὶ ἀλήθεια προβοδάς με
 νὰ πάγω νὰ ξενητευθῶ
 καὶ ἄλλοῦ νὰ κατοικήσω.
 Ἡ Ξενητεία μὲ χαίρεται
 καὶ ὁ τόπος μου μὲ κράζει,
 μαχαῖρι κόβει τὴν καρδιά
 τὰ σπλάχνα μου σπαράζει.
 Ξένη ἐδῶ, ξένη ἐκεῖ,
 καὶ ὅπου νὰ πάγω ξένη,
 καὶ πάν' στὴν πέτρα νὰ σταθῶ
 καὶ κεῖ ξενητεμένη.

Δὲν εἶν' παιδί μ' ἡ ξενητεία
 μῆλο νὰ τὸ μοσκίσσης,
 νὰ πᾶς καὶ ἐσὺ νὰ μοσκιστῆς
 καὶ πίσω νὰ γυρίσης.
 Ἡ ξενητεία καὶ ὁ θάνατος
 στὸ ζῦγι ζυγιασμένα
 ἡ ξενητεία παραβαρεῖ
 γιὰτ' εἶναι (ὁ) νειδισμένη.
 Ξένη ἐδῶ ξένη ἐκεῖ
 καὶ ὅπου νὰ πάγω ξένη,
 καὶ πά' στὴν πέτρα νὰ σταθῶ
 καὶ κεῖ ξενητεμένη.

Σὰν ἐφθάναν στὴν ἐκκλησία, ἂν κατὰ τύχη ἐγίνετο ἄλλος γάμος, ἔκρουσαν τὴν ἔξω εὐρισκομένη νύφη, ὥστε νὰ μὴ ἀντικρύσῃ ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, τὸ εἶχαν γιὰ κακό. Ὁ γάμος ἐγίνετο σύμφωνα μὲ τὸ τυπικὸ τῆς Ὁρθόδοξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας οἱ νέοι ἔπιαναν τὸν κουμπάρο καὶ τὸν σήκωναν μέσα στὴν ἐκκλησία, φωνάζοντας γι' αὐτὸν «ἄξιος, ἄξιος». Τότε αὐτὸς τοὺς πρόσφερε χρήματα ἢ ἔταξε φαγοπότι (ζιαφέτι). Ἔτσι πιά συγκεντρωμένοι ὅλοι οἱ καλεσμένοι κατευθύνονται στοῦ γαμπροῦ πλέον τὸ σπίτι, γιὰ τὸ «φίλημα» δηλαδὴ τὸ γεῦμα, ποὺ παρετίθετο, στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ ποὺ τὸ περίμεναν μὲ πολὺ μεγάλη ὄρεξι. Φεύγοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία προηγουμένως ἔκαναν τὸ στεφανοφίλημα ἢ στεφανοχαιρέτημα. Πρῶτα οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν καὶ μετὰ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι, φιλοῦσαν τὸ Εὐαγγέλιο, τὰ στέφανα καὶ τὰ μέτωπα τῶν νεονύμφων, εὐ-

χόμενοι να ζήσουν, ν' αποκτήσουν χτήματα και παλάτια και πρό πάντων να κάμουν καλούς κληρονόμους. Συνέχαιρον τον κουμπάρο εύχόμενοι «νά αξιωθῆ νά βάλῃ και τὸ λάδι στὰ παιδιὰ τῶν νιόπαντρων». Στὸ σπίτι τώρα ὅλοι μαζί ἐπιστρέφουν μὲ ψαλμοὺς τοῦ παπᾶ και τραγούδια τῶν ἀκολουθούντων και μὲ μουσικὲς τῶν ὀργάνων γιὰ νὰ ἐγκαταστήσουν τὸ νέο ἀνδρόγυνο. Ἐκεῖ τοὺς περιμένε τὸ «ξιαφέτι». Τοῦτο ἦταν ἀνάλογο τῆς οἰκονομικῆς εὐχέρειας και καταστάσεως τῶν νεονύμφων. Πάντως οὐδέποτε, τὰ φιλέματα ἦσαν πτωχικά, ὅσο κι' ἂν ἦσαν πτωχοὶ οἱ ἄνθρωποι, γιὰτὶ εἶχαν τὴν ἐντύπωσι πὼς ἔπρεπε νὰ χαροῦν, μιὰ κι' ὁ γάμος μιὰ φορὰ γινόταν. Φώναζαν εἰδικοὺς μαγεῖρους, πὸν μαγεῖρεναν λογιῶν - λογιῶν, φαγητά. Πολλὲς ὀσάδες ψωμι ἦταν ἔτοιμο και πάνω ἀπὸ δέκα ἕως εἴκοσι ἄρνια και κριάρια ἐσφάζοντο. Τὸ τραπέζι ἐστρώνετο σ' ὅλο τὸ σπίτι. Στὰ σαλόνια, στὶς τραπεζαρίες, στ' ἄλλα δωμάτια μέχρι κάτω τὴν αὐλὴ, ὅπου τοποθετοῦσαν μεγάλες σανίδες σκεπασμένες μὲ κιλίμνια και πετσέτες ἀπ' τὴν προῖκα. Στὸ σαλόνι ἔπαιρναν τὶς τιμητικὲς θέσεις ὁ παπᾶς, ὁ νουνὸς - κουμπάρος, οἱ νεόνυμφοι κι' οἱ πιὸ στενοὶ συγγενεῖς. Οἱ ἄλλοι προσκεκλημένοι κάθονταν σ' ἄλλα τραπέζια, πιὸ μακριά, και στὴν αὐλὴ ἔβαζαν τοὺς πολὺ νέους και τοὺς πτωχοὺς και μακρυνοὺς, πολὺ μακρυνοὺς συγγενεῖς. Στὴν ἀρχὴ ἄρχιζαν μὲ ὀρεκτικὰ και οὔζο γιὰ τὴν ὀρεξι κι' ὕστερα κατέφθαναν τὰ ποικίλα φαγητά και τ' ἄφθονα κρασιά, πὸν τὰ κουβαλοῦσαν μὲ κανάτες ξομπλιαστές. Τὰ γεύματα ἦσαν λουκοῦλεια και συναγωνίζοντο οἱ ἄνδρες ποῖος θὰ καταβροχθίσῃ τὰ περισσότερα. Οἱ σπητικοὶ περιποιοῦντο τοὺς πάντας, ὥστε νὰ μὴ μείνη κανεὶς ἀνικανοποίητος και νὰ λένε ὅτι στοῦ τάδε τὴν χαρὰ φάγανε τόσα πρόβατα, τόσες κότες και τόσα καζάνια φαγητό. Μέσα στὸ «φίλημα» ὑπῆρχε πάντα τὸ ἔθιμο νὰ προσφέρουν πρῶτα - πρῶτα στὸν κουμπάρο, τόση ὑπόληψι εἶχε, και μετὰ ἀπ' ὀλίγο ἐσερβίροντο και οἱ ὑπόλοιποι καλεσμένοι. Κατόπιν ἄρχιζε ὁ χορὸς πὸν κρατοῦσε μέχρι πρωτᾶς, ἂν κι' ὁ κουμπάρος ἔφευγε πρῶτος, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς καλεσμένους τοῦ γαμπροῦ ὑποχρεωτικῶς, μέχρι τὸ σπίτι του, ὅπου αὐτὸς ἔκανε ἄλλα κερᾶσματα. Μετὰ τὸ πέρασ τῶν χορῶν και τῶν τραγουδιῶν συνώδευαν τὸ ἀνδρόγυνο στὸ νυφικὸ κρεβάτι, οἱ γονεῖς τοὺς ἔδιδαν τὶς συμβουλὲς και τὶς εὐχὲς τους και ἀπεχώρουν. Ἔτσι γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ τους αὐτὲς οἱ δυὸ ψυχὲς θὰ ἔμεναν μόνες μεταξύ τους. Τὴν ἄλλη μέρα, Δευτέρα, τὸ ἀπόγευμα ἐγίνετο ἡ ἀντίγαρα. Οἱ νέοι κι' οἱ προσκεκλημένοι τοῦ κουμπάρου πήγαιναν νὰ βροῦν τοὺς νεόνυμφους νὰ τοὺς εὐχηθοῦν γιὰ τὴν καινούργια ζωὴ πὸν ἄρχιζαν, τὴν συζυγικὴ. Κι' ὕστερα θὰ πάρουν οἱ πιὸ νέοι τὰ δῶρα τοῦ νουνοῦ και θὰ τὰ πᾶνε στὸ σπίτι του. Κατόπιν ἄρχιζε καινούργιο φαγοπότι και χορὸς. Ἡ ἀντίγαρα ἦταν πιὸ ἀπλὴ και πιὸ χαρούμενη γιορτὴ. Οἱ πιὸ μεγάλοι ἐκάθηντο κοντὰ στὸ τζάκι και κουβέντιαζαν, γελοῦσαν μὲ κωμικὲς ἱστορίες και διηγοῦντο ὁμορφα παραμῦθια, πὸν ἐτρελλαινέτο ἡ μικρονεολαία ν' ἀκούῃ. Οἱ νέοι ὁμως χόρευαν μαζί μὲ τὶς νιές, ἀλλάζοντας κάθε

λίγο τὸ σκοτὸ μέχρι πού νὰ χορέψουν τὸ «Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρ' τοῦ διαβόλ' οἱ καλογέροι», ὅπου ὁ ἀρχηγὸς τοῦ χοροῦ (ὁ Ἰτσερλῆς) ἔκανε δικά του σκέρτσα σ' αὐτὸ τὸ χορὸ κι' οἱ ἀκολουθοῦντες ὑπεχρεοῦντο νὰ συμμορφώνωνται μὲ τὶς ἐκάστοτε κωμικὲς κινήσεις τοῦ ἀρχηγοῦ. Εἶχε πολὺ κέφι ἢ ἀντίχαρα. Τὴν χαραυγὴ διελύετο κι' οἱ καλεσμένοι ἔφευγαν ἀφοῦ τοὺς κερνοῦσαν γιὰ τελευταία φορὰ στὴ σκάλα τοῦ σπιτιοῦ κι' ἐκεῖνοι εὐχόντουσαν στοὺς νεονόμους νὰ ζήσουν «πολύχρονοι καὶ στερεωμένοι». Σὰν τέλειωνε καὶ ἡ

Οἰκογενειακὴ φωτογραφία τοῦ Κ. Τολῆνα (1896)

ἀντίχαρα κι' ἔφευγε κι' ὁ τελευταῖος καλεσμένος, ἕνας ἀνακουφιστικὸς ἀναστεναγμὸς ἔφευγε ἀπ' τὰ στήθια τῶν κουρασμένων σπιτικῶν λέγοντας «Πάει κι' αὐτό». Τρεῖς ἡμέρες ἔπρεπε, ἦταν ὑποχρεωμένος, ὁ νιόγαμπρος νὰ μείνῃ σπίτι, ἐκτὸς τὴν δευτέρη μέρα πού πήγαινε μὲ τὸν παράγαμπρο στὴν ἀγορὰ νὰ ψωνίσῃ, γιὰ τὸ ἔθιμο, καὶ νὰ γυρίσῃ γρήγορα σπίτι. Τὴν Τετάρτη ἡμέρα ἔπαιρνε τὴν γυναῖκα του, ντυμένοι κι' οἱ δυὸ μὲ τὶς καλὲς τους φορεσιὲς καὶ πήγαιναν στὴν ἐκκλησίᾳ πρῶτα, ὅπου ἀναβαν κεριὰ καὶ ἀσπάζονταν τὶς ἅγιες εἰκόνες. Μετὰ τραβοῦσαν γιὰ τὸ σπίτι τοῦ κουμπάρου - νουνοῦ, ὅπου φθάνοντας, φιλοῦσαν τὸ χέρι του πρῶτα καὶ τῆς νουνᾶς ὕστερα, παίρνοντας τὶς εὐχὲς τους γιὰ τὸν συζυγικὸ βίον τους. Στὸ τέλος τῆς ἑβδομάδος τὸ ἀνδρόγυνο πήγαινε νὰ μείνῃ λίγες μέρες στὸ σπίτι τῶν γονέων τῆς νύφης. Στὶς εἴκοσι ἡμέρες πληθὸς ἀπὸ γυναῖκες ἔπερναν τὴν νύφη, καθὼς καὶ ἀγόρια τὸν γαμπρὸ καὶ πήγαιναν νὰ τοὺς πλύνουν καὶ νὰ τοὺς λούσουν στὸ λουτρό. Ἐκεῖ τραγουδῶντας, τοὺς τριγύριζαν τρεῖς φορὲς μέσα στὸ λουτρό μὲ τραγούδια καὶ μὲ γέλια. Μ' αὐτὴ τὴν πράξι πιά κλείνει τὸ κεφάλαιο τοῦ

γάμου για κάθε νέο και νέα που παντρευόταν. Αὐτὲς τὶς συνήθειες τὶς διατήρησαν οἱ Σαμμακοβίτες μέχρι τὰ τελευταῖα ἔτη. Τὸ μόνο ποὺ δὲν διετηρήθη, παρὰ γιὰ ὅσους βαστοῦσαν τὰ οἰκονομικά τους κότσια, ἦταν τὸ ἔθιμο τοῦ φιλέματος. Ὁ πρῶτος ποὺ τὸ κατήγγησε αὐτὸ τὸ ἔθιμο ἦταν ὁ μακαρίτης ὁ Κωστῆς ὁ Τολήνας, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετέλεσε Ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σαμμακοβίου. Αὐτὸς ὅταν παντρεύτηκε δὲν ἔκαμε τίποτε ἀπὸ τὰ παραπάνω, μόνο ἔστειλε, ἀντὶ γιὰ μοσχοκάρφια, προσκλητήριο τυπωμένο, τὸ ὁποῖο ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Ἀὔριο Κυριακὴ (ἡμερομηνία) τελοῦμεν τοὺς γάμους μας ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πενθεροῦ μου, προσκαλεῖσθε περὶ ὥραν 3 μ.μ. ὅπως τιμήσητε αὐτοὺς μετὰ τῆς ἐντίμου οἰκογενείας σας. Ὁ Γαμβρὸς Κ. Τολήνας». Ὅσοι πῆραν τὸ προσκλητήριο ἔδαγκώθηκαν. Κατάλαβαν πὼς τὸ φίλημα εἶχε θυσιασθῆ στοὺς βωμὸ τοῦ νεωτερισμοῦ. Πολλὲς φορὲς τὸ τραπέζι στοίχιζε, ὀλάκερη περιουσία. Γι' αὐτὸ ἔλεγε χαριτολογῶντας: «Ἐλάτε γνωστικοὶ νὰ φᾶτε τοῦ τρελλοῦ τὸ βιό». Ἐκτοτε ἄρχισε νὰ ἐξαφανίζεται τοῦτο τὸ ἔθιμο τοῦ φιλέματος καὶ λύθηκε τὸ πιὸ σοβαρὸ πρόβλημα τοῦ γάμου. Μ' αὐτὸ τὸ «ἀλά - φράγκα» τοῦ Τολήνα γλύτωναν τὰ ἔξοδα τῶν μαγείρων, γιατί τὰ φαγητὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι στοὺς ὕψος τῆς περιστάσεως, τὰ ἔξοδα τῶν σερβιτόρων, γιατί ἔπρεπε νὰ περιποιηθοῦν πλούσιους καὶ φτωχοὺς μήπως καὶ παρακονεθῆ κανεὶς καὶ ἐκτεθῆ τὸ σπῆτι, χῶρια τὰ ἔξοδα τῶν φαγητῶν. Καὶ στὰ μετέπειτα χρόνια πολλοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ σχωροῦσαν τὸν Τολήνα ποὺ πρωτοπαρουσίασε αὐτὸ τὸ «ἀλά - φράγκα» ἔθιμο.

Τ Ο Ψ Ι Κ Ι (Ψίκι).⁽¹⁾

Φήμη εἶχε βγῆ καλή. σ' ὀλόκληρη τὴν Θράκη, γιὰ τὶς γυναῖκες τοῦ Σαμμακοβίου. Ἀπ' τὴν Ἀδριανούπολι μέχρι κάτω τὴν Τυρολόη καὶ τὴν Ραιδεστό, καθὼς καὶ σ' ὅλα τὰ γύρω χωριά ἤξεραν γιὰ τὶς Σαμμακοβίτισσες κοπελλιές, πὼς ἦσαν ἐργατικὲς καὶ προοδευτικὲς. Ἡ φήμη τῶν προτερημάτων τους αὐτῶν ἔφερνε καὶ τὴν τύχη τους. Κι' ἔτσι ἐλύετο τὸ πρόβλημα τῆς ἀποκαταστάσεως μερικῶν κοριτσιῶν, χωρὶς τὴν πειθὴ τῆς προίκας. Δὲν ὑφίστατο μόνο αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ὅτι ὑπῆρχαν κορίτσια ὀρφανὰ καὶ πτωχὰ, ποὺ δὲν μποροῦσαν ἀλλιῶς πὼς νὰ παντρευθοῦν, ἀλλὰ εἶχε γεννηθῆ καὶ τ' ἄλλο, οἱ γυναῖκες ἦσαν τουλάχιστον εἴκοσι καὶ τριάντα τοῖς ἑκατὸν περισσότερες ἀπ' τοὺς ἄνδρες. Δὲν ἔφθαναν οἱ Σαμμακοβίτες νὰ παντρευθοῦν Σαμμακοβίτισσες, ἐκτὸς κι' ἂν μερικοὶ ἔπαιρναν δύο. Αὐτὴ ἢ μὴ κανονικὴ κατανομὴ τῶν φύλων ἦτο φυσικὴ, ἀφοῦ μέσα στὸν πληθυσμὸ εἶχαν συγχωρευθῆ τόσο ἄλλοι κάτοικοι ἀπὸ τὰ γύρω καὶ πέρα χωριά. Ἔτσι λοιπὸν ἐγίνοντο γάμοι ἀρκετοὶ μὲ ξενοχωρίτας. Αὐτὰ τὰ συνοικέσια ὠνομάσθησαν

1. Εἶναι ἡ βυζαντινὴ λέξις ὁ ψίκιον (ἐκ τοῦ λατιν. obsequium) καὶ σημαίνει: συνοδεία, πομπή, καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ ὠμφης.

ψίκια. Κατὰ καιροὺς ἔφθανε στὸ Σαμμακόβο κανέννας ἔμπορος, ἢ καὶ ζωέμπορος γιὰ ν' ἀγοράσῃ πρόβατα ἢ ὅτι ἄλλο ἔβγαζε ὁ τόπος. Ἐκεῖ στὴ κουβέντα καὶ στὴ φιλοξενία του ἀπὸ τὸν πωλητὴ, ὁ ξένος ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν γιὸ του μὲ μιὰ Σαμμακοβίτισσα, ποὺ ἄκουσε γιὰ τὰ τόσα προτερήματά της, γιὰ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν νοικοκυρωσύνη της. Μιὰ τέτοια ἀποζητιὰ τὸ σπίτι του. Τότε ὁ πωλητὴς, συνήθως ἄνθρωπος πεπειραμένος, ὑπεδείκνυε, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῆς γυναικὸς του, τὴν κοπελλιά. Φώναζαν τὴν μητέρα της ἢ τὸν πατέρα της, ἂν εἶχε, καὶ τὰ κουβέντιαζαν. Σχεδὸν πάντα ἔφθαναν σὲ αἴσιον πέρας ὅλα τὰ ψίκια, γιὰτὶ ὑπῆρχε ἡ κατανόησις κι' ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ἐκείνη τὴν ὥρα ποὺ κουβέντιαζαν ἡ κόρη ἀνύποπτη, καθισμένη στὸν λάκκο (ἀργαλειὸ) χτυποῦσε ρυθμικὰ τὰ ξυλόχτενα στὸ πανὶ καὶ σιγοτραγουδοῦσε :

Φαίνει ψιλὰ, κάμνει ψιλὰ (1) καὶ σύρμα μασουρίζει,
στοὺς οὐρανοὺς τὸ διάζεται, στοὺς κάμπους τὸ τυλίζει,
κι' ἀναμεσοῦ στὴ θάλασσα βάζ' ἀργαλειὸ καὶ φαίνει.

Μὲ τετρακόσια κάρρουλα, μ' ἐξῆντα δυὸ σαίττες
καὶ δώδεκα ξυλόχτενα καὶ δεκαχτὼ πατήτρες.

Κελαϊδισμὸς τοῦ καρρουλιοῦ κι' ὁ κτύπος τῆς σαίττας
τὸν ἥλιον ἔσκανδάλισε, στέκει σκανδαλισμένος
κι' ἀργεῖ νὰ πάη στὴ μάννα του κι' ἀργεῖ νὰ βασιλέψῃ.

Ἐκείνη τὴν στιγμὴ ἔφθανε κι' ἡ μάννα της μὲ τὸ εὐχάριστο μαντάτο. Τὴν χτυποῦσε ἐλαφρὰ στὸν ὦμο καὶ τῆς ἔλεγε μὲ τὸν ἀκόλουθο αἰνιγματικὸ λόγο: «Κόρημ' παρατά τὸ πανὶ σ'...». Κι' αὐτὴ ἀμέσως καταλάβαινε τὸ νόημα τῆς φράσεως καὶ τότε μάννα καὶ κόρη ἀγκαλιασμένες δάκρυζαν γιὰ τ' ἀνέλπιστο αὐτὸ προξενιό. Σὲ λίγο κατέφθαναν οἱ συγγενεῖς κι' οἱ γείτονες καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἀποσπάσουν περισσότερα ἀπ' ὅτι ψιλοπληροφορήθησαν. Κι' ἐκείνη μὲ μπόλικο καμάρι τοὺς ἔλεγε: «Τὴν κόρη μ' τὴ ζητᾶ ἓνα ἀρχοντόπουλο στὴ Στραντζα». Κι' ἄρχιζε νὰ λήη τὰ καθέκαστα. Ὅλοι τότε μὲ χαρὲς καὶ μὲ εὐθυμία ἔπιαναν τὸ χέρι τῆς νύμφης καὶ τὴν συνέχαιραν εὐχόμενοι «καλορίζικο ταῖρι». Ἄν προτιμοῦσε τὸ κορίτσι νὰ ξενητευθῇ γιὰ νὰ μπῆ σ' ἓνα καλύτερο κόσμον καὶ ν' ἀλλάξῃ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του, ἀποφάσιζαν τὸν γάμον πολλὰς φορὲς χωρὶς κἂν νᾶχουν γνωρισθῇ ὁ γαμπρὸς κι' ἡ νύφη. Ὁρίζετο τότε ἡ ἡμέρα ποὺ θὰ ἤρχετο τὸ ψίκι νὰ πάρῃ τὴν κόρη. Τὸ ψίκι ἦταν τὸ συγγενολοῖ τοῦ γαμπροῦ ποὺ ἐρχόταν μ' ἄλογα κι' ἄλλα ζῶα, ἐπειδὴ βέβαια τὰ ἐδάφη ἦσαν ὄρεινά, ἢ μὲ πολυτελέστατες Τσέργιες (ἄμαξες σερνόμενες μὲ βώδια), μὲ κινιασμένα (βαμμένα) τὰ μέτωπα τῶν ζώων, βουβαλιῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γιὰ νὰ πάρουν τὴν νύφη. Ἡ τελετὴ τῆς παραλαβῆς της ἦταν συγκινητικὴ μὰ καὶ διασκεδαστικὴ συνάμα. Περιμένοντας

1. νήθει, γνέθει.

τοὺς γονεῖς τοῦ γαμπροῦ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ ἔλθουν, τὰ κορίτσια ὄλων τῶν συγγενῶν τῆς κόρης κι' ὄλο τὸ χωριὸ καμμιὰ φορὰ, προσπαθοῦσαν νὰ βοηθήσουν τὴν νύφη νὰ προλάβῃ νὰ τὰ ἐτοιμάσῃ ὅλα γιὰ νὰ φανῇ ἀντάξια τῆς τύχης της καὶ τῆς φήμης, τῶν Σαμμακοβίτισσων γυναικῶν. Νάχη κι' αὐτὴ τὸ «νάμ» της (τὴ φήμη) γιὰ τὴν νοικοκυρωσύνη της καὶ τὰ προικιά της, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ρουχισμό. Σὰν ἔφθανε τὸ συμπεθεριό, τὸ ὑπεδέχετο ὄλο τὸ χωριὸ γιὰ τὴν τιμὴ ποῦ τοῦ ἔκαμε νὰ πάρουν κόρη τοῦ τόπου. Οἱ διασκεδάσεις κι' οἱ χοροὶ κρατοῦσαν δυὸ καὶ τρεῖς μέρες. Μετὰ ἔντυναν τὴν νύφη καὶ μ' εὐχῆς καὶ εὐλογίης τὴν ξεπροβοδοῦσαν. Τὰ κορίτσια, οἱ συνομήλικες, τὴν κατησπάζοντο καὶ κείνη τραγουδοῦσε σιγανά:

Παλληκάρια μ'
κι' ἀνεψ(ι)λάρια μ'
τί μὲ βλέπετε
καὶ μαραΐνεστε;
Μένα ἢ μάννα μ'
μνια μ' ἔχει
καὶ μὲ πάντρεψε
πάνου στὴ Βλαχιά
καὶ στὴ Ταταργιά.

Πῆρε μ' ἄνδρα Τάταρο
πεθερὰ Τατάρισσα,
τ' ἀντραδέλφια τὰ καλὰ
τόνα ἔψηνε τ' αὐγά,
τ' ἄλλο τὰ καθάριζε.
Καὶ τὸ τρίτο φώναζε:
"Ἐλα νύφη μου νὰ φᾶς
πέτρα καὶ περιδρομο
καὶ κοντάρι στὸ λαιμό.

Σὰν ἔφθαναν στὸ ἀμάξι γιὰ νὰ τὴν ἀνεβάσουν, τὸ εὐρισκὰ μὲ τρεῖς ρόδες. Τὴν νύχτα ἢ μιὰ εἶχε κλαπῆ. Ἐπρεπε νὰ καλοπληρωθῇ ἢ παρέα τῶν παλληκαριῶν τοῦ Σαμμακοβίου ποῦ τὴν ἔκλεψε, κατὰ τὸ ἔθιμο, γιὰ νὰ τὴν ξαναβάλῃ στὴ θέσι της καὶ νὰ ξεκινήσῃ τὸ ἀμάξι. Αὐτὸ τὸ θεωροῦσε τιμὴ τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ καὶ πλήρωνε. Ὅσα περισσότερα ἔδιδε τὸ συμπεθεριό, τόσο πιο εὐπόλητος ἐθεωρεῖτο ὁ γαμπρός. Ὅσοι ἀποχαιρετῶντας τὴν κόρη ὄλο τὸ χωριὸ ἔφευγε αὐτὴ μὲ τὸ συμπεθεριὸ στὸν τόπο τους ὅπου περίμενε ὁ γαμπρός καὶ ἐγίνετο ὁ γάμος. Σπάνια, μὰ πολὺ σπάνια, κόρη παντρεμένη μὲ ψίκι καὶ ξηνητεμένη ἀδικήθηκε. Κι' ὅταν ἐρχόταν στὸ Σαμμακόβο νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν μάννα τους, προέτρεπαν τὰ συγγενικά πτωχὰ ἢ ὄρφανα κορίτσια νὰ βροῦν ταῖρι ἀπὸ τὴν ξηνητεία καὶ μεσολαβοῦσαν γιὰ τέτοιου εἴδους συνοικέσια, τὰ ὅποια ἔφερναν σὲ αἴσιο πέρας.

Ἡ γέννησις τέκνου.

Σκοπὸς τοῦ γάμου, σὺν τοῖς ἄλλοις, εἶναι ἡ τεκνοποίησις, ἢ διαιώνισις τοῦ εἴδους. Ἐτσι τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποῦ φρόντιζαν οἱ νεόνυμφοι ἦτο ἡ πραγματοποίησις τοῦ ὄνειρου κάθε κοπέλλας, νὰ γίνῃ μητέρα καὶ κάθε ἀνδρὸς νὰ τὸν φωνάξουν πατέρα. Ἦταν φοβερὸ πρᾶγμα γιὰ μιὰ γυναῖκα, ἐνεκα δικῆς της ὑπαιτιότητος, εἴτε τοῦ ἀνδρὸς της, ἂν κι' αὐτὸ δύσκολα ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ, νὰ θεωρῆται στείρα. Ἐπιστεύετο ὅτι εἶχε τὴν δυσμένεια, ἂν ὄχι τὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ἢ ἄμοιρη σύζυγος φρόντιζε διὰ παρα-

κλήσεων και προσφυγῆς σὲ ἀγιάσματα και τάματα νὰ πετύχη τὴν ἐξιλέωσι και νὰ κατορθώσῃ νὰ κάμῃ παιδί. Ἔτρεχε στοὺς γιατροὺς, στὶς γιάτρισσες κι' ἀκόμα και στὶς μάγισσες. Κι' ἂν και τότε δὲν ἐρχόταν τὸ πολυπόθητο ἀποτέλεσμα, προσελάμβανε θετὸ τέκνο, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἱκανοποιηθῆ μητρικῶς πρῶτα, μὰ και νὰ ἀποφύγῃ τὸ ὄνειδο τῆς ἀτεκνίας. Ἐπομένως ἦταν μεγάλη χαρὰ στὸ σπιτικό, ὅπου ἡ σύζυγος ὕστερα ἀπ' ὀλίγο τεκνοποιούσε. Ἀπεδείκνυε τὴν γονιμότητά της. Οὐδέποτε ἀκούσθηκε στὸν τόπο μας ἡ προσπάθεια δι' οἰουδήποτε τρόπου θανατώσεως τοῦ ἐμβρύου. Αὐτὸ ἦτο ἄγνωστον. Ἀντιθέτως σὲ μεγάλη ὑπόληψι ἦσαν οἱ πολύτεκνοι. Ὅταν λοιπὸν ἡ νεόνυμφος ἠσθάνετο ὅτι εὗρίσκετο σὲ μιὰ κατάστασι διαφορετικῆ, σὲ μιὰ κατάστασι ἐνδιαφέρουσα, τῷλεγε στὴ μητέρα της ἢ στὴν πεθερά της ἢ και σ' ἄλλη συγγένισσα γυναῖκα, ἡ ὁποία ἀμέσως ἔσπευδε νὰ τὴν συμβουλευθῆ και νὰ προφυλαχθῆ, γιὰ νὰ μὴ πάθῃ τίποτε τὸ παιδί. Τῆς φοροῦσαν διάφορα φυλαχτὰ και προσπαθοῦσαν νὰ εὐχαριστήσουν κάθε ἐπιθυμία τῆς ἐγκυμονούσης μήπως και πάθει κακό. Στὸ στόμα δὲ τῶν ἀπλῶν αὐτῶν γυναικῶν ὑπῆρχαν τοῦ κόσμου οἱ ἱστορίες γιὰ τέτοιου εἶδους κακὰ ἐπακόλουθα. Ἐθιμο λοιπὸν ἦταν ὅλες οἱ γειτόνισσες νὰ φροντίζουν τίς γυναῖκες ποὺ ἐγκυμονοῦσαν κι' αὐτὲς πάλι ἔπρεπε, κατὰ τὰ ἔθιμα πάντα, νὰ ἀκούουν και νὰ ἐφαρμόζουν πιστῶς τὰς συμβουλὰς. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἦταν νὰ προσέχη πολὺ ἡ ἔγκυος γυναῖκα, κατὰ τὸ πρῶτο τριήμερον τοῦ Φεβρουαρίου, και μάλιστα τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Συμεών, νὰ μὴν ἐργασθῆ, νὰ μὴ κάμῃ τίποτε, γιὰτι ὁ «Ἁγίου Σίμος θὰ σημειώσῃ τὸ παιδί τ'ς στὴν κοιλιά τ'ς». Αὐτὰ ἦσαν τὰ λεγόμενα «Σιμόγιορτα» ἢ «Συμνογιόρτια» τῶν ἐγκύων γυναικῶν. Ἀπηγόρευαν στὶς γυναῖκες ποὺ περίμεναν παιδί ἀπ' τὸ πέμπτον μῆνα τῆς κησέως της νὰ ἐρχεται σ' ἐπαφή μ' ἄσχημους ἀνθρώπους γιὰτι νόμιζαν ὅτι και τὸ παιδί θὰ γεννηθῆ ἄσχημο. Γι' αὐτὸ φρόντιζαν νὰ πλησιάζῃ και νὰ συνομιλῆ μὲ ὁμορφα πλάσματα. Τὸ τί παιδί θὰ γεννηθῆ, οἱ μαῖες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ προέλεγον ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κοιλιάς, τῆς μελλούσης μητέρας. Ἄν τύχαινε νὰ εἶναι ἡ κοιλιά μακρουλή, τότε ὀπωσδήποτε τὸ παιδί ἦταν ἀγόρι, ἂν ἦτο στρογγυλὴ και πλατειά, τότε θὰ ἐγεννᾶτο θηλυκό. Κάποτε ἔφθανε κι' ἡ ὥρα τῆς γέννας. Μόλις ἄρχιζαν οἱ πόνοι, ἐφώναζαν τὴ μαμμὴ, ἡ ὁποία ἔσπευδε γιὰ τὸ σπῆτι τῆς μελλούσης λεχῶνας φέροντας μαζί της κι' ἕνα σκαμνί. Πρῶτα εὐχόταν στὴ γυναῖκα «Καλὴ εὐκολία και καλὴ λευτεριά», ὕστερα ἔπαιρνε ἕνα ποτήρι νερὸ και ἔβαζε μέσα ἕνα κομμάτι ἀπ' τὸ φυτὸ «τῆς Παναγιᾶς τὸ χέρι». Ἄν αὐτὸ ἀνοιγε, τότε ὁ τοκετὸς θὰ ἦτο εὐκολός. Ἡ μαμμὴ ἀφοῦ ἔκαμνε ὅλα αὐτά, τὰ θερησκευτικῆς μᾶλλον φύσεως, ἄρχιζε τὰ δικά της «ἐπιστημονικά» τετριπια. Σὰν ἔφθανε στὸ πῶ κρίσιμο σημεῖο, στὴ διαρροή τῶν ὑγρῶν, κάθιζε τὴν γυναῖκα «στὸ σκαμνί» ὅπου διηκολύνετο και γεννοῦσε εὐκολώτερα. Ἄν σταματοῦσαν οἱ πόνοι, τότε ἡ μαμμὴ γαργαλοῦσε τὸν λάρυγγά της, ὥστε νὰ τῆς προκαλέσῃ τὴν ἀηδία και νὰ ἐμέσῃ και

μέ το σφίξιμο τοῦ ἐμετοῦ νά γεννήσῃ τὸ παιδί. Ἄν τύχαιναν ἐκεῖ κοντὰ γυ-
 ναῖκες ξένες ἔλεγαν διάφορες εὐχὲς καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένες νά μένουν μέ-
 χρι τέλος τοῦ τοκετοῦ. Μετὰ τὸν τοκετὸ προσεκάλουν τὸν παπᾶ, ὁ ὁποῖος ἔ-
 καμνε ἀγιασμὸ καὶ μ' αὐτὸν ἐράντιζε τὴν λεχῶ καὶ τὸ μωρό. Ἀναλόγιος τὸ
 παιδί, ἦταν κι' ἡ χαρὰ στὸ σπίτι. Μεγάλῃ χαρᾶ ἂν ἦταν ἀγόρι, πὺ μεγάλη
 ἂν ἦσαν δίδυμα. Γιὰ τὰ κορίτσια, ἂν ἦταν πρῶτο, ἐχαίροντο κάπως, ἰδίως
 ἢ μητέρα, μὰ ἂν συνέχεια ἔβγαιναν κορίτσια, τότε, ὁ πατέρας τουλάχιστον,
 ἐθύμωνε καὶ καθόλου δὲν ἐχαίροντο. Ἄν καμιὰ γυναῖκα γεννοῦσε δυὸ φο-
 ρὲς δίδυμα, τὸ θεωροῦσαν ἀφύσικο πρᾶγμα καὶ τὴν μάννα τὴν ὠνόμαζαν
 «Σκύλα», γιατί αὐτὴ μονάχα γεννᾷ ἀνά δυὸ καὶ πάρα πάνω τὰ παιδιά της.
 Κι' ἂν πάλι, σπάνιο πρᾶγμα αὐτό, τύχαινε γυναῖκα νά γεννήσῃ τριδύμα
 τότε γινόταν μεγάλο σκάνδαλο. Τὸ θεωροῦσαν κακὸ οἰωνὸ γιὰ τὸν τόπο κι'
 ἔπρεπε ἢ γυναῖκα νά πεθάνῃ. Τόσο πολὺ τὴν περιφρονοῦσαν. Ἡ λεχῶ ἔμενε
 στὸ κρεβάτι τουλάχιστον ὀκτὼ μέρες καὶ ἐπὶ σαράντα μέρες δὲν ἔκαμε καμιὰ
 δουλειά. Στὶς τρεῖς μέρες ἄλλαξε ἢ μαμὴ τὴν λεχῶνα καὶ ἔπλενε (κολύμ-
 παε) τὸ παιδί μέσα σὲ νερὸ ποὺ τῷχε προηγουμένως ἀλατίσει καὶ ζαχαρώ-
 σει, γιὰ νά γίνῃ νόστιμο καὶ γλυκὸ παιδί σὰν μεγαλώσει. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ
 ἄφηναν τὴν γυναῖκα, ποὺ γέννησε, μονάχη, ἔστω κι' ἂν μείνῃ κοντὰ της ἓνα
 παιδί κι' αὐτὸ γιὰ νά μὴ κακοπάθῃ. Σὰν ἔλθουν οἱ μέρες ποὺ πρέπει νά ση-
 κωθῇ, ἢ μαμὴ ἀφοῦ θύμαζε ὅλα τὰ ροῦχα ποὺ θὰ φοροῦσε, τὴν ἔβαζε καὶ
 πάταγε σίδηρο, κάποιον σιδηρένιον ἐργαλεῖο, τρεῖς φορές, ρωτῶντας τὴν, «τί
 πατᾶ». Κι' αὐτὴ ἀπάντουσε ὅτι «πατᾶ σίδηρο». Τότε ἢ μαμὴ ἔλεγε: «Σιδε-
 ρένια νά εἶσαι σὲ καὶ τὸ παιδί σ'». Ἐπὶ σαράντα μέρες τὸ παιδί κι' ἢ μάννα
 του ἦσαν ἀνεπιθύμητα, γιὰ τὸν ἔξω κόσμον, μέχρις ὅτου πάῃ στὴν ἐκκλησία
 κι' ἐκκλησιασθῇ (νά σαραντίσῃ) καὶ πάῃ τὴν εὐχὴ τοῦ παπᾶ. Μετὰ ἀπ' τὸ
 σαραντισμὸ ἦταν ἐλεύθερη νά πάῃ ὅπου δὴποτε. Γιὰ σαράντα μέρες δίπλα
 στὴ κούνια τοῦ παιδιοῦ ἢ λάμπα ἦταν ἀναμμένη, γιατί πίστευαν ὅτι πῆγαινε
 ἢ τύχη κι' οἱ μοῖρες γιὰ νά «μοιράνουν» τὸ μωρὸ καὶ νά γράφουν «τὰ γραμ-
 μένα» κι' ἔπρεπε νά βλέπουν νά γράφουν, ἐπὶ τῶν μετωπικῶν καὶ τῶν κρο-
 ταφικῶν ὀστέων τοῦ νεογνοῦ, τὸ τυχερό του. Κι' ὁ λαὸς πίστευε «ὅ,τι γράψνε
 οἱ μοῖρες δὲν ξεγράφεται, ὁ κόσμος νά χαλάσ' ἐκεῖνο θὰ γέν'». Μέσα στὸ
 σπίτι, ἢ φροντίδα τῶν γυναικῶν ἦταν τὸ μωρὸ, δίδοντας ξεχωριστὴ σημασία
 σὲ κάθε γεγονός. Ὄταν θὰ ἔβγαζε δόντια, ὁποῖος τὰ ἔβλεπε πρῶτος, ἔκανε
 δῶρο στὸ μωρὸ ἓνα πονκαμισάκι, κι' ἢ μητέρα ἔβραζε στάρι καὶ τὸ πρόσφερε
 μὲ ζάχαρι γιὰ νά τῆς εὐχηθοῦν «ὄπως σκίσανε τὰ σταροκούκκια ἔστ' νά σκι-
 στοῦν καὶ τὰ δοντάκια τ' καὶ νά θγοῦνε». Τὰ νύχια τοῦ μωροῦ μέχρι ἐνὸς ἔ-
 τους δὲν τὰ ἔκοβαν, ἀπὸ φόβο μὴ γίνῃ κλέφτης, σὰν μεγαλώσει. Μῆτε τὰ
 μαλλιά ἔκοβαν μέχρι τὴν βάφτισι τοῦ παιδιοῦ. Μετὰ τὴν δύσι τοῦ ἡλίου ἢ
 πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἔκλεινε καὶ δὲν ἐπιτρέπετο νά μῆ κανεῖς μέσα, γιατί πί-
 στευαν, πὼς εἶναι κακὸ γιὰ τὸ μωρὸ. Ἄν κάποιος τοῦ σπιτιοῦ βρισκόταν ἔ-

ξω κι' ἔπρεπε νὰ εἰσέλθῃ, τότε ἔβαζαν στὴ πόρτα νὰ πηδήσῃ ἓνα θυμιατήρι καὶ μετὰ νὰ μπῆ μέσα. Ὑπῆρχε μάλιστα ἡ ἔκφρασις «πηδᾶ τὴν κεραμίδα». Μὲ χίλιες προφυλάξεις καὶ μὲ χίλια δυὸ ἔθιμα, ποὺ τὰ βάζουν σ' ἐφαρμογὴ σὲ κάθε περίπτωσι μεγαλώνει τὸ παιδί εἴτε εἶναι ἀγόρι εἴτε κορίτσι. Καὶ τότε στὴν κατάλληλη πιά ἐποχὴ καὶ μέσα σ' ὀρισμένο χρόνον ἐβάπτιζαν τὸ νεογνό.

Βάπτισις.

Τὸ χρόνο τῆς βαπτίσεως τὸν ὠριζε ὁ ἀνάδοχος, ὅπωςδὴποτε πάντοτε μετὰ τὴν σαράντισι τῆς μητέρας ὡς λεχοῦς καὶ τοῦ μωροῦ. Ὁ ἀνάδοχος ἢ σύντεκνος, συνήθως ἦτο κάποιος ἀπὸ τοὺς φίλους, ποὺ ἠθέλε νὰ συνδεθῇ περισσότερον μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ παιδιοῦ, ἢ κάποιος συγγενῆς, ὁ ὁποῖος πρὶν κἂν γεννηθῇ τὸ μωρό, ἢ κι' ὅταν εἶχε γεννηθῇ ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ «βάλῃ τὸ λάδι». Πράγματι μόλις τὸ παιδί κι' ἡ μητέρα σαράντιζαν, ἔστελναν τὸ βρέφος εἰς τὸν «σύντεκνον» νὰ τὸ ἰδῇ καὶ νὰ τὸ χαρῇ καὶ νὰ πῆ πότε θὰ τὸ βαπτίσῃ ὥστε νὰ κάμουν τὰς ἀναγκαίας ἐτοιμασίας γιὰ τὸ «κάλεσμα τοῦ νουνοῦ». Τὴν παραμονὴ τῆς ὀρισθείσης ἡμέρας, ὁ νουνὸς ἔστελνε στὴ μητέρα ἓνα ποτήρι λάδι καὶ μιὰ πλάκα μυρωδάτου «ἄβρεχο» σαποῦνι. Ἀνήμερα τῆς βαπτίσεως ἢ οἰκογένεια μὲ τὴν μαμμὴ ἔστελνε δῶρα μέσα σὲ χάλκινο δίσκον στὸν νουνό. Πάντα στὴν ἐκκλησίαν ἐγένετο ἡ βάπτισις τοῦ βρέφους, ἐκτὸς κι' ἂν τὸ μωρὸ ἦτο ἄρρωστο. Στὴν ἐκκλησίαν ὁ ἀνάδοχος ἔφερε τὰ βαπτιστικά τοῦ μωροῦ καὶ τ' ἀναβόλι, (τὸ δῶρον τοῦ ἀναδόχου πρὸς τὴν μητέρα), τὸ ὁποῖον συνήθως ἦταν ὕφασμα γιὰ φόρεμα. Μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου ἢ μαμμὴ ἢ ὁ κανδηλανάπτης, ἀναλόγως τοῦ γένους τοῦ ἀναδόχου, ἐσήκωναν αὐτὸν καὶ τοῦ ζητοῦσαν νὰ «τάξῃ». Ἐκεῖνος ἔταζε ἀναλόγως καὶ ὅπωςδὴποτε ἔπρεπε νὰ τὸ τηρήσῃ. Μὲ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὀνόματος, τὰ μικρὰ παιδιὰ ἔτρεχαν στὸ σπιτί, γιὰ ν' ἀναγγελοῦν τ' ὄνομα στὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ παραστοῦν στὴν ἐκκλησίαν. Αὐτὸς ποὺ πρωτόφερνε τὸ ὄνομα ἔπαιρνε τὸ πιὸ μεγάλο «μαρτυρικόν» δῶρον. Σὲ λίγο κατέφθανε ὁ ἀνάδοχος μὲ τὸ «ἀναδεξιμιόν» στὰ χέρια. Τότε ἡ μητέρα ἔκανε τρεῖς μετάνοιες, φιλοῦσε τὸ χέρι του κι' ἔπαιρνε τὸ μωρὸ στὰ χέρια της. Ἐκεῖνος τῆς ἠῤυχετο «Νὰ σὲ ζήσ' ὁ χριστιανὸς» κι' ἐκεῖνη πάλι ἀπαντοῦσε: «φκαριστοῦ. Καθὼς ἔβανες τὸ λάδ' ν' ἀξιωθῆς νὰ βάν'ς καὶ τὸ στεφάν'». Ὑστερα ἐγένοντο τὰ κεράσματα καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὰ ἐτοιμάζετο τὸ τραπέζι τοῦ συντέκνου, τὸ ὁποῖον ἦταν ἓνα μέσον νὰ γλεντήσουν τὸ γεγονός. Τὰ καθήκοντα, ἀπὸ αὐτὴ τὴ στιγμή, τοῦ ἀναδόχου ἦταν νὰ στεφανώσῃ τὸν ἀναδεξιμόν, ἢ τὴν ἀναδεξιμιά ὅταν θὰ ἤρχετο ὁ καιρός. Εἰς περιπτώσιν θανάτου τοῦ πρώτου ἀναδεξιμοῦ, ὁ νουνὸς κατέβαλλε τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας. Εἰς περιπτώσιν θανάτου καὶ δευτέρου βαπτιστηριοῦ, ἐπεβάλλετο ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἀναδόχου, γιὰτὶ ὑπῆρχε συνήθεια, ὁ ἀνάδοχος ποὺ βάπτισε τὸ πρῶτον παιδί, νὰ τὸ βαπτίσῃ ὅλα. Ἐπίσης ὁ ἀνάδοχος, μέχρις ὅτου, τὸ ἀναδεξιμὶ του γίνε

πέντε χρονῶν, κάθε παραμονή τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων ἔπρεπε νὰ στέλνη τὸ «Φωτίκι», τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἄλλο, ἀπὸ ἓνα καλάθι σὰν τὸ μπῶι τοῦ βαφτιστηριοῦ καὶ πῶ μεγαλύτερο, γεμάτο ἀπὸ φροῦτα καὶ ζαχαρωτὰ καὶ ἐπάνω - ἐπάνω ἓνα μεγάλο κερὶ. Ὅσο μεγαλύτερο ἦταν τὸ «Φωτίκι» τόση μεγάλη ἦτο καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ νουνοῦ. Ἦταν μεγάλη ἀμαρτία στὴν οἰκογένεια, ἔτσι τὸ ἐθεωροῦσαν, νὰ προσβάλλουν τὸν σύντεκνο. Γι' αὐτὸ εἰς περιστάσεις, ὅπου ἔπρεπε νὰ δεχθοῦν ἄλλο σύντεκνο, προηγουμένως προσπαθοῦσαν νὰ ἐξιλεωθοῦν στὸν πρῶτο, διὰ καταλλήλου προπαρασκευῆς. Μέγα ἀμάρτημα τῶν γονέων ἦτο ἂν τὸ παιδί, γεννημένο ζωντανό, ἀπέθνησκε ἀβάπτιστο, διότι τοῦ παιδιοῦ ἡ ψυχὴ στὸν ἄλλο κόσμιο δὲν θὰ ἔφερε τὸν σταυρὸ τοῦ βαπτισμένου. Ἐθεωρεῖτο φοβερὸ ἀμάρτημα, διότι ἐπίστευαν ὅτι ἐπὶ τρία χρόνια θὰ ἤρχετο στὸν ὕπνο τῶν γονέων καὶ θὰ τοὺς ἐνοχλοῦσε. Τὸ ἀβάπτιστο πρὶν τὸ θάψουν τὸ περνοῦσαν πέρα ἀπ' τὸ ποτάμι καὶ ἐκεῖ τὸ ἔθαβαν, γιατί πίστευαν πὼς ἂν δὲν τὸ περάσουν ἀπ' τὸ ποτάμι, γυρεύει τ' ὄνομά του καὶ θὰ πήγαινε νὰ βυζαίνει τὴν μάννα του. Τὸ ἀβάπτιστο ἀγόρι τὸ ἔλεγαν «Λράκο» καὶ τὸ κορίτσι «Πατσούρα». Γιὰ νὰ μὴ συμβῆ λοιπὸν κάτι τέτοιο, ἡ μαῖα μόλις ἐγεννᾶτο τὸ παιδί καὶ ἔβλεπε ὅτι ἦταν ἀσθενικό καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πεθάνη ἕως ὅτου κληθῆ ὁ ἱερεὺς νὰ τὸ βαπτίσῃ, ἐκείνη τὸ κανδηλοβάπτιζε. Ἐπαιρνε δηλαδὴ ἓνα κομματί βαμβάκι, τὸ βουτοῦσε στὸ λάδι τῆς κανδήλας, καὶ ἐσταύρωνε τὸ βρέφος παντοῦ. Ὑστερα τὸ ἐβάπτιζε στὸν ἀέρα σταυροειδῶς λέγοντας τὸ σχετικό: «Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ τάδε, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου πνεύματος Ἀμήν». Τὸ σύνηδες ὄνομα σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἦτο: Ζῆσος, Ζωίτσα, Στέργιος, Πολυχρόνης, Χριστόφορος κ. ἄ. Ἄν ζοῦσε τὸ παιδί τότε τὸ ὄνομα ποὺ ἔβαλε ἡ μαμμὴ δὲν τὸ ἀλλάζαν, ἂν πέθαινε πάλι τὸ κήδευαν σὰν χριστιανὸ καὶ ἐθάπτετο στὸ νεκροταφεῖο συνοδείᾳ τοῦ ἱερέως. Τελειώνοντας τὰ ἔθιμα τοῦ βαπτίσματος τῆς πατρίδος μας, θὰ ἀναφέρω καὶ ἐκεῖνο τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀναδόχου. Εἰς περιπτώσιν, ξαναεῖπαμε, ποὺ πέθαιναν τὰ παιδιὰ, βαπτισμένα ἀπὸ ἓνα νουνό, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς αἴτιον τοῦ θανάτου, ἀλλάζαν ἀνάδοχο, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ νέος ἀνάδοχος νὰ εἶναι δῶρον τῆς τύχης. Ἡ μαμμὴ ἀφοῦ ἔπαιρνε τὸ ἀρτιγέννητο μωρὸ περιτυλιγμένο μέσα στὰ σπάργανά του τῶβαζε πολὺ πρῶτ' στὸ δρόμο καὶ τὸ τοποθετοῦσε κάτω, αὐτὴ δὲ ἐκρούπτετο. Ὁ πρῶτος διαβάτης, ἄνδρας ἢ γυναῖκα, μικρὸς ἢ μεγάλος, ἐχθρὸς ἢ φίλος, ἔπρεπε νὰ τὸ σηκώσῃ στὴν ἀγκαλιά του καὶ νὰ τὸ παραδώσῃ στὴ μαμμὴ ποὺ καιροφυλακτοῦσε καὶ τὴν ἴδια μέρα ἐγένετο ἀνάδοχος. Συνήθως καὶ αὐτοῦ τοῦ μωροῦ τὸ ὄνομα ἦταν χαρακτηριστικὸ μακροβιότητος ὅπως Ζῆσος, Πολυχρόνης καὶ τὰ ὅμοια. Ὁ σύνδεσμος μεταξὺ ἀναδόχου καὶ ἀναδεχομένου ἦτο πάντα πολὺ μεγάλος. Ὁ νουνὸς ἐτέγγανε μεγάλου σεβασμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀναδεξιμιοὺς του καὶ ἀντιστρόφως πάλι αὐτοὶ ἀγαπιῶνταν σὰν παιδιὰ δικὰ του ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου.

Συμπόσια.

“Όπως είδαμε, πιδ πάνω, στις γιορτές και στα πανηγύρια σπουδαιότατο, αν όχι τόν πρώτο ρόλο, είχε τὸ φαγοπότι. Μὰ οἱ Σαμμακοβίτες δὲν περιέμεναν τὶς μεγάλες μέρες γιὰ νὰ ἀπολαύσουν αὐτὴ τὴ χαρὰ. Ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σύνδεσμος τῶν οἰκογενειῶν, πτωχῶν, ἢ καλοστεκούμενων, ἦτο τόσο ἀνεπτυγμένα, πὺ δὲν ἐχρειάζετο προειδοποιήσεις γιὰ ξεφάντωμα. Σήμερα αὐτὰ φαίνονται κάπως παράξενα μὰ τότε, ὅλα ἦσαν ἀλλιώτικα. Κάθε οἰκογενειάρχης ἔνοιωθε ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πάρῃ τὴν φαμίλια του, χωρὶς κἄν νὰ ἔχη εἰδοποιήσει τὴν ἄλλη οἰκογένεια, ὅτι ἐκεῖνο τὸ βράδυ θὰ πήγαιναν νὰ τοὺς «γειτονέψουν» καὶ νὰ συμπάγουν. Ἀπ’ τὴν ἄνοιξι μέχρι τὸν ἐρχομὸ τοῦ χειμῶνα εἶχαν ἕνα σωρὸ δουλειές, πολὺ κούρασι, καὶ τέτοιου εἴδους ἐπισκέψεις ἦταν δύσκολες. Δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ξενουχίσουν κουτσοπίνοντας. Τὸ καταχείμωνο ὅμως δὲν ὑπῆρχε πιδ μεγάλη χαρὰ, ἀπὸ τὸ συντροφισμα στὸ φαγητὸ καὶ στὸ πιτό. Τὸ πρῶτ ὁ ἀφέντης τοῦ σπιτιοῦ ἔλεγε στὴ συμβία του: «Γυναῖκα θὰ πάμε ἀπόφα νὰ γειτονέψουμε στοῦ τάδε τὸ σπίτι, τοίμασε τὰ πρέποντα». Καὶ κείνη ἀμέσως ἄνοιγε φύλλο γιὰ μιλίνα (τυρόπηττα) καὶ κρεατόπηττα, ἔφτιαχνε διάφορα ἄλλα νόστιμα φαγητά, γέμιζε τὶς τσότρες κρασί (γιώργημα) ἔβαζε σ’ ἕνα δοχεῖο καὶ κάμποσα κομμάτια μεσίσκλη (ἐλαφίσιο ξηρὸ κρέας) κι’ ἦταν ἡ παραγγελία τοῦ ἀνδρός της ἐκτελεσμένη. Ὁ πατέρας, ἀφοῦ ἐπιθεωροῦσε κι’ ἔβλεπε πὼς ὅλα ἦταν καλὰ κι’ ἀρχοντικά, μάζευε τὴν φαμίλια καὶ ὅλοι μαζί πήγαιναν στοῦ φίλου. Μπροστά, πήγαινε ὁ πιδ μικρὸς μὲ τὸν φανό, πίσω ἐρχόταν οἱ ἄλλοι μὲ τὰ φαγητά, ὅλοι ντυμένοι ζεστά. Ἡ νοικοκυρὰ χωρὶς ταραχὴ γιὰ τὸ ξαφνικὸ, σπεύδει νὰ τοὺς καλωσορίσῃ: «Πὼς κι’ ἐκάμετε δὰ τὴν ἀπόφασι νὰ καλωσορίσετε στὸ σπιτικό μας;» Τόση ἐγκαρδιότης πὺ ἔλεγε, πὼς αὐτὴ ἢ ἴδια, οἰκογένεια προσκάλεσε τὴν ἀπρόσκλητη. Κι’ ὅταν πάλι τύχαινε νὰ μὴν εἶναι στὸ σπίτι ἢ οἰκογένεια, γιὰτὶ εἶχε πάει κι’ αὐτὴ νὰ γειτονέψῃ, δὲν ἀπογοητεύοντο οἱ ἐρχόμενοι, μόνον μὲ τὸ ἴδιο κέφι πήγαιναν στὸ σπίτι ἑνὸς ἄλλου φίλου. Σὰν ἐμπαιναν τοὺς τύλιγε ἢ ζεστασιά, ἔβγαζαν τὰ ροῦχα τους καὶ οἱ σπιτικοὶ παρελάμβαναν τὰ φαγητὰ τῶν ἐπισκεπτῶν χωρὶς νὰ τὰ ξεσκεπάσουν, αὐτὸ ἦταν μικροπέπεια, μήτε πάλι προσεβάλλοντο γιὰτὶ τὰ ἔφεραν. Τὰ τοποθετοῦσαν στὸ τζάκι γιὰ νᾶναι ζεστά καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ νοικοκύρης ἔσφαζε κότες ἢ ἔβραζε κρέας χοιρινό, πὺ πάντα ὑπῆρχαν κομμάτια ἔτοιμα, ἢ ζαχαδίσιο ἀπὸ τὸ τελευταῖο κυνήγι τοῦ ἀφεντικοῦ, ἢ κεμπάπι δίπηχο ἢ γουρουνάκι γάλακτος (μπλῆκος) στὴ σούβλα. Τὰ χορίτσια βοηθοῦσαν μὲ ἀπαράμιλλη προθυμία τὴν νοικοκυρὰ νὰ προφτάσῃ τὶς δουλειές. Ἔστρωναν τὸ τραπέζι σὲ σχῆμα Π μὲ τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὴ φωτιά. Ἔβαζαν στὸ τραπέζι τὰ καθαρὰ κι’ ὁμορφκεντημένα τραπεζομάντηλα. Στὰ δεξιὰ ἦταν ἡ θέσι τοῦ μουσαφίρη καὶ ἀριστερὰ κι’ ἀπέναντι τοῦ νοικοκύρη. Πλάγι τους οἱ γυναῖκες τους καὶ παρά-

διπλα τὰ παιδιά. Κι' ἄρχιζε τὸ «μουχαμπέτι», τὸ συμπόσιο, μὲ ἄστεϊα κι' ἀνέκδοτα. Στὴν ἀρχὴ σεφβίριζαν τὰ φαγητὰ τοῦ νοικοκύρη καὶ μετὰ τοῦ μουσαφίρη. Τσίγκριζαν τὰ ποτήρια, εὐχονταν καὶ εὐλογοῦσαν. Πολλὲς φορὲς τὰ φαγητὰ δὲν ξοδεύονταν καὶ γι' αὐτό, τὸ γλέντι γίριζε στὸ χορὸ, γιὰ νὰ χωνέφουν καὶ νὰ ξαναφᾶνε. Χορεύοντας στὴ σάλα ὁ θόρυβος, προσείλκυε τὶς παρέες τῶν ξενίχτηδων, οἱ ὅποιοι χτυποῦσαν κι' ἔμπαιναν μέσα. Ἐναθε τὸ τραγούδι καὶ τὸ μεράκλωμα καὶ πολλὲς φορὲς ξενυχτοῦσαν ὡς τὴν χαραυγὴ. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἦταν κάτι τὸ ἀπερίγραπτο. Μετὰ τὸ φαγητὸ κορασίδες ἔφερναν χάλκινο λεγένι μὲ ἱμπρίκι (νυπτῆρα τῆς ἐποχῆς) καὶ σαποῦνι, ὅπου ἕνας - ἕνας ἐπλένετο ἐπὶ τόπου καὶ μετὰ πρόσφεραν κεχρμιπαρένιους σκαλιστοὺς ναργιλέδες γιὰ νὰ καπνίσουν. Ἐνάλι τύχαινε τὸ σπῖτι νὰ δεχτῆ γιὰ πρώτη φορὰ κάποιον ξένον, αὐτὸς ἔπρεπε πρῖν ἀπὸ τὸ φαγητὸ νὰ πλύνη τὰ πόδια του καὶ νὰ φορέσῃ τὰ καινούργια «τσουράπια» (κάλτσες) τὰ ὅποια τοῦ πρόσφεραν ὡς δῶρον. Τὰ δικά του τσουράπια τὰ παρέδιδαν πλυμένα τὴν ἐπομένη. Συνήθως οἱ ἠλικιωμένοι ἐκάθηντο κοντὰ στὴ φωτιὰ καὶ ἐδιηγούντο παραμύθια, ἱστορίες καὶ ἄστεϊα. Τὰ νιάτα πάλι χόρευαν καὶ τραγουδοῦσαν:

Βάρκα θέλω ν' ἀρματώσω μὲ σαρά — ρίγια — ρίγια ροῦι
μὲ σαράντα δυὸ κουπιὰ καὶ μ' ἐξῆ — ἐξῆντα παλληκάρια
νὰ σὲ κλέ — ρίγια — ρίγια ροῦι νὰ σὲ κλέψω μιὰ βραδυά.

Ἐναμφισβήτητα τὰ γλέντια τοῦ Σαμμακοβίου δὲν τᾶδαμε πουθενὰ ἀλλοῦ, μὰ μῆτε καὶ μεταξὺ μας τὰ ξαναζήσαμε. Ἐγιναν μιὰ παλιὰ ἀνάμνησι κι' αὐτὰ, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα.

Χοροί .

Ὁ χορὸς εἶναι συνυφασμένος μὲ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Κι' οἱ Σαμμακοβῖτες στὰ πανηγύρια καὶ στὰ οἰκογενειακὰ γλέντια χόρευαν. Ἦταν ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία των νὰ ἐκφράσουν μὲ χορὸ τὴν χαρὰ καὶ τὸ κέφι τους. Συνήθως οἱ χοροί, τὸ μὲν καλοκαίρι ἐγίνοντο στ' ἀλώνια, μὲ χαρακτηριστὰ πάνδημο, ὅπου ὅλοι ἀδελφωμένοι χόρευαν, τὸν δὲ χειμῶνα περιορίζοντο στὰ σπῖτια καὶ στὰ καπηλιὰ, ὅπου ὅλο τὸ χωριὸ βοῦτιζε ἀπὸ τὰ ξεφρενιασμένα πηδημάτα τῶν χορευτῶν. Χορὸς χωρὶς μουσικὴ δὲν γίνεται, γι' αὐτὸ τὰ ὄργανα κι' οἱ ὄργανοπαῖκτες ἦσαν τὰ πιὸ ἀγαπημένα τους πράγματα. Στ' ἀλώνια ὁ χορὸς στηνόταν μὲ τὰ νταούλια, τὶς πίπιζες (ζουρνάδες), τὶς λύρες ἢ τὰ βιολιὰ καὶ μὲ τὰ λαλήματα (τσαλγκιὰ). Ἄρχιζαν συνήθως ἀπὸ συρτό, πῆγαιναν στὸν πηδηχτό, ὅπου περίφημο ὑπῆρξε τὸ τραγούδι: «Γράφαν τὰ φερμάνια του καὶ τὰ πασαπόρτια του». καὶ κατέληγαν στὸν τσακιστό, ἕνα πάρα πολὺ ἄμορφο καὶ γραφικὸ χορὸ, στὸν ὅποιο οἱ χορεύοντες σχηματίζαν κοχλία, πολλὲς φορὲς μέχρι ἑπτὰ σειρὲς ἀπ' τὸ κέντρο πρὸς τὰ ἔξω. Βέβαια στὰς χοροὺς τὴν πρωτοβουλία τὴν εἶχαν οἱ νεαροί, μὲ τὴ ζωντάνια καὶ χά-

ρι τους. Μά στους πάνδημους χορούς ήσαν κάπως περιορισμένοι γιατί ήσαν οί γυναίκες μπροστά. Τò χειμῶνα σὰ καπηλιὰ μὲ τὴν συνοδεία τῆς λύρας ἢ τῆς γκάϊντας ξεφάντωναν σὰν ἀρχαῖοι σεληνοί. Χορός, καθαρὰ ἀνδρικός καὶ λεβέντικος, ἦταν τὸ «κιτσιόκι», πὸ ἤθελε καλοδεμένο τὸ νιό, ζωντανὸ καὶ ἀκούραστο. Καθένας προσπαθοῦσε νὰ ἐπιδείξη τίς πὸ ἐξωφρενικὲς φιγοῦρες. Οἱ χοροὶ ἦσαν ἐξωφρενικοί, σὰν τὸν ἀρχαῖο Πυρρίχιο, γι' αὐτὸ ἰδίως ὁ σκοπὸς τοῦ «ἀϊδωντελιθάρ» ἐχορευέτο στὸ τέλος τοῦ γλεντιοῦ. Ὁ πὸ δεινὸς χορευτὴς τοῦ «ἀϊδωντελιθάρ» ἦταν κάποιος Ἀλεξανδρῆς Κασσιτερωτῆς, ὁ ὁποῖος σὰν ἄκουγε τοὺς ἤχους τοῦ σκοποῦ, τὰ παρατοῦσε ὄλα. Ἄν κοιμόταν ξυπνοῦσε, ἂν ἔτρωγε παρατοῦσε τὸ φαγητό του κι' ἂν ἔκαμνε πάλι τὴν πὸ σοβαρὴ δουλειά, τὴν ἄφινε γιὰ νὰ τρέξῃ στὸ χορό. Πήγαινε στὴν παρέα σὰν τὴν καρφίτσα στὸ μαγνήτη, ἔβγαζε τὴ «σαλταμάρα» του (ριχτὸν ἱματίδιον) πετοῦσε τὸ σκοῦφο του, ξεπαπουτσωνόταν κι' ἀνεμιγνύετο μὲ τίς κάλτσες στὸ χορό. Τότε οἱ πάντες πήγαιναν στὴν ἄκρη καὶ τὸν χειροκροτοῦσαν γιὰ τὸν θεωροῦσαν, ὅπως καὶ ἦτο, ὡς τὸν ἄσσο τῶν χορευτῶν καὶ ἠθελαν νὰ τὸν μιμηθοῦν. Ὁμως αὐτὸς ἦταν ἀμίμητος. Ἡ τέχνη του καὶ οἱ κινήσεις του δὲν περιγράφονται. Σὰν ἔφτανε πιά ὁ χορὸς στὸ ζενίθ κι' ὁ ρυθμὸς εἶχε συνεπάρει τὸν Ἀλεξανδρῆ, τοῦ ἔβαζαν στὸ μέτωπο ἓνα ποτήρι κρασὶ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ «ἀϊδωντελιθάρ βαρντίρ... βαρντίρ, βάρ.. βάρ» ἔριχνε τὸ κορμί του, σὰν λιποθυμισμένο, ἀκόμα πὸ πολὺ πρὸς τὰ πίσω, ἐλύγιζε τὰ γόνατα μὲ χορευτικὲς συσπάσεις, ἔως ὅτου τὰ μαλλιά του ἄγγιζαν τὸ δάπεδο. Κι' ὕστερα πάλι μ' εὐκνησία καὶ χάρι σηκωνόταν, λὲς καὶ κάποια ἀόρατη δύναμι, τὸν βοηθοῦσε χωρὶς τὸ ποτήρι, παρ' ὄλα τὰ τσακίσματα, νὰ σπάσῃ ἢ νὰ χυθῇ ἔστω καὶ μιὰ σταγόνα. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ χορευτικὸ — ἀκροβατικὸ — νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι — κατόρθωμα, ὁ ρυθμὸς ἐγίνετο γρηγορώτερος, χέρια καὶ πόδια ἐχάνοντο, δὲν τὰ προλάβαινε τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου. Κι' ὁ χορὸς αὐτὸς σταματοῦσε τότε μόνον, ὅταν τὰ τσουράπια τοῦ Ἀλεξανδρῆ ἔλυωναν τελείως.

Τὸ ἐξοχικὸ τοῦ Καζέπη.

Λίγο ἔξω ἀπ' τὸ Σαμμάκοβο πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ κοντὰ στὴ πηγὴ «Κολμπούρι» ὑπῆρχε τὸ μοναδικὸ κέντρο τῶν Σαμμάκοβιτῶν. Κι' αὐτὸ πάλι δὲν ἄνοιγε τὸ χειμῶνα μ' ἀπὸ τὴν ἀνοιξί, σὰν ζέσταινε κάπως ὁ καιρὸς. Τὸ εἶπαμε κέντρο μὰ ἦταν ἓνα ἐξοχικὸ σπίτι, πὸ ἀνήκε κάποτε σὲ κάποιον Καζέπη καὶ βρισκόταν μέσα σὲ μιὰ ὑπέροχη τοποθεσία μὲ μαγευτικὴ θέα. Ἐτόνιζε τὴν ποιητικότητα τοῦ ἐξοχικοῦ ὁ καθαρὸς ἀέρας γεμάτος ἀπὸ λογιῶν — λογιῶν μυρωδιῶν λουλουδιῶν κι' ἢ συναυλία πὸ γινόταν ἀπ' τίς μελωδιῶν τῶν πουλιῶν. Καὶ τὸν Ἀπρίλη πιά σολίστ στὴ συναυλία ἦταν τ' ἀηδόνι πὸ γλύκαινε τίς ψυχὲς τῶν ἐρωτευμένων. Τὸ ἔλεγαν τὸ «Ἐξοχικὸ τοῦ Καζέπη» καὶ ἀπὸ κεῖ περνοῦσε ὄλος σχεδὸν ὁ λαὸς τοῦ Σαμμάκοβίου. Τὸ κτίριο εἶχε

αΐθουσες ντυμένες με σανιδώματα κι' απ' έξω ένα μεγάλο έξώστη με καναπέδες ξύλινους. Σ' αυτό τὸ έξοχικὸ εἶχαν δοσμένη τὴ ψυχὴ τους, οἱ Σαμμακοβίτες. Οἱ κυνηγοὶ πρὶν ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ βραδύς, ἔλεγαν: «ποῦ θὰ συναντηθοῦμε τὸ πρωτ;» «Στοῦ Καζέπη» ἦταν ἡ ἀπάντησι. Ἐκεῖ τὸ μεσημέρι κατέφθαναν οἱ οἰκογένειες γιὰ νὰ γιοματίσουν μέσα στὴν ἀνοιξιὰτικὴ ἀτμόσφαιρα. Κι' οἱ καλοκυράδες μετὰ τὰ ἐργόχειρα καὶ τὶς «μπιμπέλλες» τους γιὰ νὰ τὰ κουτσοποῦν καὶ νὰ εὐχαριστηθοῦν. Τὸ κατέκλυζαν ἐπίσης τὰ μαθητοῦδια καὶ τὰ «σχολιαροῦδια», γιὰ νὰ λύσουν τὰ προβλήματά τους, νὰ προετοιμαστοῦν γιὰ τοὺς διαγωνισμοὺς καὶ νὰ παίξουν στὴν ἐξοχή. Καὶ ἐκεῖ στοῦ Καζέπη οἱ γλεντοπαρέες ἔκαναν τρικοῦβερτα γλέντια, μετὰ κινήγια καὶ ἐπειδὴ βρισκόταν ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ ξεφάντωναν χωρὶς φραγμὸ. Τ' ἀφεντικὸ πρόσφερε γάλα φρέσκο, γλυκίσματα, μεξέδες, κρασί καὶ προπάντων τὰ φημισμένα σαλατικά, φρέσκα κρεμμυδάκια, σκορδάκια, μαρουλάκια τοῦ κήπου ποῦ τὸν καλλιεργοῦσε μόνος του. Ἐπίσης, πρόσφερε καὶ λογιῶν - λογιῶν φρουτὰ. Τὸ έξοχικὸ αὐτὸ δὲν ἦταν μῆτε καφενεῖο, μῆτε καπηλειό, μῆτε λέσχη, μῆτε ἐντευκτήριο, μῆτε τόπος γιὰ παιδιὰ, ἦταν ὅλ' αὐτὰ μαζί. Τόσο πολὺ τ' ἀγαποῦσαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου ποῦ τὸκαμαν λεύκωμα τῆς ζωῆς τους, τὸδεσαν μετὰ τὰ γεγονότα, μετὰ τὶς χαρὲς, τὶς λύπες, μὰ καὶ μετὰ τὰ πειράγματα καὶ τ' ἀστεῖα. Συνήθιζαν πάνω στοὺς ξύλινους τοίχους νὰ χαράζουνκάθε τί ποῦ τοὺς συγκινοῦσε, ποῦ μποροῦσε νὰ τοὺς θυμίσει κάτι. Ἔτσι λοιπὸν σὰν γύρναγες τὸ μάτι μέσα καὶ ἔξω ἀπ' τὸ έξοχικὸ θάβλεπες ἕνα παράξενο κέντημα, ἀπὸ γράμματα, σχέδια καὶ σύμβολα. Ἦταν ἐκεῖ χαραγμένες, μετὰ σιγὰ πολλὰς φορὲς, ἀναμνήσεις ἀπὸ χαρούμενα γλέντια, ἀπὸ ἀδελφικὲς συναντήσεις, τέλος ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἐτοῦτο τὸ παράξενο λεύκωμα, μετὰ τὸ σοβαρὸ κι' εὐθυμο περιεχόμενον θὰ προσπαθῆσω νὰ ζωντανέψω. Ξέρω πὼς μέσα στὶς ψυχὰς τῶν παλιῶν Σαμμακοβιτῶν δὲν χάθηκε ἡ εἰκόνα τοῦ έξοχικοῦ, μὰ θὰ σκεπάστηκε ἀπ' τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, θὰ σκονίστηκε ἀπὸ τὶς τόσες ἄλλες φροντίδες τῆς μετέπειτα ζωῆς. Τὸ λεύκωμα, τὸ Πάνθειον τοῦ Καζέπη ἢ ἡ Βαβυλωνία, ὅπως τὸ ἔλεγαν, ἄρχισε μόλις ἀνοιγες τὴν πόρτα του. Τὸ πρῶτο ποῦ ἔκανε ἐντύπωσι ἦταν ἡ φτιαγμένη μετὰ κτυπητὲς γραμμὲς καὶ μετὰ πολλὰ ζωντάνια ἐκδίωξι τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας ἀπ' τὸν Παράδεισο. Κι' ὕστερα πὺ καὶ ἦταν φτιαγμένος, ἂν θυμοῦμαι καλά, ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη Κ. Τολήνα, ὁ Κατακλυσμὸς, ὅπου σὲ μιὰ μεριά παράστηγε τὸν τοκογλύφο σκαρφαλωμένο στὴ κορφὴ ἑνὸς δένδρου, νὰ κρατᾶ στὰ δόντια τὸ πουγγὶ του μὴ τὸ χάσει ἀπ' τὰ νερὰ ποῦ ὄλο κι' ἀνέβαιναν. Τοῦτος ὁ τοκογλύφος ἦταν τόσο κωμικὸς, ποῦ τὸν εἶχαν γιὰ παράδειγμα κατάντιας ἀνθρώπου, γιὰ κείνον ποῦ θὰ ἔδειχνε δείγματα φιλαργυρίας καὶ τοκογλυφίας. Σ' ἄλλο χωρὸ πάλι ἦταν ἡ εἰκόνα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι ἔπαιρνε τὸ κεφάλι τοῦ Σελαεντίν. (Τζελαεντίν πασα). Καὶ πὺ κάτω, ζωγραφισμένα ἀπ' τὸ Θεόδωρο Φιλίππου, μιὰ σειρὰ ἐλάφια, ἔτοιμα νὰ πηδήξουν. Πα-

ρακεΐθε μιὰ ἄλλη ζωγραφιὰ παρίστανε καβαλλάρη, μὲ δόρυ καὶ σπάθα κι' εἶχε ἀπὸ κάτω Σλαύτικα γράμματα, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴ χρονολογία 1878, ἐποχὴ τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου. Κι' ἄλλοῦ ἦταν φτιαγμένη ἀπ' τὸ Γιώργη Πιπερῆ, ἡ φάτσα τοῦ Χασάν Πέτρου κι' ἕνα σωρὸ ἄλλα, ὅπως βακχικὲς εἰκόνες, θυμιατά, καρδιὲς τρυπημένες μὲ βέλη, κεφάλια ἀπὸ ἐλάφια, βώδια, κριάρια καὶ τραγιά, διάβολοι μὲ κέρατα καὶ οὐρά, χέρια σφικτὰ ἐνωμένα, δεῖγμα φιλίας, λαμπάδες ἀναμμένες, τουφέκια παντὸς εἴδους, σπαθιά, γιαιταγάνια δίκοπα καὶ ἕνα σωρὸ μαχαίρια καὶ πιὸ κεῖ, σημαῖες διαφόρων κρατῶν. Μὰ ἐκεῖνα ποὺ ἔκαναν ἐντύπωσι πιὸ πολὺ, ἦταν τὰ γραμμένα, μὲ τὸ διάφορο περιεχόμενο καὶ τρόπο γραφῆς. Ἄλλοῦ βλέπουμε ἐκφράσεις νοσταλγίας καὶ θυμασμοῦ γιὰ τὴν πατρίδα, γραμμένες ἀπὸ ξηνητεμένους, ἄλλοῦ φράσεις γεμάτες ἀπὸ ἐρωτικὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ δίπλα σ' αὐτές, πολλὲς φορὲς, ἕνα πείραγμα. Ἐνας χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸν τρελλοερωτευμένο, πιὸ πέρα φιλοσοφικὲς ιδέες γραμμένες ἀπὸ δασκάλους ἢ παπάδες, μὲ ἄφθονο τὸ ἀπαισιόδοξο πνεῦμα, γνωμικὰ καὶ συμβουλές, ποιήματα ἐθνικὰ καὶ ἀκόμη ἕνα σωρὸ εὔθυμα ἀπὸ κρασοκατανύξεις καὶ φαγοπότια. Παρακάτω θὰ παραθέσωμε ὅσα ἐξ αὐτῶν ἐνθυμούμεθα :

Κ' ἂν θάλασσα καὶ ὄρη καὶ κἄν βουνὰ διαβῶ,
τὸ τόπο ποὺ γεννήθηκα ποτὲ δὲν λημονῶ. Γεώργ. Σερβάνης.
Φορτούνιασεν ἡ θάλασσα καὶ βουρκωθῆκαν τὰ βουνά.
Εἶνε βουθὰ τ' ἀηδόνια μας καὶ τὰ οὐράνια σκοτεινὰ
κ' ἡ δόλια μου ματιὰ θολὴ παιδί μου, ὥρα σου καλὴ
Φυσᾶ βοργιάς, φυσᾶ θρακιᾶς γεννιέται μπόρα φοβερὴ
ποὺ δὲ μπορῶ γιὰ νὰ σταθῶ, Μάννα μὴν κλαῖς, θὰ ξαναρθῶ.
Μ. Κλακίδης

Νῆψον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν. Δημ. Τσίτσας.
Ἄρξον χεῖρ μου ἀγαθὴ, γράψον γράμματα καλά,
μὴν δαρθῆς, μὴν πεδευτῆς καὶ στὸ φάλαγκα βαλθῆς.
Κοσμᾶς Ξανθουλίδης

Μὲ μάτια δακρυσμένα, χωριό μου ποθητό,
ἐν ὅσο ζῶ, ἐσένα μονάχα θὰ ζητῶ.
Μὰ ἔχω μιὰν ἐλπίδα ναρθῶ ἕνα πρωτὶ
ἐκεῖ ποὺ πρωτοεῖδα τὸ φῶς καὶ τὴ ζωὴ. Γ. Τιταρέπης
Ἡ χεῖρ ἢ γράψασα ταῦτα σήπεται τάφω,
ἢ γραφὴ μέχρι τερμάτων. Κοσμᾶς Ξανθουλίδης
Πατρίς. Τί εἶν' αὐτὴ ἢ πατρίς, ποὺ τ' ὄνομά της μόνο
μ' ἔκαμε κι' ἀνατρίχιασα; Εἶναι βουνὰ καὶ κάμποι
εἶναι τ' ἀγέρι ποὺ φυσᾶ, εἶναι τὸ φῶς ποὺ λάμπει.
Θ. Π. Κλακίδης

Στὴν ταβέρνα οἱ τσίροι ψημένοι, τὰ ποτήρια γεμάτα κρασί,
φᾶτε πιῆτε γενναῖα παλληκάρια ὥστε νᾶρθη ἡ ὥρα σπαθί.

Χρῖσ. Πρῶμπαρος.

Καλὰ τὸ πίνουν καὶ μεθοῦν καλὰ τὸ στραγγουλίζουν,
κ' ὅταν ἔρτ' ὁ λογαριασμός ὅλοι παραμερίζουν.

Ι. Λεφίδης

Μεθυσμένος ξύπνησε, τρίβει τοὺς ὀφθαλμοὺς του,
βλέπει τὴ θάλασσα κρασί καὶ τὸ καράβι κοῦπα.

Κ. Ο.

Στῆτε, στῆτε μετὰ φόβου, ράβδο πρέπει νὰ ἐγείρουν
φιλολόγους Σαμμακόβου.

Δημοδιδάσκαλος.

Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης,
οὐδὲν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲν ἡ ὕπαρξις του,
οὐδὲν ἡ δόξα καὶ ἡ ἰσχὺς, οὐδὲν ἡ δύναμις του.

Τὰ πάντα ὄναρ καὶ εἰκῶν, τὰ πάντα ματαιότης.

Θ. Παντελίδης, ἱερομόναχος 1894.

Αὐτὸ ἦταν τὸ ἀγαπημένο ἐξοχικὸ τοῦ Καζέπη, ποὺ ἀκολούθησε τὴ μοῖρα ὅλων τῶν Σαμμακοβίτικων πραγμάτων καὶ καταστράφηκε συθέμελα. "Ἦστε-
ρα ἀπὸ τὸ διωγμὸ τοῦ 1915 κ' ὅταν ἐπιστρέψαμε, δὲν βρήκαμε τίποτε, ἐκτὸς
ἀπ' τὶς πέτρες. Οἱ Τοῦρκοι τὸ κατέστρεψαν κ' αὐτὸ γιατί ἦταν ἓνα στοιχεῖο
πραγματικὰ Ἑλληνικό.

Ἡ λίμνη τοῦ Πατρακούλη.

Τὰ καπηλιά, τὰ ἐξοχικά καὶ τὰ πανηγύρια ἦταν ἡ διασκέδασι τῶν μεγά-
λων πρῶτα καὶ ὕστερα τῶν μικρῶν. Τὸ καλοκαίρι ὅμως, μὲ τὶς ζέστες, τὰ ἀ-
γόρια εἶχαν μιὰ μοναδικὴ χαρὰ καὶ ψυχαγωγία, ποὺ θὰ ἦταν παράλειψις
νὰ μὴν τὴν ἀναφέρω. "Ὅμως αὐτὴ ἡ εὐχαρίστησις τῶν μικρῶν ἦταν διαρκῆς
σύγχυσις τῶν γονέων. Ποῖο πρᾶγμα μπορούσε νὰ ἔχη αὐτὴ τὴν διπλὴ δύ-
ναμι; Ἡ λίμνη τοῦ Πατρακούλη. Ἦταν, τρόπον τινά, ἡ πίσίνα τοῦ χωριοῦ.
Σχηματιζόταν ἀπὸ τὰ δυὸ Γκιόζια (πηγές), τὰ σιγοπόταμα, κοντὰ στὸ χω-
ριό. Τὸ μέρος ἦταν περίφημο ἀπὸ ἀπόψεως φυσικῆς καλλονῆς. Συνηγωνί-
ζετο, ἂν δὲν τὸ ξεπερνοῦσε σ' ὀμορφιά, τὸ ἐξοχικὸ τοῦ Καζέπη. "Ἐνας τε-
τράγωνος βράχος ἀπὸ γρανίτη κρατοῦσε τὰ νερὰ καὶ σχηματίζε καταρράκτη,
ὁ ὁποῖος ἔπεφτε ἀπὸ 5 ἕως 6 μέτρα ψηλά. Αὐτὸς ὁ καταρράκτης σιγὰ - σιγὰ,
σχημάτισε τὴν πανώρια λιμνοῦλα, τὴν ξελογιάστρα. Πρὸς βορρᾶν ἐπῆρχε
ἄλλος βράχος πελεκητὸς ποὺ ἔφραζε τὰ νερὰ καὶ δὲν τὰ ἄφινε νὰ φεύγουν
μαζεμένα. Στὶς ἄλλες ὄχθες γύρω, δένδρα, ποὺ τόνιζαν τὴν μαγεῖα. Ἐκεῖ κά-
τω, τὸ Μάη, ὁ τόπος μοσκομύριζε. Ἦταν ὁ καλλίτερος τόπος ψυχαγωγίας
καὶ τὸν διάλεξαν τὰ σχολιαρόπουλα γιὰ θερινό τους «στέκι». Μαζεύονταν
κάμποσα μαζὶ καὶ δρόμο γιὰ τοῦ Πατρακούλη τὴ λίμνη. Οἱ νοικοκυράδες
κ' οἱ κοπέλλες ποὺ πηγαιναν μὲ τὴν ὀξάγκα (ζυγὸ) καὶ τὶς μπακίρες γιὰ νὰ
κουβαλήσουν νερὸ ἀπ' τὴ βρύση Κουτουκι, ἔβλεπαν τὴν παιδοσύναξι καὶ

τὴν κατεΐθυσί τοὺς καὶ σὰν γέμιζαν τὰ δοχεῖα τοὺς ἔτρεχαν νὰ ποῦνε καὶ τὰ μαντᾶτα στὶς μάννες τῶν παιδιῶν. Μ' ὄλο πού κανένα παιδί δὲν χώνευε αὐτὲς τὶς καλοκυράδες, τὶς ἀφραγόστομες, πού τρέχαν νὰ τὸ ποῦν ἀμέσως, μ' ὄλο τοῦτο, ἦσαν συμπαθητικὲς καὶ σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, πολλοί, κι' ἐγὼ μαζί τὶς σκεπτόμαστε καὶ κάνομε «χάζι». Ἔτρεχαν λοιπὸν καὶ σὰν ἔφθαναν στὸ σοκάκι φώναζαν. «Κυρὰ Χαϊδούλα μ' νάβλεπες τὸν γιό σου παρέα μ' ὄλη τὴν τάξι τοῦ σχολειοῦ, μὲ τραγούδια, ἀγκαλιασμένοι πήγαιναν στοῦ Πατρακούλ'». Κι' ἡ μαννάδες ἄλλες ξεφωνίζανε καὶ φώναζαν «τ' ἀφορισμένο, μελᾶ θὰ μὲ βάλ' στὸ κεφάλ'», κι' ἄλλες πάλι χαϊδολογιόντουσαν κι' ἔλεγαν ἤρεμα «ἄ!! τὸ κουτάβι (χαϊδευτικὴ λέξις) θὰ διῆ πόψα τ' ἔχ νὰ τραβήξ' ἀπ' τὸν μπαμπά τ'». Τὰ παιδιά ὅμως μακρὰ ἀπ' τὶς φοβέρες, μέσα στὸν τόπο τὸν γλοερὸ καὶ τῆς ἀναψύξεως, γδύνουνταν, χωρὶς νὰ πολυσκέφτονται ὅτι ἐκείνη τὴν στιγμή, βυσοδομοῦσαν τὴν βραδυὴν καταδίκη τοὺς κι' ἔπεφταν στὸ νερό. Ἐπαιζαν σὰν τὶς «βίτρες» ἔβγαιναν γυμνά, ἠλιοκαμμένα, φώναζαν, ἀνέβαιναν σ' ἓνα βραχάκι, ἐμιμοῦντο τὶς γοργόνες, πού ἔμαθαν στὸ σχολεῖο, ξεφωνίζαν: «Ζῆ ὁ Βασιληᾶς — Ἀλέξανδρος» καὶ μπλοῦμ!! ἔπεφταν μέσα στὶς καλόδεχτες καὶ δροσερὲς ἀγκαλιὲς τῆς λίμνης. Οἱ γύρω πλαγιὲς γέμιζαν ἀπὸ παιδόκοσμο κι' ἀντιλαλοῦσαν ἀπὸ χαρούμενες φωνές. Μὰ σὰν ἄρχιζε νὰ βραδυᾶξη ἀμέσως ἐρχόταν στὸ μυαλὸ τοῦ καθενὸς τὸ «πεστρέφι». «Πεστρέφι» ὠνόμαζαν τὰ παιδιά τὸ ξύλο πού ἔτρωγαν ἀπὸ τὸν πατέρα ὅταν ἐπέστρεφαν. Ἦταν ὁ φόρος τῆς ἐπιστροφῆς, ἐξ οὗ καὶ «πεστρέφι». Τὰ ἔβλεπες λοιπὸν, ὅλα σιωπηλὰ καὶ συμμαζεμένα καὶ μόλις ἄνοιγαν τὴν πόρτα, τὸ χέρι τοῦ πατέρα, τὰ περιάδραχνε καὶ μιὰ φωνὴ ἀπειλητικὴ ρωτοῦσε: «Δὲν μοῦ λὲς ποῦ πῆγες σήμερα»; «Νὰ μπαμπᾶ... πήγαμε μ' ἄλλα παιδιά νά.. κολυμπήσ' με». «Βρέ, δὲ σὲ εἶπα γώ, ποτὲ νὰ μὴν πᾶς στοῦ Πατρακούλη»; κι' ἄρχιζε ὁ χορὸς τοῦ «Πεστρεφιοῦ». — «Λέγε, θὰ τὸ ξανακάνης;» κι' ἡ χέρα τοῦ πατέρα, σὰν δαμόκλειος σπάθη ὑψωμένη, ἔτοιμη νὰ πέσῃ στὰ μεριά τοῦ μικροῦ. «Ὁχι μπαμπᾶ μ' ὄχι». Ὅμως μετὰ ἀπὸ μιὰ ἢ τὸ πολὺ δυὸ μέρες, βρισκόταν πάλι στοῦ Πατρακούλη, μὲ τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι τὸ βράδυ θὰ πλήρωνε πάλι τὸ φόρο τῆς ἐπιστροφῆς, τὸ «Σουλτὰν μερεμέτ», ὅπως τὸλεγαν οἱ γονεῖς. Μὰ γιατί τόση ἀπέχθεια καὶ τόσο μῖσος γιὰ τὸ κολύμπι αὐτό, πού γινόταν στὴ λίμνη τοῦ Πατρακούλη; Ἡ βέβαια ἡ λίμνη εἶχε τὴ καταδίκη τῆς ἀπ' τοὺς χωριανούς, ἐκτὸς ἀπ' τὰ παιδιά, εἶχε τὴ θλιβερὴν ἱστορίαν τῆς. Ἐκεῖ ὁ Πατρακούλης ψάρευε καὶ μιὰ φορὰ γλύστρησε καὶ πνίγηκε, ἴσως γιατί δὲν γνώριζε κολύμπι. Ὁ κόσμος εἶπε πὼς ἦταν στοιχειωμένη καὶ τὸν ρούφηξε, οἱ δὲ μαννάδες δὲν συμπαθοῦσαν καθόλου τὴν λίμνη, τὴν μισοῦσαν μάλιστα, μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι μπορούσε νὰ πνίξῃ τὸ παιδί τοὺς. Πολλὲς φορὲς μαζεῦνταν οἱ γονεῖς καὶ συνεσκέπτοντο νὰ τὴν καταστρέψουν, γιὰ νὰ μὴ μπορῆ νὰ κάμῃ κακό, ὅμως ἡ καταστροφὴ, μὲ τὰ μέσα πού διέθεταν τότε, ἦταν ἀδύνατος. Σὲ μιὰ συνεδρίασιν γονέων κατὰ τῆς Πα-

τρακουλολίμνης, ένας γέρος είπε χαρακτηριστικά τούτα τὰ λόγια, πού τοὺς ἔκαμε νὰ ἀλλάξουν κάπως στάσι ἔναντι τῆς λίμνης καὶ τῶν παιδιῶν πού εἶχαν λατρεία σ' αὐτήν. «Βρὲ παιδιά, τῆς κόττας ἂν τῆς δώσετε νὰ ἐκκολάψη παπιά, τὰ παπιά, ἅμα ἰδοῦν νερὸ θὰ πέσουν μέσα νὰ κολυμπήσουν κι' ἄς φωνάζει ὅσο θέλει ἡ κόττα. Ἔτσι καὶ τὰ παιδιά μας, δὲν μποροῦν νὰ κάμουν ἀλλιῶς, εἶναι Ρωμηοί, κι' ὁ Ρωμηὸς δὲν μπορεῖ νὰ κάμη χωρὶς νερό. Ὑστερα μὴ ξεχνᾶτε τὴν ἐποχὴ πού εἴμαστε στὴν ἴδια ἡλικία, κάμναμε καὶ μῆς τὰ ἴδια κι' ἀπαράλλαχτα». Ἔτσι κάπως καλμάρανε τὰ πράγματα. Σήμερα, αὐτὸ πού ἀπασχολοῦσε τόσους γονεῖς κι' ἔκανε νὰ συγχίζονται τόσες μάννες, εἶναι μιὰ μαζρονὴ ἀνάμνησις, ὅπως καὶ τόσες ἄλλες.

Σαμμακοβίτικα παιδικὰ παιχνίδια.

Ἔχω τὴν ἐντύπωσι πὼς ἡ ἔννοια παιχνίδι ἐπινοήθηκε ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια παιδί. Δηλαδή οἱ προπάτορές μας, πρὶν γεννήσουν τὸ πρῶτο τους παιδί, ἀσφαλῶς θὰ ἀνακάλυψαν πὼς τὸ παιχνίδι εἶναι κάτι, πού μπορεῖ νὰ σὲ ψυχαγωγῆσῃ καὶ νὰ σὲ διασκεδάσῃ. Κι' ὕστερα πάλι ὅταν βγῆκε τὸ πρωτοπαίδι εἶδαν, ὄχι μὲ ἔκπληξι, πὼς πιὸ πολὺ τὸ ἐνδιέφερε τὸ παιχνίδι καὶ μέχρι νὰ μεγαλώσῃ καὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ γιὰ ἄλλα πράγματα στὴ ζωὴ, ἔπαιζε. Ἔτσι λοιπόν, ἡ ἔννοια παιδί, οἰουδήποτε τύπου καὶ σὲ οἰαδήποτε ἐποχὴ, εἶναι συννεφασμένη μὲ τὴν ἔννοια παιχνίδι. Τὰ παιδιά τοῦ Σαμμακόβου, μέσα σ' αὐτὸ τὸν γενικὸ κανόνα, δὲν ὑστέρησαν καθόλου, ἀλλὰ ἀνέπτυξαν τὸ παιχνίδι πού τὰ διασκεδάζε. Ἐκ τῶν παιχνιδιῶν ἄλλα μὲν δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιά, ἄλλα εἶχαν προέλθει ἀπὸ ἄλλο τόπο κι' ἄλλα πάλι προήρχοντο ἀπὸ τοὺς μεγάλους. Τὰ παιχνίδια εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἐμεῖς θὰ παραθέσωμεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπαίζοντο περισσότερο στὸ Σαμμακόβο, ἂν κι' αὐτὸ εἶναι δύσκολο, γιὰτὶ γνωρίζομε πολὺ καλά, ὅτι τὰ παιχνίδια τῶν παιδιῶν τῆς Θράκης εἶναι σχεδὸν τὰ αὐτὰ καὶ διαφέρουν μόνο σὲ λεπτομέρειες καὶ πιθανὸν καὶ στὸ ὄνομα.

ΚΡΤΒΙΤΣΕΣ.— Εἶναι τὸ γνωστὸ, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα παιχνίδι, τὸ «κρυφτό». Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ λαχνοῦ μένει κάποιος στὸν τοῖχο, ὁ «καλὸς» (ὁ πύργος ἢ τεῖχος) ὅπως τὸν ἔλεγαν, κλείνει τὰ μάτια του καὶ μετρᾷ ἄργά, ὡς πού νὰ κρυφθοῦν οἱ ὑπόλοιποι. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ μετρήματος ἀρχίζει ἡ ἔρευνα πρὸς ἀνακάλυψι τῶν ἄλλων. Ἄν μπορέσῃ νὰ τοὺς ἀνακαλύψῃ ὅλους, ὁ πρῶτος θὰ φυλάγῃ τὸν «καλὸν» γιὰ τὸ δεύτερο κύκλο τοῦ παιχνιδιοῦ, ἐκτὸς κι' ἂν ὁ τελευταῖος, πού εἶναι κρυμμένος, κατορθώσῃ νὰ πιάσῃ τὸν «καλὸν» καὶ μ' αὐτὸ τὸ τρόπο τοὺς ἐλευθερώσῃ ὅλους, ὁπότε θὰ ξαναφυλάξῃ ὁ πρῶτος. ΤΟ ΠΗΔΗΜΑ.— Αὐτὸ τὸ παιχνίδι εἶναι μᾶλλον ἄθλημα. Διαλέγουν τὰ παιδιά, μὰ κι' οἱ μεγάλοι, ἓνα ὁμαλὸ μέρος καὶ πηδοῦν. Τὸ πῆδημα ἔχει τρία πηδήματα στὴν πραγματικότητα. Εἶναι σὰν τὸ τριπλοῦν ἄλμα τοῦ ὀθλητικοῦ στίβου. Νικητὴς εἶναι ἐκεῖνος πού θὰ πηδήξῃ πιότερο. ΣΑ·Ι·Τ-

ΤΑ.— Αὐτὸ δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ τόξο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, κατασκευασμένο, βέβαια, μὲ προχειρότητα, ὅμως διασκέδαζε τὰ παιδιά καὶ τὰ συνήθιζε στὸ σημάδι. Κυνηγοῦσαν πουλιὰ κι' ἔβαζαν μικροστοιχήματα, ποιὸς θὰ μπορέσῃ νὰ πετύχῃ καλλίτερα τὸ στόχο. Μὲ τὸ παιχνίδι αὐτὸ τὰ παιδιά ἐγίνοντο δεξιότητες στὸ κυνήγι. ΑΕΤΟΣ.— Εἶναι τὸ γνωστότατο παιχνίδι τοῦ χαρταετοῦ, μόνο πού στὸ Σαμμάκοβο ἐπαίξετο καὶ διασκέδαζαν πάντα ὅποτε εἶχε ἀέρα κι' ὄχι μόνον τὴν Καθαρὰ Δευτέρα καὶ τὴν γύρω ἀπ' αὐτὴν περίοδο. ΠΕΝΤΕ ΠΕΤΡΕΣ.— Τοῦτο τὸ παιχνίδι εἶναι συνηθισμένο στὰ κορίτσια μᾶλλον παρὰ στὰ ἀγόρια. Εἶναι μὲ τ' ὄνομα «πεντόβολα». ΤΑ ΚΟΤΣΙΑ.— Αὐτὸ τὸ παιχνίδι ἐπαίξετο μὲ δύο τρόπους. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ἐξῆς: Ἐβαζαν στὴ σειρά τὰ κότσια (ἀστραγάλους τῶν προβάτων ἢ τῶν καττικῶν) καὶ στὴ μέση ἓνα ὄρθιο κότσι πού ἦταν ἀλειμμένο μὲ πίσσα καὶ ἔτσι φτιαγμένο, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ στέκεται ὄρθιο. Ἐπειτα ἀπὸ ἀπόστασι δύο βημάτων ἔριχναν ἓνα κότσι, κρατῶντας το μὲ τὰ δύο μόνο δάκτυλα καὶ κἀνοντας μία στροφή. Ἐὰν κτυπήσῃ τὸ ὄρθιο κότσι, τὸ καταραμωμένο, τότε παίρνει, ἐκεῖνος πού τὸ πέτυχε, ὅλα τὰ κατὰ σειράν κότσια. Ἐὰν πάλι κτυπήσῃ τ' ἄλλα, τότε παίρνει μόνο ὅσα κτύπησε. Ὁ δεύτερος τρόπος τοῦ παιχνιδιοῦ εἶναι: Ὀνομάζουν τὴν κάθε μιὰ πλευρὰ τοῦ κοτιοῦ μὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα: τὴν πλατεῖα κοίλη πλευρὰ μὲ τ' ὄνομα «κλέφτ'ς», τὴν ἀντίθετο κυρτὴ ἐπιφάνεια «ψωμᾶς». Τὴν μία ἀπ' τὶς στενὲς ἐπιφάνειες τὶς ἔλεγαν «βασιλῆς» καὶ τὴν ἀντίθετη πάλι «βεζύρης». Ἐνας ἀπ' τοὺς παίζοντας ρίχνει τὸ κότσι μὲ τ' ὄνομα τοῦ κάθε παιδιοῦ πού λαμβάνει μέρος στὸ παιχνίδι κι' ἂν σταθῇ τὸ κότσι ἀπ' τὴ θέσι τοῦ «βεζύρης» γίνεται βεζύρης, ἂν σταθῇ ἀπ' τὴ πλευρὰ τοῦ «βασιλέ», βασιληᾶς. Μετὰ ἀπ' τὸν προσδιορισμὸ τοῦ «βασιλέ» καὶ τοῦ «βεζύρης» μὲ τὸ κότσι πάντα ἀρχίζει ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἄλλων παιδιῶν. Ἐὰν πέσῃ στὸ «ψωμᾶ» ἔχει καλῶς, ἂν ὅμως σταθῇ ἀπ' τὸ μέρος τοῦ «κλέφτη» τότε ὁ βασιληᾶς διατάζει νὰ τὸν ἀνακρίνουν κι' ἂν τὸν βρῇ ἔνοχο τὸν δέρνουν (στὰ ψέμματα βέβαια) ἢ τὸν κἀμνουν βρύση ἢ τὸν «ξουραφίζουν». Ὁ βεζύρης τὸν βάζει μπροστὰ ἀπὸ ἓνα τοῖχο καὶ κἀνει πῶς πλένεται καὶ ἀνοίγει ἢ κλείνει τὴν βρύση χρησιμοποιῶντας τὴν μύτη τοῦ «κλέφτ'». Τοῦ τὴν στρίβει δυνατὰ καὶ βέβαια πονᾶ, ὅμως καμμιά φορὰ, ὁ «κλέφτ'ς» γεμίζει τὸ στόμα του νερὸ καὶ καθὼς τοῦ στρίβει τὴν μύτη ὁ «βεζύρης» γιὰ ν' ἀνοίξῃ ἢ βρύση, ἐκεῖνος ξαπολάει τὸ νερὸ ἀπ' τὸ στόμα του καὶ τὸν καταβρέχει. Τότε ὅλοι οἱ συμπαῖκται γελοῦν μὲ τὴν καρδιά τους. Τὸ ἴδιο σχεδὸν γίνεται καὶ στὸ «ξουράφισμα». Μ' ἓνα χοντροσάκκινο πανί τρίβουν τὴν μούρη τοῦ «κλέφτ'» γιὰ νὰ κἀνῃ σαπουνάδα, δῆθεν, ἐκεῖνος ὑποφέρει λίγο, μὰ τὸ βαστᾶ, γιὰτι κι' αὐτὸς θὰ κἀνῃ τὸ ἴδιο στοὺς ἄλλους. Μετὰ ἀπὸ κάθε ἐκτέλεσι διαταγῆς τοῦ «βασιληᾶ», ἀπολύεται ὁ «καταδικασμένος». Ὁ «βασιλῆς» ἢ ὁ «βεζύρης» πέφτει ἀπ' τὴ θέσι του ἂν τὸ κότσι ἀναδείξῃ ἄλλον σ' αὐτὸ τὸ ὑπόρρημα. ΣΚΛΑΒΑΚΙΑ.— Τὰ παιδιά διαιροῦνται σὲ δύο χωριστὲς ομάδες μὲ ξεχωρι-

στούς αρχηγούς. Κάθε ομάδα έχει μιὰ γωνιά ἢ ἓνα δένδρο ὡς «τόπο», τὸν ὁποῖο κρατῶντας τὸν δὲν μπορεῖ ὁ ἄλλος νὰ τὸν πειράξῃ. Ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο «τόπων» εἶναι περίπου 50 βήματα. Ὁ ἓνας ἐκ τῶν ἀρχηγῶν δίδει τὸ σύνθημα ἐνάροξεως τοῦ παιχνιδιοῦ. Ἐνας ἀπ' τὶς ομάδες φεύγει ἀπ' τὸν «τόπο» του καὶ πλησιάζει τὴν ἀντίθετη ομάδα κοροϊδεύοντάς την. Τότε ἐξέρχεται ἀπ' αὐτὴν ἓνας ἄλλος παίκτης καὶ κυνηγᾷ τὸν πρῶτο. Γιὰ νὰ κυνηγηθῇ ὁ δεύτερος ἢ ὁ τρίτος, ἀναλόγως, πρέπει προηγουμένως ὁ κυνηγούμενος νὰ πάρῃ «τόπο» πάλι. Ἔτσι κυνηγοῦνται ὥσπου κάποιος νὰ πιάσῃ ἓνα ὡς αἰχμάλωτο. Τότε φωνάζει «Μάϊνα» καὶ σταματοῦν οἱ ἄλλοι, ὁπότε σύρεται ὁ αἰχμάλωτος, στὴν ὀρισμένη θέσι του. Ἡ προσπάθεια τῶρα τῆς ομάδος, ποὺ ἔχασε ἓνα παίκτη, εἶναι νὰ τὸν ἀκουμπήσῃ κι' ἔτσι νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ. Αὐτὸ βέβαια εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο, διότι οἱ ἄλλοι φυλάγουν καλὰ τὸν αἰχμάλωτό τους. Κερδίζει ἡ ομάδα ποὺ θὰ ἔχῃ τοὺς περισσότερους αἰχμαλώτους. Τότε οἱ νικηταὶ καθαλοῦν τοὺς νικημένους, οἱ ὁποῖοι τοὺς μεταφέρουν ἐπ' ἀρκετὸν στὸν ὄμο τους. ΜΑΪΜΟΥ.— Εἶναι τὸ παιχνίδι τῆς σβούρας, τῆς ξύλινης κωνικῆς καὶ σουβλερῆς. Εἶναι περιτριγυρισμένη ἀπ' τὸ «γαϊτάνι», ἓνα σχοινένιο, ἢ πάνινο λουράκι μακρὸ, ποὺ ἅμα τὸ τραβήξῃς, ἀρχίζει καὶ γυρίζει. Τὰ παιδιὰ ἔβαζαν στοίχημα ποῖος θὰ κατορθώσῃ νὰ περιστρέφεται περισσότερο χρόνο ἢ σβούρα του. Τὸ ΒΕΡΓΙ.— Ἀπὸ κλαδί λεπτοκαρπῆς φτιαγμένο στεφάνι (ρόδα), τὸ ὁποῖο οἱ μικροὶ τὸ κυλοῦσαν μὲ τὰ χεῖρά ἢ μὲ τὴν βοήθεια μιᾶς βέργας. ΚΛΩΚΑ.— Ἔτσι ὀνομάζεται τὸ παιχνίδι, ὅπου δύο ομάδες χωρισμένες, παριστάνουν τὰ πουλιὰ κι' ὁ ἀρχηγὸς τῆς κάθε μιᾶς τὴν κλωκα (κλωσσα). Ἡ κάθε ομάδα εἶναι συσπειρωμένη πίσω ἀπ' τὸν ἀρχηγό της, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ φυλάξῃ τὰ «πουλιὰ» του ἀπὸ τοῦ νὰ τὰ πάρῃ ὁ ἄλλος ἀρχηγός. Φοβέριζε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο πῶς θὰ τοῦ κλέψῃ τὸ πουλί. «Θὰ τὸ φάγω» λέει ὁ ἓνας. «Δὲν μπορεῖς», ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος. Ὁ ἀγῶνας συνεχίζεται μέχρις ὅτου ὁ ἓνας ἀρχηγός κλέψῃ ὅλα τὰ πουλιὰ τοῦ ἄλλου. ΛΟΥΤΜΑΔΕΣ.— Αὐτὸ τὸ παιχνίδι τῶπαιζαν κι' οἱ μεγαλύτεροι κι' εἶχε μεγάλη σχέσι μὲ τὸν ἀθλητισμὸ παρὰ μὲ καθαρὸ παιχνίδι. Κατασκεύαζαν ἀπὸ δευτέρας ποιότητος σίδηρο, (τὸν λεγόμενον «χουρδᾶ» στὰ χυτοσιδηρεῖα), πλακερὲς σφαῖρες. Μ' αὐτὲς ἠγωνίζοντο ποῖος θὰ τὶς πετάξῃ μακρύτερα καὶ εὐθύτερα. Οἱ μεγάλοι σ' αὐτὸ τὸ παιχνίδι ἔβαζαν καὶ στοιχήματα. ΚΑΡΤ-ΔΙΑ ΣΤΟ ΚΟΥΤΙ.— Τὴν πρωτοχρονιά πρὸ πάντων, ἐπαίζετο αὐτὸ τὸ παιχνίδι ἀπὸ μικροὺς καὶ μεγάλους. Σὲ ὑπόστεγα ἄνοιγαν μιὰ τρύπα στρογγυλὴ καὶ ἀρκετὰ μεγάλη, ὥστε νὰ χωρᾷ μέχρι τριάντα καρύδια. Ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπ' τὸ κουτὶ τοποθετοῦσαν μιὰ πλακωτὴ πέτρα. Ὑστερα ἀπὸ ἀπόστασις δέκα ποδιῶν οἱ παῖκται ἔριχναν τὰ καρύδια στὸ «κουτὶ». Ἄν, ὅσα καρύδια ἔμπαιναν μέσα, ἦσαν ζυγά, ἐκεῖνος ποὺ φύλαγε στὸ «κουτὶ» ἢ «μάννα» νὰ ποῦμε, πλήρωνε τὰ καρύδια, ἂν ὅμως ἦσαν μονὰ τὰ ἔπαιρνε. Γι' αὐτὴ τὴν ἐργασία ὄριζαν καὶ διαιτητή. Πολλοί, ἅμα τέλειωναν τὰ καρύδια τους, ἔβα-

ζαν πεντάρες στην τρύπα και έδανείζοντο τὰ καρύδια από την «μάννα». Έπιζαν με τόσο προσήλωσι αυτό τὸ παιχνίδι, πὸν πολλές φορές ἄρχιζαν τὸ πρωτὸ και τέλειωναν τὸ βράδυ. ΜΠΛΑΓΓΕΣ.— Ἀνοίγονται, σ' ἓνα ἐπίπεδο μέρος, μερικὲς λακουβίτσες, γύρω ἀπὸ μιὰ τρύπα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κεντρική. Κάθε παίκτης διαλέγει μία λακούβα, πλὴν τῆς μεσαίας. Ὅστερα κάποιος ρίχνει γιὰ πρώτη φορά τὸ τόπι ἀπὸ ἀπόστασι δέκα ποδιῶν και σ' ὅποια λακούβα μπεῖ πηγαίνει και κάθεται στή πλάτη τοῦ κατόχου της και τοῦ δίδει τὸ τόπι νὰ τὸ ρίξῃ. Ἄν κατορθώσῃ ὁ φορτωμένος στή ράχη και στὰ τέσσερα, σὰν ἀρκούδα εὐρισκόμενος, νὰ ρίξῃ τὸ τόπι και νὰ πέσῃ σὲ λακούβα ἄλλου παιδιοῦ, τότε ἀπαλάσεται τοῦ φορτώματος και γίνεται αὐτὸς φόρτωμα. Ἄν δὲν τὸ πετύχῃ τότε συνεχίζει νὰ παριστάνῃ τὸ φορτωμένο γαϊδούρι. ΠΕΤΡΟΠΟΛΕΜΟΣ.— Αὐτὸ πιά δὲν ἦταν παιχνίδι μὰ ἀληθινὴ μάχη. Μόλις τέλειωνε τὸ σχολεῖο τὸ βραδάκι, οἱ ἀντίπαλες ὁμάδες, ἀπὸ 10 ἕως 15 παιδιά ἡ κάθε μιὰ, πήγαιναν πρὸς τὸ νεκροταφεῖο κι' ἐκεῖ ἄρχιζαν τὸν πετροπόλεμο. Ἐρριχναν τὶς πέτρες και προσπαθοῦσαν νὰ πλησιάσουν σιγά - σιγά. Σὰν ἔφθαναν πολὺ κοντὰ ἄρχιζε ὁ ἀγώνας στήθος με στήθος, με τὶς ντουγιάκες (μαγκοῦρες) κνηγοῦσε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο και καμμιὰ φορά ἄφιναν τὶς ντουγιάκες κι' ἄρχιζαν τὶς μπουχτανιὲς (γροθιὲς) και τὰ μαλλιοτραβήγματα. Αὐτὸ συνέχισε μέχρις ὅτου ἡ μιὰ ὁμάδα παραδοθῆ στήν ἄλλη ἢ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Πολλὲς φορές οἱ λεβέντες τοῦ πετροπολέμου γύριζαν στὸ σπίτι με κουρελιασμένα ροῦχα, με τραύματα και καμμιὰ μελανιὰ στὸ μάτι. Ἄν ἦσαν οἱ νικηταὶ δὲν τοὺς ἔνοιαζε ὁ πόνος ἢ τὸ ξύλο πὸν θάτρωγαν ἀπ' τοὺς γονεῖς, μὰ ἂν ἦσαν ἠττημένοι τότε ἡ ντροπὴ κι' ὁ πόνος ἦταν διπλός. ΤΖΑΝΤΑΡ-ΜΑΛΕΣ ΚΑΙ ΚΟΜΗΤΕΣ ἢ ΤΟΤΡΚΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ.— Καὶ σ' αὐτὸ τὸ παιχνίδι ἔχωρίζοντο σὲ δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιὰ παρίστανε τοὺς κλέφτες και ἡ ἄλλη τοὺς Τοῦρκους διώκτας των. Τὸ παιχνίδι ἐξελίσσετο στοὺς βράχους τοῦ τόπου, λίγο ἔξω ἀπ' τὴ κωμόπολι. Γιὰ ντουφέκια εἶχαν τὶς μαγκοῦρες. Πρῶτοι κρύβονταν οἱ κλέφτες κι' ὕστερα οἱ Τοῦρκοὶ τοὺς κνηγοῦσαν νὰ τοὺς πιάσουν. Μὰ οἱ κλέφτες δὲν παραδίδονταν εὐκολὰ, χρησιμοποιοῦσαν τὰ «ντουφέκια» και πρόβαλαν κάθε δυνατὴ ἀντίστασι. Κάποτε ὅμως οἱ πολυπληθέστεροὶ Τοῦρκοὶ κατώρθωναν νὰ τοὺς συλλάβουν και νὰ τοὺς στείλουν στὸ Χαπίση (χαπούς = φυλακὴ), κι' ἔτσι τέλειωνε τὸ παιχνίδι. ΜΑΚΡΥΤΑ ΓΑΔΟΥΡΑ.— Δυὸ ὁμάδες, ἀπ' τὶς ὁποῖες ἡ μιὰ κάθεται κάτω. Ὅλη ἡ ὁμάς σκύβει, ὁ ἓνας συνηνωμένος με τὸν ἄλλο και σχηματίζουν ἓνα μακρυνάρι σὰν γαϊδούρα με πολλὰ πόδια, τὰ κεφάλια τους εἶναι κρυμμένα στὰ σκέλια τοῦ προηγούμενου. Ἡ ἄλλη ὁμάς πὸν κέρδισε στὸν κλῆρο, πηδᾶ ἐπάνω στοὺς ἄλλους (ἓνας - ἓνας) κι' ὅταν πηδήσουν και καθαλλήσουν ὅλοι, τότε ὁ ἀρχηγὸς μετρᾷ ὡς τὰ ἑκατό, ἢ ὡς τὰ σαράντα σὲ μιὰν ἀναπνοὴ και ἂν κατορθώσουν νὰ συγκρατηθοῦν ἐπάνω στοὺς ἄλλους μέχρι πὸν νὰ τελειώσῃ τὸ μέτρημα πηδοῦν πάλι ξανά, ἂν ὅμως πέσῃ ἕστω κι' ἓνας ἢ και ἀκουμπίσῃ κάτω,

χάνει και σκίβει τότε αυτή ή ομάδα, ως γαϊδούρα. "Όσον αφορά τον τρόπο της διατηρήσεως της καβάλλας επάνω στους άλλους, γίνεται κι' αλλιώς. Αντι να μετρήσει μέχρι τα εκατό μετρά μέχρι τα είκοσι με την προϋπόθεσι να μη πάρη ο αρχηγός αναπνοή καθ' όλη την διάρκεια που θα μετρά. Και στις δύο περιπτώσεις τα παιδιά έχουν όρισει διαιτητή. **ΤΟ ΤΟΠΙ. ΕΡΧΕΤΑΙ Η ΜΑΠΑ.**— Τò τόπι ή «μάπα» όπως τόλεγαν, δεν ήταν σαν τα σημερινά, αλλά ήταν κατασκευασμένο με κλωστής και ζουρέλια, σφιχτά δεμένα. ώστε να κάνη πήδημα (γκέλ). Αυτό το τόπι ήταν ένα από τα προσφιλή παιχνίδια. Είχε δὲ πολλούς τρόπους στο παίξιμό του. Ένας απ' αυτούς ήταν κι' οι μπλάγγες. Έδώ θα αναφέρουμε δύο άλλους τρόπους. Εἰς ἀμφοτέρους, τα παιδιά ἐμοιράζοντο σὲ δυὸ ομάδες. Για τὸν πρώτο, διάλεγαν ένα ἐπίπεδο γῶρο και στο κέντρο τοποθετοῦσαν μία πέτρα πλάτους μιᾶς σπιθαμῆς και ὕψους δύο. Ὅστερα ἔρριχναν κλῆρο ποιὸς θα πάρη τὸ τόπι. Ἡ ομάδα που θα κέρδιζε, ὠριζε έναν να ρίξη τὸ τόπι στην πέτρα. Αυτό κτυποῦσε κι' ἔκανε γκέλ. Ἐν τὰ παιδιά της ἀντιθέτου ομάδος κατώρθωναν να συλλάβουν τὴ «μάπα» στὸν ἀέρα, κέρδιζαν τὴν σειρά και ἔρριχναν αὐτοὶ πλέον τὸ τόπι, ἂν ὅμως ἐπεφτε χάμω ἔχαναν. Ἡ ομάδα που εἶχε δέκα χασίματα ἔπαιρνε τὴν νικήτρια στοὺς ὄμους της και τὴν πήγαινε κάμποση ὥρα καβάλλα. Στο δεύτερο τρόπο ἐμαζεύοντο τὰ παιδιά κι' ἔβαζαν μπροστά τὸ μέτρομα για τὸν κλῆρο. Ὅποιος ἔβγαινε πρώτος ἔπαιρνε τὴν «μάπα» και τὴν σανιδωτή, (ένα εἶδος ρακέτας) κι' ἄρχιζε τοὺς «καμάδες». Αὐτοὶ ἦσαν κτυπήματα τοῦ τοπιοῦ ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω και τὰ χοροπηδήματά του επάνω στη σανιδωτή. Τ' ἄλλα παιδιά πρόσεχαν πάρα πολὺ μήπως τελειώσουν οἱ ὠρισμένοι «καμάδες» δὴ τότε τὸ τόπι θα ἐκσφενδονίζετο επάνω τους. Ὅποιον κτυποῦσε ἐπαύετο τοῦ παιχνιδιοῦ. Ἐν ὅμως συνελλαμβάνετο τὸ τόπι στὸν ἀέρα, ὁ καμαδόρος ἔχανε τὴν θέσι του, ὄχι ὅμως και τὸ παιχνίδι. **Ο ΤΣΙΓΓΛΗΣ.**— Τὸ παιχνίδι αὐτὸ μοιάζει με τὸ κοινῶς γνωστὸ «ξυλίκι». Τσίγγλη, ἢ τσιγγλί ἔλεγαν τὰ Σαυμακοβιτόπουλα, τὸ ξύλο ἐκεῖνο, που τὸ κτυποῦσαν στην ἄκρη κι' ἐκεῖνο πεδοῦσε. «Τσιγγλομάνικο» ὠνόμαζαν πάλι τὸ μακρὸ ξύλο, με τὸ ὁποῖο κτυποῦσαν τὸν τσίγγλη. Για να παιχθῆ αὐτὸ τὸ παιχνίδι ἤθελε γῶρο 1000 περίπου βήματα. Τὰ παιδιά ἐχωρίζοντο σὲ δυὸ ομάδες, ἔρριπταν λαχνὸ κι' ὁποια ομάδα κέρδιζε ἔπαιρνε τὸν τσίγγλη και τὸ τσιγγλομάνικο. Κάποιος τῆς ομάδος κτυπᾷ τὸν τσίγγλη με τὸ τσιγγλομάνικο τρεῖς φορές ὕστερα μετροῦν κι' ἂν ὁ τσίγγλης ἔχει πάει μακρότερα ἀπὸ ὅσο πρέπει χάνει ἡ ομάδα (εἰς ἄλλα χωριά τῆς Θράκης τόλεγαν και τσελίκι και λούφ). **Η ΖΟΤΒΕΛΙ.**— Αὐτὸ ἦταν ένα πολὺ δύσκολο παιχνίδι που ἤθελε μεγάλη ἐξάσκηση. Τὸ σπουδαῖο ἦταν ὅτι τῶπαιζαν τὰ κορίτσια. Αὐτὸ τὸ παιχνίδι — ἄσκησι τῶφεραν στο Σαυμάκοβο, τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, οἱ Μουρτατιανοί. Μιὰ σανίδα γερῆ, με μήκος 2,50 μέτρα, πλάτος 30 πόντους και πάχος ἀνάλογο, τὴν ἰσορροποῦσαν επάνω σ' ένα χοντρὸ τετράγωνο ξύλο, τὸ καπροῦλι. Δυὸ κορίτσια ἦ κι'

ἀγόρια ἔπαιρναν θέσι ὄρθια στίς δυὸ ἄκρες τῆς σανίδας καὶ μὲ σιγανὰ στήν ἀρχὴ πηδήματα κουνούσαν τὴν σανίδα, ἢ ὁποῖα μποροῦσε νὰ τινάζῃ τὰ παιδιὰ καὶ δυνάμιση μέτρα ἕψος. Ἐπρεπε, ὅπως εἶπα, νὰ εἶναι γυμνασμένα καλά, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ κρατοῦν ἰσορροπία. Τὸ ἕνα ἔφευγε ψηλά, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἐστέκετο ἐπὶ τῆς σανίδος. Μὲ τὴν πτώσι τοῦ ἄλλου παιδιοῦ ἔφευγε τὸ ἐπὶ τῆς σανίδας. Τὸ παιχνίδι μποροῦσε νὰ κρατήσῃ πολλή ὥρα, ἂν οἱ μητέρες βλέποντας τὰ παιδιὰ τους νὰ πετοῦν στὸν ἀέρα δὲν ἔβαζαν τίς φωνές. Κοντὰ σ' αὐτὰ τὰ παιχνίδια ποὺ ἀναφέραμε ὑπῆρχαν κι' ἄλλα, ὅπως τὰ «καμίτσια», τὸ «Πλιαλιχτούρι», τὸ «κυνηγητό», τὸ «τσιμπί - τσίμπι» καὶ τὸ «δακτυλίδι», παιχνίδια ὅμως κοινὰ σ' ὅλη τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα.

Ἐνδυμασία Σαμμακοβιτῶν.

Στὴν ἐποχὴ μας, ὅλοι οἱ πολιτισμένοι ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν στὸ ντύσιμό τους τὴ γενικὴ γραμμὴ, μὲ ἐξαιρέσεις, βέβαια, μὰ μόνον σὲ τελείως δευτερεύοντα ζητήματα. Στὰ παλιὰ χρόνια ὅμως κάθε τόπος εἶχε τὸν δικό του τρόπο ποὺ ἐντύνετο κι' ἀπ' αὐτὸν διεκρίνετο καὶ ἡ καταγωγὴ του. Αὐτὸ μᾶς διδάσκει κι' ἡ ἐνδυματολογία. Ὅπως ὑπῆρχαν ἡθῆ καὶ ἔθιμα διὰ τὰ ἄλλα ζητήματα τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ μετεδίδοντο, τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μὲ τὴν ἐνδυμασία. Τὰ τοπικὰ ἐνδύματα, ἔχουν πάντα ἐνδιαφέρον, γι' αὐτὸ ἐξ ἄλλου ὑπάρχει καὶ εἰδικὴ ἐπιστήμη ποὺ ἀσχολεῖται μ' αὐτά, μέσα στὴ γενικωτέρα ἐπιστήμη τῆς Λαογραφίας. Πιστεύω πὼς κι' ἡ Σαμμακοβίτικη φορεσιὰ ἔχει πολὺ ἐνδιαφέρον. Παρ' ὅλον ὅτι οἱ κάτεικοι τοῦ Σαμμακοβίου ἦσαν μᾶλλον εὐποροὶ, μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς καταρρεύσεως τῶν σιδηρομεταλλείων, ἐν τούτοις οὐδεμία σπατάλη χρήματος ἐγένετο γιὰ τὸ πρόβλημα ἐνδυμασίας καὶ ποδήσεως. Κακῶς χρησιμοποιοῦ καὶ τὴν λέξι «ρόδι», διότι οὐδέποτε ἐγεννήθη. Οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἀπλοὶ, σεμνοὶ καὶ σίφρονης. Δὲν μποροῦσαν νὰ καταλάβουν γιὰτὶ νὰ κάμουν πολὺπλοκα, ἢ ἀκριβὰ φορέματα. Πίστευαν πὼς ἡ πολυτέλεια εἶναι ματαία κι' ὅποιος συνέβαινε νὰ ἔχη τάσι σ' αὐτὴ, γινόταν καταγέλαστος, τουλάχιστον τὸν παλαιότερο καιρὸ. Οὐδεὶς χωρικὸς φοροῦσε «φράγκικα». Αὐτὰ ἐθεωροῦντο ὡς φορέματα τοῦ γιαιτροῦ, τοῦ δασκάλου καὶ τῶν ἄλλων γραμματισμένων ἀνθρώπων. Δὲν ταιριαζαν στοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους. Οἱ Σαμμακοβίτες εἶχαν δυὸ φορεσιὰς καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ γιὰ τίς γυναῖκες. Ἡ μία γιὰ τίς γιορτὲς «τὰ γιορτινὰ» κι' ἡ ἄλλη γιὰ τὴν ἐργασία «τὰ καθημερινὰ». Κι' οἱ δυὸ ἦσαν ὑφασμένες στὸ σπίτι, στὸν ἀργαλειό, μᾶλλινες γιὰ τὸ χειμῶνα καὶ λινὲς γιὰ τὸ καλοκαίρι. Οἱ χειμερινὲς ἦσαν σκοῦρες, μὰ οἱ θερινὲς ὀλόλευκες καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὴ βράκα, τὸ πανωβράκι, τὸ χιρκὰ (πανωφόρι) καὶ τ' ἀντερί. Ἡ βράκα (ἀναξυρίς) ἦταν μαύρη ἢ καφὲ σκούρα ἢ μπλέ, φτιαγμένη ἀπὸ σαγιάκι (μᾶλλινο ὑφασμα) καὶ τὴν ἔλεγαν συνήθως ποτούρι, ἢ σαλβάρι ἢ τσαξίρι. Στὸ κεφάλι γιὰ κάλυμμα ἔφεραν τίς σερβέτες, ποὺ ἀποτελοῦντο ἀπὸ 5 ἕως 10

πήχεις λεπτό λινό, περικεφαλοδεμένες και μιὰ ἄκρη κρεμόταν στὴν πλάτη. Ἐπίσης μερικοὶ φοροῦσαν φέσι, λόγω τῆς Τουρκικῆς ἐπιδράσεως, τὸ δὲ βαρυχείμωνο γοῦνες ἀπὸ «βίτρες», ἀλεπουδες κλπ. Συνήθως ἔντυναν μὲ γοῦνα τὰ ἀντεριά και τὰ πανωφόρια. Στὰ πόδια ἅπαντες οἱ Σαμμακοβίτες ἔφεραν τὰ περίφημα «τσερβούλια» (τσαρούχια). Ἦταν ἀνάγκη, λόγω τοῦ μεγάλου ψύχους και τῆς ὑγρασίας. Τοῦτο τὸ τσερβούλι ἔχει τὴν προέλευσί του ἀπ' τοὺς ἀρχαίους Θραῖκας. Ἐν συγκρίνωμε τίς φορεσιὲς τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴν ἐποχὴ πού ἀσχολοῦμεθα, θὰ ἴδουμε πλεῖστες ὕστες διαφορὲς, μὸ στὸ ζήτημα τῆς ποδήσεως καιμιὰ. Οἱ Θραῖκες ἐφόρουν περὶ τὸν πέμπτο π. Χ. αἰῶνα χιτῶνες, ἐπανωφόρια γοῦνινα και στὸ κεφάλι γοῦνα ἀλεπουῦς. Στὰ δὲ πόδια και τίς κνήμες τσαρούχια ἀπὸ βωδινὸ ἢ ἐλαφίσιο ἢ χοιρινὸ δέρμα. Αὐτό, τὸ πόδημα διειρηθή διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Καὶ ἦταν ἐπόμενα νὰ χρησιμοποιηῖται τουλάχιστον στίς ὄρεινὲς περιοχὲς τοῦ Μικροῦ Αἴμου, δηλαδὴ περὶ τὸ Σαμμακόβο. Ἦσαν ἀπαραίτητα σὲ κάθε κάτοικο, σὲ κάθε ἄνδρα, πάσης ἡλικίας, πού δούλευε και πρὸ πάντων τὸ χειμῶνα, ὅπου ἐσκεπάζοντο τὰ πάντα ὑπὸ πυκνῶν στρωμάτων χιονιοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας, μόλις ὁ γυῖός τους ἔφθανε σὲ ἡλικία 8 — 10 χρόνων, ἔπρεπε νὰ μάθῃ νὰ φτιάχνῃ μόνος του, γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὰ τσερβούλια του. Στὴν ἀρχή, γιὰ νὰ μὴ καταστρέφει τὰ δέρματα, τοῦ ἔδιδαν φλοῦδες ἀπὸ φλαμουριά και ἴνες γιὰ σχοινιά. Αὐτὸ τὸ ἔθιμο διειρηθή μέχρις ἐσχάτων. Ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς ἦταν ἀπλουστάτη, μὰ τὸ πόδεμα ἦτο περίπλοκο, σὲ κείνον πού δὲν γνώριζε τὸν τρόπο. Τὰ πέδιλα ἦταν ἐλαφρά, ἀθόρυβα, μαλακά και ὑγιεινά. Τὸ πόδεμα γινόταν ἔτσι πάνω κάτω: Τύλιγαν τὰ πόδια μὲ τὰ ποδοπάνια, ἄσπρα μάλλινα, ἐπίτηδες ὑφασμένα, 50 πόντους φάρδος και 60 μῆκος, και τὰ ἐφάρμοζαν τέλεια ὀλόγυρα ἀπ' τὸ πόδι μέχρι τὸ μηρό. Ὅσοτερα ἐφόρουν πάνω ἀπ' τὰ ποδοπάνια σὰν ὑποδήματα, κατειργασμένα δέρματα ἀπὸ ὀλάκια (ἐρίφια), οὕτως ὥστε νὰ μὴ μπορῇ νὰ περάσῃ νερό, ἔστω κι' ἂν ψάρευες. Κατόπιν ἔβαζαν τὸ τσερβούλι πού εἶχε θηλιὲς και δεσίματα και τὰ ὁποῖα ἔδεναν ἀριστοτεχνικὰ ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο μέχρι ἐπάνω στὸ μηρό, χωρὶς νὰ πέφτουν μῆτε νὰ ἐνοχλοῦν στὸ βάδισμα. Οἱ κνηγοὶ κι' οἱ ὄρειβάτες, γιὰ νὰ μὴ γλυστιροῦν, φοροῦσαν ἐπίσης κάτω ἀπ' τὸ πέλημα ἀλυσίδες λεπτές, «τσαπράζια». Αἰτὰ ἦσαν τὰ συνήθη φορέματα τῶν ἀνδρῶν. Οἱ γυναῖκες, ὅπως πάντα, πὺὸ ωιλάρεσκες, ἐντύνοντο πὺὸ κομπά, ἰδίως οἱ νέες, μὰ σύμφωνα μὲ τὴν νοσοτροπία τοῦ τόπου. Τίς καθημερινὲς φοροῦσαν ἕνα ροῦχο μονοκόμματο, μὲ μιὰ ποδιά στη μέση, ἕνα φακιόλι στὸ κεφάλι και στὰ πόδια ξύλινα παπούτσια, τίς «γαλέντζες» μὲ τακούνια. Οἱ γρηῆς πάλι φοροῦσαν τσεμπέρι στὸ κεφάλι, φοῦστα και πουκάμισο, μπροστέλα (ποδιά) κάρτσες (κάλτσες) χιμῶνα καλοκαίρι και κουντοῦρες, (χοντροπαντόφλες). Τὸ σῦνηδες χροῶμα τῶν φορεμάτων τῶν γριῶν ἦτο τὸ μαῦρο. Στὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τοὺς ἐκπαιρισμοὺς, ἄλλαξαν και τὰ φορέματα.

ΕΚΛΙΠΟΥΣΑΙ ΘΡΑΚΙΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΛΟΥΪΖΟΣ

Τὴν 18ην Φεβρουαρίου ἔ. ἔ. ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ἐν Νέα Σμύρνη ὁ Οἰκονόμος Κωνσταντῖνος Γ. Λουΐζος, κηδευθεὶς τὴν ἐπομένην.

Κατὰ τὴν κηδεΐαν του τελεσθεΐσαν ἐν τῷ ἱερῷ Ναῶ Ἀγίας Φωτεινῆς Ν. Σμύρνης, καθ' ἣν προέστη ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ἀχαΐας κ. κ. Παντελεήμων, περιβαλλόμενος ὑπὸ πλήθους ἱερέων, ὠμίλησαν, ἐξάραντες τὸ ἔργον του, ὁ Προϊστάμενος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Κοιμήσεως Θεοτόκου Κυνοσάργου Πρωτοπρεσβύτερος κ. Κωνσταντῖνος Ἀνδρουλάκης, ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Ν. Σμύρνης κ. Γ. Ἀντώνναρος, κωλυόμενου τοῦ Δημάρχου, ὁ Πρόεδρος τῆς «Ἐστίας» Ν. Σμύρνης κ. Π. Χαλδέζος, ὁ κ. Α. Λεοντίδης, πνευματικὸν τέκνον τοῦ μεταστάντος καὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Σωματείου Καλλιπόλεως καὶ περιχώρων ὁ «Θρακικὸς Φοῖνιξ» κ. Ι. Φίλανδρος. Κατὰ τὴν κηδεΐαν παρέστη, ἀντιπροσωπεύων τὸ Θρακικὸν Κέντρον ὁ Πρόεδρος αὐτοῦ κ. Φίλιππος Μανουηλίδης, πρῶην Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, μετὰ μελῶν τοῦ Δ. Συμβουλίου. Ὁσαύτως παρέστησαν Σύμβουλοι τοῦ Δημ. Συμβουλίου Ν. Σμύρνης, ἀντιπροσωπεΐαι τῶν Ὁρφανοτροφείων μετὰ ὀρφανῶν τῆς «Ἐθνικῆς Στέγης» καὶ «Ἀσύλου Ἀγίου Ἀνδρέου» καὶ πλῆθος κόσμου.

Οἰκονόμος Κων)νος Λουΐζος.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὁ οἰκονόμος Κωνσταντῖνος Λουΐζος ἐγεννήθη τὴν 14ην Σεπτεμβρίου 1861 εἰς Ταΐφύριον Καλλιπόλεως, ἐξ εὐσεβῶν γονέων τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Παρασκευῆς. Συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνατροφὴν του ὁ ἐκ πατρὸς πάππος του Ἰωάννης Λουΐζος, ὅστις διῆγε βίον σχεδὸν μοναχοῦ εἰς μονῆριον, τὸ ὁποῖον ἀνήγειρεν ὁ ἴδιος ἔξω τοῦ χωρίου. Αὐτὸς δὲ καὶ τῷ ἐπέβαλε τὴν ιδεάν νὰ γίνῃ ἱερεὺς καὶ ἔλαβε κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του παρὰ τοῦ 14ετοῦς τότε Κωνσταντῖνου Λουΐζου τὴν ἐπόσχεσιν ὅτι θὰ ἐκπληρώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ πάππου του.

Ἐφοίτησε τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἐξατάξιον Δημοτικὸν Σχολεῖον Ταΐφυριου καὶ μετέπειτα εἰς τὸ τετρατάξιον Σχολαρχεῖον Καλλιπόλεως, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰσοδύναμον μὲ ἡμιγυμνάσιον. Οἱ ἀποφοιτῶντες δὲ ἐκ τούτου κατελάμβανον τὴν ἐποχὴν ἐκίνην ἐπιζήλους θέσεις ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἠδύναντο νὰ διορισθῶσι καὶ δημοδιδάσκαλοι, καθότι ἡ ἐν αὐτῷ κατάρτισις ἦτο ἀρίστη.

Ἀποφοιτήσας τοῦ Σχολαρχείου Καλλιπόλεως διετέλεσε διδάσκαλος εἰς χωρία τῆς περιοχῆς καὶ ἐν τῇ γενετείᾳ του. Τὸ 1893 ἐχειροτονήθη Διάκονος ὑπὸ τοῦ τότε Ἐπισκόπου Καλλιπόλεως Δωροθέου Μανέλη, τοῦ μετέπειτα Μητροπολίτου Προύσης καὶ Τοποτηρητοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸ 1894 ἐχειροτονήθη ἱερεὺς, διορισθεὶς ἐφημέριος εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν Ἁγίου Γεωργίου Καλλιπόλεως. Τὸ δὲ 1895, ἐπιβίονω συστάσει τῆς Ἐφοροδημογεροντίας Καλλιπόλεως, ἐπανῆλθεν εἰς Ταΐφύριον ὡς ἐφημέριος καὶ διδάσκαλος, διότι τὰ σχολεῖα, συνετεία σεισμοῦ, ἠπειλοῦντο νὰ καταστραφῶν. Ὁ Κωνστ. Λουΐζος δι' ἐράνων ἐπεσκεύασεν ἐντὸς ἔτους ταῦτα, μέχρι δὲ τοῦ ἔτους 1899 παρέμεινεν ἐκεῖ ὡς ἐφημέριος καὶ διδάσκαλος ἐκτελῶν καὶ χρέη Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου. Τὸ 1899 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ τότε Μητροπολίτου Καλλιπόλεως Ἱερωνύμου Γοργία διδάσκαλος τῆς ὀκτατάξιου Σχολῆς Καλλιπόλεως, διδάσκων Ἑλληνικὰ καὶ Ἐλληνικὰ διατελῶν δὲ συγχρόνως καὶ ἐφημέριος ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγίου Δημητρίου. Ἀργότερα προσελήφθη ὡς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος βοηθῶν τὸν Μητροπολίτην, ἦτο δὲ μέλος τοῦ Πνευματικοῦ Δικαστηρίου, δικάζοντος διαφορὰς ἰδιωτῶν καὶ πλημμελήματα ἱερέων καὶ ἤσκει προεδρικὰ καθήκοντα κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Μητροπολίτου. Διετέλεσε μέλος τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου Καλλιπόλεως, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ 4 λαϊκῶν συμβούλων, τοῦ Μητροπολίτου ὡς Προέδρου καὶ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου ὡς Ἀντιπροέδρου ἐδίκαζε δὲ διαφορὰς κληρονομικὰς ἐκ διαθηκῶν ἢ ἐξ ἀδιαθέτου. Ἐζημίτισεν μέλος τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Νομαρχίας (Ἰνταρὲ - Μιτζίλισι), τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ τότε προνομιακὸν σύστημα ἐπελαμβάνετο διοικητικῶν ὑποθέσεων. Ἐξέμαθε τὴν Τουρκικὴν, διὰ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς συζητήσεις καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ εὐχερῶς τὰ ἔγγραφα. Ἔ τ ο ς 1910. Ἠπειλήθη ὑπὸ τῶν Τούρ-

κων κατὰ τὰς Βουλευτικὰς ἐκλογὰς νὰ μὴ δώσῃ τὴν ψῆφον τοῦ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνος ὑποψηφίου, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Τούρκου. Ὁ Κωνστ. Λουῖζος ἀδιαφορῶν διὰ τὰς ἀπειλὰς ἐψήφισε μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐκλεκτόρων τὸν ἐκλεγέντα Βουλευτὴν ἱατρὸν Στέφανον Ναρλῆν. Ὁ Κωνστ. Λουῖζος ἐνήργησεν ἐπίσης, ὅπως ἀπαλλάσσονται οἱ Ἑλληνες διδάσκαλοι τῆς στρατολογίας. Κατὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1912, ὅποτε ἐσημειώθησαν σοβαραὶ καταστροφαὶ ἐν Καλλιπόλει, ἀπεστάλη ἐπικεφαλῆς ἐπιτροπῆς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ 6.000 Τουρκικὰς λίρας διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν σεισμοπλήκτων. Κατὰ τὰς ταραχὰς τῶν Βαλκ. πολέμων ἐν Καλλιπόλει καὶ χωρία, ὁ Κωνστ. Λουῖζος λόγῳ τῶν σχέσεων τοῦ μετὰ τῶν Τούρκων Στρατιωτικῶν ἡγετῶν Φαخرῆ καὶ Ἐσάτ πασάδων κατώρθωσε ν' ἀποφυλακίσῃ πολλοὺς καταδίκους Ἑλλήνας κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς. Κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1915 ἐξετοπίσθησαν ὅλοι οἱ Ἑλληνες τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου ἐγκαταλείψαντες τὴν περιουσίαν των, ἡ ὁποία χαρακτηρισθεῖσα ὡς ἐγκαταλελειμμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐδημεύθη. Τότε ὁ Κ. Λουῖζος ἀπώλεσε καὶ μίαν πολύτιμον καὶ πλουσίαν βιβλιοθήκην. Ἐκτοπισθεὶς ἐγκατεστάθη μετὰ πολλῶν συμπολιτῶν τοῦ εἰς Ραιδεστόν. Λόγῳ δὲ ἀναχωρήσεως τοῦ Μητροπολίτου εἰς Κων)πολιν ὁ μεταστὰς ἐπικουρούμενος σοβαρῶς καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλλην. Κοινοῦ Ραιδεστοῦ ἐφρόντισε διὰ τὴν στέγασιν καὶ ἐπισιτισμὸν 2.000 προσφύγων. ἤρξατο δὲ ἀσκῶν ἐφημεριακὰ καθήκοντα καὶ ἐν Ἰ. Ναῶ ἐπὶ τούτῳ παραχωρηθέντι ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείας διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν Ἑλλήνων προσφύγων. Κατὰ τὸ ἔτος 1916 διωρίσθη δημοδιδάσκαλος ἐν τῇ σχολῇ Ραιδεστοῦ, διατελέσας καὶ διευθυντῆς ταύτης ἐπ' ὀλίγον. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1919 (τέλος Α'. Παγκοσμίου πολέμου) κατόπιν παρακλήσεως τῶν συμπατριωτῶν τοῦ μετέβη εἰς Καλλίπολιν καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γραφείου Περιθάλψεως τῶν ἐπανακαμπόντων προσφύγων. Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1919 κληθεὶς εἰς Κων)πολιν παρὰ τοῦ Ἑλληνος ἀρμοστοῦ Στρατηγοῦ Κατεχάκη ἀπεστάλη εἰς τὰς ἐπαρχίας Ραιδεστοῦ, Μαλαγγῶρων, Κεσσάνης καὶ Μακρῶς Γεφύρας με ἐντολήν, ὅπως συστήσῃ εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἵνα ἐπικειμένης τῆς κατοχῆς τῶν μερῶν τούτων ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἀποφύγουν ἀντεκδίκησιν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Ἑλλην. στρατευμάτων, κατ' Αὔγουστον τοῦ 1919, οὗτος ἀπεστάλη παρὰ τῆς Νομαρχίας Καλλιπόλεως, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ ἐνὸς Τούρκου, εἰς Μυριόφυτον, Κεσσάνην καὶ παρακειμένης περιοχῆς, ὅπως συστήσῃ εἰς τοὺς Τούρκους, ἵνα παραδώσουν τὰ καταληφθέντα κτήματα τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς Ἑλλάδα ἐπανέκαμπτον εἰς τὰς ἐστίας των. Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν ἐγκαταλείπων πλήρης ὀδύνης τὴν πατρίδα τοῦ Καλλίπολιν, ἔφθασεν ἀτμοπλοικῶς μετὰ τμήματος προσφύγων συμπατριωτῶν τοῦ εἰς Κυπρισίαν, ἔνθα καὶ ἐμερίμνησε διὰ τὴν στέγασιν καὶ τὸν ἐπισιτισμὸν των.

Ὀλίγον ἀργότερον ἐγκατεστάθη ἐν Ἀθήναις, διορισθεὶς ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κυνοσάργου μέχρις Ἰουλίου 1933, ιδρύσας ἐν αὐτῇ καὶ φιλόπτωχον ταμεῖον. Ἐκτοτε διετέλεσε ἐφημέριος τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίας Φωτεινῆς Ν. Σμύρνης. Λόγω παθήσεως τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ τοῦ γήρατος παρητήθη τῆς θέσεως ταύτης κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1947. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐξηκολούθει ἀποδοτικῶς ἀσκῶν τὸ λειτούργημα τοῦ ἐξομολόγου ὡς καὶ τὴν φιλανθρωπίαν (τακτικαὶ βοήθειαι εἰς πτωχοὺς ὡς καὶ ἀποφυλακίσεις κρατουμένων διὰ χρέη) περιβαλλόμενος ὑπὸ κύκλου εὐσεβῶν Χριστιανῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Τὸ Θρακικὸν Κέντρον εἰς τὸν 26ον Τόμον τῶν «Θρακικῶν» ἐδημοσίευσε μελέτην του «Ἱστορία Καλλιπόλεως ἀπὸ 1900 μέχρι 1919» μετὰ λαογραφικῶν Ταΐφουριου, ἥτις καὶ ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς «Ἐστίας Ν. Σμύρνης».

Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Νέας Σμύρνης, τιμῶν τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Λουΐζου, ὠνόμασε τὴν πρὸ τῆς οἰκίας του πλατεῖαν, πλατεῖαν Κωνσταντίνου Λουΐζου. Τὸ Θρακικὸν Κέντρον, τιμὸν μετὰ σεβασμοῦ τὴν ὄλην θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν δρᾶσιν τοῦ μεταστάντος, διετήρησε στενὰς σχέσεις μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ υἱοῦ του κ. Δημητρίου Λουΐζου, ἐκλεκτοῦ καὶ πολυτίμου μέλους τοῦ Δ. Συμβουλίου καὶ ἀπέστειλε ἐπιστολὴν ἣν παραθέτομεν κατωτέρω, ὡς καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἀπάντησιν:

20η Φεβρουαρίου 1960

Ἀξιότιμον Κύριον Δημήτριον Κ. Λουΐζον
Μέλος τοῦ Δ. Συμβουλίου τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου

Ε Ν Τ Α Τ Θ Α

Ἀγαπητὲ Φίλε καὶ Συνάδελφε,

Ὁ θάνατος τοῦ πολυσεβάστου καὶ διακεκριμένου πατρός σας, ἡμετέρου δὲ πολυτίμου καὶ ἐκλεκτοῦ φίλου, μᾶς ἐλύπησε καὶ ἔχομεν τὴν τιμὴν, ἐξ ὀνόματος τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, οὗτινος ἀπετέλει Ἐπίτιμον Μέλος, νὰ σᾶς ἐκφράσωμεν τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ πένθος σας, ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ ἀνεκτιμήτου πατρός καὶ τιμημένου ἡγέτου τῆς πολυμελοῦς οἰκογενείας του.

Ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Γ. Λουΐζος Πρεσβύτερος, ἀπετέλει ἐξέχουσαν φυσιογνωμίαν μεταξὺ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ διδασκαλικοῦ κόσμου τῆς ἀπολεσθείσης, πολυθρασανισμένης πατρίδος μας. Ἐδίδαξεν ἐπὶ δεκαετηρίδας μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ ἀκατάβλητον φιλοπονίαν γενεὰς ὀλοκλήρους Θρακῶν καὶ διετήρησεν, ὡς πολὺ ὀλίγοι, τὴν ἠθικὴν καὶ μὲ φανατισμὸν τὴν προσήλωσίν του εἰς τὰς ἐπιταγὰς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Συνεμερίσθη τὰς κακουχίας καὶ τὰς τλαιπωρίας τοῦ προσφυγικοῦ κό-

σμου, ὃν ἠκολούθησε μὲ σεμνότητα καὶ ἀφοσίωσιν κατὰ τοὺς ἐκπατρισμοὺς καὶ τὴν προσφυγικὴν περιπέτειαν τῶν περιοχῶν Καλλιπόλεως καὶ Ραιδεστοῦ τῆς Θράκης.

Ἡ οἰκογένειά του δύναται νὰ εἶναι ὑπερήφανος, διότι ἐγκαταλείπει ὡς κληρονομίαν ὑψηλὸν δίδαγμα ἀλτρονισμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθῆκον.

Τὸ Θρακικὸν Κέντρον, ἡμίσειαν ὥραν πρὸ τῆς κηδείας, πληροφορηθὲν τὰ κατ' αὐτήν, ἀντεπροσωπεύθη παρὰ τοῦ Προέδρου αὐτοῦ καὶ παρακαλεῖ ὅπως τὰ θερμὰ του συλλυπητήρια δεχθῆτε καὶ μεταδώσητε εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ μεταστάντος. Εἰς μνήμην του, ἀντὶ στεφάνου, διέθεσε δωρεὰν ἐκ δρχ. 500 ὑπὲρ τῶν φιλανθρωπικῶν του σκοπῶν. Σᾶς παρακαλεῖ δὲ ἐν καιρῷ ὅπως μᾶς ἀποστείλητε φωτογραφίαν μετὰ βιογραφίας τοῦ ἐκλιπόντος ἐκλεκτοῦ Θρακός, ἵνα δημοσιευθῶν ταῦτα εἰς προσεχῆ ἔκδοσιν τῶν «Θρακικῶν» ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τῶν ὁποίων, οὐδέποτε θὰ λησμονηθῆ ὅτι ἐμόχθησε καὶ συνέγραψε.

Ἐπὶ τούτοις, συλλυπούμεθα θερμῶς καὶ αὐτὶς ὑμᾶς προσωπικῶς, ὡς καὶ τὴν οἰκογένειάν σας καὶ διατελοῦμεν μετ'

Ἰδιαιτέρας ἐκτιμῆσεως καὶ ἀγάπης

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Π. ΤΣΑΤΑΛΑΣ

Ὁ Πρόεδρος

Φ. ΜΑΝΟΤΗΛΙΔΗΣ

«Ἐν Νέα Σμύρνη τῆ 3)4)60

Π ρ ὶ ς

Τὸ Θρακικὸν Κέντρον

Ἀ θ ῆ ν α ς

Σεβαστέ μου Κύριε Πρόεδρε,

Μετὰ πολλῆς συγκινήσεως ἔλαβον τὴν ἀπὸ 20)2)60 ὑμετέραν ἐπιστολήν, δι' ἧς εἶχετε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ ἐκφράσητε εἰς ἐμὲ καὶ τὴν οἰκογένειάν μας θερμὰ συλλυπητήρια ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀειδίου πατρός μου Οἰκονόμου Κωνσταντίνου Λουτζου. Νὰ μοῦ ἐπιτρέψητε νὰ τονίσω ὅτι ἰδιαιτέρως συνεκινήθημεν μὲ τὰ γραφόμενα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ ἐπιστολῇ, καθόσον ὑμεῖς προσωπικῶς ἔσχετε ἄμεσον ἀντίληψιν ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ μακαρίτου πατρός μου εἰς τὰς ἰδιαιτέρας μας πατρίδας.

Ἐφ' ὧ καὶ προάγομαι νὰ ἐκφράσω καὶ ἐκ μέρους συμπάσης τῆς οἰκογενείας μας τὰς θερμὰς καὶ βαθεῖας εὐχαριστίας μας τόσο πρὸς ὑμᾶς, Σεβαστέ μου Κύριε Πρόεδρε, ὅσον καὶ πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ

Θρακικοῦ Κέντρου, τοῦ ὁποῦ τοσον ἐπαξίως προῖστασθε. Τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου τὴν Ἐθνικὴν δρασίμ ὁ ἀειμνηστος πατήρ μου πάντοτε ἐξῆρε καὶ ἐξετίμα.

Πρὸς τοῦτοις δὲ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σᾶς εὐχαριστήσω θερμῶς τόσον διότι προσωπικῶς παρέστητε εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ μακαρίτου πατρός μου, ὅσον καὶ διότι τὸ Θρακικὸν Κέντρον εἰς μνήμην του διέθεσε ἀντὶ στεφάνου δωρεάν ἐκ 500 δραχμῶν ὑπερ φιλανθρωπικῶν του σκοπῶν.

Ἐφ' ὧ καὶ ἀποστέλλιον πρὸς ὑμᾶς βιογραφικὸν σημείωμα μετὰ φωτογραφίας τοῦ ἐκλιπόντος πατρός μου, τὰ ὁποῖα μοῦ ἐξητήσατε, παρακαλῶ καὶ αὐθις ὑμᾶς, ὅπως δεχθῆτε τὰς βαθυτάτας εὐχαριστίας μου, τὰς ὁποίας νὰ διαβιβάσητε καὶ πρὸς δλόκληρον τὸ ἀξιότιμον Διοικητικὸν Συμβούλιον.

Μετ' ἐξαιρέτου σεβασμοῦ καὶ τιμῆς
Δημ. Κ. Λουίζος».

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος καὶ Κριτική	Σελίς 5
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ	» 9
Ἡ κωμόπολις Σαμμάκοβο	» 23
ΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ, ΚΩΜΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ	» 37
Τρουλιᾶ	» 38
Σαράντα Ἐκκλησίαι	» 41
Βιζύη	» 45
Μήδεια	» 46
Ἀγαθούπολις	» 47
Νιάδα (Θυνιάς Ἄκρα)	» 49
Μικρὸν Τύροβοιο	» 51
Σκοπός	» 52
Εὐκάρυον ἢ Ἀφκαριοῦ	» 54
Γέννα	» 55
Σκεπαστόν	» 56
Κουροῦ-Ντερέ (Ξηροπόταμος ἢ Χεΐμαρρος)	» 57
Κρυόνερον	» 58
Σοφίδες	» 58
Σαρακίνα	» 59
Ἅγιος Παῦλος	» 59
Βασιλικός	» 60
Ἅγιος Στέφανος	» 61
Προβίδος	» 61
Κωστῆ	» 61
Ὀργὰς ἢ Σοργὰς	» 62
Χάρτης Βορειοανατολικῆς Θράκης	» 64
Ἅγιος Ἰωάννης	» 65
ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ	» 65
Προϊστορικὴ ἐποχὴ	» 66
Ἱστορικοὶ Χρόνοι	» 69
Ἡ ἐποχὴ τοῦ 5ου καὶ 6ου π.Χ. αἰῶνος	» 71
Ἡ ἐποχὴ τοῦ 4ου αἰῶνος μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ	» 74
Ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς Τουρκο- κρατίας	» 82
Ἡ κτίσις τῆς κωμοπόλεως Σαμμακοβίου	» 87
Ἡ αἰτία τῆς κτίσεως τοῦ Σαμμακοβίου καὶ οἱ πρῶτοι ἰδρυταί	» 90
Ἡ ἰσχὺς τοῦ Σαμμακοβίου.— Τὰ προνόμια.— Καντανλήδες	» 96
Ἐξέγερσις τῶν ἐργατῶν τῶν σιδηρομεταλλείων	» 102
Τὸ Σαμμάκοβο κατὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον	» 108
Ἡ ἀκμὴ τοῦ Σαμμακοβίου.— Ταχὴρ πασᾶς	» 110

'Η παρακμή τῶν ἐργοστασίων.— Τὸ κατακύλισμα	Σελίς 114
'Η κατάσταση τῶν ὁμογενῶν ἐπὶ ἀπολυταρχίας	» 118
'Η βουλγαρική εἰσβολή.— Κομιτατζήδες	» 120
'Ελληνικά κομιτάτα	» 126
Βαλκανικὸς πόλεμος	» 133
Οἱ διωγμοί	» 140
Τὸ δράμα τοῦ Σαμμακοβίου καὶ τῶν γειτονικῶν χωρίων ἐπὶ Χουσεῖν Χαμντῇ	» 144
'Η κατασκευή τοῦ δρόμου Σαμμακοβίου.— Σκεπαστοῦ	» 147
Φυγὸς στρατοὶ	» 151
'Ο ἐρχομὸς τοῦ Νομάρχου Ἀδριανουπόλεως	» 154
'Ο φόνοσ τοῦ γιου τοῦ Νομάρχου	» 156
Τὰ ἐπακόλουθα τοῦ φόνου	» 158
Διάταγμα γιὰ ἐκπατρισμό	» 161
Παρασκευή 4 Σεπτεμβρίου 1915	» 166
'Η κατακρεοῦργησις τῶν 18 ὁμογενῶν	» 168
Στοὺς τόπους τῆς ἐξορίας	» 185
'Αρπαγή καὶ διανομή τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας τῶν ἐκπατριζομένων	» 186
Στὴν Ἡράκλεια	» 189
'Η διασπορά τῶν ὁμογενῶν στὴν Ἀνατολή καὶ στὰ χωριά τῆς Θράκης	» 191
Συνέχισις τῶν βασάνων στὴν Τυρολόη	» 193
Πρόσφυγεσ στὴν Ἀνατολή (Νικομήδεια)	» 196
'Η θέσις τῶν ἀνδρῶν στὰ τάγματα ἐργασίας	» 199
'Επιστροφή στὴν πατρίδα	» 202
'Η ζωὴ μεταξὺ 1919—1922	» 211
Κατάταξις στὸν Ἑλληνικὸ στρατό	» 217
'Η ὀριστική ἐκκένωσις τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.— 'Ο τελικὸς ἐκπατρισμός	» 220
Δεύτεροσ διωγμός	» 224
ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ	» 227
Γεώργιοσ Βιζυηνόσ καὶ τὸ Σαμμακόβο	» 238
ΣΗΜΑΙΝΟΥΣΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΙ ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΟΥ	» 248
ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ	» 262
Οἰκονόμοσ Κωνσταντῖνοσ Γ. Λουῖζοσ	» 295

ΘΡΑΚΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ

ΕΤΑΙΡΙΑ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ 10-12 (4οσ ὄροφοσ) 105 59 ΑΘΗΝΑ

Τηλέφ. 3221.951

Για τὴν ἀκρίβεια

